

UNIVERZITET "SVETOZAR MARKOVIĆ"
PRAVNI FAKULTET - KRAGUJEVAC

VEŠTAČENJE KAO DOKAZ
U KRIVIČNOM POSTUPKU

- DOKTORSKA DISERTACIJA -

Mentor:

Prof. dr Vladimir Vodinelić

Kandidat:

Mr Snežana Soković

Maj, 1 9 9 0.

S A D R Ž A J

I DEO

1. U V O D	1
2. ISTORIJSKI RAZVOJ DOKAZA VEŠTAČENJEM	6
2.1. Opšti osvrt	6
2.2. Istorijски razvoj veštachenja	11
3. POJAM VEŠTAČENJA	25
3.1. Pojam veštachenja u procesnoj teoriji	25
3.2. Razgraničenje pojmova: dokazno sredstvo, dokazni izvor, dokaz	29
3.2.1. Dokaz	30
3.2.2. Dokazno sredstvo i dokazni izvor	38
3.3. Elementi za određivanje pojma veštachenja	45
4. PRAVNA PRIRODA VEŠTAČENJA	53
4.1. Veštachenje kao mešoviti složeni uviđaj	54
4.2. Veštachenje kao naučna presuda, veštak kao index facti	56
4.3. Veštak kao "naučni" svedok	60
4.4. Veštak kao pomoćnik suda	64
4.5. Veštachenje kao način provere dokaza	69
4.6. Veštachenje kao dokazno sredstvo sui generis	70
4.7. Veštachenje kao formalno-logička konstrukcija	72
4.8. Veštachenje kao samostalno dokazno sredstvo	76

5. VEŠTAČENJE KAO SAMOSTALNO DOKAZNO SREDSTVO	79
5.1. Problemi teorije o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu	79
5.2. Iskustveni stavovi i veštačenje	107
5.3. Nalaz i mišljenje veštaka - neposredan ili posredan dokaz	118
5.4. Nalaz i mišljenje veštaka - origina- rni ili izvedeni dokaz	127
5.5. Nalaz i mišljenje veštaka - lični ili stvarni dokaz	137
6. VEŠTAČENJE I DRUGI OBLICI KORIŠĆENJA SPECIJALNIH ZNANJA	139
6.1. Posebna stručna znanja suda	140
6.2. Stručni svedok kao posebni oblik korišćenja specijalnih znanja	149
6.3. Informativno-konsultaciona delatnost	154
6.4. Specijalista	157
6.5. Drugi oblici korišćenja specijalnih znanja u domaćem pravu	160
6.5.1. Sličnosti i razlike između specijaliste i veštaka	161
6.5.2. Sporna pitanja procesne po- zicije specijaliste	167
7. VEŠTAČENJE I DRUGE DOKAZNE RADNJE	175
7.1. Veštačenje i svedočenje	175
7.2. Veštačenje i uvidjaj	183
7.3. Veštačenje, rekonstrukcija i sudski eksperiment	198
8. KRIVIČNO-PROCESNI PRINCIPI VEŠTAČENJA ...	206
9. SUBJEKTI VEŠTAČENJA	229
9.1. Pojam i krug subjekata veštačenja...	235
9.2. Veštak kao subjekat veštačenja	235

9.2.1. Stručnost veštaka	236
9.2.2. Izuzeće veštaka	243
9.2.3. Prava i dužnosti veštaka	256
9.2.4. Broj veštaka	262
9.2.5. Krivično-pravna odgovornost veštaka	264
9.3. Drugi subjekti veštačenja	267
9.3.1. Pitanje pozicije i pravnog subjektiviteta rukovodioca stručne ustanove	268
9.3.2. Problem veštačenja koja se vrše u okviru stručnih služ- bi OUP	275
9.4. Problem organizacije službe sudskih veštačenja	280
10. PREDMET I OBJEKAT VEŠTAČENJA	287
10.1. Predmet veštačenja: pojam, struktura i odnos sa predmetom dokazivanja ...	287
10.1.1. Predmet dokazivanja	287
10.1.2. Predmet veštačenja	297
10.1.2.1. Apstraktni i konkretni predmet veštačenja	297
10.1.2.2. Struktura predmeta veštačenja..	308
10.2. Objekat veštačenja	311
10.2.1. Razgraničenje objekta i pre- dmeta veštačenja	311
10.2.2. Procesi i pojave kao objekti veštačenja	315
10.2.3. Objekti veštačenja i eksperti- zni materijal	318
10.2.4. Problem originalnosti i auten- tičnosti objekata veštačenja	320
10.2.5. Objekti veštačenja kod vešta- čenja na osnovu spisa	322

11. METODIKA PROCESA VEŠTAČENJA I KARAKTERISTIKE PROCESA EKSPERTIZNOG ISPITIVANJA	324
11.1. Pojam i sistem metoda ekspertiznog ispitivanja	324
11.2. Stadijumi ekspertiznog istraživanja	334
12. NALAZ I MIŠLJENJE VEŠTAKA	344
12.1. Karakteristike nalaza i mišljenja veštaka u krivičnom postupku	344
12.2. Verovatan zaključak veštaka	350
12.2.1. Karakteristike i uloga u postupku	350
12.2.2. Značenje verovatnog zaključka veštaka	355
13. KLASIFIKACIJA VEŠTAČENJA	365
13.1. Uopšte o klasifikaciji veštačenja..	365
13.2. Fakultativna i obligatorna veštačenja	370
13.3. Klasifikacija veštačenja prema predmetu	371
13.4. Klasifikacija veštačenja sa stanovišta procesnog prava	374
13.4.1. Ponovna i dopunska veštačenja	375
13.4.2. Individualna i komisijska veštačenja	385
13.5. Kompleksna veštačenja	386
13.6. Kriminalistička i ostala veštačenja	395
13.7. Dijagnostička i situaciona veštačenja	398
14. RAZGRANIČENJE NADLEŽNOSTI SUDA I VEŠTAKA	404
14.1. Kompetencije veštaka i oblast njihovog ispoljavanja	404
14.2. Uloga sudskih veštačenja pri krivično-pravnoj oceni stvari	408

14.2.1. Ocena o vrsti nasilne smrti	408
14.2.2. Utvrđjivanje stepena telesne povrede	412
14.2.3. Utvrđjivanje uzročne veze ...	
14.3. Uloga sudskih veštačenja pri ispitivanju subjekta i subjektivne strane krivičnog dela	418
14.4. Izjašnjavanje veštaka o narušavanju spe- cijalnih pravila, instrukcija ili dru- gih normativnih akata	431
15. PROCESNI RED U IZVODJENJU VEŠTAČENJA I OSNOVNI TEORIJSKI I PRAKTIČNI PROBLEMI VEŠTAČENJA U KRIVIČNOM POSTUPKU	435
15.1. Veštačenje u istrazi	
15.2. Veštačenje u glavnom postupku	457
16. OCENA NALAZA I MIŠLJENJA VEŠTAKA	461
16.1. Uopšte o mogućnosti slobodne sudijske ocene nalaza i mišljenja veštaka	461
16.2. Ocena nalaza i mišljenja veštaka	472
16.3. Ocena nalaza i mišljenja veštaka u sveukupnosti sa drugim dokazima	477
16.7. Ocena nalaza i mišljenja pred žalbenim sudom	479
17. ETIČKI PROBLEMI SUDSKIH VEŠTAČENJA	485

II DEO:

ISTRAŽIVANJE VEŠTAČENJA U PRAKSI OKRUŽNOG SUDA U KRAGUJEVCU	490
1. Predmet i cilj istraživanja	490
2. Uzorak za istraživanje i izvor podataka	491

3. Metodi i sredstva istraživanja	493
4. Instrumenti istraživanja	495
5. Rezultati istraživanja	501
5.1. Istraživanje veštačenja u praksi krivičnih predmeta Okružnog suda u Kragujevcu u periodu 1985-1989....	502
5.2. Rezultati anketiranja	506
6. Komentar i zaključci	510
ZAKLJUČAK	531
LITERATURA	556

1. U V O D

Cilj svakog krivičnog postupka je da utvrdi da li je izvršeno određeno krivično delo, ko je njegov izvršilac, i da prema učiniocu primeni odgovarajuću sankciju. Tokom celog svog razvoja krivično procesno pravo je pokušavalo da, u okviru svojih realnih mogućnosti uslovljenih društveno-istorijskim razvojem, stvori formu krivične procedure koja će imati najoptimalnije uslove za dostizanje tih ciljeva. Sa druge strane, zaštita osnovnih prava i sloboda ljudi i građana na koju se poziva, bilo u obliku formalne proklamacije ili sa pozicija istinskog humanističkog opredeljenja, svaki pravni sistem, znatno je sužavala, stvarno ili samo formalno, prostor u kome se odvija istraživanje i dokazivanje krivičnog dela.

Stoga je svako novo dokazno sredstvo krivične procedure koje je podobno da doprinese efikasnosti i pouzdanosti pravosudja, uvek je ispitivano, kako sa stanovišta interesa za otkrivanje istine tako i sa stanovišta zaštite slobode i prava svih krivično procesnih subjekata, pre svega okrivljenika, što je u procesnoj teoriji unosilo uvek nove sporove i diskusije.

Razmatranje veštačenja u uslovima tako željene ravnoteže različitih interesa u krivičnom postu-

pku, pokazuje i dodatne teškoće proistekle iz same prirode veštačenja.

Za razliku od ostalih dokaznih sredstava (na primer: svedočenje, isprave) koja prate krivični postupak od njegovih prvih oblika, veštačenje se javlja kasnije, onda kada su enciklopedijska znanja pojedinaca i upućenost u sve stručne oblasti, zbog brzog razvoja nauke i tehnike postala nemoguća. Obzirom da sud ne poseduje sva znanja neophodna za rasvetljenje krivične stvari i donošenje sudske odluke, poziva stručno lice koje njima vlada da ispita važne činjenice koje na drugi način ne mogu da se ustanove. Kao posledica toga, sučeljavaju se, sa jedne strane, sud sa formalnim ovlašćenjima da donese sudsku odluku a bez svih neophodnih vanpravnih znanja za to, i sa druge strane, veštak sa dovoljno stručnih kompetencija ali bez procesno pravnog ovlašćenja da odlučuje u krivičnoj stvari. Sve to sa veštačenjem kao, može se reći, skoro redovnim delom svakog krivičnog postupka, otvara diskusiju o faktičkoj poziciji suda u ovim uslovima, pitanje krize slobodnog sudijskog uverenja, problem dominantnosti dokaza veštačenjem, i pretvaranja veštaka u "instancu jednako vrednu sudu" sa bitnim uticajem na konačnu sudsku odluku.

Ova i mnoga druga praktična pitanja veštačenja nisu ostala bez odgovora procesne teorije. Veštačenje je bilo i jeste predmet zaista mnogih analiza

u procesnoj literaturi. To sa svoje strane svako novo razmatranje veštačenja u krivičnom postupku u izvesnoj meri otežava. Potrebno je, pre svega, sva izlaganja o veštačenju sistematizovati, što, ako se ima u vidu i neophodni uporedno pravni pristup, postaje obiman i složen posao. Sa druge strane, neophodno je teorijski razložiti sve brojne i složene, kako praktične probleme sudskih ekspertiza, tako i ona sporna pitanja prevashodno teorijske prirode, koja kao takva negativno posrednim putem utiču i na konkretan krivični postupak.

U suštini, teorijska analiza veštačenja u krivičnom postupku u najvećem broju slučajeva bila je direktno izazvana nekom konkretnom, praktičnom situacijom u vezi veštačenja i imala je za cilj da je reši. O pojedinim pitanjima veštačenja takve prirode, stoga je teško nešto novo reći. Na drugoj strani, postoje teorijska pitanja koja su vrlo retko, ili samo delimično razmatrana. Uopšte, može se reći da su redja sistematizovana teorijska izlaganja o veštačenju na osnovu kojih se, i posle kojih, analiziraju i praktične situacije veštačenja.

Ovaj rad nastoji da ukaže na osnovne teorijske i praktične sporove u vezi sudskih veštačenja, da istakne najznačajnija teorijska pitanja veštačenja i ponudi rešenja za neka od njih, a time i naznači pravac za rešavanje niza praktičnih problema proizašlih iz spornih doktrinarnih stavova. Obzirom da je veštačenje institut dokaznog prava, pokazalo se i ovoga

puta da nerazjašnjeni i nedefinirani osnovni pojmovi dokaznog prava (dokaz, dokazna činjenica, dokazno sredstvo, predmet dokaza, izvor dokaza, priroda dokazivanja) predstavljaju uzrok i nekih teorijskih nedoumica u veštačenju.

Krivičnoprocesna teorija nije saglasna u tumačenju pravne prirode veštačenja. Pojam veštačenja nije definisan, što je delom posledica nerazlikovanja dokaznog sredstva, dokaznog izvora i dokaza u dokaznoj teoriji, kao i različitog tumačenja iskustvenih stavova i njihove uloge u veštačenju. Predmet i objekat veštačenja često se poistovećuju, krug subjekata veštačenja je sporan, a metodika i stadijumi ekspertiznog ispitivanja uglavnom ostaju van procesnog razmatranja, što se opravdava njihovim prvenstveno praktičnim značenjem. Ocena nalaza i mišljenja veštaka predstavlja poseban problem savremene procesne teorije koji povlači i razmišljanja o reformisanju krivičnog postupka i ispitivanje mogućnosti za reviziju načela slobodne sudijske ocene dokaza.

Ova i mnoga druga pitanja utiču i na rešavanje krupnih praktičnih problema: organizacije službe sudskih veštačenja, odnosa sudskih kompetencija i kompetencija veštaka, pronalaženja, pribavljanja i fiksiranja materijala za ekspertizu, metodologije ekspertiznog istraživanja, faktičke ugroženosti slobodnog sudijskog odlučivanja zbog teškoća, ili čak nemogućnosti, ocene nalaza i mišljenja, etike veštačenja, itd.

Rad je podeljen na dva dela. U prvom delu iznose se teorijska razmatranja osnovnih problema veštačenja (pojam, pravna priroda, osnovanost i argumentovanost vladajuće teorije o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu, odnos veštačenja i drugih oblika korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku, odnos veštačenja i drugih dokaznih radnji, krivično-procesni principi veštačenja, subjekat, predmet i objekat veštačenja, metodika ekspertiznog istraživanja, nalaz i mišljenje veštaka, etički problemi veštačenja). U drugom delu prikazani su i analizirani rezultati istraživanja prakse Okružnog suda u Kragujevcu u poslednjih pet godina i rezultati ankete istražnih sudija i raspravnih sudija u vezi veštačenja u krivičnom postupku.

2. ISTORIJSKI RAZVOJ DOKAZA VEŠTAČENJEM

2.1. Opšti osvrt na istorijski razvoj krivične procedure i dokaznog prava

U celokupnom istorijskom razvoju osnovni zadatak svakog krivičnog postupka, bez obzira na organizacionu formu koju ima, jeste utvrđivanje postojanja krivičnog dela, njegovog učinioca i izricanja odgovarajuće sankcije. I krivični postupak u svojim najstarijim formama, isto kao i savremeni krivični postupak, nastoji da ostvari upravo taj cilj služeći se pri tome različitim sredstvima, onim koja su mu bila na raspolaganju, zavisno od ukupnih društvenih tokova u kojima se odvijao, stanja humanističke misli, kao i stupnja razvoja nauke i tehnike. Stoga se može reći da je istorijski razvoj krivične procedure zapravo evolucija shvatanja i traganja za najoptimalnijim faktičkim načinom i najefikasnijom pravno-procesnom procedurom kojom se postiže taj osnovni cilj. Pri tome je posebno interesantan razvoj dokaznog prava i postupka dokazivanja, kao ključnog dela krivičnog procesnog prava i krivičnog postupka.

Prvobitnom shvatanju krivičnog dela kao ponašanja koje se ne tiče javnog poretka, pa je prema tome privatna stvar stranaka, odgovara akuzatorska forma krivičnog postupka. Osnovna karakteristika ovog tipa kri-

vične procedure je konstrukcija u vidu spora ravnopravnih stranaka koji se pokreće po privatnoj inicijativi i odvija pred sudom, koji u pasivnoj ulozi rešava spor¹⁾.

Sa postepenim razvojem i osnaživanjem shvatanja da izvršenje krivičnog dela ipak predstavlja nešto što zadire u javni poredak, te ne može da bude isključivo privatna stvar pojedinca, stvara se svest da je nužno i postupanje u vezi za izvršenim krivičnim delom po službenoj dužnosti, zbog čega se razvija i novi tip krivične procedure - inkvizitorski krivični postupak. Ovaj postupak je, kao što je poznato, antiteza akuzatorskom krivičnom postupku i nasuprot njemu posebno razvija načelo tajnosti (odvija se u najvećem delu nejavno, medju zidovima sudskih prostorija pred sudom bez prisustva stranaka), pismenosti (sud rešava stvar samo na osnovu pisanih materijala bez neposrednog saslušanja učesnika krivičnog postupka), aktivnosti suda koji u sebi kumulira i funkciju sudjenja, optužbe i odbrane. U ovom postupku legalizovana je tortura kao poseban način dobijanja dokaza i stvorena zakonska ocena dokaza²⁾.

Ukidanjem inkvizitorskog sistema krivičnog postupka nastaje savremeni, mešoviti tip krivične procedure, kao veliko kulturno postignuće u istoriji raz-

1) Vidi: V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga I, Zagreb, 1980. str. 13 i dalje.

2) B. Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 30 i dalje;
J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 18;
V. Bayer: op.cit., str. 16, 17.

vitka sudskih procesnih formi. Ovaj oblik krivične procedure predstavlja kombinaciju prethodna dva tipa, počinje na inicijativu državnih organa i u prvom delu ima pretežno elemente inkvizitorskog postupka, dok drugi deo, glavnu raspravu, karakterišu akuzatorski principi, pri čemu je sud aktivan i sudi na osnovu slobodnog sudijskog uverenja³⁾.

Uporedo sa krivičnim postupkom, ali i u zavisnosti od specifičnosti konkretnih dokaznih sredstava, menjao se i sistem dokaza. Najstarija dokazna prava karakteriše strogi formalizam, istina koja se tražila i postizala bila je formalna a ne objektivna, a sud je obzirom na formalizam dokaza bio obavezan samo da pazi da li dokazi zadovoljavaju traženu formu. Sama dokazna sredstva su iracionalne, religiozne, sakralne prirode, pa njihovo korišćenje nije značilo potvrdu ili poricanje istinitosti ili neistinitosti tvrdnji tužioca, niti se odnosilo na predmet spora. Ceo dokazni postupak svodio se na obavljanje određenih radnji u strogo propisanoj formi, za koje se verovalo da se kroz njih ispoljava volja božja⁴⁾. Ne postoji shvatanje uzročno posledičnih odnosa, a glavno uporište ovakvih dokaznih sredstava je verovanje da Bog štiti pravdu i nevina lica, a zla kažnjava. Takva dokazna sredstva su zakletva, kotao, mazija, dvoboj⁵⁾.

3) V.Bayer: op.cit., str. 20,21; K.Geppert: Der Grundsatz der Unmittelbarkeit in deutschem Strafverfahren, Berlin, 1979., str. 13 i dalje.

4) B.Marković: op.cit., str.26,27; Vidi: P.Vlahović: Običaji, verovanja i praznoverice naroda Jugoslavije, Beograd, 1982.

5) J.Glaser: Beiträge zum Lehre von Beweis, Leipzig, 1883., str. 18; B. Marković: op.cit., str. 28.

Za krivični postupak rimskog prava u vreme Republike karakterističan je sistem racionalnih dokaznih sredstava, sudjenje na osnovu ličnog i slobodnog sudijskog uverenja i nepostojanje zakonskih dokaznih pravila. Vremenom na ocenu dokaza u sudskom postupku sve više utiču i pisanja čuvenih pravnika tog doba, pa se takva uputstva pretvaraju u pravila i umnožavaju, tako da rimsko pravo kasnijih perioda Carstva već poznaje zakonsku ocenu dokaza.

Kanonski krivični postupak, kao posebna celina u istorijskom razvoju krivične procedure, nastaje sa jačanjem uticaja katoličke crkve i postepenim širenjem njene jurisdikcije sa duhovnika i za krivična dela protiv religije, i na svetovna lica i druga krivična dela, preuzimajući postepeno u potpunosti u svoje ruke krivično gonjenje. Temeljeći se na rimskom pravu, preuzima i sistem dokaza rimskog sudskog postupka, modificirajući ga uporedo sa širenjem svog uticaja i usvajanjem inkvizitorskog načela, odnosno obaveze krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti⁶⁾.

Recepcijom rimskog prava i kao rezultat sve veće naučne obrade i izraženijeg interesovanja za probleme zakonodavstva i sudske prakse, menjaju se i shvaćanja o dokaznim sredstvima u sistemu dokazivanja traženjem najoptimalnije forme za potrebe krivične procedure. Krivično gonjenje prelazi u potpunosti u nadležnost

6) K.Geppert: op.cit., str. 9; C.J.A.Mittermeier: Die Lehre von Beweis im deutschen Strafprozesse, Darmstadt, 1934., str.18.

države i njenih službenih organa, funkcije presudjivanja obavljaju obrazovani pravници umesto sudija laika, nastaju prvi zakoni koji regulišu krivični postupak (Constitutio Criminalis Bambergensis 1507; Constitutio Criminalis Carolina 1532. u Nemačkoj; Ordonansa Luja XII, 1670. godine)⁷⁾. U potpunosti se razvija zakonska ocena dokaza, koja je iz perspektive savremenog postupka neprihvatljiva, ali je ^u vreme svog nastanka predstavljala znatan napor da se spreči samovolja i sudske greške, napredak u radu pravosudja nastao kodifikovanjem zakonskih pravila stvorenih dugotrajnom sudskom praksom.

Dalji razvoj dokaznog prava teče postepenom transformacijom inkvizitorskog krivičnog postupka, ublažavanjem strogih zakonskih pravila u oceni dokaza, kritikom zakonske podele na potpune i nepotpune dokaze, na vanredne i redovne kazne. Nezaovoljavajuće stanje u pravosudju, nova teorijska shvatanja, nove pravnofilozofske ideje, politička strujanja, i afirmacija humanističke misli dovode do velike reforme krivične procedure (Code d instruction criminelle 1908.), prihvatanja slobodnog sudijskog uverenja, isticanja prava i sloboda ličnosti, ukidanja kompromitovanih dokaznih sredstava, kao što je bila tortura i stvaranje novih, primenom najnovijih naučnih i tehničkih dostignuća. Na kraju, i u savremenom sistemu dokaznih sredstava uočavaju se izvesne transformacije koje se tiču pre svega modifiko-

7) K. Geppert: op.cit., str. 29; Vidi: Die Carolina, Hrsg. F.C. Schroeder, Darmstadt, 1986.

vanja tradicionalnih dokaznih sredstava kroz primenu najnovijih naučnih dostignuća.

2.2. Istorijski razvoj veštačenja

Za razliku od nekih drugih dokaza (iskaz svedoka, priznanje), koji imaju vrlo dugu i bogatu istoriju, dokaz veštačenjem ne doseže tako duboko istorijski razvoj krivičnog postupka, što nikako ne umanjuje značajne pozicije koju ima u savremenom krivičnom postupku.

Naime, već i neke od najstarijih formi sudskih postupanja sadrže u sebi radnje čiji je cilj sličan onome koji se nastoji postići veštačenjem, ali osim toga, gotovo da u ostalim elementima (način izvođenja, sudsko vrednovanje, predmet) nemaju ništa slično sa nalazom i mišljenjem veštaka u savremenoj krivičnoj proceduri. Iz tih razloga, bez obzira što se postupci preduzimani u starom Egiptu, Vavilonu, Asiriji, Grčkoj, kao na primer učešće "svetih osoba" u procenjivanju štete, mogu tumačiti kao začetak veštačenja, o veštačenju u pravom smislu reči ne može se govoriti⁸⁾.

Ni institucija sakleветnika, pomagača, porotnika (rota=zakletva), nezainteresovanih lica koja nemaju nikakve podatke o samom krivičnom delu i učiniocu, pa sudu i ne iznose svoja opažanja, već izjavljuju i potvrđuju zakletvom da veruju u istinitost iskaza na koji

8) K.Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986., str.5. Vidi: K.D.Keramens: Die Entwicklung des Sachverständigenbeveises im deutschen und griechischen Zivilprozessrecht, Munchen, 1963.

se stranka zaklela (*experto credite*), nema zajedničkog sa veštačenjem. Zapravo, čitav sistem iracionalnih dokaza i sredstava, temeljeći se na verovanju da je Bog uvek pravedan i na strani nevino okrivljenih lica zbog čega pomaže nevinom okrivljeniku da ne strada i u najtežim situacijama, predstavlja u neku ruku "božansko pravno veštačenje prošlosti" i ima samo prividne sličnosti sa savremenim veštačenjem⁹⁾.

Kao stručna lica, koja nisu pravnici, a u sudskom postupku se pojavljuju da bi svojim stručnim znanjem pomagali sudu da utvrdi relevantne činjenice, prvo se pominju lekari, mada je u najvećem broju slučaja i sam sudija u dovoljnoj meri vladao svim do tada znanim naukama potrebnim za rasvetljenje konkretne krivične stvari.

U nekim starogrčkim izvorima navodi se da su, u slučajevima nastupanja iznenadne smrti ili smrti iz nepoznatog uzroka, bili pozivani lekari da pomognu sudu da ustanovi bitne činjenice. U rimskom pravu već Zakon 12 tablica pominje neku vrstu veštačenja, koja se sastojala u tome što su određena lica vršila različite procene za potrebe sudskih organa (*actio aque pluviae arcendae* i *arbitrum litis aestimande*). Korpus *iuris civilis* takodje poznaje radnje nalik savremenom veštačenju. *Lex Aquilia* daje iscrpan opis sudskog vrednovanja i ocenjivanja telesnih povreda. U *Digestama* se pominju stručna lica koja po nalogu sudskih organa

9) Vidi: F. Gorphe: *L'appréciation des preuves en justice*, Pariz, 1947., str. 40.

vrše procenu štete, geometri i njihova sudska odgovornost za tačno merenje, lekari koji su za potrebe suda obavljali telesne preglede, i uporedjivanje rukopisa u slučaju sumnje u falsifikovanje isprava.

Položaj ovih lica nije generalno regulisan, ne postoji jedinstveni izraz za funkciju koju imaju u postupku i radnje koje obavljaju, već se koriste različiti kao: aestimator, artifex, diatometer disceptor, expertus, peritus, numnarius, što je donekle posledica i menjanja prvobitnih rimskih izraza u recepciji rimskog prava¹⁰⁾. Njihova uloga i mesto u sudskom postupku nisu detaljno regulisani pravnim pravilima, kao što je to inače bio slučaj sa drugim dokaznim sredstvima (na primer iskaz svedoka), tako da se ne može govoriti o postojanju jednog oformljenog dokaznog sredstva nalik savremenom veštačenju.

Kako se vremenom ljudska znanja produbljuju i postaju sve obimnija, sud je sve teže u stanju da raspolaze celokupnim potrebnim znanjem i sve češće je u situaciji da za utvrdjivanje za postupak relevantnih činjenica koristi stručno znanje i stručne sposobnosti drugih osoba.

Inkvizitorski krivični postupak srednjeg veka u potpunosti je prožet težnjom da se dobije priznanje koje se smatra kraljicom dokaza, dokazom najviše vrednosti. Osim priznanja, u dokaznom postupku najviše se

10) K. Dippel: op.cit., str. 7; W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 21. i dalje.

koristio i iskaz svedoka. U ovo vreme pred sudom se sve češće pojavljuje i specifičan svedok - lekar, čiji iskaz zbog njegove stručnosti ima veći značaj za postupak nego iskaz običnog svedoka.

Tužilac je, na primer, obim telesne povrede dokazivao, ili iskazom trojice svedoka ili iskazom jednog lekara, a veličinu kazne za telesnu povredu lekar je utvrđivao na način primeren ukupnim medicinskim znanjima tog vremena, na primer, prema tome da li i kakav zvuk izbijena kost proizvodi udarcem o metalnu pločicu. Dubina povrede se merila uvlačenjem sonde u ranu, a podatak o tome da li postoje i kakve su povrede trbušne duplje, na primer, da li je povredjen crevni trakt, dobijao se tako što je povredjenom davan sok od crnog ili belog luka da pije, pa, ukoliko postoji povreda na crevima, taj sok bi mogao da se opazi i na rani¹¹⁾.

U ovo vreme nivo medicinskih znanja nije bio visok, ali to je i period tzv. "manastirske medicine", kada se u manastirima ponovo otkrivaju i proučavaju antička i rimska dela iz medicine, što doprinosi i postepenom napretku znanja iz ove oblasti.

U XIII i XIV veku razvijeniji srednjevekovni gradovi imaju svog gradskog lekara, koji sve češće svojim stručnim znanjem pomaže sudu da razjasni nejasno činjenično stanje, a osim toga ima obavezu da obavešta-

11) E. Poppen: Die Geschichte des Sachverständigenbeweises im Strafprozess des deutsch-sprachigen Raumes, Göttingen, 1984., str. 7.

va gradske vlasti o svakoj povredi za koju sumnja da je posledica izvršenog krivičnog dela. Broj školovanih lekara bio je mali, pa su berberi i vidari zbrinjavali najveći broj povreda i manjih hirurških zahvata¹²⁾.

Pred sudom su lekari najčešće govorili o kakvim se telesnim povredama radi. Da li je smrt posledica telesne povrede ili ne, odlučivalo se na osnovu tzv. "kritičnog vremena". Naime, ako bi povredjeni preživeo utvrđeno kritično vreme i umro posle toga, učinilac je odgovarao samo za telesnu povredu. Ukoliko bi umro u toku kritičnog vremena, smatralo se da je smrt nastupila kao posledica telesne povrede, i okrivljeni je bio odgovoran za ubistvo. U slučaju ubistva, zadatak lekara je bio da utvrdi vidljive telesne povrede, a često se pristupalo i seciranju leša čiji je cilj okrivljanje učinioca, a ne utvrđivanje uzroka smrti. Seciranju leša obavezno je prisustvovao i okrivljeni i pri tome dodirivao povredjena mesta na lešu, jer se verovalo da u prisustvu ubice rane ponovo krvare. Prve obdukcije radi utvrđivanja uzroka smrti po nalogu sudskih organa vrše se od XIV veka.

Procenu uračunljivosti okrivljenog su vršili sudije i porotnici, a ne lekari, jer se smatralo da duševno oboljenje može uočiti svako lice svojim zdravim razumom., pa lekar za to nije potreban ni u sudskom

12) E. Poppen: op.cit., str. 9.

postupku. Sa druge strane, tome nije pridavan veliki značaj jer izvori srednjevekovnog krivičnog prava ne daju podatke o jasnoj razgraničenosti uračunljivosti od neuračunljivosti¹³⁾.

Kako je učešće lekara u krivičnom postupku bilo sve češće, tako se detaljnije regulišu i uslovi pod kojima lekar daje svoj iskaz. Zakletva je postala obavezna, a lekarskim pregledima je prisustvovao sudija sa dva porotnika. Međutim, veštačenje kao posebna radnja u sudskom postupku nije poznato, a lekari samo pomažu sudskim organima i nisu veštaci sa pravima i obavezama koja danas imaju.

Pored lekara, kao lica koja svojim posebnim znanjima mogu da doprinesu rešenju krivične stvari, u krivičnom postupku učestvuju i pripadnici drugih zanimanja. To su majstori za kovanje novca, geometri, zanatlijske i esnafske starešine. Položaj i forma u kojoj se ova lica pojavljuju u krivičnom postupku, bitno se razlikovao od načina na koji je saopštavanjem svojih medicinskih znanja lekar učestvovao u sudskom postupku.

Od XII do XV veka gotovo svi vladari su zadržavali pravo da kuju svoj novac, pa je tako usled postojanja velikog broja kraljevina, kneževstva, vojvodstva, postojao na svakoj teritoriji različit novac. U tako velikom broju novčanih kovanica u opticaju bilo je teško razlikovati prave od lažnih, falsifikovanih, a istovremeno i neophodno, jer se pravljenjem lažnog

13) K. Dippel: op.cit., str. 40.

novca nanosila velika šteta novčanom prometu uopšte i ukupnoj ekonomskoj moći malih feudalnih jedinica. Iz tih razloga postojali su posebni sudovi za "novčane delikte". Članovi ovih sudova bili su kovači novca, jer su posedovali potrebna znanja da reše konkretan slučaj iz ove oblasti, ona koja nedostaju redovnim sudovima. Starešine i majstori radionica za kovanje novca pojavljivali su se i kao tužioci kod falsifikovanja novčanica, ili su imali zadatak tzv. "novčane policije", odnosno da nadgledaju optičaj novca, i ukoliko bi se pojavio falsifikovan novac, da svaki falsifikovani novčić, ili svakog ko poseduje takav novac, privedu i tuže nadležnom sudu¹⁴⁾. Ipak, daleko najveći problem bio je u tome što su najčešći falsifikatori novca bili same starešine kovačnica za novac ili njihovi pomoćnici.

U poslovima domaće radinosti, prometa i trgovine, cehovske starešine su nadgledale da li se poštuju propisi o kvalitetu, težini, ispravnosti itd. određenih proizvoda. U slučaju kršenja postavljenih zahteva cehovski starešina se pojavljuje kao tužilac pred sudom ili je bio član posebnog cehovskog suda nadležnog i, po stručnim znanjima, kompetentnog za ovu vrstu delikata. Mnogo redje se pojavljuju u svojstvu veštaka, odnosno učestvuju u krivičnom postupku na taj način što svojim poznavanjem prometa i načina proizvodnje određenih proizvoda pomažu sudu da utvrdi bitne činjenice.

14) E. Poppen: op.cit., str. 52, 53.

U slučaju delikata "ponišćavanja medje" iskaz geometra, odnosno lica koje je premeravalo zemlju, za sud je bio od presudne važnosti.

Pojavom *Constitutio Criminalis Carolina* iz 1532. godine prvi put se u zakonu izričito spominje, u okviru kodifikovane zakonske ocene dokaza, i utvrđivanja činjenica od strane stručnih lica, "veštaka", u slučaju sledećih delikata: čedomorstva, nehatnog ubistva od strane lekara, telesne povrede sa smrtnim ishodom, kao i u slučaju pitanja da li postoji duševno oboljenje ili ne¹⁵⁾.

Krivični postupak sve jasnije dobija punu formu inkvizitorskog krivičnog postupka u kome važnu ulogu dobija i iskaz veštaka, i dalje najčešće lekara. Prema učenju B. Karpzova, redovna kazna nikada nije mogla da se izrekne za ubistvo, telesnu povredu sa smrtnim ishodom, čedomorstvo ili trovanje, ukoliko lekar nije pregledao žrtvu.

Constitutio Criminalis Theresiana iz 1765. godine potvrđuje značaj koji je u praksi dobilo veštačenje i detaljnije reguliše mesto veštaka u krivičnom postupku i slućajeve u kojima se koristi¹⁶⁾.

Vremenom, potrebu za učešćem stručnjaka u krivičnom postupku počinje da procenjuje sam sudija, zavisno od konkretne situacije, sve manje vezan strogim zakonskim pravilima proizašlim iz CCC (čl. 149.).

15) E. Poppen: op.cit., str. 61; Vidi: *Die Carolina*, Hrsg: F.C. Schroeder, Darmstadt, 1986.

16) E. Poppen: op.cit., str. 77.

Tako se već u XVIII veku lekar u krivičnom postupku pojavljuje kao pomoć sudu u utvrđivanju relevantnih činjenica uvek kada je nadležni sudija smatrao da je to potrebno¹⁷⁾. Svim radnjama koje je lekar obavljao prisustvovao je sudija, dva porotnika i zapisničar, koji je o svemu vodio iscrpan zapisnik. U početku su same stranke birale veštaka, ali je uvek bilo potrebno i dopuštenje nadležnih organa vlasti da se određeni lekar pojavi kao veštak u krivičnom postupku. Kasnije, sa daljim potiskivanjem elemenata akuzatornosti u krivičnom postupku, stranke gube svaki uticaj na izbor veštaka. Zakletva veštaka je bila obavezna. Ukoliko su postojala dva protivurečna mišljenja o činjenicama bitnim za krivični postupak, bila su moguća različita rešenja: ili sudija sam odlučuje koje mišljenje je pouzdanije, ili se postupa po principu *in dubio pro reo*, da bi na kraju postalo vladajuće shvatanje da u takvim slučajevima treba pribaviti mišljenje medicinskog fakulteta ili medicinskog kolegijuma.

Pravilo je bilo da se obdukcija vrši najkasnije od 12 do 24 časa po nastupanju smrti. Ekshumacija se vrlo retko vršila i po pravilu nije davala značajnije podatke o uzrocima smrti, zato što se nije mnogo znalo o tome kako i kada nastaju promene na lešu, mada je zakonski normirana još u C.C. Theresiana.

17) Ibidem, str. 87, 92.

Nasuprot srednjevekovnoj praksi prenošenja žrtava sa lica mesta u zgradu suda, gde su vršeni posebni pregledi, sud sve češće odlazi na lice mesta i prisustvuje veštačenju, ili se ono vrši u kući žrtve, odnosno umrlog¹⁸⁾.

Često pitanje u medicinskim veštačenjima bilo je, da li je u konkretnom slučaju smrt nastupila kao posledica telesne povrede. Medicinska nauka je napredovala i prevazišla teoriju kritičnih dana, nastojeći da odredi posebne kritične periode i najkritičnije dane za pojedine vrste bolesti i povreda. Povrede sa smrtnim ishodom su se delile na: apsolutno smrtonosne, ako je povredjen neki važni životni organ, kada je okrivljeni odgovarao za ubistvo, i slučajno izuzetno smrtonosne. Kasnije je dodata i kategorija najčešće smrtonosnih rana, u koju su spadale povrede koje su se najčešće završavale smrću, a samo izuzetno bivale izlečene.

Napušta se verovanje da u prisustvu izvršioca rane na lešu ponovo krvare. Umesto toga predlaže se da obdukciji leša i dalje prisustvuje osumnjičeni i dodiruje leš, ali sada da bi se pratilo njegovo ponašanje iz koga se može zaključiti i o krivici, mada je ubrzo i toj radnji osporena dokazna vrednost.

Sondiranje rane, kao najstarija metoda utvrđivanja težine i stanja povrede, koristila se još dugo u XIX veku, mada je medicinska nauka ovaj metod već

18) Ibidem, str. 92. i dalje, 132.

smatrala prevaziđenim i predlagala druge hirurške metode. Takodje se pod uticajem medicinske nauke napušta delimična obdukcija, odnosno obdukcija samo pojedinih delova tela, i zahteva se otvaranje sve tri telesne šupljine pri svakoj obdukciji, kao i ispitivanje svih organa radi utvrđivanja stvarnog uzroka smrti.

U slučaju trovanja, pored iskaza svedoka o stanju žrtve pre smrti i indicija (CCC, čl. 17.), od značaja je i nalaz lekara. Najsigurnijim znakom trovanja smatralo se pronalaženje ostataka otrova u želucu i crevnom traktu žrtve, što zbog postojanja više otrovnih supstanci sa različitim osobinama i dejstvom na ljudski organizam, nije bilo dovoljno. Zbog toga su vršeni eksperimenti na životinjama, a krajem XVIII veka i prve hemijske analize koje su izvodili ili apotekari, ili sudski lekar, mada vrlo retko za potrebe krivičnog postupka¹⁹⁾.

Za ove slučajeve, posebno instruktivan bio je udžbenik za sudske veštace "Xsi yan lin", nastao u Kini u XIII veku, a preuzet u Evropi u XVI i XVII veku, u osnovi čijih su metoda i ona saznanja koja su u najvećoj meri i danas priznata. Tako je trovanje dokazivano stavljanjem srebrne igle, koja je prethodno stajala u tečnosti spravljenoj od posebne vrste mimoza, u usta žrtve, koja su potom zatvarana papirom: Ukoliko bi se igla prebojila crno i ostala prebojena i posle ispiranja, po sređi je bilo trovanje²⁰⁾.

19) Ibidem, str. 159. i dalje.

20) K. Dippel: op.cit., str. 20.

Kod sumnje u postojanje čedomorstva, u utvrđivanju relevantnog činjeničnog stanja sudu su pomagale najčešće babice, a kasnije, od kraja XVII veka i lekari. U to vreme se počinje i sa primenom metoda "probe pluća", poznate još i u rimskom periodu, da bi se utvrdila najbitnija činjenica, da li je dete živo rodjeno ili nije (pluća deteta koje je živo rodjeno u vodi plivaju jer su alveole ispunjene vazduhom). Nešto kasnije, veliki značaj kod sumnje da postoji čedomorstvo dobija i "test mokraćne bešike". Pravnici i medicinari, međutim, dugo su se sporili koliku dokaznu vrednost imaju ovi testovi.

Postojanje duševnog oboljenja u ovom periodu nije značilo i oslobađanje od krivične odgovornosti. Takvo lice je najčešće bilo osudjivano zbog navodnog bavljenja mađijama, kao veštica i opsenar. Stanje duševnog zdravlja bilo je značajno i kod samoubistva koje je bilo kažnjivo. U slučaju neuspelog samoubistva, samoubica je kažnjavan kao da je neko drugo lice povredio, a sahranjivan je bez ikakvih počasti.

Kod utvrđivanja da li postoji duševna bolest ili ne, najviše pažnje je obraćano organskim uzrocima, pa je sama procena da li je jedno lice duševni bolesnik ili ne, bilo u nadležnosti sudije. Zadatak lekara je bio samo da utvrdi da li postoje organski, telesni uzroci duševnih oboljenja. Jednostavno, problemima duševnih oboljenja u to vreme više se bavila

crkva, sud, pa čak i filozofija i druge nauke, nego medicina²¹⁾.

Sud je pomoć stručnih osoba koristio i u slučaju pobačaja, koji se smatrao deliktom ukoliko je fetus živ, i seksualnih delikata, gde se pred sudom kao veštaci najčešće pojavljuju babice. U krivičnom postupku zbog greške u lečenju, koju je počinio lekar povredom pravila medicinske nauke, ili apotekar mešajući smrtonosne, ili u dejstvu nepouzidane supstance u medikamentima, ili ne poštujući propisane doze, sud je vrlo retko imao korist od učešća veštaka. Delom zato što nije postojala saglasnost o delotvornosti i načinu izvodjenja pojedinih metoda lečenja, a delom i zbog toga što se vrlo retko dobijao pouzdan i upotrebljiv iskaz lekara u slučaju kada je optuženi drugi lekar, što, čini nam se nije nepoznato ni u savremenom krivičnom postupku.

U slučaju falsifikovanja novca i nepravilnog prometa životnim namirnicama u krivičnom postupku se takodje zahteva iskaz stručnih osoba. To su bili majstori raznih zanata, jedno vreme samo kao veštaci u redovnom krivičnom postupku, a kasnije u XVIII veku, ponovo kao članovi posebnih cehovskih i esnafskih sudova, koji su se bavili problemima prometa i trgovine. Veliki značaj imalo je i veštačenje rukopisa poznato još iz rimskih i antičkih vremena.

21) E. Poppen: Op.cit., str. 78 i dalje.

Ni u jednom od ovih slučajeva veštačenje ne predstavlja samostalnu procesnu radnju i u velikoj meri se razlikuje od veštačenja u savremenom krivičnom postupku. CCC veštačenje normira kao deo uvidjaja, kao mešoviti uvidjaj. Međutim, ubrzo se pojavljuju i druga tumačenja pravne prirode veštačenja, tako da čak i danas pravna teorija nije jedinstvena u odgovoru na to pitanje.

No, spor o pravnoj prirodi nije uticao i na dalji razvoj veštačenja. Savremeni mešoviti krivični postupak mnogo češće koristi prisustvo veštaka, a savremeni zakoni nastoje što preciznije da regulišu poziciju ovih procesnih subjekata. Značajan napredak nauke i tehnike menja, kako kriminalitet i metode borbe protiv kriminaliteta, tako i krivični postupak. Razvoj tehnike, fizike, hemije, psihologije, psihijatrije, i medicine uopšte, svojim najnovijim otkrićima modifikuje i klasično oružje u borbi protiv kriminaliteta, a time na izvestan način i krivični postupak, stavljajući u žižu interesovanja, i procesne nauke i prakse, veštačenje i probleme veštačenja u krivičnoj proceduri.

3. POJAM VEŠTAČENJA

3.1. Pojam veštačenja u procesnoj teoriji

Uobičajeni početak gotovo svakog šireg izlaganja o nekom krivičnoprocесnom institutu jeste razmatranje pojma predmeta analize. U oblastima koje imaju sasvim konkretan i izrazit svakodnevni život takva razmatranja se čine ponekad suvišnim. Ako u nečemu ima puno problema i nedoumica u trenutnoj praktičnoj primeni, izlaganja dodatnih teorijskih problema izgledaju necelishodno, pa se ponekad čini da ništa ne rešavaju, već samo ceo problem još više zamagljuju. To bi mogao da bude slučaj i sa veštačenjem, kao izuzetno važnim, vitalnim elementom krivičnog postupka. U njegovoj praktičnoj primeni u svakodnevnoj krivičnoj proceduri neprestano se traga za novim rešenjima postojećih problema u njegovom izvodjenju, i otkrivaju nove nedoumice. Svaki novi problem, posebno teorijski, čini se suvišnim. Međutim, pravo stanje stvari ponekad je obrnuto, jer upravo nerešene i nedorečene teorijske postavke u nekoj oblasti postaju i ostaju gotovo nepremostiva teškoća u praktičnoj primeni¹⁾.

Na prvi pogled, sasvim je jasno šta se podrazumeva pod veštačenjem. Obilje spornih detalja pra-

1) B. Šešić: Osnovi metodologije društvenih nauka, Beograd, 1978., str. 55, 56.

ktične primene baca u drugi plan ovo pitanje. Ali, kao i u mnogim drugim slučajevima, ono što je očigledno nije i prava slika stvari. Pregled domaće i dostupne strane, nemačke i sovjetske, literature pokazuje kako teorija krivično procesnog prava određuje pojam veštačenja²⁾.

-
- 2) N. Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899., str. 368.
 B. Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 172, Vidi: Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930., str. 381.
 M. Čubinski: Naučni i praktični komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 1933., str. 342.
 V. Petrović, R. Kolenc: Krivični postupak, Beograd, 1956., str. 298.
 M. Ilić: Krivično procesno pravo, Sarajevo, 1980., str. 192.
 T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 334.
 V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, Knjiga II, Zagreb, 1980., str. 185.
 V. Vodinelić: Kriminalistika, Beograd, 1987., str. 372.
 D. Dimitrijević, M. Zlatić, Đ. Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 200.
 J. Pavlica, M. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 357.
 T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 407.
 B. Petrić: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982., str. 995.
 Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 247.
 J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 670, 671.
 F. Rulf: Der österreichische Strafprozess, Prag, Wien, Leipzig, 1885., str. 103.
 H. Gerland: Der deutsche Strafprozess, Leipzig, 1924., str. 265.
 E. Belling: Deutsches Reichstrafprozessrecht, Berlin, Leipzig, 1928., str. 299-308.
 H. Roeder: Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrecht, Wien, 1963., str. 168.
 H. Henkel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1968., str. 212.
 E. Schmidt: Deutsches Strafprozessrecht, Göttingen, 1967., str. 89.

Navedena shvatanja procesne literature pokazuju izvesnu nesaglasnost i šarolikost u odredjivanju pojma veštačenja. Teško je iz izloženih stavova izdvojiti i razgraničiti određena gledišta i odrediti autore koji ih zastupaju, mada sličnosti postoje i ukazuju na nekoliko bitnih stvari.

-
- R. Hauser: Kurzlerbuch des schweizerischen Strafprozessrecht, Basel, 1978., str. 159.
- H. Bremer: Der Sachverständige, Heidelberg, 1973., str. 81.
- K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 341.
- W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1986., str. 37.
- M. Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 1.
- J. Baumann: Grundbegriffe und Verfahrensprinzipien des Strafprozessrechts, Stuttgart, 1972., str. 83, 84.
- Alsberg, Nö, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 207.
- E. Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 249, 250.
- H. H. Kühne: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 296.
- K. Gössel: Strafverfahrenrecht, Stuttgart, 1977., str. 227.
- K. Bertel: Grundriss des österreichischen Strafprozessrechts, Wien, 1983., str. 74.
- K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 21.
- H. Zipf: Strafprozessrecht, Berlin, 1976., str. 170.
- H. Rüping: Das Strafverfahren, München, 1983., str. 59.
- C. Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 169.
- K. Müller: Die Sachverständige im gerichtlichen Verfahren, Regensburg, 1978.
- K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986; H. J. Plewig: Funktion und Rolle des Sachverständigen, Hamburg, 1983.
- A. V. Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 4, 5.
- V. A. Prituzova: Zakločeniye eksperta kak dokazateljstvo v ugovnom processe, Moskva, 1959., str. 20.
- I. L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivania v sovet-skom ugovnom processe, Moskva, 1964., str. 4.
- G. A. Cimarkudize: Processualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističeskoj ekspertizi v gruziskoi SSR Tbilisi, 1967., str. 16.

Pre svega, ne postoji uvek jasno razgraničenje pojmova, veštačenje, veštak, nalaz i mišljenje veštaka. Uočljivo je da manji broj autora posebno određuje svaki od ovih pojmova. Najčešće se definiše veštak i ističu razlike u odnosu na druge krivično procesne subjekte. Međutim, razlike postoje i kod autora koji posebno određuju svaki od ovih pojmova i može se uočiti da se na taj način stvara mogućnost jasnijeg isticanja svih spornih tačaka ovog krivično procesnog instituta, pa stoga smatramo sasvim opravdanim i potrebnim prethodno izdvajanje i određivanje ovih pojmova.

Dalje se može uočiti da je u određivanju pojma "veštaka", odnosno "veštačenje", skup bitnih elemenata za to različito određen. Veštak se najčešće definiše kao nezainteresovano stručno lice koje nije strana u postupku, zbog čega ponekad ostaje nejasno njegovo svojstvo krivičnoprocesnog subjekta. Kao i svaka druga procesna radnja, i veštačenje se odvija u strogoj

V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugovnom processe, Čast III, Moskva, 1968., str. 6,7.

G.F.Gorski, A.D. Kokorev, I.S.Eljkin: Problemi dokazateljstva v sovetskom ugovnom processe, Voronež, 1978., str. 167, 168.

M.S. Strogovič: Kurs sovetskogo ugovnogo processe, Moskva, 1968., str. 434.

Ugovnii proces, Grupa autora u redakciji: N.S. Alekseev, V.Z. Lukaševič, I.S. Eljkind, Moskva, 1972., str. 193.

Teoria dokazateljstv v sovetskom ugovnom processe, Grupa autora u redakciji J.V. Zogin, J.B.Karpec, V.J.Kurjavoev, G.J. Kočarov, G.M. Minjkovskih, Moskva, 1973., str. 700.

Sovetski ugovnii process, Grupa autora u redakciji M.I. Bažanova, Moskva, 1980., str. 164.

N.N. Poljanski, M.S. Strogovič, V.M. Savicki, A.A. Meljnikov: Problemi sudabnogo prava, Moskva, 1983., str. 126.

formi određenoj zakonom, što je i njen konstitutivni element. Od njenog poštovanja ili nepoštovanja zavisi da li će dobijena informacija imati svojstvo dokaza ili ne, odnosno biti upotrebljiva za donošenje sudske odluke, što često izostaje kao bitan elemenat u ovim definicijama. Specifičnost ove radnje i, uopšte, uloge veštaka je da se odvija po nalogu suda, odnosno u nekim pravnim sistemima i po nalogu stranaka. Međutim, u jednom broju definicija ova karakteristika ne nalazi svoje mesto, najčešće zbog neprecizne formulacije o veštaku kao pomoćniku suda. Zatim, mada je nesporno da je neophodno da veštak poseduje izvesnu stručnost, pitanje šta znači stručnost i koji su kriterijumi za njeno određivanje, ostaje sporno. Dalje, kao rezultat delatnosti veštačenja, često se navodi da veštak pomaže sudu: ili u utvrđivanju činjenica, ili u proceni utvrđenog činjeničnog stanja, ili vrednuje utvrđene činjenice na osnovu čega daje nalaz i mišljenje, ili iznosi iskustvene stavove, što su, i faktički i formalnoprocesno, veoma različite aktivnosti.

3.2. Razgraničenje pojmova: dokazno sredstvo, dokazni izvor i dokaz

Nasuprot, u navedenoj literaturi široko zastupljenom, stavu koji ignoriše razliku između pojmova veštačenje, veštak, nalaz i mišljenje, smatramo takvo razlikovanje bitnim i potrebnim za dalja izlaganja, s

obzirom da je predmet analize ovog rada veštačenje kao dokaz u krivičnom postupku. Naime, o veštačenju se u procesnoj teoriji govori kao o dokaznom sredstvu, dokaznom izvoru, a o veštaku kao dokaznoj osobi, nezainteresovanom licu, vanstranačkom subjektu u krivičnom postupku, izvoru dokaza, pomoćniku suda, što je dovoljan signal da ne postoje odgovarajuća pojmovna razgraničenja.

Procesna literatura ne daje jasan odgovor na pitanje šta se podrazumeva pod pojmovima dokaz, dokazno sredstvo, dokazni osnov, dokazni izvor i dokazna radnja. Ovim pojmovima se u teoriji daje različita sadržina.

3.2.1. Dokaz

Pojam "dokaz" kao osnovni i polazni u ovoj oblasti često se uzima kao nesporan, mada detaljnija analiza pokazuje da nije tako³⁾. Tako se ukazuje da dokazno pravo ima nerazjašnjene osnovne pojmove od ko-

3) N.Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1889., str. 326; M.Čubinski: Naučni i praktični komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 1933., str. 436; B.Marković: Udžbenik sudsko krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930., str. 322; T.Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 294; V.Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1981., str. 16.; D.Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1983, str.184; J.Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 344,345; Alsberg, Nise, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str.165,166; K.Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str.341; H.Walder: Kriminalistisches Denken Hamburg, 1975.str.99; R.S.Belkin: Sobiranie, isledovanie i ocenka dokazatel'stv, Moskva, 1966., str.10, 11; M.S.Strogovič: Kurs sovetskogo ugolovonogo processa, Moskva, 1968., str. 96, 97.

jih polazi, što je dodatna teškoća u proučavanju bilo kog problema dokaznog prava. Sa druge strane, pojedinačnim dokazima teorija dokaznog prava se više bavila i u najvećoj meri je prevazišla izuzetno krupna neslaganja, što je umnogome i povratni uticaj njihove široke praktične primene.

Kako veštačenje u krivičnom postupku razmatramo kao institut dokaznog prava, neophodno je da dokaz, kao osnovni pojam od koga polazimo, ima jasno određenu sadržinu, jer od toga zavisi pojam veštačenja. Iz tih razloga potrebno je najpre, koliko to dozvoljava i zahteva obim ovog rada, razmotriti ovaj pojam⁴⁾.

Ukoliko određuje pojam dokaza, procesna teorija uglavnom polazi od činjenice kao pojma koji predstavlja okosnicu svih radnji koje se preduzimaju u krivičnom postupku⁵⁾. Međutim, i ovaj pojam je jedan od onih koji se u dokaznom pravu različito tumače i oko koga se sučeljavaju različita shvatanja.

U svakodnevnom govoru, gde se često upotrebljava ovaj izraz, isticanjem da je nešto činjenica, iznosi se snaga nekog argumenta, tvrdnja da je nešto tako a ne drugačije, da je nešto dokazano kao takvo, i da postoji, jer naše iskustvo tako potvrđuje.

Leksički, činjenica se određuje kao nešto što je iskustvom potvrđeno, kao učin, delo, čin, i potiče od izraza činiti⁶⁾.

4) B.Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 326; D.Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1983., str. 199.

5) Vidi: G.F.Gorski, A.D.Kokorev, I.S.Eljkin: Problemi dokazateljstva v sovetskom ugolovnom procese, Voronež, 1978., str. 96. i dalje.

6) Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Matica srpska, Novi Sad,

Naučna tumačenja ovog pojma su različita i nastaju kao posledica različitih filozofskih opredeljenja, ili su samo uslovna, važe samo za oblast u kojoj su upotrebljena, ili ostaju nedovoljno obrazložena⁷⁾.

Pojam činjenica sadrži u sebi gnoseološku problematiku, i kao opšte filozofsko pitanje i kao posebno pitanje spoznaje u krivičnom postupku.

Definicija činjenice po kojoj su činjenice isečak, deo, fragment stvarnosti koje je čovek apstrahovao iz sveopšte povezanosti stvari održavajući ih u svojoj svesti, čini se najprihvatljivijom upravo zato što za podlogu ima jasno razloženu gnoseološku problematiku.

Ovo shvatanje polazi od gnoseološke teorije koja bit spoznaje tumači naglašavajući jedinstvo objekta i subjekta spoznaje, kao i jedinstva čulne, empirijske spoznaje, kao procesa koji nastaje u neprekidnom uzajamnom odnosu čoveka i njegove okoline, materijalnog sveta, i racionalnog mišljenja⁸⁾.

Činjenice same po sebi nisu, i ne mogu biti, dokaz. Postavlja se pitanje kako činjenice kao realne životne okolnosti, delovi svakodnevnice, dobijaju pravno značenje, odnosno koja su to svojstva koja ih od činjenica realnog života pretvaraju u krivično-pravno i kri-

7) V.Vodinić: Kriminalistika i dokazivanje, Skopje, 1985., str. 110-115; B.Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1980., str.198; V.Bayer: op.cit., str. 4; Z.Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 210.

8) Vidi: A.Stojković: Osnovi marksističke filozofije, Beograd, 1978., str. 111 i dalje; B.Perić: Pravna znanost i dijalektika, Zagreb, 1978., str. 23; S.L. Rubinštajn: O mišljenju i putevima njegovog istraživanja, Beograd, 1981., str. 25.

vično-procesno relevantne činjenice, u dokaz.

Sudski dokazi jesu obične činjenice, odnosno iste pojave koje se odvijaju u svakodnevnom životu, i sudski dokazi su samo utoliko, ukoliko ulaze u okvir sudskog postupka i time postaju od značaja za utvrđivanje onih okolnosti koje interesuju sud u rasvetljenju krivičnog dela i donošenju sudske odluke.

Krivično delo se zbilo u stvarnosti i predstavlja realan događaj višestruko povezan sa nizom drugih pojava, stvari, osoba i sredinom u kojoj je preduzeta radnja krivičnog dela. Vremenske i prostorne odrednice jednog krivičnog dela su neka druga zbivanja, druge osobe i predmeti sa kojima je ono svojom radnjom izvršenja bilo u vezi. U svaopštoj povezanosti i medjuzavisnosti, ni krivično delo nije izilovan događaj, ma koliko se njegov izvršilac trudio da ono to bude.

U takvom poretku stvari sredina krivičnog dela uvek nužno u sebi ispoljava i promene uzrokovane izvršenjem dela. Upravo te promene i omogućavaju otkrivanje i dokazivanje krivičnog dela i učinilaštva nekog lica. U trenutku trajanja krivičnog postupka izvršeno krivično delo je deo prošlosti, više ne postoji, ostale su samo promene prouzrokovane njegovim nastupanjem, koje zato u svojoj sveukupnosti mnogo govore o delu⁹⁾.

Proces spoznaje u krivičnom postupku ide daleko, od posledice kao uzroku, o krivičnom delu i učiniocu zaključujemo na osnovu onoga što su kao posledicu

9) Vidi: V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje I, Skoplje, 1985., str. 450 i dalje.

ostavili iza sebe. Činjenice od značaja za rasvetljenje krivičnog dela i donošenje sudske odluke, odnosno dokazi, mogu da budu samo one činjenice, oni delovi objektivne realnosti koji su u vezi sa izvršenim krivičnim delom i učiniocem.

To se logično postavlja kao prvi i osnovni zahtev, kao materijalni uslov, koji jedna činjenica mora da ispuni da bi postala dokaz u krivičnom postupku. "Dokaz i jeste ustanovljena relevantna veza medju pojavama, procesima, stvarima i ljudima. Gledano gnoseološki (spoznajno) dokazi su sve promene u sredini pripremanja, izvršenja, prikrivanja i uživanja plodova krivičnog dela, koje su relevantnoj vezi sa navedenom sredinom"¹⁰⁾. Zbog takve objektivne veze sa krivičnim delom dokazi su nezamenjivi, neponovljivi, nastaju sa krivičnim delom i proističu iz njega, "iznutra su povezani sa krivičnim delom... uvek sekundarni prema krivičnom delu i učiniocu kao svom autoru, primarnom elementu"¹¹⁾.

Dakle, da nije izvršeno ubistvo ne bi bilo ni daktiloskopskih tragova, krvnih mrlja na odeći, sečiva sa tragovima krvi. Tako, dokaz da je neko lice izvršilo ubistvo udarcem noža nije nož sam po sebi, već zato što se na njemu nalaze tragovi krvi, kao karakteristična promena tog noža nastalo izvršenjem krivičnog dela.

10) Ibidem, str. 1099-1113.

11) Ibidem.

Pri tome je bitna samo objektivna, autentična veza nekog predmeta ili lica sa krivičnim delom. Slučajna veza nekoj činjenici ne može da pruži svojstvo dokaza. "Relevantnost dokaza jeste unutrašnje, činjenici imanentno svojstvo da se održava i izražava u svojoj konkretnosti njemu bitnu objektivnu vezu sa spornom činjenicom (i to samo takvu povezanost koja je uzajamna), vezu koja nije bitne i slučajne prirode"¹²⁾.

Kao relevantna veza najčešće se ističe kauzalna veza, mada se postavlja pitanje da li postoje i druge veze osim ove, ili se priroda povezanosti dokazne činjenice i krivičnog dela iscrpljuje samo u uzročno-posledičnom odnosu. Smatramo ovo pitanje bitnim, iako je izuzev savremene sovjetske krivično procesne teorije i manjeg dela naše procesne teorije i kriminalistike, ovo pitanje ostalo potpuno neobrađeno¹³⁾.

Naime, pojave u stvarnosti ne vezuje isključivo uzročno-posledični odnos. Objektivna povezanost krivičnog dela sa spornom činjenicom nikako nije samo uzročna. Uvek postoji čitav niz drugih važnih činjenica za konkretan slučaj, osim onih koji su u uzročno-posledičnom odnosu sa krivičnim delom. Ostaviti takve činjenice u krivičnom postupku neutvrđenim, zbog nepoznavanja ili nepriznavanje drugih tipova veza osim kauzalne, značilo

12) Ibidem.

13) R.S. Belkin: *Sobiranje, i sledovanje i ocenka dokazateljstv*, Moskva, 1966., str.75-84; *Teoria dokazateljstv v sovetskom ugolovnov processe*, Grupa autora u redakciji: I.V. Žogin, I.I. Karpec, V.N. Kudrjavcev, D.I. Kočarov, D.M. Minjkovski, Moskva, 1972., str.53-59; V. Vodinić: *Kriminalistika i dokazivanje I*, Skoplje, 1985., str. 450 i dalje.

bi najčešće grešku, nenadoknativ gubitak u stvaranju podloge za donošenje sudske odluke. Mreža kroz koju krivični postupak filtrira relevantne od irelevantnih činjenica nije satkana samo od niti uzročno-posledične veze, već je mnogo gušća. U protivnom, svodjenje celokupnog odnosa uzajamne povezanosti i zavisnosti samo na kauzalnu vezu, čitav krivični postupak i ukupnu otkrivačku delatnost usmerava na tipiziran tok, šematsko kretanje i znatno osiromašuje, što dovodi u pitanje i krajnji cilj krivičnog postupka - objektivnu istinu.

Radovi savremenih sovjetskih procesualista i V. Vodinelića kod nas ukazuju da pored genetičke veze postoji i individualizirajuća supsidijarna povezanost, povezanost u prostoru i vremenu, ili kongruetna veza, funkcionalna veza, supstancijalna veza i veza preobražavanja. Individualizirajuća veza se otkriva apstrahovanjem odredjenih obeležja iz celine krivičnog dela. Supsidijarna veza znači povezanost krivičnog dela sa sporednim činjenicama, koje u svojoj ukupnosti čine važan dokaz o postojanju krivičnog dela i krivici određene osobe. Kongruetna veza se odnosi na povezanost u prostoru i vremenu. Funkcionalna veza ukazuje na zavisnost nekih varijabilnih veličina od drugih. Supstancijalna veza ističe neodvojivost nekog materijalnog objekta kao celine od odredjenih svojstava ili obeležja, a vezu preobražavanja karakteriše menjanje, tj. preobražavanje svojstava koja nisu pristupačna neposrednom vizuelnom opažanju¹⁴⁾.

14) V. Vodinelić: op.cit., str. 451-454.

Prema tome, da bi jedna činjenica bila dokaz u krivičnom postupku, pre svega mora da bude u određenoj relevantnoj vezi, bilo kog tipa, sa krivičnim delom i učiniocem. No, kako je dokazivanje u krivičnom postupku, ne samo logična kategorija, već i praktična delatnost, to nije i jedini uslov.

Dokazivanje znači kretanje u saznanju od nepoznatog ka poznatom, i logično utvrđivanje istine nekog novog stava na osnovu ranije utvrđenih stavova, potčinjeno opštim zakonima mišljenja¹⁵⁾. Osim toga dokazivanje istovremeno znači i obavljanje čitavog niza praktičnih aktivnosti, odnosno "sistematski sastav operativnih aktivnosti pomoću kojih se dolazi do saznanja relevantnih činjenica u krivičnom postupku"¹⁶⁾. Takve aktivnosti odvijaju se isključivo na način određen zakonom. Samo informacije o delu učinioca pribavljene na način i u formi određenoj ZKP-om, i to samo one predviđene ZKP-om, mogu biti dokaz. Prema tome, konstitutivni elemenat pojma dokaza je da je fiksiran i korišćen samo u formi i na način određen zakonom i od strane nadležnih krivično-procesnih subjekata.

Iz ovih elemenata proizilazi da se dokaz može odrediti kao činjenica, deo, isečak objektivne stvarnosti, koji je bio u vezi sa krivičnim delom i zato pretrpeo određene promene izvršenjem krivičnog dela, zbog čega nosi informaciju o delu i učiniocu, a čije

15) B. Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1980., str. 140.

16) D. Dimitrijević, M. Zlatić, Dj. Lazin: Krivično procesno pravo, 1986., str. 183.

se krivično-pravno i krivično-procesno značenje utvrđuje od strane nadležnih krivično-procesnih subjekata u formi i na način utvrđen zakonom.

Ako na ovaj način odredimo pojam "dokaz" sasvim je očigledno da se on ne može upotrebljavati i u značenju dokaznog sredstva. Međutim, u krivično-procesnoj teoriji o tome postoje različita tumačenja. "Reč dokaz može da se koristi na tri načina: u smislu delatnosti dokazivanja, zatim u smislu dokaznog sredstva i najzad u smislu rezultata dokazivanja. Zbog toga pri upotrebi ove reči treba uvek oštro paziti na to koje značenje ima"¹⁷⁾. Mislimo da je bolje na početku razgraničiti ove pojmove.

3.2.2. Dokazno sredstvo i dokazni izvor

Dokazno sredstvo, kao poseban pojam, različito se definiše i, ukoliko se ne izjednačuje sa pojmom dokaz, znači sredstva, tj. lice i stvari na osnovu kojih sud može stvoriti uverenje o postojanju ili nepostojanju neke činjenice¹⁸⁾, odnosno "ono čime se dokaz izvodi"¹⁹⁾, ili izvori iz kojih se dobijaju dokazne činje-

17) H. Zipf: Strafprozessrecht, Berlin, 1973., str. 163.

18) R. Hauser: Kurzehrbuch des schweizerischen Strafprozessrechts, Basel und Stuttgart, 1978., str. 142; Vidi: A. Alsberg, Nüse, Mayer, Der Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 165; J. Röding: Die Theorie des gerichtlichen Erkenntnisverfahrens, Heidelberg, 1973., str. 245, 246.

19) H. Gerland: Der deutsche Strafprozess, Meinheim, Berlin, Leipzig, 1927., str. 132.

nice²⁰⁾.

Alsberg, Nüse, Mayer tvrde da, pored toga što nema saglasnosti u određivanju pojma dokaz, u vezi pojma dokazno sredstvo ne bi smelo da bude sumnje, jer iz zakona proizilazi da su to: svedok a ne iskaz svedoka, veštak a ne nalaz i mišljenje, zatim predmeti uvidjaja i isprave²¹⁾. Drugi autori daju istu opštu odredbu, ali smatraju da su dokazna sredstva saslušanje svedoka, saslušanje veštaka, itd. Većina sovjetskih autora takodje poistovećuje dokazno sredstvo i dokazni izvor.

Lavirint u razgraničenju osnovnih pojmova dokaznog prava, kome na izgled nema kraja, čini nam se ima rešenje u sledećem shvatanju: "Po našem mišljenju dokazno sredstvo je pojam različit od pojma izvor dokaza. U našem jeziku pod izrazom izvor smatra se objekat iz koga nešto proizilazi. Uvidjaj ne može biti izvor dokaza, niti sam dokaz. Naime, samim uvidjajem kao takvim ne dokazuje se ništa, nego samo njegovim rezultatom: iznalaženjem i interpretacijom tragova i predmeta krivičnog dela... Uvidjaja^{1c} samo procesno oformljena metodika, sistem sredstava i načina otkrivanja, prikupljanja i aserviranja stvarnih dokaza... Ono što klasična škola naziva

20) Teoria dokazteljstv, Moskva, 1972., str. 176; Ugolovni proces, Moskva, 1972., Grupa autora u redakciji: Alekseev, V.Z. Lukaševič, P.S. Eljkin, str. 193; M.S. Strogovič: Kurs sovjetskogo ugolovnog processe, Moskva, 1968., str. 289; Sovjetski ugolovni proces, Grupa autora u redakciji M.U. Bažanov, Moskva, 1980., str. 122; tako i B. Marković, O dokazima, Beograd, 1908., str. 4; T. Vasiljević, Sistem krivično procesnog prava, Beograd, 1981., str. 301.

21) Alzberg, Nüse, Meyer: Op.cit., str. 166.

dokazno sredstvo je u stvari radnja (metodika, jedinstvo adekvatnih sredstava i načina), kojim se ostvaruje sam proces dokazivanja... Dokazna radnja je i sam proces saslušanja svedoka (svedočenje po procesnim pravilima i pravilima tehnike taktike i metodike saslušanja dobronamernih svedoka), izvor dokaza je tu sam svedok (kao "spremište" dokazne informacije), a sadržaj dobijenih dokaza je verbalna ili pismena informacija²²⁾.

Sledeći ova razmišljanja, uočava se slična situacija i kod veštačenja. Procesna dokazna radnja veštačenja je dokazno sredstvo, nalaz i mišljenje veštaka su dokaz, objekti veštačenja su nosioci dokaznih informacija, a veštak je izvor dokaza.

Na način i u formi određenoj ZKP-om veštak stupa u krivični postupak (po nalogu organa krivičnog postupka), koristeći svoja stručna znanja i primenjujući stručnu metodologiju vrši istraživanje, čiji rezultat predstavlja nalaz i mišljenje. U njemu veštak odgovara na pitanja suda i daje zaključak, stvarajući na takav način dokaznu informaciju, tj. dokaz da je određeno krivično delo izvršeno, odnosno da je, ili nije, određeno lice njegov izvršilac. Sredstvo kojim je pribavljen dokaz, odnosno sadržina nalaza i mišljenja veštaka, jeste veštačenje kao posebna radnja u krivičnom postupku. Veštak nije sredstvo dokazivanja, već je zahvaljujući svojoj stručnosti, samo podoban da pruži

22) V.Vodinečić, Kriminalistika i dokazivanje II, Skoplje, 1985., tr. 1100.

dokaznu informaciju. Međutim, sam po sebi on je ne daje, nego ostaje van krivične procedure, bez kontakata sa spornim pitanjima konkretnog krivičnog postupka. Tek posredstvom istražne, odnosno raspravne radnje veštačenja, on stupa u krivični postupak i deluje, odnosno ostvaruje svoju podobnost za utvrđivanje činjenica u konkretnoj dokaznoj situaciji, primenjuje svoja stručna znanja i stvara određeni zaključak o delu i učiniocu. Na taj način, sredstvo dokaza povezuje izvor dokaza i predmet dokaza, zadržavajući izvesnu samostalnost u odnosu i na jedno i na drugo. Sam postupak (metodika) veštačenja ništa ne dokazuje već na neki način "miruje". Potreban je izvor dokaza koji će se aktivirati i od koga će se posredstvom nje doći do dokazne informacije.

Procesna radnja veštačenja, kao sredstvo dokaza, u ovom slučaju ima dve konstitutivne komponente. Prvo, to je dokazna radnja koju veštak, stručno lice, obavlja po pravilima svoje struke, nauke, veštine ili zanata, i zavisno od toga šta se i u kojim uslovima veštači. Ispravnom metodološkom primenom stručnih znanja u konkretnom slučaju, on stvara novu informaciju o spornim činjenicama i čini korak dalje u saznanju o krivičnom delu i učiniocu.

Kako svaki dokaz osim gnoseološkog, spoznajnog elementa, u sebi sadrži i formalne, proceduralne elemente (zahtev da bude fiksiran na način i u formi određenoj zakonom), tako i dokazna radnja, kao sred-

stvo dokaza, mora da se odvija u strogo odredjenom procesnom poretku. Drugi elemenat veštačenja kao dokaznog sredstva bio bi strogo odredjena zakonska forma uslova u kome se odvija. ZKP ne samo što reguliše način i oblike dokaznih radnji, već ograničava njihov broj taksativno ih nabrojajući. Drugim rečima, to znači da su dokazna sredstva u zakonu taksativno odredjena i svi dokazi se mogu pribaviti samo posredstvom nekih od tih sredstava.

Drugi konstitutivni elemenat, forma, odlučuje da li neke informacije mogu ili ne mogu biti dokaz u krivičnom postupku. Ovaj elemenat u konačnoj liniji odredjuje dokaz, jer se na pravno nevaljanim dokazima ne može zasnivati sudska odluka, mada su oni po sadržaju dokazi ali po formi ("pravno nevaljani") nisu²³⁾.

Ovakva priroda dokaznih sredstava održava specifičnu povezanost dokaza i dokaznih sredstava. Spoznajni (gnoseološki) elemenat dokaza je neodredjen i apsolutno ga je nemoguće zakonom predvideti, iz jednostavnog razloga što su sve konkretne situacije krajnje različite i svaka nosi svoju konkretnu istinu, koja po prirodi stvari ne može da se uopštava. Medjutim, zahtev za pravno valjanim sudskim dokazima znači potrebu da se konkretna spoznaja oformi samo na način odredjen zakonom, i upravo se ostvaruje strogom zakonskom regulativom dokaznih sredstava. Samo dokazna informacija pribavljena

23) Vidi: V. Bayer: Pravno nevaljani dokazi i posledice njihove primene kod donošenja sudske odluke u krivičnom postupku, Pravni život, 4/76.

posredstvom zakonom predviđenih sredstava ima svojstvo dokaza i daje podlogu za donošenje sudske odluke.

Dokazno sredstvo treba da bude podobno da iz odgovarajućeg izvora dokaza pribavi dokaze. To znači, s jedne strane da je dokazno sredstvo, odnosno dokazna radnja, odgovarajuća dokaznom izvoru. Konkretno, dokazna radnja veštačenja kao dokazno sredstvo odgovara veštaku kao izvoru dokaza, a ne svedočenje, ili neka druga radnja. Jedino tim dokaznim sredstvom, tom dokaznom radnjom ovaj izvor dokaza može da saopšti, da dalje posreduje informaciju o krivičnom delu i učiniocu. Ona predstavlja podobno sredstvo koje odgovara svim specifičnostima upravo tog izvora dokaza.

Sa druge strane, pored komplementarnosti dokaznog sredstva i dokaznog izvora, nužna je i usaglašenost dokaznog sredstva i dokaza koji se pribavlja. Informacije o krivičnom delu i učiniocu koje sadrži iskaz svedoka, mogu biti pribavljanje samo odgovarajućim sredstvom, odnosno, svedočenjem a ne veštačenjem ili uvidjanjem. Tako se i nalaz i mišljenje veštaka stvara specifičnom dokaznom radnjom (dokazno sredstvo) - veštačenjem. Zahtev komplementarnosti dokaznog sredstva i dokaza proizilazi iz obaveze da svi dokazi u krivičnom postupku moraju biti pribavljeni na tačno odredjen način, jer se upravo saglašavanjem dokaznih sredstava i dokaza ova obaveza ispunjava.

istraživanja.

Obzirom na cilj, predmete, uzorak i izvore istraživanja, kao metodi prikupljanja podataka korišćeni su:

1) metod izdvajanja podataka iz krivičnih spisa, i 2) anketa.

Izdvajanje podataka iz krivičnih spisa vršeno je čitanjem svih krivično-procesnih dokumenata iz krivičnih spisa i uočavanjem, u velikom broju podataka koje sadrži svaki krivični spis, onih bitnih za konkretno proučavanje. Podaci bitni za veštačenje izdvajani su, kategorisani i unošeni u upitnike sačinjene na osnovu teorijske podloge istraživanja, ciljeva i postavljenih hipoteza.

Anketiranje je obavljeno putem pismene ankete istražnih i raspravnih sudija. Za anonimnu i pismenu anketu odlučili smo se zbog toga što je za razliku od, na primer intervjuisanja, takodje načina za dobijanje odredjenih podataka od lica, znatno brža i jeftinija. Sa druge strane, i probno istraživanje je pokazalo da je ovakav način prikupljanja podataka bolje prihvaćen od strane ispitanika, nego intervju. Kako metodologija kriminoloških i drugih istraživanja pokazuje da podaci dobijeni anketiranjem nisu uvek pouzdani i potpuni, nastojali smo da pitanja u upitniku jasno formulišemo i rasporedimo tako da maksimalno odstranimo sve ono što bi za ispitanike mogao da bude razlog zbog koga eventualno ne bi mogli, ili ne bi hteli da odgovore na pitanja.

Anketiranje je izvršeno, osim u Opštinskom i Okružnom sudu u Kragujevcu, i u opštinskim i okružnim sudo-

vima u Kraljevu, Čačku i Svetozarevu. Kako se u ovom slučaju radi o istraživanju veštačenja u praksi Okružnog suda u Kragujevcu, postoji izvesna neuskladjenost sa činjenicom da su anketirane i sudije iz drugih sudova i u drugim gradovima. Međutim, poznato je da je u upotrebi ovog metoda prikupljanja podataka najmanji broj koji dozvoljava zaključivanje i daje odgovarajuće rezultate - 30 anketiranih. Anketiranjem samo sudija u Okružnom sudu u Kragujevcu, čak i da svi ispune anketni upitnik, taj zahtev nije bilo moguće ispuniti, jednostavno zato što u ovom sudu nema toliko sudija, pa je to bio razlog da se anketiranje izvrši i kod drugih sudova.

4. INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Pod instrumentima istraživanja podrazumevaju se načini, odnosno, sredstva korišćena prilikom prikupljanja i obrade podataka. Instrumenti istraživanja uslovljeni su korišćenim metodama istraživanja, kao i predmetom i ciljem istraživanja. U ispitivanju veštačenja u praksi krivičnih predmeta Okružnog suda u Kragujevcu, kao instrumenti istraživanja korišćeni su:

- upitnici, i
- liste za izdvajanje podataka iz krivičnih spisa.

Prilikom izrade anketnog upitnika posebna pažnja je posvećena načinu formulisanja pitanja i njihovom grupisanju. Obzirom da je anketa anonimna i da ispitanici nisu

obavezni da odgovore, niti snose odgovornost za "netačne" odgovore, kao i da bi dati odgovori bili objektivni, formulacijom pitanja pokušali smo da privučemo pažnju ispitanika. Ukupan broj pitanja maksimalno je redukovan, tako da svi osnovni problemi veštačenja od interesa za ovo istraživanje budu zastupljeni, ali da ih istovremeno ne bude toliko da svojim velikim brojem odbijaju ispitanika, jer od njega zahtevaju poseban napor i vreme.

Svi upitnici su otvoreno-zatvorenog tipa, s tim što je samo manji broj pitanja otvorenog tipa, odnosno bez ponudjenog odgovora. Uz najveći broj pitanja ispitaniku su ponudjeni mogući odgovori, pri čemu se vodilo računa da budu obuhvaćene sve mogućnosti, a da bude isključena svaka sugestivnost. Mada je poznato da se u anketiranju lakše prihvataju upitnici zatvorenog tipa (što je i ovom prilikom pokazalo probno anketiranje), zbog važnosti za predmet istraživanja, nije bilo moguće eliminisati sva otvorena pitanja.

Prikupljanje podataka iz krivičnih predmeta obavljeno je prema sledećoj listi za izdvajanje podataka iz sudskih spisa:

LISTA ZA IZDVAJANJE PODATAKA IZ
SUDSKIH SPISA

1. Krivično delo _____
2. Vrsta veštačenja _____
3. Veštačenje određeno:
 - a) u predkrivičnom postupku zbog opasnosti od odlaganja _____
 - b) u istrazi, _____
 - c) na glavnom pretresu _____

5. Veštačenje je odredio:
- sud po sopstvenoj inicijativi.
 - sud na predlog stranaka:
 - na predlog javnog tužioca. _____
 - na predlog odbrane _____.
6. Veštačenje povereno:
- stručnoj ustanovi _____
 - veštaku pojedincu _____
7. Veštak pojedinac je odredjen:
- na predlog stranaka sa liste veštaka _____
 - na predlog stranaka van liste veštaka _____
 - sud je odredio za veštaka lice sa liste veštaka, _____
 - sud je odredio za veštaka lice van liste veštaka.
8. Broj veštaka, odredjen je na sledeći način:
- jedan veštak _____
 - dva veštaka _____
 - više od dva veštaka _____
9. Izuzeće veštaka:
- postojao je predlog stranaka ali do izuzeća nije došlo _____.
Razloži: _____
 - došlo je do izuzeća veštaka _____. Razloži: _____

10. Veštak je, u cilju što uspešnijeg veštačenja, prisustvovao izvodjenju neke druge istražne radnje:
- uvidjaju _____
 - rekonstrukciji događaja _____
 - ispitu okrivljenog _____
 - saslušanju svedoka _____
 - vršen je izlazak na lice mesta _____
11. Predmet veštačenja je formulisan:
- detaljnim navodjenjem svih bitnih činjenica i svih spornih pitanja na koja treba odgovoriti _____
 - navodjenjem samo osnovnih spornih činjenica i najbitnijih pitanja, uz mogućnost njihovog menjanja i proširivanja na predlog veštaka, _____
 - pogrešno je formulisan _____
 - u spisu nema podataka o tome _____
12. Na glavnoj raspravi veštak je u cilju uspešnog veštačenja, prisustvovao:
- uvidjaju _____
 - ispitu okrivljenog _____
 - saslušanju svedoka _____
13. Da li postoji dopunsko veštačenje? _____
Odredjeno je:
- u istrazi _____
 - na glavnom pretresu _____
- Razloži: _____

14. Ponovno veštačenje je određeno _____ i to:
 a) u istrazi, _____
 b) na glavnom pretresu, _____
15. Izvršeno je samo jedno veštačenje, bez dopunskih ili ponovnih, veštačenja _____.
16. Veštak je neposredno saslušan na glavnom pretresu:
 (čl. 326. ZKP) _____
17. Na glavnom pretresu je pročitani pismeni nalaz i mišljenje bez prisustva veštaka:
 a) u slučaju kada je veštačenje vršeno u stručnoj ustanovi a sud je našao da se ne može, obzirom na prirodu veštaka očekivati potpunija objašnjenja pismenog nalaza i mišljenja (čl. 326. st. 7. ZKP)

- b) po odluci veća ako veštak bez zakonskih razloga neće da da svoj iskaz na glavnom pretresu (čl. 333. st. 2. ZKP) _____
- c) bez saglasnosti stranaka, a po njihovom saslušanju, kada se radi o veštačenju obavljenom u stručnoj ustanovi, pri čemu pozvani stručnjak iz te ustanove nije došao na glavni pretres, a sud ceni da je obzirom na ostale dokaze, potrebno upoznavanje i sa sadržinom pismenog nalaza i mišljenja, (čl. 333. st. 2. ZKP) _____
- d) uz saglasnost stranaka, ukoliko veštak nije prisutan, bez obzira da li je bio pozvan na glavni pretres _____ (čl. 331. st. 2. ZKP).
18. Da li postoji kompleksno veštačenje _____
19. Da li je vršeno situaciono veštačenje _____
20. Sud je prihvatio nalaz i mišljenje veštaka, _____
21. Sud nije prihvatio nalaz i mišljenje veštaka _____ i to:
 a) uz obrazloženje, bez određivanja novog veštačenja,
 b) uz obrazloženje i sa određivanjem novog veštačenja,
 c) bez argumentovanog obrazloženja _____.
22. Nalaz i mišljenje veštaka sadrži:
 a) kategorički zaključak, _____
 b) verovatni zaključak, _____
23. Nalaz i mišljenje veštaka su uputili na konačnu sudsku odluku:
 a) samostalno i u većoj meri nego ostali dokazi
 b) u jedinstvu sa drugim dokazima _____

Iz izlaganja o dokaznom sredstvu jasnoje da insistiranje na razlikovanju pojmova dokaz, dokazno sredstvo i dokazni izvor nije suvišno i nepotrebno²¹⁾. U prilog tome, osim logičkih i metodoloških razloga i zahteva da osnovni pojmovi kojima se operiše budu jasno razgraničeni, govore i očiti praktični razlozi koji se tiču poštovanja procedure utvrdjene zakonom, i zahteva za komplementarnošću u vezi: dokazni izvor - - dokazno sredstvo - dokaz.

21) Uporediti: G.F. Gorski, A.D. Kokorev, I.S. Eljkind: op.cit., str. 97; J. Rödning, op.cit., str. 247, 248, 249.

Anketiranje istražnih i raspravnih sudija vršeno je prema sledećem upitniku:

UPITNIK ZA ANKETU

1. Koji razlozi Vas opredeljuju da naredite veštačenje:
 - a) težina izvršenog krivičnog dela,
 - b) nemogućnost ustanovljavanja spornih važnih činjenica na drugi način,
 - c) nedostatak drugih dokaza,
 - d) drugi razlozi (navedite ukratko koji su to razlozi: _____)
2. Kako tumačite čl. 241. ZKP:
 - a) kao mogućnost da u takvom slučaju prema sopstvenoj proceni situacije odlučite da li je potrebno veštačenje;
 - b) kao obavezu određivanja veštačenja.
3. U određivanju veštaka kome ćete poveriti veštačenje rukovodite se:
 - a) postojećom listom veštaka,
 - b) potrebnim profilom stručnosti bez obzira na listu.
4. Da li, i na kakve, teškoće nailazite prilikom određivanja veštaka pojedinca? _____
5. Zbog čega se opredeljujete da konkretno veštačenje poverite stručnoj ustanovi:
 - a) zbog težine izvršenog krivičnog dela,
 - b) smatrate da ćete tako dobiti pouzdaniji nalaz i mišljenje,
 - c) činite to samo kada nije moguće da potrebno veštačenje obavi veštak pojedinac, obzirom da veštačenje u stručnoj ustanovi uzrokuje veće materijalne troškove i da duže traje,
 - d) zbog drugih razloga (navedite kojih) _____
6. Na koji način u naredbi o veštačenju formulišete predmet veštačenja:
 - a) detaljnim navodjenjem svih bitnih činjenica i svih spornih pitanja na koja treba odgovoriti,
 - b) navodjenjem samo osnovnih spornih činjenica i najbitnijih pitanja, uz mogućnost njihovog menjanja i proširivanja na predlog veštaka.
7. U kojoj meri je potrebno, prema Vašem mišljenju, da se veštak upozna sa sudskim spisom koji se odnosi na konkretnu situaciju:
 - a) potrebno je da uvek i u potpunosti bude upoznat sa sudskim spisom,

- b) samo u delu koji se direktno tiče i činjenica koje se veštače,
- c) nije potrebno da veštak bude upoznat sa sudskim spisom, obzirom da je predmet veštačenja formulisan u naredbi o veštačenju, i da mu stoji na raspolaganju sav materijal i objekti potrebnih za veštačenje.
8. Da li ste u svom radu imali slučajeve u kojima je bilo potrebno da neke važne sporne činjenice utvrđuje u jednom veštačenju, ne samo jedan stručnjak iz jedne stručne oblasti, nego više stručnjaka iz različitih, ali graničnih stručnih oblasti?

9. Da li ste u svom radu imali slučajeve u kojima je veštak neke činjenice utvrđivao neposredno na licu mesta? Koji su to slučajevi?

10. Da li se u Vašoj praksi ukazala potreba za stručnim mišljenjem veštaka o situaciji na licu mesta? Koji su to slučajevi?

11. Da li smatrate da je potrebno da, radi uspešnijeg veštačenja, veštak treba da prisustvuje izvodjenju drugih istražnih i raspravnih radnji? Kojih i zašto? -----
12. Ukoliko veštak ne može kategorično da se izjasni o spornim činjenicama, već daje verovatan, hipotetički zaključak, da li:
a) takav zaključak prihvatate i koristite u donošenju sudske odluke zavisno od toga kako se uklapa sa ostalim dokazima,
b) smatrate da se takav nalaz i mišljenje veštaka ne može upotrebiti za donošenje sudske odluke, ali može da koristi radi ocene ostalog dokaznog materijala,
c) smatrate da veštak ne treba da daje svoj zaključak u takvoj formi.
13. U kojim situacijama naredjujete dopunsko veštačenje (čl. 250. KZP)? -----

14. U kojim situacijama naredjujete ponovno veštačenje (čl. 251. ZKP)? -----

15. Da li se u Vašem radu dešavalo, i u vezi kojih pitanja, da veštak prelazi granice svojih kompetencija i da se izjašnjava o pitanjima iz kompetencija suda:
a) kod veštačenja duševnog zdravlja okrivljenog u slučaju sumnje da postoji njegova smanjena ili da se može ispuniti njegova uračunljivost: -----

- b) kod veštačenja telesnih povreda: _____
 c) kod autotehničkih veštačenja: _____
 d) kod veštačenja poslovnih knjiga: _____
 e) u drugim slučajevima: _____
16. Smatrate li nalaz i mišljenje veštaka:
 a) dokazom istog ranga kao i svi ostali dokazi,
 b) dokazom jače dokazne snage.
17. Smatrate li da postoji nadveštačenje:
 a) da, u slučaju kada se veštačenje poverava institucijama najvišeg ranga (naučni zavodi, fakultetski odbori, itd.),
 b) ne, sva veštačenja, bez obzira na stručne institucije u kojima su obavljena, načelno su istog ranga.
18. U vezi ocene nalaza i mišljenja veštaka smatrate li:
 a) da sudsko veće nije u mogućnosti da meritorno ceni nalaz i mišljenje jer ne može da ceni primenu stručnih znanja koja ne poseduje,
 b) sudsko veće može da prihvati ili ne prihvati nalaz i mišljenje veštaka, ali ne može i da ga preinači ili zameni svojim mišljenjem,
 c) sudsko veće može sasvim slobodno da ceni nalaz i mišljenje veštaka i ukoliko se s njim ne slože, može da ga odbaci sudu suprotno njemu.
19. Šta je na Vašem mišljenju presudno u oceni nalaza i mišljenja veštaka:
 a) kvalifikovanost, kompetentnost i iskustvo veštaka,
 b) proverenost i pouzdanost primenjenih teorijskih stavova i naučnih metoda, i originalnost i pogodnost ekspertiznog materijala,
 c) skladna uklopljenost nalaza i mišljenja sa drugim dokazima,
 d) svi ovi elementi uzeti zajedno.
20. Kako postupate kada postoji protivurečnost između nalaza i mišljenja veštaka i drugih prikupljenih dokaza:
 a) prihvatom nalaz i mišljenje veštaka bez obzira na druge dokaze,
 b) odbacujem takav nalaz i mišljenje veštaka,
 c) određujem novo veštačenje.
21. Kako postupate kada postoji protivurečnost između dva nalaza i mišljenja u vezi istih činjenica:
 a) prihvatom onaj nalaz i mišljenje koje je dao veštak sa vašim kvalifikacijama, ako su oba veštačenja obavili veštaci pojedinci a ne stručne ustanove,
 b) prihvatom nalaz i mišljenje koje je dala stručna ustanova a ne veštak pojedinac, odnosno ono veštačenje koje je obavljeno u stručnoj ustanovi višeg ranga ukoliko oba potiču iz stručnih ustanova,
 c) ispitujem odnos svakog nalaza i mišljenja sa drugim dokazima i prihvatom ono koje je u skladu sa njima,
 d) određujem ponovno veštačenje u vezi istih činjenica.

22. Koju stručnu literaturu koristite radi što uspješnijeg rešavanja spornih pitanja veštačenja koja se javljaju u Vašoj praksi:
- udžbenike, komentare,
 - stručne časopise,
 - zbirke sudskih odluka,
 - nepravnu stručnu literaturu (literaturu iz sudske psihologije, psihijatrije, kriminalistike...)
23. Smatrate li da su sporna pitanja veštačenja na zadovoljavajući način obradjena u stručnoj literaturi koju ste koristili?

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1. Istraživanje veštačenja u praksi krivičnih predmeta Okružnog suda u Kragujevcu u periodu 1985-1989.

Rezultat ovog istraživanja prikazuje sledeći zbirni upitnik za analizu sudskih spisa:

ZBIRNI UPITNIK ZA ANALIZU SUDSKIH SPISA

1. U odnosu na analizirani uzorak 216 krivič. predmeta, vršeno veštačenje je vršeno u 124, odnosno 57,4%, ukupno 136; i to:

1. sudsko-medicinska veštačenja	33,8%
2. sudsko-psihološka veštačenja	4,5%
3. sudsko-psihijatrijska "	11%
4. finansijska veštačenja	30,9%
5. saobraćajna veštačenja	11%
6. kriminalističko-tehnička "	5,9%
7. grafoskopska veštačenja	0,7%
8. sudsko-veterinarska veštač.	0,7%
9. sudsko-vulkanizerska "	0,7%
10. sudsko-agronomska "	0,7%.

2. Veštačenje određeno:
- u predkrivičnom postupku zbog opasnosti od odlaganja: 36, odnosno 26,4%,
 - u istrazi; 74, - 53%,
 - na glavnom pretresu: 28, - 28,6%.

3. Veštačenje je, u odnosu na ukupan broj veštačenja, odredio:
- sud po sopstvenoj inicijativi u 98 slučajeva, ili 72,5
 - sud na predlog stranaka u 38 slučajeva, ili 27,5%;
 - na predlog javnog tužioca: 26 - 68,4%,
 - na predlog odbrane: 12 - 31,6%.
4. Veštačenje je povereno:
- stručnoj ustanovi 11 ili 8,1%,
 - veštaku pojedincu 125 ili 91,9%.
5. Konkretni veštak pojedinac je odredjen:
- na predlog stranaka sa liste veštaka _____
 - na predlog stranaka van liste veštaka _____
 - sud je odredio za veštaka lice sa liste veštaka 124 ili 91,9%,
 - sud je odredio za veštaka lice van liste veštaka.
6. Broj veštaka, u odnosu na analizirani uzorak, odredjen je na sledeći način:
- jedan veštak, u 128 slučajeva ili 94,1%,
 - dva veštaka, u 8 slučajeva ili 5,9%,
 - više od dva veštaka u _____ slučajeva.
7. Izuzeće veštaka, u odnosu na analizirani uzorak:
- postojao je predlog stranaka ali do izuzeća nije došlo _____.
Razlozi: nema podataka.
 - došlo je do izuzeća veštaka _____. Razlozi: _____.
8. Veštak je, u cilju što uspešnijeg veštačenja, prisustvovao izvodjenju neke druge istražne radnje, u odnosu na analizirani uzorak:
- uvidjaju, u _____ slučajeva;
 - rekonstrukciji događaja, u 1 slučajeva - 0,7%;
 - ispitu okrivljenog, u _____ slučajeva;
 - saslušanju svedoka u _____ slučajeva;
 - vršen je izlazak na lice mesta 3, ili 2,2%.
9. Predmet veštačenja je formulisan:
- detaljnim navodjenjem svih bitnih činjenica i svih spornih pitanja na koja treba odgovoriti, 3 ili 2,2%,
 - navodjenjem samo osnovnih spornih činjenica i najbitnija pitanja, uz mogućnost njihovog menjanja i proširivanja na predlog veštaka, 2 ili 1,5%;
 - pogrešno je formulisan _____
 - u spisu o tome nema podataka 131 ili 96,3%.
10. Na glavnoj raspravi veštak je u cilju uspešnog veštačenja, prisustvovao, u odnosu na analizirani uzorak:
- uvidjaju, u _____ slučajeva,
 - ispitu okrivljenog, u _____ slučajeva,
 - saslušanju svedoka, u _____ slučajeva.
11. U odnosu na ukupan broj veštačenja, dopunsko veštačenje je odredjeno u 20 slučajeva, 11%, i to:
- u istrazi, 8 - 40%,
 - na glavnom pretresu 12 - 60%.

12. Ponovno veštačenje je, u odnosu na analizirani uzorak, određeno i izvršeno u 6 slučajeva, 4,4%.
 a) u istrazi, u 2 slučaja - 33,3%,
 b) na glavnom pretresu 4 - 66,7%.
13. Samo jedno veštačenje, bez dopunskih ili ponovnih veštačenja izvršeno je u 110 slučajeva u odnosu na ukupan broj veštačenja, 80,9%.
14. Veštak je neposredno saslušan na glavnom pretresu: (čl. 326. ZKP) u 104 slučajeva - 76,5%.
15. Na glavnom pretresu je propitan pismeni nalaz i mišljenje bez prisustva veštaka:
 a) u slučaju kada je veštačenje vršeno u stručnoj ustanovi a sud je našao da se ne može, obzirom na prirodu veštaka očekivati potpunija objašnjenja pismenog nalaza i mišljenja (čl. 326. st. 7. ZKP) u 9 - 5,2% slučajeva, u odnosu na ukupan broj slučajeva kada je veštačenje povereno stručnoj ustanovi,
 b) po odluci veća ako veštak bez zakonskih razloga neće da svoj iskaz na glavnom pretresu (čl. 333. st. 2. ZKP) u slučajeva,
 c) bez saglasnosti stranaka, a po njihovom saslušanju, kada se radi o veštačenju obavljenom u stručnoj ustanovi, pri čemu pozvani stručnjak iz te ustanove nije došao na glavni pretres, a sud ceni da je obzirom na ostale dokaze, potrebno upoznavanje i sa sadržinom pismenog nalaza i mišljenja, (čl. 333. st. 2. ZKP) u 2 - 2,2% slučajeva u odnosu na ukupan broj veštačenja poverenih stručnoj ustanovi,
 d) uz saglasnost stranaka, ukoliko veštak nije prisutan, bez obzira da li je bio pozvan na glavni pretres u 21 slučaju - 16,1% (čl. 331. st. 2. ZKP).
16. Kompleksno veštačenje je vršeno slučajeva u odnosu na analizirani uzorak.
17. Situaciono veštačenje je vršeno u slučajeva u odnosu na analizirani uzorak.
18. Sud je prihvatio nalaz i mišljenje veštaka u 130 slučajeva u 95,6% u odnosu na analizirani uzorak.
19. Sud nije prihvatio nalaz i mišljenje veštaka u 6 slučajeva u 4,4% u odnosu na analizirani uzorak, i to:
 a) uz obrazloženje, bez određivanja novog veštačenja, u slučajeva,
 b) uz obrazloženje i sa određivanjem novog veštačenja, u 6 slučajeva,
 c) bez argumentovanog obrazloženja .
20. Nalaz i mišljenje veštaka sadrži u odnosu na analizirani uzorak:
 a) kategorički zaključak, 91 ili 66,9%,
 b) verovatni zaključak, 45 ili 33,1%.
21. Prema obrazloženju presude nalaz i mišljenje veštaka su uputili na konačnu sudsku odluku:

- a) samostalno i u većoj meri nego ostali dokazi u _____ slučajeva,
 b) u jedinstvu sa drugim dokazima u 136 slučajeva.

NAPOMENE:

Add 1. Ukupan broj veštačenja je veći od broja analiziranih krivičnih predmeta, jer ima predmeta u kojima je vršeno više veštačenja (na pr. kod krivičnih dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja, krivičnih dela povrede života i tela, krivičnih dela protiv polne slobode).

Add 6. U većem broju predmeta nema podataka o tome da li je veštačenje povereno obzirom na postojeću listu veštaka, dok u nekim predmetima stoji da se radi o "stalnom sudskom veštaku" ili o "zakletom sudskom veštaku". Kako je broj angažovanih veštaka mali, a sve slučajeve određene vrste veštačenja često vrši jedan isti veštak, smatrali smo da se uvek radi o licima sa liste veštaka. To su potvrdile i sudije ovog suda u razgovoru o načinu određivanja veštaka, kao i kasniji uvid u postojeću listu veštaka.

Add 8. Ni u jednom od 216 analiziranih predmeta nema podataka da je došlo do izuzeća veštaka.

Add 10. Naredbu o veštačenju u 124 predmeta u kojima je bilo veštačenja, odnosno ukupno 136 veštačenja, našli smo samo u pet predmeta.

Add 12. U spisima nema direktnih podataka o prisutnosti veštaka u toku izvodjenja nekih drugih raspravnih radnji, mada se čitanjem iskaza veštaka iz zapisnika sa glavnog pretresa može zaključiti da se najčešće prati ceo tok glavnog pretresa jer se u svom iskazu izjašnjava i o drugim izvedenim dokazima.

Add 17. Nema podataka da su vršena kompleksna veštačenja. U slučajevima kada je veštačenje obavio jedan hirurg i jedan specijalista sudske medicine, ili dva psihijatra, radi se o komisijskom veštačenju.

Add 18. U razmatranim predmetima nismo zabeležili nijedno situaciono veštačenje.

5.2. Rezultati anketiranja

Pismeno anketiranje je obavljeno medju sudijama opštinskih i okružnih sudova u Kragujevcu, Kraljevu, Čačku i Svetozarevu. Sve sudije nisu popunili anketne listove. Razlozi za to su vrlo različiti, od zauzetosti drugim poslovima i nedostatka vremena, pa do odbijanja ankete, koja se, iako pismena i anonimna, shvata kao ne- kakva provera znanja, koju jedan broj sudija nije hteo da prihvati.

Od ukupno 34 anketna listića, četiri su odbačena kao nevažeći za dalje razmatranje zato što na njima nema odgovora na više od jedne trećine pitanja.

Rezultat anketiranja pokazuje sledeći zbirni upitnik:

REZULTATI ANKETIRANJA

1. Veštačenje odredjujem zbog:
 - a) težina izvršenog krivičnog dela,
 - b) nemogućnost ustanovljavanja odredjenih spornih važnih činjenica na drugi način, 23 odgovora, ili 76,7%;
 - c) nedostatak drugih dokaza, 7 odgovora, ili 23,3%;
 - d) drugi razlozi -----
2. Čl. 241. ZKP tumačim:
 - a) kao mogućnost da u takvom slučaju prema sopstvenoj proceni situacije odlučite da li je potrebno veštačenje, 28 odgovora, ili 93,3%;
 - b) kao obavezu odredjivanja veštačenja, 2 odgovora, ili 6,7%;
3. U odredjivanju veštaka kome se poverava veštačenje rukovodim se:
 - a) postojećom listom veštaka, 16 odgovora, ili 53,3%,
 - b) potrebnim profilom stručnosti bez obzira na listu, 14 odgovora, ili 46,7%.

4. Da li, i na kakve, teškoće nailazite prilikom određivanja veštaka pojedinca?
- bez odgovora 10 ili 33,4%;
 - nedovoljan broj veštaka 8 ili 26,7%,
 - neprihvatam veštačenja 5 ili 16,6%,
 - nema dovoljno potrebnih profila veštaka 7 ili 23,3%.
5. Konkretno veštačenje poveravam stručnoj ustanovi:
- zbog težine izvršenog krivičnog dela, 3 odgovora, ili 10%;
 - smatrate da ćete tako dobiti pouzdaniji nalaz i mišljenje, 5 odgovora, ili 16,6%;
 - činite to samo kada nije moguće da potrebno veštačenje obavi veštak pojedinac, obzirom da veštačenje u stručnoj ustanovi uzrokuje veće materijalne troškove i da duže traje, 2 odgovora ili 66,7%,
 - zbog drugih razloga (navedite kojih) _____

6. U naredbi o veštačenju predmet veštačenja formulišem:
- detaljnim navodjenjem svih bitnih činjenica i svih spornih pitanja na koja treba odgovoriti, 14 odgovora, ili 46,7%;
 - navodjenjem samo osnovnih spornih činjenica i najbitnijih pitanja, uz mogućnost njihovog menjanja i proširivanja na predlog veštaka, 16 odgovora, ili 53,3%.
7. Da li je, u kojoj meri, potrebno da se veštak upozna sa sudskim spisom?
- potrebno je da uvek i u potpunosti bude upoznat sa sudskim spisom, 26 odgovora, ili 86,7%;
 - samo u delu koji se direktno tiče i činjenica, koje se veštače, 4 odgovora, ili 3,3%;
 - nije potrebno da veštak bude upoznat sa sudskim spisom, obzirom da je predmet veštačenja formulisan u naredbi o veštačenju, i da mu stoji na raspolaganju sav materijal i objekti potrebni za veštačenje _____
_____.
8. Da li ste u svom radu imali slučajeve u kojima je bilo potrebno da neke važne sporne činjenice utvrdjuje, i jednom veštačenje ne samo jedan stručnjak iz jedne stručne oblasti, nego više stručnjaka iz različitih ali graničnih stručnih oblasti;
- 6 upitnika bez odgovora ili 20%,
 - 8 negativnih odgovora 26,7%,
 - 13 pozitivnih odgovora bez obrazloženja 43,3%,
 - da, kod veštačenja saobraćajnih nezgoda - 3 odgovora ili 10%.
9. Da li ste u svom radu imali slučajeve u kojima je veštak neke činjenice utvrdjivao neposredno na licu mesta? Koji su to slučajevi?
- 12 negativnih odgovora ili 40%,
 - 18 pozitivnih, odnosno 60%, i to:
 - kod saobraćajnih veštačenja 9 ili 29,9%,
 - kod finansijskih veštačenja 2 ili 6,7%,
 - kod veštačenja telesnih povreda 2 ili 6,7%,

- kod rekonstrukcije saobraćajnog udesa 3 ili 10%,
 - kod krvnih delikata 2 ili 6,7%.
10. Da li se u Vašoj praksi ukazala potreba za stručnim mišljenjem veštaka o situaciji na licu mesta? Koji su to slučajevi?
- a) ne - 18 odgovora - 60%,
 - b) da, kod saobraćajnih nezgoda, 11 ili 36,7%,
 - c) 1 odgovor: "isto kao i kod pitanja br. 9".
11. Da li smatrate da radi uspešnijeg veštačenja, veštak treba da prisustvuje izvodjenju drugih istražnih i raspravnih radnji? Kojih i zašto?
- a) ne, 10 odgovora ili 33%,
 - b) da, 5 odgovora ili 16,7%,
 - c) izvodjenju svih dokaza na glavnom pretresu, 9 ili 30%
 - d) uvidjaju - 2 odgovora, ili 6,7%,
 - e) ispitu svedoka - 2 odgovora, ili 6,7%
 - f) samo kad veštačenje zahteva 2 ili 6,7%.
12. Ukoliko veštak ne može kategorično da se izjasni o spornim činjenicama, već daje verovatan, hipotetički zaključak, da li:
- a) takav zaključak prihvatate i koristite u donošenju sudske odluke zavisno od toga kako se uklapa sa ostalim dokazima, 12 odgovora, ili 40%,
 - b) smatrate da se takav nalaz i mišljenje veštaka ne može upotrebiti za donošenje sudske odluke, ali može da koristi radi ocene ostalog dokaznog materijala, 1 odgovor, ili 3,3%,
 - c) smatrate da veštak ne treba da daje svoj zaključak u takvoj formi, 17 odgovora, ili 56,7%.
13. U kojim situacijama naredjujete sopunsko veštačenje (čl. 250. ZKP)?
- a) nepotpunost prvog nalaza i mišljenja 13, odnosno 43,3%,
 - b) ako se pojave nove činjenice, 7 odgovora ili 23,3%,
 - c) nejasnoće u prvom nalazu i mišljenju: 1, ili 3,3%
 - d) protivurečnosti u prvom nalazu i mišljenju 1 ili 3,3%
 - e) ako je u prvom veštačenju veštak dao verovatan zaključak: 2, ili 6,7%.
 - f) bez odgovora: 6, ili 20%.
14. U kojim situacijama naredjujete ponovno veštačenje (čl. 251. ZKP)?
- sumnja u prvi nalaz: 5 ili 16,7%
 - nejasan, nestručan prvi nalaz: 1 ili 3,3%
 - kontradiktornosti prvog nalaza: 6 ili 20%
 - prvo veštačenje nije dalo odgovor 3 ili 10%
 - nove činjenice: 1 ili 3,3%
 - zbog neprihvatanja prvog nalaza: 4 ili 13,3%
 - retko odredjujem ovo veštačenje: 4 ili 13,3%
 - bez odgovora: 6 ili 20%.
15. Da li se u Vašem radu dešavalo, i u vezi kojih pitanja, da veštak prelazi granice svojih kompetencija i da se izjašnjava o pitanjima iz kompetencija suda:

3.3. Elementi za određivanje pojma veštačenja

Pojmove dokazno sredstvo, dokazni izvor i dokaz karakteriše, dakle, čvrsta uzajamna veza i uslovljenost, uz istovremeno zadržavanje izvesne samostalnosti svakog od njih. Mađa je veštak (izvor dokaza) odvojen i samostalan pojam, ne može se u izlaganju razdvojiti od veštačenja, od nalaza i mišljenja. Veštačenje (dokazno sredstvo) postoji samo ako ga obavlja odgovarajući subjekat i kada za cilj ima dobijanje nalaza i mišljenja; a nalaz i mišljenje veštaka (dokaz) kao rezultat cele aktivnosti, postoji samo ako je proizašlo iz specifične dokazne radnje, iz veštačenja, i ako ga je obavio odgovarajući subjekat.

Ukoliko odredimo jedan od ovih pojmova, uzimajući u obzir odnos dokazni izvor - dokazno sredstvo - dokaz, na izvestan način odredili smo i ostale. Nemoguće je odvojeno i izolovano govoriti o nekom od ovih pojmova bez uvažavanja njihove povezanosti. Iz tih razloga, kada govorimo o veštačenju imamo u vidu celokupnu problematiku koja se tiče veštaka kao specifičnog krivično procesnog subjekta, veštačenja kao istražne, odnosno raspravne radnje i stvaranja nalaza i mišljenja veštaka, čija sadržina predstavlja dokaz u krivičnom postupku.

- a) kod veštačenja duševnog zdravlja okrivljenog u slučaju sumnje da postoji njegova smanjena ili da se može ispuniti njegova uračunljivost: 4 odgovora, ili 13,3%,
- b) kod veštačenja telesnih povreda 3, ili 10%,
- c) kod autotentičnih veštačenja 6, ili 20%,
- d) kod veštačenja poslovnih knjiga 10, ili 33,3%,
- e) u drugim slučajevima
- f) bez odgovora 7, ili 23,3%
16. Smatrate li nalaz i mišljenje veštaka:
- a) dokazom istog ranga kao i svi ostali dokazi, 23, ili 76,7%,
- b) dokazom jače dokazne snage 7, ili 23,4%.
17. Smatrate li da postoji nadveštačenje:
- a) da, u slučaju kada se veštačenje poverava institucijama najvišeg ranga (naučni zavodi, fakultetski odbori, itd.), 24 odgovora, 80%,
- b) ne, sva veštačenja, bez obzira na stručne institucije u kojima su obavljena, načelno su istog ranga, 6 odgovora ili 20%.
18. U vezi ocene nalaza i mišljenja veštaka smatrate li:
- a) da sudsko veće nije u mogućnosti da meritorno ceni nalaz i mišljenje jer ne može da ceni primenu stručnih znanja koja ne poseduje; 1 odgovor, 3,3%,
- b) sudsko veće može da prihvati ili ne prihvati nalaz i mišljenje veštaka, ali ne može i da ga preinači ili zameni svojim mišljenjem; 23 odgovora, ili 76,7%,
- c) sudsko veće može sasvim slobodno da ceni nalaz i mišljenje veštaka i ukoliko se s njim ne slože može da ga odbaci sudu suprotno njemu; 6 odgovora, 20%.
19. Šta je na Vašem mišljenju presudno u oceni nalaza i mišljenje veštaka:
- a) kvalifikovanost, kompetentnost i iskustvo veštaka, 1 odgovor, ili 3,3%,
- b) proverenost i pouzdanost primenjenih teorijskih stavova i naučnih metoda, i originalnost i pogodnost ekspertiznog materijala, —
- c) skladna uklopljenost nalaza i mišljenja sa drugim dokazima, 9 odgovora, ili 30%,
- d) svi ovi elementi uzeti zajedni, 20 ili 66,7%.
20. Kako postupate kada postoji protivurečnost između nalaza i mišljenja veštaka i drugih prikupljenih dokaza:
- a) prihvatom nalaz i mišljenje veštaka bez obzira na druge dokaze, —
- b) odbacujem takav nalaz i mišljenje veštaka,
- c) odredjujem novo veštačenje 29, ili 96,7%,
- d) 1 odgovor - izvodim dokaze radi otklanjanja protivurečnosti 3,3%.
21. Kako postupate kada postoji protivurečnost između dva nalaza i mišljenja u vezi istih činjenica:
- a) prihvatom onaj nalaz i mišljenje koje je dao veštak sa vašim kvalifikacijama, ako su oba veštačenja obavili veštaci pojedinci a ne stručne ustanove,

- b) prihvatam nalaz i mišljenje koje je dala stručna ustanova a ne veštak pojedinac, odnosno ono veštačenje koje je obavljeno u stručnoj ustanovi višeg ranga ukoliko oba potiču iz stručnih ustanova, 15 ili 50%,
- c) ispitujem odnos svakog nalaza i mišljenja sa drugim dokazima i prihvatam ono koje je u skladu sa njima, 6, ili 20%,
- d) odredjujem ponovno veštačenje u vezi istih činjenica 9 ili 30%.
22. Da li u svom radu koristite pomoć stručnih lica navedenih u čl. 168. st. 9. ZKP? Kada?
- bez odgovora 6, ili 20%,
 - da, 20 odgovora ili 66,7%,
 - ne, 12 odgovora ili 40%.
23. Koju stručnu literaturu koristite radi što uspešnijeg rešavanja spornih pitanja veštačenja koja se javljaju u Vašoj praksi:
- a) udžbenike, komentare i zbirne sudske odluke koristi 13, ili 43,4%,
 - b) udžbenike, komentare, zbirne sudske odluke ali ne i stručne časopise 7, ili 23,3%,
 - c) sve: 10 ili 33,3%.
24. Smatrate li da su sporna pitanja veštačenja na zadovoljavajući način obradjena u stručnoj literaturi koju ste koristili?
- da - 11 odgovora 36,7%,
 - ne - 16 odgovora 53,3%,
 - bez odgovora 3, 10%.

6. KOMENTAR I ZAKLJUČCI

Rezultati istraživanja krivičnih predmeta pokazuju da je veštačenje u praksi ovog suda vršeno u 57,4%. Pri tome treba imati u vidu da je u velikom broju predmeta u kojima nije vršeno veštačenje sadržano, ili lekarsko uverenje, odnosno izveštaj odgovarajuće medicinske ustanove, ili izveštaj odgovarajuće stručne službe u radnoj organizaciji, koji sadrže podatke o činjenicama relevantnim za konkretni krivični predmet, ali koji se ne mogu sma-

trati veštačenjem. Kada takve dokumentacije nema, ili je njena sadržina sporna, a radi se o činjenicama za čije je utvrđivanje neophodno odgovarajuće stručno znanje, naredjivano je veštačenje. To znači da je do veštačenja dolazilo onda kada sporne činjenice nije bilo moguće utvrditi na drugi način, osim veštačenjem.

Međutim, svega 76,7% je odgovorilo da veštačenje određuje u takvim situacijama, dok 23,3% veštačenje naredjuje usled nedostatka drugih dokaza. Ako tome dodamo da čl. 241. ZKP samo 6,7% ispitanika tumači kao obavezu određivanja veštačenja, a 93,3% kao mogućnost da o tome odluči shodno sopstvenoj proceni situacije, zapažamo zanimljivu situaciju.

Kako prema čl. 241. ZKP, nemogućnost da se važne sporne činjenice utvrde na drugi način znači istovremeno i obavezu određivanja veštačenja (o tome: str. 211-213, 440-443 ovog rada), što 93,3% ispitanika ne uočava, mada 76,6% veštačenje određuje upravo iz tih razloga (anketa, pitanje br. 1). Sa druge strane, analiza sudskih spisa pokazuje da je do veštačenja dolazilo baš u situacijama kada važne činjenice objektivno nije bilo moguće utvrditi na drugi način, a ne zbog slobodne procene takve potrebe od strane sudskog veća, što je u još većoj suprotnosti sa podacima iz ankete o tumačenju čl. 241. ZKP.

Može se zaključiti da se, bez obzira na nedoumice oko tumačenja odgovarajuće odredbe ZKP ili oko jasnog formulisanja razloga za određivanje veštačenja, u praksi veštačenje određuje upravo u skladu sa čl. 241. ZKP.

Razlozi za to se, očito, ne nalaze u dobrom razumevanju odgovarajućih normi i njihovom poštovanju, već su nametnuti objektivnom situacijom. Naime, veštačenja su skupa, neka dugo traju, teško je pronaći veštaka adekvatnog stručnog profila, pa zbog svih takvih i sličnih teškoća nema "nepotrebnih" veštačenja (na pr. samo radi većeg broja dokaza), odnosno veštačenje se ne određuje ako je sporne činjenice moguće utvrditi i na drugi način. Sa druge strane, takve činjenice, zbog njihove prirode, nije moguće utvrditi drugim dokaznim sredstvom, pa one kao relevantne za krivičnu stvar same po sebi zahtevaju veštačenje, a time i opredeljuju odluku sudije o tome hoće li odrediti veštačenje. U prilog tome govori i podatak da najveći broj veštačenja određuje sud po sopstvenoj inicijativi.

Najveći broj veštačenja obavili su veštaci pojedinci, 91,9%, a samo manji broj veštačenja je poveren, stručnim ustanovama, ukupno 9,9%, i to samo ukoliko se radi o zaista komplikovanom slučaju, ili se radi o ponovnom veštačenju. Time se najvećim delom objašnjava i podatak iz ankete, da 66,7% ispitanika veštačenje poverava stručnoj ustanovi samo kada nije moguće da potrebno veštačenje obavi veštak pojedinac, obzirom da takva veštačenja duže traju i da znatno povećavaju troškove krivičnog postupka. 16,6% ispitanika ima više poverenja u kvalitet veštačenja obavljenog u stručnoj ustanovi i zato veštačenje radije poverava takvim institucijama, dok 10% ispitanih to čini zbog težine krivičnog dela, bez obzira na

prirodu konkretnog veštačenja.

Teorijska analiza pokazuje da je izbor veštaka jedan od najkrupnijih problema ove dokazne radnje. Veštačenja se u najvećem broju slučajeva poveravaju veštacima pojedincima a ne stručnim ustanovama (što je potvrdilo i ovo istraživanje), a to u uslovima nepostojanja organizovane službe sudskih veštačenja, nedovoljnog broja različitih stručnih profila, nepostojanja nikakve posebne edukacije veštaka za obavljanje ovih poslova, ima niz negativnih posledica vezanih za kvalitet datog nalaza i mišljenja, trajanje postupka, kao i za krajnji ishod čitavog krivičnog postupka (str. 239-243, 444,).

Da je pitanje određivanja veštačenja i veštaka pojedinca, zaista sporno, u ovoj anketi pokazuju i odgovori sudija na pitanje o problemima u vezi izbora veštaka. Anketirane sudije navode da najveći problem u izboru veštaka vide u nedovoljnom broju veštaka (26,7%), u neprihvatanju veštačenja od strane postojećih veštaka pojedinaca (16,6%) ili u nedovoljnom broju različitih profila stručnosti (23,3%). U takvim okolnostima 53,3% ispitanika se, pri određivanju veštaka, rukovodi postojećom listom veštaka suda u kome radi, a 46,7% potrebnim profilom stručnosti, bez obzira na listu veštaka konkretnog suda. Bilo bi dobro da je zaista tako, međutim, postoji razlog za neprihvatanje podataka iz ankete da 46,7% sudija bira veštaka imajući u vidu potrebni profil stručnosti. Prvo, rezultati ankete (pitanje 4) ukazuju da ispitanici smatraju da nema dovoljno veštaka, a posebno

nema dovoljno veštaka određenih stručnih profila. U takvim uslovima izbor veštaka sasvim adekvatnog stručnog profila predstavlja, više želju, nego stvarnu mogućnost.

Osim toga, i analiza sudskih spisa ukazuje na isti zaključak. U 91,9%, odnosno u svim slučajevima kada je veštačenje obavio veštak pojedinac, konkretan veštak je biran sa liste stalnih sudskih veštaka. Čitanjem sudskih spisa zapaža se da sva sudsko-medicinska veštačenja obavlja uglavnom jedan veštak, specijalista sudske medicine, sva finansijska veštačenja obavljala su dva veštaka, ekonomista, odnosno diplomirani ekonomista, sva saobraćajna veštačenja su poveravana dvojici veštaka, mašinskih inženjera. To što se radi o licima sa liste veštaka koju je, za područje Okružnog suda u Kragujevcu formirao Sekretarijat za upravu i pravosuđe SR Srbije na osnovu Registra stalnih sudskih veštaka, odnosno, pre 1988. godine, o listi veštaka formiranoj rešenjem predsednika Okružnog suda, ne daje garancije za viši kvalitet veštačenja. Radi se o veštacima koji su obavili određenu proceduru (prijava na konkurs, podaci o stručnoj spremi, rešenje o upisu u Registar, zakletva) i na osnovu toga, bez dodatne edukacije za poslove sudskih veštačenja, bez provere stvarne stručne osposobljenosti za konkretan rad, bez praćenja rezultata u ranije obavljenim veštačenjima, postali stalni sudski veštaci. Zapravo, bez obzira da li se radi o veštacima sa liste veštaka i van nje, rezultati ovog istraživanja pokazuju da prava mogućnost izbora veštaka ne postoji. Od dva veštaka koji obavljaju,

na pr. saobraćajna veštačenja, biće "izabran" onaj koji je trenutno manje zauzet, a ne onaj čije su stručne kompetencije adekvatnije konkretnim okolnostima krivične stvari.

Tako je ukupna situacija u vezi izbora veštaka, veoma složena i sa bitnim, negativnim, uticajem na krajnje rezultate u radu na krivičnim predmetima. Veštačenje se poverava stručnim ustanovama, kao institucijama osposobljenim i adekvatno opremljenim za te poslove, samo izuzetno, obzirom da se time znatno uvećavaju materijalni troškovi i da, zbog relativno malog broja takvih ustanova, ova veštačenja dugo traju. Težnja sudija da izbor veštaka pojedinca vrše prema potrebnom profilu stručnosti, za sada je neostvariva, zbog nedovoljno različitih stručnih profila, kao i zbog uopšte, nedovoljnog broja veštaka. Posledica toga su, osim produžetka trajanja postupka, i neadekvatne sudske odluke, što se vidi iz presuda višestepenih sudova u postupku po pravnim lekovima. Na taj način su i konkretne prilike prakse Okružnog suda u Kragujevcu, pokazale da je reorganizacija službe sudskih veštačenja neophodna i neodložna (o tome, str. 280. i dalje, ovog rada).

Obzirom na izloženu situaciju u vezi sa izborom veštaka, sasvim je jasno zašto ne dolazi do izuzeća veštaka (pitanje br. 8 - analiza sudskih spisa). Kako je već u početku izuzetno otežan, odnosno onemogućen izbor veštaka u skladu sa konkretnom dokaznom situacijom, izuzeće postavljenog i određivanje drugog veštaka objektivno

je teško izvodivo. Imajući to u vidu, stranke izuzetno retko traže izuzeće veštaka.

U vezi sa određivanjem predmeta veštačenja, 46,7% ispitanika navodi da detaljno formuliše pitanja za veštaka, a 53,3% navodi samo osnovne sporne činjenice i najbitnija pitanja uz ostavljanje mogućnosti veštaku da predloži njihovo preformulisanje i proširivanje.

Ovaj podatak iz ankete je u potpunoj suprotnosti sa analizom sudskih spisa. Od ukupno 124 pregledanih predmeta naredbu o veštačenju, u smislu čl. 242. st. 1. ZKP, našli smo samo u pet predmeta, odnosno 3,8%. U nekim spisima ima podataka da je "veštak telefonski obavešten o potrebnom veštačenju" bez bližeg navodjenja predmeta veštačenja, dok u velikom broju spisa nema nikakvih podataka o tome ko je, kako i kada odredio predmet veštačenja.

Ostaje da zaključimo da pravog formulisanja predmeta veštačenja od strane istražnog, odnosno raspravnog sudije u smislu naredbe o veštačenju i jasne podeljenosti zadataka i nadležnosti u krivičnom postupku, nema. U takvim uslovima, nakon obaveštenja o potrebnom veštačenju i bitnim spornim činjenicama, veštak najčešće sam istražuje ono što na osnovu svoga vidjenja situacije i sopstvenog iskustva smatra neophodnim, što je suprotno odredbi čl. 242. st. 2. ZKP i predstavlja kršenje i rad suprotan osnovnim krivično-procesnim principima veštačenja (strana 302, i dalje ovog rada). Činjenica da određene vrste veštačenja najčešće obavljaju isti veštaci (dakle, imaju

dovoljno iskustva!) ne opravdava ovakvo stanje, posebno ne, ako se ima u vidu način izbora veštaka. Izvestan broj dopunskih veštačenja, kao i dodatni materijalni troškovi i produžavanje trajanja postupka u vezi sa njima, mogao bi da se izbegne odgovornijim pristupom formulisanju predmeta veštačenja.

Rezultati ankete i analize sudskih spisa pokazuju zanimljive rezultate i u vezi obezbeđivanja uslova za kvalitetno veštačenje. Na pitanje o meri u kojoj je neophodno da se veštak upozna sa sadržinom sudskih spisa, 86,7% ispitanika navodi da je to potrebno uvek i u odnosu na celokupan spis, dok 13,3% smatra da je to neophodno samo u delu koji se neposredno odnosi na činjenice koje su od značaja za veštačenje. Mada o tome nema neposrednih podataka, iz čitanja sudskih spisa može se zaključiti da veštak najčešće prisustvuje izvodjenju svih dokaza na glavnoj raspravi i o njima veoma često govori u svom iskazu.

U skladu sa tim je i podatak da je u odgovoru na anketno pitanje o potrebi prisustva veštaka izvodjenju drugih istražnih radnji, 30% ispitanika navelo da smatra da veštak treba da prisustvuje izvodjenju svih dokaza na glavnom pretresu, dok 6,7% smatra to neophodnim samo ako to veštak zahteva. Razlog zbog koga smatra da je neophodno da veštak prisustvuje saslušanju svedoka, jedan ispitanik je formulisao kao "potrebu da veštak tako sagleda sve moguće verzije događaja". Sa druge strane analiza sudskih spisa pokazuje da je radi uspešnijeg vešta-

čenja prisustvo veštaka u izvodjenju istražnih radnji izuzetno retko, u 0,7% rekonstrukciji događaja, dok je izlazak na lice mesta vršen u 2,2%.

Veštačenje u krivičnom postupku jeste radnja koju obavlja veštak, ali nju planira, organizuje, naređuje i njome rukovodi istražni sudija, odnosno sudsko veće. Međutim, ovi podaci pokazuju da nema planiranog praćenja izvodjenja veštačenja od strane suda, niti prave kontrole njegovog toka, u smislu obezbedjenja potrebnih uslova i eliminisanja svega što bi moglo nepovoljno da utiče na njegov tok i rezultat. Organizovanje veštačenja u okvirima konkretnog krivičnog postupka prepušteno je veštaku. Suprotno pravilu da veštaka treba upoznati sa materijalima krivične stvari samo u meri koja ne utiče sugestivno i ne ugrožava njegovu samostalnost (str. 218-220. ovog rada), veštak je redovno upoznat sa celim spisom. Sa druge strane, iako je kod veštačenja u krivičnom postupku veoma izražen problem posrednosti objekata ekspertize i drugih materijala za istraživanje, kao i svih negativnih posledica koje iz toga proizilaze, (str. 438, 439), veštaci ne koriste ni one retke mogućnosti neposrednog pristupa okolnostima važnim za veštačenje i u istrazi izuzetno retko prisustvuju neposrednom izvodjenju nekih dokaznih radnji od interesa za veštačenje.

Osim što ima uvid u ceo spis, veštak je prisutan u toku izvodjenja čitavog glavnog pretresa, a u svom iskazu često sumira rezultat dotadašnjeg dokaznog postupka i za njega vezuje iznošenje svog nalaza i mišljenja.

Polazeći od rasčlanjenog odnosa dokazni izvor -
 - dokazno sredstvo - dokaz, odredjenjem samo jednog od
 ovih pojmova, na primer pojma veštak, odredjuju se i os-
 tali pojmovi. Krivično procesna teorija najčešće daje sa-
 mo pojam veštaka, pomoću koga se može utvrditi šta se pod-
 razumeva i pod veštačenjem i nalazom i mišljenjem vešta-
 ka, ali uglavnom u najvećem broju slučajeva, bez pretho-
 dnog razgraničenja dokaznog sredstva od dokaza i dokaz-
 nog izvora, bez čega nema jasne i pouzdane analize sva-
 kog od ovih pojmova. Medjutim, nezavisno od toga, u sa-
 mom definisanju pojma veštak nailazimo na neke sporne ele-
 mente. Tako, W. Hepner tvrdi da su veštaci osobe koje ni-
 su krivično procesni subjekti²⁵⁾.

Ovo shvatanje sobom povlači pitanje šta se pod-
 rezumeva pod krivično procesnim subjektima.

Po jednom stanovištu, procesni subjekti su oni
 koji su neophodni da bi se mogao zasnovati, teći i okon-
 čati krivično procesni odnos, odnosno, to su lica između
 kojih se obrazuje krivično procesni odnos, dakle sud, tu-
 žilac i okrivljeni²⁶⁾. Drugo, šire shvatanje odredjuje
 krivično procesne subjekte kao procesno sposobna pravna
 i fizička lica koja voljno vrše pripadajuća krivično-
 procesna prava i dužnosti, pri čemu se razlikuju gla-
 vni krivično-procesni subjekti: sud, okrivljeni i tuži-
 lac, i sporedni: svi ostali krivično-procesni subjekti²⁷⁾.

25) W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 37.

26) T. Vasiljević: Sistem krivično procesnog prava, Beograd, 1981, str. 59.

27) D. Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1982., str. 76
 i dalje.

Time se nikako ne stvaraju mogućnosti za kvalitetnije veštačenje, nego upravo uslovi maksimalne sugestivnosti, koju sudije tumače "kao mogućnost sagledavanja svih verzija događaja". Posledica toga su i navodi u nalazu i mišljenju, slični sledećem: "Prilikom utvrđivanja nabavne vrednosti koristio sam izjave svedoka i optuženog date na glavnom pretresu..." (K 70/85.).

Analiza sudskih spisa pokazuje da je do dopunskog veštačenja došlo u 11% i vršio ga je isti veštak, a izuzetno, zbog objektivne sprečenosti (smrt), drugi veštak. Ponovno veštačenje je vršeno u šest slučajeva, odnosno 4,4%, i poveravano je stručnim ustanovama.

Kao najčešći razlog za određivanje dopunskog veštačenja u anketi je navedeno: nepotpunost prvog nalaza i mišljenja 43,3%; nejasnoće u prvom nalazu i mišljenju 3,3%; naknadno ustanovljene nove činjenice 2,3%; protivrečnosti u prvom nalazu 3,3%; odnosno, činjenica da je u prvom nalazu bio sadržan verovatan zaključak 6,7%. Razlog za ponovno veštačenje 16,7% ispitanika vidi u sumnji u rezultate prvog veštačenja, 10% u tome što prvo veštačenje nije dalo odgovor na sva pitanja, 13,3% ovo veštačenje određuje kada ne prihvati prvo, a za veći broj ispitanika to su isti razlozi kao i za dopunsko veštačenje (nejasnoće, kontradiktornosti u prvom nalazu, nove činjenice). Bez obzira na razliku između ove dve vrste veštačenja u prirodi, načinu i uslovima izvođenja (str. ovog rada), kao i na odgovarajuće odredbe ZKP (čl. 250. i čl. 251.), očito je da jedan broj ispitanika jasno ne

razlikuje dopunsko i ponovno veštačenje.

U analizi sudskih spisa nismo zabeležili slučajeve u kojima je vršeno kompleksno i situaciono veštačenje. Rezultati anketiranja u vezi pitanja o kompleksnoj ekspertizi (pitanje br. 8) i o situacionoj ekspertizi (pitanje br. 9) pokazuju da je ispitanicima suština i priroda ovih veštačenja često nejasna. Tako je 60% ispitanika kao slučajeve u kojima je sporne činjenice utvrđivalo više stručnjaka iz različitih ali graničnih stručnih oblasti (kompleksna ekspertiza), navodilo situacije u kojima je vršeno više veštačenja u istom predmetu, (na pr. saobraćajno i sudsko-medicinsko). U vezi situacionog veštačenja (stručno mišljenje o situaciji nalicu mesta) 13,3% poistovećuje slučajeve u kojima veštak neke činjenice utvrđuje neposredno na licu mesta sa slučajevima kada se ukazala potreba za stručnim mišljenjem o situaciji na licu mesta. Na taj način su rezultati ankete u vezi ovih vrsta veštačenja u skladu sa rezultatima iz analize sudskih spisa - obzirom da ima nedoumica oko samog pojma i suštine ovih ekspertiza, one se u praksi i ne primenjuju.

Na pitanje o tome da li se dešavalo da veštak prelazi granice svojih kompetencija i da se izjašnjava o pitanjima iz nadležnosti suda, 13,3% ispitanika navodi da je u svojoj praksi imalo takve slučajeve u vezi pitanja uračunljivosti, 10% kod veštačenja telesnih povreda, 20% kod saobraćajnih veštačenja, a 33,3% kod veštačenja poslovnih knjiga, pri čemu su se veštaci izjašnjavali o krivici, odnosno, kod saobraćajnih veštačenja o kr-

šenju pravnih propisa.

I analiza sudskih spisa pokazuje da ima slučajeva prekoračenja nadležnosti od strane veštaka. Međutim, dok samo 10% ispitanika zapaža sukob kompetencija kod veštačenja telesnih povreda, analiza spisa pokazuje da se veštaci redovno, bez izuzetka, izjašnjavaju o tome da li se radi o lakoj ili teškoj telesnoj povredi. Pojmovi lake i teške telesne povrede jesu pravni pojmovi regulisani čl. 53 KZ SRS, pa je kategorisanje prirode telesne povrede u nadležnosti suda. Sa druge strane, obzirom da se pravo i medicina kod određivanja lakog, odnosno, teškog povredjivanja rukovode suprotnim principima, pravo in dubio pro reo, medicina in dubio pro therapia fortvore, dešava se da ono što se u medicini smatra i zabrinjava kao teška telesna povreda u pravu dobija značaj lake telesne povrede (str. 412 i dalje). Pravne posledice ovog razlikovanja su veoma bitne jer utiču na poziciju okrivljenika i usmeravaju sudsku odluku, zbog čega se pasivnost suda u vezi sa ovim pitanjima ne može opravdati.

Takodje se dešava da veštak navede da je "... prema tome okrivljeni bio u stanju da shvati značaj svoje radnje i upravlja svojim delanjem, zbog čega se može smatrati krivim za navedeno delo", ili napr. da se radi o ubistvu na svirep i podmukao način. Za razliku od veštačenja telesnih povreda, ova prekoračenja veštakovih kompetencija sudije uočavaju i ne smatraju ih relevantnim za odlučivanje o krivičnoj stvari.

I u finansijskim veštačenjima, u praksi ovog suda brojnim i veoma dugotrajnim, ima prekoračenja nadležnosti, što navodi i 33,3% ispitanika u anketi. Veštaci finansijske struke, najčešće navode i da li se za određeni iznos manjka može ili ne može smatrati krivim okrivljeni, a nalazi i mišljenja ponekad sadrže i ovakve navode: "Na osnovu iznetih podataka, mišljenja sam da je optuženi T.M. izvršio nezakonito trgovanje semenskom detelinom i protivpravno ostvario imovinsku korist u iznosu... Smatram da sudski organi mogu voditi raspravu i donositi odluke" (K 60/85.).

20% ispitanika navodi česte sukobe nadležnosti kod autotehničkih veštačenja koje čini veštak prekoračenjem svojih kompetencija jer se izjašnjava o povredi pravnih normi, najčešće o povredi propisa ZoBS. Mada je teško suditi bez detaljne analize konkretnih slučajeva, samo navodjenje da radnja okrivljenog ili oštećenog nije u skladu sa propisima koji regulišu ponašanje u saobraćaju ne predstavlja prekoračenje kompetencija veštaka. Naime, autotehnički veštak treba da razjasni tehničke uzroke nastanka saobraćajne nesreće, u koje spadaju ne samo neispravnost i oštećenja vozila, nego i tehnički neispravne radnje lica koja njima upravljaju. Odstupanje nekog subjekta od normiranih saobraćajno-tehničkih pravila, ne znači protivpravnost u smislu opšteg pojma krivičnog dela, ili u smislu bića krivičnog dela (o tome, str. 431. i dalje).

Na osnovu analize sudskih spisa i pitanja iz ankete koja se odnose na sukob kompetencija veštaka i suda,

može se zaključiti da su prekoračenja nadležnosti od strane veštaka relativno česta. Pri tome, sudije neka od njih ne smatraju prekoračenjem, nego ih prihvataju kao deo redovne delatnosti veštaka, druga prihvataju upravo kao prekoračenje i kao takve ih i razmatraju, dok neke navode veštaka tumače kao prekoračenje nadležnosti mada oni to nisu.

Dok pitanja formulisanja predmeta veštačenja, organizovanja radnje veštačenja u okviru krivičnog postupka, obezbedjivanje uslova za njeno izvodjenje, kao i pitanje sukoba kompetencija, pokazuje da se veštačenje odvija više stihijski i zavisno od samog veštaka, a manje organizovano i pod stvarnom kontrolom suda, pitanje procesnog reda u izvodjenju veštačenja pokazuje nastojanje da se za veštačenje obezbede optimalni uslovi.

U 76,5% veštak je neposredno saslušan na glavnom pretresu, a nalaz je pročitao uz saglasnost stranaka, ukoliko veštak nije prisutan, u 16,1%. Analiza zapisnika sa glavnog pretresa pokazuje da se ovaj dokaz izvodi na glavnoj raspravi u uslovima načela raspravnosti, koje je u vezi sa ovim dokazom čak nešto jače izraženo, nego kod razmatranja drugih dokaza. To je verovatno posledica svesti da je ovaj dokaz veoma važan za krajnji ishod postupka, pa, kako faktički ne postoji mogućnost uticaja na izbor veštaka i na sam tok veštačenja kao dokazne radnje, glavni pretres se shvata kao jedina i poslednja prilika za razmatranje ovog dokaza.

Kod veštačenja obavljenih u stručnim ustanovama situacija je nešto drugačija. U analiziranom uzorku nismo zabeležili slučaj da je veštak iz ove ustanove neposredno saslušan na glavnom pretresu. Sud je smatrao da se, obzirom na prirodu krivične stvari može očekivati potpunije objašnjenje datog nalaza i mišljenja u 81,8% slučajeva u odnosu na ukupan broj veštačenja u stručnim ustanovama, odnosno, u 18,2% pozvani stručnjak nije došao.

Bez obzira na to što se neposrednim uvidom u nalaze i mišljenja dobijene od ovih ustanova i nalaze i mišljenja veštaka pojedinca može uočiti da su prvi jasniji, logičniji, argumentovaniji, to nije razlog za potpuno odstupanje od načela neposrednosti izvodjenja ovog dokaza na glavnom pretresu (o tome str. 459-460.).

Poseban problem veštačenja predstavlja ocena nalaza i mišljenja veštaka, i to se na specifičan način pokazalo i u ovom istraživanju. 76,7% ispitanika smatra nalaz i mišljenje veštaka dokazom istog ranga kao i ostali dokazi, a 23,3% vidi u njemu dokaz jače dokazne snage od ostalih. Pri tome, 76,7% smatra da sudsko veće može i da prihvati i da ne prihvati nalaz i mišljenje veštaka, ali ne može da ga preinači i zameni svojim mišljenjem a 20% nalazi da se sasvim slobodno ceni ovaj dokaz, pa može, ukoliko se s njim^{ne} slaže da ga odbaci i sudi suprotno njemu. Samo 3,3% ispitanika navodi da sudsko veće ne može meritorno da ceni zaključak veštaka, jer se radi o posebnim stručnim znanjima kojima on ne vlada.

Analiza sudskih spisa pokazuje da je sud prihvatio nalaz i mišljenje u 95,6%, a odbacio i odredio novo veštačenje u 4,4%. Prema obrazloženjima presuda, nalaz i mišljenje veštaka uputili su na sudsku odluku u svim slučajevima u jedinstvu sa drugim dokazima. Naime, u svim presudama u obrazloženjima su cenjeni svi dokazi pojedinačno, a zatim svi zajedno u odnosu na medjusobnu uklopljenost. To je slučaj i sa nalazom i mišljenjem veštaka, mada se u velikom broju slučajeva može zaključiti da je upravo zaključak veštaka bio onaj dokaz koji je prevagnuo, ili uticao da se ostali dokazi povežu na određeni način. Nesporan je veliki značaj koji ovaj dokaz ima u presudjivanju, kao i činjenica da mnoge sudske odluke bez njega ne bi bile moguće, mada navodi iz obrazloženja presuda ukazuju da se ovaj dokaz uvek ceni u jedinstvu sa drugim dokazima.

U vezi sa tim je i podatak da, u slučaju kada postoji protivurečnost nalaza i mišljenja veštaka i drugih dokaza, 96,7% ispitanika smatra da treba narediti novo veštačenje ili 3,3% da "treba izvesti dokaze radi otklanjanja ove protivurečnosti (o tome str. 477. i dalje). Dakle, u takvim situacijama nikada se ne odbacuje nalaz i mišljenje, ali da postoji kritički prilaz i ovom dokazu, pokazuje i to što se uvek određuje novo veštačenje, odnosno, izvode drugi dokazi, što je u skladu sa mišljenjem većine ispitanika o mogućnostima slobodne sudijske ocene nalaza i mišljenja (anketa, pitanje broj 18). Pri

tome je za ocenu datog nalaza i mišljenja kod 30% ispitanika presudna njegova skladna uklopljenost sa drugim dokazima, za 3,3% kvalifikovanost, kompetentnost i stručno iskustvo veštaka, a najveći broj 66,7%, pravilno ceni da je to i stručnost veštaka, i uklopljenost u dokaznu zgradu, kao i pouzdanost i dometi primenjenih naučnih metoda i kvalitet ekspertiznog materijala, dakle svi ovi elementi uzeti zajedno (o tome, str. 472. i dalje).

U okviru ovako shvaćene i primenjene ocene nalaza i mišljenja veštaka, zanimljiv je stav ispitanika u vezi nadveštačenja i verovatnog zaključka veštaka u nalazu i mišljenju.

Naime, 80% ispitanika (pogrešno, o tome str. 226, 227) smatra da u domaćem krivično-procesnom pravu postoje nadveštačenja, i to u situacijama kada se veštačenje poverava institucijama najvišeg ranga, dok 20% smatra sva veštačenja jednakim, bez obzira ko ih vrši. Svi slučajevi ponovnog veštačenja koje smo zabeležili u analiziranom uzorku, poveravani su stručnim ustanovama, svi su bili prihvaćeni i za konačni ishod postupka svi su bili od bitnog uticaja. Odnos prema ovim veštačenjima ilustruje i sledeći navod iz presude (predmet K 19/88.): "Sud nije vršio usaglašavanje nalaza veštaka M.R. i komisije veštaka Saobraćajnog fakulteta, obzirom na to da je Saobraćajnom fakultetu veštačenje povereno kao stručnoj ustanovi..."

Na pitanje o tome kako se postupa u slučaju protivurečnosti između dva nalaza i mišljenja u vezi istih

činjenica (str. 478. ovog rada), 50% ispitanika navodi da prihvata nalaz i mišljenje koji je dala stručna ustanova a ne veštak pojedinac, odnosno ono veštačenje koje je obavljeno u stručnoj ustanovi višeg ranga. 30% ispitanika određuje novo veštačenje a 20% ispituje odnos svakog nalaza i mišljenja sa drugim dokazima i prihvata ono koje je u skladu sa njima.

Očita je oštra suprotnost sa shvatanjem teorije o jednakom rangu svih veštačenja i nepostojanju tzv. instancionih veštačenja ili nadveštačenja. Međutim, prilikom ocene ovih podataka treba imati u vidu da se već čitanjem nalaza i mišljenja iz sudskih spisa može uočiti da su nalazi dati od strane stručnih ustanova jasniji, argumentovaniji, koherentniji i pregledniji.

Razumljivo je da, obzirom na način izbora veštaka pojedinca i sve teškoće uz koje se on obavlja, sudije imaju više poverenja u rezultate veštačenja obavljenih u stručnim ustanovama, kadrovski i tehnički adekvatno opremljenim za te poslove. Stoga i sama objektivna situacija, uslovljena nepostojanjem sistematski organizovane službe sudskih veštačenja i u kojoj se veštačenja stručnih ustanova za sada pokazuju kao pouzdanija i kvalitetnija, delom utiče na izneseno shvatanje o nadveštačenjima, mada se njome takav stav ne može u potpunosti opravdati.

Analizom sudskih spisa u nalazima veštaka utvrdili smo u 74,5% postojanje kategoričnog zaključka, a u 25,6% postojanje verovatnog zaključka. U velikom broju slučajeva bilo je teško utvrditi da li se sadržinski radi

o verovatnom ili kategoričnom zaključku, posebno zbog toga što sama priroda pojedinih veštačenja retko omogućava kategoričan zaključak (o tome, str. 354), mada formulacija nalaza i mišljenja upućuje da se radi o kategoričnom zaključku. Vrlo često, posebno kod finansijskih veštačenja, veštak iznosi uslovne tvrdnje, na primer utvrđuje određenu visinu traženog finansijskog iznosa, pod uslovom da je raspoloživa dokumentacija pouzdana. Međutim, ovde se ne radi o verovatnom zaključku, već o uslovnom kategoričkom zaključku (o tome str. 342. ovog rada).

U slučaju verovatnog, hipotetičnog zaključka veštaka, čak 56,7% ispitanika smatra da veštak ne treba da daje svoj zaključak u takvoj formi. 40% koristi takav zaključak u donošenju sudske odluke u zavisnosti od toga kako se uklapa sa ostalim dokazima, a 3,3% smatra takav zaključak neupotrebljivim za donošenje konačne sudske odluke, ali korisnim za ocenu ostalog dokaznog materijala. 6,7% ispitanika davanje verovatnog zaključka uzima kao razlog za naredjivanje dopunskog veštačenja. Očito je da se verovatni zaključak veoma često tumači kao nekakav nedostatak u obavljenom veštačenju do koga ne bi trebalo da dodje, a ako već postoji, predstavlja razlog za dopunsko veštačenje ili za nedoumice oko toga šta znači i kako ga upotrebiti.

Međutim, razlozi za davanje verovatnog zaključka najčešće su objektivne prirode, jer bilo zbog prirode konkretne vrste veštačenja, zbog svojstava raspoloživog ekspertiznog materijala, ili dometa odgovarajuće na-

Shvatanje da veštaci nisu krivično-procesni subjekti u skladu je sa užim shvatanjem krivično-procesnih subjekata. Veštaci i svedoci ne vrše procesne radnje - saslušanje svedoka odnosno saslušanje veštaka, već te radnje obavlja sud, ali veštaci i svedoci imaju izvesna prava i obaveze koja stiču upravo učešćem u krivičnom postupku, i u vezi konkretnog krivičnog postupka, zbog čega se postavlja pitanje njihovog procesnog subjektiviteta. Teško je zamisliti krivični postupak samo kao krivično procesni odnos između suda, tužioca i okrivljenog, jer učešćem samo ovih lica spor ne može biti rešen.

Karakteristika savremenog krivičnog procesnog odnosa je, pored toga što je to spor pred aktivnim sudom koji ZKP detaljno reguliše, i učešće niza drugih lica koja mogu da budu u različitim odnosima sa okrivljenim, tužiocem ili sudom. Savremena nauka krivično-procesnog prava krivični postupak shvata kao višestrani krivično-procesni odnos različitih subjekata, koji se samo sa stanovišta glavnih krivično-procesnih subjekata slika u trostrani krivično-procesni odnos²⁸⁾.

Stupajući u krivični postupak, veštak stiže izvesna prava i obaveze, koja do tada nije imao, koja nastaju u krivičnom postupku i u svom toku i prestanku zavisna su od njega. Jasno je da krivični postupak može da se odvija i bez sudelovanja veštaka, a bez suda, tu-

28) Op.cit., str. 135.

učne mete, nije moguć kategoričan zaključak (O tome str. 350.). Nepravilno tumačenje ovakvog zaključka posledicom nekvalitetno izvršenog veštačenja i, usled toga, insistiranje na njegovom otklanjanju drugim sredstvima, uzgredno dovodi i do nepotrebnog i uzaludnog gubitka vremena i materijalnih sredstava. Odnosno, teorijsko nepoznavanje suštine i prirode verovatnog zaključka, ima za posledicu sasvim određene nepovoljne posledice po konkretan krivični postupak.

Najzad anketa pokazuje da najveći broj ispitanika navodi da kao stručnu literaturu koristi udžbenike i zbirke sudskih odluka, a mali broj, pored toga i stručne časopise i nepravnu stručnu literaturu (kriminalistika, kriminologija, sudska psihijatrija). Pri tome, 53,3% smatra da sporna pitanja veštačenja nisu na zadovoljavajući način obradjena u stručnoj literaturi.

Jedan ispitanik navodi da "u udžbenicima i komentarima sve izgleda jasno, ali zbirke sudskih odluka pokazuju da nije tako". Može se uzeti da zaista jeste tako, jer se puno toga kao sporno pokaže tek u praksi. Međutim, ocenjujući rezultate ovog istraživanja, mora se zaključiti i da se mnogo od onoga što je u procesnoj teoriji jasno i nesumnjivo, u praksi na žalost, ne primenjuje. Ovo istraživanje pokazuje da je to slučaj sa novim vrstama veštačenja (kompleksno i situaciono), verovatnim zaključkom veštaka, dopunskim i ponovnim veštačenjem, sukobom kompetencija suda i veštaka, dopunskim i ponovnim

veštačenjem, sukobom kompetencija suda i veštaka, nadveštačenju, obezbedjivanju odgovarajućih uslova za veštačenje. Krivično-procesna teorija i stručna literatura, koju učesnici navode da koriste, mogla bi znatno da doprinese da se reše neke konkretne sporne situacije. Neka druga pitanja veštačenja, kao što je izbor veštaka, nije moguće rešiti bez opšte reorganizacije službe sudskih veštačenja. Poznato je da takva služba faktički ne postoji, a ovo istraživanje je samo još jedno od mnogih koje je to potvrdilo. I dok obezbedjenje uslova za kvalitetnije organizovanje sudskih veštačenja zahteva veliko i sinhronizovano angažovanje mnogih subjekata u republici uz obezbedjivanje odgovarajućih materijalnih uslova, pomak u kvalitetu prakse sudskih veštačenja u vezi nekih drugih pitanja je jednostavniji. Te mogućnosti odnose se, pre svega, na korigovanje spornih tačaka prakse u skladu sa proverenim teorijskim zaključcima, na doslednijem pridržavanju odredbi ZKP-a, kao i na stvaranju uslova za specijalizaciju sudija za rad na određenoj vrsti krivičnih dela.

Z A K L J U Č A K

Utvrđivanje činjenica od strane stručnih lica, za razliku od drugih dokaznih sredstava, prvi put se pominje tek u *Constitutio Criminalis Carolina*, bez obzira na to što najstarije forme sudskih postupaka poznaju radnje nalik veštačenju. Međutim, ni tada, niti sve do kraja XIX veka, veštačenje nije predstavljalo samostalnu procesnu radnju, i u velikoj meri se razlikovalo od veštačenja u savremenom krivičnom postupku. Važnost ovog dokaznog sredstva, kao i teškoće da se obzirom na svoju prirodu uklapi u postojeći sistem dokaznih sredstava, rezultirali su postavljanjem niza teorija o pravnoj prirodi veštačenja. Njihovo razmatranje smatramo korisnim, ne samo zato što ukazuju na istorijski razvoj ovog dokaznog sredstva, nego i zbog činjenice da se relikti tih shvatanja mogu, u većoj ili manjoj meri, uočiti i u savremenim shvatanjima veštačenja i tumačenjima njegovih spornih pitanja, kao i u novijim predlozima za reformisanje postojeće krivične procedure, u kojima se ključna pozicija pridaje veštaku i njegovom nalazu i mišljenju.

Razmatranje krivično-procesne literature pokazuje da je veštačenje vrlo često bilo predmet istraživanja i analiza, ali i da su sistematizovana razmatranja ove procesne radnje izuzetno retka jer je pažnja bila najčešće usmerena na neposredne, praktične probleme izvodjenja veštačenja.

Definisanje pojma veštačenja pokazuje nedosljednosti i neuskladjenosti, koje se odnose, pre svega, na nerazgraničenost pojmova veštačenje, veštak, nalaz i mišljenje, nastaloj kao posledica prave zbrke u dokaznom pravu u vezi pojmova dokaz, dokazno sredstvo i dokazni izvor. Osim toga, i skup bitnih elemenata za određivanje pojma veštačenja se različito određuje, pri čemu u nekim tumačenjima ostaje sporno pitanje veštakovog svojstva procesnog subjekta, nedefinisan kriterijum veštakove stručnosti i konkretne sadržine takve stručnosti, kao i nenaglašen značaj zahteva da se veštačenje odvija, osim u skladu sa odredbama ZKP-a, i lege artis, čime se određuje sadržina veštačenja.

Uopšte, u vezi veštačenja se ispoljavaju dve grupe spornih pitanja. Prva grupa se odnosi na pitanja praktičnog izvodjenja veštačenja i tiče se nekih problema procesnog poretka u kome se odvija veštačenje i konkretnih stručnih pitanja pojedinih vrsta veštačenja. Druga pitanja su opšte-teorijska pitanja koja definišu dokaznu poziciju veštačenja i određuju značenje koje veštačenje ima u krivičnom postupku obzirom na svoju prirodu. Kako konkretna pravna regulativa zavisi pre svega od prirode i suštine određenog dokaznog sredstva, čime uslovljava i procesni poredak u kome će se odvijati, smatramo neophodnim prethodno razmatranje veštačenja kao instituta dokaznog prava i svih spornih pitanja koja odatle proizilaze. Mnoga sporna pitanja praktične primene veštačenja najvećim delom su rezultat nejasnih teorijskih postulata.

U tom smislu, od bitnog značaja za razumevanje i pravilno procesno definisanje veštačenja jeste i razmatranje pojmova dokaz, dokazno sredstvo, dokazni izvor, dokazivanje, predmet dokazivanja, struktura predmeta dokazivanja, itd.

Dokaz, osnovni i sporni pojam dokaznog prava, određujemo kao činjenicu, deo objektivne stvarnosti koji je bio u vezi sa krivičnim delom i učiniocem i zato činim izvršenja krivičnog dela pretrpeo određene promene, zbog čega nosi informaciju o delu i učiniocu, a čije se krivično-pravno i krivično-procesno značenje utvrđuje od strane nadležnih krivično-procesnih subjekata na način određen zakonom.

U određivanju pojma dokazno sredstvo i izvor dokaza koji se često u teoriji nepravilno poistovećuju sa dokazom, prihvatamo stav po kome su dokazna sredstva radnje (metodika, jedinstvo adekvatnih sredstava i načina) kojima se ostvaruje proces dokazivanja, a izvor dokaza kao objekat, odnosno, lice iz koga proizilaze dokazne informacije, odnosno, dokazi.

Pri tome, dokazno sredstvo odražava specifičnu povezanost dokaza i dokaznog sredstva. Dokazi, kao određene informacije o krivičnom delu i učiniocu, mogu se pribaviti samo u uslovima i na način određen ZKP-om, što znači da dokaz može biti pribavljen samo komplementarnom dokaznom radnjom, odnosno samo nekim dokaznim sredstvom iz niza dokaznih sredstava taksativno nabrojanih u zakonu.

Time, upotreba adekvatnog dokaznog sredstva znači da se obezbedjuje da gnoseološka, spoznajna, sadržina dokaza ima odgovarajuću zakonsku formu. Osim komplementarnosti dokaza i dokaznog izvora, neophodna je i usaglašenost odnosa dokazno sredstvo - dokazni izvor, odnosno, potrebno je da dokazno sredstvo bude, po svojoj prirodi, podobno da iz odgovarajućeg izvora i sa odgovarajućeg nosioca pribavi dokaz.

U tom smislu, na osnovu raščlanjenog odnosa dokazno sredstvo, dokaz, dokazni izvor, moguće je odrediti i veštačenje, veštaka i nalaz i mišljenje veštaka - veštačenje čini dokazno sredstvo, nalaz i mišljenje veštaka je dokaz, objekti veštačenja su nosioci dokaznih informacija a veštak je izvor dokaza.

U definisanju veštačenja smatramo važnim pitanje veštakovog procesnog subjektiviteta. Suprotno shvatanju da veštak ne ulazi u krug krivično-procesnih subjekata, koje je u skladu sa užim tumačenjem krivično-procesnih subjekata, veštak jeste krivično-procesni subjekat jer njegova prava i obaveze neposredno proističu iz konkretnog krivično-procesnog odnosa i čine jedan njegov segment.

Uprkos širokoj zastupljenosti, savremeno tumačenje pravne prirode veštačenje koje veštaka smatra samostalnim dokaznim sredstvom, pokazuje niz nedostataka, koji se odnose, pre svega, na nedovoljnu argumentovanost i na preovladjujuće shvatanje da, u okviru tako shvaćenog samostalnog dokaznog sredstva, samo saopštavanje određenih apstraktnih iskustvenih stavova čini jedan vid veštačenja.

Argumentacija stava da je veštačenje samostalno dokazno sredstvo se zasniva uglavnom na tvrdnji da se to dokazno sredstvo razlikuje od drugih i u isticanju tih razlika, ili na isticanju da veštačenje čini dokazni materijal upotrebljivim ili služi za tumačenje drugih dokaza, odnosno da je veštačenje kao samostalno dokazno sredstvo, istovremeno i sudska pomoć. Time se ne opovrgavaju neka druga tumačenja veštačenja, na primer: o veštačenju kao dokaznom sredstvu *sui generis*, ili načinu provere drugih dokaza, ili o veštačenju kao sudskoj pomoći. Obzirom da su objekti veštačenja često neki drugi dokazi, ostaje pitanje da li je u takvom slučaju dokaz sam stvarni dokaz koji se veštači ili nalaz i mišljenje veštaka, odnosno, da li se nalaz i mišljenje, kod kojih, za razliku od drugih dokaza, relevantna veza sa izvršenim delom i učinio-
cem nastaje naknadno sa bitnom vremenskom i prostornom distancom, mogu smatrati dokazom kao i drugi.

Specifičnost veštačenja je u tome što veštak istražuje ono što je u nosiocu dokaznih informacija sadržano u sirovom stanju i u obliku nepristupačnom za sudsko veće. Ekspertizom na takvom informacionom materijalu, aktivnost veštaka se ne iscrpljuje samo u činjenju ovih relevantnih podataka dostupnim sudskom veću. Rezultat njegovog istraživanja jeste otkrivanje novih, do tada nepoznatih, važnih činjenica. Pri tome, nalaz i mišljenje, kao i svaki drugi dokaz odražava povezanost krivičnog dela sa objektivnom stvarnošću, s tim što je ta veza u slučaju veštačenja takva da se na drugi način, osim primenom specijalnog znanja,

ne može otkriti, niti sasvim rastumačiti. Na osnovu te veze veštak otkriva nove činjenice koje, kao i kod svakog dokaza, u zajedništvu sa ostalim dokazima čine korak napred u saznanju o krivičnom delu i učiniocu.

To su istovremeno i razlozi zbog kojih se ne može govoriti o kriminalno-tehničkom stvarnom dokazu kao posebnom dokazu koga karakteriše ciljno usmerena kombinacija klasičnih dokaznih sredstava: svedočenja, veštačenja i uvidjaja. Takav dokaz, osim što, obzirom na zakonom ograničen krug dokaznih sredstava, nema procesnu samostalnost, nema ni faktičku samostalnost. Povezanost veštačenja i stvarnog dokaza (koji se veštači), uvidjaja kojim je takav predmet (stvarni dokaz) pronađen i fiksiran, iskaza svedoka o činjenicama relevantnim za rasvetljenje krivične stvari (na primer, u vezi uloge i značaja takvog predmeta u izvršenju krivičnog dela), nije posebno, specifično svojstvo kojim ovi dokazi gube samostalnost i postaju jedno dokazno sredstvo.

Ni shvatanje o veštačenju kao specifičnom načinu utvrđivanja činjenica dokazivanjem nasuprot utvrđivanju činjenica sopstvenim čulnim opažanjem, ne odražava suštinu veštačenja obzirom da u krivičnom postupku ne postoje dva načina utvrđivanja činjenica, čulno opažanje kao najpouzdaniji način i dokazivanje, nego je jedini način utvrđivanja činjenica dokazivanje. Veštak otkriva nove činjenice (ustanovljava njihovo postojanje ili nepostojanje), za koje će sud tek nakon ocene nalaza i mišljenja i celokupnog dokaznog materijala, odlučiti da li ih smatra

i utvrđenim, u smislu podloge za donošenje konačne sudske odluke, zbog čega veštak nije subjekt utvrđivanja činjenica.

Prema opšte prihvaćenom stavu nemačke teorije, jedan vid veštačenja predstavlja i veštakovo saopštavanje opštih apstraktnih iskustvenih stavova bez stvaranja ikakvog zaključka u vezi konkretne dokazne situacije. Iskustveni stavovi, kao i iskustvena spoznaja uopšte, jesu uprkos izvesnoj samostalnosti i proverljivosti, subjektivni i relativni pa se, obzirom i na to da je cilj veštačenja otkrivanje novih činjenica, u ovom slučaju ne može govoriti o veštačenju. Veštačenje uvek analizira konkretnu pojavu i ispituje kako se neka opšta pravila ostvaruju u konkretnim okolnostima krivične stvari i na osnovu toga uvek donosi zaključak, odnosno daje nalaz i mišljenje.

Odgovor na pitanje da li su nalaz i mišljenje veštaka neposredan ili posredan dokaz, zavisi od toga šta se smatra kriterijumom za klasifikaciju dokaza na neposredne i posredne. Kako najšire zastupljeno shvatanje za kriterijum ove deobe uzima odnos (neposredan ili posredan) dokazne činjenice i predmeta dokazivanja, i time daje tautološke definicije neposrednih i posrednih dokaza, polazimo od stava da ove dokaze razlikuje karakter veze (jednoznačna ili višeznačna) dokazne činjenice i odlučnih činjenica. Tako su nalaz i mišljenje veštaka neposredni, direktni dokaz ukoliko su u jednoznačnoj vezi sa predmetom dokazivanja, a ukoliko je ta veza višeznačna, pa osim verodostojnosti i pouzdanosti zaključka veštaka, treba

utvrditi i njeno pravo značenje od više mogućih, radi se o nalazu i mišljenju veštaka kao posrednom dokazu. Stav da je zaključak veštaka neposredan dokaz samo ukoliko u celini negira predmet dokazivanja, nije prihvatljiv jer kao osnovnu karakteristiku neposrednih dokaza nepravilno uzima da u celini opovrgavaju ili potvrđuju predmet dokazivanja.

Nalaz i mišljenje veštaka predstavljaju originalan, a ne izveden dokaz. Iako se najčešće zasniva na istraživanju drugih dokaza, nalaz i mišljenje veštaka ne rekonstruišu stvarni sadržaj nekog drugog dokaza, odnosno, između nalaza i mišljenja veštaka i suda nema pomoćnog nosioca dokaznih informacija (čije je postojanje kriterijum razlikovanja na originalne i izvedene dokaze), zbog čega se radi o originalnom dokazu.

Nezavisno od toga što kao objekat svog ispitivanja veštačenje često ima predmete (stvarne dokaze), nalaz i mišljenje veštaka su obzirom na dokazni izvor personalni a ne stvarni dokaz. Istovremeno, ne radi se o personalnom dokazu sui generis, obzirom na tesnu povezanost ovog dokaza sa drugim dokazima. Medjusobna povezanost i uslovljenost dokaza treba da karakteriše sve dokaze i predstavlja neophodni uslov u stvaranju skladne dokazne zgrade.

Drugi oblici korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku, pored veštačenja, u nemačkoj teoriji se pominju: primena stručnog vanpravnog znanja sudije i postojanje stručnih svedoka, a u sovjetskoj, osim primene stručnih vanpravnih znanja suda, i informativno-konsulta-

žioca i okrivljenog ne može, ali to nije razlog za odricanje svojstva krivično-procesnog subjekta veštaku i drugim sličnim učesnicima u postupku. Stav da "... li- ca koja učestvuju u krivičnom procesu mogu biti subje- kti izvesnih prava i dužnosti, a da ipak zbog toga nisu subjekti krivično-procesnog odnosa..."²⁹⁾, čini se neo- drživ. Takva prava i obaveze upravo proističu iz krivič- no-procesnog odnosa i predstavljaju jedan njegov segment za čiji je pravilan tok neophodno učešće veštaka, što ga čini krivično-procesnim subjektom. Ako konkretan krivič- no-procesni odnos zahteva zbog svojih specifičnosti uče- šće veštaka i uključuje ga u sebe, dajući mu određena prava i obaveze, time ga i karakteriše kao procesno spo- sobno lice koje voljno vrši pripadajuće mu krivično-pro- cesna prava i obaveze, odnosno, kao krivično-procesnog subjekta³⁰⁾.

Kao procesni subjekat, veštak je procesno, u smislu ishoda postupka, nezainteresovano lice zato što nema nikakav sopstveni interes u konkretnom postupku, ni- ti istupa u interesu jedne od stranaka.

Bitan elemenat veštačenja kao dokazne radnje, odnosno veštaka, je stručnost. Neophodno je da lice ko- je se kao veštak pojavljuje u postupku, poseduje izve- sna specijalna znanja, kojima sud ne raspolaže i koja se tiču konkretne oblasti od interesa za krivični pos- tupak u rešavanju konkretne krivične stvari, na osnovu

30) D. Dimitrijević: op.cit., str. 77.

ciona delatnost i specijalista.

Brojni proceduralni razlozi, pre svega, kolizija sa principom nespojivosti krivično-procesnih funkcija, kao i sama priroda stručnih znanja koja sudiju ne čine stvarnim stručnjakom već samo "stručnim laikom", govore protiv primene posebnih stručnih znanja sudije u krivičnom postupku. Ni stručni svedok ne predstavlja poseban oblik primene stručnih znanja, jer uticaj stručnosti i stručnog iskustva nema presudan značaj za svedočenje, kao procesnu radnju, nego je deo opšteg, normalnog psihološkog procesa opažanja. Ne radi se o unapred predviđenom i planiranom opažanju, koje treba da obavi određeno lice upravo zbog svoje stručnosti, a posedovanje stručnih znanja treba uzeti u obzir toliko, koliko i njihov nedostatak. Informaciono-konsultativna delatnost je procesno i sadržinski kao posebna aktivnost nedefinisana, i nije razgraničena od delatnosti specijaliste, zbog čega se kao poseban oblik primene stručnih znanja može smatrati samo aktivnost specijaliste.

Za razliku od veštačenja, angažovanje specijaliste ima samo tehničko-savetodavni karakter. Specijalista obavlja radnje u ime i za račun istražnog sudije, koje bi i on sam mogao da preduzme, bez kršenja načela nespojivosti krivično-procesnih funkcija, ukoliko poseduje odgovarajuća znanja. Pri tome specijalista iznosi samo opšte stavove svoje struke ili pruža tehničku pomoć, dok konačne zaključke i analizu činjeničnog stanja vrši sud. Posledica razlike u uslovima učešća u krivičnom postupku, sadržaju

delatnosti, načinu i metodologiji primene stručnih znanja, je, za razliku od veštaka, nepostojanje samostalnog procesnog subjektiviteta specijaliste.

Uprkos ovakvom, sadržinski jasnom definisanju pozicije specijaliste, ostaju otvorena pitanja potrebe i opravdanosti detaljnijeg procesnog regulisanja njegovih aktivnosti, kao što su: način pozivanja, normativno regulisanje odgovornosti za pruženu pomoć, pitanje posebne beleške o obavljenoj radnji ili uključivanje u zapisnik o vršenju konkretne istražne radnje.

Jasno razlikovanje veštačenja od drugih dokaznih radnji bitno je, kako za pravilno tumačenje njegove prirode, tako i za procesno izvodjenje i pravilnu ocenu dokazne vrednosti.

Kriterijum za razlikovanje veštačenja i svedočenja može da bude: zahtev za posedovanjem stručnosti, status sudske pomoći koju ima veštak ali ne i svedok, sadržina saopštenja datih u krivičnom postupku, složenost misaonog procesa na temelju koga se odvijaju veštačenje i svedočenje, nezamenjivost svedoka nasuprot zamenjivosti veštaka, povod kojim je izvršeno čulno ožajanje, činjenica da veštak daje iskaz o sadašnjim činjenicama a svedok o prošlim. Međutim, svaki od ovih kriterijuma, uzet pojedinačno, pokazuje samo jednu stranu odnosa ovih radnji i ima relativan karakter, zbog čega je dosledno i potpuno razlikovanje moguće jedino razmatranjem svih ovih obeležja uze-
tih zajedno.

Osnovna razlika između uvidjaja i veštačenja nije u načinu otkrivanja činjenica, koje se kod uvidjaja vrši čulnim opažanjem a kod veštačenja posebnim istraživanjem i primenom stručnih znanja, niti očiglednost činjenica ustanovljenih uvidjajem, kao ni različita složenost misaonih procesa, već načinu izvodjenja, karakteru pribavljenih dokaznih informacija, postupanju sa objektima i različitom značaju i dokaznoj vrednosti rezultata izvodjenja ovih radnji.

Rekonstrukcija događaja i sudski eksperiment nisu normirane kao samostalne dokazne radnje, jer ZKP o rekonstrukciji govori kao mogućem delu uvidjaja a sudski eksperiment ne pominje, iako ima dovoljno razloga koji govore u prilog njihovog zasebnog normiranja u smislu samostalnih dokaznih radnji. Pitanje razlikovanja veštačenja od rekonstrukcije i sudskog eksperimenta posebno se postavlja u slučaju ekspertiznog eksperimenta i rekonstrukcije obavljene u okviru veštačenja. Međutim, u ovim slučajevima nije reč o posebnim dokaznim radnjama, već o delovima radnje veštačenja, o etapama u ekspertiznom istraživanju, koje uvek izvodi veštak a ne istražni, odnosno raspravni sudija. Radi se o primeni eksperimenta kao posebnog vida spoznaje, odnosno o rekonstrukciji kao tehničko-taktičkom načinu izvodjenja neke druge radnje, u okviru ekspertiznog istraživanja, zbog čega njihov rezultat nema samostalnu dokaznu vrednost, nego je apsorbovan u rezultatu veštačenja, u nalazu i mišljenju.

Subjektom veštačenja smatramo isključivo veštaka, u skladu sa principom lične odgovornosti veštaka kao konkretno fizičko, a ne pravno lice, jer jedino njegova prava i obaveze u celini proizilaze upravo iz veštačenja. Sva druga lica, u većem ili manjem obimu povezana sa izvodjenjem veštačenja u krivičnom postupku, svoja prava i obaveze u vezi ekspertize crpe iz osnovne funkcije koju obavljaju u postupku i primarno su deo nje, zbog čega se ne mogu smatrati i subjektima veštačenja.

Obzirom da je izbor konkretnog veštaka, u slučaju veštačenja koja se obavljaju stručnim ustanovama, poveren njenom rukovodiocu, to istovremeno ne znači da on postaje subjekat veštačenja, niti da stiče svojstvo krivično-procesnog subjekta. Njegove obaveze i prava u vezi veštačenja su organizacione prirode i proizilaze iz funkcije rukovodjenja tom ustanovom. Izbor veštaka, funkcija koja primarno pripada istražnom sudiji, radi efikasnosti, delegiran je na rukovodioca stručne ustanove. Njegov procesni subjektivitet u vezi sa tom radnjom, zbog toga nije originarni, već izveden iz funkcije organa krivičnog postupka koji određuje veštačenje i prati njegovo izvodjenje.

Iako je stručnost veštaka krucijalno pitanje za krajnji ishod veštačenja, pitanje utvrđivanja postojanja stručne kompetencije, obzirom na konkretnu dokaznu situaciju radi obezbedjenja uslova za izbor veštaka adekvatnog specijalističkog profila, nije regulisano i prepušteno je konkretnoj situaciji svakog suda i snalaženju njegovih sudija. Postojeće liste veštaka rezultat su ispunjenja odre-

djenih formalnosti (prijava na konkurs, podnošenje dokaza o stepenu stručne spreme, rešenje o upisu u Registar stalnih sudskih veštaka) a ne stvarne, dodatne osposobljenosti za obavljanje poslova veštačenja.

Najveći broj veštačenja još uvek obavljaju veštaci pojedinci, stručnjaci sa teritorije konkretnog suda koji se veštačenjem bave kao sporednom i povremenom aktivnošću radi sticanja dodatne zarade, nemotivisani za stalno stručno usavršavanje, a jedan broj veštačenja koja se poveravaju stručnim ustanovama, obavlja se u stručnim službama OUP, što, obzirom na prirodu osnovne delatnosti ovog organa, pobuđuje sumnju u njihovu objektivnost. To upućuje na problem nepostojanja efikasne službe sudskih veštačenja i na potrebu njene reorganizacije na principima profesionalizma, naučnosti, nezavisnosti u radu, lične odgovornosti, jedinstva ekspertizne i naučne delatnosti, preventivnog profila krivičnog postupka, timskog rada i njenog definisanja kao društvene službe u javnom interesu.

Razmatranje izuzeća veštaka pokazuje da treba preispitati svrsishodnost analogne primene čl. 226. st. 1. ZKP, koja se odnosi na nemogućnost da kao svedoci budu saslušana lica koja bi svedočenjem povredila dužnost čuvanja vojne ili službene tajne, odnosno verski ispovednici u vezi sa onim što su kao tajnu saznali u toku vršenja svoje dužnosti, i na veštake. To proizilazi iz bitno drugačije faktičke pozicije veštaka i svedoka u krivičnom postupku, kao i razlike koja postoji u slučaju kada je veštak lice sa obavezom čuvanja vojne ili službene tajne od slučaja

kada se kao veštak pojavljuje verski ispovednik, i ukazuje da je primena istog pravila na sve različite situacije neadekvatna.

I u vezi posebnog osnova izuzeća veštaka, koji predviđa da se za veštaka, po pravilu, neće uzeti lice koje je već saslušano kao svedok (čl.244.st.3.ZKP), postoje razlozi koji ga osporavaju. Pre svega, radi se o jedinom izuzetku od načela nespojivosti krivično-procesnih funkcija, što onemogućava doslednu procesnu sistematiku, a cela situacija pobuđuje sumnju u potpunu objektivnost veštačenja, bivšeg svedoka.

U razmatranju predmeta veštačenja neophodno je poći od predmeta dokazivanja, koji takodje predstavlja jedan od spornih, fundamentalnih pojmova teorije krivičnog procesnog prava. Predmet veštačenja predstavlja deo predmeta dokazivanja, zbog čega u sebi odražava opšta svojstva celine kojoj pripada ali i pokazuje izvesne specifičnosti. U tom smislu moguće je razlikovati apstraktan i konkretan predmet veštačenja, zavisno od konkretne dokazne pozicije, odnosno od vrste i predmeta konkretnog veštačenja, i njihov poseban odnos prema predmetu dokazivanja.

Struktura predmeta veštačenja pokazuje određenu specifičnost u odnosu na strukturu predmeta dokazivanja. Obzirom na trodeobu činjenica u krivičnom postupku na odlučne, dokazne i pomoćne, i na izneto stanovište o iskustvenim stavovima (koji, prema nekim mišljenjima mogu da budu takodje deo predmeta dokazivanja), predmet dokazivanja čine odlučne činjenice odnosno pravno relevantne činjenice.

Medjutim, u predmet veštačenja, osim odlučnih činjenica, u određenim situacijama ulaze i dokazne činjenice, obzirom da su objekat veštačenja često drugi dokazi u konkretnom krivičnom postupku, što je posledica toga što jedna ista činjenica u konkretnim okolnostima može da ima različito, višestruko značenje.

Za razliku od predmeta veštačenja koji čine sve činjenice koje u krivičnom postupku mogu i moraju da se ustanove jedino veštačenjem, objekti veštačenja jesu materijalni predmeti, stvari, živa bića ili leševi, koji su nosioci dokaznih informacija koje čine predmet veštačenja, odnosno predmet dokazivanja. Pri tome, procesi i pojave nisu objekti, nego predmeti veštačenja.

Rezultat veštačenja, iskaz veštaka kao i dokaz u krivičnom postupku sastoji se od nalaza i mišljenja, i u situacijama kada novi veštak daje svoje mišljenje u pogledu istog činjeničnog stanja. Nalaz predstavlja prethodno utvrđivanje i selekciju informacija i drugih bitnih podataka koji su od značaja za davanje mišljenja, koje čini završnu fazu veštačenja kao celine. Jedno bez drugog ne predstavlja potpuno obavljen posao veštačenja i onemogućava kritičku procenu zasnovanosti konačnog veštakovog zaključka, što znači da veštak uvek treba da da i nalaz i mišljenje.

Pri tome je dokazno najvredniji kategoričan zaključak veštaka, mada okolnosti konkretne dokazne situacije, kvalitet ekspertiznog materijala, protek vremena od izvršenja dela do veštačenja, ili ograničenost postojećih

metoda istraživanja, često onemogućavaju određeno, bezuslovno, kategorično izjašnjavanje veštaka i uslovljavaju davanje hipotičnih verovatnih zaključaka. Takav verovatni zaključak veštaka ne treba izjednačavati sa sudom o grupnoj pripadnosti kod kriminalističkih identifikacionih eksper-tiza, sa sudom o mogućnosti u vezi konkretne dokazne situacije, niti sa indicijalnim dokazom (dok bi kategorični zaključak bio uvek direktni, neposredni dokaz). Verovatan zaključak je uslovljen konkretnim okolnostima dokazne situacije i u vezi sa svim drugim dokazima učestvuje u formiranju dokazne zgrade i stvaranju podloge za donošenje sudske odluke.

Klasifikovanje veštačenja je, obzirom na njihovu mnogobrojnost i raznovrsnost moguće izvršiti na više načina. Klasifikaciju na obligatorna i fakultativna veštačenja, po kojoj su obavezna sva veštačenja navedena u ZKP (čl. 252. do čl. 261. ZKP) smatramo neopravdanom. U ZKP su navedene samo neke vrste (ne sve) najčešćih veštačenja, a to znači njihovu obaveznost, za razliku od ostalih koja ZKP ne pominje. U smislu principa obaveznosti sudskih veštačenja (čl. 241. ZKP) obavezna su sva veštačenja koja zahteva konkretna dokazna situacija, a u smislu odredaba ZKP, osim ove materijalne obaveznosti postoji i formalno-procesna obaveznost nekih veštačenja, ali samo u slučaju sumnjive smrti, u slučaju telesnih povreda i ako postoji sumnja u isključenje ili smanjenu uračunljivost (čl. 252, 257. i 258. ZKP).

Za krivični postupak posebno je bitna deoba veštačenja sa stanovišta procesnog prava na ponovna i dopunska u odnosu na osnovno veštačenje, i na kompleksna i komisijska veštačenja u odnosu na individualno, obzirom da je njihova razlika u obimu ispitivanja, načinu vršenja, subjektima i dokaznoj vrednosti, uslovljena procesnim razlozima.

Posebno je značajna kompleksna ekspertiza, koja čini poseban vid sudskih ekspertiza i po svojoj prirodi i po procesnim karakteristikama. Njena suština je u istovremenom ispitivanju više različitih svojstava nekog objekta u međusobnoj uslovljenosti, čime se omogućava sagledavanje objekta veštačenja kao celine, za razliku od izolovanog ispitivanja samo pojedinačnih strana kod drugih ekspertiza. Metodološki kompleksnu ekspertizu karakteriše kompleksno istraživanje, ali, dok svaka kompleksno veštačenje podrazumeva primenu kompleksnog metoda, samo kompleksni metod istraživanja ne čini kompleksnu ekspertizu.

Za razliku od tradicionalne podele kriminalističkih veštačenja na identifikaciona i neidentifikaciona, nova podela na identifikaciona, dijagnostička i situaciona, punu pažnju posvećuje i veštačenjima koja se ne odnose na utvrđivanje identiteta. Dijagnostičkim ekspertizama se istražuje kompleks obeležja specifičnih za određenu pojavu, pri čemu se veštak izjašnjava o pitanjima i pojavama tipičnim za više situacija bez utvrđivanja konkretnog individualnog faktora karakterističnog za identifikaciona veštačenja. Situaciona ekspertiza daje razjašnjenje krivičnog

dogadjaja kao sistema kroz situaciju na licu mesta kao njegovog podsistema, izvodeći relevantne informacije iz dinamičke strukture lica mesta. Situacionim veštačenjem, koje po svojoj prirodi kompleksno, omogućava se veštaku stvaranje zaključaka na osnovu neposrednog zapažanja i ispitivanja, za razliku od tradicionalnih ekspertiza koje se odvijaju odvojeno od lica mesta kao prirodne sredine tragova i predmeta krivičnog dela.

U toku veštačenja u nadležnosti veštaka su činjenična pitanja, dok se razmatranjem pravnih pitanja bavi sud. Zadatak veštaka je da ustanovi određene relevantne činjenice a sud nakon toga ispituje da li takve činjenice odgovaraju apstraktnim pojmovima sadržanim u pravnim normama.

Medjutim, ako se u vezi nekih konkretnih pitanja pojavi spor oko toga da li su pravna i činjenična, nastaje sukob kompetencija suda i veštaka, što je slučaj kod nekih pitanja krivičnopravne ocene stvari, kod utvrđivanja uzročne veze, kod ispitivanja subjekata i subjektivne strane krivičnog dela i kod izjašnjavanja veštaka o narušavanju specijalnih pravila. Tako je pitanje vrste nasilne smrti ili izjašnjavanje o određenim kategorijama teškog ubistva (na pr. ubistvo na svirep i podmukao način) pravno a ne činjenično pitanje, zbog čega nije u nadležnosti veštaka. Pojam teške i lake telesne povrede regulisan je normama Krivičnog zakona (čl. 53. i 54. KZSRS) pa se, kao pravno pitanje, nalazi u nadležnosti suda. Zadatak veštaka je da konstantuje postojanje svih povreda u medicinskotehničkom smislu, a sud će na osnovu toga odrediti

kojih se utvrđuje i konkretno koji je to obim znanja i koje lice poseduje potrebno znanje.

Zakon bliže ne reguliše kriterijume za "posebna stručna znanja", što ostavlja vrlo širok prostor u određivanju koja su to stručna znanja u konkretnom slučaju, u kom obimu je potrebno da veštak raspolaže takvim znanjima, odnosno, koje lice ispunjava te uslove u pogledu stručnosti da bi moglo da se pojavi kao veštak u krivičnom postupku. Propusti u veštačenju nekad dolaze upravo iz ovih razloga³¹⁾. Međutim, za pojam veštačenja, odnosno veštaka, bitno je da je ovo elemenat, koji je specifičan samo za veštake, pa je zato diferentia specifica kod određivanja ovog pojma.

U definisanju veštačenja odnosno veštaka, dalje se kao bitan elemenat ističe da je to delatnost, koja se obavlja po nalogu i na zahtev organa krivičnog postupka po pravilima predviđenim zakonom. Jasno je, da ukoliko se ova delatnost ne obavlja po nalogu organa krivičnog postupka, nema veštačenja, i da ukoliko nalog postoji, veštačenje mora da se odvija u skladu sa normama ZKP-a. Međutim, u najvećem broju definicija veštačenja ne nalazi se još jedan uslov bitan za jasno određenje ove delatnosti, a to je da sve radnje koje veštak obavlja u krivičnom postupku moraju da budu u skladu sa

31) Vidi: K.Peters: Fehlerquellen im Strafprozess, II Band, Karlsruhe, 1982., str. 214; M.Hirschberg: Das Fehlerurteil im Strafprozess, Stuttgart, 1960., str. 58 i dalje; Irrtümer der Strafjustiz, Hamburg, 1963., str. 105 i dalje; H.J. Plewig: Funktion und Rolle, des Sachferständigen aus der Sicht des Strafrichters, Hamburg, 1983., str. 102.

karakter povrede u smislu teške telesne povrede ili lake telesne povrede (čl. 53. i 54. KZSR).

I utvrđivanje uzročnosti spada u nadležnost suda a ne veštaka, jer se radi o specifičnoj krivično-pravnoj relevantnoj uzročnosti različitoj od izročnosti u smislu prirodnih ili drugih nauka, na osnovu kojih se vrši veštačenje, kao i zbog toga što se veštačenjem utvrđuje samo jedan segment u traženom uzročnom odnosu, a ne i čitav niz krivično-pravnog kauzaliteta.

Kod utvrđivanja neuračunljivosti ili smanjene uračunljivosti je neophodno veštačenje, ali, obzirom na definiciju uračunljivosti u krivičnom zakonodavstvu, osim konstatovanja biopsiholoških smetnji (što je predmet sudskog veštačenja) potrebno je i njihovo normativno vrednovanje, koje čini deo sudskih kompetencija. U ovom slučaju ZKP predviđa sudsko-psihološki pregled okrivljenog uz eventualno učešće psihologa (čl. 258. st. 1. ZKP). Međutim, kako postoji, i u pravu i u medicini, sukob kompetencija psihologa i psihijataru u vezi ovih pitanja, i kako je specifičan predmet kompleksne psihijatrijsko-psihološke ekspertize upravo uzajamno delovanje psihopatoloških stanja i normalnih psihičkih faktora, i njihov uticaj na ponašanje pojedinca, smatramo da u ovim slučajevima treba vršiti kompleksnu psihijatrijsko-psihološku ekspertizu, i u tom smislu menjati odgovarajuću zakonsku odredbu.

U slučaju izjašnjavanja o postojanju kršenja specijalnih pravila, najčešće normi ZoBS kod saobraćajnih veštačenja, veštak, suprotno prethodnim situacijama, ne

prelazi granice svojih kompetencija. U tehničke uzroke određenog događaja, koje veštak ispituje, spadaju, osim neispravnih i tehnički oštećenih uređaja ili vozila, i tehnički neispravne radnje lica koja rukuju njima, odnosno radnje suprotne pravilima o korišćenju određenih tehničkih sredstava. Izjašnjavanje veštaka o odstupanju od takvih normi, stoga ne znači i izjašnjavanje o protivpravnosti u smislu opšteg pojma krivičnog dela ili bića krivičnog dela i prejudiciranje pitanja krivične odgovornosti, niti predstavlja prelazak veštakovih kompetencija.

Ocena nalaza i mišljenja veštaka predstavlja ključno sporno pitanje teorije i prakse sudskih veštačenja, jer se, obzirom da se veštačenje temelji na korišćenju specijalnih znanja kojima sud ne raspolaže, postavlja i pitanje da li je sud uopšte u mogućnosti da nalaz i mišljenje veštak ceni u svetlu slobodnog sudijskog uverenja. Prihvatao stav po kome sud može da ceni ovaj dokaz, kao i druge dokaze, ali ne može dati nalaz i mišljenje da preinači i zameni svojim mišljenjem. Razloge za to vidimo u tome što rezultat veštačenja, nalaz i mišljenje veštaka, predstavlja istinu o samo jednom delu spornog događaja i čini samo jednu kariku u traženom lancu, zbog čega je i domet veštačenja ograničen na stručno razjašnjenje samo nekih relevantnih činjenica, a ne i celog spornog događaja. Ocenu vrednosti i korisnosti tako ustanovljenih činjenica za konačno rasvetljenje krivične stvari, daje sud na osnovu svog slobodnog sudijskog uverenja kao i kod drugih dokaza.

Osim toga i priroda unutrašnjeg uverenja veštaka na osnovu koga se stvara nalaz i mišljenje, odnosno unutrašnjeg uverenja suda u njegovoj oceni, govori u prilog mogućnost slobodne sudijske ocene dokaza veštačenjem. Unutrašnje uverenje nije isključivo subjektivna kategorija, već sadrži, prvo, objektivnu, empirijsku komponentu koja se tiče objektivnih činjenica sporne situacije, koje treba da budu pouzdano utvrđene i, drugo, subjektivni stav suda, odnosno veštaka, u vezi tako utvrđenih činjenica. U toku veštačenja, unutrašnje uverenje veštaka stvara se i zavisi od objektivnih činjenica, zbog čega je moguća ocena i kontrola i njegovog konačnog rezultata, nalaza i mišljenja. Unutrašnje uverenje suda u slobodnoj sudijskoj oceni dokaza veštačenjem temelji se na proveru (realno sasvim mogućoj) objektivne komponente u unutrašnjem uverenju veštaka.

Ocena nalaza i mišljenja veštaka, obuhvata ocenu kvalifikovanosti, kompetentnosti i objektivnosti veštaka, ocenu ekspertiznog materijala i objekata veštačenja (originalnost, pogodnost i potpunost) i ocenu naučne zasnovanosti zaključka veštaka, nalaza i mišljenja uzetog izolovano od ostalih dokaza, kao i njegovu ocenu u sveukupnosti sa drugim dokazima u smislu harmoničnog uklapanja u dokaznu zgradu. Nakon toga sledi ocena dokazne vrednosti takvog nalaza i mišljenja (zavisno od toga da li se radi o kategoričnom ili verovatnom zaključku i načina povezivanja sa drugim dokazima).

Ocena nalaza i mišljenja od strane drugostepenog suda u postupku po pravnim lekovima razlikuje se po sadržini i procesnom značenju od ocene istog nalaza i mišljenja u prvostepenom postupku, obzirom na princip višestepenosti i na specifičnost principa neposrednosti u postupku po pravnim lekovima. Drugostepeni sud ceni valjanost veštakovog zaključka a zatim i pravilnost ocene nalaza i mišljenja od strane prvostepenog suda. Smatramo da izuzetno, i drugostepeni može da odredi novo veštačenje i to samo u slučaju kada se održava pretres pred drugostepenim sudom (čl. 373. st. 1. ZKP), odnosno ukoliko je ispitivanje pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, do koga je došlo i usled nedostatka u veštačenju i njegovoj oceni u prvostepenom postupku, u okviru žalbenih razloga a postoje opravdani razlozi da se predmet ne vrati prvostepenom sudu na ponovno sudjenje.

Osim što treba da bude uklopljeno u odgovarajući procesni postupak, izvodjenje veštačenja u krivičnoj proceduri treba da bude i u skladu sa širim moralnim i etičkim poretkom. Neka procesna načela veštačenja: objektivnost, savesnost, stručnost, nezavisnost, čuvanje tajne, istovremeno su i procesno-pravni i etički zahtevi, obzirom da su etička pravila već integrisana u odgovarajuće procesne norme. I postojeći Etički kodeks veštaka uglavnom etički definiše samo već postojeće procesne principe veštačenja, zbog čega je neophodna njegova dopuna u smislu celovitog regulisanja moralnih i etičkih principa sudskih veštačenja, radi razvijanja etike zvanja sudskih veštaka i unapredjivanja njego-

ve društvene funkcije.

Istraživanje prakse sudskih veštačenja u radu Okružnog suda u Kragujevcu, pregledom krivičnih predmeta iz prakse ovog suda u poslednjih pet godina i anketiranjem raspravnih i istražnih sudija, pokazuje da se sva pitanja veštačenja koja smo u ovom radu označili kao teorijski sporna, kao takva na specifičan način pokazuju i u praksi ovog suda.

Veštačenja se poveravaju uglavnom veštacima pojedincima a izuzetno retko stručnim ustanovama, zbog povećanih troškova i dužeg trajanja takvih veštačenja. Sudije ističu da nema dovoljno veštaka, a posebno je nedovoljan broj veštaka različitih stručnih profila. Postojeća lista veštaka, koja je za područje Okružnog suda u Kragujevcu formirao Sekretarijat za upravu i pravosuđe SR Srbije na osnovu Registra stalnih sudskih veštaka, ne daje garancije za visok kvalitet veštačenja. Radi se o veštacima koji su obavili određenu proceduru (prijava, dokazi o stručnoj spremi, rešenje o upisu u Registar, zakletva) i na osnovu toga bez dodatnog osposobljavanja za specifične poslove veštačenja i bez provere stvarne stručne osposobljenosti za to, postali stalni sudski veštaci.

Pitanja o određivanju predmeta veštačenja, organizovanju radnje veštačenja u okviru krivične procedure, obezbeđivanje uslova za njeno izvođenje, rešavanje postojećih sukoba kompetencija suda i veštaka, pokazuju da se veštačenje odvija stihijski i zavisno od samog veštaka a manje organizovano i pod stvarnom kontrolom suda.

U spisima su vrlo retko sadržane naredbe o veštačenju sa formulisanim predmetom veštačenja i pitanjima za veštaka, veštak redovno ima uvid u celokupan krivični spis, a ne samo u deo koji je povezan sa veštačenjem, veštak prisustvuje izvodjenju celog glavnog pretresa a izuzetno retko radi kvalitetnijeg veštačenja, prisustvuje izvodjenju određenih istražnih radnji. Prekoračenja nadležnosti od strane veštaka su česta, pri čemu sudije neka od njih smatraju delom redovne delatnosti veštaka, neka prihvataju i razmatraju kao prekoračenje veštakovih kompetencija, a druga tumačenje kao prekoračenja, mada ona to nisu.

Najveći broj sudija smatra nalaz i mišljenje veštaka dokazom iste vrednosti kao i ostali, koji može i da ne prihvati ali ne može da ga zameni i preinači svojim mišljenjem, s tim što, suprotno jednakom rangu svih veštačenja, veštačenja obavljena u stručnim institucijama shvata kao nadveštačenja i zato ih smatra pouzdanijim.

Nove vrste veštačenja (situaciono i kompleksno) se ne primenjuju, a ispitanicima nije sasvim jasna njihova suština.

U celini, istraživanje prakse veštačenja u krivičnim predmetima ovog suda pokazuje da u izvodjenju veštačenja ima dosta problema, mnogo više nego u vezi sa nekim drugim dokaznim sredstvima. Neke od njih (na pr. izbor veštaka) nije moguće rešiti bez postojanja bolje organizovane službe sudskih veštačenja, što zahteva znatno

angažovanje brojnih subjekata, dok se kvalitetnije obavljanje veštačenja u vezi drugih pitanja može postići korigovanjem prakse u skladu sa proverenim teorijskim zaključcima, doslednijim pridržavanjem zakonskih odredaba, kao i stvaranjem uslova za specijalizaciju sudija za rad na odredjenim vrstama krivičnih dela.

L I T E R A T U R A

1. Aleksić, Ž: Naučno otkrivanje zločina, Beograd, 1982.
2. Aleksić, Ž: Požari i eksplozije, Beograd, 1982.
3. Aleksić, Ž: Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku, Beograd, 1965.
4. Aleksić, Ž: Kriminalistika, Beograd, 1987.
5. Aleksić, Ž: Praktikum iz kriminalistike, Beograd, 1988.
6. Aleksić, Ž: Organizacija i neke vrste sudskih veštačenja, Pravni život, 11/72.
7. Alsberg, Nuse, Meyer: Beweisantrag im Strafprozess, Munchen, 1983.
8. Aćimović, M: Sudska psihologija, Beograd, 1982.
9. Aćimović, M: Psihologija zločina i sudjenja, Beograd, 1985.
10. Arnzten, F: Vernehmungspychologie, Munchen, 1976.
11. Arsenjev, V.D., Atanasjan, T.A: Aktualnije problemi sudobnoi ekspertizi, VMU 5/80.
12. Aruzmjan, T.M., Tanasevič, V.G: Bugahalterskaja ekspertiza pri rasledovanju i sudobnoi razbirateljstvu ugovolnih del, Moskva, 1975.
13. Atanacković, D: Krivično pravo, posebni deo, Beograd, 1980.
14. Baier, P. Riess: Befundwertung und Urteilsbildung in der Schriftvergleichung, Arch. K. Band 177/1-2/86.

15. Bayer, V: Osnovi opće teorije o dokazima, JRKK, 2/63.
16. Bayer, V: Jugoslovensko krivično procesno pravo, I, Zagreb, 1980.
17. Bayer, V: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980.
18. Birkmeyer, K: Deutsches Strafprozessrecht, Berlin, 1889.
19. Binding, H: Grundriss der deutsches Strafprozessrecht, Leipzig, 1904.
20. Belkin, R.S: Sobiranje isledovanje i ocenka dokazateljstv, Moskva, 1966.
21. Belkin, R.S, Vinberg, A.I: Kriminalistika i dokazivanje, Moskva, 1969.
22. Belkin, R.S: Kriminalistika, problemi, tendencii, perspektivi, obščaja i častnie teorii, Moskva, 1987.
23. Belkin, R.S, Zuikov, G.I: Kriminalistika, Moskva, 1968.
24. Belkin, R.S: Kriminalistika, problemi, tendencii, perspektivi - ot teorii k praktike, Moskva, 1988.
25. Belkin, R.S: Sudebnaja ekspertiza: voprosi trebujuščee rešenija, Sovetskaja justicia, 1/88.
26. Bender, Roder, Nack: Tatsachefeststellung for Gericht, Band I, Munchen, 1981.
27. Bender, Roder, Nack: Tatsachefeststellung for Gericht, Band II, Munchen, 1981.
28. Rertel, B: Grundriss des ossterreichischen Strafprozess, Wien, 1975.
29. Bogičević, J: Teškoće u sudsko medicinskom veštačenju, I simpozijum o sudskim veštačenjima, Beograd, 1972.

30. Borodin, S.V: Značenie subjektivnoi strani ubistva s osobi žestokostja dlja ego kvalifikaciji, Socijalističeskaja zakonitost, 6/86.
31. Borodin, S.V, Paliašvili, A.J: Voprosi teorii i praktiki sudebnoi ekspertizi, Moskva, 1963.
32. Bačić, F: Krivično pravo, opći dio, Zagreb, 1980.
33. Barton, S: Der psychowissenschaftliche Sachverständige im Strafverfahren, Heidelberg, 1983.
34. Becker, H, Toussant: Aspekte der psychoanalytischen Begutachtung im Strafverfahren, Baden-Baden, 1981.
35. Baumann, J: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Bielefeld, 1977.
36. Baumann, J: Die Bedeutung des Artikels 266 für die Freiheitverchrunkung im Strafprozess, Festsch. für E. Schmidt, München, 1961.
37. Blau, G: Die Teilung des Strafverfahrens in zwei Abschnitte, ZstW 81.
38. Belling, E: Deutsches Reichstrafprozessrecht, Leipzig, 1928.
39. Baumann, J: Grundbegriffe und Verfahrensprinzipien des Strafprozessrecht, Stuttgart, 1972.
40. Baket, A: Inžinersko-psihologičeskaja ekspertiza, Socijalističeskaja zakonitost, 2/80.
41. Cimakurdize, G.A: Procesualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističeskoi ekspertizi v gruzinskoj SSR, Tbilisi, 1967.
42. Čubinski, M: Naučni i praktični komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1933.

pravilima struke, odnosno specijalističke discipline čija znanja veštak koristi u postupku.

Retko isticanje ovog zahteva verovatno potiče iz pretpostavke da, samim tim što se od veštaka traži određena stručnost, to znači da ona sama po sebi, a ne konkretna procesna situacija, zahteva da se sve odvija lege artis, odnosno po pravilima odnosne struke. Zaista, da li se sve odvija lege artis ili ne, na neki način ostaje "nevidljivo", ili bar nedovoljno vidljivo, zbog neposjedovanja dovoljno znanja od strane drugih procesnih subjekata, a sankcije za nestručnost gotovo i da ne postoje. Dok je odstupanje od zakonom utvrdjenih pravila sankcionisano time što takav dokaz postaje pravno nevaljan, zbog čega ne može da se upotrebi u donošenju i obrazlaganju sudske odluke, nepoštovanja pravila odnosne specijalnosti stvara nekvalitetan nalaz i mišljenje, što je očito ako lako mogu da se uoče nejasnoće, kontradiktornosti ili nedoslednosti u nalazu i mišljenju.

Međutim, češće je naizgled sve u redu, ali ovakav dokaz je od malog značaja za sud, upravo zato što se veštak nije savesno pridržavao svih zahteva svoje struke. Veštak nije potpuno slobodan u određivanju načina na koji će obaviti veštačenje, već je obavezan da se pridržava pravila struke. Obzirom na značaj koji veštačenje ima u savremenoj proceduri, oba obaveza ne bi smela da bude samo etičke prirode.

43. Čejović, B: Krivično pravo, opšti deo, Beograd, 1985.
44. Čejović, B: Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1985.
45. Damaška, M: Okrivljenikov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku, Zagreb, 1962.
46. Dimitrijević, D: Krivično procesno pravo, Beograd, 1983.
47. Dimitrijević, D, Zlatić-Stefanović, M, Lazin, Đ: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987.
48. Dohring, E: Die Erforschung des Sachverhalts im Prozess, Berlin, 1964.
49. Dippel, K.H: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986.
50. Dahs, H: Fortschrittliches Strafrecht in rückständigen Strafverfahren, NJW 18/70.
51. Dulov, A.V: Voprosi teorii sudebnoi ekspertizi, Minsk, 1959.
52. Davidov, J.H, Šljahov, F: Rol sudebnih ekspertizi v predupreždenia prestuplenia, Socialističeskaja zakonitost 4/68.
53. Dolenc, M: Krivični postupak, Zagreb, 1952.
54. Dambrauskante, O.I: Savremenoje sastojanie i perspektivi kriminalističeskogo isledovanja pismenoi reči, Pravovedenie, 2/80.
55. Eisenberg, M: Kriminologie, Munchen, 1979.
56. Engels, F: Dijalektika prirode, Beograd, 1951.
57. Engels, F: Anti-Duhring, Zagreb, 1971.
58. Fedorov, V: Preventivna delatnost konkretnie sudebnoi ekspertizi, Sovetskaja justicija, 16/65.

59. Filipov, A.G, Cemničev, A.J: Ključni problemi metodike istraživanja krivičnih dela, Izbor, 4/82.
60. Gams, A. Đurović, Lj: Uvod u građansko pravo, Beograd, 1984.
61. Glaser, J: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883.
62. Gorphe, F: L'appréciation des preuves en justice, Paris, 1947.
63. Gossel, K: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977.
64. Grubiša, M: Činjenično stanje u krivičnom postupku, Zagreb, 1980.
65. Geppert, K: Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafverfahrensrecht, Berlin, 1979.
66. Gorkić, S: Medicinska kriminalistika, Beograd, 1971.
67. Geschwind, M, Peterson, F. Rautenberg, E.C: Die Beurteilung Psychiatrischen Gutachtens im Strafprozess, Stuttgart, 1982.
68. Goppinger, H: Praxis der Begutachtung (Der psychiatrische Sachverständige im Verfahren), Berlin, 1971.
69. Grubiša, M: Slobodno sudijsko uverenje, princip in dubio pro reo i mišljenje veštaka, Naša zakonitost 10-11/64.
70. Gerchow, J: Bemerkungen zur sog. Krise Des Sachverständigenbeweis, Festschr. für E. Weng, Lubek, 1964.
71. Grubiša, M: Krivični postupak - postupak po pravnim lekovima, Zagreb, 1987.
72. Gerland, H: Der Deutsche Strafprozess, Leipzig, 1924.
73. Galkin, V.M: Sredstva dokazivanja v ugovnom procese, čast III, Moskva 1968.

74. Gorski, G.F, Kokorev, A.D. Eljkind, I.S: Problemi dokazateljstva v sovetском ugovnom processe, Voronez, 1978.
75. Geerds, F: Juristische probleme des Sachverständigenbeweisses, Arch. K. Band 137, 5-6/84.
76. Geerds, F: Sachbeweis und Sachverständigenbeweis aus kriminalistischer Sicht, Arch. K. Band 172, 12/83.
77. Geerds, F: Procesuale und kriminalistische Probleme des rechtmedizinischen Sachverständigen im Strafsachen, Arch. K, Band 179, 1-2/84.
78. Grubiša, M: Što znači u procesno pravnom smislu utvrditi činjenično stanje (činjenice) i tko ga utvrđuje u krivičnom postupku, Naša zakonitost, 7-8/82.
79. Grynski, W: Grundlage des Verfahrensrechts, Bielefeld, 1974.
80. Georgiev, A: Poboššanie organizacie sudebnoi ekspertizi, Sovetskaja justicija, 19/66.
81. Guser, A: Sedebno-tehničeskaja eksdpreertiza dokumenta socialističeskaj- zakonitost, 19/86.
82. Greger, R: Beweis und Wahrscheinlichkeit, Munchen, 1978.
83. Groševoi, J.M: Problemi formirovania v sudeiskog ubeždenia v ugovnom sudoproizvodstve, Harkov, 1975.
84. Gerchow, J: Der Sachvestandigenbeweis aus rechtemedicinischen Sicht, Festschr. fur E. ShhmidtLLeichner, Munchen, 1972.
85. Henkel, H: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1968.
86. Helfenstin, M: Der Sachverständigenbeweis im schweizerchen Strafprozess, Zurich, 1974.

87. Hedenbrock, H: Das Sacherständigendilemma im deutschen Strafprozess ohne Tat, oder Schuldinterlokut, Nj. W. 12/81.
88. Hepner, W: Richter und Sachverständigen, Hamburg, 1968.
89. Hauser, R: Kurzlehrbuch des schweizerischn Strafprozessecht, Basel, 1978.
90. Hirschberg, M: Das Fehlerurteil im Strafprozess, Stuttgart, 196
91. Hetzer, W: Wahrheitsfuindung im Strafprozess unter Mitwirkung psyhiatrisch/psychologischer Sachverständiger, Berlin, 1982.
92. Horvatić, Ž: Stanje sudskih veštačenja, NZ, 3/72.
93. Ilić, M: Krivično procesno pravo, Sarajevi, 1980.
94. Irrtumer der Strafjustiz, Hamburg, 1963.
95. Jessnitzer, K: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985.
96. Jelačić, : Osnovi sudske medicine, Beograd, 1977.
97. Jovanović, Lj: Krivično pravo, opšti deo, Beograd, 1978.
98. Jeschek, H.H: Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil, Berlin, 1978.
99. Krapac, D: Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku, Zagreb, 1982.
100. Kuhne, H.H: Strafprozesslehre, Keln in Rhein, 1982.
101. Kuhne, H.H: Strafverfahrensrecht als Kommunikationsproblem, Heilderberg, 1978.
102. Hohlhaus, M: Anderung des Sachverständigenbeweis im Strafprozess NJW, 6/62.

103. Kaufmann, A: U berzeugungsbildung und Sachverständigenbeweis in der neueren strafrechtlichen Judikatur zur freien Beweiswürdigung NSTZ 11.
104. Kolomaev, L: Nedostati i ošibki v rasmotreniu uglovnih del po pervoi instanci, Sovetskaja justicija 11/88.
105. Keremans, K.D: Die Entwicklung des Sachverständigenbeweises im deutschen und griechischen Zivilprozessrecht, München, 1963.
105. Kube, E. Leinweber: Polizeibeamten als Zeugen und Sachverständigen, München, 1980.
106. Kasper, S.G: Freie Beweiswürdigung und moderne Kriminaltechnik, Hamburg, 1978.
107. Krapac, D: Procesno pravni aspekti utvrdjivanja činjenica u krivičnom postupku, JRKK, 3-4/81.
108. Krapac, D: Utvrditi činjenice znači uvjeriti se u njihovo postojanje vlastitim opažanjem ili dokazivanjem, Naša zakonitost, 11-12/82.
109. Kessler, M: Die Tatsachliche Grundlage des Sachverständigengutachtens, Offerbach/Main, 1974.
110. Knežević, D: O veštačenje i efikasnost krivičnog postupka, Savetovanje Efikasnost u krivičnom postupku, 1986.
111. Krauss, D: Schweigerpflicht und Schweigerrecht des Arztlichen Sachverständigen im Strafprozess, ZStW, 1/85.
112. Kriminalistika socialističeskih stran, Grupa autora u redakciji A.J. Koldin, Moskva, 1987.
113. Krauser, H.J: Verfahren zum Aufdecken von Tonband-Manipulation, Band 172, 5-6/83.

114. Kornouhov, V.E.: O metodologii kompleksnih isledovanja v sudebnoi ekspertize, Pravovedenie, 5/84.
115. Koldin, A.J: Rol verovatnih zaključah ekspertov, Sovetskaja justicija 4/64.
116. Koeniger, H: Die Hauptverhandlung in Strafsachen, Munchen, 1966.
117. Kapamdžija, B: Ubistvo, psihopatologija i sudska psihijatrija, Beograd, 1981.
118. Kobe, P: Neka pitanja veštačenja telesnih povreda i utvrđivanje uzroka smrti, Naša zakonitost, 3/84.
119. Karanović, M: Utvrđivanje vinosti u krivičnom postupku, Beograd, 1982.
120. Kudrjavcev, M: Kompleksnaja sudsko psihologo-psihijatričeska ekspertiza, Moskva, 1988.
121. Koludrović, M: Psihopatske ličnosti kao počinioci krivičnih dela, Vještak, 1/85.
122. Kroschel-Dorner: Die Urteil im Strafsachen, Munchen, 1978.
123. Kolomljicev, V.I: Pismenie pokazateljstv po graždanskim delam, Moskva, 1978.
124. Lowe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987.
125. Lebrecht, L: Betrachtungen zum technischen Sachverständigenwesen, Berlin, 1974.
126. Loas, F: Beschränkung der Verteidigung durch Davaerwessenheit des Sachverständigen zur Schuldfähigkeitsbegutachtung in der Hauptverhandlung, Festsch. für H. Kaufmann, Berlin, 1986.
127. Lefrenz: Probleme des Sachverständigenbeweisses, 1983.

128. Ljubanović, V: Društveno-pravne osobe za obavljanje poslova sudskog veštačenja, NZ, 6/86.
129. Lukić, R: Opšta metodologija, Beograd, 1980.
130. Marković, B: Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930.
131. Marković, B: O dokazima, Beograd, 1908.
132. Meljnikov, E.B: Kompetentnost kriminalističeskoj ekspertizi i ocena zakločenja eksperta v svete novoga, procesualjnoga zakonodateljstva, pravovedenie, 3/62.
133. Mergen, (Hrsg.) Wirtschaftskriminalitet-Sachverständigengutachten, Hamburg, 1969.
134. Milovanović, D, Šternić, M: Uvod u kliničku psihijatriju, Zaječar, 1981.
135. Muler, K: Die Sachvestrandige im gerichtlichen Verfahren, Regensburg, 1978.
136. Muhl, O: Die Lehre von Gutachten und Urteil, Frankfurt/Main, 1970.
137. Muhin, M.I: Vanžnenšie problemi ocenki sudebenih dokazateljstv v ugovnom graždanskom sudoproizvodstve, Lenjingrad, 1974.
138. Matjušin, V.T: Vnutrenie ubeždenie suda i ocena dokazateljstv, Vestnik moskovskog univerziteteta, 3/77.
139. Milčinski, J: Neka etička pitanja u vezi sa sudskomedicinskim veštačenjem, JRKK, 2/67.
140. Mittermaier, C.J.A: Die Lehre von Beweis im deutschen Strafprozesse, Darmstadt, 1934.

141. Mayer, J: Dialektik im Strafprozess, Tübingen, 1965.
142. Materijalističeskaja dialektika III u redakciji: V.K. Konstatinova i V.G. Moharova, Moskva, 1984.
143. Marina, P, N. Matovski: Krivična postapka, Skopje, 1980.
144. Meyer, H: Der Sachverständige im Strafprozess, Mezger-Festschrift.
145. Marković, T: Problemi kriminalističkih veštačenja, Priručnik, 4-5/70.
146. Marković, T: Kriminalistička ekspertiza, JRKK, 4/71.
147. Makarov, A.M: Ponjatie naučno-tehničkih sredstov premjamnjih v uglovnom sudoproizvodstvo, VMU, 2/79.
148. Mitričev, V.A: Forma zaklučenja eksperta, Socialističeskaja zakonitost, 5/75.
149. Meljnikov, E.B: O kompleksnoj ekspertizi v sovetskom ugolovnom pravu Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 10/63.
150. Niklisch, F. (Hrsg): Der technische Sachverständige im Prozess, Würzburg, 1983.
151. Nissen, D: Theorie der Begutachtung, Arch. K.Band 177, 5-6/83.
152. Ogorelica, N: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1989.
153. Obidina, M.L; N.Čih: Intelektualni vozrast nna osnovanie dlja prekršenja ugolovnog dela Socialističeskaja zakonitost, 7/83.
154. Orlov, K: Lica vladajušće specialnim poznanjem v so-
vetskom ugolovnom processe, Sovjetskaja justicija, 8/88.

155. Orlov, K: O dopustivosti vjerojatnih vlivodov eksperta, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 7/81.
156. Peters, K: Fehlerquellen im Strafprozess, II Band, Karlsruhe, 1972.
157. Peters, K: Strafprozess, Heidelberg, 1985.
158. Peters, K: Kriminalistik und Strafrechtspflege, Arch. K., Band 173, 1-2/84.
159. Paliašvili, A.J: Ekspertize v sude po ugolovnom delam, Moskva, 1973.
160. Petruhin, I.L: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964.
161. Plewing, H.J: Funktion und Rolle des Sachverständigen aus der Sicht des Strafrichters, Hamburg, 1964.
162. Petelin, B.J: Dokovanie volji po ugolovnom procesualnom zakone, Pravovedenie 3/86.
163. Podrezova, L. Taljkin, E: Voprosi vmenjamosti pri šizofrenii, Socialističeskaja zakonitost, 11/80.
164. Petrović, G: Logika, Zagreb, 1985.
165. Petrović, V: Krivični sudski postupak, I, Beograd, 1956.
166. Petrić, B: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982.
167. Pečujlić, M: Metodologija društvenih nauka, Beograd, 1981.
168. Puppe, I: Zurechnung und Wahrscheinlichkeit, ZStW, 2/83.
169. Pavlica, J, Lutovac, M: Zakon u krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985.

170. Poppen, E: Die Geschichte des Sachverständigenbeweises im Strafprozess des deutsch-sprachigen Raumes, Göttingen, 1984.
171. Prituzova, V.A: Zaključenie eksperta kak dokazateljstvo v ugolovnom processe, Moskva, 1959.
172. Poljanski, N.N. Strogovč, M.S. Savcki, V.M: Meljnikova A. Problemi sudebnogo prava, Moskva, 1983.
173. Pašuanis, J: Koordinacija pravohraniteljnih organov i ekspertnih učerždenia, Socialističeskaja zakonitost 4/87.
174. Pečernikova, G; Kudrijavcev, I, Krivoručko, S: Kompleksnaja psihologo-psihijatričeskaja ekspertiza, Socialističeskaja zakonitost, 1/80.
175. Perić, B: Pravna znanost i dijalektika, Zagreb, 1978.
176. Petrunih, I.L: Kompleksnaja ekspertiza v sovetskom ugolovnom processe, Pravovedenie, 1/62.
177. Popović, S: O primeni kibernetike u pravu, Anali Pravnog fakulteta, Beograd, 3-4/66.
178. Rulv, F: Der osterreichische Strafprozess, Leipzig, 1885.
179. Rodig, J: Die Theorie des gerichtlichen Erkenntnisverfahren, Heildelberg, 1973.
180. Ruppig: Das Strafverfahren, Munchen, 1983.
181. Ružić, D: Organizacija i usavršavanje sudskih veštačenja NZ, 5/77.
182. Ratinov, A.R: Sudbenaja psihologija dla sledovatelj, Moskva, 1967.

Stupanjem u krivični postupak veštaka obavezuju ne samo pravila čisto procesne prirode, nego i zahtev da sve obavi po pravilima svoje struke, što proizilazi, kako iz same činjenice da je on stručan u određenoj oblasti, tako i iz samog krivičnog postupka. Posebno postavljajući ovakvu obavezu pored formalno procesne strane (poštovanje odredbi ZKP-a), zakon ističe i materijalnu stranu ovih dokaznih radnji. Formalno, veštačenje zadovoljava ako je izvedeno kako to određuje zakonska regulativa, a materijalno, sadržinski, ukoliko je obavljeno lege artis.

Dakle, pored toga što je veštačenje dokazna radnja koju po nalogu organa krivičnog postupka obavlja poseban nezainteresovan krivično-procesni subjekat, koji raspolaže specijalnim znanjem potrebnim za utvrđivanjem važnih činjenica u skladu sa odredbama ZKP-a, bitno je da je to delatnost koja se u okviru zakonskih pravila odvija po normama konkretne struke.

Može se zaključiti da ovaj zahtev nije samo proistekao iz pravila profesije odnosno struke, već je to i zahtev krivičnog postupka. Bez njega materijalna sadržina veštačenja biva neodređena, zbog čega smatramo da treba da bude sadržan u određivanju pojma veštačenja, odnosno veštaka.

Međutim, najveći broj autora ne iznosi ovaj zahtev kao poseban element, ili ga nepravilno tumači.

183. Rehberg, J. (Hrsg.): Probleme des gerichtspsychiatrischen und psychologischen Gutachtens, Dissenhofen, 1976.
184. Roxin, C: Strafverfahrensrecht, Berlin, 1985.
185. Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Matica srpska, Novi Sad, 1972.
186. Roeder, H: Lehrbuch des osterreichischen Strafverfahrensrecht, Wien, 1963.
187. Robert, O: Augenschein im Strafprozess, Zurich, 1974.
188. Rot, N: Opšta psihologija, Beograd, 1984.
189. Rubinstein, R.L: O mišljenju i putevima njegovog istraživanja, Beograd, 1981.
190. Roxin, C: Fragen der Hauptverhandlungsreform im Strafprozess, Hestschr. fur F. Schmidt-Leichner, 1977.
191. Sabol, Ž: Identitet rukopisa, Zagreb, 1986.
192. Schmit, E: Deutsches Strafprozessrecht, Gottingen, 1967.
193. Sudebno-medicinska ekspertiza grupa autora u redakciji A.A. Ždanova, A.I. Gromov, Moskva, 1985.
194. Sudska medicina, u redakciji: J. Bogičević, Beograd, 1965.
195. Sudebno-medicinska ekspertiza, Grupa autora u redakciji V.V. Tolmin, Moskva, 1987.
196. Strevnisse, E: Der subjektive Tatbestand der Fahrlässigen Delikte, JZ, 2/87.
197. Sarsted, V: Fragen des Sachverständigenbeweisses zur Zurechnungsfähigkeits, Festsch. fur E. Schmidt-Leicher, Munchen, 1977.

198. Sudska psihijatrija, Grupa autora u redakciji G.V. Morozova, Moskva, 1986.
199. Strogović, M.S: Kurs sovjetskogo ugotovnogogo processa, Moskva, 1968.
200. Simić-Jekić, Z: Krivično procesno pravo, Beograd, 1985.
201. Schluchter, E: Der Strafverfahren, Munchen, 1983.
202. Selivanov, J.L: Sovjetskaja kriminalisti, sistem panjacija, Moskva, 1982.
203. Simić-Jekić, Z: Procesni pojam dokaza, JRKK, 1-3/81.
204. Stojković, A: Osnovi marksističke filozofije, Beograd, 1978.
205. Strogović, M.S: Krivični sudski postupak, Beograd, 1948.
206. Sovjetski uglovni proces grupa autora u redakciji: V.M. Bažanov, Moskva, 1982.
207. Sandler, H: Richter und Sachverständige JZ, 47/86.
208. Schmidhauser, E: Gehort der Sachverständige auf die Richterbank 28/61.
209. Sabol, Ž: Donošenje Etičkog kodeksa sudskih vještaka, Vjesnik, 1/85.
210. Stanković, D: Etički postulati u sferi vještačenja, Vještak, 1/85.
211. Schroeder, F.C. (Hrsg.): Die Carolina, Darmstadt, 1980.
212. Stevanović, Č: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976.
213. Stevanović, Č: Krivično procesno pravo, Beograd, 1982.

214. Schmidthauser, E: Zeuge, Sachverständiger und Augenschenshilfe, ZZP, 72/59.
215. Stojanović, D: Uvog u gradjansko pravo, Beograd, 1984.
216. Strogović, M.S: Materialnaja istina i sedebnoe dokazateljstv v sovetskom ugovnom processe, Moskva, 1955.
217. Selivnov, N.A: Spornie voprosi sudebnoi ekspertizi, Socijalističeskaja zakonitost, 5/80.
218. Seputenkova, V: Sedebno-buhgahalterskaja ekspertiza v ugovnom processe, sovetskaja justicija, 4/88.
219. Selivanov, N.A: Kompleksnaja ekspertiza, Socialističeskaja zakonitost, 11/62.
220. Ščeločini, A: Procesualnie položenie sudebno-medici-nsko ekspertizi, socialističeskaja zakonitost, 3/68.
221. Šešić, B: Opšta metodologija, Beograd, 1980.
222. Šešić, B: Metodologija, društvenih nauka, Beograd, 1978.
223. Šešić, B: Logika, Beograd, 1980.
224. Šeifer, A: Sledstvenie deistvia, Moskva, 1981.
225. Teoria dokazateljstv v sovetskom ugovnom processe grupa autor u redakciji: J.V. Zogin, N.N. Karpec, V.J. Kudrjavcev, B.J. Kočarov, G.M. Minjkovsk, Moskva, 1972.
226. Ugolovnih proces Grupa autora u redakciji N.S. Alekseev, V.Z. Lukašević, P.S. Eljkind, Moskva, 1972.
227. Vasiljević, T: Sistem krivičnog procesnog prava, SFRJ, Beograd, 1981.
228. Vasiljević, T, M, M. Grubač: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982.
229. Vakarelski, I: Kriminalistika, Sofija, 1972.

230. Vodinelić, V: Saobraćajna kriminalistika, Beograd, 1985.
231. Vodinelić, V: Krivično procesni principi veštačenja, 4/82.
232. Vodinelić, V: Pravna pitanja autotehničkih ekspertiza, u krivičnim stvarima, Pravni život, 8-9/80.
233. Vodinelić, V: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985.
234. Vodinelić, V: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985.
235. Vodinelić, V: Kriminalistika, Beograd, 1987.
236. Vodinelić, V: Svedok i njegove kategorije, JRKK, 2/88.
237. Vodinelić, V: Inicijalna studija o organizaciji ekspertnih institucija, Split, 1974.
238. Vodinelić, V: Predmet dokazivanja - fundamentalan a sporan pojam krivično procesne nauke, NZ, 7-8/86.
239. Vodinelić, V: Neki osnovni i praktični problemi kriminalističkih ekspertiza, PŽ, 11/72.
240. Vodinelić, V: Nova vrsta veštačenja, - situaciona ekspertiza, Priručnik, 6/88.
241. Viktorov, B.A: Belkin, R.S: Kriminalistika, Moskva, 1976.
242. Vinberg, A. Malahovskaja, N: Razgraničenje predmeta, i metodov, objektova sudabnih ekspertiza, Socialističeskaja zakonitost 10/87.
243. Vinberg, A.I: Identifikacija diagnostičeskaja i situacionaja kriminalističeskaja ekspertiza, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 9/78.

244. Zečević, M: Veštačenje telesnih povreda u krivičnom postupku, Pravni život, 11/72.
245. Zečević, M: O pogrešnim kvalifikacijama telesnih povreda, Vještak, 1/86.
246. Zipf, H: Strafprozessrecht, Berlin, 1976.
247. Zaikin, N: Novaja ekspertiza, Socialističeskaja zakonitost, 6/87.
248. Žerjav, C: Kriminalistika, Zagreb, 1986.
249. Wolff, G: Gutachterliche Kompetenz bei der Klärung der Schuldfähigkeit, oder der Streit zwische Psychiatrie und Psychologie, NZSt, 2/83.
250. Wegener, H: Einführung, in die forensische Psychologie, Darmstadt 1981.
251. Wessel, J: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Munchen, 1986.
252. Walder, H: Kriminalistisches Denken, Hamburg, 1975.
253. Walter, G: Freie Beweiswürdigung, Tübingen, 1979.

V.M. Galkin s pravom ističe da četvrto važno svojstvo ekspertize, odnosno princip ekspertiznog delovanja, jeste upravo to što se pri izvodjenju ekspertize ekspert rukovodi zakonom, dobijenim materijalnom, i radnjama iz određene oblasti znanja kojoj pripada³²⁾.

32) V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugotovnom processe, čast II, Moskva, 1968., str. 13. Uporedi: D. Dimitrijević: op.cit., str. 200.

4. PRAVNA PRIRODA VEŠTAČENJA

Osvrt na istorijski razvoj krivične procedure pokazuje da se veštačenje, za razliku od ostalih dokaznih sredstava, javlja kasnije i da svoju punu formu, nalik savremenoj, dobija tek u XIX veku. Ovo, uslovno rečeno, novo dokazno sredstvo pokazuje mnogo zajedničkog sa nekim drugim dokaznim sredstvima. Istovremeno, ne može se i poistovetiti sa njima. Sve to je imalo bitnog uticaja i na formiranje teorija o pravnoj prirodi veštačenja.

Sa druge strane, jedna od osnovnih nedoumica koja prati veštačenje jeste pitanje njegove obaveznosti za sud, odnosno, da li je zaključak veštaka obavezan za sud, ili podleže sudskoj oceni kao i drugi dokazi, bez obzira na to što sudija ne poseduje konkretna stručna znanja. Obzirom na svoju važnost, i ovo pitanje je znatno uticalo na tumačenje pravne prirode veštačenja.

Teškoće nastale u nastojanju da se veštačenje uklopi u postojeći sistem dokaza, rezultirale su veoma različitim razmišljanjima o veštačenju. Posledica toga je i postojanje niza teorija o pravnoj prirodi veštačenja; a to su: teorija o veštačenju kao složenom mešovitom uvidjaju, teorija o veštačenju kao naučnoj presudi, teorija o veštaku kao "naučnom" svedoku, teorija o veštaku kao pomoćniku suda, teorija o veštačenju kao načinu provere dokaza, teorija o veštačenju kao dokaznom sredstvu

sui generis, teorija o veštačenju kao formalno-logičkoj konstrukciji i teorija o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu.

4.1. Veštačenje kao mešoviti, složeniji uvidjaj - Teorije o veštačenju kao mešovitom, složenom uvidjaju u jednom periodu, početkom XIX veka, bile su najšire zastupljene, dok danas imaju samo istorijski značaj. Smatra se da ovakvo tumačenje pravne prirode veštačenja ima svoje uporište u CCC, gde se o radnji nalik onoj koja danas čini veštačenje, govori kao o delu mešovitog uvidjaja¹⁾.

Prema ovom shvatanju, veštačenje nije samostalna dokazna radnja i u postupku se izvodi najčešće u okviru uvidjaja. Nasuprot takozvanom čistom uvidjaju, koji izvodi sudija, složeni ili mešoviti uvidjaj se odvija uz učešće veštaka. J. Glaser ističe da "najobimnija i istovremeno normalna primena veštačenja nastupa u formi takozvanog složenog ili mešovitog uvidjaja, kada veštak, koga je sud uveo u postupak radi dopune svojih istraživanja i opažanja pri uvidjaju, odmah daje svoj nalaz i mišljenje"²⁾. Po završetku uvidjaja uz učešće veštaka, sastavljan je jedinstven zapisnik o uvidjaju, koji su potpisivala sva lica koja su učestvovala u uvidjaju³⁾.

1) E. Poppen: Die Geschichte des Sachverständigenbeweises im Strafprozess des deutsch-sprachigen Raumes, Göttingen, 1984., str. 224.

2) J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 673.

3) V. Slučaevski: Udžbenik ruskog ugovnog procesa, 1913., str. 322; V. D. Spasevič: O teorii sudabnog ugovnih dokazateljstv, Soč. III, 1861., str. 18; Navedeno prema: I. L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja u sovetskom ugovnom processe, Moskva, 1964., str. 29.

Veštačenje koje se odvija u formi složenog uvidjaja nije, dakle, samostalno dokazno sredstvo i ima daleko manji značaj od onoga koji mu pridaje savremeni krivični postupak. Ovako tumačenje pravne prirode veštačenja održava nerazvijenost ovog krivično procesnog instituta u XIX veku, kada su ove teorije i nastale. Veštačenje se najčešće i ispoljavalo u obavljanju nekih vidova nedovoljno razvijene delatnosti koje su se temeljile na stručnim znanjima i opažanjima pojedinaca, najčešće lekara. Nerazvijenost nauke usloвила je i karakter veštačenja u sudskom postupku. U odsustvu odgovarajuće razradjene naučne aparature, veštačenje se uglavnom ispoljivalo samo u čulnom opažanju i nije se mnogo razlikovalo od čulnog opažanja, pa otuda i nije uživalo status posebne samostalne procesne radnje. Kako su medicina, tehnika i nauka uopšte, tog doba raspolagale neuporedivo nižim znanjima, metodima i sredstvima od današnjih, ni upotreba tih znanja u krivičnom postupku nije imala izuzetan značaj i nije zahtevala posebnu formu, odnosno samostalno dokazno sredstvo kroz koje bi se izrazila.

Ovo shvatanje u starijoj nemačkoj teoriji zastupaju J. Glaser, E. Ullmann, Bauer, Jagemann, i drugi⁴⁾. U sovjetskoj procesnoj teoriji zastupnici ovog stava takodje su procesualisti XIX veka⁵⁾.

4) J. Glaser: Handbuch, str. 674; Beiträge zur Lehre von Beweis, Leipzig, 1883., str. 112; zatim, E. Ullman: Lehrbuch des östereiohischen Strafrechts, Insbruk, 1882., str. 383; Feuerbach: Lehrbuch, Leipzig, 1826., str. 596; Jagemann: Lehre vom gerichtlichen Augenschein, str. 212 - navedeno prema: E. Poppen: op.cit., str. 224.

5) I.L. Petruhin: op.cit., str. 29.

4.2. Veštačenje kao naučna presuda, veštak kao iudex facti - Ovo shvatanje o pravnoj prirodi veštačenja potiče od pozitivne i antropološke škole krivičnog prava. E. Feri, R. Garofalo, zatim i Lombrozo, smatrali su ekspertizu dokaznim sredstvom iznad svih ostalih i tvrdili da će uvođenjem ovog dokaznog sredstva u krivični proces biti bitno izmenjena i dotadašnja krivična procedura. Feri smatra da sa veštačenjem nastupa "naučna faza" dokaza. Sličnog shvatanja je i F. Gorphe koji tvrdi: "Na kraju se pojavljuje naučna faza, faza budućnosti, kada izvestan dokaz daje veštačenje, čiji je cilj ne samo da ustanovi krivične činjenice, nego i da ih metodološki objasni putem ekspertiznih podataka"⁶⁾.

U sovjetskoj teoriji ovakav stav je zastupao L.E. Vladimirov, ističući da je zaključak veštaka u svakom slučaju obavezan za sud, jer sudija nije u stanju da oceni mišljenje i nalaz zasnovan na naučnim principima: "Eksperti, zasnivajući svoj zaključak na bilo kojoj nauci jesu naučne sudije čija se presuda javlja kao rešenje specijalnih pitanja u krivičnoj stvari. Ova se presuda uzima kao dokaz, ali ona nije dokaz jer su se sudije i porotnici stvarno uverili u naučnu pravilnost ekspertovog zaključka, nego zato što dolazi od specijaliste koji raspolaže svim svojstvima za podrobno rešenje pitanja. Sudije i porotnici ne mogu biti posvećeni u tajne nauke u toku jednog sudskog pretresa; oni se ne

6) F. Gorphe: L'appréciation des preuves en justice, Paris, 1947., str. 45.

mogu kritički odnositi prema ekspertizi, jer se za shvatanje njenih osnova traži naučni rad kroz niz godina. Sud je samostalan u izboru esperta, ali kada je ovaj izabran, sud ga sledi kao slep svog vodiča"⁷⁾.

Dakle, nalaz i mišljenje veštaka po shvatanju ovih autora, ne predstavljaju dokaz za sud koji će on oceniti kao i sve druge dokaze, držeći se principa slobodnog sudijskog uverenja, već "naučnu presudu", odnosno rešenje uvek obavezno za sud. Iz ovog tumačenja proizilazi zahtev zastupnika antropo-psihološke škole krivičnog prava da sud postupno treba da bude zamenjen kolegijumom eksperta psihijatara, antropologa i psihologa, čiji bi zadatak bio da ispitaju ličnost učinioca krivičnog dela i da shodno tome, prema njemu primene odgovarajuću meru socijalne zaštite.

U starijoj nemačkoj procesnoj teoriji Birnbaum i Fridrich ne uvode veštačenje u sistem dokaznih sredstava. Po analogiji sa takozvanim presudjivačima u staronemačkom pravu, i oslanjajući se na francusko i nemačko pravo, ovi autori vide veštaka kao deo suda koji donosi presudu o pitanjima koja se tiču njegove specijalnosti⁸⁾.

Ovo, u neku ruku ekstremno, shvatanje sudske organe i celokupnu krivično pravnu proceduru stavlja u drugi plan. Celokupan krivični postupak praktično svodi na delatnost stručnih lica, veštaka, koje smatra sasvim

7) I.L.Petruhin: op.cit., str. 18.

8) E. Poppen: op.cit., str. 229.

kompetentnim i za donošenje konačne odluke. Ovakav stav kritikovan je odmah po svom nastanku i u nemačkoj i u ruskoj literaturi⁹⁾.

Mada je ovo shvatanje, kao vid tumačenja pravne prirode veštačenja, u savremenom krivično-procesnom pravu uglavnom prevaziđjeno, nedoumica oko pitanja da li je zaključak ekspetra realno obavezan za sud, ili je to dokaz koji podleže slobodnoj sudijskoj oceni kao i svi drugi dokazi, ostala je i do danas. Iz tih razloga se sklonost ka izdvajanju veštačenja kao najpouzdanijeg dokaznog sredstva, odnosno dokaznog sredstva kojim se dobija dokaz jače dokazne vrednosti, može uočiti i u savremenoj procesnoj teoriji, kao i u praksi savremenog krivičnog postupka.

Posebno je zanimljivo, da i u savremenim zahtevima za reformom krivičnog procesnog prava i krivične procedure veštak dobija veoma istaknuto mesto. U osnovi nekih predloga za reformisanje krivičnog postupka stoji pokušaj da se stvori procedura, koja više ne predviđa okrivljenog samo kao slobodnog i za svoja dela odgovornog čoveka, već nastoji da u potpunosti ostvari princip "lečiti umesto kažnjavati", uz pomoć obimne aktivnosti eksperata vezane za davanje dijagnoze o stanju okrivljenog i za postupanje i lečenje shodno njoj. Takav postupak bio bi normativno ograničen i usmeren samo na istra-

9) C.J.A. Mittermeier: Die Lehre von Beweis im deutsche Strafprozesse, Darmstadt, 1834., str. 188; K.K. Arsenjev: Sudabeno sledstvie, Moskva, 1871., str. 308, Navedeno prema I. L. Petruhin: op.cit., str. 29.

živanje i utvrđivanje nužne terapije kroz proceduru čiji su glavni akteri veštaci, čime sudijska funkcija faktički prelazi na veštaka¹⁰⁾.

Uz sličnu argumentaciju i slične posledice po položaj veštaka, ističe se i stav o potrebi osnivanja posebnih sudova, kao i shvatanje o tome da bi pitanja odlučujuća za konačnu sudsku odluku trebalo da budu u nadležnosti grupe eksperata ili pojedinačnih eksperata¹¹⁾. I u ovim slučajevima veštaci bi bili, ništa drugo do, eksperti-sudije.

Predlozi da se prema anglo-američkom uzoru, ili nezavisno od njega, krivični postupak podeli na dva dela, gde bi se u prvom delu (Tatinterlokut) u nadležnosti sudije utvrđivalo činjenično stanje (dakle, sve okolnosti, vreme, mesto, uslovi, način, itd. izvršenja krivičnog dela), imaju isti smisao. U drugom delu (Schuldinterlokut), koji se tiče učinioaca krivičnog dela i sastoji u ispitivanju njegove ličnosti i svih činjenica relevantnih za njegovu krivicu, (oblik vinosti, motive, i sve druge okolnosti vezane za izvršilaštvo, koje mogu da budu od značaja u konkretnom slučaju), postupali bi isključivo veštaci, a ne sud. Izvesna neslaganja u okviru ovog predloga postoje u vezi pitanja da li bi konačno odlučivanje i izricanje kazne ipak vršio sudija, ili bi to trebalo prepustiti veštaku¹²⁾.

10) K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986., str. 71.

11) G. Blau: Die Teilung des Strafverfahrens in zwei Abschnitte: Schuld, und Strafauspruch, Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft, 81/69., str. 31-38.

12) Ibidem.

Viziju budućeg reformisanog krivičnog postupka ovo shvatanje temelji na stavu da zaključak eksperta ima prirodu "naučne presude", zbog čega izmiče redovnoj sudskoj kontroli i oceni dokaza. U tom smislu, prema ovim predlozima, trebalo bi menjati i postupak i dati veštaku odgovarajuće mesto i u odlučivanju u krivičnim stvarima, što je i razlog da ga navodimo u vezi sa shvatanjem veštačenja kao naučne presude. O stvarnim uslovima i realnim dometima ovih stavova o reformi krivične procedure, kao i o mestu veštaka u budućem reformisanom krivičnom postupku, biće reči kasnije u detaljnoj analizi.

4.3. Veštak kao "naučni" svedok - (Izjednačavanje pozicije veštaka i svedoka). Specifičan položaj veštaka u anglosaksonskom pravu uslovio je stavljanje veštaka u istu poziciju koju ima svedok. Naime, u dokaznom sistemu ovog prava veštake pozivaju i snose troškove veštačenja same stranke, a ne sud. U osnovi, u ovim uslovima veštačenje se odvija po principu kontradiktornosti. Veštak veštači u interesu stranke koja ga je angažovala, što se već u samoj osnovi kosi sa objektivnom prirodom naučnih stavova koji se ne mogu menjati shodno konkretnoj dokaznoj situaciji i procesnoj poziciji jedne od stranaka. Iz tih razloga je ovaj stav sa stanovišta domaćeg prava neprihvatljiv, bez obzira na težnju da se ovom konstrukcijom stvore uslovi za što uspešnije ostvarenje principa objektivne istine. Ovako

definisana procesna pozicija veštaka bitno utiče na objektivnost veštačenja, a njegovo mesto i značaj sasvim približava, ili čak izjednačava, sa pozicijom svedoka. Neki teoretičari, stoga, veštaka vide kao naučnog svedoka a veštačenje tumače kao naučno svedočenje.

Osim anglosaksonskog prava, i starija zapadnoevropska literatura izjednačava poziciju veštaka i svedoka. Tako Stübel Grolman, Kitka, Richter u nemačkoj teoriji, veštaka u krivičnom postupku vide kao svedoka. Pri tome se razlikuju faktička i racionalna svedočenja, gde spada i iskaz veštaka. "Svedočenje se ne odnosi samo na činjenice koje je drugi opazio, već i na razložnost i rezultate naučnih i drugih izjava. Poslednjima pripadaju medicinski i drugi nalazi veštaka, kojima se sudija često služi. Otuda se veštačenja mogu razdeliti na taktičko-istorijska i racionalna - istorijska"¹³⁾.

Maltesta ističe: "Obično svedočenje ima za predmet stvari koje se mogu percipirati običnom sposobnošću, a veštakovo svedočenje ima za predmet stvari koje, da bi bile percipirane, zahtevaju specijalnu sposobnost. Odnosno, da bi se bolje i izričitiije odredila priroda veštačenja, treba reći da ono predstavlja svedočenje o naučnim i stručnim mišljenjima, o njihovim odnosima i njihovim posledicama"¹⁴⁾.

13) Stübel: Ueber den Thatbestand, 1805., str. 297, Navedeno prema: E. Poppen: op.cit., str. 230.

14) F.di Maltesta: La logica dela prova em criminale, 1912., II, Navedeno prema: V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, Skoplje, 1975., str. 779.

Razlike između veštačenja i svedočenja su brojne i izrazite, a u savremenoj teoriji i zakonodavstvu nesporne. Uprkos tome, može se reći da savremena procesna teorija nije u potpunosti odbacila ovakva tumačenja pravne prirode veštačenja i da se kao njegov ostatak u savremenoj procesnoj teoriji može shvatiti i postojanje tzv. stručnih svedoka. To je posebno karakteristično za nemačku procesnu teoriju, koja stručne svedoke određuje na sledeći način: "Stručni svedoci su dokazne osobe koje na osnovu posebne stručnosti opažaju, a potom daju iskaze o opaženim, bilo prošlim, bilo sadašnjim činjenicama, bez naloga organa krivičnog gonjenja ili nekog od procesnih učesnika"¹⁵⁾.

Löwe-Rosenberg ističu: "Stručni svedok je svedok kao svaki drugi. Otuda za njega važe prema čl. 5. isključivo propisi o dokazu svedočenjem... Nikakav poseban dokaz utvrđen za veštake ne može se primeniti na stručne svedoke. Razgraničenje između stručnih i drugih svedoka nema nikakvog smisla. Manji ili veći obim stručnog znanja, ili potpuni nedostatak stručnosti, kod svedoka je u pravnom postupku beznačajan"¹⁶⁾.

Postavlja se pitanje čemu onda koristi posebno izdvajanje tzv. stručnog svedoka, ukoliko je njegova pozicija identična sa običnim svedokom. Položaj, koji u

15) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1887., str. 196; Tako i R.H. Hauser: Kurzlehrbuch des schweizerischen Strafprozessrechts, Basel und Stuttgart, 1978., str. 159; E. Schlichter: Das Strafverfahren. München 1983., str. 480. H.H. Kühne Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 297, naglašava da se iskaz stručnog svedoka uvek odnosi samo na činjenice iz prošlosti.

16) Löwe-Rosenberg: op.cit., str. 85.

krivičnom postupku imaju i jedni i drugi pravno je isti, imaju ista prava i obaveze, i nikako se stručni svedok ne može smatrati po svojim karakteristikama bliži veštaku i veštačenju, nego "običnom" svedoku. Ako svedok poseduje i određena stručna znanja, to se, iako je pravno regulisan kao i svi drugi svedoci, zapravo sugerije da se kod stručnog svedoka ipak radi o kvalitetnijem opažanju, pa sud iskaz takvog svedoka može smatrati pouzdanijim i dokazno vrednijim. Shvatanje o stručnim svedocima faktički ograničava slobodno sudijsko uverenje kod ocene iskaza takvih svedoka.

Koliko stručnost može da pomogne boljem razumevanju konkretne situacije, pa tako i krivičnog događaja, isto tako može da utiče na svedoka da prebrzo i pogrešno tumači opažene činjenice vezane za krivično delo, nekritički ih vezujući za svoje stručno znanje. Na osnovu toga stvara svesne zaključke (različite od onih karakteristične za mišljenje i opažanje kao psihički proces), koji ozbiljno mogu da deformišu iskaz o opaženom, ili da utiču da se previdi neka pojedinost veoma bitna za krivični postupak, ali nebitna za uobičajena pitanja iz njegove stručne delatnosti. Čini nam se da nema gotovo nikakvog opravdanja posebno izdvajanje tzv. stručnih svedoka. U osnovi, to predstavlja trag raširenog stava starije teorije i prakse o veštačenju kao posebnoj vrsti svedoka, odnosno jedan relikv starijih shvatanja koja ne nalaze mesto i u savremenom krivičnom postupku.

4.4. Veštak kao pomoćnik suda - Razmatranja o pravnoj prirodi veštačenja, koja su došla do zaključka da je veštak pomoćnik sudije, potiču još iz italijanske doktrine srednjeg veka, koja je veštake delila "in testes et boni instructores iudicis", odnosno na svedoke i pomagače sudije. Prve monografije o veštačenju govore takodje o veštaku, ili kao o svedoku, ili kao pomagaču sudije. U građanskom postupku ova teza je zastupljena na nešto drugačiji način. Naime, službeni javno odredjeni veštak smatran je nužnim pomoćnikom sudije, nasuprot drugim veštačenjima, kod kojih su veštake odredjivale stranke i koji su imali svojstvo samo običnog dokaznog sredstva¹⁷⁾.

Ovo shvatanje ima široku istorijsku podlogu jer se veštačenje, hronološki gledano, razvilo iz sudskog uvidjaja. Teorijsko tumačenje veštačenja kao sudske pomoći održava upravo takvo shvatanje, jer je veštak zaista samo pomagao sudiji u vršenju složenog, mešovitog uvidjaja¹⁸⁾.

Slična shvatanja u građanskom postupku kod nekih autora, veštaka tumače kao pomoćnika sudije ili kao dokazno sredstvo, zavisno od konkretne delatnosti u postupku. Belling veštačenje smatra dokaznim sredstvom ukoliko veštak iznosi samo činjenični nalaz, i tu je njegov položaj sličan svedoku. Ukoliko veštak saopštava

17) K. Dippel: op.cit., str. 19.

18) E. Belling: Deutsches Reichsstrafprozessrecht, Berlin und Leipzig, 1928., str. 299.; J. Glaser: Beiträge zur Lehre vom Beweis, Leipzig, 1883., str. 582; K. Keramens: op.cit., str. 12.

suđu apstraktne iskustvene stavove ili stvara zaključke iz činjenica, onda se označava kao pomoćnik sudije¹⁹⁾.

U savremenom krivičnom postupku veštačenje, uvidjaj i svedočenje su veoma razvijene i usavršene dokazne radnje, procesno različito regulisane, tako da ovakvo shvatanje gubi uporište koje je imalo u praksi starije krivične procedure. Utoliko više iznenadjuje veoma rašireno tumačenje o veštaku kao pomoćniku sudije i u delu savremene procesne literature, posebno nemačke.

Najveći broj nemačkih procesualista u razmatranju problematike veštačenja u krivičnom postupku izlaže koncepciju o veštaku kao sudskom pomoćniku²⁰⁾.

I nemačka sudska praksa počiva na istom shvatanju: "To sledi iz bića dokaza veštačenja. Veštak treba da, kao pomoć suđu, dopuni njegovo nemanje stručnosti za određenu pojedinačnu oblast znanja iz ljudske delatnosti. Da li je ta pomoć potrebna, suđ službeno odlučuje sam... Veštak je pomoćnik sudije. On treba da pripremi činjeničnu podlogu za suđ, koja se može dobiti samo na osnovu posebnog stručnog opažanja, i da prenese naučne stavove i metode da bi omogućio pravilno vrednovanje određenih činjenica. Veštak ipak nije, niti pozvan, niti u

19) E. Belling: op.cit., str. 300.

20) Alsberg, Nüse, Meyner: Der Beweis antrag im Strafprozess, München, 1983., str. 208; E. Döhring: Die Erforschung des Sachferhalts im Prozess, Berlin, 1964., str. 258; F. Geerds: Juristische Probleme des Sachferständigenbeweises, Archiv für Kriminologie, Band 137/5-6, H. Henkel: Strafverfahrensrecht, Berlin, 1968., str. 217; H. H. Kühne: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 504; W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 38; C. Roxin: Strafverfahrensrecht, 1987., str. 155; Rüping: Das Strafverfahren München, 1983., str. 49; E. Schlüchter: Das Strafverfahren, München 256 K. Jessnitzer Sachferständiger, München, 1985., str. 24.

položaju, da od sudije preuzme odgovornost za utvrđene činjenice koje čine osnov presude²¹⁾.

Medjutim, dok deo starije teorije i sudske prakse veštačenje posmatra samo kao sudsku pomoć a ne kao samostalno dokazno sredstvo, novija krivično-procesna teorija modifikuje ovo shvatanje i u skladu sa postojećom praksom, veštačenje shvata kao posebno dokazno sredstvo, ili i dalje njegovu suštinu tumači koncepcijom o tzv. sudskoj pomoći²²⁾.

U domaćoj teoriji, za razliku od većine autora koji veštačenje smatraju samostalnim dokaznim sredstvom, ovaj stav zastupa T. Vasiljević. Prema njegovom shvatanju, smatranje veštaka pomoći sudu ne oduzima veštačenju karakter dokaznog sredstva, jer je svako dokazno sredstvo pomoć sudu u utvrđivanju činjenica. Ono što veštak ispituje predmet je dokaza, a ono što veštak podnosi sudu nije nikakav definitivni sud o predmetu dokaza već dokaz kao i svaki drugi, koji sud treba da oceni i na osnovu toga da ga prihvati ili odbije.

Iako je shvatanje, koje suštinu veštačenja vidi u tome da je veštak sudska pomoć, korigovano istovremenim isticanjem i da je veštačenje samostalno dokazno sredstvo, ne može se prihvatiti kao adekvatno tumačenje pravne prirode veštačenja. Od nastanka ove teorije, veštačenja koja su označavana kao sudska pomoć, imala su

21) Vidi: H.J. Plewing: op.cit., str. 10, 11.

22) M. Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 7, 8,

viši rang, smatrana su vrednijim kod donošenja sudske odluke, pouzdanijim od onih koja su "samo" dokazna sredstva²³⁾. I stavovi savremene procesne teorije, koje veštačenje tumače kao samostalno dokazno sredstvo kao i sva druga, ali ističu da je veštak pomoćnik suda, vode istom zaključku. Ovakvo tumačenje sugerise stav o dokaznom sredstvu koje je po svojoj vrednosti iznad drugih, dokazno značajnije, i zato od većeg uticaja u sudskom odlučivanju, zbog čega i dobija dodatnu oznaku "sudske pomoći".

Približavanje veštačenja sudskoj funkciji i učestvovanju u njoj, makar u formi pomoći, kod nekih autora je sasvim izvesno, i vodi do pridodavanja veštačenju i veštaku funkcije "savetodavca", "partnera sudije", "saznanje pomoći", ili čak veštaka vidi kao "sudiji jednako vrednu instancu", ili mu pridaje zadatke sudije²⁴⁾.

Nekontrolisano i polagano izrastanje jednog dokaznog sredstva kroz oznaku "sudske pomoći" u instancu jednako vrednu sudskoj, imalo bi ozbiljne i veoma negativne posledice po krivični postupak, pre svega na njegovu pouzdanost i sigurnost. Stoga je razumljivo da je i ovo shvatanje odmah po svom nastanku u delu procesne teorije bilo osporavano, i da i u savremenoj procesnoj literaturi beleži oštre kritike²⁵⁾.

23) E. Belling: op.cit., str. 299, E. Poppen: op.cit., str. 229.

24) K.Dippel: op.cit., str. 22

25) C.J.A.Mittermaier: Die Lehre vom Beweis im deutsche Strafprozeße, Darmstadt, 1834., str. 185.

Tako K. Peters ističe da je veštak "prošireni mozak" sudije, a svedok "prošireno oko", ali su obojica dokazna sredstva i time na isti način, bez razlike, pomažu sudiji u utvrđivanju istine, pa prema tome funkcija tzv. pomagača sudije predstavlja istorijski prevaziđjenu kategoriju krivično procesne teorije²⁶⁾. Alsberg, Nüse, Mayer smatraju da nazivanje veštaka sudskom pomoći, pomoćnikom suda ili pomoći u odlučivanju sudiji, ili isticanje da on služi obavljanju funkcije sudske prirode, samo stvara nesporazume. Time se utvrđuje stav da veštačenje nasuprot drugim dokaznim sredstvima ima veću snagu. Veštak samo treba da pomogne sudiji u traženju istine, a ne da sam preuzme sudijske zadatke. To, smatraju ovi autori, ne zahteva nikakvo pojmovno razjašnjenje, samo po sebi je razumljivo i ne razlikuje veštačenje od drugih dokaznih sredstava.

I Löwe-Rosenberg smatraju da nisu samo istorijski razlozi ti zbog kojih je uobičajeno da se veštak označava kao pomoć sudiji, nego i mišljenja da veštak uopšte i nije dokazno sredstvo, ili da ima viši rang od drugih dokaznih sredstava, mada je u stvarnosti to dokazno sredstvo kao i svako drugo. Stoga, označavanjem veštaka kao sudskog pomoćnika može se samo razjasniti da veštak sam nije sudija nego samo treba da pomogne sudu pri traženju istine, smatraju isti autori.²⁷⁾

26) K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 319.

27) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str.6.

U osnovi ovog smatranja, dakle, u najvećoj mjeri stoje istorijski razlozi i potreba da se naglasi nekadašnji veliki značaj koji je ovo tumačenje, kao sasvim adekvatno tadašnjoj prirodi veštačenja obzirom na stepen razvoja krivične procedure i naučnog znanja, imalo. U uslovima savremene krivične procedure ovaj stav o pravnoj prirodi veštačenja nema argumentovano opravdanje, pa bi njegovo napuštanje doprinelo izbegavanju nesporazuma u vezi dokazne vrednosti veštačenja i onemogućilo neodgovarajuće zaključke oko mesta i uloge veštačenja u krivičnom postupku.²⁸⁾ Argument za zadržavanje ove naznake nikako nije ni zapaženje koje iznose Löwe-Rosenberg, da se njima može objasniti da veštak sam nije sudija, nego da samo treba da pomogne sudiji u traženju istine. Upravo je obrnuto, koncepcija o veštačenju kao sudskom pomoćniku, umesto da onemogućí, stvara nedoumice oko funkcionisanja veštačenja u krivičnom postupku.

4.5. Veštačenje kao način provere dokaza -

Ovaj stav o pravnoj prirodi veštačenja, kao i većina koje smo do sada analizirali, odriče veštačenju svojstvo samostalnog dokaznog sredstva, i tumači ga samo kao formu za proveru drugih dokaza. Po ovom shvatanju, veštačenje nije dokazno sredstvo, već, kako su objekti

29) Vidi: Lefrenz: Probleme des Sachverständigenbeweises; Schreiber: Probleme des Beweisrechtsinsbesonder des Sachverständigenbeweises; Erstes deutsch-sowjetsches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie, Hrsg: Jeschek-Kaiser, 1983., str. 172.

veštačenja najčešće drugi materijalni dokazi, veštačenje predstavlja samo način provere tih drugih dokaza³⁰⁾.

Nama dostupna literatura pokazuje da ovaj stav nikada nije bio široko prihvaćen u procesnoj literaturi, već predstavlja izuzetak u tumačenju prirode veštačenja. Zbog toga se o njemu ne može govoriti kao o posebno formiranom shvatanju o pravnoj prirodi veštačenja karakterističnom za određeni vremenski period, kao što je to slučaj sa prethodnim stavovima. Iznosimo ga jer, čini nam se da, sa svoje strane doprinosi razumevanju suštine veštačenja u krivičnom postupku i oslikava razvoj teorijskih razmatranja o ovom dokaznom sredstvu i nedoumice koje su ga pratile.

4.6. Veštačenje kao dokazno sredstvo sui generis -

Teškoće koje nastaju pokušajem da se veštačenje kao novo dokazno sredstvo uvede u postojeći sistem dokaznih sredstava, uslovile su i nastanak teorije o veštačenju kao dokaznom sredstvu posebne vrste.

Ukoliko veštak iskazuje o sopstvenom opažanju učinjenom izvan okvira meštovitog uvidjaja, i to opažanje koristi kao osnovu svog iskaza, prema shvatanju zastupnika ove teorije, njegova pozicija nalikuje poziciji koju ima svedok. Medjutim, ukoliko veštak svoja opažanja čini zajedno sa sudijom, približavajući tako veštačenje dokazu uvidjajem, i ukoliko pri tome svojim zaključkom daje

30) Vidi: M.S. Strogovič: Krivični sudski postupak, Beograd, 1948., str. 175.

konačan stav o konkretnom stručnom pitanju, onda on preuzima sudsku funkciju. Svi ovi elementi veštačenja stoje jedan pored drugog i svi zajedno karakterišu veštačenje, čineći ga dokaznim sredstvom posebne vrste³¹⁾. Dakle, činjenica da se veštačenje može zavisno od konkretne situacije, označiti kao svedočenje, sudska pomoć ili veštak kao iudex facti, zahteva da se veštačenje tumači kao dokazno sredstvo sui generis.

Slično shvatanje, ali sa različitom argumentacijom, zastupaju i sovjetski autori³²⁾. Prema stavu ovih autora ekspert stvara svoj zaključak na osnovu naučne analize i istraživanja objekta ekspertize, a ostvaruje ga u posebnom procesnom poretku. Pri tome raspolaže značajnim procesnim ovlašćenjima, što mu daje specifičnu poziciju i nužno ga čini dokaznim sredstvom različitim od drugih, odnosno dokaznim sredstvom sui generis.

Bez obzira na različite postavbe, od kojih u stvaranju ovog tumačenja pravne prirode veštačenja polaze njegovi zastupnici, i na različitu argumentaciju kojom ga opravdavaju, stavu da je veštak dokazno sredstvo sui generis mogu se staviti zamerke koje ga čine neodrživim.³³⁾

31) Tako: K. Kleinschrod, Bauer, Kitka, Mittermaier, Müller; Prema: E. Poppen. op.cit., str. 230.

32) Vidi: V.A. Prituzova: Zakločenje eksperta kak dokazateljstvo v ugovnom processe, Moskva, 1959., str. 14.

33) Vidi: Teoria dokazateljstv v sovetskom ugovnom processe, grupa autora u redakciji: J.V. Žogin, J.B. Karpec, V.J. Kudrjavcev, G.J. Kočarov, G.M. Minjkovski, Moskva, 1973., str. 724, J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 676, H. Walder: Kriminalisches Denken, Hamburg, 1979., str. 39. i dalje.

Konkretna situacija u kojoj se koristi pojedinačno dokazno sredstvo su vrlo različite. Na primer, svedok očevidac se bitno razlikuje od svedoka po čuvenju po mnogo čemu. Medjutim, i u jednom i u drugom slučaju se radi o svedoku, o jednom dokaznom sredstvu, koje zbog svojih različitih konkretnih manifestacija, nika-ko ne postaje dokazno sredstvo sui generis. Osim toga, svakog dokazno sredstvo i svaki dokaz ima svoje specifičnosti na osnovu kojih se i razlikuje od ostalih. Takve karakteristike su neophodne da bi postojala razlika između dokaza i dokaznih sredstava i one ih ne čine dodatno različitim, donosno posebnom vrstom među različitim dokaznim sredstvima. Tako je i veštačenje sui generis, koliko i svako drugo dokazno sredstvo, odnosno ima opšta obeležja dokaznog sredstva i izvesne specifičnosti, koje imaju i sva druga dokazna sredstva shodno svojoj prirodi, pa zato ne čine samo veštačenje dokaznim sredstvom sui generis.

4.7. Veštačenje kao formalno logička konstrukcija - Ovo tumačenje pravne prirode veštačenja pojavljuje se kod onih autora koji suštinu dokazivanja i dokaza vide u određenoj formalno logičkoj konstrukciji³⁴⁾. Naime, srž postupka dokazivanja po ovom shvatanju

34) W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 37; J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 676; H. Walder: Kriminalistisches Denken, Hamburg, 1979., str. 39 i dalje, M. Čeljcov: Sovetski ugovorni proces, Moskva, 1951., str. 175, Vidi: I. L. Petruhin: op. cit., str. 21; J. Rödig: Die Theorie des gerichtlichen Erkenntnisverfahren, Heilderberg, 1973., str. 163 i dalje.

je stvaranje logičkog silogizma. Smatra se da svaka sudska odluka u suštini nije ništa drugo do silogizam, a sudjenje rad na stvaranju takvog silogizma³⁵⁾. Pri tome, u slučaju dokaza veštačenjem, zadatak veštaka je da za sudski silogizam, iznoseći iskustvene i naučne stavove, pruži višu (gornju) premisu. Donju premisu predstavlja relevantno činjenično stanje, koje sud treba da podvede pod gornju premisu, i da tako na osnovu obe premise izvede zaključak za konkretnu dokaznu situaciju. Ovakva pozicija u stvaranju sudskog silogizma specifična je za veštaka, jer, nasuprot njemu, svedok po ovom shvatanju pruža sudu svojim iskazom donju premisu. Iz tih razloga ova karakteristika veštačenja istovremeno može da bude i kriterijum za razgraničenje dva slična personalna dokazna sredstva, veštačenja i svedočenja³⁶⁾.

U nemačkoj procesnoj teoriji je ovo shvatanje kritikovano kao neprihvatljivo i nepotpuno. Naime, ono je tačno samo u slučaju kada veštak sudu saopštava opšte iskustvene stavove, a to je samo jedan vid u kome se manifestuje delatnost veštaka. Situacije kada veštak utvrđuje činjenice i samo utvrđivanje činjenica i stvaranje zaključaka na osnovu tih činjenica, ne mogu se tumačiti u skladu sa ovim stanovištem³⁷⁾.

35) Spasovič: Soč. 1.V 295, Navedeno prema: I.L.Petruhin: op.cit., str. 32.

36) W.Hetzer: Wahrheitsfindung im Strafprozess unter Mitwirkung psychiatrisch/psychologischer Sachverständiger, Berlin, 1982., str. 99.

37) Löwe-Rosenberg: op.cit., str. 163; Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 215.

Argumente za ovu kritiku nalazimo u prirodi procesa dokazivanja, a zatim i u nekim metodološkim pitanjima logike zaključivanja. Iako delimo mišljenje da je ovo tumačenje neodrživo, ne slažemo se sa argumentima autora u vezi iskustvenih stavova, koje ćemo detaljnije razmatrati nešto kasnije.

Proces dokazivanja ima veoma izraženu komponentu logičke prirode, jer dokazivati, logički znači na osnovu ranije utvrđenih stavova utvrditi istinitost nekog stava. Radi se o veoma složenom i specifičnom metodu saznanja, koji je potčinjen opštim zakonima mišljenja, i u sebi objedinjuje sve posebne metodološke postupke i metode³⁸⁾. Sa druge strane, dokazivati u krivičnom postupku znači sresti se sa stvarnim životom u njegovoj punoj složenosti i mnogostranosti iz koje treba izvući i rasčlaniti samo konkretan sporni događaj, i to isključivo koristeći strogo određene metode koje svojim normama predviđa ZKP u sasvim jasno određenim okvirima krivične procedure. Dokazivanje u krivičnom postupku uvek je konkretno, i osim opštih logičkih metoda operisanja pojmovima i pojavama, znači i obavljanje čitavog niza praktičnih radnji regulisanih zakonom.

D. Dimitrijević ističe: "Dokazi se očituju u dva međusobno povezana vida. Reč je o dokazivanju sa stanovišta logike i dokazivanju u procesnom pogledu. Dokazivanje potčinjeno zakonima pravilnog mišljenja

38) B. Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1980., str. 140.

predstavlja kretanje od poznatog ka nepoznatom, do potpunog i pravilnog znanja o krivičnoj stvari. Na drugoj strani, dokazivanje u procesnom smislu označava sistematski sastav operativnih aktivnosti pomoću kojih se dolazi do saznanja relevantnih činjenica u krivičnom postupku. Ovakvo shvatanje dokaza regulisano je i krivično-procesnim odredbama³⁹⁾.

Iz tih razloga je nepravilno i neprihvatljivo uzimanje, izolovano od ostalih, samo nekih karakteristika, u ovom slučaju logičke prirode. Na osnovu njih jedno dokazno sredstvo se ne može tumačiti isključivo kao logička kategorija, a njegova celokupna pravna priroda ne može se opredeliti samo specifičnostima logičke prirode. Sa druge strane, ovo shvatanje u stvaranju ekspertiznog zaključka u prvi plan stavlja dedukciju, čime se priključuje i temelji na filozofskom shvatanju koje ističe deduktivni zaključak kao najpouzdaniji, nasuprot drugom filozofskom pravcu koje deduktivni zaključak u potpunosti suprotstavlja induktivnom, koji stavlja u prvi plan⁴⁰⁾. Na taj način, shvatanje koje srž veštačenja vidi u stvaranju gornje premise u sudskom silogizmu, određeni logički metod proglašava za suštinu jednog pojma, čime sam taj metod, bilo induktivni bilo deduktivni, čini samodovoljnim. To je pogrešno jer ni jedan metod nije sam po sebi svrha, već je svrha metoda da dovede, u okviru određene teorije

39) D. Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1983., str. 185.

40) Vidi: G. Petrović: Logika, Zagreb, 1985., str. 149. i dalje.

do naučne spoznaje, koja se može realizovati i proveriti praktičnim delovanjem⁴¹⁾.

Osим toga, induktivni i deduktivni metod ne isključuju jedan drugi, već čine jedinstvo. U dijalektičkom jedinstvu indukcija i dedukcija čine jedan spoznajni proces, jer njihov predmet čini objektivna povezanost i uslovljenost opšteg i posebnog. One se, kao metode saznanja, kreću u okviru takvog odnosa opšteg i posebnog i u procesu spoznaje neprekidno prelaze jedna u drugu. Pri tome induktivni zaključak postaje premisa deduktivnog zaključka, a deduktivni zaključak služi kao premisa indukcije. Od opšteg stava dedukcijom se prelazi na posebne stavove, a od posebnih, induktivnih na opšte.⁴²⁾

4.8. Veštačenje kao samostalno dokazno sredstvo -

Teorija o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu, odnosno o nalazu i mišljenju veštaka kao samostalnom dokazu, nastaje odbacivanjem teorija o veštačenju kao mešovitom uvidjaju, i o veštačenju kao sudskoj pomoći. Karakteristična je za procesnu teoriju od druge polovine XIX veka⁴³⁾.

41) Vidi: B.Perić: Pravna znanost i dijalektika, Zagreb, 1978.,

42) B.Šešić: op.cit., str. 126, 127. Vidi: A.Stojković: Osnovi marksističke filozofije, Beograd, 1978., str. 110; J.Mayer: Dialektik im Strafprozess, Tübingen, 1965., str. 40, 41; Materijalističeska-ja dialektika, III Moskva, 1984., u redakciji, V.Konstatinova, V.G.Moharova.

43) B.Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 177, 178; N.Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899., str. 369; J.Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 678; F.Rulf: Der österreichische Strafprozess, Prag, Wien, Leipzig, 1885., str. 150; C.J.A.Mittermaier: Die Lehre vom Beweis im deutschen Strafprozess, Darmstadt, 1834., str. 185.

Doba u kome ovo shvatanje dobija široko uporište u procesnoj teoriji poklapa se sa sve obimnijom primenom veštačenja u krivičnom postupku. Od vremena u kome je veštačenje, kao poseban institut, bilo sasvim neformalno i uglavnom se iscrpljivalo u nekim oblicima nedovoljno razvijene sudsko-medicinske delatnosti, do savremenog krivičnog postupka, gde je veštačenje potpuno oformljena samostalna sudska radnja, bez koje se savremeni postupak teško i može zamisliti, doktrinarni stavovi su se menjali. Teorija se kretala od shvatanja o veštačenju kao nesamostalnom sredstvu, tumačeći ga kao deo posebnog, tzv. mešovitog uvidjaja, kao sudske pomoći, izjednačavajući ga sa svedokom, da bi ga u skladu sa pozicijom koju mu pridaje savremena praksa označila kao samostalno dokazno sredstvo, kao što su to druga dokazna sredstva. To je karakteristično kako za domaću procesnu teoriju⁴⁴⁾, tako i za sovjetske autore⁴⁵⁾, kao i za nemačke i austrijske procesualiste⁴⁶⁾.

44) B. Marković: op.cit., str. 178; M. Čubinski: Naučni i praktični komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 1933, str. 342. T. Vasiljević, Sistem krivično-procesnog prava Beograd, 1981., str. 233-334, V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo II, Zagreb, 1980., str. 185; D. Dimitrijević, M. Zlatić, Đ. Lazin: Krivično procesno pravo SFRJ Beograd, 1983., str. 247; Č. Stevanović, Krivično procesno pravo, Beograd, 1983., str. 126., P. Marina: Krivična postapka, Skoplje, 1980., str. 98.

45) A. V. Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959, str. 143; I. L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 4; Teoria dokazateljstv u sovetskom ugolovnom processe, Grupa autora u redakciji J. V. Žogin, J. B. Karpec, V. J. Kudrjavcev, G. J. Kočarov, G. M. Minjkovski, Moskva, 1973., str. 700; Sovetski ugolovni proces, Grupa autora u redakciji M. U. Bažanova, Moskva, 1980., str. 164; A. J. Paliašvili: Ekspertiza v sude po ugolovnim delam, Moskva, 1973., str. 1.

46) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 210-211; K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachferständige, München, 1985., str. 21; M. Helvenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 9; H. H. Kühne: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 298; Kube, Leinweber: Polizeibeamte als Zeugen und

Mesto i uloga veštačenja u krivičnom postupku sasvim opravdava stav o nalazu i mišljenju veštaka kao samostalnom dokaznom sredstvu. Osim što je u skladu sa praksom savremene krivične procedure, ovo shvatanje je najčešće i osnova za teoretska razmatranja veštačenja u savremenoj nauci krivično-procesnog prava, mada se često, polazeći od istog stava, dolazi do različitih stanovišta o posebnim pitanjima veštačenja,⁴⁷⁾ o čemu će biti više reči u narednim izlaganjima.

Sachverständige, München, 1980., str. 40; H. Bremer: Der Sachverständige, Heildeberg, 1973., str. 138; K. Bertel: Grundriss des österreichischen Strafprozessrechtz, Wien, 1973., str. 74.

47) Vidi: JeschekKaizer: Erstes deutsch-sowjetisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie.

5. VEŠTAČENJE KAO SAMOSTALNO DOKAZNO SREDSTVO

5.1. Problemi teorije o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu

Iako je shvatanje o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu, odnosno nalazu i mišljenju veštaka kao samostalnom dokazu, vladajuće u savremenoj teoriji i u skladu sa praktičnim značajem veštačenja u savremenoj krivičnoj proceduri, smatramo da u teorijskoj postavci ima izvesnih nedostataka.

Pre svega, uprkos širokoj zastupljenosti, ovaj stav se pokazuje kao nedovoljno argumentovan, kako u delu domaće literature, tako i kod niza stranih autora. Najčešće se kao deo uvodnog izlaganja samo konstatuje da se radi o samostalnom dokaznom izvoru (sovjetska teorija), odnosno dokaznom sredstvu (nemačka teorija), ili se nakon iznošenja istorijskog razvoja misli o pravnoj prirodi veštačenja ističe da je veštačenje samostalno dokazno sredstvo. Isto tako, da se zaključak veštaka može smatrati samostalnim dokaznim sredstvom, često sledi posle uporedjivanja veštačenja sa drugim dokazima u krivičnom postupku, u okviru kojih se posebno ističu specifičnosti koje veštačenje razlikuju od njih.

Tako. B. Marković ističe da veštaci kao što nisu vrsta svedoka, tako isto nisu ni pomagači sudije. Sudija donosi odluku sam i nezavisno od svakog spoljnog uticaja. Da bi doneo odluku, on treba da poznađe sve one činjenice koje su od uticaja na odluku, pa prema tome, sva ona sredstva, pomoću kojih on dolazi do saznanja tih činjenica, jesu samostalna dokazna sredstva. Nalazom veštaka se isto kao i uviđajem ili svedočenjem, pronalaze i utvrđuju pojedine važne činjenice. Na taj način veštaci stavljaju sudiju u položaj da može iz utvrđenih činjenica izvući potreban zaključak, zbog čega se može smatrati da oni ceo dokazni materijal čine upotrebljivim za sud, i da funkcionišu kao dokazno sredstvo koje je različito od svih ostalih¹⁾.

U okviru teorije o načinima saznanja činjenica u krivičnom postupku V. Bayer veštačenje određuje kao dokaz u užem smislu reči. Prema Bayeru, utvrđivanje činjenica vlastitim opažanjem onoga ko činjenice utvrđuje predstavlja najjednostavniji i, u pravilu, najpouzdaniji način utvrđivanja (saznanja) činjenica. „Mogućnost pogrešnog utvrđivanja činjenica vlastitim čulima bitno je manja nego pri bilo kojem drugom načinu utvrđivanja činjenica. Međutim, ako onaj ko utvrđuje činjenice ne može činjenice utvrditi vlastitim opažanjem, mora se poslužiti nekim izvorom saznanja o činjenicama, a ti drugi izbori saznanja o činjenicama nazivaju se dokazima.“

1) B. Marković: Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930., str. 358.

Dokaz u krivičnom postupku Bayer definiše kao izvor saznanja o činjenicama koje se utvrđuju u krivičnom postupku, kojim se organ koji utvrđuje činjenice koristi kada neku činjenicu ne može utvrditi vlastitim opažanjem. Takav izvor saznanja sastoji se, ili u obaveštavanju o činjenicama što ih organu koji utvrđuje činjenice daje lice koje je sopstvenim opažanjem saznalo za određene činjenice (okrivljeni, svedok, veštak, autor isprave), ili u ranijem tehničkom snimku činjenica (fotografija, magnetofonska snimka). Na osnovu toga određuje i iskaz veštaka (nalaz i mišljenje) kao izvor saznanja o činjenicama koje se utvrđuju u krivičnom postupku, različit od sopstvenih čulnih opažanja koja vrši organ krivičnog postupka²⁾.

Analizirajući suštinu veštačenja. T.Vasiljević smatra da pitanje da li je veštačenje uopšte dokazno sredstvo ima minimalno teorijsko i skoro nikakvo praktično značenje. "Dva glavna mišljenja koja su postojala od početka pokretanja problema, zastupaju se i danas sa više manje istim argumentima. Nasuprot mišljenju da je veštačenje dokazno sredstvo ističe se mišljenje da je veštačenje samo pomoć sudu u utvrđivanju činjenica. Smatranje veštačenja pomoći sudu ne uzima veštačenju karakter dokaznog sredstva. Svako dokazno sredstvo je pomoć sudu u utvrđivanju činjenica. Ono što veštak ispituje predmet je dokaza, ono što veštak podnosi nije nikakav definitivni

2) V.Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 16, 186.

sud o predmetu dokaza, već dokaz kao i svaki drugi, koji sud tek treba da oceni i na osnovu toga da ga prihvati ili odbije. Veštačenje je zato dokazno sredstvo kao što su i sva druga"³⁾.

Alsberg, Müse, Mayer zaključuju da je veštačenje samostalno dokazno sredstvo, nakon razmatranja ranijih tumačenja njegove pravne prirode: "Veštak se često označava kao pomoćnik sudije. To ima, pre svega, istorijske razloge, jer je prvobitno sudija pozivao veštaka samo da zajedno s njim učestvuje u tzv. mešovitom ili složenom uvidjaju. Delom se označavanje veštaka kao sudska pomoć primenjuje da bi se izrazilo da veštačenje nije dokazno sredstvo u običajnom smislu reči. To ipak nije tačno. Kada se veštak saslušava postoji izvodjenje dokaza, i veštak je dokazno sredstvo kao i svako drugo"⁴⁾.

Bitne crte veštačenja kao samostalnog dokaznog sredstva K. Jessnitzer vidi u tome što je ono "sudska pomoć" u krivičnom postupku: "Sudski veštak, u smislu ove knjige je veštak koji u određenom slučaju učestvuje kao dokazno sredstvo i pomagač sudije u odlučivanju u sudskom postupku... Veštačenje pripada dokaznim sredstvima sudskog postupka kao i druga dokazna sredstva... U svakom slučaju veštak je pomagač sudije, koji sudiji, čija opšta znanja i posebno životno iskustvo na određenom stručnom

3) T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 335.

4) Alsberg, Müse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 208.

području dopunjuje i podupire uz pomoć stručnog utvrđivanja traženih činjenica. Veštak ipak ni u kom slučaju nije sudija"⁵⁾.

K. Peters suštinu veštačenja objašnjava njegovim uporedjivanjem sa svedočenjem: "Veštak je lice koje svojom stručnošću sudu omogućuje pravilno vrednovanje utvrđenih činjenica. Snagom posebne stručnosti veštak izvodi iz datih činjenica opštevažede zaključke bitne za presudu. I svedok i veštak saopštavaju sudu svoje znanje o stanju stvari. Svedok to čini iznoseći sudiji činjenice, a veštak iznosi sudiji stanje stvari vrednovanjem iznesenih postojećih činjenica. Oba su dokazna sredstva, oba su pomoćnici sudije. Dok svedok saopštava sudiji znanja o stanju stvari, veštak ga stavlja u stanje da može pravilno da proceni činjenično stanje. Oba stoje kao dokazna sredstva na istoj procesnoj ravni... Netačno je i opasno veštaka nasuprot svedoku označiti isključivo kao pomagača sudije. Ovaj stav je nepravilan, jer izdvaja veštaka iz dokaznih sredstava i neprincipijelno ga čini posebnom vrstom procesnog subjekta..."⁶⁾.

I.F.Krilov samo konstatuje, bez analize, da je veštačenje samostalno dokazno sredstvo. "Teorija i praksa sovjetskog krivičnog postupka i sovjetskog krivičnog procesnog zakonodavstva su jedinstveni u oceni procesne prirode ekspertize. Izvodjenje ekspertize se smatra samostalnom istražnom radnjom, a zaključak eksperta samostalnim

5) K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 21, 24.

6) K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 319.

izvorom dokaza"⁷⁾.

Ni u razmatranju M. S. Strogoviča ne nalazimo dovoljno argumenata za ovu teoriju: "Zaključak eksperta, kao i svaki drugi dokaz, podleže proveri suštine i oceni po unutrašnjem ubedjenju suda, zasnovanoj na razmatranju svih okolnosti dela u njihovoj sveukupnosti... Zaključak eksperta u isto vreme po svojoj suštini predstavlja i dokaz posebne vrste: njegova osobenost ogleda se u tome, što se ispoljava u rezultatu specifičnog istraživanja okolnosti i podataka o krivičnom delu po zahtevu istražitelja ili suda. Izvodeći ekspertizu ekspert se oslanja na materijal krivične stvari, u vezi sa delom prikupljenim stvarnim dokazima i dokumentima, obavlja njihovo ispitivanje (ponekad uz pomoć laboratorijskih sredstava) i formira svoj zaključak i daje odgovore na postavljena pitanja"⁸⁾.

Kod drugih autora savremene procesne teorije argumentacija stava o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu je još oskudnija, i uglavnom se zasniva na tome da je to shvatanje o pravnoj prirodi veštačenja koje prihvata celokupna savremena teorija krivičnog procesnog prava.

Manji broj pisaca iznosi, po nama kontradiktornu, tvrdnju da je veštačenje sudska pomoć i samostalno dokazno sredstvo⁹⁾.

7) I.F.Krilov: Savremeni ugovorni proces, grupa autora, Moskva, 1980., u redakciji M.U.Bažanova, str. 193.

8) M.S.Strogovič: Kurs sovjetskogo ugovornogo procese, Moskva, 1986., str. 434.

9) Tako: E.Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 549. i dalje; K.Jesstnizer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 21; Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 6, 7; Alsberg, Nüse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 210.

Naime, ako je veštačenje samostalno dokazno sredstvo, ^{onda} podleže proceduri određenoj u zakonu i istovetnoj za sve druge dokaze kojima se sudija koristi u krivičnom postupku, i kao takvo pomaže u stvaranju konačne sudske odluke koliko i svi drugi dokazi. Ukoliko veštaka u krivičnom postupku shvatamo kao sudskog pomoćnika u odlučivanju, onda se neminovno nameće da je on kao takav nesamostalan, jer ne obavlja sam određenu funkciju, već samo pomaže drugom subjektu, koji je jedini ovlašćen u krivičnom postupku da je obavlja. Sa druge strane, kako se radi o ključnoj aktivnosti u krivičnom postupku, o odlučivanju o krivičnoj stvari, posebna tvrdnja da veštak kao dokazno sredstvo predstavlja pomoć sudiji, uslovljava i tumačenje veštačenja kao dokaznog sredstva drugačijeg, vrednijeg i pouzdanijeg od ostalih, koja nisu sudska pomoć.

Zapravo, istorijski posmatrano, shvatanje o veštačenju kao sudskom pomoćniku u svom početku veštačenju ne pridaje položaj samostalne procesne figure, nego ga isključivo sagledava kao pomoćnika u vršenju druge radnje, najčešće uvidjaja. Kasnije, sa razvojem naučno-tehničkih saznanja i krivične procedure uopšte, veštak postaje samostalno dokazno sredstvo, ali zbog svoje specifične prirode shvata se kao bitno drugačije i pouzdanije od ostalih.

Istovremeno vidjenje veštaka kao sudskog pomoćnika i samostalnog dokaznog sredstva treba da naglasi

prednosti takvog dokaznog sredstva u odnosu na druge. Savremena procesna teorija u najvećem delu odbacuje bilo kakvu superiornost dokaza veštačenjem u odnosu na druge dokaze, jer se to shvatanje suprotstavlja postojećim principima krivične procedure, ugrožava nezavisnost sudskog veća u odlučivanju i predstavlja opasnost po zakonitost u odlučivanju u sudskom postupku. Iz tih razloga, brojni autori ističu da je istovremena tvrdnja da je veštačenje samostalno dokazno sredstvo i sudska pomoć u odlučivanju, nepotrebna, neodgovarajuća, pa čak i štetna oznaka pozicije veštaka u krivičnom postupku.

Tragajući za suštinom pravne prirode veštačenja, krivična procesna teorija je formulisala niz shvatanja da bi došla do stava o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu. Oспорavanjem nekih od njih, kao što je to slučaj sa onima koje veštačenje izjednačavaju sa svedočenjem, ne argumentuje do kraja tvrdnje da je veštak samostalno dokazno sredstvo. Analizom sličnosti i razlika između veštačenja i svedočenja, i zaključkom da se radi o dva različita dokazna sredstva, ističe se da su to dve različite kategorije i da veštačenje nije vrsta svedočenja. Međutim, time se i ne obrazlaže zbog čega se veštačenje smatra samostalnim dokaznim sredstvom.

Ono što može da zbuni i stvori nedoumice u potpunom razumevanju veštačenja kao samostalnog dokaznog sredstva, jeste i to što predmet veštačenja najčešće čine drugi dokazi. Postavlja se pitanje da li je

zbog toga nalaz i mišljenje veštaka samo izvor drugih dokaza, način kojim se pribavljaju i čine upotrebljivim drugi dokazi, ili samo način provere drugih dokaza.

B.Marković, koji veštačenje shvata kao samostalno dokazno sredstvo, ističe: "Veštaci stavljaju sudiju u položaj da može iz utvrđenih činjenica izvući potrebne zaključke; oni dakle ceo dokazni materijal čine upotrebljivim, te stoga oni funkcionišu kao dokazno sredstvo različito od svih ostalih"¹⁰⁾.

R.S.Belkin u vezi veštačenja kao samostalnog dokaznog sredstva navodi: "Ekspertizno istraživanje predstavlja sredstvo utvrđivanja sadržine dokaza u slučajevima kada svojstva pojava, odnosa i veza unutar dokaza, kao i sa drugim dokazima i drugim faktičkim radnjama, ne mogu biti ustanovljeni jednostavnim istraživanjem svakog dokaza"¹¹⁾.

Sa druge strane, za svaki dokaz je karakteristično da ukazuje na relevantnu vezu nekog lica ili objekta sa izvršenim delom i učiniozem. Takva veza nastala je u vreme izvršenja krivičnog dela samim aktom izvršenja, zbog čega je objektivna, vremenski i prostorno autentična upravo za to krivično delo. Naknadna i samo slučajna povezanost nema dokazno značenje.

Medjutim, u slučaju veštačenja situacija je nešto drugačija. Lice koje daje nalaz i mišljenje, dakle

10) B.Marković: Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930., str. 38.

11) R.S.Belkin: Sobiranije, isledovanije i ocenka dokazateljstv, Moskva, 1973., str. 52.

veštak, kao izvor dokaza, za razliku od svedoka, nije bio ni u vremenskom ni u prostornom kontaktu sa izvršenim delom. Zbog toga i ne postoji nikakav autentičan odraz krivičnog događaja u njegovoj svesti, na način na koji se to događa kod svedoka. Veštak se pojavljuje naknadno, tek u krivičnom postupku, sa bitnom vremenskom i prostornom distancom u odnosu na krivično delo. O krivičnom delu saznaje od organa krivičnog postupka i leger artis vrši ispitivanje ekspertiznog odnosa, najčešće drugog dokaznog sredstva. Na osnovu toga formuliše svoj nalaz i mišljenje, koji sud cení kao poseban dokaz u krivičnom postupku. Postavlja se pitanje šta je to što uprkos izvesnim odstupanjima od opštih karakteristika dokaza, tj. dokaznih sredstava, veštačenje čini samostalnim dokaznim sredstvom, procesno i dokazno jednako vrednim sa ostalim dokaznim sredstvima i dokazima?

Na primer, veštačenjem je utvrđeno da su tragovi krvi (otisak prsta) na sečivu koje pripada okrivljenom iste krvne grupe koju ima i oštećeni, ili da je određena isprava falsifikovana. Sečivo (sa tragovima) kojim je izvršeno krivično delo, odnosno falsifikovana isprava, predstavljaju stvarne dokaze. Pri tome, polazeći od toga da su sudski dokazi promene u spoljašnjem svetu nastale izvršenjem krivičnog dela, nije bitna stvar sama po sebi (sečivo, isprava), već promene na njoj, kao njena nova svojstva dobijena učesćem u krivičnom delu. Kako su takve promene neodvojive od samog predmeta kao nosioca

stvarnog dokaza, stvarni dokaz predstavlja isprava sa tragovima brisanja, dopisivanje novog teksta, odnosno sečivo sa tragovima krvi¹²⁾.

Iako su takvi predmeti, kao relevantni za krivični postupak (stvarni dokazi), pribavljeni u skladu sa zakonskim formama pribavljanja dokaza, sami po sebi nemaju presudnu vrednost u opredeljivanju konačne sudske odluke, jer kao takvi, oni dopuštaju postojanje i drugih verzija, na primer: da tragovi krvi potiču od okrivljenog, koji je koristeći se nožem sam sebe povredio, da je krv životinjskog porekla itd.; osim verzije da je sečivo predmet kojim je izvršeno krivično delo i da su na njemu tragovi krvi oštećenog. Sam sudija, odnosno sudsko veće, ne može da utvrdi pravo značenje stvarnog dokaza i da izvrši postupak eliminacije postavljenih verzija. Radi se o situaciji kada prema ZKP-u "za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaže stručnim znanjem", odnosno kada treba odrediti veštačenje.

Pravilno obezbeđjeni i zapakovani stvarni dokazi ispituju se tokom veštačenja odgovarajućim metodama. Veštak utvrđuje da li se radi o krvnim tragovima, da li su krvne mrlje životinjskog ili ljudskog porekla, ako je moguće koliko su tragovi stari, da li se radi o krvi osobe muškog ili ženskog pola, koje krvne grupe, itd.

12) Vidi: V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, Skoplje, 1985., str. 878-896; Uporedi: V. Bayer: Osnovi opće teorije o dokazima, JRPK 2/63; V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 17, 147.

Nalaz i mišljenje veštaka, u kome veštak odgovara na sva postavljena pitanja i zaključuje da se radi o krvnoj grupi osobe muškog roda krvne grupe A (kao i oštećeni), za konkretnu dokaznu situaciju ima veliku vrednost. To znači, ako se eliminiše bilo koja druga mogućnost, (da je oštećeni koristio upravo to sečivo i da je tom prilikom došlo do samopovredjivanja), da je nož sredstvo kojim je izvršeno krivično delo, i govori u prilog verziji o okrivljenom kao izvršiocu krivičnog dela (indicija posedovanja sredstva kojim je izvršeno krivično delo).

Da li je u ovom slučaju veštačenje izvor drugih dokaza, način da se drugi dokaz učini upotrebljivim za krivični postupak, odnosno da se njegovo pravo značenje učini dostupnim sudskom veću, ili je nalaz i mišljenje veštaka poseban samostalan dokaz? Bez veštačenja pravo značenje stvarnog dokaza ostaje nedostupno sudskom veću, ali to automatski ne znači da veštak ima samo ulogu posrednika između veća i dokaza, niti da je zbog toga dokazno sredstvo posebne vrste, *sui generis*.

Suština je u aktivnosti veštaka u krivičnom postupku, u njenom kvalitetu i njenim rezultatima i značenju koje ima za krivični postupak. Primena odgovarajućeg stručnog znanja u krivičnom postupku od strane veštaka je uvek kreativna delatnost, koja za svoj rezultat ima utvrđivanje novih činjenica relevantnih za konkretnu krivičnu stvar. Veštak treba da ispita određeni predmet, za koji se, prema okolnostima pronalaženja i fiksiranja,

kao i prema njegovim posebnim svojstvima, pretpostavlja da nosi informacije relevantne za krivični postupak. Primenom odgovarajuće stručne metode veštak otkriva specifične promene i svojstva predmeta, i u okviru njih ustanovljava činjenice važne za krivični postupak. On na taj način, stvaralačkom primenom svog specijalnog znanja, dešifruje pravu sadržinu dokazne informacije, sadržine u stvarnom dokazu kao nosiocu informacije, i ustanovljava za sud relevantne činjenice. Bez otkrivanja novih činjenica, nema ni nalaza ni mišljenja veštaka kao samostalnog dokaznog sredstva.

Veštak istražuje ono što je u nosiocu dokaznih informacija sadržano u sirovom stanju (Rohzustand)¹³⁾, u obliku nepristupačnom za sudsko veće. Polazeći od takvog informacionog materijala, veštak vrši ekspertizno istraživanje i pri tome svoju aktivnost ne iscrpljuje samo u činjenju ovih informacija upotrebljivim i dostupnim za sudsko veće, zbog čega i ne može da bude samo izvor drugih dokaza. Rezultat njegovog istraživanja je otkrivanje novih činjenica, koje on u svom nalazu i mišljenju, kao dokazu, iznosi sudskom veću. Upravo to što je rezultat stručnog istraživanja, uvek stvaralačkog, odredjenog i prilagodjenog konkretnim uslovima, a nikada šablonskog i mehaničkog, utvrđivanje novih, do tada nepoznatih, činjenica, čini nalaz i mišljenje veštaka posebnim samostalnim dokazom.

¹³⁾ Izraz "Rohzustand" upotrebljava: E. Löhring: Die Erforschung des Sachverhalts im Prozess, Berlin, 1964; kod nas: V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, Skoplje, 1985., str. 475. i dalje.

Pri tome, i nalaz i mišljenje veštaka, kao i svaki drugi dokaz, održava objektivnu autentičnu povezanost krivičnog dela sa objektivnom stvarnošću. Međutim, u slučaju veštačenja ta veza je takva da se na drugi način, osim primenom specijalnog znanja, ne može otkriti, niti do kraja "pročitati", dešifrovati. Na osnovu te veze veštak otkriva nove činjenice, koje, kao i kod svakog dokaza, u zajedništvu sa ostalim dokazima, čine korak napred u saznanju o krivičnom delu i učiniocu.

Nalaz i mišljenje veštaka nije nikakav poseban dokaz, dokaz sui generis. Kao i svi drugi dokazi, i ovaj ima izvesnu specifičnost, određenu samobitnost, koju imaju i svi drugi dokazi, i na osnovu kojih se i razlikuju. Njegova suština je, kao i kod svih drugih dokaza, u saznanju o novim relevantnim činjenicama kojima se u potpunosti informacioni mozaik krivične stvari. Konačno mesto i značaj koji će nalaz i mišljenje veštaka imati kod donošenja sudske odluke određuje njegova uklopljenost u ukupnu dokaznu zgradu. Sam za sebe, on predstavlja samo mali segment krivičnog događaja i samo se uslovno može izolovati od drugih dokaza, radi ocene i provere njegove sadržine, verodostojnosti i pouzdanosti. Pravo značenje dobija u vezi sa drugim dokazima, jer tek svi dokazi zajedno, skladno uklopljeni, daju pravu sliku krivičnog događaja¹⁴⁾.

14) Vidi: G.F.Gorski, L.D.Kokorev, P.S.Eikind: Problemi dokazateljstva v sovetskom ugolovnom processe, Voronež, 1978., str.212 i dalje; R.S.Belkin: Sobiranje isledovanije i ocenka dokazateljstva, Moskva, 1966., str.73; I.I.Muhin: Važnšie problemi ocenki sudabeni dokazateljstva v ugolovnom i graždanskom sudoproizvodstve, Lenjingrad, 1974., str.42,43; V.Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, Skoplje, 1985., str. 897-920 .

Iz tih razloga i zakonodavac upozorava da svaki dokaz treba ceniti pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima (ZKP čl. 347, st. 2).

Nemački autori krivičnog procesnog prava i kriminalistike u vezi sa veštačenjem govore i o posebnom dokazu, tzv. kriminalno-tehničkom dokazu¹⁵⁾.

Löwe-Rosenberg o ovom dokazu govore u izlaganju o veštačenju, obzirom da se u okviru ovog dokaza veliki značaj pridaje i veštačenju, zbog čega kriminalno-tehnički dokaz određuju na sledeći način: "Kao kriminalno-tehnički stvarni dokaz označava se utvrđivanje i vrednovanje vršeno modernim sredstvima kriminalistike svih činjenica u vezi sa krivičnim delom... Krivično procesno ovaj stvarni dokaz nije samostalno dokazno sredstvo, već ciljno usmerena kombinacija klasičnih dokaznih sredstava: svedoka, stručnog svedoka, veštaka i uviđaja"¹⁶⁾.

Dakle, osnovna karakteristika posebnog kriminalno-tehničkog stvarnog dokaza, prema izloženom, bila bi upotreba savremenih sredstava moderne kriminalističke tehnike, zbog čega je teško takav dokaz svrstati u zakonom ograničen krug dokaznih sredstava, pa se tumači kao kombinacija klasičnih dokaznih sredstava u kojoj dominira veštačenje.

15) F. Geerds: Sachbeweis und Sachverständigenbeweis aus kriminalistischer Sicht, Archiv für Kriminologie, Band, 172, 120/83; S.G. Kasper: Freie Beweiswürdigung und moderne Kriminaltechnik, Hamburg, 1978.

16) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 8.

Mada moderna kriminalistika predstavlja izuzetno jako oružje krivične procedure u borbi protiv kriminaliteta, svojom sve širom primenom utiče i na sam krivični postupak, izmedju ostalog, stavljajući u prvi plan dokaz veštačenjem. Medjutim, njenom konkretnom primenom ne menja se i suština određenog dokaznog sredstva, niti se stvaraju nova, posebna dokazna sredstva.

Iz tih razloga se o tzv. kriminalno-tehničkom stvarnom dokazu ne može govoriti kao o posebnom dokaznom sredstvu. Bez obzira na to koji je metod utvrđivanja primenjen u izvodjenju veštačenja, koliko je savremen, pa čak i da je potpuno nov, obavlja se u istim uslovima, onim koje mu određuje veštačenje kao posebna dokazna radnja. Veštačenje ne postaje nova, drugačija vrsta dokaznog sredstva primenom posebnih, najsavremenijih kriminalno-tehničkih metoda. Pomognuto modernom i savremenom kriminalnom tehnikom ono će imati mnogo veći domet i biti efikasnije, nego u slučaju primene starijih metoda, ali ostaje i dalje samo veštačenje.

Povezanost veštačenja i stvarnog dokaza (koji se veštači), uvidjaja kojim je takav predmet (stvarni dokaz) pronadjen i fiksiran, iskaza svedoka o činjenicama relevantnim za rasvetljenje krivične stvari (na primer uloge i znanja takvog predmeta u izvršenju krivičnog dela), nije posebno i specifično svojstvo kojim ovi dokazi gube samostalnost i postaju posebno dokazno sredstvo, odnosno ciljno usmerena kombinacija klasičnih dokaznih sredstava.

Posebno se ne može tvrditi da je ovakva povezanost uzrokovana isključivo primenom savremenih kriminalno-tehničkih metoda, kako to inače proizilazi iz argumentacije o postojanju posebnog tzv. kriminalno-tehničkog stvarnog dokaza. Povezanost i uslovljenost različitih dokaznih sredstava, obzirom da se svako dokazno sredstvo odnosi samo na pojedinačne segmente krivičnog događaja, proizilazi po prirodi stvari iz samog krivičnog događaja. Dokazi, odnosno dokazna sredstva, u krivičnom postupku su uvek medjusobno povezani i uslovljeni, i samo ukoliko je njihova veza skladna, ukoliko ne protivureče jedan drugome, daju pravu sliku spornog događaja i čine osnovu za donošenje sudske presude. U krivičnom postupku nema izolovanih dokaznih sredstava, dokazi uvek predstavljaju "ciljnu kombinaciju".

U tom smislu i kriminalističko-tehnički stvarni dokaz, osim što nema procesnu samostalnost, obzirom na zakonom ograničen krug dokaznih sredstava koji nije moguće izmeniti bez argumentovane intervencije u zakonskom tekstu, ne poseduje ni faktičku samostalnost. Zapravo, u slučajevima u kojima prema nemačkim autorima postoji kriminalno tehnički stvarni dokaz, radi se o veštačenju primenom najnovijih kriminalno-tehničkih metoda. Medjusobna povezanost dokaza je svojstvena i neophodna svakom postupku i ne nastaje, niti je izrazita samo kod tzv. kriminalno-tehničkog stvarnog dokaza, a posebno ne nastaje zbog upotrebe modernih sredstava kriminalističke tehnike u

utvrđivanju relevantnih činjenica.

Čini nam se da je i samo shvatanje o kriminalno-tehničkom stvarnom dokazu, koje se pokazuje kao neodrživo, nastalo iz nedovoljno argumentovanog i razložnog stava o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu. U ovom slučaju, teškoće u tumačenju veštačenja koje za svoj predmet istraživanja ima druge dokaze i nastaje u krivičnom postupku primenom specifičnih savremenih najrazličitijih oblasti nauke i ljudskog saznanja uopšte, pa tako i kriminalne tehnike, nisu sasvim razjašnjene, pa su kao takve rezultirale stavom o posebnom tzv. kriminalno-tehničkom stvarnom dokazu.

Specifično tumačenje dokaza veštačenje daje i V. Bayer u okviru analize načina utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku.

Za razliku od uvidjaja, koji prema shvatanju V. Bayera predstavlja najpouzdaniji način utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, jer se temelji na čulnom opažanju istražnog sudije, odnosno raspravnog veća, (pri čemu je raspravni uvidjaj pouzdaniji od istražnog uvidjaja koji pred sud dolazi u obliku zapisnika o uvidjaju), veštaci činjenice ne utvrđuju čulnim opažanjem već dokazivanjem, i to na poseban način. "Na kraju treba napomenuti da vještaci utvrđuju činjenice na poseban način a ne izvodjenjem i ocjenom dokaza. Tu je riječ najpre o činjenicama koje vještak po pravilima svoje struke mora prethodno utvrditi (nalaz vještaka) da bi mogao odgovoriti

na pitanja o činjenici ili činjenicama koje mu je postavio organ krivičnog postupka. Organ krivičnog postupka postavio je na primer sušskomedicinskom vještaku pitanje što je bilo uzrok smrti neke osobe. Vještak najpre obdukcijom leša, po pravilima svoje struke, utvrđuje u kom su stanju pojedini organi umrloga. Na osnovu tako konstatiranih činjenica (nalaz o stanju organa leša) iz svoga znanja i iskustva, vještak će odgovoriti na pitanje koje mu je organ krivičnog postupka postavio. Na taj način će vještak dati svoje mišljenje o činjenici što je bilo uzrok smrti umrlog. Ta činjenica, što je bilo uzrok smrti umrloga, upravo se utvrđuje u krivičnom postupku i nju treba da utvrdi organ krivičnog postupka. Taj je organ dobio mišljenje vještaka o toj činjenici (vještak je rekao šta je po njegovom mišljenju uzrok smrti umrloga). Za organe krivičnog postupka iskaz vještaka o činjenicama (nalaz i mišljenje vještaka) je dokaz, koji on (organ krivičnog postupka) mora najprije izvesti a onda oceniti. Organ izvodi taj dokaz kako da sasluša i zapisnički zabilježi nalaz i mišljenje vještaka, pa onda sadržaj toga iskaza u vezi sa sadržajem ostalih izvedenih dokaza i činjenica utvrđenim vlastitim opažanjem, upotrebljava da bi po slobodnoj oceni zaključio koji je bio uzrok smrti"¹⁷⁾.

Prema shvatanju V. Bayera, kao i niza drugih autora, postoje dva načina saznanja i utvrđivanja činjenica od strane organa krivičnog postupka, a to su vlastito

17) V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 67.

čulno opažanje organa postupka koji činjenice utvrđuje na najjednostavniji i po pravilu najpouzdaniji način, i dokazivanje, kod koga, prema ovim autorima, postoje brojne opasnosti i pogreške. Dokazivanju se pristupa kada neke činjenice nije moguće utvrditi vlastitim čulnim opažanjem. Veštačenje predstavlja utvrđivanje činjenica dokazivanjem, dakle na način manje kvalitetan nego što je to čulno opažanje, a uz to i "na poseban način a ne izvodjenjem i ocenom dokaza"¹⁸⁾.

Nasuprot ovom shvatanju, u teoriji procesnog prava postoji i mišljenje da je dokazivanje jedini način utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, po kome se i veštačenjem, kao i svim drugim dokazima, činjenice utvrđuju na jednako vredan način - dokazivanjem¹⁹⁾.

U prilog shvatanju da se činjenice u krivičnom postupku utvrđuju samo dokazivanjem govori i sama bit dokaznih sredstava i suština procesa dokazivanja. U vezi s tim M. Grubiša ističe: "Bitno je kod dokaznih sredstava to da su u njima sadržani podaci (činjenice) o krivičnom delu, odnosno podaci u vezi sa krivičnim delom. Kod uviđaja su takvi podaci inkorporirani u materiji, odnosno u obliku predmeta uviđaja, a kod svedoka oni su urezani u njegovom sjećanju i pamćenju. Sada je potrebno da sudac u krivičnom postupku "pročita" i sazna te podatke

18) V. Bayer: op.cit., str. 15,15, kao i niz drugih autora: Teorija dokazateljstva u sovjetskom ugovornom procesu, grupa autora u redakciji, J. Žogin, J. B. Karpec, V. J. Kudrjavcev, G. J. Kočarov, G. M. Minjkovskij, Moskva, 1973., str. 202-204; R. S. Belkin, A. I. Vinberg: Kriminalistika i dokazivanje, Moskva, 1969., str. 12, 13; P. J. Savić: Teorija sudskih dokaza u krivičnim selima, Beograd, 1886., str. 128.

19) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, Skoplje, 1985., str. 126-152.

iz tih izvora saznanja... Pri tome je bitno da ta dokazna sredstva sadrže u sebi podatke o krivičnom delu i da ona "govore" o tim podacima, a da ih sudac jedino "očitava" iz njih, ali bez ikakva značenja da li on to čini pomoću organa vida, sluha, opipa, njuha... U svim slučajevima zajedničko je to da sudac dolazi jednako pomoću svojih pojedinih čula do saznanja potrebnih podataka o krivičnom delu i učiniocu, ali uvek isključivo posredstvom pojedinih svojih osnova (dokaza) što su, na ovaj ili onaj način, bili u neposrednom kontaktu sa krivičnim delom i zato što sadrže takve podatke, a nikako ne neposredno (jer on nije bio ni u kakvom kontaktu sa krivičnim delom), pa u svim tim slučajevima može biti riječ samo o utvrđivanju činjenica dokazivanjem. A upravo to posredstvo drugih izvora, dakle saznanje činjenica ne iz samog kriminalnog događaja neposredno, nego posredovanjem tih drugih predmeta, osoba i slično, koji su bili u kontaktu sa krivičnim delom (dakle dokazna sredstva) čini bit dokazivanja. Prema tome, nema nikakve razlike između uvidjaja, svjedoka, isprava i ostalih dokaznih sredstava i tako saznanje činjenica pomoću njih predstavlja uvijek i jednako samo dokazivanje. O utvrđivanju činjenica neposrednim (vlastitim) opažanjem, bila bi riječ jedino u slučajevima kada sudac sam zapazi te činjenice, ali u takvim slučajevima prestaje, prema zakonu, njegova funkcija suda i on se transformiše u svjedoka"²⁰⁾.

20) M. Grubiša: Činjenično stanje u krivičnom postupku, Zagreb, 1980., str. 11.

Shvatanje o čulnom opažanju kao najpouzdanijem načinu utvrđivanju činjenica u krivičnom postupku, polazi od toga da su čula izvor saznanja, pa bi dosledno tome, čulno opažanje bilo samo sebi izvor, što u osnovi predstavlja tautološko odredjenje. Stav da čula ne obmanjuju jer ne rasudjuju, kako je to tvrdio Kant polazeći od postulata senzualističko-empirijske gnoseologije: "esse est percipi", pobija se gnoseološkim tumačenjem odnosa privida i suštine²¹⁾.

Suština se ispoljava u svakoj pojavi, ali samo delimično i višeznačno. Ona je uvek samo jedna, a pojava je višeznačna, što stvara teškoće u interpretaciji činjenica (pojava). Da nije tako, odnosno da se suština i pojava uvek podudaraju, dokazivanje bi bilo nepotrebno i suvišno, jer bi suština krivične stvari bila neposredno dostupna i čulima sudije²²⁾.

Čulno opažanje je po svojoj suštini i psihički proces koji predstavlja elemenat svake dokazne radnje zbog same prirode psihološkog mehanizma dokaznih radnji, a nikako nije poseban način utvrđivanja činjenica. Čulno opažanje i dokazivanje nisu dve suprotne kategorije. Dokazivanje ne isključuje čulno opažanje, već se čulno opažanje u krivičnom postupku odvija u okviru dokazivanja, unutar odredjenih istražnih, odnosno raspravnih radnji, ali se ne iscrpljuje samo u čulnom opažanju.

21) Vidi: A. Stojković: Osnovi marksističke filozofije, Beograd, 1974., str. 86.

22) V. Vodinelić: Op.cit., str. 126-152.

Iz tih razloga je i tumačenje veštačenja kao specifičnog načina utvrđivanja činjenica dokazivanjem, nasuprot utvrđivanju činjenica vlastitim čulnim opažanjima organa koji utvrđuju činjenice, neadekvatno suštini veštačenja koje u krivičnom postupku ima mesto dokaznog sredstva kao što su to i svedočenje, uvidjaj, isprave, itd.

Kod istog autora stoji i tvrdnja da i veštaci utvrđuju činjenice u krivičnom postupku. Naime, u skladu sa shvatanjem o oblicima spoznaje u krivičnom postupku i načinima utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, V. Bayer ističe da osim organa koji donosi odluku, kao i organa koji sami ne donose odluke, ali pripremaju donošenje odluka od strane drugih organa krivičnog postupka (istražni sudija i stranke), činjenice u krivičnom postupku utvrđuju i veštaci²³⁾.

Suprotno Bayeru, M. Grubiša smatra da veštaci ne utvrđuju činjenice u krivičnom postupku. Široko postavljen krug subjekata koji utvrđuju činjenice u krivičnom postupku, koji navodi V. Bayer, po Grubiši je pozitivan zakonu. Time se stvara jedna posebna kategorija saznanja činjenica izvan krivičnog postupka, irelevanih za krivični postupak, jer nemaju nikakvih praktičnih posledica i neposrednog uticaja na odluku o glavnoj stvari. Obzirom na to, ta kategorija saznanja činjenica ne

23) V. Bayer: op.cit., str. 33,34.

vezuje sud²⁴⁾.

Razlika u odredjivanju subjekata utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku proističe iz različitog tumačenja toga šta znači utvrditi činjenice u krivičnom postupku. V. Bayer iznosi da se: "... utvrđjene neke činjenice sastoji u ustanovljavanju postoji li ta činjenica ili ne postoji, odnosno da li je ta činjenica u odredjenom vremenu postojala ili nije postojala"²⁵⁾.

Utvrditi činjenično stanje po M. Grubiši "... znači ustanovljenje u propisnoj formi, i autoritativno proglašenje od strane za to ovlašćenog sudskog organa u njegovoj odluci, postojanja ili nepostojanja skupa određenih činjenica na kojima se temelji odlučivanje u krivičnom postupku". Otuda, po shvatanju M. Grubiše činjenica utvrđuje isključivo sud u svojoj odluci, pa se kao utvrđene činjenice mogu smatrati one za koje je sud u svojoj odluci našao da postoje²⁶⁾.

D. Krapac prihvata Bayerovo shvatanje i ističe: "... sa spoznajno teoretske strane delatnost utvrđivanja činjenica ne možemo razlikovati prema procesnim subjektima, tj. da sudac pri stvaranju činjenične osnovice za presudu utvrđuje činjenice isto tako kao što to čini i javni tužilac ili okrivljeni pri odluci o tome kako će postupiti u konkretnom slučaju. Gledajući sa te

24) M. Grubiša: Šta znači u procesno pravnom smislu utvrditi činjenično stanje (činjenice) i tko ga utvrđuje u krivičnom postupku, Naša zakonitost, 6/82; Kojim se sredstvima i na koji način utvrđuje činjenično stanje u krivičnom postupku, Naša zakonitost, 7-8/82.

25) V. Bayer: op.cit., str. 49.

26) M. Grubiša, op.cit.

strane, može se reći da će se u krivičnom postupku u u postojanje izvesnih činjenica uveriti ne samo sudac, nego i drugi procesni subjekti, baš kao što će se u procesu lečenja nekog bolesnika u postojanju određenih simptoma uveriti, kako lečnik opšte prakse, tako i specijalist". Dalje Krapac navodi da pravo, normirajući oblik procesnih radnji, osigurava njihov kvalitet, konzervira njihov značaj ili štiti pravo građanina, a u slučaju delatnosti sudije osigurava kvalitet i kvantitet dotoka potrebnih informacija i suzbija sporedne uticaje. "No sve to skupa ne znači da se može govoriti o nekoj suštinskoj razlici u epistemološkom i pravnom smislu između sudijske spoznaje činjenica i spoznaje činjenica od strane drugih subjekata"²⁷⁾.

Medjutim, mora se uzeti u obzir i pored tvrdnje D. Krapca da: "... epistemološki gledano, bez obzira na to kakvo stanovište o prirodi ljudske spoznaje zauzmemo, za sve subjekte krivičnog procesa moramo koncedirati da pojam utvrditi neku činjenicu znači uveriti se u njeno postojanje ili nepostojanje, dakle, isto što znači i za subjekte spoznaje u drugim ljudskim delatnostima", to što se cela aktivnost utvrdjivanja činjenica odvija u specifičnim uslovima krivičnog postupka, zbog čega dobija i procesno značenje, unosi nove elemente u određivanje prave sadržine ovog pojma. U tom smislu je i odre-

27) D.Krapac: Procesno pravni aspekti utvrdjivanja činjenica u krivičnom postupku, JRKK, 3-4/81; Utvrditi činjenice znači uveriti se u njihovo postojanje vlastitim opažanjem ili dokazivanjem, Naša zakonitost, 11-12/82.

djenje utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku samo kao ustanovljavanje njihovog postojanja, odnosno nepostojanja nedovoljno.

Suština gnoseološkog procesa kod svih krivično-procesnih subjekata je dakle, u ustanovljavanju postojanja ili nepostojanja nekih činjenica. Međutim, forma koju takva spoznaja ima u okviru krivične procedure i njen učinak, nisu isti za sve subjekte. Utvrđivanje činjenica u krivičnom postupku jeste spoznajni proces, ali samo onaj koji se odvija u tokovima krivične procedure. Odstupanje od normativno regulisanih uslova krivičnog postupka čini rezultate određene spoznaje za odlučivanje o krivičnoj stvari neupotrebljivim.

To su razlozi zbog kojih je za utvrđivanje činjenica u krivičnom postupku karakteristično da po svojoj suštini predstavlja gnoseološki proces koji se odvija u normativno regulisanoj formi i rezultira odlukom o krivičnoj stvari. Zbog toga se kao subjekti utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku mogu označiti samo sasvim određeni subjekti, odnosno oni koji donose sudsku odluku (sudsko veće ili sudija pojedinac). U tom smislu veštak nije subjekat utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, bez obzira što ustanovljava njihovo postojanje, odnosno nepostojanje.

Od početka krivičnog postupka do njegovog okončanja donošenjem sudske odluke, na rešavanju krivične stvari angažovan je čitav niz subjekata. Kod svih se odvija proces spoznaje činjenica važnih za krivični postupak.

Kod svedoka, spoznaja o postojanju, odnosno nepostojanju odredjenih činjenica, odvija se pre početka krivičnog postupka i svedok o rezultatima te spoznaje saopštava u svom iskazu.

Istražni sudija, javni tužilac, veštak, sudsko veće, postaju gnoseološki subjekti u rasvetljenju krivične stvari u krivičnom postupku. Pravo od njih zahteva da se, obavljanjem čitavog niza radnji sa normativno regulisanom formom, uključe u gnoseološki proces koji se odvija u krivičnom postupku. Pri tome se njihove aktivnosti sa spoznajne i logičke strane ne razlikuju. Kod svih se odigrava ustanovljavanje postojanja, odnosno, nepostojanja nekih činjenica vezanih za krivično delo i učinioca, kao i logička i misaona procedura dokazivanja.

Uprkos ovim sličnostima, aktivnost sudskog veća se razlikuje od aktivnosti ostalih subjekata, jer jedino sudsko veće definitivno utvrđuje činjenice. Iako se aktivnost spoznaje veštaka, javnog tužioca i istražnog sudije odvija u zakonom propisanoj formi, i mada su njihove procesne pozicije normativno definisane, a zakon od svih zahteva da rezultat takve svoje aktivnosti iskažu donošenjem odredjenog akta, aktivnost sudskog veća se izdvaja. Razlika je u tome što su činjenice iznete u zahtevu za sprovođenje istrage, optužnici ili nalazu i mišljenju veštaka, ustanovljene kao postojeće ili nepostojeće u smislu samo privremene ili samo nepotpune ocene postojanja celokupnog krivičnog dela i

učinilaštva određenog lica.

Pravo ovlašćuje jedino sud da se definitivno izjasni koje činjenice postoje ili ne postoje i da donese definitivnu odluku u redovnom krivičnom postupku. U skladu sa tim ovlašćenjima je i njegova pozicija, u postupku određena tako da prema njemu gravitiraju svi prikupljeni podaci, da bi mogao na kraju gnoseološkog puta u krivičnoj proceduri da ima najoptimalnije uslove za odgovarajuće zadatke.

Ocena o prikupljenim činjenicama koju daje sud je definitivna, i samo one činjenice na osnovu kojih gradi i obrazlaže svoju odluku mogu se smatrati utvrđenim.

Ustanovljenje postojanja ili nepostojanja činjenica, koje iznosi veštak u nalazu i mišljenju, istražni sudija, odnosno javni tužilac u odgovarajućem aktu, nema taj kvalitet i značaj za ishod krivičnog postupka. Ono je ipak samo privremeno, u težnji da takvo kakvo je dato ostane i u konačnoj sudskoj odluci, ali samo ustanovljeno, a ne i definitivno utvrđeno. Otuda i veštak u nalazu i mišljenju, sasvim drugačije od sudskog veća u presudi, samo ustanovljava postojanje ili nepostojanje određenih relevantnih činjenica, a ne i utvrđuje te činjenice. Obzirom na ovako shvaćenu bit utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, veštak se ne može uvrstiti u krug subjekata koji utvrđuju činjenice u krivičnom postupku.

5.2. Iskustveni stavovi i veštačenje

Pored izvesnih nedoumica koje ostavlja postojeća argumentacija stava o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu, koje smo pokušali da analiziramo u prethodnom delu, problem ove teorije vidimo i u shvatanju o tzv. iskustvenim stavovima, koji se u delu procesne literature vezuje za pojam veštačenja.

Naime, prema opšte prihvaćenom stavu nemačke procesne teorije, razlikuju se sledeći osnovni vidovi procesne ekspertize:

1) Saopštavanje odredjenih iskustvenih stavova, rezultata istraživanja ili znanja iz odredjene stručne oblasti, pri čemu veštak na osnovu njih ne stvara nikakve zaključke koje bi saopštio sudu, već sud upoznaje samo sa opštim, apstraktnim stavovima;

2) Utvrđjivanje činjenica; veštak na osnovu svog stručnog, specijalnog znanja utvrđjuje relevantne činjenice i saopštava ih sudu, ali ne stvara zaključke na osnovu njih, niti ih vrednuje;

3) Utvrđjivanje činjenica i vrednovanje tako utvrđenih činjenica; - veštak primenom stručnog znanja kojim vlada utvrđjuje činjenice relevantne za krivični postupak, tako utvrđjeno činjenično stanje vrednuje i sudu saopštava i utvrđjene činjenice i svoju stručnu procenu, odnosno svoj sud o utvrđenim činjenicama;

4) Najzad, veštačenje prema shvatanju ovih autora, može da se sastoji isključivo i u obavljanju određenih radnji po nalogu suda (na primer, zahvati na telu okrivljenog ili svedoka, najčešće uzimanje uzoraka krvi za analizu)²⁸⁾.

Razlike kod pristalica ovog shvatanja postoje u tome što neki autori ne ubrajaju u osnovne vidove ekspertize, odnosno osnovne zadatke veštaka i preduzimanje određenih radnji po nalogu suda²⁹⁾. Ne podudaraju se ni tumačenju trećeg vida ekspertize, jer po nekim autorima u ovom slučaju veštak ne utvrđuje činjenice, već samo iz postojećeg, već utvrđenog činjeničnog stanja, na osnovu svoje stručnosti stvara određene zaključke³⁰⁾, dok po drugom tumačenju veštak u ovom slučaju i utvrđuje činjenice i stvara zaključak³¹⁾, odnosno po trećem, moguće su tri situacije zavisno od konkretnih okolnosti: činjenice je utvrdio sud; činjenično stanje utvrdio je sud u

28) E.Schmidt: Deutsches Strafprozessrecht, Göttingen, 1967., str. 90; H.Bremer: Der Sachverständige, Heidelberg, 1973., str. 138; K.Gössel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 230; R.Hauser: Kurzlehrbuch des schweizerischen Strafprozessrecht, Basel und Stuttgart, 1978., str. 160; H.H.Kühne: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 298; Alsberg, Nüse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 210, 211; E.Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 550; M.Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1984., str. 9; K.Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 22; Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 7; C.Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 169.

29) R.Hauser: op.cit., str. 160; H.Henkel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1968., str. 217; K.Jessnitzer: op.cit., str. 22; H.H.Kühne: op.cit., str. 298; C.Bertel: Grundriss des österreichischen Strafprozessrechts, Wien, 1973., str. 73.

30) M.Kessler: Die Tatsächliche Grundlage des Sachverständigen Gutachtens, Offenbach/Main, 1974., str. 18. i dalje.

31) Löwe-Rosenberg: op.cit., str. 7; Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 211.

prisustvu i uz saradnju veštaka, i kao treće, činjenice utvrđuje sam veštak.

Nešto modifikovan, ali u osnovi isti stav, iznosi M.Kessler razlikujući u veštačenju: apstraktno davanje mišljenja i konkretno davanje mišljenja, zavisno od toga da li se sudu saopštavaju činjenice ili iskustveni stavovi. Apstraktno davanje mišljenja, odnosno apstraktno veštačenje, sastoji se samo u saopštavanju opštih iskustvenih stavova iz odgovarajuće oblasti nauke, umetnosti ili zanatstva, bez konkretnog povezivanja sa spornom situacijom. Konkretno davanje mišljenja ima dva osnovna tipa: prvi, u kome veštak iz već utvrđenog činjeničnog stanja izvlači određene zaključke i saopštava ih sudu, odnosno tako utvrđeno činjenično stanje subsumira pod gornju premisu naučne oblasti kojom vlada, i drugi tip, koji se sastoji u saopštavanju još nepoznatih ali vidnih činjenica sudu, koje veštak sam utvrđuje svojim stručnim znanjima³²⁾.

I u delu starije sovjetske procesne literaturе zauzet je stav da veštak sudu saopštava iskustvene stavove. Tako M.A. Čeljcov, A.V. Čeljcova ističu da je osobenost zaključka eksperta prezentiranje od strane eksperta sudu, ili organima isledjenja, iskustvanih stavova iz oblasti specijalnog znanja, pod koje sudija dalje podvodi činjenice relevantne za konkretnu krivičnu stvar³³⁾.

32) M. Kessler: op.cit., str. 14-23.

33) M.A. Čeljcov, A.V.Čeljcova: Povedenije ekspertizi v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1960., str. 18, 19.

Obzirom na prirodu veštačenja i mesto koje ima u krivičnom postupku, kao i obzirom na suštinu "iskustvenih stavova", problem vidimo u prvom obliku veštačenja, koji se prema priloženom shvatanju iscrpljuje samo u saopštavanju sudu opštih iskustvenih stavova određene stručne oblasti.

Pod iskustvenim stavovima, nasuprot činjenicama koje označavaju konkretne okolnosti i događanja nekog pojedinačnog slučaja, M. Kessler podrazumeva apstrakcijom utvrđene opštosti iz mnogih konkretnih slučajeva, koje čine vidljivim prirodne zakonitosti i obrazuju osnovu za opšta životna iskustva i za određena pravila u različitim naučnim oblastima³⁴⁾.

E. Döhring iskustvene stavove određuje na sledeći način: "Iskustvena pravila polaze od doživljaja ili događaja slične vrste, koji su stvoreni, ne prilikom slučaja koji se istražuje, već ranije. Delom se pri tome radi o visoko ličnim doživljajima ocenjivača, koji mu još uvek, više ili manje, stoje pred očima. Delom se iskustvena znanja zasnivaju i na kolektivnim doživljajima celog naroda ili manjih zajednica, koja su se kod istražitelja, kao i kod mnogih drugih lica, zgusnula u određena saznanja. On koristi znanje stečeno iz ranijih događaja da bi na osnovu njih zaključivao o slici postojećeg, još nerazjašnjenog slučaja... Uverljivost iskustvenih stavova, zasniva se na očekivanju, da će se u ranijoj istovrsnoj situaciji stvorena zapažanja ponovo ostvariti"³⁵⁾.

34) M.Kessler: op.cit., str. 14.

35) E.Döhring: Die Erforschung des Sachverhalts im Prozess, Berlin, 1964., str. 340.

Alsberg, Nüse, Mayer ističu da razlika između činjenica i iskustvenih stavova leži u tome što su činjenice uvek konkretna događanja, ili stanja spoljašnjeg sveta, ili ljudskog duhovnog života, a iskustveni stavovi nasuprot tome, nisu iskazi o čulno opažanom, nego sadrže opšti sud ili pravilo, koji daju pravo na važnost u svim uporedivim slučajevima i čija primena upravo treba da omogući dokučivanje određenih činjenica. O iskustvenom stavu, a ne o činjenicama, prema shvaćanju ovih autora, radi se i kada je reč o isključivo na osnovu iskustva svakodnevnog života, dobijenom uvidu u redovan tok stvari, zbog čega treba razlikovati opšte prihvaćene iskustvene stavove i one koji to nisu³⁶⁾.

J. Rödiger navodi da se o iskustvenim stavovima može govoriti: prvo, ako se radi o stavu koji u utvrđenim okolnostima podleže određenim zakonitostima, drugo, ako je u pitanju stav koji čestim ponavljanjem upućuje na određenu pouzdanost, i treće, stav koji se zasniva na prirodnim zakonitostima³⁷⁾.

Problem je, kako u prirodi iskustvenih stavova, koja po našem mišljenju bitno ograničava njihovu primenu u pravu, tako i u pitanju da li se veštačenje može sastojati samo u saopštavanju opštih, apstraktnih iskustvenih pravila.

36) Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 552.

37) J. Rödiger: Die Theorie des gerichtlichen Erkenntnisverfahrens, Heidelberg, 1973., str. 244, 245; Vidi: W. Grynski: Grundlage des Verfahrensrechts, Bielefeld, 1974., str. 245.

U vrlo delikatnim i sasvim konkretnim okolnostima krivičnog postupka, tvrdnja čija se snaga zasniva na očekivanju da se nešto još jedanput ponovi onako kako je zapaženo da se već mnogo puta ponavljalo u istovrsnoj situaciji, ne može i ne sme da ima bitno značenje. Bez obzira na izvesnu samostalnost i pouzdanost koja karakteriše mesto iskustvenog u spoznaji, iskustvena spoznaja u osnovi ipak ostaje subjektivna, i bez odgovarajuće kontrole. Uvek postoji mogućnost greške, pogrešnog zaključivanja ili loše procene da se radi o istoj situaciji, kao što je i ona iz koje je iskustvo poteklo. Ista životna situacija ne stvara ista iskustva kod svih osoba, jer sredina u kojoj se sve odigrava, kao i specifičan sklop ličnosti, mogu znatno da modifikuju konkretno iskustvo. U osetljivoj materiji krivične procedure i u, uvek složenom, procesu dokazivanja veoma je rizično oslanjati se na nešto, u osnovi izrazito subjektivno i relativno, kao što je iskustvo.

U suštini, iskustveni stav predstavlja induktivni zaključak, pa u izvesnoj meri ostaje problematičan i u slučaju iskustvenog stava nauke (odnosno pojedinih naučnih oblasti), koji je po svojoj samoj prirodi nešto objektivniji, nego što su tzv. životna iskustva. Iskustveni stav nastaje, kao i svaki induktivni sud, sintezom više pojedinačnih ili posebnih saznanja u jedan opšti stav. Mogućnost induktivne spoznaje proizilazi iz veze posebnog i opšteg, jer ako je "... svako posebno

opšte, i ako opšte postoji samo u posebnom i kroz posebno, onda je i saznanje opšteg posredstvom posebnog moguće... u posebnom postoji samo deo ili strana opšteg. I kao što deo ne može sačinjavati opšteg, tako ni zaključivanje, koje polazi od delova, nikada ne može u potpunosti obuhvatiti celinu. Slikovito rečeno, osnov svih nedostataka čini izvesna nemoć delova nad celinom"³⁸⁾.

Sve pojave, pa čak ni one istovrsne, nisu sasvim uniformne. Zbog toga ostaje pitanje da li su pojave na osnovu kojih je stvoren opšti stav zaista i suštinske za takve situacije, da bi opšti iskustveni stav mogao da bude prihvaćen kao važeći i za sve buduće.

Osim toga što problemi induktivne spoznaje, što u osnovi jesu iskustveni stavovi, upozoravaju na opreznost i u određenoj meri sužavaju prostore njegove primene u krivičnom postupku, ostaje pitanje da li se veštačenje uopšte može sastojati samo u saopštavanju opštih, apstraktnih iskustvenih stavova neke oblasti znanja.

Autori koji tvrde da veštak u krivičnom postupku može sudu samo da saopštava opšte, apstraktne stavove određene oblasti nauke, umetnosti ili zanatstva, istovremeno veštačenje smatraju samostalnim dokaznim sredstvom, odnosno nalaz i mišljenje veštaka posebnim samostalnim dokazom u krivičnom postupku, što je, čini nam se u izvesnoj meri kontradiktoran stav.

38) B. Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1980., str. 107.

Svaki krivični postupak je konkretan, treba da reši pitanje da li je izvršeno krivično delo i da li ga je izvršilo sasvim određeno, okrivljeno lice. U takvom postupku i veštak ima sasvim određeni udeo, da odgovori na precizno data pitanja, dakle sasvim konkretan zadatak, koji kao takav opredeljuje i delatnost veštaka, njegov način i metod rada. Samo saopštavanjem opštih, apstraktnih stavova bez dovodjenja u vezu sa sasvim određenom procesnom i činjeničnom situacijom, nije moguće ispuniti takav zadatak.

Veštak uvek mora da analizira konkretnu pojavu ili stvar, da utvrdi njenu konkretnu suštinu, tok, uzroke i posledice relevantnih promena u njoj, dakle pojavu onakvu kakva je u konkretnoj krivičnoj situaciji, u sasvim određenom vremenu i prostoru. Na osnovu takvog konkretnog istraživanja veštak daje svoj zaključak.

Saopštavanjem apstraktnih stavova veštak govori o nekoj opštoj situaciji čije su zakonomernosti najčešće takve kakvim ih prikazuje opšti stav, ne ispitujući konkretnu situaciju. Međutim, opšti stavovi nemaju bezuslovno značenje. Bez istraživanja u konkretnom krivičnom postupku značenje neke situacije može samo da se pretpostavlja, a svako dokazivanje na nivou pretpostavljanja za krivični postupak je apsolutno neprihvatljivo.

Zaključak koji bi imao konkretnu dokaznu vrednost (a samo takva je i od vrednosti za uvek strogo individualizovan krivični postupak), nemoguć je u takvom

učešću veštaka u krivičnom postupku. "Ekspert u svom zaključku polazi od čvrsto ustanovljenih objektivnih zakonomernosti date nauke, a nikako iz približnih okolnosti određenog broja činjenica i slučajeva, koji ne mogu da pretenduju na opšteobaveznost. Takva ekspertiza vodila bi pogreškama u razjašnjenju dela"³⁹⁾.

Samo u saopštavanju opštih, iskustvenih stavova radnja veštačenja ne može da postoji kao posebna dokazna radnja, kao uvek sasvim konkretna i kreativna delatnost, niti postoji dokaz, odnosno za konkretnu dokaznu situaciju relevantan zaključak. Veštak uvek primenjuje pravila određene specijalnosti, ali uvek dovodeći ih u vezu sa konkretnim okolnostima, da bi ispitao šta u takvoj, sasvim određenoj, situaciji znače zakonomernosti određene nauke i kakav zaključak to značenje dopušta.

U tom smislu, u slučaju kada farmakolog govori samo o načinu delovanja određenog medikamenta (primer koji za slučaj veštačenja saopštavanjem opštih iskustvenih stavova daju Alsberg, Nüse, Mayer)⁴⁰⁾, ne postoji veštačenje. Tek ako farmaceut, imajući u vidu opšta dejstva određenog leka, izvrši ispitivanje konkretne situacije i utvrdi kako je taj lek delovao u konkretnim okolnostima, ispita da li je bilo nekih konkretnih okolnosti koje mogu da utiču na njegovo dejstvo i izmene ga, pa na

39) M.S.Strogovič: Kurs sovjetskogo ugovornogo processa, Moskva, 1968., str. 438.

40) Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 211.

osnovu toga donese zaključak o tome kako je jedan lek određenih opštih svojstava delovao u konkretnoj situaciji, radi se o veštačenju kao samostalnom dokaznom sredstvu i nalazu i mišljenju veštaka kao posebnom dokazu.

Prema tome, "apstraktni iskustveni stav ne sadrži nikakve, a posebno ne nove dokazne činjenice. On je stvoren izvan i nezavisno od svake veze sa krivičnom stvari. Suprotno njemu, zaključak eksperta, sadrži nove dokazne činjenice koje su po pravilu zasnovane na ekspertiznom ispitivanju nekog drugog sudskog dokaza (na primer rezultat uvidjaja, stvarni dokaz i sl.) u toj krivičnoj stvari. Nalaz i mišljenje veštaka ima pravi smisao samo onda kada, u poredjenju sa dokazima na kojima se zasniva, predstavlja novi dokaz, nastao primenom naučnih metoda"⁴¹⁾.

Savremena sovjetska teorija sa pravom kritikuje i napušta shvatanje o iskustvenim stavovima u veštačenju⁴²⁾, dok je u nemačkoj teoriji stav, po kome se jedan vid veštačenja sastoji u saopštavanju opštih, apstraktnih stavova, vrlo široko zastupljen. Sasvim izuzetno, među nemačkim procesualistima javlja se i shvatanje koje osporava ovaj oblik veštačenja, kao što je tvrdnja M. Kesslera da slučajeve apstraktnog davanja mišljenja treba

41) Vidi: V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, Skoplje, 1985., II, str. 777-804.

42) Vidi: A.V. Dulov: Voprosi teorii sudbenoi ekspertizi, Minsk, 1959., str. 12; V.A. Prituzova: Zakločeniye eksperta kak dokazatelystvo v ugolovnom processe, Moskva, 1959., str. 15; I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivaniya v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 19, 20.

izdvojiti kao irelevantne, jer se bez poznavanja konkretnog činjeničnog stanja čini besmislenim svako istraživanje ili vrednovanje bilo kakvih činjenica, zbog čega su za krivični postupak značajna samo oba tipa konkretnog davanja mišljenja⁴³⁾

43) M.Kessler: op.cit., str. 21.

5.3. Nalaz i mišljenje veštaka - neposredan ili posredan dokaz

U sovjetskoj teoriji postoji spor o tome da li je zaključak veštaka (koji se inače gotovo bez izuzetka, mada uz različita tumačenja i argumentaciju, smatra samostalnim dokaznim sredstvom) neposredan ili posredan dokaz.

A.V. Dulov smatra da zaključak eksperta može biti i neposredan i posredan dokaz, i ističe da je uloga ovog dokaza posebno velika u slučaju kada se istina utvrđuje iz analize i međusobne povezanosti različitih indicijalnih uslova. Tada se sudska ekspertiza javlja kao sredstvo pomoću koga se odeljeni raznorodni indicijalni uslovi sjedinjuju u neraskidivi lanac dokaza, iz koga sledi pravilan zaključak o suštini krivičnog dela⁴⁴⁾.

Po shvatanju V.A. Prituzove ekspertizni zaključak može se smatrati i posrednim i neposrednim dokazom, zavisno od toga na koje činjenice ukazuje. Češće se pojavljuje kao posredni dokaz, jer najčešće neposredno ne ukazuje na glavnu činjenicu. Međutim, u slučaju da neposredno ukazuje na glavnu činjenicu, ekspertizni zaključak može da bude i neposredni, na primer: zaključak grafoskopske ekspertize da se sporni rukopis i rukopis okrivljenog podudaraju⁴⁵⁾.

44) A.V. Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 73.

45) V.A. Prituzova: Zakločeniye eksperta kak dokazateljstvo v ugovnom processe, Moskva, 1959., str. 28.

I.L. Petruhin smatra da zaključak eksperta može biti i neposredan i posredan dokaz. Neposredan dokaz može da bude samo u slučaju kada ustanovljene činjenice ukazuju na nepostojanje glavnih činjenica, tj. imaju negativno značenje. Međutim, po svojoj prirodi zaključak eksperta ne može da ukazuje na glavne činjenice u potvrdnoj formi. Ustanovljavanjem nepostojanja jedne od suštinskih strana glavne činjenice, zaključak eksperta samim tim u kategoričkoj formi ne odriče i samu glavnu činjenicu⁴⁶⁾.

G.A. Cimakurdize tvrdi da ekspert u nalazu izlaže svoj zaključak, u kome utvrđuje postojanje ili nepostojanje određenih faktičkih podataka, pa ukoliko ti podaci ustanovljavaju okolnosti koje ulaze u predmet dokazivanja, radi se neposrednom dokazu. Ukoliko se iz njih ne utvrđuju neposredno okolnosti koje ulaze u predmet dokazivanja, već se s njima nalaze u takvoj vezi koja dopušta, pri određenim uslovima, ustanovljenje da li je okrivljeni izvršio ili nije izvršio krivično delo, takav zaključak je posredan dokaz⁴⁷⁾.

Prema mišljenju V.M. Galkina, u zavisnosti od toga, ulazi li činjenica utvrđena ekspertizom u krug okolnosti koje podležu dokazivanju traženih činjenica ili leži van tih oblasti, zaključak eksperta može biti

46) I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 53, 54.

47) G.A. Cimkurdize: Procesualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističkoj ekspertizi v gruzinskoj SSR, Tbilisi, 1967., str. 54.

neposredan (u prvom slučaju) ili posredan (u drugom slučaju). Zaključak eksperta je neposredan dokaz u slučaju da ekspert utvrđuje odsustvo kakve tražene činjenice, tj. drugim rečima, utvrđuje takve činjenice u negativnoj, odrečnoj formi (na primer činjenica kod krivičnog dela kleveta da je anonimno pismo napisalo drugo lice, a ne okrivljeni)⁴⁸⁾.

Smatramo da odgovor na pitanje da li je zaključak veštaka neposredan ili posredan dokaz, odnosno kada je neposredan a kada je posredan dokaz, zavisi od načina i kriterijuma na osnovu koga se vrši klasifikacija dokaza na neposredne i posredne. Prema većini autora taj kriterijum predstavlja odnos dokazne činjenice prema predmetu dokazivanja (prema glavnoj činjenici), tako da neposredni dokazi neposredno ukazuju na sporne činjenice koje čine predmet dokazivanja⁴⁹⁾.

U suštini ovakve opšte prihvaćene definicije posrednih i neposrednih dokaza, konstatacija da neposredni dokazi neposredno dokazuju predmet dokazivanja, a posredni dokazi posredno dokazuju sporne činjenice, predstavlja tautološko odredjenje, odnosno objašnjavanje

48) V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja u ugovnom procesu, čast III, Moskva, 1968., str. 11.

49) D.Dimitrijević, M.Zlatić-Stefanović, Đ.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 186; V.Bayer: Jugoslavensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 21, 22; Alsberg, Nüse, Mayer: Beweis im Strafprozess, München, 1987., str. 88; C.Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 120; M.S.Strogovič: Kurs sovjetskogo ugovnogogo processa, Moskva, 1986., str. 376, 377; Sovetski ugovlni proces, Grupa autora u redakciji M.U. Bažanova, Moskva, 1980., str. 142-146; Ugovlni proces, Grupa autora u redakciji N.S.Alekseev, V.Z.Lukašević, P.S.Eljkind, Moskva, 1972., str. 171.

istog istim (*idem per idem*). Logički, radi se o sudu u kome su subjekat i predikat isti pojmovi, pa takav sud po samoj svojoj prirodi i sadržini niti tvrdi, niti osporava sporne argumente. Samo podatak da je veza sa spornom činjenicom posredna ili neposredna nije dovoljan da izrazi specifičnost ovih dokaza.

Za jasno i dosledno razgraničenje ove dve vrste dokaza, bez upadanja u tautološku zamku, adekvatan je kriterijum koji dublje analizira vezu dokaznih i spornih činjenica, pa podelu na direktne i indirektne dokaze vrši prema značenju te veze. Kada je veza dokazne činjenice i predmeta dokazivanja jednoznačna, odnosno znači samo jedno, nema mogućnosti ni potrebe za postavljanjem drugih verzija o njenom značenju. Potrebno je samo proveriti verodostojnost i pouzdanost takve dokazne činjenice. U tom slučaju radi se o neposrednom dokazu. Ako je ta veza višeznačna, pa pored utvrđivanja verodostojnosti i pouzdanosti, treba stvoriti više verzija o njenom značenju i pronaći pravo, konkretno značenje, radi se o posrednom, indicijalnom dokazu⁵⁰⁾.

Okolnosti u kojima je krivično delo izvršeno jesu specifične i neponovljive, pa stoga jedna ista činjenica može da bude u svakom konkretnom slučaju na različit način povezana sa izvršenim krivičnim delom, odnosno, da, zavisno od uslova, vremena i mesta u kojima se pojavljuje, predstavlja neposredni ili posredni dokaz.

50) Vidi: V. Vodinešić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 897-994.

Stoga i zaključak eksperta, zavisno od konkretne situacije, obzirom na jednoznačnost ili višeznačnost veze sa predmetom dokazivanja, može da bude indirektan i direktan dokaz, mada je njegova veza sa predmetom dokazivanja najčešće višeznačna, zbog čega se i zaključak eksperta češće javlja kao posredan dokaz.

I.L. Petruhin tvrdi da je zaključak eksperta neposredan dokaz samo ukoliko ukazuje na nepostojanje glavne činjenice, odnosno ukoliko ima negativno značenje, i da zaključak eksperta po svojoj prirodi ne može da ukazuje na sporne činjenice u potvrdnoj, pozitivnoj formi. Tvrdnju Vinberga da je zaključak eksperta u pozitivnoj formi u vezi pitanja autorstva klevetničkog anonimnog pisma neposredan dokaz, pobija tvrdeći da u ovom slučaju činjenica da je ekspertizom utvrđeno da je određeno lice pisalo sporno pismo, nije direktan nego indirektan dokaz, jer je u posrednoj, a ne u neposrednoj vezi sa glavnom činjenicom. Osim autorstva, treba utvrditi, prema Petruhinu, i klevetnički karakter pisma, koji se ne može utvrditi grafoskopskom ekspertizom, zatim da je pismo pisalo lice sposobno prema svom uzrastu, umnom i duševnom razvoju da shvati značaj svog dela, zatim i da je pismo, ne samo napisano, već i uručeno, lično ili na drugi način, adresatu⁵¹⁾.

I.L. Petruhin s pravom tvrdi da se samo iz sveukupnosti svih činjenica može utvrditi postojanje

51) I.L. Petruhin: op.cit., str. 54.

glavne činjenice, odnosno da je krivično delo izvršeno i da ga je izvršilo određeno lice. Međutim, tvrdnju da je nalaz veštaka, da je određeno lice pisalo sporno anonimno pismo, u posrednoj vezi sa predmetom dokazivanja, smatramo spornom. U slučaju ovog krivičnog dela sporno anonimno pismo klevetničke sadržine predstavlja stvarni dokaz. Ukoliko je grafoskopskim veštačenjem (upoređivanjem rukopisa okrivljenog sa rukopisom inkriminisanog teksta), utvrđeno da ga je okrivljeni pisao, pod uslovom pouzdanosti i verodostojnosti izvršene ekspertize, ovaj zaključak je jednoznačan i znači samo jedno - da je okrivljeni pisao sporan tekst, pa nije posredan nego neposredan dokaz da je on učinilac krivičnog dela. Petruhin greši i kada tvrdi: "dokaz je direktan ukoliko ukazuje na glavnu činjenicu u celini ili je odriče u celini"⁵²⁾, pa otuda zaključak, da, kako po samoj svojoj prirodi zaključak eksperta nikada ne ukazuje na glavnu činjenicu, odnosno predmet dokazivanja u celini, zato nikada, kada ima potvrđnu formu, nije neposredan dokaz. To je jedino ukoliko ima negativno značenje, jer, prema Petruhinu, odricanjem jednog suštinskog elementa glavne činjenice, pod kojom podrazumeva sveukupnost prestupa, odriče se i glavna činjenica u celini.

Sasvim je jasno da zaključak eksperta ne može da potvrdi u celini predmet dokazivanja, kao što to ne može i ne sme ni jedan drugi dokaz sam po sebi. I kada

52) Ibidem.

postoji potpuno, okolnosno priznanje (i praksi inače vrlo retko), koje po svojoj prirodi možeda se odnosi na sve elemente predmeta dokazivanja, zakon izričito navodi i upozorava da ovakav dokaz ne oslobadja sud dužnosti izvodjenja drugih dokaza. Nije moguće, po prirodi stvari, da smo jedan dokaz u celini potvrdi ili negira predmet dokazivanja, jer konačna sudska odluka nikada ne može biti utemeljena na samo jednom dokazu.

Sa druge strane, nije osnovna karakteristika neposrednih dokaza, kako to inače proizilazi iz ovog shvaćanja, to što u celini opovrgava ili potvrđuje predmet dokazivanja, već značenje njihove veze sa glavnom činjenicom.

Razumljivo je da ekspert u grafoskopskoj ekspertizi ne može da utvrdi klevetnički karakter pisma, uredljivost okrivljenog, činjenicu da je pismo uručeno pošiljaocu, ali to ne znači da se time sužava i mogućnost da zaključak eksperta bude neposredan dokaz. Zaključak eksperta ne postaje neposredan dokaz samo ako se potvrdno ili negativno odnosi na ceo predmet dokazivanja, već samo ukoliko je s njim jednoznačno povezan. Ista situacija je i ukoliko ekspert, putem uporedjivanja i analize okrivljenikovog rukopisa i spornog rukopisa, utvrdi da okrivljeni nije pisao klevetničko pismo. Ta činjenica opet znači samo jedno, da okrivljeni nije pisao sporno pismo, odnosno da ga je pisao neko drugi, i zbog svoje jednoznačne veze sa predmetom dokazivanja u konkretnom krivičnom postupku, odnosno tvrdnjom da je

okrivljeni pisao anonimno klevetničko pismo, predstavlja neposredan dokaz.

Negativna tvrdnja o okrivljenikovom autorstvu spornog pisma nema negativan, odrečan karakter i za celokupan predmet dokazivanja, kakav bi trebalo da ima ako je neposredan dokaz prema kriterijumu razlikovanja dokaza na neposredne i posredne, koji navodi Petruhin, jer samo opovrgava učinilaštvo odredjenog, okrivljenog lica, ali ne opovrgava i samo postojanje krivičnog dela.

Nije tačno da, kako Petruhin tvrdi "... ukazivanje⁵³⁾ na nepostojanje jedne od suštinskih strana glavne činjenice, zaključak eksperta time u kategoričnoj formi odriče i celokupnu glavnu činjenicu." Predmet dokazivanja se sastoji iz relativno samostalnih elemenata, tako da svaki posredni dokaz ne mora, niti može, da se odnosi na sve sporne činjenice koje čine predmet dokazivanja. Pri tome treba napomenuti da sovjetski autori pod glavnom činjenicom podrazumevaju, kako celokupni predmet dokazivanja⁵³⁾ odnosno, kod drugih autora pod glavnom činjenicom podrazumeva se samo utvrđivanje izvršilaca krivičnog dela i njegove vinosti⁵⁴⁾. Petruhin pod glavnim ili traženim činjenicama podrazumeva sastav krivičnog dela⁵⁵⁾.

Odlučujuća okolnost koja konkretnom ekspertizom zaključku pridaje svojstvo neposrednog ili posrednog do-

53) Sovetski ugolovni process, grupa autora u redakciji: M.U. Bažanova, Moskva, 1980., str. 123.

54) Ugolovni process, grupa autora u redakciji: N.S. Alekseev, V.Z. Lukaševič, P.S. Eljkind, Moskva, 1972., str. 155.

55) I.L. Petruhin: op.cit., str. 52.

kaza nije to što potvrđuje ili odriče u celini postojanje činjenica koje ulaze u predmet dokazivanja, već značenje njegove veze sa spornim relevantnim činjenicama. Tako i ekspertizni zaključak koji odriče, kao i ekspertizni zaključak koji potvrđuje postojanje određenih činjenica, može da bude u jednoznačnoj vezi (mada je češće u višeznačnoj) sa odlučnom činjenicom, što znači da zaključak eksperta može da bude i neposredan i posredan dokaz, zavisno od konkretnih okolnosti u kojima se pojavljuje.

Pri tome je sasvim moguće da nalaz i mišljenje veštaka kao neposredan dokaz potvrđuje ili odriče postojanje nekih spornih činjenica, bitno je da i u jednom i u drugom slučaju postoji jednoznačna povezanost. Ako takav dokaz potvrđuje određene činjenice, time dokazuje da je delo izvršeno a krivljeno lice izvršilac. Ukoliko utvrđuje njihovo nepostojanje, a takvo odricanje nije samo jednostavna negacija već i istovremena tvrdnja da postoji nešto drugo, više, konkretan dokaz ne dokazuje da jeste nego da nije, odnosno da sporne konkretne činjenice postoje, nego da ne postoje. Za dokaznu situaciju konkretnog krivičnog postupka i sud, sa stanovišta definitivne odluke, to je jednako vredno, obzirom na mogućnost donošenja kako osudjujuće presude u slučaju postojanja spornih činjenica, tako i oslobađajuće u slučaju njihovog nepostojanja.

5.4. Nalaz i mišljenje veštaka - originarni ili izvedeni dokaz

Osim spora da li je zaključak eksperta neposredni ili posredni dokaz, za sovjetsku teoriju vredno pažnje i dublje analize je i pitanje da li je nalaz i mišljenje veštaka originaran ili izvedeni dokaz. Kod tumačenja da li je zaključak eksperta neposredan ili posredan dokaz, najšire zastupljen stav je da ekspertizni zaključak može da bude indirektan i direktan dokaz, a sporno ostaje pod kojim uslovima biva direktan i indirektan, odnosno da li je moguć ekspertizni zaključak u potvrdnoj formi kao neposredan dokaz. U odgovoru na pitanje da li je zaključak eksperta originarni ili izvedeni dokaz, mišljenja se oštrije razlikuju.

Razmatrajući principe izvodjenja sudskih ekspertiza i analizirajući posebni princip istraživanja samo materijala koji je procesno fiksiran, A.V.Dulov ističe da načelo neposrednosti u krivičnom postupku ne zahteva samo neposredni usmeni iskaz veštaka pred sudom, već i da sav materijal iz koga veštak crpi svoj zaključak bude dostupan kontroli i oceni suda, radi konačne ocene ovog dokaza. Kako se zaključak eksperta uvek zasniva na drugim dokazima, uvek na odgovarajući način procesno fiksiranim (u vidu zapisnika), to je za A.V.Dulova ekspertizni zaključak dokaz proizašao iz drugih dokaza, odnosno izvedeni dokaz⁵⁶⁾. Na primer, kod sudsko psiholoških ekspe-

⁵⁶⁾ A.V.Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 33; Istog shvatanja su i L.Mariupoljski, S.Fortinskij, i jedno vreme, O.K.Pljusa; vidi: I.L.Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom procese, Moskva, 1964., str. 54.

vedeni dokaz. Na pr. kod sudsko-psiholoških ekspertiza tako se ispituje ponašanje okrivljenog u vreme izvršenja krivičnog dela i posle njega, a psihičko stanje okrivljenog se utvrđuje na osnovu somatskih i psihosomatskih simptoma, istorije bolesti, iskaza svedoka itd., dakle na osnovu drugih dokaza.

A.I. Vinberg, V.A.Prituzova, I.L. Petruhin, tvrde da zaključak eksperta nije izvedeni, već uvek originarni dokaz⁵⁷⁾.

A.I.Vinberg zaključuje da je ekspertizni zaključak originarni dokaz po tome što predstavlja zaključak eksperta "o postojanju činjenica koje imaju značaj za delo, koji je do zaključka eksperta bio neizvestan i isledniku i sudu"⁵⁸⁾. I.L. Petruhin tvrdi isto, da je zaključak eksperta originarni dokaz, ali argumente koje iznosi Vinberg smatra neubedljivim jer se neizvesnost ili izvesnost činjenice za sud ne javlja kao kriterijum za njegovo određivanje kao originarnog ili izvedenog dokaza. Činjenice i podaci koje saopštava svedok, koji je o njima čuo od drugih, mogu biti novi, do tada neizvesni za istražnog sudiju i sud, no to nije razlog da se iskaz takvog svedoka smatra originarnim dokazom. Nezavisno od toga sadrži li zaključak eksperta nove faktičke podatke ili potvrđuje (ili odriče) podatke od značaja za krivično delo, on je u svim slučajevima originaran, a to se, prema Petruhinu, objašnjava time što ekspert koristi svoj sopstveni, samostalni metod otkrivanja činjenica, metod naučnog istraži-

57) V.A.Prituzova: op.cit., str. 25; I.L. Petruhin: op.cit., str.55.

58) A.I.Vinberg: Kriminalističeskaja ekspertiza v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1956., str. 6.

vanja koji je sasvim nezavisan od uslova formiranja iskaza okrivljenog odnosno svedoka o tim činjenicama⁵⁹⁾.

Mada nemački autori ne analiziraju problem izvedenih i originarnih dokaza, kod nekih se iz ukupnog izlaganja o veštačenju može zaključiti i stav po obom pitanju, kao što je to slučaj kod K.Petersa, iz čijeg tumačenja dokaza veštačenjem proizilazi da veštačenje smatra originarnim dokazom⁶⁰⁾.

Problem podele dokaza na originalne i izvedene, kao i uopšte pitanje klasifikacije dokaza, zanemareno je, što se opravdava time da klasifikacija dokaza nema nikakvog stvarnog, osim istorijskog, značaja za savremeno procesno pravo i učenje o dokazima⁶¹⁾. Posebno je to slučaj sa deobom dokaza na originalne i izvedene, o kojoj retko govore i autori koji priznaju klasifikaciju dokaza i razmatraju njene probleme⁶²⁾.

Kriterijum podele dokaza na originalne i izvedene predstavlja postojanje ili nepostojanje pomoćnog nosioca informacija između prvobitnog izvora podataka

59) I.L. Petruhin: op.cit., str. 55.

60) K.Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 339.

61) T.Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 309.

62) Vidi: N.Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1889., str. 326-328; B.Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 124; V.Petrović, R.Kolenc: Krivični postupak, Beograd, 1956., str. 48; V.Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 19; Z.Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 211; D.Dimitrijević, M.Zlatić-Stefanović, D.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 186; - suprotno: V.VodineLić: Princip neposrednosti i stvarni izvedeni dokaz, Naša zakonitost 11-12/73; Teorija dokazateljstva, Grupa autora u redakciji: J.V. Žogin, J.B. Karpec, V.J. Kudrajevcev, G.J. Kočarov, G.M. Minjkovski, Moskva, 1973., str. 700; Sovetski ugovorni process, Grupa autora u redakciji M.U. Bažanova, Moskva, 1980., str. 139; S.Strogović: Kurs sovjetskogo ugovornogo procesa, Moskva, 1968., str. 434.

o delu i učiniocu, i suda. Originarni dokaz nastaje neposredno izvršenjem krivičnog dela i sam je podoban da pruži informacije o delu i učiniocu. Za razliku od njega, izvedeni dokaz ne nastaje samim izvršenjem krivičnog dela, već se stvara kasnije da bi preneo podatke o krivičnom delu i učiniocu, jer originarni dokaz više nije dostupan i podoban da prenese relevantne podatke o izvršenom delu. Izvedeni dokaz na taj način predstavlja dokaz o originarnom dokazu (na primer, kopija ili prepis originalnih dokumenata, iskaz svedoka po čuvenju, mulažirani otisak, cipele okrivljenog...). Samom svojom prirodom takav dokaz upućuje na oprez u korišćenju, jer ukoliko je udaljenost ovakvog dokaza od izvora veća, utoliko je i mogućnost greške u radu sa ovim dokazima veća.

Treba napomenuti da poseban problem u procesnoj teoriji predstavlja stvarni izvedeni dokaz. Njegov značaj i uloga u dokazivanju u delu teorije se osporavaju tvrdnjom da su stvarni dokazi nezamenjivi, obzirom da kasnije izveden dokaz ne može verno da prenese sve detalje sa izvornog predmeta. Međutim, kako dokaznu snagu u krivičnom postupku nema stvar sama po sebi, nego neka njena svojstva neodvojiva od nje same, dovoljno je da izvedeni dokaz prenese sva specifična relevantna obeležja, a to su karakteristična identifikaciona obeležja⁶³⁾.

Sledeći ovo tumačenje originarnih i izvedenih dokaza, u odgovoru na pitanje da li je nalaz i mišljenje

63) V. Vodinečić: Princip neposrednosti i stvarno izvedeni dokaz, Naša zakonitost, 11-12/73.

veštaka originarni ili izvedeni dokaz, prema tome, sasvim je irelevantna izvesnost, odnosno neizvesnost činjenice koja predstavlja dokaz za sud. Dokazno značenje, koje neka činjenica ima za spornu krivičnu stvar, je objektivno i nezavisno od toga da li sud za njega zna ili ne, da li je ono za njega izvesno ili to još nije. Izvesnost, odnosno neizvesnost je samo osobina spoznaje koju o dokaznim činjenicama ima sud, a ne karakteristika same dokazne činjenice podobna da je opredeli kao određenu vrstu dokaza. Najčešće je većina dokaza na početku krivičnog postupka uvek neizvesna, jer objektivna, relevantna povezanost sa delom i učiniocem nastala izvršenjem krivičnog dela, organima krivičnog postupka nije poznata, mada objektivno postoji.

U slučaju dokaza veštačenjem veza dokazne i sporne relevantne činjenice je skrivena, takva da se na drugi način, osim primenom posebnih stručnih, specijalnih znanja, ne može otkriti i fiksirati za krivični postupak. Obim delatnosti veštaka i materijal za istraživanje je uvek u okvirima krivičnog postupka i adekvatno procesno fiksiran, što nalazu i mišljenju veštaka obezbeđuje pravnu valjanost, ali ga istovremeno ne čini izvedenim dokazom. Dok izvedeni dokaz rekonstruiše za sud stvarni sadržaj drugog dokaza, nalaz i mišljenje veštaka otkrivaju nove činjenice, nove informacije o krivičnom delu i učinioocu. Ukoliko nema otkrivanja novih činjenica, nema ni veštačenja.

Veštak polazi od već fiksiranog dokaznog materijala, ali se ne iscrpljuje samo u njegovom odražavanju, rekonstruisanju (što je i nepotrebno jer je taj materijal i onako već dostupan sudu), već primenom posebnih naučnih metoda na takav materijal kao nosioca informacija, otkriva nove činjenice relevantne za krivičnu stvar, odnosno dešifruje postojeće promene na njoj.

Originalnost zaključka veštaka kao dokaza jeste u tome što ne iznosi samo činjenice već sadržane u drugim dokazima, nego kreativnom primenom specijalističkog znanja, lege artis, utvrđuje nove informacije o delu i učiniocu. Time ekspertiza nikako ne predstavlja samo posrednik kojim se prenose dokazno relevantne karakteristike sa nekog drugog, sudu već dostupnog dokaznog materijala, nego nastaje primenom naučnih metoda na konkretnu dokaznu situaciju i predstavlja samostalno, originarno dokazno sredstvo.

5.5. Nalaz i mišljenje veštaka - lični ili stvarni dokaz

Osnov za klasifikaciju dokaza na lične i stvarne je priroda dokaza, odnosno dokaznih sredstava, iz kojih potiču dokazi. Lični dokazi predstavljaju neposredno ili posredno saznanje pojedinca ili većeg broja lica, dok su stvarni dokazi same stvari (predmeti, tragovi, isprave)⁶⁴⁾.

64) D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, „Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 184; G. F. Gorski, A. D. Kokorev, P. S. Eljkind: Problemi dokazateljstv v sovetskom ugolovnom procese, Voronež, 1978., str. 263; A. I. Vinberg u: Teorija dokazateljstv v sovetskom ugolovnom procese, grupa autora u redakciji: J. V. Žogin, J. B. Karpec, V. J. Kočarov, G. M. Minjkovski, Moskva, 1973., str. 263.

Razlika između ličnih i stvarnih dokaza je velika, a za rad sa dokazima u krivičnom postupku, veoma bitna. Izvodjenje personalnih dokaznih u krivičnom postupku sastoji se u davanju iskaza nekog lica (okrivljenog, svedoka, veštaka), istim što sud u komunikaciji sa takvim licem može postavljati pitanja, tražiti objašnjenja, ali je u oceni takvog dokaza prepušten sam sebi, svom iskustvu i poznavanju sudske psihologije, posebno psihologije iskaza⁶⁵⁾.

Kod stvarnih dokaza, za razliku od ličnih, u izvodjenju i oceni sud je u mogućnosti da se osloni na dostignuća prirodnih i tehničkih nauka, koje svojim egzaktnim metodama garantuju objektivnost i visoku pouzdanost. Međutim, stav da su stvarni dokazi "nemi svedoci" i da govore sami sobom bez psiholoških nijansi personalnih dokaza zbog čega su i pouzdaniji, sasvim je relativan jer se često prava veza predmeta (stvarni dokaz) sa krivičnim delom utvrđuje upravo putem personalnih dokaza (na primer, iskazom svedoka ili iskazom okrivljenog).

Dok je kod nekih dokaznih sredstava sasvim očigledno da li su stvarni ili lični, pa nema ni teorijskih sporova o njihovoj prirodi, dokaz veštačenjem teorija nije mogla tako lako da odredi prema ovoj klasifikaciji.

Najveći broj autora, onih koji priznaju klasifikacije dokaza i pojedina dokazna sredstva izlažu shodno njima, nalaz i mišljenje veštaka vidi kao perso-

65) Vidi: M. Aćimović: Sudska psihologija, Beograd, 1982; V. Vodinelić: Kriminalistika, Beograd, 1987; M. Aćimović: Psihologija zločina i suljenja, Beograd, 1987.

sonalni dokaz⁶⁶⁾. Manji broj pisaca smatra da, zbog prirode veštačenja nije jednostavno odrediti ovaj dokaz prema klasifikaciji dokaza na lične i stvarne⁶⁷⁾, odnosno, da je dokaz veštačenjem stvarni dokaz⁶⁸⁾.

F. Geerds ističe da, pored mnogo zajedničkog, koje ima sa drugim personalnim i svim drugim dokaznim sredstvima, veštačenje pokazuje i čitav niz posebnosti, koje povlače i ukazuju i na izvesne pravne posledice. Ove specifičnosti osvetljavaju posebnu funkciju veštačenja, što daje pravo da se veštačenje, pored iskaza svedoka i okrivljenog, označi kao lično dokazno sredstvo posebne vrste. Pri tome, smatra F. Geerds, ne treba unutar klasifikatornih nedoumica izgubiti iz vida, da se današnje podela dokaznih sredstava uglavnom mogu objasniti istorijskim razvojem. Smisao, za dokazno pravo presudnog, slobodnog vrednovanja dokaza je upravo u prepuštanju vrednovanja zajedništva svih dokaza sudskom službenom odmeravanju. Obzirom na nužnost takvog zajedničkog vrednovanja dokaza, razlike između pojedinih dokaznih sredstava, nužno imaju još samo sasvim ograničenu vrednost. Izolovan način gledanja na dokaze, kakav je ranije bio

66) J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 670; E. Döhring: Die Erforschung des Sachverhalts im Strafprozess, Berlin, 1964., str. 171; R. Hauser: Kurzlerbuch des schweizerischen Strafprozessrechts, Basel und Stuttgart, 1978., str. 148; H. Zipf: Strafprozessrecht, Berlin, 1976., str. 177; H. Rüping: Das Strafverfahren, München, 1983., str. 129; E. Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 493; K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 341; Alsborg, Nüse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 166; K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986., str. 15, 16.

67) F. Geerds: Sachbeweis und Sachverständigenbeweis im Strafsachen aus kriminalistischer Sicht, Archiv für Kriminologie, Band, 172/5-6.

68) W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 37.

praktikovan, u znatnoj meri je prevaziđen jer su danas sva dokazna sredstva shodno svojoj suštini povezana, pa se⁶⁹ takvoj uzajamnosti razlikuju samo koliko to pravno utvrđeni uslovi zahtevaju. Prema mišljenju ovog autora to je slučaj, pre svega sa veštačenjem⁶⁹).

W.Hepner nalazi da je zaključak veštaka stvarni dokaz: "Veštačenje je usmereno, kako se već iz samog naziva može razabrati, na stvar (nem. Sachverständigenbegutachten = veštačenje, die Sache = stvar; prim.a.). U ovom slučaju dokaz ne treba da tvori pogrešiv ljudski iskaz (lični dokaz), već treba da, ukoliko ga je veštak pravilno opažao, sledi iz nepogrešivih, stvarnih pojava. Pri tome se, takodje, radi o stvarnom dokazu"⁷⁰).

Smatramo da problemi u određivanju dokaza veštačenjem kao ličnom ili stvarnom, nastaju kao rezultat njegovih osobenosti i nedovoljnog poznavanja i traganja za njegovom suštinom. Nalaz i mišljenje veštaka, koji se na osnovu provedene ekspertize u pismenoj formi prilaže sudu, ili na glavnom pretresu u svetlu načela kontradiktornosti usmeno iznosi i obrazlaže, predstavlja iskaz i po svojoj suštini je isto što i drugi personalni dokazi (iskaz svedoka na primer) - saopštavanje od strane nekog lica sudskom veću podataka koji su od značaja za krivičnu stvar.

Medjutim, dok je iskaz svedoka nastao kao rezultat čulnog opažanja svedoka, iskaz veštaka je rezultat

69) F.Geerds: Juristische Probleme des Sachverständigenbeweises, Archiv für Kriminologie, Band, 137/5-6.

70) W.Hepner: op.cit., str. 72.

istraživanja i ispitivanja drugih dokaza, najčešće stvarnih. Povezanost stvarnih dokaza koji se veštače i nalaza i mišljenja o njima, sugerirše mogućnost tumačenja veštačenja kao stvarnog dokaza.

F. Geerds navodi da je za pravilnu ocenu dokaza u krivičnom postupku presudna njihova međusobna povezanost i, s pravom, kritikuje samo izolovano sagledavanje dokaza. Medjutim, međusobna uslovljenost i povezanost dokaza ne isključuje i njihove razlike. Upravo osnovni kvalitet koji nastoji da postigne sudsko veće radi donošenja konačne odluke, jeste skladna međusobna uklopljenost svih dokaza sa svim njihovim osobnostima i različitostima. U tom smislu može se zameriti takvom tumačenju da, ističući povezanost dokaza, zanemaruje njihovu različitost i neopravdano naglašava da potreba za vrednovanjem zajednice svih dokaza daje razlikama medju dokazima samo ograničenu vrednost, što je, po ovom shvatanju, posebno uočljivo kod veštačenja.

Iz ovog stava rezultira i stanovište o veštačenju kao personalnom dokazu sui generis. Medjutim, veštačenje je dokazno sredstvo kao i sva druga sa kojim ga povezuju mnoge sličnosti i priroda konkretne dokazne situacije, ali ga sasvim određene specifičnosti istovremeno i odvajaju od drugih dokaznih sredstava. Zbog toga se veštačenje, kao posebno dokazno sredstvo, ne iscrpljuje u nekakvom amorfnom obliku čije je osnovno obeležje bliska povezanost sa drugim dokaznim sredstvima (odnosno kao personalno dokazno sredstvo sui generis), nego

ima zasebnu samostalnu prirodu u sistemu dokaznih sredstava i nije dokazno sredstvo sui generis.

Upravo zato što je različito od svih drugih dokaznih sredstava, veštačenje se skladno povezuje sa drugim dokazima, ne gubeći u toj vezi, kao ni ostali dokazi, svoju posebnost. Obzirom da je veštak fizičko lice čijom aktivnošću lege artis i usmenim saopštavanjem te aktivnosti nastaje nalaz i mišljenje kao dokaz, veštačenje se može tumačiti kao personalno dokazno sredstvo kao što je to svedočenje, iskaz okrivljenog, dakle, ne posebne vrste.

Shvatanje o veštačenju kao stvarnom dokazu, proisteklo je iz činjenice da veštačenje za svoj objekat najčešće ima predmete, odnosno stvarne dokaze. Kako se klasifikacija dokaza na lične i stvarne vrši prema izvoru iz koga potiču dokazi, to je nalaz i mišljenje veštaka personalni dokaz. W. Hepner kao argument za tvrdnju da je veštak stvarno dokazno sredstvo, navodi usmerenost veštačenja na stvari, objekte, što se ne može uzeti kao kriterijum za ovu klasifikaciju.

Osim toga, veštačenje može da bude usmereno i na osobe, na primer na stanje njihovog duševnog zdravlja (sudsko-psihološko veštačenje), a tada bi prema istoj argumentaciji veštačenje bilo personalno dokazno sredstvo.

Predmet i objekti veštačenja ne odlučuju o tome da li je nalaz i mišljenje veštaka stvarni ili lični dokaz. Veštačenje može biti usmereno i na stvari i na li-

ca, kao što i svedok može u svom iskazu da govori i o osobama i o predmetima, ali neće biti stvarni dokaz ukoliko se svedočenje odnosi, na primer, na orudje kojim je izvršeno krivično delo⁷¹⁾.

Veštačenje je, obzirom na dokazni izvor, personalni dokaz i takvo ostaje bez obzira šta je konkretan objekat veštačenja, koji sam po sebi ne utiče na određivanje veštačenja kao ličnog ili stvarnog dokaznog sredstva, već shodno klasifikaciji veštačenja prema predmetu, jedino određuje konkretnu vrstu ekspertize.

71) Vidi: K.Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str.341;
K.Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess,
Heidelberg, 1986., str. 15, 16.

6. VEŠTAČENJE I DRUGI OBLICI KORIŠĆENJA SPECIJALNIH ZNANJA

Savremeni krivični postupak, kao i svi tipovi krivične procedure koji su mu prethodili, odražava u sebi bitne crte sredine i vremena u kome se odvija. Savremeno doba, u kome je veštačenje postalo izuzetno važan deo krivičnog postupka, između ostalog bitno karakteriše i izuzetan tehničko-tehnološki razvoj u svim oblastima ljudske delatnosti i sveukupan naučni progres. Vreme u kome su pojedinci vladali enciklopedijskim znanjem svog doba postalo je nepovratna prošlost, a sadašnjost zahteva strogu naučnu i stručnu specijalizaciju, u okviru koje svaki specijalista obavlja samo deo posla za koji je stručan.

U takvoj podeli rada sudija ostaje formalno ovlašćen da donosi definitivnu sudsku odluku, ali faktički nemoćan da sam to učini zbog neposedovanja drugih znanja, osim pravničkih. Uvodjenjem veštačenja u postupak stvara se mogućnost za korišćenje tuđih, sudu nedostupnih, specijalnih znanja iz bilo koje oblasti. Time nesklad između formalnih ovlašćenja i faktičke nemogućnosti samostalnog donošenja konačne sudske odluke, biva neutralisan, mada sudska praksa i dalje pokazuje niz problema vezanih za izvodjenje veštačenja i njegovo vrednovanje u postupku donošenja sudske odluke.

Osim veštačenja, domaća procesna teorija omogućava, odnosno ZKP normira, primenu stručnih znanja u krivičnom postupku i kroz institut specijaliste, odnosno stručnih osoba¹⁾.

Sovjetska procesna teorija poznaje više oblika primene stručnog znanja u krivičnom postupku, pa u sovjetskom pravu, osim veštaka, stručna znanja za potrebe krivičnog postupka mogu da primenjuju: konsultant, specijalista i, pod određenim uslovima, i sud²⁾.

Nemački autori smatraju da se, osim veštaka, svojim stručnim znanjima u krivičnom postupku koristi i stručni svedok, a u određenim situacijama i sud³⁾.

Razmotrićemo svaku od ovih mogućnosti i uslove pod kojima svoje stručno znanje u krivičnom postupku mogu da primene, sud, stručni svedok, konsultant i specijalista.

6.1. Posebna stručna znanja suda

Lice koje je u krivičnom postupku u funkciji sudije, pojedinca ili člana sudskog veća, raspolaže stručnim pravničkim znanjem i određenim radnim iskustvom, na

- 1) V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1985., str. 184; D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, Đ. Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 195; Z. Simić-Jekić, Krivično procesno pravo SFRJ, 1983., str. 219.
- 2) V. M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugotovnom procese, čast III, Moskva, 1968., str. 6, 7.; V. A. Prituzova: Zakločenie eksperta kak dokazateljstvo v ugotovnom procese, Moskva, 1959., str. 20; V. A. Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 96.
- 3) Alsberg, Nüse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 695; K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 292; K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1975., str. 116; E. Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 596; C. Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 169.

osnovu kojih mu je i poverena uloga sudije. Istovremeno treba da raspolaže i odredjenim opštim znanjima, kao i znanjima, najmanje, prosečno obrazovane i informisane osobe. Sve sposobnosti i sva znanja (osim pravničkih) kojim sudija raspolaže, nužno utiču i na njegovo ponašanje i način razmišljanja u krivičnom postupku. Ukoliko takva znanja ostaju u granicama koje određuje krivični postupak, a koje sam sudija dobro poznaje, poželjna su i veoma korisna za uspešno i efikasno vođenje krivičnog postupka. Sudija neće tražiti veštačenje u vezi pitanja za čije su razumevanje dovoljna opšta znanja i zdrav razum, ili stav prosečno kulturnog čoveka⁴⁾.

Medjutim, specifična interesovanja sudije, specifično životno iskustvo ili višegodišnje radno iskustvo na drugim poslovima suzbijanja i borbe protiv kriminaliteta, mogu znatno da modifikuju tzv. opšta i prosečna znanja pojedinca. To su razlozi zbog kojih se postavlja pitanje, šta se podrazumeva pod posebnom stručnošću sudije u krivičnom postupku i koje su granice njene primene.

Nemački procesualisti najčešće smatraju da sudija nije obavezan da odredi veštačenje, ukoliko sam poseduje potrebnu stručnost.

Alsberg, Nüse, Mayer posebnu stručnost sudije i njen značaj u krivičnom postupku određuju na sledeći način: "Stručnost se sastoji iz iskustvenih stavova i specijalnosti na koju su primenjeni. Tačnost iskustvenih

4) Vidi: T.Vasiljević: Sistem krivično procesnog prava, Beograd, 1981., str. 334.

stavova i na njima zasnovanih mišljenja, može se, suprotno privatnom čulnom opažanju sudije, bez daljeg, proveriti. Odbijanje veštačenja je ispravno ukoliko sam sudija poseduje potrebna znanja... U kom obimu sudija sme da primeni sopstvenu stručnost, zakon ne određuje... I u slučaju da sudija, izuzetno, raspolaže neuobičajeno širokim stručnim znanjima, načelno sme da odlučuje bez pomoći veštaka. Uvek je odlučujuće da sam sudija u konkretnom slučaju poseduje odgovarajuću stručnost. Sopstvena stručna znanja ne znače da sudija vlada oblašću koja se tiče dokaznog pitanja u takvom obimu kao, za to obrazovan i u tome iskusan, veštak. Dovoljno je da se raspolaže znanjima koje zahteva odgovor na konkretno pitanje ⁵⁾.

K. Peters smatra da iz svrhe dokaza veštačenjem, obzirom da se veštačenjem saopštavaju znanja koja nedostaju sudskom veću, proizilazi da sud može da odbaci zahtev za veštačenjem ukoliko sam poseduje potrebnu stručnost ⁶⁾.

Na sličan način posebnu stručnost sudije i njenu primenu u krivičnom postupku određuju i K. Jessnitzer i E. Schlüchter ⁷⁾.

Nemački zakon o krivičnom postupku takodje posednom odredbom omogućava sudu da primeni u krivičnom

5) Alsberg, Nüse, Mayer: Beweisanträge im Strafprozess, München, 1983., str. 695, 696.

6) K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 292.

7) K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 116, 117; E. Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 596.

postupku svoja posebna stručna znanja, ne pozivajući za to kvalifikovanog veštaka. Naime, u čl. 244. StPO, sud je ovlašćen da u istraživanju istine zahteva i dobavljanje svih dokaznih sredstava od značaja za sudsku odluku. U istoj odredbi, st. 4. zakonodavac omogućava sudiji da odbije zahtev za veštačenjem, ukoliko se ne radi o obaveznom veštačenju regulisanom zakonom, ako sud sam poseduje traženu stručnost⁸⁾.

Kakav se značaj pridaje posebnim stručnim znanjima sudije u nemačkoj procesnoj teoriji, pokazuje i to što se kao veoma istaknut problem za nemačke autore pojavljuje pitanje da li je u slučajevima kada nema uslova za veštačenje (izuzev ako se ne radi o obaveznim veštačenjima koja su kao takva predviđena zakonom) zato što sud poseduje tražena specijalna znanja, dovoljno da samo jedan član veća raspolaže takvim znanjem, ili je neophodno da takva znanja imaju svi članovi veća, ili bar većina od njih⁹⁾.

"Zakon određuje da se sud sastoji iz više sudija upravo zato da bi se međusobno dopunjavali, a ne da manjina odlučuje. Otuda nije neophodno da svi članovi sudskog veća budu stručni na početku većanja o presudi. Ne zahteva se da većina članova suda poseduje stručnost, već je dovoljno da jedan jedini sudija, takodje i porotnik,

8) Vidi: K. Jesstrizer: op.cit., str. 115.

9) M. Helfentstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 34, 35, 36.

bude tako stručan da svojim podučavanjem ostalih, učini nepotrebnim pozivanje veštaka. Svaki član sudskog veća doprinosi presudjivanju iz riznice svoga znanja i svoga iskustva. Da li sud ima traženu stručnost, odlučuje se jednostavnom većinom, smatraju Alsberg, Nüse, Mayer¹⁰⁾.

K. Peters tvrdi suprotno, odnosno, da sud poseduje stručnost samo kada je svaki pojedini član ima. Kako svaki sudija odlučuje po sopstvenoj odgovornosti, mora sam da bude stručan da proceni konkretan slučaj, zbog čega nije dovoljno da predsedavajući ili samo profesionalne sudije u sudskom veću imaju stručna znanja. Ako bi to bilo dovoljno, smatra K. Peters, sudijama laicima bila bi oduzeta mogućnost samostalnog presudjivanja. Isto tako, nedovoljno je kada samo sudija laik, na pr. šumarski službenik, poseduje posebna znanja. Ukoliko potrebnim stručnim znanjima raspolaže samo deo sudija, prema shvatanju ovog autora, već njihovo saopštavanje u sobi za većanje, predstavlja povredu načela usmenosti i stvaranja ubedjenja na osnovu provedenog glavnog pretresa¹¹⁾.

Posebna stručna znanja sudije, prema tumačenju nemačkih autora, imaju veliki značaj za krivični postupak, čak toliki, da u određjenim situacijama čine učešće veštaka suvišnim.

10) Alsberg, Nüse, Mayer: op. cit., str. 714, 715; slično: K. Jesstnitzer: op.cit., str. 116.

11) K. Peters: op.cit., str. 292; Istog shvatanja su i: C. Roxin: op.cit., str. 140; E. Schlüchter: op.cit., str. 596; K. Gössel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 257; Schäfer: op. cit., str. 350.

Ovom shvatanju se može zameriti, pre svega, da je u sukobu sa načelom nespojivosti krivično procesnih funkcija. Naime, problem značenja koje će posebna vanpravna stručnost sudije imati u krivičnom postupku, načelno rešava princip nespojivosti krivično procesnih funkcija, koji u konkretnom slučaju ne dozvoljava spajanje funkcije veštačenja sa funkcijom sudjenja.

U slučaju kada sudija zbog svog posedovanja specijalnih znanja ne poziva veštaka, već sam primenom sopstvenog znanja daje odgovore na posebna stručna pitanja, nije u mogućnosti da pravilno ceni takvu informaciju, niti da odredi njenu objektivnu dokaznu vrednost, jer je sam stvarar¹³⁾. Tako pribavljeni dokazi o krivičnom delu i učiniocu izmiču kontroli koja se postavlja principom raspravnosti i koja omogućava i drugim subjektima da se upoznaju sa prikupljenim dokaznim materijalom i da ga kritički razmotre.

Osım kolizije sa osnovnim principima krivične procedure, izložena shvatanja o posebnoj stručnosti sudije u krivičnom postupku polaze od sasvim neodređenih stavova o tome šta se podrazumeva pod specijalističkim vanpravnim znanjem sudije.

Stručnost sudije se najčešće određuje kao zbir iskustvenih stavova koji se mogu primeniti u određenoj

13) Na ovu inkompatibilnost upozorava M. Ilić: Krivično procesno pravo, Sarajevo, 1980. str. 192.

stručnoj oblasti, stim što to ne znači da sudija vlada određenim znanjima kao i za to obrazovan i iskusan veštak, već je dovoljno da može da odgovori na konkretno dokazno pitanje¹⁴⁾.

O iskustvenim stavovima, njihovoj nepouzdanosti u delikatnim uslovima krivičnog postupka i subjektivnosti koju nose sobom, zbog čega su nepodobni za odlučivanje u uvek individualnim, konkretnim okolnostima krivičnog postupka, već je bilo reći u ovom radu. Isto se može reći i za posebna stručna znanja sudije shvaćena kao niz iskustvenih stavova u određenoj stručnoj oblasti. Problem nije u tome da li takvi stavovi mogu proveriti, što se ističe kao njihova prednost u odnosu na privatna čulna opažanja sudije, već u njihovoj potpunoj i suštinskoj neadekvatnosti za krivični postupak. Zbog uopštavanja iz kojih iskustveni stavovi nastaju, usasvim egzaktnim uslovima odlučivanja u konkretnom individualizovanom krivičnom postupku^{oni} postaju nepouzdati i neprihvatljivi, na šta upozorava samo manji broj savremenih nemačkih autora.¹⁵⁾

Sudija, koji zahvaljujući svojoj posebnoj stručnosti može da pruži odgovor na određeno dokazno pitanje, nije isto što i obrazovan i iskusan veštak. Za razliku od njega, takav sudija je samo delimično stručan u

14) Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 695, 696; tako i: K. Jesstnizer: op.cit., str. 116; Schlüchter: op.cit., str. 596.

15) K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess Heilberg, 1986., str. 29; H. J. Plewig: Funktion und Rolle des Sachverständigen aus der Sicht des Strafrichters, Hamburg, 1983., str. 53; D. Krauss: Richter und Sachverständiger im Strafverfahren, Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft, 73/85, A. Arab-Zadeh: Des Richters eigene Sachkunde und Gutachtensproblem in Strafprozess, Neue juristische Wochen schrift, 1970., str. 1214-1219.

odredjenoj specijalnosti, što, uzeto kao osnov za odlučivanje u vezi konkretnog dokaznog pitanja, može da bude veoma štetno i opasno za krivični postupak. Takva stručnost je nešto sporedno u njegovom svakodnevnom radu, u njegovom obrazovanju, nešto što uvek ide pored, i najčešće nakon drugih poslova i interesovanja, zbog čega je uvek samo delimična i posredna. U suštini, takav sudija je u odredjenoj specijalnosti samo stručni laik¹⁶⁾. Njegova znanja su najčešće fragmentarna, do kraja nesistemizovana, i kao takva sasvim nepouzdana i nepodobna da budu razlog odustanka od veštačenja.

Stoga smatramo da, kako iz proceduralnih, tako i iz faktičkih razloga, sudija nikako ne može da primenjuje takva svoja specijalna znanja u krivičnom postupku radi odgovora na određena dokazna pitanja, zanemarujući i isključujući veštačenje. I spor da li se može smatrati da celo sudsko veće raspolaže specijalnim znanjem ukoliko ih poseduje jedan njegov član, ili se sudsko veće smatra stručnim da reši konkretnu dokaznu situaciju bez pozivanja veštaka samo ukoliko svi članovi veća poseduju tražena specijalna znanja, iz istih razloga ostaje bez značaja.

Uvek kada utvrđivanje ili ocena neke važne činjenice zahteva posebna stručna znanja, radi se o specijalnim znanjima stručnjaka, edukovanog za tu oblast i

16) H.J.Plewig: Funktion und Rolle des Sachverständigen aus der Sicht des Strafrichters, Heidelberg, Hamburg, 1983., str. 53.

iskusnog u rešavanju problema u vezi sa njom. Zbog posebnih uslova krivične procedure, kao i samog kvaliteta traženih odgovora, to ne može biti sudija, niti bilo koji član sudskog veća.

Informisanost i upućenost u mogućnosti primene određenih metoda istraživanja i njihove domete, korisna su u određivanju veštačenja, izboru veštaka, preciziranja pitanja za veštaka, oceni nalaza i mišljenja veštaka, ali ne mogu i da zamene veštačenje.

V.M. Galkin s pravom ističe da posebna stručna znanja mogu da budu od koristi kod razjašnjenja, ocene i provere zaključka eksperta, ocene neophodnosti određivanja ekspertize, izbora ekspertiznog materijala, utvrđivanja faktičkih mogućnosti njenog izvodjenja, zatim u obavljanju određenih istražnih radnji i ispitivanja i konstatovanja činjenica u okviru njih, što je dovoljno ukoliko je očigledno za sva prisutna lica i zainteresovane učesnike postupka, i što treba uneti u zapisnik¹⁷⁾.

Međutim, suprotno Galkinu, smatramo da se u ovim slučajevima ne može govoriti o posebnoj formi primene specijalističkih znanja u krivičnom postupku, na način kako se to čini veštačenjem. Radi se o informisanosti i upućenosti sudije (najčešće delimičnoj) u određene oblasti znanja, koja ima svoje mesto u efikasnijem obavljanju i poslova iz okvira sudijske funkcije, ali se ne može tumačiti kao poseban oblik primene specijalnih znanja u krivičnom postupku.

17) V.M.Galkin: Sredstva dokazivanja v uglovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 17, 18.

6.2. Stručni svedok kao posebni oblik korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku

Nemačka procesna teorija i praksa poznaju posebnu vrstu svedoka, čije je obeležje to što, za razliku od običnog svedoka, vlada određenim stručnim specijalističkim znanjima. U krivičnom procesnom pravu stručni svedok se određuje kao osoba, čiji se iskaz odnosi na prošle činjenice ili stanja za čije je opažanje bila nužna posebna stručnost.¹⁸⁾

Na isti način stručni svedok se određuje i u zakonskom tekstu, čl. 85. StPO prema kome je njegov procesno pravni položaj jednak položaju običnog svedoka i regulisan je istim normama. Razlika je samo u specijalnim znanjima koja stručni svedok poseduje, i koja su bila neophodna za opažanje relevantnih činjenica, pa se iz tih razloga može govoriti o stručnom svedoku kao jednom vidu korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku.

U okviru izlaganja teorija o pravnoj prirodi veštačenja, postojanje ovog instituta u savremenom krivičnom procesnom pravu tumačili smo kao relikat shvatanja o veštačenju kao posebnoj vrsti svedočenja i veštaku kao

18) C. Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 140; H. Riping: Das Strafverfahren, München, 1983., str. 51, 59; K. Gössel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 257; H. H. Kühne: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 226; K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 309; W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 39, 40; Alsberg, Nüse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 217; E. Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 596.

naučnom svedoku. Specifičnost stručnog svedoka, u odnosu prema običnom svedoku, sugerije stav da se kod stručnog svedoka radi o kvalitetnijem opažanju relevantnih podataka, kako zbog mogućnosti da zapaze veći broj važnih detalja i izvrše njihovu selekciju, tako i zbog kvalitetnije obrade percipiranih činjenica.¹⁹⁾

Opšta psihologija i sudska psihologija ukazuju da nije bezuslovno tako. Naime, za svedoka je bitno da se sticajem okolnosti našao u prostoru i vremenu u kome se odigrava, ili se odigralo, krivično delo, zbog čega je mogao svojim čulima da registruje sam tok izvršenja krivičnog dela, ili njegov deo, ili neke druge relevantne okolnosti nastale izvršenjem krivičnog dela, i da o tome saopštava sudu u svom iskazu. I kod stručnog, i kod običnog svedoka odvija se čulno opažanje, po svojoj prirodi, na isti način i kod jednog i kod drugog. Određjene draži iz spoljašnje sredine (radnja krivičnog dela ako je svedok očevidac, sumnjivi tragovi, karakteristično ponašanje nekog lica, razgovor, itd.) percipiraju se čulima (viđa, sluha, dodira, itd.), a zatim se dalje u svesti misaono obrađuju (apercepiraju) upoređivanjem sa pojmovima sadržanim u iskustvu, stečenim obavljanjem praktične delatnosti, radi stvaranja konačne slike o opaženom²⁰⁾.

19) W.Hepner: op.cit., str. 39.

20) Vidi: M.Aćimović: Psihologija zločina i sudjenja, Beograd, 1987, Sudska psihologija, Beograd, 1983; N. Rot: Opšta psihologija, Beograd, 1984., str. 66; F. Arntzen: Vernehmungspsychologie, München, 1976., Bender, Röder, Nack: Tatsachenfeststellung vor Gericht, Band II, München, 1982.

Osim čula i njihovih fizioloških karakteristika, na opažanje utiče i iskustvo, stavovi i znanje lica koje vrši opažanje, usled čega se goli oset pretvara u saznanje o opaženom. Sam proces saznanja, mišljenja, je proces neposrednog uzajamnog delovanja subjekta koji saznanje, koji misli, sa objektom koji se saznaje²¹⁾.

U tom smislu, i posebna stručnost može da bude od uticaja na opažanje. Selekcija mnogobrojnih istovremenih draži iz spoljašnje sredine do onih koje će biti percepirane, čulima registrovane, određena je, između ostalog, i posebnim stručnim iskustvom i znanjem. Dalja misaona obrada i poimanje materijala primljenog čulima, takodje zavisi od iskustva. Tako će opaženi nepoznati predmeti o kojima nema adekvatnih podataka u iskustvu, biti obrađeni drugim pojmovima sadržanim u iskustvu, čega svedok najčešće i nije svestan, i zbog čega je u oceni svedokovog čulnog opažanja potrebna maksimalna opreznost sudijske. Tako, opaženi beli prah na mestu izvršenja spornog događaja, za domaćicu može da bude brašno, so ili šećer, a za hemičara jedna iz čitavog niza posebnih hemijskih supstanci, čije razlikovanje može da ima za krivični postupak izuzetnu važnost²²⁾.

Medjutim, iskaz takvog stručnog svedoka ne mora da bude bezuslovno kvalitetniji od iskaza običnog svedoka. Uzdajući se u svoje iskustvo i znanje, svedok može pogrešno da percepira, stvarno percepirano nesvesno

21) S.L. Rubinštajn: O mišljenju i putevima njegovog istraživanja, Beograd, 1981., str. 25.

22) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 604-610.

da menja i dopunjuje shodno svom bogatom iskustvu. Ovakav svedok često pokazuje sklonost da prebrzo prihvati jednu pretpostavku i da se zalaže za nju.

"Kada hemičar zapaža jednu hemijsku reakciju, poznavalac umetnosti sliku, a muzičar zvučne signale, snaga pažnje je veća, nego kod laika, ali stvarna pažnja može da bude veća kod poslednjeg. Otuda se za ove slučajeve može tvrditi da će sud stručnog lica biti bolji nego sud laika, ali je tumačenje od stručnih lica po pravilu jednostranije, kraće, preglednije i sa više različitih uticaja. Svaki stručnjak, posebno ukoliko je ozbiljno u svojoj oblasti, najviše se interesuje za jednu stranu pojave, koja spada u njegovu specijalnost, i tako se događa da druge, za kriminalistu isto tako važne, previdi"²³⁾.

W.Hepner iz tih razloga, s pravom, preporučuje da sudija, pre prelaska na predmet iskaza, malim psihološkim eksperimentom, kroz raspitivanje o stvarima koje se tiču predmeta rasprave (s jedne strane stvari iz njegove specijalnosti, a s druge strane o stvarima van područja njegove specijalnosti) ispita od kakvog je značaja njegovo stručno svedočenje za konkretni slučaj²⁴⁾.

U analizi oblika korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku, važno je da se uticaj stručnosti, posebnih znanja i iskustva, bilo pozitivan bilo

23) H.Gross: Kriminalpsychologie, navedeno prema: W.Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 40.

24) W. Hepner: op.cit., str. 40,41.

negativan, odvija u normalnom psihološkom procesu. Ne postojenikakve osobenosti koje govore u prilog posebnih psiholoških karakteristika procesa opažanja stručnih svedoka, a kako nema ni različitog procesnog postupanja u vezi sa njima, razlikovanje stručnih i običnih svedoka ostaje bez dovoljnog opravdanja.

Uticao iskustva i stručnih znanja je sastavni deo psihologije opažanja, koji treba uzeti u obzir, kako u slučaju postojanja takvih znanja i iskustva, tako i u slučaju njihovog nedostatka, što ne opravdava posebno postojanje kategorije nestručnih svedoka, odnosno svedoka laika. Na sličan način mogu se psihološkim nijansiranjem razlikovati i primitivni i inteligentni svedoci, sigurni i nesigurni, zatim svedoci prema njihovim zanimanjima²⁵⁾.

Iz tih razloga, stručni svedok ne predstavlja poseban oblik primene stručnih znanja u krivičnom postupku. Uticaj stručnosti i stručnog iskustva nema izuzetan značaj za određene procesne radnje, već je deo opšteg, normalnog psihološkog procesa opažanja, niti se radi o unapred predviđenom i planiranom opažanju, koje treba da obavi određeno lice upravo zbog svoje posebne stručnosti.

25) Bender, Röder, Nack: Tatsachenfeststellung vor Gericht, Vernehmungslehre, Band II, München, 1982., str. 175.

6.3. Informativno-konsultaciona delatnost

Informativno-konsultaciona delatnost stručnih lica, prema sovjetskim autorima, predstavlja, pored neposredne primene stručnih znanja od strane organa krivičnog postupka, islednika, suda i specijaliste, poseban oblik primene stručnih znanja u krivičnom postupku.

V.M.Galkin deli informativno-konsultacionu delatnost na informativnu i konsultacionu²⁶⁾. Informativna delatnost stručnih lica se sastoji u tome što stručno lice u vezi sa krivičnim delom, a po zahtevu istražnih organa ili suda, saopštava određene podatke iz oblasti svog specijalnog znanja, koji imaju opšti karakter, tj. nezavisni su od izvršenog krivičnog dela. Pri tome, nije potrebno provesti nikakvo istraživanje, što ovu delatnost razlikuje od ekspertize. Informaciona delatnost nije isto što i davanje službenih podataka o nekim konkretnim okolnostima značajnim za izvršenje krivičnog dela, (na pr. službeni podaci o radnom mestu okrivljenog za neki period, podatak o atmosferskim prilikama u određenom vremenu itd.), jer se u ovom slučaju radi o konkretnim činjenicama u vezi sa delom, a ne o opštim pravilima i zakonitostima, a i podaci sadržani u ovakvim službenim obaveštenjima nisu zasnovani na specijalnim znanjima.

26) V.M.Galkin: Sredstva dokazivanja v uglovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 18. K.Orlov: Lic obladajušće ugolovnoga processa, Sovetskaja justicija 8/88.

Ova delatnost stručnih lica nije normativno regulisana, što u praksi stvara probleme njenog procesnog oformljenja i dovodi do poistovećivanja sa ekspertizom²⁷⁾.

Ukoliko stručno lice daje konsultacije istražnim organima i sudu u vezi određenih specijalnih pitanja, radi se o konsultacionoj delatnosti stručnog lica. To mogu da budu razjašnjenja različitih stavova nauke i tehnike sa kojima se sud susreće i koji su neophodni za ocenu zaključka eksperta, zatim preporuka i savet za korišćenje određenih tehničkih sredstava, saveti vezani za izbor materijala na kome će se vršiti ekspertiza, pomoć u formulisanju pitanja za ekspertizu. Ovakve konsultacije mogu da daju stručna lica, kako ona koja su učesnici u krivičnom postupku (ekspert, specijalista), tako i ona koja ne učestvuju u konkretnom krivičnom postupku, i kompetentne organizacije, i to usmeno ili pismeno po inicijativi suda. Ovakve informacije nemaju svojstvo dokaza u krivičnom postupku²⁸⁾.

Za razliku od stručnog svedoka i neposredne primene stručnih znanja od strane sudije i istražnog sudije, u slučaju informativno konsultacione delatnosti stručnih lica, može se govoriti o posebnom obliku primene stručnih znanja u krivičnom postupku. Korišćenja specijalnih znanja u ovim situacijama nije sastavni i neodvojivi deo neke druge aktivnosti (svedočenja), već je celokupna delatnost određenog subjekta u krivičnom

27) V.M. Galkin: op.cit., str. 18.

28) Ibidem, str. 20.

postupku usmerena na primenu tog specijalnog znanja. Do nje i dolazi upravo sa ciljem korišćenja takvih znanja u krivičnom postupku, i samo radi upotrebe tih znanja, a ne u svrhu neke druge aktivnosti koja u sebi uključuje i posedovanje određene stručnosti.

Medjutim, u sovjetskoj teoriji kao posebni oblici primene stručnih znanja, osim informaciono-konsultacione delatnosti navode se i specijalista i ekspert. Između specijaliste i konsultanta osnovna razlika, po V. M. Galkinu je u tome što je funkcija specijaliste normativno posebno regulisana i predstavlja neposredno učešće u procesu, a konsultativno-informativna delatnost se sastoji samo u saopštavanju određenih podataka, saveta i preporuka²⁹⁾. Time pozicija i uloga konsultanta i konsultativne delatnosti, kao posebnog vida korišćenja specijalnih znanja, pored specijaliste i eksperta, ostaje u znatnoj meri neodređena.

Osim toga što je položaj i funkcija specijaliste zakonom regulisana, za razliku od konsultanta, nema drugih jasno istaknutih sadržinskih razlika. Do donošenja posebne odredbe koja se odnosi na specijalistu, situacija je bila još konfuznija, što se vidi iz izlaganja A.V. Dulova i V.A. Prituzove o odnosu konsultant - specijalista - ekspert³⁰⁾. Osim tvrdnje da je ekspert stručnjak, ali i da svaki stručnjak nije ekspert, i da je ekspertiza

29) Ibidem.

30) A.V. Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 96, 112, 118; V.A. Prituzova: Zakločenie eksperta kak dokazatelstvo v ugolovnom processe, Moskva, 1959., str. 22-25.

samostalno dokazno sredstvo³¹⁾, nema jasnog i pouzdanog razlikovanja ova tri učesnika u krivičnom postupku.

6.4. Specijalista

Za razliku od konsultanta, specijalista u sovjetskom pravu predstavlja posebnu formu primene stručnih znanja regulisanu zakonom. Specijalista je stručno lice koje islednik ili sudija poziva radi obavljanja nekog od zadataka određenih zakonom.

Po nalogu istražnog sudije specijalista prikuplja i saopštava faktičke podatke koji mogu biti korisni za rasvetljavanje krivičnog dela, pri čemu ispoljava svoje specijalno znanje i iskustvo, zatim fiksira tragove i predmete radi istraživanja, ili obavljanja druge tehničke radnje za koje je potrebno posedovanje specijalnih znanja, odnosno, pri postojanju dovoljno podataka iskazuje svoje privremeno mišljenje o nastanku, vezi i mehanizmu obrazovanja tragova, koji se javljaju na mestu dogadjaja³²⁾.

Pozivanje specijaliste je obavezno u dva slučaja: kada se kao objekat na mestu dogadjaja javlja leš čoveka, i kada se ispituje maloletno lice uzrasta do 14 godina³³⁾.

Po mišljenju V.M. Galkina, razlika između specijaliste i eksperta je u tome što: 1) delatnost specija-

31) A.V. Prituzova: op.cit., str. 24.

32) Teorija dokazateljstv v sovjetskom ugovnom procese, grupa autora u redakciji: J.V. Žogin, J.B. Karpec, V.J. Kudrjavcev, G.J. Kočarov, G.M. Minjkovskih, Moskva, 1973., str. 65; V.M. Galkin: op.cit., str. 21.

33) Ibidem.

liste, za razliku od eksperta, čini neodvojivi deo delatnosti islednika ili suda, i sastoji se u saopštavanju specijalnih znanja i ukazivanju tehničke pomoći u prikupljanju dokaza; 2) specijalista ne izvodi samostalno istraživanje; 3) specijalista ne daje sopstveni zaključak; 4) rezultati učešća specijaliste u krivičnom postupku ne iskazuju se u posebnom dokumentu, već se slivaju sa rezultatima same procesne radnje u okviru koje su i obavljene, pa su fiksirani u zapisniku o izvodjenju te radnje, samo uz navodjenje činjenice da je učestvovao i specijalista³⁴⁾.

Mada, za razliku od konsultanta, specijalista neposredno učestvuje u procesnim radnjama (dok konsultant samo saopštava određene podatke ili daje preporuke i savete), ipak nije samostalna procesna figura kao ekspert. Zakonsku odredbu po kojoj je učešće u krivičnom postupku u svojstvu specijaliste, prepreka za kasnije učešće istog lica u tom postupku u svojstvu eksperta, Galkin objašnjava time što je aktivnost specijaliste deo aktivnosti islednika ili suda, pa bi se u suprotnom ugrožavao stepen objektivnosti potreban ekspertu.

Suprotno ovom shvatanju, I.L. Petruhin ističe da je specijalista samostalni učesnik krivičnog postupka i samostalna procesna figura, koja raspolaže određenim procesnim kompetencijama, uživa određena prava i ima određene obaveze, koje su normativno regulisane.

34) V.M. Galkin: op.cit., str. 23.

Specijalista ima sledeće obaveze: da se javi na poziv organa postupka; da učestvuje u izvodjenju istražnih radnji i da primenom svojih stručnih znanja pomaže u prikupljanju i fiksiranju dokaza; da blagovremeno obavesti organ krivičnog postupka o svojoj nekompetentnosti i zainteresovanosti za ishod dela; da ne razglašava podatke dobijene istražnim radnjama bez odobrenja istražitelja i da, u slučajevima kada je to neophodno, o tome da pismenu obavezu. Prava specijaliste u krivičnom postupku su: da učestvuje u stvaranju beležaka u zapisniku o istrazi, ukoliko se one tiču činjenica utvrđenih pomoću njegovih stručnih znanja, da stavlja primedbe o radu organa istrage, koje po njegovom mišljenju narušavaju tehnička pravila izvodjenja uvidjaja, ili vode ka uništenju, povredi ili nepotpunom fiksiranju dokaznog materijala, da ulaže žalbu na postupke islednika u poretku utvrđenom zakonom, da dobije naknadu troškova za učešće u postupku i nagradu za ispunjavanje svojih procesnih obaveza, ukoliko nije u službi u nekoj ekspertiznoj ustanovi³⁵⁾.

Detaljno regulisanje prava i obaveza specijaliste, jasno formulisanje njegove pozicije u krivičnom postupku putem zakonskih normi omogućava i bolje razlikovanje konsultanta i specijaliste. Dok se delatnost specijaliste sastoji u neposrednom učestvovanju u obavljanju istražnih radnji, konsultaciono obaveštajna delatnost predstavlja davanje opštih podataka, obaveštenja i preporuka,

35) I.L.Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom procese, Moskva, 1964., str. 68, 69.

a subjekt koji je vrši ne poseduje, za razliku od specijaliste, određena procesna prava i obaveze.

6.5. Drugi oblici korišćenja specijalnih znanja u domaćem pravu

Jugoslovensko krivično procesno pravo, osim veštačenja kao posebne dokazne radnje, čija je suština u primeni specijalnih znanja u rešavanju pitanja relevantnih za krivični postupak u stvaranju nalaza i mišljenja koje ima dokaznu vrednost u krivičnom postupku, poznaje i specijalistu kao poseban način primene stručnih znanja u krivičnom postupku.

Novelom ZKP-a od 1977. godine, a to potvrđuje i novela iz 1985., omogućeno je istražnom sudiji da radi razjašnjenja pojedinih tehničkih i drugih stručnih pitanja koja se postavljaju u vezi sa pribavljenim dokazima, ili prilikom ispita okrivljenog ili preduzimanja drugih istražnih radnji, može da zatraži potrebna objašnjenja u vezi tih pitanja od stručnog lica ili odgovarajuće ustanove (čl. 168. st. 9).

Dalje zakonodavac ističe da organ koji vrši uvidjaj i rekonstrukciju događaja može da zatraži pomoć stručnog lica kriminalno tehničke, saobraćajne ili druge struke, koji će po potrebi preduzeti pronalaženje, obezbeđivanje, opisivanje tragova, izvršiti potrebna merenja i snimanja, načiniti skice ili prikupiti druge podatka (čl. 240. st. 1.).

Time je mogućnost primene stručnih znanja u krivičnom postupku proširena. Udovoljeno je potrebama prakse, da se pored veštačenja, radi vođenja kvalitetnijeg i efikasnijeg krivičnog postupka, omogući primena stručnih znanja putem pružanja potrebne pomoći organima krivičnog postupka, zbog čega se može govoriti o dva posebno normirana vida korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku.

6.5.1. Sličnosti i razlike između specijaliste i veštaka

Zajedničko obeležje i veštaka i stručnog lica, odnosno specijaliste, jeste primena stručnih znanja u krivičnom postupku, pa se u tom smislu i veštak pojavljuje kao stručno lice. Kao stručna lica u krivičnom postupku, mogu se označiti i sva lica koja poseduju posebna vanpravna znanja, a ni na koji način nisu učesnici u krivičnom postupku, već samo tehnički ili neki drugi način pomažu njegovo odvijanje. Radi terminološke doslednosti i preglednosti, iz tih razloga je za lica na koja se odnosi član 169. st. 9. ZKP-a, pogodniji naziv specijalista³⁶⁾.

Pozicije veštaka i specijaliste, osim ovog zajedničkog obeležja, pokazuju i čitav niz razlika koje se odnose na uslove za njihovo učešće u krivičnom postupku, sadržaj delatnosti koju u njemu obavljaju, način primene specijalnih znanja, i na obim procesnih prava i dužnosti koje pri tome uživaju.

36) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skoplje, 1985., str. 834-848.

Veštačenje se određuje kada je za utvrđivanje i ocenu potrebno pribaviti nalaz i mišljenje stručnog lica, što znači da aktivnost pribavljanja i ocene neke sporne odlučne činjenice, koja ulazi u predmet dokazivanja, zbog toga što mu nedostaju potrebna stručna znanja sud, pod uslovima predviđenim ZKP-om, sasvim prepušta veštaku.

Dužnosti specijaliste se, međutim, odnose samo na pomoć u obavljanju istražnih radnji, na primer u rekonstrukciji događaja, kriminalističkog eksperimenta, uviđaja, ispitivanja okrivljenog itd., odnosno tiču se razjašnjenja ne pojedinih stručnih pitanja u vezi sa otkrivanjem i fiksiranjem dokaza.

Specijalista pomaže sudiji u onome što on sam ne zna i ne može da uradi. On je "prošireno oko", uveličavajuće staklo ili "produženi mozak" istražnog sudije, kako to inače nemački autori navode za veštaka³⁷⁾, jer radi u ime i za račun sudije. Sve što radi specijalista, mogao bi i sam sudija, ukoliko bi raspolagao odgovarajućim znanjem, bez narušavanja principa nespojivosti krivično procesnih funkcija, ali upravo zato što njima ne raspolaže, poziva specijalistu da mu pomogne³⁸⁾.

Za razliku od eksperta, koji na početku svoje procesne aktivnosti dobija tačno određen ekspertizni materijal i pitanja koja određuju oblik i pravac njegove delatnosti, specijalista na početku svog učešća u

37) K.Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 319.

38) V.Vodinelic: op.cit., str. 834-848.

nekoj istražnoj radnji ne zna ni sadržaj ni granice svoje delatnosti.

Specijalista savetuje istražnog sudiju kakve tragove i predmete može da očekuje na osnovu mesta, načina i drugih okolnosti izvršenja krivičnog dela, gde, kako i čime treba da ih traži, kako da ih fiksira, koji metod da primeni u ispitivanju i proveru prikupljenog dokaznog materijala. Njegova delatnost prema čl. 168. ZKP odnosi se na savete i razjašnjenja u vezi dokaza koje je istražni sudija sam pribavio bez pomoći specijaliste, kao i pomoć u obavljanju istražnih radnji (na primer ispita okrivljenog, gde specijalista pomaže istražnom sudiji u organizaciji ove radnje, terminološkim detaljima, taktičkim pitanjima, itd.), ali se ne iscrpljuje samo u tome.

Naime, iako formulacija člana 168. st. 9. nije u tom smislu izričita, čini se jasnim da specijalista ne može pristupiti objašnjavanju mnogih tehničkih i drugih stručnih pitanja bez prethodnog preduzimanja pojedinih tehničkih postupaka u okviru istražne radnje. Tek na osnovu tako izvedenih rezultata, moguće je dati traženu informaciju. Ako istražni sudija želi odgovarajuće objašnjenje, mora i da omogući specijalisti da preduzme odgovarajuće tehničke postupke u okviru konkretne istražne radnje³⁹⁾.

U tom smislu se na delatnost specijaliste odnosi i čl. 177. ZKP koji omogućava istražnom sudiji da za-

9) V.Vodinić: op.cit., str. 846.

traži pomoć od organa unutrašnjih poslova (kriminalističko tehnička i druga) ili drugih državnih organa u vezi sa sprovođenjem istrage. Ovi organi su dužni na zahtev istražnog sudije tu pomoć da pruže. Osim toga, istražni sudija može takvu pomoć da zatraži, ako je neophodna u izvršenju istražne radnje koja ne trpi odlaganje, i od organizacije udruženog rada.

Takodje, prema čl. 240. ZKP, pomoć specijaliste se može, osim u davanju saveta, sastojati i u preduzimanju i pronalaženju, obezbedjivanju i opisivanju tragova, izvršavanju potrebnih merenja, snimanja ili sačinjavanju skica. Pri tome specijalista iznosi opšte stavove svoje struke ili ih primenjuje obavljanjem neke radnje, a konačne zaključke i analizu činjeničnog stanja vrši sud.

Za razliku od specijaliste, ekspert u istraživanju ekspertiznog materijala i izvodjenju ekspertize, ne pomaže istražnom sudiji, već postupa samostalno, u svoje ime. Njegova aktivnost se ne iscrpljuje u davanju saveta i verbalnih objašnjenja već predstavlja kreativnu primenu stručnog znanja na konkretnu situaciju, iz čega sledi obrazložen zaključak. Nove činjenice ustanovljene veštačenjem i iznete u nalazu i mišljenju imaju za konkretni postupak snagu dokaza.

Razlika između specijalističke delatnosti u okviru druge istražne radnje i veštačenja, i pozicije specijaliste i veštaka u obavljanju svoje delatnosti u

krivičnom postupku, na taj način uslovljava i razliku u značenju veštačenja i specijalističke pomoći za krivični postupak. Veštačenje predstavlja stvaralačko i kreativno primenjivanje nauke, a specijalistička delatnost ima tehničko-savetodavni karakter⁴⁰⁾.

Nalaz i mišljenje veštaka ima dokaznu vrednost za krivični postupak, koju sudija procenjuje razmatrajući ga, kako izolovano od ostalih dokaza, tako i u sklopu sa drugim dokazima. Savet i objašnjenja koja daje specijalista tiču se pronalaženja i fiksiranja dokaznog materijala, utvrđivanja verodostojnosti i pouzdanosti određenih dokaznih činjenica, i po prirodi delatnosti iz koje nastaju i shodno poziciji subjekta koji ih daje, nemaju dokaznu vrednost već su isključivo u funkciji pomoći organima u krivičnom postupku.

Razlikama u uslovima učešća u krivičnom postupku, u sadržaju delatnosti, načinu i metodologiji primene stručnih znanja, znači i različitu procesnu poziciju veštaka i specijaliste. Za razliku od eksperta koji je samostalan krivično procesni subjekat i uživa punu procesnu autonomiju, specijalista nije samostalan krivično procesni subjekat, jer obavlja nesamostalnu pomoćnu delatnost taktičko-tehničkog pomoćnika istražnog sudije⁴¹⁾.

U krivičnom postupku veštaku pripada sasvim određen fond prava i dužnosti u okvirima čijeg je ispunjenja

40) Ibidem.

41) V.Vodinević: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skoplje, 1985., str. 834-848.

i poštovanja ovlašćen da daje svoj nalaz i mišljenje. Njegova procesna pozicija je regulisana zakonom kao nezavisna i samostalna, zbog čega svoju ulogu u rasvetljavanju krivične stvari obavlja u procesnom poretku određenom i specifičnom samo za veštačenje.

Obzirom da deluje kao pomoćnik sudije, specijalista svoju aktivnost ne izvodi u zasebno procesno regulisanim uslovima, već u procesnom poretku neke druge radnje u krivičnom postupku, odnosno u poretku one radnje (različite od veštačenja) u čijem izvodjenju pomaže istražnom sudiji.

Veštačenje je posebna procesna radnja koju obavlja posebni samostalni procesni subjekat, a specijalistička delatnost deo uvidjaja, pretresa, rekonstrukcije, eksperimenta, ili ispita okrivljenog, i ne predstavlja posebnu procesnu funkciju, već je pokrivena procesnom funkcijom istražnog sudije čiji je pomoćnik specijalista. Otuda specijalista može da učestvuje po nalogu i uz nadzor istražnog sudije u svim istražnim radnjama osim veštačenja, a veštak učestvuje samo u veštačenju. Ukoliko istražni sudija sam u potpunosti obavi određenu istražnu radnju bez angažovanja specijaliste, jer sam poseduje sva potrebna znanja, ne čini povredu načela nespojivosti krivično procesnih funkcija, jer funkcija specijaliste u krivičnom postupku nije posebna funkcija. Veštačenje istražni sudija nikada ne može da obavi sam, čak i da eventualno raspolaže potrebnim znanjima, upravo zato što

se radi o dva posebna, samostalna krivično procesna subjekta i dve posebne funkcije. Iz istih razloga ne postoje procesne prepreke za kasnije pojavljivanje specijaliste u ulozi veštaka. Takva se situacija čak može smatrati poželjnom, jer omogućuje brzo i kvalitetno provođenje ekspertize, obzirom da učešće specijaliste u uzimanju, pronalaženju i pregledu dokaznog materijala, pospešuje kasniju ekspertizu i obezbeđuje pravilno odabiranje ekspertiznih uzoraka.

6.5.2. Sporna pitanja procesne pozicije specijaliste

Kao drugi oblik korišćenja specijalnih znanja u krivičnom postupku, pozicija specijaliste je sadržinski, u poredjenju sa pozicijom eksperta, sasvim jasna i određena. Međutim, procesna pitanja specijaliste osim čl. 177, 168. i 240. koji zapravo uvode ovaj institut u krivično procesno pravo i čl. 471. st.3. i čl. 491. st.2., koji se odnose na učešće stručnog lica u postupku prema maloletnicima, regulisana su još čl. 44. st. 1., koji normira i obavezu primenjivanja odredaba o izuzeću i na stručne osobe iz člana 168. Tako, niz pitanja vezanih za učešće specijaliste u krivičnom postupku, ostaje neodređen .

Procesno je neregulisano pozivanje specijaliste, pa se postavlja pitanje da li treba da bude vršeno u pismenoj formi sa obaveštenjem o kojim spornim pitanjima je reč, da bi specijalista mogao da se pripremi i tako

kvalitetnije obavi svoj zadatak, ili je to nepotrební formalizam, ili čak nemoguće, jer je aktivnost specijaliste određena konkretnim okolnostima trenutka krivične procedure u kome se obavlja. Ukoliko bi se pozivanje vršilo u pismenoj formi, postavlja se pitanje da li i iz kojih razloga specijalista može da odbije takav poziv i da li se prema specijalisti koji je uredno pozvan, a nije se odazvao pozivu, mogu primeniti odredbe koje regulišu istu situaciju kod veštaka.

Razlozi efikasnosti krivičnog postupka delom govore u prilog sankcionisanog pismenog pozivanja, ali sa druge strane, takva formalizovana komunikacija sa specijalistom je u znatnoj meri u suprotnosti sa prirodom aktivnosti koju obavlja specijalista i njenim konkretnim ciljevima koje nameće specifična situacija određene istražne radnje. Imajući u vidu prirodu specijalističke delatnosti u krivičnom postupku, njeno efikasno prilagodjavanje krivičnoj proceduri moglo bi da bude otežano i sputano strogom zakonskom regulativom. Nešto drugačije značenje ima pitanje potrebe normativnog regulisanja odgovornosti specijaliste za pruženu pomoć u krivičnom postupku. Primenom stručnih znanja i različitih naučno-tehničkih sredstava, specijalista posredno ili neposredno uzrokuje različite procesne posledice, čime može znatno da utiče i na tok određene istražne radnje, pa i na čitavu istragu.

Gruba nekompetentnost i nesnalaženje, kao i opasnost od mogućeg namernog davanja lažnih objašnjenja čine

specijalistu odgovornim i za konačni ishod postupka. Eventualno regulisanje njegove odgovornosti za rad obavljen u krivičnom postupku, normativno ne opterećuje i ne sužava njegovu delatnost, ali upozorava na oprez i odgovorno ponašanje⁴²⁾.

Sa druge strane, moguć je prigovor da bi zakonsko regulisanje ovih i sličnih pitanja specijalističke delatnosti u krivičnom postupku, oformilo sasvim određeni fond procesnih prava i dužnosti, koji bi za specijalistu mogao da znači i procesnu autonomiju, uobličavanje u samostalnu krivično-procesnu figuru, što bi povuklo i niz drugih pitanja.

Smatramo da nešto detaljnije normativno određene procesne pozicije ne čini specijalistu samostalnim procesnim subjektom, jer bi se njegova funkcija i dalje odvijala u okviru neke druge funkcije, konkretno, funkcije istražnog sudije, i imala savetođavni i pomoćni karakter, a nikako sopstvenu, posebnu dokaznu vrednost. Istovremeno, potrebno je voditi računa da se normama ne otežava i uspori komunikacija sa specijalistom, čija delatnost nužno mora da se prilagođava konkretnom trenutku krivične procedure. Konačnu reč o ovom pitanju može sasvim merodavno da pruži sudska praksa ukazujući na probleme uzrokovane postojećom regulativom.

U vezi sa specijalistom, kao sporno pitanje pojavljuje se i to da li učešće specijaliste treba uneti u

42) V. Vodinelić: op.cit., str. 834-848.

zapisnik o izvršenoj istražnoj radnji, ili je bolje sastaviti posebnu belešku o tome.

ZKP o tome ne govori. V. Bayer smatra da učešće specijaliste treba da udje u zapisnik o vršenju određene procesne radnje ukoliko se radi o istražnoj radnji čijem vršenju prisustvuju stranke, ili su same stranke tražile, što ZKP dozvoljava, da specijalista odgovarajuće stranke da potrebna razjašnjenja, kao i ukoliko se radi o objašnjenju datom sudiji nasamo, izvan obavljene procesne radnje. Radi se o slučajevima kada stručni savetnik daje objašnjenje za vreme vršenja neke procesne radnje kojoj prisustvuju stranke. Tada se u zapisnik odnosne procesne radnje unosi ime stručnjaka koji je dao objašnjenje, pitanja koja su mu postavljena i odgovori koje je dao na ta pitanja, itd. Kada nije dato za vreme obavljanja procesne radnje, zbog čega nije ušlo u zapisnik o toj radnji, objašnjenje stručnog savetnika mora biti dato pismeno, i mora se uvrstiti u spis predmeta, da bi stranke imale mogućnost da se o njemu izjasne. Iako zakon ne propisuje da, u slučaju o kojem je reč, savet mora da bude dat pismeno, V. Bayer smatra da to izlazi iz duha krivičnog postupka i da praksa mora u tom smislu popuniti zakonsku prazninu⁴³⁾. Ukoliko se radi o stručnim licima iz člana 240. st. 1, odnosno stručnom pomoćniku: "... njihov rad mora biti zabeležen u zapisniku o tim radnjama, a tehnički elaborati što ih oni izrade

43) V. Bayer: *Jugoslovensko krivično procesno pravo*, II, Zagreb, 1980., str. 183.

u vezi sa vršenjem istražne radnje (folije sa otiscima prstiju, fotografije, crteži, skice itd.), prilažu se tom zapisniku i čine njegov sastavni deo⁴⁴⁾.

Slično tvrdi i V. Vodinelić i upozorava da, ukoliko se u zapisnik unose konstatacije specijaliste o provedenoj istražnoj radnji, o dokazima i svemu što je u vezi njih sporno, nikako se ne sme unositi i njegovo mišljenje o značenju tih podataka. Stručno lice potpisuje zapisnik, potpisuje fotografske i videomagnetoskopske snimke, planove istrage, postavljene verzije, spise i slične dokumente, ako je učestvovao u njihovom stvaranju ili se o njima izjašnjavao⁴⁵⁾.

Čini se da, iako zakon to ne reguliše, nema prepreka da se učešće specijaliste unese u zapisnik one procesneradnje u kojoj učestvuje, kome će se priključiti i svi dokumenti koje je on priložio u svom radu. To nikako nije suvišno, niti posebno opterećuje vođenje postupka, a može biti korisno za primedbe i izjašnjavanje stranaka, kao i za argumentovanje definitivne sudske odluke.

U izlaganju V. Bayera o učešću stručnih lica u krivičnom postupku, zapažmo shvatanje o tri osnovna oblika primene stručnih znanja u krivičnom postupku. To su: učešće veštaka, učešće stručnih savetnika i stručnih pomoćnika.

44) V. Bayer: op.cit., str. 184.

45) V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 847.

Naime, prema ovom shvatanju, zakon pod "stručnim osobama" iz čl. 168. st. 9. i člana 240. st. 1. podrazumeva, dve posebne vrste stručnjaka van pravnog područja, a to su stručni savetnici i stručni pomoćnici. Stručni savetnici pomažu organima krivičnog postupka kod utvrđivanja činjenica na taj način što im daju savete u rešavanju stručne vanpravne problematike, dok su stručni pomoćnici lica iz čl. 240. st. 1., najčešće kriminalno tehničke struke, koji svojim stručno tehničkim radom pomažu u vršenju uvidjaja, rekonstrukcije ili neke druge istražne radnje.

Zajedničko i jednim i drugim stručnjacima je što oni (kao uostalom i veštaci) svojim stručnim znanjem i umećem pomažu organu krivičnog postupka kod utvrđivanja činjenica. Dalji zajednički elemenat u funkciji ove vrste stručnjaka u krivičnom postupku, sastoji se u tome što izvršenje zadatka svake od ovih vrste stručnjaka traži stručno rasudjivanje i stručno-tehnički rad. Međutim, kod stručnih pomoćnika, prema shvatanju V. Bayera jasno preovladava stručno-tehnički rad, dok kod stručnih savetnika preovladava stručno rasudjivanje. Da i zakon čini razliku između ove dve vrste stručnjaka, isti autor vidi u tome što se određuje da propisi o izuzeću sudija i sudija porotnika vrede samo za stručne savetnike, a ne i za stručne pomoćnike (čl. 44. st. 1. ZKP) i što se o svakoj od ove dve vrste stručnjaka govori posebno, u vezi sa sasvim različitim procesnim delatnostima

(čl. 168. st. 9. i čl. 240. st. 1. ZKP)⁴⁶⁾,

Čini se, uprkos navedenim razlozima, da se radi o veštačkoj deobi i razdvajanju ovih funkcija. Mnoga objašnjenja se ne mogu dati bez prethodnog preduzimanja određenih radnji na osnovu stručnog znanja u okviru obavljanja konkretne dokazne radnje, što pokazuje da je vrlo teško oštro razdvojiti pružanje stručne pomoći u obliku stručnih saveta i pružanje pomoći u obliku stručnog rada. Sam autor čini se, zapaža tu teškoću, uzimajući za kriterijum to da li preteže jedan ili drugi oblik pomoći, što može da bude sasvim relativno i teško određivo.

Ni razlozi koji proizilaze iz zakona ne opravdavaju ovu podelu jer, isto toliko moguće je "... da su čl. 177. i čl. 240. st. 1. samo poseban slučaj člana 168. stav 9., koji je izdvojen zbog čestog korišćenja i važnosti kriminalističke tehnike i saobraćajne kriminalistike u krivičnom postupku, a i istorijski gledano, prvo su postali i razvili se navedeni vidovi pomoći istražnom sudiji, koji se sada uopštavaju u hibridni institut..."⁴⁷⁾.

Primeđba da je ovakvo razlikovanje opravdano zbog različitog odnosa između organa krivičnog postupka i svake od ovih vrsta stručnjaka, pa je zbog toga stručni pomoćnik podređen i mora da vrši naloge organa krivičnog postupka koji obavlja radnju pri kojoj mu pomaže

46) V. Bayer: op.cit., str. 184.

47) V. Vodinečić: op.cit., str. 840.

stručni pomoćnik, dok stručni savetnik daje objašnjenja i savete organu kome nije podređen, je neodrživa.

Postavlja se pitanje po čijem nalogu takav stručni savetnik daje savete i objašnjenja, jer to nikako ne čini samoinicijativno. Kako nije samostalni procesni subjekat, već obavlja delatnost savetodavanog karaktera, kao što i V. Bayer tvrdi, pa se njegova funkcija odvija, ne u sopstveno ime, već u okviru druge, sudijske funkcije, takodje ostaje sporno pod čijom kontrolom radi i kome je podređen, po prirodi stvari, ako ne istražnom sudiji.

Iz tih razloga smatramo da jugoslovensko krivično procesno pravo poznaje dva osnovna oblika korišćenja stručnih znanja u krivičnom postupku, a to su učešće veštaka i učešće specijaliste. Prema ovakvoj sadržinski i formalno postavljenoj koncepciji specijaliste, nema potrebe za uvodjenjem i normiranjem novih oblika korišćenja stručnog znanja u krivičnom postupku, kao što je to na pr. konsultant u sovjetskoj teoriji, jer specijalista pokriva i slučajevne delatnosti konsultanta, a istovremeno procesna konstrukcija ostaje jednostavnija. Naravno, konačnu reč daće praksa.

Sa svoje strane, ovakvo rešenje eliminiše i probleme koji se pojavljuju ukoliko postoji samo jedan način primene stručnih znanja u krivičnom postupku, (a to je veštačenje) kako to određuje nemačko krivično procesno pravo. Problem veštačenja, iskustvenih stavova i opštih postulata rešava se uvodjenjem upravo subjekta kakav je specijalista.

7. VEŠTAČENJE I DRUGE DOKAZNE RADNJE

7.1. Veštačenje i svedočenje

U savremenoj procesnoj teoriji nije sporno da su veštačenje i svedočenje dva različita dokazna sredstva. Shvatanje po kome je veštačenje tumačeno kao vid svedočenja, nastalo u vreme kada je veštačenje kao posebna procesna radnja bilo nerazvijeno, danas pripada istorijskom razvoju dokaza veštačenjem. I u starijoj procesnoj literaturi isticano je da razlike između veštačenja i svedočenja ukazuju, suprotno tada široko zastupljenoj teoriji o veštačenju kao vrsti svedočenja, da su veštačenje i svedočenje dva zasebna dokazna sredstva¹⁾.

Savremena procesna teorija upoređuje veštačenje i svedočenje²⁾ i ističe njihove nesporne razlike, kako zbog praktičnih posledica ovog razlikovanja, tako i radi potpunosti izlaganja o veštačenju³⁾. Iz istih razloga odnos veštačenja i svedočenja analiziramo i u ovom radu.

1) N. Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899., str. 369; B. Marković: Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930., str. 356; M. Čubinski: Naučni i praktični komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1933., str. 345; Lj. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 674; C. J. A. Mittermaier: Die Lehre vom Beweis im deutsche Strafprozesse, Darmstadt, 1834., str. 184; E. Belling: Deutsches Reichsstrafprozessrecht, Berlin, 1928., str. 302; F. Rulf: Der österreichische Strafprozess, Prag, Wien, Leipzig, 1885., str. 104.

2) V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 188; T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981, str. 335; Č. Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 83; Alsberg, Nüse, Mayer: Beweis Antrag im Strafprozess, München, 1983., str. 215; i dalje: Löwe-Rosenberg: Großkommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987, str. 167; K. Müller: Die Sachverständige im gerichtlichen Verfahren, Regensburg, 1978., str. 245, 246; K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985., str. 319; E. Schlüchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 496.

3) K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986., str. 15.

Sličnost između veštačenja i svedočenja je u tome što i svedok i veštak daju iskaz, i to, svedok uvek a veštak po pravilu, na osnovu čulnog opažanja. Nasuprot toj spoljašnjoj i prividnoj sličnosti, stoje duboke suštinske razlike, pa je i procesni položaj veštaka i svedoka posebno regulisan, što daje praktičnu važnost ovom razlikovanju⁴⁾.

Svedoci i veštaci se razlikuju prema stručnosti koju poseduju, odnosno, ne poseduju, prema tome da li se mogu označiti kao pomoćnici sudije, da li su zamenjivi ili nezamenjivi, prema sadržaju iskaza, prema stepenu složenosti obavljenih misaonih operacija, povodu za opažanje, prema tome da li je moguća ponovljivost opaženog, i da li je u pitanju opažanje sadašnjih ili prošlih okolnosti.⁵⁾ Razmotrićemo svaki od ovih kriterijuma.

I. Stručnost, odnosno posedovanje specijalnih znanja, karakteristična je za veštaka i predstavlja uslov za njegovo učešće u krivičnom postupku. Kod svedoka se takav uslov ne postavlja, ali nije isključeno da se kao svedok pojavi i lice određene stručnosti. U nemačkom pravu za posebnu kategoriju svedoka, stručne svedoke, karakteristično je da sudu iznose svoja, za postupak relevantna, čulna opažanja do kojih su došli zahvaljujući svojim stručnim znanjima. Iz tih razloga, stručnost u određenoj

4) T.Vasiljević: op.cit., str. 335; V.Bayer: op.cit., str. 188; K.Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 26; K.Dippel: op.cit., str. 16.

5) Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 215-218; Löwe-Rosenberg: op.cit. str. 167-169.

oblasti znanja nije dovoljna kao jedini kriterijum za ovo razlikovanje, kako zbog svojih neodređenih granica⁶⁾, tako i zbog nerazgraničenosti stručnog znanja i iskustvenih stavova, i mogućnosti da se na njoj temelji i iskaz svedoka⁷⁾.

II. Neki autori iznose da je veštak za razliku od svedoka, koji je samo obično dokazno sredstvo, sudski pomoćnik⁸⁾. Kako svako dokazno sredstvo pomaže sudiji u rasvetljavanju činjeničnog stanja shodno konkretnoj dokaznoj situaciji, i veštačenje je dokazno sredstvo, kao i sva druga, odnosno i svedočenje je sudska pomoć koliko i veštačenje⁹⁾.

III. Sadržina saopštenja može biti kriterijum za razlikovanje veštačenja i svedočenja jer se saopštenje koje daje veštak bitno razlikuje u sadržini od iskaza svedoka. Veštak vrši određena istraživanja, otkriva nove, za postupak relevantne činjenice, i na osnovu toga stvara određene zaključke koje saopštava sudu. Svedok samo saopštava svoja opažanja, pri čemu se stvaranje zaključaka o relevantnom činjeničnom stanju od strane svedoka smatra nepoželjnim za krivični postupak.

6) K. Gössel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 227; K. Bertel: Grundriss des österreichischen Strafprozessrechts, Wien, 1973, str. 76.

7) F. Geerds: Juristische Probleme des Sachverständigenbeweis, Archiv für Kriminologie, Band 137/5-6; Alsberg, Nüse, Mayer: op. cit., str. 214; Löwe-Rosenberg: op. cit., str. 166.

8) H. Henkel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1968., str. 217; E. Schlüchter: op. cit., str. 496; K. Jessnitzer: op. cit., str. 27.

9) Alsberg, Nüse, Mayer: op. cit., str. 209-215; K. Peters: op. cit., str. 319.

Kako sama priroda fizičkog procesa opažanja uslovljava i neminovno postojanje izvesnih zaključaka koji se apsolutno ne mogu odvojiti od čulnog opažanja, to i u iskazu svedoka nužno postoji zaključivanje¹⁰⁾. Radi se o nesvesnim zaključcima, koji su redovni deo opažanja, za razliku od svesnih, namernih zaključaka. Svesni zaključci se upravo i zahtevaju od eksperta, dok svedok treba da iznese samo svoje opažanje (koje već sadrži nesvesni zaključak), bez takvih zaključaka.

Tako veštak zaključuje da je neko lice vozilo u alkoholisanom stanju na osnovu činjenica ustanovljenih odgovarajućom analizom krvi, ali je¹¹⁾ u iskazu svedoka da je okrivljeni prebrzo vozio¹¹⁾, da je u kritično vreme bio sumrak, sadržan zaključak (nesvesni), koji je stopljen sa čulnim opažanjem i stoji u pozadini u upoređivanju sa opažanjem¹²⁾. Iz tih razloga, samo na osnovu toga što u sadržinu iskaza direktno i u posebnoj formi ulaze i zaključci veštaka, a u iskaz svedoka ne, nije moguće razgraničiti veštačenje i svedočenje¹³⁾.

Takodje, i tvrdnja da, suprotno svedoku, koji iznosi samo opažene činjenice, veštak u svom iskazu mora

10) M. Aćimović: Psihologija zločina i sudjenja, Beograd, 1987., str. 205 i dalje; V. Vodinelić: Kriminalistika, Beograd, 1987., str. 281 i dalje; K. Peters: op. cit., str. 342; F. Geerds: op. cit., H. Meyer: Der Sachverständige im Strafprozess, Mezger-Festschrift, str. 463. i dalje.

11) Vidi: V. Vodinelić: Saobraćajna kriminalistika, Beograd, 1986., str. 206. i dalje.

12) Löwe-Rosenberg: op. cit., str. 167; Alsberg-Nüse-Mayer: op. cit., str. 216.

13) V. Bayer: op. cit., str. 188; W. Hetzer: Wahrheitsfindung im Strafprozess unter Mitwirkung psychiatrisch/psychologischer Sachverständiger, Berlin, 1982., str. 99.

da iznese tok istraživanja i razmišljanja, na osnovu koga je ustanovio činjenice i došao do određenog zaključka¹⁴⁾, nije pouzdan kriterijum za razlikovanje. Naime, i od svedoka sudsko veće može da zahteva, što je često i veoma poželjno radi kontrole pouzdanosti iskaza, da podrobno iznese kako je tekao proces opažanja.

IV. Složenost misaonog procesa, na temelju koga se odvija svedočenje i veštačenje nije uvek bitno različita, a kao kriterijum razlikovanja nije dovoljan i dosledan. Naime, stav da se u slučaju veštačenja bez izuzetka radi o aktivnostima višeg ranga i kvalitativno vrednijim¹⁵⁾, savremena procesna teorija je prevazišla i ne smatra ga pouzdanom razlikom između veštaka i svedoka. Konkretno okolnosti u kojima se odvija čulno opažanje, stanje u kome se u tim trenucima svedok nalazi, mogu da budu veoma složena i da od svedoka zahtevaju izuzetan napor i izuzetnu koncentraciju da bi sve to verno preneo sudskom veću. Sa druge strane, delatnost veštaka u krivičnom postupku može da bude jednostavna, deo njegove svakodnevne prakse, koju obavlja bez izuzetnih napora, što relativizuje složenost misaonog procesa kao kriterijum razlikovanja veštačenja i svedočenja¹⁶⁾.

14) K. Müller: Die Sachverständige im gerichtlichen Verfahren, Regensburg, 1978., str. 245.

15) Simader. Die Ablehnung von Beweisantrag in der Hauptverhandlung, Würzburg, 1933., str. 154, navedeno prema: Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 216.

16) Löwe-Rosenberg: op.cit., str. 167; Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 216.

V. Veštak daje svojiskaz o sadašnjim činjenicama a svedok o prošlim, u vreme krivičnog postupka nepostojećim činjenicama, zbog čega se opažanje veštaka može ponavljati a opažanje svedoka je neponovljivo. Međutim, u izvesnim situacijama nije moguće ponoviti ni veštačenje, na pr. u slučaju-psiholoških veštačenja lica koje je kasnije umrlo, ili sudsko-medicinskog veštačenja lekara obducenta o stanju leša u određenom trenutku, zbog čega ni ovaj kriterijum nije dovoljan za dosledno razlikovanje veštačenja i svedočenja¹⁷⁾.

VI. Kako je opažanje prošlih činjenica relevantnih za krivični postupak, nemoguće ponoviti, to je i svedok koji je opazio te činjenice za krivični postupak nezamenjiv. Za razliku od njega, veštaka je moguće u slučaju potrebe zameniti drugim, jer je i opažanje neophodno za veštačenje najčešće moguće ponoviti. Međutim, ističe se da je i ova razlika relativna, jer ukoliko se radi samo o jednom licu koje vlada određenom naučnom oblašću i odgovarajućom metodologijom neophodnom za ekspertizu, takav veštak postaje nezamenjiv. Sa druge strane, moguće je da je krivično delo izvršeno pred brojnim posmatračima pa sud ima na raspolaganju veći broj svedoka, zbog čega se navodi da postoji problem nezamenjivosti veštaka¹⁸⁾.

17) M. Kessler: Die Tatsächliche Grundlage des Sachverständigenur-
tachtens, Offenbach/Main, 1974., str. 165.

18) Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 217; Löwe-Rosenberg: op.cit.,
str. 168.

Čini nam se da je slučaj u kome, prema ovim stavovima veštak biva nezamenjiv, jer samo jedno lice vlada znanjem i odgovarajućom metodologijom neophodnom za konkretno istraživanje, apstraktan i bez životne srži. Vrlo je teško realno zamisliti takvu situaciju. Sa druge strane, osnov ekspertiznog istraživanja u krivičnom postupku treba da čine teorijski i praktično proverene metode, jer u slučaju kada je primenjen metod i znanje poznato samo jednom licu, kontrola veštačenja i ocena njegovog rezultata je faktički gotovo nemoguća.

VII. Bitna razlika¹⁹⁾ između veštačenja i svedočenja je u povodu s kojim je izvršeno određeno čulno opažanje. Opažanje okolnosti relevantnih za krivični postupak svedok je izvršio nezavisno od krivičnog postupka, jer se sticajem okolnosti našao u prostoru i vremenu u kome je izvršeno krivično delo, dok je veštak svoja opažanja važna za krivični postupak vršio po nalogu organa krivičnog postupka u toku samog krivičnog postupka.

Očito da ne postoji samo jedan kriterijum koji bez izuzetka omogućuje razgraničenje svedočenja i veštačenja, već se moraju uzeti svi zajedno. Analizirajući sve moguće kriterijume za razlikovanje, i polazeći od svih njih, E. Schmidhauser smatra da zakonska norma dozvoljava različite pojmove svedoka kao i različito tumačenje pojma

19) E. Schmidt: Deutsches Strafprozessrecht, Göttingen, 1967., str. 67, 91, ističe ovaj kriterijum kao odlučujući.

veštaka, zbog čega i svako uopšteno razlikovanje svedočenja i veštačenja stvara teškoću²⁰⁾.

Drugi autori se opredeljuju za pojedine od njih kao odlučujuće, pa tako E.Schmidt za odlučujući kriterijum deobe uzima povod opažanja, K.Bertel smatra da je za razgraničenje svedočenja i veštačenja dovoljan kriterijum stručne spreme i povoda opažanja, a K.Gössel kao isključivi kriterijum uzima stručnost.

Kako svaki od analiziranih kriterijuma ukazuje na samo jednu specifičnost veštačenja, odnosno svedočenja, i zato jednostrano prikazuje njihov međusobni odnos, nemoguće je izvršiti razlikovanje samo prema jednom od njih. Dosledno i potpuno razgraničenje moguće je samo razmatranjem svih ovih obeležja zajedno, u čemu je saglasna većina savremenih procesualista²¹⁾. Ovaj stav preovladjuje i u domaćoj procesnoj teoriji.

Tako, T. Vasiljević navodi: "Svedok svedoči o prošlim događajima a veštak daje svoj nalaz o sadašnjim činjenicama ili daje mišljenje bez zapažanja činjenica. Svedok iskazuje o činjenicama zapaženim van postupka, a veštak o činjenicama zapaženim u postupku. U iskazu svedoka zastupljena je više reprodukcija zapamćenog. Iskaz veštaka ima više logičkih i racionalnih elemenata. Svedok daje izjavu o opštim stvarima za čije je saznanje

20) E.Schmidhäuser: Zeuge, Sachverständiger und Augenschinshilfe, JZ 61, str. 1585-1588.

21) Löwe-Rosenberg: op.cit., str. 169; Alsbert, Nö, Mayer: op.cit., str. 216; M.Kessler: op.cit., str. 174; M.Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 15; K.Jessnitzer: op.cit., str. 26.

nepotrebna stručna sprema, veštak svoju izjavu daje baš zbog svog stručnog znanja i na osnovu tog stručnog znanja. Zbog toga što se izjašnjava o sadašnjim činjenicama ili daje mišljenje bez zapažanja činjenica, veštak može biti zamenjen drugim veštakom. Svedok koji u proces donosi saopštenje o činjenicama iz prošlosti, koje se ne mogu ponoviti, ne može biti zamenjen. Moguće je zato izuzeće veštaka koji je zamenjiv (čl. 44. st. 1. i čl. 244.), a nije moguće izuzeće svedoka koji je nezamenjiv. S obzirom da su sadržine svedočenja i veštačenja sasvim različite, svedoku se sukcesivno može poveriti veštačenje (čl. 244. st. 2.), ali se za veštačenje po pravilu ne uzima onaj koji je saslušan kao svedok (čl. 244. st. 3.), i on tada polaže dve različite zakletve²²⁾.

V. Vodinelić ističe da pojedina obeležja uzeta sama za sebe nisu dovoljna za stvaranje pojma svedok i pojma veštak, a zakonska definicija svedoka je logički nefundirana, neodrživa, pa nije od pomoći u razlikovanju ovih pojmova²³⁾.

7.2. Veštačenje i uvidjaj

Veštačenje i uvidjaj su dva samostalna dokazna sredstva, procesno posebno regulisana. U razvoju krivične procedure, uvidjaj kao posebna dokazna radnja, nastao

22) T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 335; slično i: V. Bayer: op.cit., str. 188.

23) V. Vodinelić: Svedok i njegove kategorije, JRMK, 2/88.

je pre veštačenja. Prvi oblici veštačenja kao posebne delatnosti u krivičnom postupku obavljani su u okviru uvidjaja i kao deo posebne vrste uvidjaja, tzv. mešovitog uvidjaja, a ne kao zasebna dokazna radnja. Sa razvojem nauke i tehnike, kao i sa usavršavanjem krivične procedure, veštačenje se sve češće primenjuje i zato se izdvaja u samostalno dokazno sredstvo.

Medjutim, pri obavljanju uvidjaja u savremenoj krivičnoj proceduri koriste se mnoga sredstva i metode kriminalističke tehnike, zbog čega je pitanje razgraničenja uvidjaja i veštačenja i dalje, nakon prevazi-
laženja shvatanja o veštačenju kao delu mešovitog uvidjaja, veoma aktuelno.

Osnovnu razliku između uvidjaja i veštačenja većina autora krivičnog procesnog prava vidi u načinu otkrivanja činjenica relevantnih za krivični postupak. Uvidjajem se utvrđivanje i razjašnjenje važnih činjenica vrši neposrednim čulnim opažanjem, a kod veštačenja odgovarajućim istraživanjem i primenom posebnog stručnog znanja, jer, iako čulno opažanje postoji i kod veštačenja, važne činjenice ekspertizom se utvrđuju dokazivanjem, a kod uvidjaja neposrednim čulnim opažanjem²⁴⁾.

O tome da je čulno opažanje psihička aktivnost, koja se u postupku ne odvija izolovano, već u procesu dokazivanja kao jedinog načina utvrđivanja činjenica, i da

24) V. Bayer: op.cit., str. 134; R. S. Belkin, A. V. Vinberg: Kriminalistika i dokazivanje, Moskva, 1969., str. 91; slično I. L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 70.

predstavlja deo dokazivanja, a ne poseban način utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, već je bilo reči. Međutim, najveći broj i domaćih i stranih autora, bez izjašnjavanja o tome da li čulno opažanje smatra posebnim načinom spoznaje u krivičnom postupku, suštinu uvidjaja vidi u neposrednom čulnom opažanju²⁵⁾.

Postojeća zakonska definicija uvidjaja (čl.238. ZKP), takodje određuje uvidjaj kao neposredno čulno opažanje. Manji broj autora, gotovo kao izuzetak u procesnoj teoriji, argumentuju stav da se suština uvidjaja ne sastoji samo u čulnom opažanju, već u njegovoj povezanosti sa logičkim mišljenjem. D. Dimitrijević navodi: "Reč je o tome da je neposredno opažanje praćeno i ispitivanjem svih obeležja, svojstava, stanja i međusobnih odnosa posmatranog predmeta. U pogledu metode saznanja treba istaći da pored posmatranja u obzir dolazi i primena merenja i brojanja, upoređivanja i eksperimentisanja, kao i opisivanja i fiksiranja pomoću drugih metoda, onoga što je opaženo. Tako se uvidjaj javlja kao veoma složena delatnost, kod koje se čulno (empirijsko) povezuje sa logičkim mišljenjem"²⁶⁾.

25) N. Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899., str. 380; B. Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 143; Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930., str. 300; M. Čubiński: Naučni i praktični komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1933., str. 159; V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 62, 70; T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 41; M. Ilić: Krivično procesno pravo, Sarajevo, 1980., str. 200; J. Glaser: Beiträge zur Lehre vom Beweis, Leipzig, 1883., str. 368; Alsberg, Nüse, Mayer: op. cit., str. 374; K. Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1973., str. 349; H. Roeder: Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrecht, Wien, 1963., str. 141; E. Döhring: Die Erforschung des Sachverhalts im Strafprozess, Berlin, 1964., str. 213; I. Vakarelski: Kriminalistika, Sofija, 1959., str. 407.

26) D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, Đ. Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 202.

Polazeći od ove definicije, uz analizu svih aspekata uvidjaja u krivičnom postupku V. Vodinečić uvidjaj određuje na sledeći način: "Uvidjaj je procesno regulisan sistem kriminalističko-taktičkih i tehničkih radnji, pri čijem se obavljanju čulnim opažanjem (neposrednim ili opažanjem putem "produžetaka" čula) i izučavanjem materijalnih objekata, uz pomoć verzija koje se (na osnovi indukcije, dedukcije, generalizacije apstrakcije, komparacije, analize i sinteze) planiraju i proveravaju paralelno sa kodom uvidjaja, vrši fiksiranje celokupne situacije na licu mesta kao materijalno-idealnog sistema (stanja, obeležja, svojstva i medjusobnih veza i odnosa dokaznih informacija) u njegovom nepromenjenom originalnom obliku radi razjašnjenja strukture krivičnog događaja"²⁷⁾.

Za razliku od uvidjaja, veštačenje predstavlja stručnu delatnost veštaka koja se obavlja po pravilima određene specijalnosti¹ prema odredbama ZKP-a, na temelju koje veštak daje nalaz i mišljenje, koji u krivičnom postupku ima snagu dokaza.

Razlika u prirodi između veštačenja i uvidjaja očito postoji, ali nije u tome što je suština uvidjaja neposredno čulno opažanje. Uvidjaj predstavlja sistem radnji preduzetih u skladu sa odredbama ZKP-a i prema pravilima kriminalistike, radi pronalaženja i prikupljanja dokaza, predmeta i tragova krivičnog dela. Uvidjaj nije

27) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 495.

dokaz niti izvor dokaza, već dokazno sredstvo, kao i veštačenje.

Smatramo da je razlika između veštačenja i uvidjaja u tome što se preduzimanjem veštačenja po pravilu dolazi do sasvim određenog dokaza, nalaza i mišljenja veštaka, specifičnog samo za veštačenje kao dokazno sredstvo, dok se uvidjajem fiksiraju i pronalaze samo nosioci dokazne informacije, činjenice u njihovom "sirovom" stanju. Relevantne informacije sadržane u njima najčešće treba otkriti i dešifrovati, što se po prirodi stvari, ne radi uvidjajem, već veštačenjem. U tom smislu, uvidjajem se stvara dokazni materijal za veštačenje. Tek se veštačenjem, kao posebnim dokaznim sredstvom, iz stvarnog dokaza, predmeta fiksiranog uvidjajem, dešifruje se stvarna sadržina dokazne informacije i otkrivaju nove relevantne činjenice u posebnom dokazu, nalazu i mišljenju veštaka.

Zadatak uvidjaja je, prema tome, da posebnom metodikom obezbedi i fiksira potreban dokazni materijal za krivični postupak, a zadatak veštaka je da u delu tako pribavljenog dokaznog materijala otkrije relevantnu sadržinu (ukoliko do nje nije moguće doći na drugi način, osim primenom posebnih stručnih znanja), i tako je učini dostupnom sudskom veću.

Kao i za veštačenje, i za obavljanje uvidjaja, na primer, za fiksiranje određenih tragova, mogu biti neophodna određena stručna znanja. Dok u uvidjaju takva stručna znanja može da poseduje i sam istražni sudija,

a njihovom primenom ne krši pravila krivične procedure, ili može pozvati specijalistu da mu u tome pomogne, specijalna znanja u veštačenju može da primeni isključivo poseban samostalni procesni subjekat - veštak.

Primena posebnih, vanpravnih znanja u uvidjaju odnosi se na obezbeđivanje dokaznog materijala i sastoji se, u slučaju specijaliste, u obavljanju određene radnje tehničko-savetodavnog karaktera. Za razliku od toga, u veštačenju se uvek radi o kreativnoj primeni specijalnih znanja na konkretne okolnosti i na osnovu toga o otkrivanju novih činjenica i stvaranju zaključka, koji za sud ima snagu dokaza.

Objekat veštačenja uvek su takvi nosioci dokazne informacije (predmeti, tragovi, osobe), kod kojih sadržina relevantne informacije nije očigledna i dostupna bez primene posebnih stručnih znanja i naučnih, stručnih metoda. Objekat uvidjaja je celokupna situacija na licu mesta, svi tu pronadjeni predmeti i tragovi, kao i njihov medjusobni odnos i položaj, čije se stanje fiksira²⁹⁾.

U toku uvidjaja istražni sudija, mora strogo da vodi računa o tome da ničim ne deformiše autentičnu sliku lica mesta, da ne uništi pronadjene tragove i predmete, jer je njegov zadatak samo da ih fiksira u stanju i okruženju u kome su pronadjeni. U slučaju ekspertize, objekat koji je predmet ekspertize, često biva promenjen ili čak uništen, izvodjenem potrebnih istraživanja³⁰⁾

29) Vidi: V.Vodinelic: Kriminalistika, Beograd, 1987.; Ž. Aleksić: Kriminalistika, Beograd. 198.

30) Vidi: I.L.Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetkom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 71.

Shodno razlici u prirodi i zadatku koji veštačenje i uvidjaj imaju u krivičnom postupku, razlikuje se i procesni poredak u kome se odvijaju veštačenje i uvidjaj. Veštačenje se odvija u nešto složenijoj proceduri: određuje ga posebnim aktom, naredbom o veštačenju, nadležni organ, zatim se bira nezainteresovano i kompetentno lice koje će obaviti veštačenje, sastavljaju pitanja za veštaka, upoznaje veštak sa ekspertiznim materijalom, vrši ocena dobijenog nalaza i mišljenja.

Poseban problem u razgraničenju uvidjaja i veštačenja predstavlja pitanje potrebe određivanja veštačenja zavisno od rezultata uvidjaja. Kako uvidjaj, uprkos preovladjujućoj koncepciji procesne teorije, nije samo pasivno čulno opažanje, već i praktična aktivnost na licu mesta, koja sve više koristi sredstva i metode savremene kriminalističke tehnike i to često ona koja su ranije primenjivali isključivo veštaci, postavlja se pitanje kada istražni sudija, obzirom na rezultat primene takvih sredstava kriminalističke tehnike, može odustati od veštačenja³¹⁾.

U sovjetskoj teoriji postoji shvatanje da istražni sudija može odustati od veštačenja ako su kao rezultat primene sredstava i metoda kriminalističke tehnike, uvidjajem ustanovljene činjenice koje su očigledne za sve učesnike u postupku³²⁾. N.A. Selivanov smatra

31) V. Vodinelic: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 512.

32) R.S. Belkin: Sobiranje, isledovanie i ocenka dokazateljstv, Moskva, 1966., str. 52; S.M. Koldin: Kriminalistika, Moskva, 1971., str. 251; Vidi: V. Vodinelic: op.cit., str. 512 i dalje.

da samo očiglednost rezultata uvidjaja nije dovoljan razlog za odustajanje od veštačenja, već tvrdi da se veštačenje mora narediti bez obzira na očiglednost, ukoliko je sam tok ispitivanja nedostupan za sve učesnike u uvidjaju³³⁾.

Prema ovim shvatanjima, kod veštačenja samo ustanovljenje činjenica, kao rezultat primene odgovarajućih sredstava i metoda moderne kriminalističke tehnike, kao i sam put njihovog otkrivanja, nije očigledan, dok je u uvidjaju to očito i dostupno svim učesnicima u uvidjaju. Time se kao kriterijum za razlikovanje uvidjaja od veštačenja postavlja očiglednost ustanovljenih činjenica i toka njihovog otkrivanja.

Medjutim, sam pojam očiglednog i neočiglednog sasvim je relativan i neodređen. Ono što je nekome očigledno, drugome nije, ili ono što je nekada bilo neočigledno, zahvaljujući razvoju nauke i tehnike, postaje očigledno. Pojedini objekti mogu biti trenutno neočigledni, odnosno očigledni (latentni otisci prsti, npr.), a ono što je očigledno može da bude samo pojavno a ne i suštinsko (lažni tragovi)³⁴⁾.

Takođe i složenost (neočiglednost) misaonih procesa nije karakteristika samo veštačenja. Misaona rekonstrukcija kojom se rukovodi istražni sudija u traganju za predmetima i tragovima krivičnog dela, i u njihovom

33) N.A. Selivanov: Sovjetskaja kriminalistika - teoretički problemi, Moskva, 1978., str. 129.

34) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 450 i dalje.

fiksiranju je, isto tako, veoma složena misaona aktivnost. U prikupljanju tragova u toku uvidjaja mogu da budu primenjena mnoga naučno-tehnička sredstva, baš kao i u njihovom veštačenju. Očiglednost ustanovljenih činjenica i složenost postupka njihovog ustanovljavanja ne može pouzdano i dosledno da odvoji uvidjaj od veštačenja.

Smatramo da je razlika u prirodi konkretne delatnosti i njenom zadatku u krivičnom postupku. Uvidjajem se na odgovarajući način (dakle i primenom sredstava moderne kriminalističke tehnike) samo pronalazi, prikuplja i fiksira dokazni materijal. Veštačenjem se relevantne dokazne informacije, sadržane u tako pribavljenom materijalu u sirovom stanju, i kao takve nedostupne (a ne neočigledne) za krivični postupak, kreativnom primenom specijalnih znanja dešifruju. Takva radnja rezultira otkrivanjem novih, do tada nepoznatih činjenica važnih za krivični postupak, zbog čega zaključak veštaka u kome ih iznosi, ima dokaznu vrednost.

Iz istih razloga neadekvatno je i razgraničenje između uvidjaja i veštačenja koje daje O. Robert: "Često se ekspertu prepušta istraživanje, ne samo na objektima ekspertize, već i na objektima uvidjaja. Pri tome se radi, s jedne strane o objektima koji delom i laicima i stručnjacima, a delom samo stručnjacima, omogućavaju utvrđivanje potrebnog dokaznog materijala (na primer falsifikovane isprave, falsifikovani pečati, leš usmrćenog itd.), a sa druge strane, takodje i o objekti-

ma koje sudija može sam, bez pozivanja veštaka da proceni - na primer, mesto smrtonosne nesreće u skijanju, mesto nesreće i lice mesta uopšte, izgled žrtve razbojništva. Kod prve grupe objekata ekspertiza je neminovna i sudska delatnost je ovde ograničena, potvrđujuća, dopunjujuća usmerena na preispitivanje, predočavanje, itd... Kod druge grupe objekata, ekspertiza je izlišna, tj. sudija ima mogućnost da višestruko koristi uvidjaj"³⁵⁾.

Po ovom shvatanju razlikovanje ekspertize i uvidjaja vrši se zavisno od objekata na kojima treba izvršiti jednu od ovih radnji, jer se razlikuju objekti ekspertize i objekti uvidjaja. Međutim, objekat ekspertize je najčešće prethodno i objekat uvidjaja, jer se uvidjajem dokazni materijal pronalazi i fiksira, pa se neki od tako fiksiranih objekata (tragovi, predmeti) tek tada mogu (ako je potrebno) uputiti na veštačenje. Zatim, jedan isti objekat, zavisno od konkretnih okolnosti u kojima je fiksiran uvidjajem, može da bude, ili ne bude, u stanju koje zahteva ekspertizu. Ne postoje objekti za koje se uvek, bezuslovno i nezavisno od konkretnih okolnosti, može reći da ne podležu ekspertizi.

Prema tome, da li je ekspertiza potrebna ili ne, zavisi od toga da li je relevantna dokazna informacija u fiksiranom dokaznom materijalu tako sadržana, da se bez primene stručnih znanja ne može razviti do kraja, u obliku i na način primeren potrebama krivičnog postupka, a ne od objekta, od dokaznog materijala samog po sebi,

35) O. Robert: *Augenschein im Strafprozess*, Zürich, 1974., str. 37, 38.

niti od toga da li se osim čulnog opažanja u takvoj radnji primenjuje i izvesno specijalističko znanje.

Kriterijum stručnosti takodje nije dovoljan za razlikovanje uvidjaja i veštačenja. Isti autor tvrdi: "Kriterijum razgraničenja je stručnost: u uvidjaj se mogu uvrstiti samo takva čulna opažanja, koja su se odvijala bez stručnih znanja. Ukoliko je za utvrđivanje činjenica potrebna stručnost, radi se o dokazu veštačenjem"³⁶⁾.

Stručna znanja, posebno kriminalističko-tehnička, primenjuju se svakako i u vršenju uvidjaja, a može da ih primeni, kako sam istražni sudija (teoretski, ali po pravilu ne, jer ih dovoljno ne poznaje), tako i specijalista, kao njegov pomoćnik. Osim toga, čulno opažanje pomognuto stručnim znanjem, što je po ovom shvatanju, osnovna karakteristika veštačenja, prema nemačkim, odnosno švajcarskim autorima jeste i glavna osobina tzv. stručnog svedoka.

Posebno pitanje razgraničenja uvidjaja i veštačenja postavlja se u slučaju specifičnog učesnika u krivičnom postupku, tzv. pomagača u uvidjaju, karakterističnog za nemačku procesnu teoriju.

Pomagači u uvidjaju su lica koja po nalogu suda u toku postupka treba da utvrde određene činjenice bez korišćenja posebnih stručnih znanja³⁷⁾. Medjutim, kako se uloga takvih lica ne sastoji samo u pomaganju u izvođenju

36) O. Robert: op.cit., str. 20.

37) C. Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 170.

uvidjaja, već i u mogućnosti da postupaju u toku celog uvidjaja, ili njegovog dela, i umesto samog sudije, kako postoje i drugi izrazi kojima se označavaju (Augenscheinshilfe, Augenscheinsmittler, Beweismittler, čak "gerufene", "gezogene", Zeugen), pozicija ovih subjekata u krivičnom postupku ostaje nedefinisana³⁸⁾. I za nemačke procesualiste sporno je da li je pomoćnik u uvidjaju vrsta veštaka, svedok, ili dokazno sredstvo posebne vrste³⁹⁾.

Prema shvatanju nekih autora ovakav pomagač u uvidjaju je kvazi-veštak,⁴⁰⁾ dok drugi autori smatraju da se na ovo lice, ukoliko obavlja uvidjaj umesto sudije, mogu primeniti odgovarajući propisi koji regulišu dokaz veštačenjem, što implicira zaključak da se ovo lice procesno izjednačuje sa veštakom⁴¹⁾.

Upoređo sa ovim tvrdnjama, nemački procesualisti govore i o postojanju tzv. mešovitog uvidjaja, odnosno posrednog dokaza uvidjajem, i određuju poziciju veštaka u njemu. Alsberg, Nüse, Mayer navode: "Ukoliko izvođenje uvidjaja ima dokaznu vrednost samo pri stručnoj proceni dokaznog materijala, kao pri pregledu okrivljenog ili svedoka, mora se odrediti veštak i izvesti dokaz veštačenjem. Pri tome, takav slučaj ne treba zameniti sa slučajem kada sudija sam vrši uvidjaj, ali uz učešće veštaka. Ovaj oblik uvidjaja se netačno određuje kao

39) Alsberg, Nüse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983, str. 227.

40) Ibidem.

41) H. Riping: Das Strafverfahren, München, 1983., str. 172; E. Schlöchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 526.

složeni, mešoviti uvidjaj. Sudski uvidjaj postoji i onda kada je učešće veštaka zakonom predviđeno, kao u slučaju otvaranja leša prema čl. 87."⁴²⁾

K.Peters ističe: "Ukoliko uvidjaj izvodi nadležni sudija, dokaz uvidjajem je posredan. Ako uvidjaj vrši drugi, zamoljeni sudija, ili veštak, ili svedok, i o tome obaveštava sud, radi se o posrednom dokazu uvidjajem"⁴³⁾.

Očito da u utvrđivanju odnosa uvidjaja i veštačenja u nemačkoj teoriji ima mnogo nejasnog. Tome svakako dosta doprinosi i nedoslednost u samom odredjivanju veštačenja, o čemu je već bilo reči u analizi veštačenja kao samostalnog dokaznog sredstva. Sa druge strane, i tumačenje uvidjaja, ne samo u nemačkoj, već i u domaćoj teoriji, postavlja niz spornih pitanja. Prema stavu nemačkih procesualista, uvidjaj može da izvodi, kako nadležni sudija koji donosi sudsku odluku, tako i veštak ili svedok.

Ostaje sasvim nejasno koje su to situacije u kojima veštak može da vrši uvidjaj, odnosno pod kojim uslovima čak i svedok može da obavi uvidjaj umesto sudije, i da ga naknadno o tome obavesti. Logika po kojoj bi to bio nekakav posredan dokaz uvidjajem je jasna, jer ga ne vrši sam sudija, već neko drugi, iz čijeg saopštenja, dakle posredno, sudija saznaje o izvršenom uvidjaju, ali je neodrživa obzirom na to da su veštačenje i uvidjaj dva posebna samostalna dokazna sredstva. Veštačenje, uvidjaj

43) Alsberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 227.

44) K.Peters: op.cit., str. 388.

i svedočenje imaju svoje tačno utvrđene subjekte, pojmovi posredan i neposredan dokaz imaju svoje značenje, pa je vrlo teško radnju, u čijem pojmu je sadržana neposrednost (jer se uvidjaj definiše kao neposredno čulno opažanje), istovremeno argumentovano pridodati i posrednost, što bi u sebi trebalo da sadrži ovako shvaćen posredan uvidjaj, kao posredno-neposredno čulno opažanje. Sukob sa načelom nespojivosti krivično procesnih funkcija u koji dolazi koncepcija o posrednom uvidjaju (onoga koga vrši umesto istražnog sudije veštak ili svedok) je tako direktan i očigledan, da sam za sebe već u polazu ukazuje na neodrživost ovakvog tumačenja.

Sa stanovišta ZKP-a, lice koje pomaže istražnom sudiji u izvodjenju uvidjaja može da bude samo specijalista, i kao takav se oštro razlikuje od veštaka. Samo prisustvo veštaka u uvidjaju, koje mu ZKP omogućava ako smatra da je to potrebno radi kasnijeg veštačenja, ne utiče na prirodu uvidjaja kao posebne dokazne radnje, i ne čini ga posebnim, mešovitim uvidjajem, niti menja funkciju veštačenja u krivičnom postupku.

Veštak ni po kom osnovu ne može da obavi celokupan uvidjaj umesto sudije. Samo specijalista može da pomogne istražnom sudiji u neposrednom obavljanju uvidjaja, u pronalaženju, opisivanju i obezbedjivanju tragova, da obavi potrebna merenja i snimanja, napravi skice i prikupi druge podatke (čl. 240. ZKP). Budući veštak može da prisustvuje uvidjaju i da predlaže da se razjasne

odredjene okolnosti, odnosno da sugeriše koje okolnosti treba smatrati relevantnim dokaznim materijalom. Specijalista pri tome ostaje nesamostalna procesna figura, njegova delatnost nema dokazni značaj, već samo savetodavni karakter. Prisustvo u uvidjaju veštaku ne oduzima samostalni procesni subjektivitet, ali ima samo informativni karakter i u vezi je sa predstojećom ekspertizom. Veštak je samo posmatrač, a ne poseban učesnik u uvidjaju, zbog čega nema razloga za razlikovanje uvidjaja sa prisustvom veštaka od uvidjaja u kome on ne prisustvuje.

Stupanje veštaka u potpunosti na mesto istražnog sudije u vršenju uvidjaja u suprotnosti je sa svim principima krivične procedure, pa i u formi posebnog, posrednog uvidjaja. U tom slučaju se nikako ne može govoriti o posebnoj vrsti uvidjaja. Funkcije istražnog sudije, veštaka i specijaliste su različite, i potpuno razdvojene, tako da je procesno, sa stanovišta ZKP-a, onemogućeno bilo kakvo njihovo spajanje i preklapanje. Problemi odvajanja uvidjaja i veštačenja koji se pokazuju u tumačenju posebne procesne figure pomoćnika u uvidjaju i mešovitog, odnosno složenog uvidjaja, posledica su generalno nedosledno odredjenog veštačenja i delatnosti veštaka u krivičnom postupku.

7.3. Veštačenje, rekonstrukcija događaja i sudski eksperiment

ZKP ne normira rekonstrukciju događaja kao posebnu dokaznu radnju, već o njoj govori u okviru normi koje regulišu uvidjaj, shvatajući je kao pojavni oblik uvidjaja, dok sudski eksperiment ne reguliše ni samostalno, ni u okviru neke druge dokazne radnje.

Domaća procesna teorija u najvećem delu sledi shvatanje zakonodavca i rekonstrukciju događaja vidi kao posebnu vrstu uvidjaja i način za proveravanje dokaza⁴⁴⁾. Jedino T.Marković i V. Vodinečić rekonstrukciji pridaju svojstvo samostalnog dokaznog sredstva⁴⁵⁾.

Nemački procesualisti takodje ne odvajaju uvidjaj, rekonstrukciju događaja i sudski eksperiment⁴⁶⁾.

U sovjetskoj procesnoj teoriji deo autora odriče rekonstrukciji i sudskom eksperimentu svojstvo samostalne dokazne radnje⁴⁷⁾, dok u sovjetskoj kriminalistici

44) V.Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 57-58; T.Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 285, 286; T.Vasiljević, M.Grubač: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 406; D.Dimitrijević, M.Zlatić-Stefanović, B.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 201; P.Marina, N.Matovski: Krivična postupka, Skopje, 1980., str. 223; Z.Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 219.

45) V.Vodinečić: Kriminalistika, Beograd, str. 407. i dalje; T.Marković: Savremena tehnika istraživanja krivičnih dela, Zagreb, 1962., str. 336-339.

46) Alsberg, Nüse, Mayer: op. cit., str. 373; C.Bertel: Grundriss des österreichischen Strafprozessrechts, Wien, 1973., str. 75; H.Zipf: Strafprozessrecht, Berlin, 1976., str. 183; H.Henkel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1968., str. 223; E.Schmidt: Deutsches Strafprozessrecht, Göttingen, 1967., str. 95.

47) M.S.Strogovič: Kurs sovjetskogo ugovnogogo processa, Moskva, 1968., str. 131; Ugolovni proces, grupa autora u redakciji N.S.Alekseev, V.Z.Larkašević, P.S.Eljkind, Moskva, 1972., str. 193; Sovetski ugovni proces, grupa autora u redakciji M.U.Bažanova, Moskva, 1980., str. 165.

istovremeno postoji shvatanje o rekonstrukciji i sudskom eksperimentu kao samostalnim radnjama⁴⁸⁾.

Prema zakonskom tekstu (čl. 239. ZKP) i procesnoj teoriji, rekonstrukcija događaja se određuje kao ponavljanje načina izvršenja krivičnog dela, ili pojedinih faza i postupaka, i u postavljanju predmeta i lica u određjen položaj radi proveravanja datih izjava, u uslovima pod kojima je prema izvedenim dokazima, krivično delo i izvršeno⁴⁹⁾.

Pri tome, treba naglasiti da reprodukovanje prvobitnog stanja, onog u kome je krivično delo izvršeno, ima relativan karakter. Nemoguće je ponovo potpuno obnoviti situaciju krivičnog dela, ponovo proizvesti iste okolnosti, isti događaj, jer je prema zakonima dijalektike konkretan identitet prolaza, nepovratan. Svaka stvar, pojava, proces, identičan je samo samom sebi. Posebno nepodobni za rekonstrukciju su subjektivni elementi izvršenog krivičnog dela (psihično stanje učinioca, emocionalna stanja žrtve i ostalih učesnika, psihički stav izvršioca, itd.)⁵⁰⁾.

Tako izvršena rekonstrukcija služi za proveravanje već pribavljenih dokaza, razjašnjenje kontradik-

48) Kriminalistika, u redakciji R.S. Belkin, G.I. Zuiikov, Moskva, 1968., str. 351, 352; Kriminalistika, u redakciji I.F. Panteleev, N.A. Selivanov, Moskva, 1984., S.A. Šeifer, Sledstvenie deistvia, Moskva, 1981., str. 26; R.S. Belkin: Sobiranje, isledovanie i ocenka dokazatel'stv, Moskva, 1966., str. 230.

49) T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 406; D. Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1980., str. 201; Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 293; J. Pavlica-M. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 355.

50) V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str.

tornosti sadržanih u iskazu svedoka, u iskazu okrivljenog; otklanjanje protivurečnosti između iskaza svedoka, i iskaza svedoka i okrivljenog, proveravanje pouzdanosti i verodostojnosti drugih dokaznih sredstava, preciziranje i dopunu datih iskaza, ali i za utvrđivanje novih, do tada nepoznatih relevantnih okolnosti i razotkrivanje fingiranih krivičnih dela. Pti toma, ukoliko su kao rezultat rekonstrukcije izvedene shodno zakonskim odredbama i pravilima kriminalistike, utvrđene nove činjenice, važne za rasvetljenje krivične stvari i do tada drugim sredstvima neotkrivene, rekonstrukcija predstavlja samostalni izvor dokaza i samostalnu dokaznu radnju.

Vrlo često se rekonstrukcija shvata, osim kao posebni vid uvidjaja, i kao stadijum izvodjenja sudskog eksperimenta, što doprinosi još većoj zbrci u razlikovanju uvidjaja, rekonstrukcije i eksperimenta.

Sudski eksperiment, shvaćen kao samostalno dokazno sredstvo, predstavlja svesno i plansko uvođenje novih činjenica tokom rekonstrukcije događaja u njegovu strukturu, u cilju utvrđivanja konkretnog delovanja koje one proizvode⁵¹⁾.

Rekonstrukcija, koja se izvodi na osnovu uvidjajem fiksiranog stanja na licu mesta, jeste najčešće osnova za izvodjenje eksperimenta, ali ne uvek i bez izuzetka. Osim toga, rekonstrukcija se vrši i kada se ne

51) V. Vodinečić: Kriminalistika, Beograd, 1987., str. 407. i dalje; Uporedi: B. A. Viktorof, R. S. Belkin: Kriminalistika, Moskva, 1976., str. 75, 76; N. A. Selivanov: Sovetskaia kriminalistika - sistema ponjatia, Moskva, 1982., str. 99.

izvodi eksperiment, bilo radi provere drugih dokaza, bilo radi pribavljanja novih informacija o delu i učiniocu.

Očito je da pozicija i priroda rekonstrukcije i sudskog eksperimenta u krivičnom postupku postavljaju niz spornih pitanja, koja se posebno umnožavaju i komplikuju u pokušaju jasnog i doslednog odvajanja uvidjaja, rekonstrukcije i sudskog eksperimenta, čije analiziranje prelazi granice ovog rada. Zbog spornog tumačenja rekonstrukcije i eksperimenta u krivičnom postupku, teškoće nastaju u utvrđivanju odnosa između ovih radnji i veštačenja.

Rekonstrukciju i sudski eksperiment u krivičnom postupku izvodi sudija, pri čemu može pozvati specijalistu da mu pomogne svojim znanjem u planiranju i izvodjenju ovih radnji, ako je za to potrebno posebno iskustvo i znanje. Veštak može prisustvovati izvodjenju rekonstrukcije ili sudskog eksperimenta, ukoliko je to potrebno, pod istim uslovima kao i prilikom izvodjenja uvidjaja. Pri tome može da predloži da se neke okolnosti razjasne, ili da se neke činjenice preciziraju, ako smatra da je to u interesu kvaliteta kasnijeg veštačenja.

Rekonstrukcija, sudski eksperiment i veštačenje su posebne dokazne radnje koje se izvode prema posebnim pravilima i koje, shodno tome i značaju koji imaju u krivičnom postupku, treba razlikovati i procesno posebno regulisati. Do izvesnog poklapanja veštačenja i ovih radnji dolazi u slučaju tzv. ekspertiznog

eksperimenta, ili kada je za potrebe ekspertize nužno rekonstruisati neke okolnosti izvršenog krivičnog dela.

Zavisno od konkretnih uslova dokazivanja u krivičnom postupku i od prirode potrebnih ispitivanja u veštačenju, izvodjenje ekspertiznog eksperimenta može da bude sastavni deo ekspertiznog istraživanja. Postavlja se da li se tu radi o dve posebne radnje, veštačenju i sudskom eksperimentu, ili o veštačenju koje obuhvata i eksperiment, ili samo o sudskom eksperimentu kao posebnoj dokaznoj radnji.

Eksperiment uopšte, predstavlja jedan od osnovnih oblika, tj. metoda, jedinstvenog praktično - teorijskog saznanja⁵²⁾. Eksperimentalni metod primenjiv je i u krivičnom postupku u cilju provere postavljenih verzija o bitnim elementima izvršenog krivičnog dela, radi utvrđivanja pouzdanosti dokaza, kako i radi utvrđivanja novih činjenica o krivičnom delu i učiniocu. Kao specifičan vid saznanja o stvarima i pojavama, eksperimentalni metod se može na različite načine primeniti i u krivičnom postupku.

R.S. Belkin ističe: "Primena eksperimentalnog metoda pri sakupljanju, ispitivanju i oceni dokaza, ostvaruje se u dva oblika. U prvom slučaju, kada eksperimentisanje predstavlja osnovni sadržaj aktivnosti istražitelja, eksperiment se javlja u obliku samostalne procesne radnje - istražnog eksperimenta, čiju sadržinu, po našem vidjenju,

52) B. Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1982., str. 320.

opredeljuje sam njegov naziv. U slučajevima, kada eksperiment ne dominira u procesnoj delatnosti istražitelja, takav metod može da se pojavi u formi pojedinih elemenata, sastavnih delova istražnih radnji, shodno tome kako se pojavljuju drugi posebni metodi saznanja, sa kojima je eksperiment povezan⁵³⁾.

Smatramo da se u slučaju ekspertiznog eksperimenta radi o, prema Belkinovom izlaganju, drugom obliku korišćenja ekspertiznog metoda u krivičnom postupku, o primeni eksperimentalnog metoda u veštačenju, a ne o sudskom eksperimentu.

Za razliku od sudskog eksperimenta, ekspertizni eksperiment predstavlja samo stadijum, jednu etapu u ekspertiznom istraživanju, pa se rezultati ekspertiznog eksperimenta ne mogu razmatrati nezavisno i odvojeno od rezultata veštačenja. Sudska ekspertiza se u potpunosti iscrpljuje izvodjenjem određenog eksperimenta i utvrđivanjem njegovog rezultata, dok je ekspertizni eksperiment samo jedan deo ekspertize, pa shodno tome ekspertizni eksperiment nema samostalno značenje za krivični postupak.

Dokaz u krivičnom postupku predstavlja nalaz i mišljenje veštaka, u kome su obuhvaćeni rezultati celog procesa ekspertiznog istraživanja, pa i rezultati ekspertiznog eksperimenta, dok su kod sudskog eksperimenta dokaz sami njegovi rezultati.

Ekspertizni eksperiment uvek izvodi veštak, ekspert koji vlada posebnim stručnim znanjem, dok sudski

53) R.S.Belkin: *Sobiranje i sledovanje i ocenka dokazateljstv*, Moskva, 1966., str. 231.

eksperiment izvodi istražni sudija, odnosno sudsko veće u okvirima običnog životnog i profesionalnog iskustva, bez primene stručnih znanja (jedinu stručnu pomoć ali isključivo savetodavnu, pri izvodjenju eksperimenta daje specijalista).

I u slučaju obavljanja rekonstrukcije nekih okolnosti krivičnog događaja, radi izvodjenja veštačenja, radi se o veštačenju u kome je primenjen i poseban rekonstruktivni metod, odnosno, primenjena rekonstrukcija kao taktički način za obavljanje ekspertize. R.S. Belkin s pravom ističe da je "rekonstrukcija taktički način istraživanja, koji se primenjuje pri preduzimanju različitih istražnih radnji"⁵⁴⁾, ali rekonstrukcija nije samo to.

Kao i eksperiment, koji kao vid i metod spoznaje, može da bude i samostalna dokazna radnja i deo, etapa u obavljanju druge istražne radnje, tako i rekonstrukcija, osim što je taktički način u izvodjenju neke druge istražne radnje, ukoliko sama utvrđuje nove činjenice može da bude samostalni izvor dokaza.

U slučaju rekonstrukcije izvedene za potrebe ekspertiznog istraživanja, radi se o rekonstrukciji kao jednoj etapi u odvijanju veštačenja, kao o taktičkom načinu njenog izvodjenja. Prema tome, rezultati ovako izvedene rekonstrukcije nemaju samostalnu dokaznu vrednost, već je dokaz u postupku nalaz i mišljenje veštaka, koji se samo delom temelji i na rekonstrukciji.

54) Ibidem.

Ekspertiznu rekonstrukciju izvodi veštak, a rekonstrukciju kao samostalno dokazno sredstvo, istražni sudija odnosno sudsko veće, na osnovu svog prosečnog životnog i profesionalnog iskustva uz stručnu pomoć (savetodavno-tehničkog karaktera) specijaliste.

Za razliku od ekspertizne rekonstrukcije koja je samo deo veštačenja, ili samo način da se izvede traženo ekspertizno istraživanje, sudska rekonstrukcija, kao samostalna radnja, u potpunosti se iscrpljuje izvođenjem rekonstrukcije.

Razlike u prirodi ovih radnji, u formi koju imaju u postupku, zahtevaju i različito procesno regulisanje veštačenja, sudskog eksperimenta i rekonstrukcije. Definisane procesne pozicije rekonstrukcije događaja i sudskog eksperimenta popunile bi prazninu koja postoji u ZKP u vezi ovih radnji (koje formalno procesno nisu regulisane kao posebne, samostalne radnje, mada to faktički jesu), a time svakako i olakšale razgraničenje veštačenja, uvidjaja, sudskog eksperimenta i rekonstrukcije događaja.

8. KRIVIČNO PROCESNI PRINCIPI VEŠTAČENJA

Krivično procesni principi veštačenja se odnose na samo jedan deo krivične procedure, na veštačenje. Ovi principi, kako i sam naziv kaže, jesu krivično procesni, jer se odnose na krivični postupak, ali za razliku od opštih krivično procesnih principa, pri čemu pod opštim krivično procesnim principima podrazumevamo one koji se odnose na materiju koja se tiče celog krivičnog postupka, ovi principi regulišu samo jedan deo krivične procedure, samo jednu dokaznu radnju - veštačenje.

Primenom sistemno-strukturnog pristupa u krivičnom procesnom pravu¹⁾, bilo bi moguće izvesti principe za sve njegove institute. Međutim, nauka krivično procesnog prava to najčešće ne čini, delom zato što je to neopotrebno, jer je posebna problematika pojedinih segmenata krivičnog postupka pokrivena opštim principima, a delom i zato što su pojedina pitanja krivične procedure još uvek vrlo sporna, pa nema čvrste osnove za formiranje posebnih principa.

Kada se govori o principima, bilo opštim ili posebnim, kao što je ovde slučaj, postavlja se prethodno pitanje koje se tiče sistematike izlaganja, odnosno da li ih treba izneti na početku rada ili u njegovim završnim delovima. Naime, za principe se ne može reći da su polazna

1) V. Vodinečić: Kriminallistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 45-52.

tačka istraživanja, nego je upravo obrnuto. Principi nastaju nakon upoznavanja svih posebnih pravnih pravila i čine krajnji rezultat istraživanja. Zbog toga principi nisu polazna tačka nego krajnji rezultat izučavanja. Oni se ne primenjuju na prirodu i na ljudsku istoriju, nego se izvode iz njih, ne upravljaju se priroda i čovek prema principima, nego su principi, samo utoliko tačni, ukoliko se slažu sa prirodom i istorijom²⁾.

Medjutim, skladna sistematika izlaganja koja čitaoca treba na optimalan način da uvede u problematiku, dozvoljava njihovo izlaganje u prvim delovima rada, i, kako je takav način široko prihvaćen u procesnoj teoriji³⁾, isti postupak sledimo i u ovom radu.

Za razliku od drugih, dokazna ranja veštačenja je u izvesnom smislu specifična po tome što je za njeno izvodjenje, osim što podleže krivično procesnim pravilima, nužno i da se odvija lege artis, odnosno istovremeno i po pravilima posebne stručne oblasti, čijim znanjima veštak vlada i primenjuje ih u krivičnom postupku.

Specifičnost krivično procesnih principa veštačenja je zato, upravo u tome što treba da omogućuje izvođenje dokazne radnje veštačenja, uz istovremeno uvažavanje i procesnih i stručnih pravila, da bi njen rezultat, nalaz i mišljenje, veštaka, imao punu procesnu i sadržinsku

2) F. Engels: Anti-Dühring, Zagreb, 1971., str. 34.

3) Vidi: D. Dimitrijević: op.cit.; V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980.; T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981.; M. Ilić: Krivično procesno pravo, 1980., P. Marina; N. Matovski: Krivična postupka, Skopje, 1980.

vrednost, što predstavlja zahtev koji mora da ispuni svaki dokaz u krivičnom postupku.

Medjutim, iako ima dovoljno i praktičnih i teorijskih razloga za postavljanje ovih principa, procesna teorija to izuzetno retko čini.

A.V.Dulov govori samo o principima izvodjenja sudske ekspertize, koji treba da omoguće regulisanje rada sudskog eksperta, da umanje mogućnost grešaka od strane eksperta i pruže bolje uslove sudu u ocenjivanju zaključka eksperta. Principi izvodjenja sudskih ekspertiza prema V.A.Dulovu su: princip istraživanja samo materijala koji je procesno fiksiran; princip izvodjenja sudskih ekspertiza na osnovu originalnih dokaza; princip traženja izvodjenja neophodnih istraživanja u procesu ekspertize isključivo od eksperta, i princip zapisničkog fiksiranja celog toka ekspertize⁴⁾.

Ni Č.Stefanović u monografiji o veštačenju ne iznosi krivično procesne principe veštačenja, već razmatra etičke principe sudske ekspertize, pri čemu se neki od njih mogu označiti kao krivično procesni, a ne etički, jer se primarno odnose na procesno regulisanje veštačenja u krivičnom postupku, a tek sekundarno imaju karakter etičkog pravila⁵⁾.

Nasuprot usamljenim pokušajima formulisanja principa veštačenja, koji ne obuhvataju ceo institut ve-

4) A.V.Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 33 i dalje.

5) Č.Stefanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 89. i dalje.

štaćenja, V.Vodinelid iznosi sistem krivično procesnih principa koji pokrivaju celokupnu proceduru veštaćenja.

"Zakon, stvarajući pravila za obavljanje veštaćenja kao procesne radnje, učinio je to polazeći od sistema opštih principa koji čine da je institut veštaćenja sistem normi. Krivično procesni principi veštaćenja su samostalni elementi tog sistema, od kojih svaki ima svoju specifičnost, po kojoj se razlikuje od ostalih... Ova načela čine organsku vezu, vezivno tkivo celokupne gradjevine instituta veštaćenja. Pošto principi čine sistem, ovaj sistem sa svoje strane stvara strukturu odredaba o veštaćenju kao sistemu"⁶⁾.

Ovakav sistem krivično procesnih principa obuhvata sledeća načela:

- 1) Princip zakonitosti veštaćenja;
- 2) Princip obaveznosti veštaćenja;
- 3) Princip originarnosti veštaćenja kao sudskog dokaza;
- 4) Princip nekontradiktornosti ekspertize;
- 5) Princip sprovođenja veštaćenja prvenstveno na osnovu primarnih dokaza;
- 6) Princip odvajanja funkcije veštaćenja od svih ostalih krivično-procesnih funkcija;
- 7) Princip utvrđivanja veštaćenjem samo nepravinih pitanja;
- 8) Princip zamenjivosti veštaka;

6) V.Vodinelid: Krivično procesni principi veštaćenja, Naša zakonitost, 4/82.

9) Princip upoznavanja veštaka sa materijalima krivične stvari u meri koja ne utiče na samostalnost veštaka;

10) Princip vezanosti veštaka prezentiranim mu materijalima krivične stvari;

11) Princip obaveznosti ekspertiznog ispitivanja;

12) Princip potpunosti veštačenja;

13) Princip aktivnosti (inicijative) veštaka;

14) Princip opštedostupnosti rezultata veštačenja;

15) Princip procesne samostalnosti veštaka načelo procesne (nezavisnosti u radu);

16) Princip lične odgovornosti veštaka;

17) Princip objektivnosti veštaka i veštačenja;

18) Princip jednakog ranga svih veštaka i veštačenja; i

19) Princip unutrašnjeg uverenja sudskog veštaka.

1. Princip zakonitosti veštačenja

Princip zakonitosti predstavlja osnovni princip čitavog pravnog sistema. U krivičnom procesnom pravu ovaj princip daje pravni karakter krivičnom postupku i svim njegovim institutima, strukturama i zbivanjima. Načelo zakonitosti u krivičnoj proceduri znači da su svi krivično-procesni subjekti obavezni da se prilikom vršenja

svojih funkcija kreću u krugu zakonom određenih prava i dužnosti, da svoja prava i dužnosti ostvaruju na zakonom predviđen i utvrđen način, i pomoću zakonom određenih radnji i sredstava⁷⁾.

Princip zakonitosti veštačenja predstavlja razradu, konkretizovanu primenu opšteg načela zakonitosti i zahteva od svih krivično-procesnih subjekata da u izvođenju veštačenja i u delatnostima u vezi sa veštačenjem poštuju zakonom određeni krug prava i dužnosti i da ih ostvaruju na način određen zakonom. Međutim, problem može da stvori i izvesna nejasnoća samih pravnih odredbi na kojima insistira načelo zakonitosti. Postoji spor u vezi tumačenja čl. 241. ZKP-a koji propisuje da se veštačenje određuje kada za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaže potrebnim stručnim znanjem.

Smisao ove odredbe, čije dosledno poštovanje obuhvata načelo zakonitosti, jeste u tome što veštačenje ravnopravno uvodi u krug dokaznih sredstava, i ističe da će se ova dokazna radnja preduzeti kada je za utvrđivanje neke važne činjenice potreban nalaz i mišljenje veštaka. Odluka o određivanju veštačenja nikako nije prepuštena slobodnoj proceni suda, jer bi to u krajnosti dovelo do stava da se veštačenje preduzima samo onda ako neku činjenicu nije moguće utvrditi drugim dokazima. Ovakav stav potvrđuje i gramatička i logička analiza sporne

7) D. Dimitrijević: op.cit., str. 42.

zakonske norme. Sud, dakle, mora da naredi veštačenje kada činjenica, koja se javlja kao dokaz u krivičnom postupku, može da se otkrije i utvrdi samo, i jedino, putem nalaza i mišljenja veštaka, zaključka koji je zasnovan na specijalnom znanju i iskustvu.

2. Princip obaveznosti veštačenja

ZKP formuliše određene vrste veštačenja: pregled, obdukciju i ekshumaciju leša, veštačenja telesnih povreda, pregled tela okrivljenog, sudsko-psihijatrijsko veštačenje i veštačenje poslovnih knjiga. Za ostale slučajeve, koji nisu izričito predviđeni zakonom, postavlja se pitanje, u okviru člana 241. ZKP-a, da li organ krivičnog postupka mora da naredi veštačenje ako je za rešenje nekog problema neophodno specijalno znanje.

Gramatička i logička analiza člana 241. pokazuje da u ovim slučajevima sud mora da naredi veštačenje. Razlika između člana 241. i člana 252-260. ZKP-a jeste u tom što se čl. 241. ZKP ostavlja mogućnost da neophodnost primene specijalnog znanja utvrđuje zakonodavac ili istražni sudija, odnosno raspravno veće. Kada istražni sudija ili raspravno veće potvrdno odgovori na pitanja, koje su dužni prvo sebi da postave: da li je za utvrđivanje ili ocenu neke činjenice potrebno specijalno znanje ili iskustvo, onda su apsolutno obavezni da naredi veštačenje, pa i onda kada vrsta veštačenja nije izričito navedena u članu 250-260. ZKP-a.

Iz toga sledi da se i van zakonom predvidjenih slučajeva veštačenja, u ovom smislu može govoriti o obaveznosti određenog veštačenja, zbog čega obaveznost ima značenje principa. Pri tome, princip obaveznosti veštačenja ima primat nad principom procesne ekonomije, što znači da razlozi uštede vremena i finansijskih sredstava nemaju uticaj u određivanju veštačenja.

3. Princip originarnosti veštačenja kao sudskog dokaza

Nalaz i mišljenje veštaka predstavlja uvek originarni dokaz, jer otkrivaju nove činjenice, koje ranije nisu bile poznate organima krivičnog postupka. Iz tih razloga, nasuprot shvatanju da kod veštačenja nema originarnosti i da se zaključak veštaka uvek zasniva na materijalima krivične stvari koja se raspravlja, zbog čega je uvek izvedeni a ne originarni (jer ukoliko bi se i delimično zasnivao na okolnostima koje nisu fiksirane kao dokazi u postupku, sud ne bi bio u stanju da ceni pravilnost i vrednost zaključka), stoji načelo originarnosti dokaza veštačenja.

4. Princip nekontradiktornosti ekspertize

ZKP propisuje da veštačenje određuje pismenom naredbom isključivo organ koji vodi postupak, čime zastupa stav o ekspertizi kao institutu koji ne podleže načelu raspravnosti. Naime, u anglo-saksonskom pravu postoji mo-

gućnost, koja i u teoriji evropsko-kontinentalnog prava ima niz pristalica, određivanja tzv. kontradiktornog veštačenja. Svaka zainteresovana stranka, po ovom principu može da odredi veštaka ukoliko smatra da je to neophodno za odbranu njenih interesa. Zadatak eksperta, angažovanog od strane jedne od stranaka, bio bi da nadzire ekspertizu izvršenu u ime druge stranke i da štiti prava i pozicije "svoje" stranke. Ovakva organizacija veštačenja teško je spojiva sa kontinentalnom krivičnom procedurom, koja od veštačenja, slično kao i od sudije, zahteva nezavisnost i nepristrasnost u utvrđivanju istine u krivičnom postupku. Svoje mišljenje veštak iznosi isključivo u skladu sa pravilima nauke i veštine, a princip raspravnosti, odnosno, kontradiktornosti određuje samo poziciju procesnih stranaka u postupku, kao opšte načelo, a ne i ostalih subjekata. Za postupak veštačenja u jugoslovenskom krivično-procesnom pravu može se reći da podleže načelu nekontradiktornosti veštačenja, ali se odvija u skladu sa opštim krivično-procesnim principom raspravnosti, kontradiktornosti.

5. Princip sprovođenja veštačenja prvenstveno na osnovu primarnih, originarnih dokaza

Ovaj princip veštačenja zasniva se na načelu neposrednosti i izveden je iz njega. Naime, sa stanovišta neposrednosti, postoji bitna razlika između originarnih izvedenih dokaza jer samo originarni dokazi stvaraju uslove i neposrednog učešća u obavljanju procesnih radnji. Izuzetno,

neki dokazi neophodni u veštačenju, ukoliko više nisu dostupni u originarnom obliku, mogu da se koriste i kao izvedeni dokazi, i to samo ukoliko je utvrđjena njihova pouzdanost i valjanost u smislu prenošenja čitavog individualnog kompleksa specifičnih dokaznih obeležja originarnog dokaza.

6. Princip odvajanja funkcije veštaka od svih ostalih krivično-procesnih funkcija

U krivičnom postupku nije dozvoljen sticaj više funkcija u rukama jednog krivično procesnog subjekta. Svaki krivično procesni subjekt je nosilac samo jedne funkcije, i nijedan subjekat ne može istovremeno da obavlja dve ili više različitih funkcija. Ovaj zahtev proizilazi iz načela nespojivosti krivično-procesnih funkcija i predstavlja izraz demokratizma savremenog krivičnog postupka. Princip odvojenosti veštakove funkcije od svih ostalih krivično-procesnih funkcija, sledi ovaj opšti princip i predstavlja njegovu konkretnu primenu na institut veštačenja.

7. Princip utvrđivanja veštačenjem samo nepravni činjenica

Specijalna znanja, radi čijeg poznavanja ili primene na konkretan slučaj organ krivičnog postupka i poziva veštaka, nikako ne mogu da budu pravna. Stručnim

pravnim znanjem raspolaže istražni sudija i raspravno veće, a veštačenje određuje u onim dokaznim situacijama gde je za utvrđivanje nekih relevantnih činjenica neophodno posebno specijalno znanje.

Veštačenje pravnih pitanja nije dozvoljeno⁸⁾, a veštak mora da uskrati odgovor na pravna pitanja i da se tokom čitavog veštačenja kloni pravnih ocena činjeničnog materijala ili sumiranja rezultata veštačenja pravnim terminima.

Dakle, delatnost veštaka i organa krivičnog postupka se jasno razlikuju po svojoj sadržini. Raspravno veće i istražni sudija rešavaju pravna pitanja, a veštak se bavi faktičkim pitanjima, i to samo onim za čije je rešenje neophodno stručno znanje.

Zadatak sudova je da rešavaju pravne sporove, a rešiti pravni spor znači, prvo, utvrditi određeno činjenično stanje i, zatim primeniti na tako utvrđeno činjenično stanje odgovarajuće pravno pravilo (pravnu normu). Prva aktivnost znači rešavanje činjeničnih pitanja, a druga rešavanje pravnih pitanja. Rešavanje pitanja činjeničnog stanja predstavlja reprodukovanje određene činjenice iz prošlosti: nekog događaja, ljudskog postupka, radnje, odnosa. Nakon toga dolazi ocenjivanje da li je reprodukovana činjenica odgovarala uslovima propisanim u određenoj pravnoj normi, i, ukoliko jeste, primenu pravne sankcije predviđene u normi za takav slučaj, a ukoliko nije, odri-

8) Vidi: T. Vasiljević: Sistem krivično procesnog prava, Beograd, 1981., str. 328.

canje primene te sankcije⁹⁾.

U vezi sa veštačenjem takodje postoji niz pitanja za koja treba utvrditi da li su pravna ili činjenična, od čega zavisi i konkretna delatnost veštaka, jer su pravna pitanja u isključivoj nadležnosti organa krivičnog postupka. Međutim, nekad je vrlo teško razgraničiti činjenična od pravnih pitanja.

Tako je utvrđivanje vrste nasilne smrti (ubistvo, samoubistvo, zades) pravno, a ne faktičko pitanje. Pojam ubistvo je pravni pojam, i zadatak veštaka je da konstatuje stanje leša, povrede i promene na njemu, ako je moguće vreme i način njihovog nastanka, a sud će na osnovu toga zaključiti da li je po sredi ubistvo ili napr. zades. Nasilna smrt je medicinsko-tehnički uvek ista, ali krivično pravno može biti veoma različita (ubistvo, nužna odbrana...). Slično je i sa pitanjem težine telesne povrede, vinosti, uračunljivosti, zatim i sa nizom pitanja kod autotehničke ekspertize.

Načelo utvrđivanja veštačenjem samo nepravni činjenica potvrđuje načelo odvojenosti funkcije veštačenja od ostalih, i zajedno sa njom definiše granice i vrstu delatnosti veštaka u krivičnom postupku.

8. Princip zamenjivosti veštaka

Veštak izvodi veštačenje uvek na činjeničnom materijalu koji je nekom drugom procesnom radnjom već

9) M. Grubiša: Činjenično stanje u krivičnom postupku, Zagreb, 1980., str. 32.

fiksiran kao dokaz. Veštak ima pravo da samostalno prikuplja druge izvore dokaza i da ih koristi u veštačenju. Ukoliko bi veštak lično prikupljao dokaze, postao bi jedini izvor prenošenja utvrđenih činjenica istražnom sudiji i sudskom veću, i kao takav bio bi nezamenjiv.

Kako je veštak vezan za dokazni materijal, koji je već fiksiran nekom drugom procesnom radnjom (načelo vezanosti veštaka prezentiranim materijalima krivične stvari), to je u svojoj funkciji u krivičnom postupku zamenjiv, odnosno moguće je da neki drugi stručnjak isto kao i on, u vreme postupka po nalogu suda izvrši potrebna istraživanja i da svoj nalaz i mišljenje.

Ovo načelo istovremeno stvara i mogućnost za slobodnu sudsku ocenu dokaza veštačenjem koja je, već zbog samo nepoznavanja stručnih znanja koje primenjuje veštak u krivičnom postupku, nešto drugačija nego kod ocene drugih dokaza. Nezamenljivošću veštaka sudska ocena nalaza i mišljenja bila bi sasvim potisnuta i onemogućena. Zamenjivost veštaka i njegova vezanost za dokazni materijal kojim raspolaže sud, omogućuje sudu da proverava pravilnost i potpunog izvršenog istraživanja i opažanja, kao i konačnog zaključka koji je dao veštak.

9. Princip upoznavanja veštaka sa materijalima krivične stvari u meri koja ne utiče na samostalnost veštaka

Jedno od bitnih pitanja procedure veštačenja, koje utiče i na samostalnost veštaka, je i pitanje da li veštak treba da upozna čitav materijal konkretne krivične

stvari ili samo u meri koja je neophodna za veštačenje. Kako bi upoznavanje sa celokupnim materijalom krivične stvari moglo sugestivno da utiče na veštaka i da ugrozi njegovo slobodno uverenje u davanju nalaza i mišljenja, za veštačenje važi načelo upoznavanje veštaka sa materijalima krivične stvari samo u sadržaju i obimu koji se neposredno odnosi na predmet veštačenja i zato ne utiče na samostalnost u veštačenju.

10. Princip vezanosti veštaka prezentiranim materijalima krivične stvari

Ovaj princip veštačenja je izveden iz načela neposrednosti, koje od sudskog veštaka zahteva da svoju konačnu odluku zasniva samo na dokazima koji su neposredni, odnosno koji su u autentičnom i originarnom obliku izvedeni na glavnom pretresu.

U slučaju veštačenja ovo načelo ne znači samo da veštak treba lično, neposredno da izloži svoj nalaz i mišljenje na glavnom pretresu. Osim toga neophodno je da svoja istraživanja izvodi isključivo na dokaznom materijalu koji mu je predočio sud, i koji je već fiksiran pod kontrolom suda nekom drugom dokaznom radnjom, tako da je sud u mogućnosti da, polazeći od poznatog materijala, ceni pravilnost veštakovog zaključka. Ovaj princip zabranjuje veštaku da samostalno pribavlja objekte veštačenja. Ukoliko smatra da je za davanje nalaza i mišljenja

potrebno izvesti još neke dokaze, pribaviti još neke predmete, veštak ne može sam to da učini, već jedino može da to predloži istražnom sudiji, koji će se u zakonom određenom postupku postarati za pribavljanje dodatnog materijala za ekspertizu. U protivnom, da veštak nije vezan samo za određene materijale krivične stvari, i da može samostalno da pribavlja novi dodatni materijal za veštačenje, sud bi morao, onemogućen u slobodnoj oceni ovog dokaza, slepo da prihvati zaključak veštaka, čime veštak postaje iudex facti.

11. Princip obaveznosti ekspertiznog ispitivanja

Veštak je dužan da u stvaranju svog nalaza i mišljenja primenjuje poznavanje određenih zakonomernosti dotične nauke i suvereno vladanje sredstvima i metodima primenjenim na konkretno činjenično stanje. Pri tome, veštak vrši uvek sasvim konkretno ispitivanje na konkretnom materijalu. Ukoliko bi bez prethodnog ispitivanja dostavljenog materijala konkretne činjenične stvari, bez konkretnog istraživanja činjeničnog stanja, sudu saopštavao samo apstraktne stavove ili informacije opšteg značenja, po našem ZKP-u ne radi se o veštačenju, već o stručnoj osobi, koja pomaže istražnom sudiji u obavljanju istražnih radnji.

Deo procesne teorije priznaje veštačenje i u slučaju saopštavanja iskustvenih stavova i drugih opštih pra-

vila, o čemu je već bilo reči u ovom radu. Obaveznost ekspertiznog ispitivanja, obzirom da postoji još jedan način primene stručnih znanja u krivičnom postupku, karakteriše samo funkciju veštaka, čime ga i izdvaja u samostalnu procesnu figuru.

12. Princip potpunosti ekspertize

Načelo potpunosti ekspertize zahteva od veštaka da izvrši potrebna ekspertizna ispitivanja svih relevantnih objekata, da primeni sve potrebne savremene metode i načine ispitivanja objekata veštačenja, i, najzad, da odgovori na sva postavljena pitanja. Nepotpuno veštačenje umanjuje i sužava dokaznu vrednost nalaza i mišljenja, a ponekad upravo svojom nepotpunošću čini i krajnji rezultat pogrešnim.

U slučaju nepotpunog veštačenja istražni sudija i raspravno veće mogu da odrede ponovno ili dopunsko veštačenje. Princip potpunosti veštačenja proizilazi iz načela objektivne istine i vezan je za načelo objektivnosti veštaka i veštačenja.

13. Princip aktivnosti (inicijative) veštaka

ZKP u čl. 245. st. 4. ovlašćuje veštaka da traži dodatna razjašnjenja, da predlaže da se izvedu dokazi ili pribave predmeti i podaci koji su od važnosti za davanje nalaza i mišljenja. Ukoliko veštak prisustvuje iz-

vodjenju neke istražne radnje, npr. uvidjaja, rekonstrukcije, može da predloži da se razjasne pojedine okolnosti ili da se postavi određeno pitanje licu koje se saslušava. Na taj način, uloga veštaka u krivičnom postupku nije pasivna, a komunikacija suda i veštaka nije jednostrana i ne sastoji se samo u davanju odgovora na postavljeno pitanje.

Načelo aktivnosti veštaka upravo omogućuje simetričnu komunikaciju u veštačenju, koja je preduslov za nesmetani tok informacija i omogućuje istinito i potpuno izvođenje dokaza veštačenjem. Sa druge strane, od principa aktivnosti veštaka zavisi potpuno ostvarenje načela objektivnosti veštačenja, načela procesualne samostalnosti veštaka i načela potpunosti veštačenja.

Medjutim, iako čl. 245. st. 4. daje veštaku aktivnu ulogu u krivičnom postupku, proširujući njegove aktivnosti dalje od odgovora na postavljena pitanja, neka pitanja aktivnosti veštaka u krivičnom postupku ^{ostaju} sporna, jer se formulacijom ovog člana ne rešavaju.

Tako se postavlja pitanje da li veštak može samostalno da precizira postavljena pitanja ili da da predlog za konkretizaciju postavljenih zadataka i pitanja u naredbi o veštačenju, ili, da li može svoj nalaz i mišljenje da proširi i na druga pitanja, koja mu nisu postavljena, ali su ti odgovori od značaja za konkretnu krivičnu stvar.

14. Princip opštedostupnosti rezultata veštačenja

Kao i svi drugi dokazi u krivičnom postupku, i veštačenje podleže oceni suda po slobodnom uverenju. Da bi sud mogao da izvrši analizu i proveru zaključaka iznesenih u nalazu i mišljenju, kao i da bi stranke u toku postupka mogle da razmatraju rezultat veštačenja u svetlu načela raspravnosti, moraju ga potpuno razumeti, zbog čega se postavlja pitanje opštedostupnosti rezultata veštačenja.

Sudsko veće i stranke u krivičnom postupku po pravilu ne vladaju konkretnim stručnim znanjem zbog čega im je i razumevanje izvršenog veštačenja otežano. Iz tih razloga veštak je dužan da tok i rezultate ekspertize izloži u odgovarajućoj formi iscrpno, jasno, adekvatno, logičkim redosledom, i to tako da svi zainteresovani krivično procesni subjekti, laici u toj stručnoj oblasti, mogu da shvate njegov sadržaj i značenje. Stručnu terminologiju treba pojednostaviti i na adekvatan način prevesti, a ako je moguće, uz nalaz i mišljenje treba priložiti odgovarajuće skice, makete, fotografije. Nedovoljna jasnoća datog nalaza i mišljenja, predstavlja osnov za određivanje dopunske ekspertize, odnosno ponovnog veštačenja¹⁰⁾.

10) Vidi: T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 78, 295.

15. Princip procesualne samostalnosti
veštaka (načelo procesne nezavisnosti
u radu)

ZKP u čl. 245. st. 1. zahteva od veštaka da predmet veštačenja brižljivo razmotri, tačno navede sve što zapazi i nadje, i da svoje mišljenje iznese nepristrasno i u skladu sa pravilima nauke i veštine, čime normira samostalnost veštaka u radu.

Veštak daje nalaz i mišljenje po slobodnom uverenju i zasniva ga isključivo na specijalnom znanju, izvršenom ispitivanju i stručnoj oceni obavljenog istraživanja. O tome, šta će ispitivati, kako, i kojim metodama, odlučuje isključivo sam veštak. Drugi učesnici u postupku ne treba da utiču na veštaka i da mu kazuju kako i kojim metodama da obavi veštačenje, niti da mu na bilo koji način sugerise nalaz i mišljenje.

Ukoliko nije ostvarena puna nezavisnost veštaka u krivičnom postupku i ukoliko postoji sumnja da je veštačenje uradjeno pod drugim uslovima, određiće se drugi veštak.

16. Princip lične odgovornosti
(individualnosti) veštaka

Sva potrebna istraživanja, procenu dobijenih rezultata, kao i davanja nalaza i mišljenja, veštak je dužan lično da uradi. Odgovornost veštaka je uvek individualna (lična), bilo krivično-pravna, krivično-procesna,

disciplinsko-radna ili moralna. Princip kolegijalnosti veštačenja, ne postoji.

17. Princip objektivnosti veštaka i veštačenja

Princip objektivnosti veštaka i veštačenja je povezan sa principom procesne samostalnosti, individualnosti veštaka i njegovog slobodnog uverenja, i proizilazi kao i ova načela, iz člana 245. st. 1. Svoj nalaz i mišljenje veštak daje na osnovu svog najdubljeg unutrašnjeg uverenja, stvorenog njegovom punom kompetencijom za tu stručnu oblast, visokim moralnim i profesionalnim stavom.

Veštak ne sme da bude lično zainteresovan u krivičnoj stvari u kojoj vrši veštačenje. Sumnja kod učesnika krivičnog postupka u objektivnost lica koje je predloženo da bude veštak, ili je već određeno za veštaka, može da bude razlog za izuzeće postavljenog veštaka, odnosno razlog za odbacivanje predloga da određeno lice bude veštak (čl. 44. i čl. 244. ZKP-a).

Objektivnost veštačenja je, dakle, rezultat adekvatnog profesionalnog i moralnog stava veštaka u izvršenom veštačenju. Neobjektivno izvršeno veštačenje, osim što ukazuje na nesavesno ponašanje veštaka, bitno ugrožava i gnoseološko - spoznajnu, vrednost ovog dokaza. Neobjektivan zaključak veštaka, najčešće je i nepotpun, nejasan, kontradiktoran u svom sadržaju i protivurečan

u odnosu sa drugim dokaznim materijalom, i kao takav, ne doprinosi upotpunjavanju saznanja o krivičnom delu i učiniocu. Iz tih razloga je i načelo objektivnosti veštačenja istovremeno i etički i krivično procesni princip a ne isključivo etičko načelo veštačenja, kako se ponekad tumači¹¹⁾.

18. Princip jednakog ranga svih veštačenja

Za dokaznu vrednost koju će imati nalaz i mišljenje veštaka, odlučujuća je isključivo njihova potpunost, preciznost, naučna osnovanost i razložna i logična argumentovanost.

U krivično-procesnoj nauci postoje shvatanja o nadveštačenju, koje predstavlja neku vrstu višeg, arbitrarnog odlučivanja, i naredjuju se da bi se time otklonile nejasnoće i protivurečnosti u prethodnim veštačenjima. Takva instaciona veštačenja se obično poveravaju najvišim institucijama, klinikama, univerzitetima, institutima, koji svojim rangom garantuju i visoku vrednost obavljene ekspertize.

Mada veliki naučni autoriteti, najčešće i rade u takvim ustanovama, za vrednost datog nalaza i mišljenja presudna je kompetentnost veštaka, koji obavlja veštačenje, i kvalitet njegovog rada, a ne rang institucije u

11) Č.Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 90.

kojoj on obavlja svoj redovni posao. Suština veštačenja je u primeni naučnih znanja na konkretne okolnosti, pa je i naučna argumentovanost ekspertiznog zaključka presudna za vrednost veštačenja u krivičnom postupku.

Priroda naučnih stavova koji su sami po sebi objektivni i nezavisni u svom značenju od subjekata koji ih primenjuju i ugleda institucije u kojoj oni rade, uslovljava i jednak rang svih veštačenja, bez obzira na procesne uslove u kojima dolazi do određivanja veštačenja.

19. Princip unutrašnjeg uverenja sudskog veštaka

Unutrašnje uverenje sudskog veštaka predstavlja psihičko stanje veštaka, koje nastaje uporedo sa obavljanjem potrebnih istraživanja u okviru ekspertize, i predstavlja rezultat obavljenog veštačenja, a sastoji se u njegovoj ubedjenosti da nalaz i mišljenje koje iznosi sudu, odgovaraju objektivnoj stvarnosti.

Proces stvaranja unutrašnjeg uverenja veštaka uslovljen je, kako objektivnim elementima koji se tiču tehnike potrebnih istraživanja i ustanovljavanja svih potrebnih činjenica, tako i okolnostima subjektivnog karaktera. Procena pribavljanog materijala, rezultata istraživanja, tumačenje i objašnjenje svih ustanovljenih činjenica radi formulisanja nalaza i mišljenja, i konačno, sam zaključak, rezultat su individualne aktivnosti veštaka.

Primena opštih pravila neke nauke na konkretan slučaj, nije mehanička delatnost već kreativan proces, koji zahteva puno angažovanje veštaka.

9. SUBJEKTI VEŠTAČENJA

9.1. Pojam i krug subjekata veštačenja

Pod pravnim subjektom uopšte podrazumeva se određeno pravno ili fizičko lice kao titular izvesnih prava i obaveza¹⁾. Kako je veštačenje posebna procesna radnja, koja se odvija u pravno regulisanom postupku (u krivičnom postupku) i koja takvom pozicijom obezbeđuje za lice koje je vrši određenu sumu prava i obaveza, to se može smatrati da se pod subjektima veštačenja podrazumevaju lica koja u postupku vrše veštačenje i nosioci su određenih prava i obaveza koje otuda proizilaze.

Za veštačenje je karakterističan princip lične odgovornosti iz koga proizilazi da je sva potrebna istraživanja, procenu dobijenih rezultata, kao i davanje nalaza i mišljenja, veštak dužan lično da uradi. Njegova odgovornost, bilo krivična, bilo krivično-procesna, moralna ili disciplinsko-radna, uvek je individualna. Iz tih razloga subjekat veštačenja je uvek konkretno fizičko lice, veštak pojedinac. Međutim, kako se postupak određivanja veštaka i procedura dobijanja nalaza i mišljenja, razlikuju u zavisnosti od toga da li se radi o pojedincu, ili veštaku članu ustanove za veštačenje, ili neke druge stručne institucije pogodne da njeni članovi vrše vešta-

1) D. Stojanović: Uvod u građansko pravo, Beograd, 1984., str. 101; A.Gams, J.Đurović: Uvod u građansko pravo, Beograd, 1984., str. 98; Pravna enciklopedija, Beograd, 1985., str. 228.

čenje u krivičnom postupku, opravdano je posebno govoriti o veštačenju koje se vrši u okviru posebne ustanove, odnosno državnog organa.

Pravna lica nisu subjekti veštačenja, i to predstavlja jedinstven stav domaće²⁾, sovjetske³⁾, nemačke i mnogih drugih procesnih teorija⁴⁾. Međutim, sa sve širim uvođenjem stručnih ustanova u poslove veštačenja, posebno tehničkih ekspertiza, dolazi i do faktičkog odstupanja, suprotnog osnovnim principima veštačenja, i prihvatanja i vrednovanja zaključaka takvih ustanova, dakle pravnih lica, bez insistiranja na identitetu konkretnog eksperta⁵⁾.

Shodno zakonskim normama (čl. 241. čl. 242.ZKP), krug subjekata veštačenja se može odrediti kao krug svih lica koja na osnovu stručnih kompetencija i odsustva procesnih smetnji mogu da obave potrebno veštačenje u krivičnom postupku, bilo da ih neposredno sud imenuje za konkretno veštačenje, ili u okviru stručne ustanove kojoj je sud poverio veštačenje to čini rukovodilac te ustanove. Ovo shvatanje se u osnovi poklapa i sa stavom najve-

2) T.Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str.334; V.Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo II, Zagreb,1980., str. 1985; V.Vodinešić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skoplje, str. 430.

3) V.M.Galkin: Sredstva dokazivanja v ugolovnom processe čast III, Moskva,1968.,str.6,7; I.L.Petruhin Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva,1964.,str.4; M.S: Strogovič: Kurs sovetskogo ugolovnogogo process, Moskva,1968.,str.434.

4) Vidi: F.Nicklisch (Hrsg.): Der technische Sachverständige im Prozess, Würzburg, 1983., str. 244. i dalje.

5) F. Nicklisch: op.cit., str. 245.

ćeg broja domaćih autora, o kome se može zaključiti posredno iz ukupnog izlaganja o veštačenju⁶⁾.

Slično shvatanje iznose i nemački procesualisti, koji tvrde da je veštak pojedinačna osoba, pa se shodno tome može smatrati da krug subjekata veštačenja, prema nemačkoj procesnoj teoriji, čini jedan veštak ili više veštaka pojedinaca, koje je imenovao sud prema jednom od više osnova za obavljanje dužnosti veštaka u krivičnom postupku /a to su: da je takvo veštačenje obavljalo lice odgovarajućim aktom postavljeno za veštaka u određenoj oblasti, ili da javno obavlja određenu delatnost u cilju sticanja zarade, (lekar, apotekar, zanatlija, itd.), ili je takvo lice postavljeno za obavljanje određene javne službe (npr. univerzitetski profesor)⁷⁾.

Medjutim, postoje i drugačija, šira određena kruga subjekata ekspertize. V.M.Galkin, subjekte veštačenja određuje na sledeći način: "Kao osnovni subjekat ekspertize javlja se ekspert, tj. lice kome je povereno izvodjenje ekspertize po krivičnom delu. No, kako ekspertiza nije samo specijalno istraživanje koje vrši stručno lice, nego je i procesno sredstvo za ustanovljavanje fak-

6) V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 185; T. Vasiljević: Sistem krivično procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 337; B. Petrić: Komentar zakona o krivičnom postupku, Sid, 1982., str. 598; T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1981., str. 411; D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, Đ. Lazin, Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 201; Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 247.

7) K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 38 i dalje; Alzberg, Nilse, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 218; Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 39, 40.

tičkih okolnosti dela, tj. pojavljuje se kao istražna radnja, i u njenu orbitu stupaju takodje i organi koji određuju ekspertizu i drugi zainteresovani učesnici postupka, na koje se odnose rezultati razrešenja krivičnog dela, kao i rezultati ekspertize... U onim slučajevima kada je ekspertiza poverena ekspertiznoj ustanovi, a takvi slučajevi su u većini, u ekspertizi učestvuje takodje i rukovodilac te institucije, a po njegovom naredjenju i rukovodioci delova ekspertizne ustanove (laboratorije, odeljenja, grupe, itd.) ili drugi saradnici. Svi oni čine subjekte ekspertize. Iz toga proizilazi da je svrsishodno ukazati na četiri grupe subjekata ekspertize: 1. eksperti; 2. organi koji određuju ekspertizu; 3. zainteresovani učesnici postupka; i 4. rukovodilac ili druga službena lica iz ekspertne ustanove"⁸⁾.

Svakako da je u izvodjenje ekspertize, osim veštaka, uključen i čitav niz drugih lica: istražnih sudija i sudsko veće koje određuje veštačenje, stranke i drugi zainteresovani učesnici u postupku, rukovodilac ekspertizne ustanove koji određuje konkretno fizičko lice, veštaka, koji će izvršiti potrebno istraživanje i nadzire njihovo izvodjenje, itd. Međutim, njihova povezanost sa izvodjenjem ekspertize je bitno drugačija od veštakove, i zato smatramo da se oni ne mogu označiti subjektima veštačenja.

8) V.M.Galkin: Sredstva dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 24; Slično: A.V. Dulov: Voprosi teorii suda-benoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 8.

Kao i kod pitanja krivično procesnih subjekata, odlučujuća su prava i obaveze koja sestiču učešćem u konkretnom krivično-procesnom odnosu, odnosno pravnom odnosu. Istražni sudija stupa u krivični postupak i obavlja funkciju istraživanja, sasvim drugačiju od one koju obavlja veštak. Sva njegova prava i obaveze u krivičnom postupku proizilaze iz sudijske funkcije koja mu je poverena. U delokrug njegovih prava i obaveza, (stečenih na osnovu sudijske funkcije koju obavlja) spada i određivanje ekspertize.

Izvodjenju ekspertize mogu prisustvovati i stranke i druga zainteresovana lica, ali to njihovo pravo ne proizilazi iz same ekspertize, već je deo fonda prava i obaveza koji su stekli u svojstvu okrivljenog, tužioca, ili oštećenog.

Rukovodilac ekspertne ustanove svoje pravo određivanja konkretnih eksperata koji će obaviti ekspertizu i pravo nadgledanja njenog izvodjenja, ne izvodi iz krivičnog postupka u okviru koga se vrši veštačenje, već iz pravnih akata kojima se reguliše način rada u konkretnoj ustanovi.

Za razliku od njih veštak sva svoja prava i obaveze stiče jedino na osnovu vršenja ekspertize koja mu je poverena, pa je on i jedini pravi subjekat ekspertize.

Bez obzira, što je dakle, niz drugih lica u većem ili manjem obimu, pravno vezan sa izvodjenjem ekspe-

rtize, njihova prava i obaveze koja se tiču ekspertize proizilaze iz funkcije koju imaju u krivičnom postupku i primarno su deo nje, a tek sekundarno odnose se, između ostalog, i na ekspertizu.

Veštak, koji ima pravo da prisustvuje, ako oceni da je to potrebno, izvodjenju drugih istražnih radnji, ne ostaje automatski i subjekat određene istražne radnje, na pr. ispitivanja okrivljenog ili sudske rekonstrukcije događaja. On ostaje jedino subjekat ekspertize, odakle i potiče njegovo pravo, isključivo u cilju kvalitetnijeg obavljanja ekspertize, da prisustvuje, na primer, ispitu okrivljenog ili izvodjenju rekonstrukcije događaja.

Polazeći od ovako određenog kruga subjekata veštačenja, i ekspert ne bi bio subjekat samo ekspertize, već i niza drugih radnji i odnosa u krivičnom postupku, što bi, uz nedefinisane pojmove osnovnih i sporednih subjekata, stvorilo priličnu zbrku i nanelo više štete nego koristi. Medjusobnu povezanost procesnih radnji i njihovih subjekata, a tako i veštačenja i veštaka sa drugim radnja i subjektima, moguće je izraziti i uvažiti i na drugi način (na pr. prilikom rukovođenja postupkom, u načinu njihovog izvodjenja, a posebno u oceni njihove dokazne vrednosti), efikasnije i delotvornije od proširivanja kruga subjekata veštačenja.

9.2. Veštak kao subjekat veštačenja

Veštak u krivičnom postupku je svako lice, koje po nalogu organa krivičnog postupka i na osnovu svoje posebne stručnosti u određenoj oblasti, izvrši potrebna istraživanja, prema pravilima posebne stručne discipline i prema odredbama ZKP-a⁹⁾.

Teoretski, svaka poslovno sposobna osoba, koja raspolaže posebnim znanjima, može biti veštak. Zbog neposedovanja potpune poslovne sposobnosti, maloletno lice ne može biti veštak, ali se postavlja pitanje da li je svako punoletno lice, bez obzira na starosnu dob, podobno da bude veštak, ili su i godine starosti od značaja za odluku o poveravanju veštačenja određenom licu.

Kako je za izvodjenje veštačenja u krivičnom postupku, osim posedovanja teoretskih specijalnih znanja, veoma poželjno i odgovarajuće stručno iskustvo koje upotpunjava poznavanje teorije, smatramo da prilikom izbora veštaka, treba uzeti u obzir i vreme potrebno za sticanje takvih iskustava, zbog čega bi se donja starosna granica mogla postaviti oko tridesete godine. Normativno regulisanje ovog pitanja nije uobičajeno, posebno ne zakonima koji regulišu krivični postupak, mada je moguće određene preporuke dati drugim aktima koji se tiču veštačenja.

9) D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, „Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 200; T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 407.

Tako npr. odredbe o donjim i gornjim starosnim granicama za javno postavljene veštaka u SR Nemačkoj sadrži Uputstvo za veštačenje Nemačke zanatske komore (30 i 65 godina); odredbe o veštačenju Severno-nemačke poljoprivredne komore (30 godina), zatim bavarski Zakon o javno postavljenim veštacima (30 godina), zatim Odredbe o veštačenju Nemačkog udruženja za industriju i trgovinu (30 i 62 godine), iz čega se zaključuje da je poželjno za veštaka odrediti lice između tridesete i šezdeset pete godine starosti.

Naravno, ovakve odredbe treba da imaju samo karakter preporuke, u okviru koje su mogući i izuzeci, zbog čega nije isključena ni mogućnost da veštak bude i lice van ovih, u najvećem broju slučajeva najoptimalnijih, starosnih granica¹⁰⁾.

9.2.1. Stručnost veštaka

Bitno obeležje veštaka, ono što je u najvećem delu njegova *differentia specifica*, "esencijalni zahtev"¹¹⁾, u odnosu na druge krivično procesne subjekte, i što mu daje materijalnu legitimaciju za učešće u krivičnom postupku, jeste upravo njegova stručnost. Za veštaka se može odrediti samo lice koje vlada posebnim, vanpravnim, stručnim znanjima potrebnim u rešavanju konkretne krivične

10) H. Jessnitzer: *Der gerichtliche Sachverständige*, München, 1985., str. 37.

11) F. Nicklisch (Hrsg.): *Der technische Sachverständige im Prozess*, Würzburg, 1983., str. 240.

stvari¹²⁾.

Zahtev da veštak poseduje određena stručna znanja, neophodan je za svako veštačenje, bez obzira na to kako je konkretno normativno regulisan. Najčešće je ovaj zahtev generalno dat, bez upuštanja u preciziranje šta zahtevana stručnost konkretno znači. Međutim, ima i zakona u kojima se to izričito ne spominje (odredbe civilnog procesnog prava Švajcarske), kao i onih koje stručnost veštaka predviđaju u konkretnoj formi. Tako se u meksičkom zakonodavstvu posebnom odredbom zahteva od veštaka da u oblasti nauke ili umetnosti, na koju se odnosi konkretno veštačenje, poseduje akademsku titulu, ukoliko je odnosna stručna oblast tako zakonski regulisana¹³⁾.

Nadležni organ u krivičnom postupku najpre ispituje da li je potrebno odrediti veštačenja i iz koje oblasti treba odrediti veštaka, a zatim u regulisanom procesnom poretku, određuje veštačenje i imenuje lice koje će to veštačenje izvršiti. Lice za koje se sud opredeli u svom izboru, treba da bude stručnjak u određenoj oblasti. Pri tome, nije uvek neophodno posedovanje određenih naučnih znanja. Veštak, zavisno od konkretne situ-

12) T. Vasiljević: *Sistem krivičnog procesnog prava*, Beograd, 1981., str. 337; V. Bayer: *Jugoslovensko krivično procesno pravo*, II, Zagreb, 1980., str. 185; D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, Đ. Lazin: *Krivično procesno pravo*, Beograd, 1987., str. 201; K. Peters: *Strafprozess*, Heilderberg, 1985., str. 343, 344; Alzberg, Nüse, Mayer: *Der Beveisantrag im Strafprozess*, München, 1983., str. 297; Löwe-Rosenberg: *Grosskommentar*, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 20; I. L. Petruhin: *Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe*, Moskva, 1974., str. 4; M. S. Strogović: *Kurs sovetskogo ugolovnogogo processa*, Moskva, 1968., str. 335.

13) F. Nickilisch: *op.cit.*, str. 241.

acije, može da bude i umetnik ili zanatlija. Isto tako, potrebna stručnost ne znači automatski i odgovarajuća univerzitetska ili druga visokoškolska znanja. Za procenu da li je neko lice kao stručno za određenu oblast, podobno da bude veštak, bitno je neposredno radno iskustvo koje ima u toj oblasti, njegovi rezultati i uspesi u bavljenju takvom delatnošću.

Stručnost veštaka, dakle, znači kako formalno obrazovanje u određenoj oblasti, tako i višegodišnje iskustvo, zapažene rezultate u radu, suvereno poznavanje i teoretskih i praktičnih problema određene oblasti, vladanje savremenom metodologijom, stalno praćenje i upoznavanje sa razvojem i perspektivama u odgovarajućoj disciplini. Konkretno istraživanje koje treba obaviti u okviru veštačenja, može da bude veoma složeno, neuobičajene prirode i veoma naporno, ali i veoma jednostavno, što takođe treba imati u vidu kod ocene stručnosti veštaka.

Stručnost eksperta se utvrđuje prema njegovim stručnim kvalifikacijama i iskustvu u odnosu na stepen razvijenosti određene oblasti. Takve opšte kompetencije u konkretnoj struci, treba uskladiti sa zahtevima krivičnog postupka, u okviru koga se izvodi veštačenje, zbog čega, sa stanovišta procesne ekonomije, ne bi bilo opravdano za uobičajene slučajeve veštačenja tražiti vrhunske veštake, čije je angažovanje skopčano sa znatnim vremenskim i materijalnim izdacima¹⁴⁾.

14) M. Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich: 1974., str. 70; K. Jessnitzer: op.cit., str. 118.

Potrebna stručnost eksperta je uvek konkretna, kako obzirom na standarde konkretne stručne oblasti, tako i obzirom na potrebe krivičnog postupka. Iz tih razloga, za krivični postupak uopšte i veštačenje u njemu, najbitniji je pravilan izbor veštaka baš u pogledu stručnosti. Obzirom na neprestano i sve obimnije širenje tehnike i nauke u najrazličitije oblasti ljudske delatnosti, orijentacija organa krivičnog postupka u izboru profila veštaka koji je najpodobniji u konkretnim okolnostima, izuzetno je otežana.

Rutinsko određivanje veštačenja izborom veštaka, čija je specijalnost generalno najbliža konkretnoj problematici, često je razlog nepotrebnog odugovlačenja, smanjene efikasnosti krivične procedure, a često i dodatnih troškova radiponavljjanja veštačenja od strane kompetentnih stručnjaka. Svako autotehničko veštačenje neće moći kvalitetno da obavi iskusni mesni automehaničar. Izbor mašinskog inženjera odgovarajuće specijalnosti i radnog iskustva najuže vezanog za probleme konkretnog krivičnog postupka, daje više garancija da će se prvim autotehničkim veštačenjem, u efikasnom i celovito izvedenom veštačenju, dobiti kvalitetan nalaz i mišljenje. Svaku telesnu povredu ne može da veštači hirurg, povredu zuba stomatolog, a svako silovanje ginekolog, pa čak ne i svaki specijalista sudske medicine. Treba nastojati da veštak bude stručnjak čija je specijalnost najbliža problematici krivičnog postupka i čije je svakodnevno radno iskustvo na istim i srodnim

problemima garantuje punu stvarnu, a ne samo formalnu, kompetenciju izraženu zvanjem i titulom. Pri tome je jedina prava garancija, koja će preduprediti nedoumice istražnog sudije i sudskog veća u vezi određivanja stručnog profila potrebnog za konkretno veštačenje i adekvatnog izbora veštaka, kao i za podizanje efikasnosti procedure veštačenja, dosledna usmerenost ka stvaranju stručnih uslova za izvodjenje veštačenja, instituta i zavoda za veštačenja, kao i profesionalizacija poslova veštačenja.

Iako krucijalno za krajnji ishod veštačenja, pitanje stručnosti uopšte, i adekvatnog specijalističkog profila, istovremeno nije ničim formalno, posebno ne zakonskim normama, određeno, zbog čega i njegovo rešavanje u svakom konkretnom slučaju zahteva izuzetnu opreznost istražnog sudije odnosno raspravnog veća.

U naročito komplikovanim slučajevima to može da bude razlog za angažovanje specijaliste, uz pomoć čijih stručnih saveta i objašnjenja, istražni sudija lakše može pravilno da utvrdi potreban profil veštaka.

Međutim, mislimo da se ovakva pomoć sudu nikako ne može smatrati tzv. "orijentacionim veštačenjem", koncipiranim radi što pravilnije orijentacije organa postupka, u vezi toga, koji je profil stručnjaka kompetentan za izvršenje određenog zadatka¹⁶⁾. Veštačenje je uvek dokazna radnja usmerena na dobijanje dokazne informacije,

16) D. Knežević: Veštačenje i efikasnost; Savetovanje: Efikasnost u krivičnom postupku, 1986., str. 121.

što u ovim okolnostima, jasno je već prema nazivu - orijentaciono veštačenje, nije slučaj. Stručnu pomoć i savete u orijentaciji radi rešavanja nekih pitanja relevantnih za krivični postupak, sudu uvek daje specijalista a ne veštak. Sasvim je razumljivo i nesporno da radi kvalitetnijeg rešenja u izboru stručnog profila veštaka, sud može zatražiti stručni savet i pomoć, ali ne izvođenjem tzv. "orijentacionog veštačenja", već angažovanjem specijaliste.

Iako je situacija u pogledu definisanosti veštakove stručnosti manje-više ista u mnogim pravnim sistemima, pokušaj regulisanja kontrole postojanja adekvatne stručnosti je različit .

Jedan od načina kontrole stručne kompetencije veštaka je, kako za to ne postoji jasno zakonsko uporište, i formiranje, za sud i stranke prilikom izbora obaveznih, lista veštaka. Listu veštaka stvara za svaku oblast nadležni državni organ i od nje se u izboru veštaka ne može odstupiti, ili, prema drugim sistemima, ona nije obavezna već ima karakter preporuke, ili u trećim, uporedo se stvaraju tzv. oficijelne liste veštaka, i posebne, poluoficijelne liste u svakom okrugu, stim što sud može da odstupa i od jedne i od druge¹⁷⁾.

U skladu sa postojećim pravnim propisima, listu veštaka, odnosno spisak stalnih sudskih veštaka za područje određenog suda određuje rešenjem Republički

17) F.Nicklisch: op.cit., str. 241.

sekretarijat za upravu i pravosuđe. Prema odredbi čl. 20. Zakona o uslovima za obavljanje poslova veštačenja (Službeni glasnik SRS, 16/87) svojstvo stalnog sudskog veštaka stiče se danom upisa u registar stalnih veštaka, a rešenje o upisu donosi republički sekretar za pravosuđe i upravu na predlog sudova, drugih državnih organa, samoupravnih organizacija i zajednica, društvenih organizacija i udruženja građana, kao i na zahtev samog zainteresovanog lica. Uslovi koje jedno lice treba da ispunji, da bi steklo pravo na upis u registar stalnih sudskih veštaka sastoje se, prema čl. 14. i 21. Zakona o uslovima za obavljanje poslova veštačenja, u sledećem: posedovanje potrebnog stručnog znanja i sposobnosti za davanje nalaza i mišljenja u određenim oblastima (najmanje IV stepen odgovarajuće stručne sprema), iskustvo potrebno za samostalan rad, posedovanje ljudskih i radnih kvaliteta koji ga čine podobnim za rad u svojstvu stalnog sudskog veštaka i za objektivno, uredno i blagovremeno izvršavanje veštačenja, kao i da takvo lice nije osuđivano za krivično delo koje ga čini nepodobnim za rad u svojstvu veštaka.

Mada ovakav način formiranja liste stalnih sudskih veštaka ima izvesne prednosti u odnosu na ranije određivanje liste veštaka za područje određenog suda rešenjem predsednika tog suda, osnovni problemi u izboru veštaka odgovarajuće struke ostaju i dalje. Od budućeg veštaka zahteva se samo određeni stepen stručne sprema

i nikakva dodatna osposobljenost za obavljanje poslova veštačenja. Nije predviđen ni način, ni potreba, provere stvarne stručne osposobljenosti za vršenje veštačenja određene vrste (one koja se pretpostavlja, obzirom na stepen stručne spreme), niti mogućnost praćenja i stručne kontrole njegovog kasnijeg rada. Na taj način, da bi jedno lice postalo sudski veštak, još uvek treba samo da obavi odgovarajuću proceduru oko upisa u registar stalnih veštaka, bez ispunjavanja bilo kakvih dodatnih materijalnih uslova, koji bi ga činili i faktički, a ne samo formalno, podobnim za funkciju stalnog sudskog veštaka u određenoj stručnoj oblasti.

9.2.2. Izuzeci veštaka

Mada je stručnost bitno obeležje veštaka, svako stručno lice ne može automatski da vrši funkciju veštaka. Osim stručnosti, kao materijalne legitimacije za veštačenje, postoje i određeni uslovi procesne prirode koje veštak mora da ispuni.

ZKP predviđa da se, iako raspolažu stručnim znanjem, za veštaka ne mogu uzeti lica koja ne mogu biti saslušana kao svedoci, ili lica koja su oslobođena dužnosti svedočenja, kao ni lica prema kojima je krivično delo izvršeno. Ukoliko je takvo lice i uzeto za veštaka, sudska odluka se ne može zasnivati na njegovom nalazu i mišljenju (čl. 244. ZKP).

Veštak ne može da bude ni lice koje je zajedno sa okrivljenim ili oštećenim u radnom odnosu u istoj radnoj organizaciji ili ustanovi, ili u radnom odnosu kod pojedinca koji obavlja delatnost ličnim radom i sredstvima u svojini građana, kao ni lice koje je u radnom odnosu kod oštećenog ili okrivljenog (čl. 244. stav 2.).

Pri pregledu i obdukciji leša, kao veštak se ne može uzeti lekar koji je lečio umrlog, mada takav lekar može prisustvovati pregledu i obdukciji leša, ako je to potrebno za davanje razjašnjenja o toku i okolnostima bolesti (čl. 253.).

Osim slučajeva predviđenih članom 244. st. 1. i st. 2. i čl. 253, procesnu smetnju da neko lice bude veštak čine i situacije koje su predviđene kao razlozi za izuzeće sudija i sudija porotnika.

Očito je, da je, radi obezbedjenja pune nezavisnosti i objektivnog i nepristrasnog davanja nalaza i mišljenja, u interesu utvrđivanja objektivne istine i stvaranja stabilne osnove za donošenja zakonite sudske odluke pitanje isključenja, odnosno izuzeća, veštaka rešeno, uvažavajući specifičan položaj veštaka, na poseban način¹⁸⁾.

Izuzeće, odnosno isključenje veštaka, moguće je prema opštim odredbama o izuzeću (čl. 41. ZKP-a), a i po

18) B. Petrić: Komentar zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982., str. 601.

odredbama čl. 244. i čl. 254. Da bi neko lice bilo veštak u krivičnom postupku, neophodno je da ne postoji ni jedan od ovih razloga za izuzeće. U kratkim crtama razmotrićemo svaki od njih.

I. U pogledu svih lica predviđenih u čl. 39. ZKP-a, osim za lica koja su u ranijem toku istog krivičnog postupka saslušana kao svedoci, postoji razlog za izuzeće. Ta lica se, prema članu 244. stav 3, samo po pravilu ne mogu uzeti za veštake. Zbog važnosti mesta koje veštaci imaju u otkrivanju relevantnih činjenica, potrebno je i procesnim putem osigurati njihovu nepristrasnost na isti način kao i nepristrasnost sudija i sudija porotnika, na čemu se zasniva analogna primena propisa o izuzeću i na veštake¹⁹⁾. U vezi člana 39. tačke 6. ZKP-a, prema kome je moguće izuzeće veštaka ako postoji sumnja u njegovu nepristrasnost, treba napomenuti da se kao okolnost koja izaziva ovu sumnju ne može uzeti samo prosto neslaganje stranaka sa zaključcima veštaka, jer to predstavlja osnov za pobijanje zaključaka veštačenja, a ne osnov za traženje izuzeća²⁰⁾.

Prema stavu sudske prakse, pristrasnost koja bi poslužila kao osnov za traženje izuzeća, treba da proizilazi pre svega, iz načina na koji je veštak konstatovao činjenice i izveo zaključak, a ne samo iz krajnjeg rezultata.

19) V. Bayer: op.cit., str. 191; T. Vasiljević: op.cit., str. 336; T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 336.

20) T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 413.

Isto tako, izuzeće po ovom osnovu nije moguće ni u slučaju da postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u sposobnost veštaka, ako ne postoje sumnja u njegovu nepristrasnost. Sumnja u sposobnost veštaka, za stranke predstavlja osnov za predlog organu koji određuje veštaka, da tog veštaka ne odredi obzirom na ove okolnosti, ili osnov za pobijanje rezultata takvog veštačenja na glavnom pretresu ili u žalbi na sudsku odluku zasnovanu na takvom veštačenju²¹⁾.

II. Nemogućnost da kao veštaci budu određena lica koja su oslobođena dužnosti svedočenja u krivičnom postupku (okrivljenikov bračni drug, okrivljenikovi srodnici navedeni u čl. 227. stav 1. tačka 2. ZKP-a, okrivljenikov usvojenik i usvojilac, okrivljenikov hranilac) uslovljena je istim razlozima, zbog kojih se ta lica oslobađaju svedočenja. Zbog odnosa sa okrivljenikom, sasvim je opravdano pretpostaviti da takva lica mogu da budu pristrasna i neobjektivna, i kao svedoci, i kao veštaci²²⁾.

Međutim, u vezi lica koje ne može da bude saslušano kao svedok jer bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja službene ili vojne tajne dok ga nadležni organ ne oslobodi te dužnosti (član 226. stav 1. ZKP-a), situacija nije istovetna kao kada je takvo lice u funkciji veštaka, zbog čega se dovodi u pitanje opravdanost analogne primene.

21) *Ibidem*, str. 414.

22) V. Bayer: *op.cit.*, str. 190; T. Vasiljević: *op.cit.*, str. 336; B. Petrić: *Komentar zakona o krivičnom postupku*, Šid, 1982., str. 607.

V. Bayer ističe: "Ako je veštačenje spojeno sa otkrivanjem službene ili vojne tajne, a ono je potrebno, svatko ko bude veštačio, morat će otkriti službenu ili vojnu tajnu. Isto je tako nerazumljivo zašto je zakon odredio da verski ispovednik ne može biti veštak... Ako čak i pretpostavimo, da bi se neko teološko pitanje moglo pojaviti pri utvrđivanju činjenica u krivičnom postupku, nije nam jasno zašto se u takvim slučajevima „veštačenje“ ne bi moglo poveriti vjerskom ispovedniku okrivljenika"²³⁾.

Čini nam se da je situacija u slučaju uzimanja verskog ispovednika za veštaka u krivičnom postupku, drugačija od slučaja u kome bi neko lice kao veštak povredilo dužnost čuvanja službene ili vojne tajne.

Zaista je teško zamisliti krivični postupak u kome se javlja potreba za teološkim (ne etičkim) veštačenjem, ali čak i da teorijski dozvolimo ovu mogućnost, ratio legis za zabranu uzimanja verskih ispovednika za veštaka ne vidimo u otkrivanju tajne koju je neko lice saznalo kao ispovednik, kako to inače proističe iz primedbe V. Bayera, i što je slučaj kada takvo lice ne može da svedoči.

Naime, svaki veštak se upoznaje sa činjenicama u vezi kojih treba da izvrši veštačenje tek u krivičnom postupku prilikom određivanja veštačenja, čime mu se omogućava da ih objektivno i samostalno, a ne kroz viđenje

23) V. Bayer: op. cit., str. 190; Suprotno: Betrić: op. cit., str. 601; V. Pavlica; M. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 361.

drugih učesnika u postupku ili kroz specifičnu, ličnu, procesno nedefinisanu poziciju, koja ispušta kontrolu njegove lične nezainteresovanosti.

Verski ispovednik je o činjenicama na koje se odnosi veštačenje saznao pre pokretanja krivičnog postupka i doživeo ih u specifičnoj komunikaciji ispovedanja, u svetlu verzije okrivljenika koji se ispoveda. Upravo to ga čini nepodobnim za funkciju veštaka, a ne mogućnost da veštačenjem otkrije tajnu za koju je saznao kao verski ispovednik okrivljenog.

Ukoliko se veštačenjem i ne otkriva nikakva tajna, verski ispovednik okrivljenog, ipak ne može da bude veštak. Naime, on je sve činjenice koje se veštače, već doživeo na specifičan način, van krivičnog postupka, što dovodi u sumnju njegovu objektivnost.

U slučaju zabrane uzimanja za veštaka lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja vojne ili službene tajne, situacija je drugačija.

Bitno je da upravo veštačenje, koje treba izvršiti, jeste takvo, da obuhvata i činjenice koje se smatraju službenom ili vojnom tajnom, jer bi bilo uvek moguće (usled zamenljivosti veštaka) odrediti drugog, koji nije vezan obavezom čuvanja tajne. Međutim, kako se samo konkretno veštačenje, za krivični postupak nezamenjivo nikakvim drugim dokaznim sredstvom, odnosi na činjenice koje tvore službenu ili vojnu tajnu, bilo da se za veštaka uzme lice koje je već upoznato s tom tajnom i oba-

vezano na njeno čuvanje, ili drugo lice koje bi se sa tajnom upoznao tek preduzimanjem veštačenja (zbog same prirode veštačenja), situacija je ista. U takvom slučaju svaki veštak mora u svom iskazu pred sudom, radi davanja nalaza i mišljenja, da saopšti činjenice koje predstavljaju tajnu, odnosno da sudu otkrije tajnu.

Dakle, analogna primena čl. 226. stav 1. ZKP-a na veštaka je neopravdana zbog faktički sasvim različitih okolnosti. Kako je veštak zamenjiva krivično procesna figura, za veštaka će se uzeti lice koje nije u obavezi čuvanja vojne ili službene tajne, a ukoliko je priroda veštačenja takva, da svaki veštak neminovno mora da otkrije takvu tajnu, bilo da je ranije znao za nju, ili je saznao tek u vreme veštačenja, smatramo da je rešenje u isključenju javnosti u toku celog krivičnog postupka, ili samo dela koji se odnosi na iskaz veštaka. Naime, sud je državni organ i otkrivanje službene ili vojne tajne sudu nije isto što i otkrivanje takve tajne bilo kojim trećim licima. U krivičnom postupku pred sudom u vezi sa konkretnom krivičnom stvari koja se raspravlja nema tajni, ali za ono što kao tajnu sazna u toku krivičnog postupka, i sam sudija dužan^{2e} da čuva kao službenu, odnosno vojnu tajnu. ZKP ga obavezuje na takvo ponašanje, što znači da dozvoljava i reguliše mogućnost da sud tokom krivičnog postupka sazna određenu tajnu, ali u tom slučaju, mogućnost isključenja javnosti stvara uslove i za sud, veštaka i sva druga pozvana lica, da postupe u skladu

sa svojom obavezom čuvanja tajni.

Iz tih razloga, mislimo da nema mesta analognoj primeni zabrane saslušanja kao svedoka lica koja bi time povredila dužnost čuvanja vojne ili službene tajne i na veštaka. Takodje, ratio legis zabrane saslušanja verskog ispovednika kao veštaka i zabrane saslušanja kao svedoka lica, koja bi time otkrilo službenu odnosno vojnu tajnu, ili verskog ispovednika okrivljenog kao svedoka, nije u istom, zbog čega ni analogna primena propisa o svedočenju u ovim slučajevima nije adekvatno normativno rešenje i za veštaka.

Nalaz i mišljenje dobijeni od lica koja se prema čl. 244. st. 1. ZKP-a ne mogu uzeti za veštaka, predstavlja pravno nevaljani dokaz, i na njemu se ne može zasnivati sudska odluka²⁴⁾. U slučaju da se presuda temelji na ovakvom dokazu, postoji apsolutno bitna povreda odredaba Zakona o krivičnom postupku.

III. Dok je čl. 244. st. 1. ZKP-a propisana zabrana, odnosno, isključenje uzimanja određenih lica za veštaka, isti član u drugom stavu govori o izuzeću²⁵⁾.

Poslovni odnosi veštaka i okrivljenog i oštećenog u bilo kom obliku udruživanja i organizovanja rada u jugoslovenskom pravu, predstavljaju smetnje za angažovanje takvog lica u svojstvu veštaka²⁶⁾. Takve odnose treba shvatiti kao razlog za izuzeće i ukoliko je neko lice

24) V. Bayer: op.cit., str. 190.

25) Vidi: T. Vasiljević, M. Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 413; V. Bayer: op.cit., str. 151.

26) T. Vasiljević, M. Grubač: op.cit., str. 413.

napustilo takvo radno mesto, posebno ukoliko je napuštanje bilo neposredno pre krivičnog postupka ili u bliskoj prošlosti²⁷⁾. Ovo lice ne može da bude određeno za veštaka, a ukoliko ga sud odredi, stranke mogu takav izbor da ospore podnošenjem zahteva za izuzeće.

Medjutim, postavlja se pitanje šta će biti ukoliko stranke ne spreče izbor takvog lica za veštaka, pa nakon izvedenog veštačenja sud prihvati nalaz i mišljenje takvog lica i na njemu zasnjuje svoju odluku. Analogno izuzeću čl. 39. tačka 1 do 5, prema članu 364. stav 1. tačka 2. ZKP-a to bi bila bitna povreda odredaba Zakona o krivičnom postupku, dakle, osnov po kome se presuda može pobijati. U sudskoj praksi zauzeto je stanovište da u slučaju da se presuda zasniva na nalazu i mišljenju sadržanom u iskazu veštaka koji je u radnom odnosu kod organizacije oštećene krivičnom delom, postoji bitna povreda odredaba ZKP-a²⁸⁾.

Sa druge strane, sve bitne povrede odredaba Zakona o krivičnom postupku u zakonu su taksativno iznesene (čl. 364. UKP-a), tim što korišćenje iskaza ovakvog veštaka, nije navedeno kao bitna povreda, zbog čega se može smatrati da zakonodavac ovu situaciju ne smatra bitnom povredom odredaba ZKP-a.

Ima shvatanja da ovaj slučaj, obzirom na čl. 244. stav 2., ne određuje da se na tako dobijenom nalazu

27) B. Petrić, Komentar zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982., str. 602.

28) B. Petrić, op. cit., str. 603; J. Pavlica, M. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 361.

i mišljenju ne može zasnovati sudska odluka, kao što je to navedeno u stavu 1. istog člana. Iz tih razloga to se može smatrati povredom odredaba ZKP-a iz čl. 364. stava 2., odnosno, da se radi o bitnoj povredi samo ukoliko je takav nalaz i mišljenje u konkretnom slučaju bio, ili mogao da bude, od uticaja na zakonito i pravilno donošenje presude²⁹⁾.

Obzirom da razlozi iz čl. 244. stav 2. ZKP-a čine u suštini povod za nepoverenje u objektivnost veštačenja, generalno su mogli da budu obuhvaćeni i stavom 6. člana 39., koji je u vezi sa čl. 44., određuje da se veštak može izuzeti ukoliko postoji sumnja u nepristrasnost veštaka. Međutim, kako su, zbog specifičnosti veštačenja, posebno normirani (a prema tekstu taksativno datih bitnih odredaba iz čl. 364. stav 2. ZKP-a tu ne spadaju), ima razloga za shvatanje da nepostupanje po toj normi znači povredu koju sud u vreme krivičnog postupka vrši ukoliko ne primeni ili ^{ne} pravilno primeni koju odredbu ZKP-a, a to bude, ili je moglo biti, od uticaja na zakonito i pravilno donošenje presude, dakle povredu iz čl. 364. st. 2. ZKP-a.

Treći osnov za izuzeće veštaka prema čl. 244. ZKP-a je specifičan i relativan, jer predviđa da se za veštaka po pravilu (znači ne apsolutno) ne može uzeti lice koje je saslušano kao svedok.

29) J. Pavlica, M. Lutovac, op.cit., str. 631.

Ukoliko sud odredi takvo lice za veštaka procesne sankcije nisu predviđene. Nalaz i mišljenje dobijeni u takvom veštačenju predstavljaju pravno valjan dokaz, na kome se može temeljiti sudska odluka. Takav dokaz se može pobijati samo prigovorima na potpunost, objektivnost, uverljivost ili stručnost takvog lica, a nikako oslanjajući se na procesne razloge, čime se, pre svega, nastoji da spreči poklapanje dve različite funkcije, veštačenja i svedočenja, u skladu sa načelom nespojivosti krivično procesnih funkcija³⁰⁾.

Ostaje nejasno zašto zakonodavac bez razloga zadržava i ovaj jedini izuzetak od načela nespojivosti krivično procesnih funkcija, budući da je poslednjom novelom brisana slučajna formulacija "po pravilu" u slučaju saslušanja kao veštaka, lekara koji je lečio umrlog.

Osim razloga dosledne procesne sistematike, za isključivanje i ovog izuzetka govore i značajni materijalni razlozi. Faktička situacija pobudjuje sumnju u objektivnost takvog veštaka, jer kao bivši svedok ima već formiran sud o događajima, koji je, time što je procesno saslušan kao svedok, samo još jače utisnut. Uticaj već postojećeg viđenja sporne (celokupne) situacije u funkciji svedoka, na kasnije veštačenje, vrlo je teško kontrolisati i sasvim eliminisati, što čini bitnu prepreku objektivnom veštačenju. Stoga bi iz člana 244. ZKP-a de lege ferenda trebalo brisati i ovaj izuzetak od principa nespojivosti krivično procesnih funkcija.

30) D.Dimitrijević, M.Zlatić-Stefanović, B.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 207.

IV. Kao veštak se pri pregledu i obdukciji leša ne može uzeti lekar koji je lečio umrlog. Razlog za izuzeće takvog lekara je opasnost od neobjektivnog veštačenja, koje može da bude posledica, kako pokušaja da se svesno prikrije nešto što tog lekara kompromituje ili čak tereti (pogrešna dijagnoza, neodgovarajuća terapija), tako i činjenice da će lekar koji je lečio umrlog najčešće, svesno ili nesvesno, poći od dijagnoze koju je ranije postavio, i ostati pri njoj, često ne uzimajući u obzir, sve ono što izlazi iz takve koncepcije³¹⁾.

Pre noveliranja Zakona o krivičnom postupku iz 1985. godine, takav lekar samo po pravilu nije mogao da bude angažovan kao veštak. To znači da je izuzetno, samo ukoliko je pozivanje drugog veštaka povezano sa novim teškoćama i ukoliko je očito da smrt umrlog nije ni u kakvoj uzročnoj vezi sa njegovim lečenjem, i takav lekar mogao da bude veštak pri pregledu i obdukciji leša. Najnovijim izmenama ZKP-a isključena je takva mogućnost.

U slučaju da se sudska odluka delom temelji i na nalazu i mišljenju veštaka lekara koji je lečio umrlog, smatramo da se radi o bitnoj povredi odredaba ZKP-a iz člana 364. stav 2. pa se, ukoliko je prihvatanje takvog nalaza i mišljenja bilo, ili moglo biti, od uticaja na zakonito i pravilno donošenje presude, iz tih razloga može izjaviti žalba na presudu.

31) B. Petrić: op.cit., str. 612; V. Bayer: op.cit., str. 190.

Osim ovih razloga određenih zakonom o krivičnom postupku, neka lica ne mogu biti veštaci i u smislu nekih drugih odredaba našeg prava. Tako veštak ne može biti ni lice lišeno poslovne sposobnosti ili lice kome je izrečena mera bezbednosti zabrane obavljanja poziva, delatnosti ili dužnosti, jer nema prava da se bavi svojim stručnim zanimanjem ni u svojstvu veštaka³²⁾.

Ukoliko lice postavljeno za veštaka zna da postoji neki od navedenih razloga za izuzeće, koji su smetnja da u konkretnom slučaju bude veštak, dužno je da o tome obavesti organ krivičnog postupka koji ga je odredio za veštaka. Ukoliko proceni da razlog za izuzeće postoji, sud će odrediti drugog veštaka, a to lice će rešenjem osloboditi dužnosti veštačenja. Sam sud po službenoj dužnosti vodi računa o razlozima za izuzeće i može da, ukoliko naknadno kada je već određen veštak ustanovi da takav razlog postoji, postavljenog veštaka opozove i imenuje novog. Stranke mogu tražiti izuzeće ako se radi o razlozima iz čl. 39. ZKP-a kao i o razlozima iz čl. 244. stav 2. i 3. ZKP-a i upozoriti sud na zabranu postavljanja određenog lica za veštaka (čl. 244. stav 1. ZKP-a)³³⁾. Postupak za izuzeće teče po odredbama koje važe za izuzeće sudija, a odluku o izuzeću donosi sud (veće, predsednik veća ili sudija) koji u datoj fazi vodi postupak (čl. 44. stav 3. ZKP-a).

32) V. Bayer: op.cit., str. 191.

33) D. Dimitrijević, M. Zlatić-Stefanović, Đ. Lazin: op.cit., str. 202, V. Bayer: op.cit., str. 191.

Sovjetsko pravo na sličan način rešava izuzeće veštaka. Interesantno je da u sovjetskom pravu postoji inkompatibilnost funkcije specijaliste i funkcije veštaka, pa je jedan od razloga za izuzeće veštaka prethodno učešće u krivičnom postupku u svojstvu specijaliste, izuzev, učešća lekara specijaliste u oblasti sudske medicine u pregledu leša³⁴⁾.

U nemačkom pravu ne postoji isključenje veštaka po sili zakona, kao što je to regulisano u slučaju sudije. Do izuzeća zbog određenog veštaka može doći na zahtev stranaka i oštećenog, i to u slučaju da je lice određeno za veštačenje povredjeno izvršenim krivičnim delom; ako je, ili je bio, supružnik ili staratelj okrivljenog ili oštećenog; ako je, ili je bio, sa okrivljenim ili oštećenim, srodnik po krvi u pravoj liniji, ili srodnik po krvi ili po tazbini u po-bočnoj liniji do trećeg stepena (po tazbini do drugog stepena); ako je u postupku po istoj stvari učestvovao kao službenik državnog tužilaštva, kao policijski službenik, ili kao zastupnik oštećenog ili branilac³⁵⁾.

9.2.3. Prava i dužnosti veštaka

Prema odredbama ZKP-a veštak u krivičnom postupku ima sledeće dužnosti:

34) V.M.Galkin: Sredstvo dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 27.

35) K.Jesnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 126, 132, 140.

1. dužnost odazivanju pozivu organa koji ga je pozvao (istražni sudija u prethodnom postupku i sudsko veće u glavnom postupku, čl. 243. stav 1. ZKP-a) veštak se poziva bilo naredbom o veštačenju, ako je u njoj sadržan podatak kada će veštak biti saslušan, ili dostavljanjem poziva, kao i u slučaju svedoka. Neodazivanje pozivu za veštačenje sankcionisano je, kao i u slučaju neopravdanog izostanka svedoka, novčanom kaznom i mogućnošću prinudnog dovodjenja, kao i naknadnih troškova nastalih izostankom, stim što se, za razliku od odbijanja svedočenja, za odbijanje veštačenja bez opravdanog razloga ne može izreći kazna zatvora³⁶⁾.

2. dužnost da se podnese nalaz i mišljenje (član 243. st. 1. i član 324. ZKP-a) kao rezultat ispitivanja, u kome će veštak odgovoriti na sva postavljena pitanja, stim što može da odbije da odgovori na pitanja koja su van njegove struke. Veštak je dužan da svoje mišljenje iznese nepristrasno i u skladu sa pravilima nauke ili veštine. Neopravdano odbijanje veštačenja je sankcionisano novčanom kaznom i naknadom troškova nastalih izostankom³⁷⁾.

Zanimljivo je da se neopravdano odustajanje od davanja nalaza i mišljenja u sovjetskom pravu ne sankcioniše samo disciplinskim merama, nego se u tom slučaju predviđja krivična odgovornost veštaka.

36) T. Vasiljević, Sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981., str. 336; Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 250.

37) T. Vasiljević: op.cit., str. 337.

3. Dužnost da predmet veštačenja brižljivo razmotri i tačno navede sve što zapazi - Ukoliko se veštačenje vrši neposredno pred organom koji vodi postupak, veštak pregleda predmete veštačenja u njegovom prisustvu ili na drugom mestu (ukoliko je za veštačenje potrebno dugotrajno ispitivanje, ili ako se ispitivanje vrši u ustanovama odnosno državnom organu) kao i kada to zahtevaju obziri morala (član 246. stav 1. ZKP-a)³⁸⁾.

4. Dužnost da položi zakletvu, ukoliko to sud njega zatraži (član 245. stav 2. i čl. 326. ZKP-a) - Zakletva se može zahtevati od veštaka pre nego što iznese svoj nalaz i mišljenje i takvom zakletvom veštak obećava da će savesno vršiti svoju dužnost (promisorna zakletva). Pre glavne rasprave veštak može položiti zakletvu samo pred sudom, i to ako postoji bojazan da će biti sprečen da dodje na glavnu raspravu. Stalno postavljani zakleti veštak biće opomenut, pre nego što da iskaz, na položenu zakletvu. Zakletva se daje na način predviđen zakonom (čl. 326. stav 4. ZKP-a)³⁹⁾. Za odbijanje polaganja zakletve nije predviđena sankcija.

Prava veštaka u krivičnom postupku su sledeća:

1. Pravo da razgleda predmete veštačenja i da raspolaže materijalom za veštačenje (član 245. stav 1. ZKP-a) i to tako što će mu se, ako je moguće, staviti na raspolaganje samo deo materijala, a ostatak će se u potrebnoj količini obezbediti za slučaj naknadne analize.

38) V. Bayer: op.cit., str. 192; Z. Šimić-Jekić: op.cit., str. 251.

39) V. Bayer: op.cit., str. 192.

2. Pravo da predlaže da se izvedu dokazi ili pribave predmeti i podaci koji su od važnosti za davanje nalaza i mišljenja, što može zahtevati pre nego što obavi veštačenje, kao i tokom veštačenja.

3. Pravo veštaka da razmatra spise i traži razjašnjenje, stim što spise može da razmatra samo uz odobrenje suda (čl. 245. str. 4. ZKP).

4. Pravo da prisustvuje uvidjaju, rekonstrukciji ili drugoj istražnoj radnji i da predlaže razjašnjenje pojedinih okolnosti, ili da predlaže postavljanje pojedinih pitanja licu koje se saslušava (čl. 245. st 4. ZKP) i

5. Pravo na nagradu, naknadu troškova i izgubljene zarade.

Pravo i dužnosti veštaka su generalno, bez većih izuzetaka, na sličan način regulisana i u sovjetskom i u nemačkom pravu⁴⁰⁾.

U komparativnoj analizi prava i dužnosti koje veštak ima u krivičnom postupku pada u oči da je u domaćem krivično-procesnom pravu, za razliku od napr. sovjetskog, neregulisana mogućnost odustanka od veštačenja. Iz normi kojima ZKP reguliše veštačenje u krivičnom postupku proizilazi da veštak, ukoliko postoje opravdani razlozi, može odustati od veštačenja tako što će o tome obavestiti

40) Vidi: Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., K. Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 126. i dalje; I. L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 202, 203; V. M. Galkin, Sredstvo dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 33, 34.

organ krivičnog postupka koji ga je imenovao za veštaka, koji će ga razrešiti dužnosti veštačenja.

Prema sovjetskom krivično-procesnom pravu, veštak ima pravo da odustane od stvaranja zaključka ukoliko je materijal koji mu je stavljen na raspolaganje radi izvodjenja ekspertize nedovoljan i nepotpun za rešavanje pitanja koja su mu postavljena. O svom odustanku veštak u pismenoj formi treba da obavesti organ koji ga je postavio za veštaka. Dalje, veštak može da odustane od veštačenja i usled neupućenosti u oblast znanja koja je naophodna za izvodjenje ekspertize, ili usled odsustva naučno razradjene metodike ekspertnog ispitivanja. Ova prava eksperta u isto vreme su i njegove obaveze⁴¹⁾.

Može se smatrati da se, shodno postavljenim krivično procesnim principima veštačenja, podrazumeva da će veštak odustati od veštačenja u ovim situacijama, pa zato i nije neophodno njihovo posebno normiranje. Sa druge strane, čini se sasvim opravdanim pravno regulisanje i situacija u vezi sa neodgovarajućim materijalom za ekspertizu ili nepostojanjem pouzdanog, naučno priznatog metoda za konkretno ekspertizno istraživanje, jer takve okolnosti mogu da budu razlog odugovlačenju krivičnog postupka, manjkavog nalaza i mišljenja i ponovnog veštačenja, što dovodi u pitanje i krajnji ishod krivičnog postupka. Normativno predviđjena mogućnost, kao i procesna forma ostvarivanja odustanka od veštačenja, omogućavala bi veštaku da se

41) I.L. Petruhin: op.cit., str. 204.

već u startu izjasni o mogućnostima za davanje nalaza i mišljenja. Odredjujući odustanak od veštačenja i kao pravo i kao obavezu, u znatnoj meri se eliminiše mogućnost nesporedazuma u vezi dometa i očekivanih rezultata ekspertize, a pozicija veštaka se čini stabilnijom i odredjenijom.

Nemačko krivično procesno pravo veštaku daje još i pravo da uskrati svoj iskaz ukoliko za to postoje razlozi odredjeni zakonom. Naime, stručna lica koja nisu odgovarajućim aktom javno postavljani kao veštaci, ili javno ne obavljaju naučnu, umetničku ili zanatsku delatnost, koja je osnova za veštačenje u cilju sticanja zarade, ili nisu javno postavljani ili ovlašćeni za izvođenje odredjene naučne, zanatske ili umetničke delatnosti, ili se nisu izjasnila pred sudom da prihvataju veštačenje, mogu odustati od veštačenja bez navodjenja posebnih razloga. Sva druga lica, ona koja su na neki način obavezna na veštačenje, mogu uskratiti svoj iskaz samo iz zakonom utvrđenih razloga (samo ukoliko je takvo lice verenik jedne od stranaka ili okrivljenog, bračni drug jednog od stranaka ili okrivljenog, takodje i po prestanku bračne zajednice; krvni srodnik sa jednom od stranaka, ili sa okrivljenim u pravoj liniji do trećeg stepena ili krvni srodnik u pobočnoj liniji do trećeg stepena; odnosno srodnik po tazbini do drugog stepena)⁴²⁾.

Osim ovih razloga, koji uvažavaju specifične porodične ili šire familijarne odnose, veštak ima pravo da odbije

42) K.Jessnitzer: op.cit., str. 152, 153.

veštačenje i zbog čuvanja tajne svog poziva, što se odnosi i na lekare, stomatologe, apotekare, poreske saveznike, poreske opunomoćenike, privredne poverenike⁴³⁾.

Iako ne postoji posebna norma koja predviđa mogućnost uskraćivanja iskaza iz određenih razloga, ZKP poznaje sve ove razloge kao smetnju za izvođenje veštačenja, ali ih i na drugi način reguliše. Naime, član 244. stav 1. ZKP-a, upravo polazeći od ovih razloga, iznosi zabranu uzimanja lica kod kojih postoji jedna od ovih okolnosti za veštake, i time ih uvek i u potpunosti uvažava, ne prepuštajući odluku o njima veštakovom pravu na uskraćivanje iskaza.

9.2.4. Broj veštaka

Ukoliko veštaka određuje organ koji vodi postupak, odrediće jednog, ili dva i više veštaka, ukoliko je veštačenje složeno. Moguće je odrediti novog veštaka pored jednog već određenog i u samom toku veštačenja.

Dva ili više veštaka ne određuju se zbog težine izvršenog krivičnog dela, nego zbog težine i složenosti veštačenja⁴⁴⁾. Veći broj veštaka ne garantuje i viši kvalitet veštačenja, jer bez potrebe povećan broj veštaka, osim što stvara nepotrebno velike materijalne troškove,

43) K. Jessnitzer: op.cit., str. 156; Vidi: D. Krauss: Schweigerpfllicht und Schweigerecht des arztlichen Sachverständigen im Strafprozess, Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft, 85/1.

44) K. Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 172.

može negativno da utiče i na krajnji ishod veštačenja⁴⁵⁾.

Kao opravdani razlozi za angažovanje dva ili više veštaka, mogu se smatrati: potreba da se predmet veštačenja pregleda sa stajališta različitih struka, opsežnost veštačenja, kao i potreba veće pouzdanosti rezultata veštačenja⁴⁶⁾.

Naime, često sam predmet veštačenja svojom složnošću zahteva istovremeno pozivanje više veštaka različitih struka, gde svaki veštak pregleda i analizira predmet sa svog stanovišta i svoja zapažanja iznosi i sa ostalim veštacima uklapa u zajednički, jedinstveni, nalaz i mišljenje.

Sve češće vršenje ovakvih ekspertiza nameće sama višeslojna priroda spornih predmeta, pa stvaranje kompletne slike o spornim okolnostima prirodno traži i stručnjake različitih profila. Neka veštačenja, osim toga, mogu da budu po prirodi stvari dugotrajna. Zbog toga se određuju dva ili više veštaka, koji dele posao tako što svaki analizira i pregleda deo predmeta, i samo u pogledu tog dela daje svoj nalaz i mišljenje, a konačni nalaz i mišljenje o veštačenju celokupnog predmeta predstavlja suma nalaza i mišljenja pojedinih veštaka.

Najdelikatnije pitanje u vezi sa brojem veštaka jeste pitanje određivanja broja veštaka u cilju postizanja veće pouzdanosti i višeg kvaliteta iskaza veštaka. Načelno se o takvom slučaju radi kada se krivični postupak

45) Vrhovni sud Crne Gore, Kž.241/80, Bilten sudske prakse VSCG, 3/80, str. 19.

46) T.Vasiljević, M. Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 441.

vodi zbog teškog krivičnog dela, a samo veštačenje treba da reši komplikovana stručna pitanja. Tada sud određuje više veštaka da pregledaju predmet veštačenja i daju svoj nalaz i mišljenje. U ovom slučaju, svaki veštak samostalno, u odsutnosti ostalih veštaka, vrši potrebna istraživanja i daje svoj samostalni nalaz i mišljenje⁴⁷⁾.

9.2.5. Krivično-pravna odgovornost veštaka

Sva potrebna istraživanja, procenu dobijenih rezultata, kao i davanje nalaza i mišljenja u iskazu pred sudom, veštak je dužan sam da uradi. Odgovornost veštaka za obavljanje veštačenja je individualna (lična) i može biti krivično-pravna, krivično-procesna, disciplinsko-radna i moralna.

Za nekvalitetan, nepotpun i neobjektivan nalaz i mišljenje, veštak snosi, pre svega, moralnu odgovornost, zatim krivično-procesnu i radno-disciplinsku. Krivično pravnoj odgovornosti veštak podleže u slučaju davanja lažnog iskaza.

Krivično delo davanja lažnog iskaza, (čl. 206. KZ SRS) koje u ovim okolnostima čini veštak, ima tri osnovna oblika: davanje lažnog iskaza svedoka, veštaka, prevodioca ili tumača pred sudom ili u prekršajnom, disciplinskom ili upravnom postupku; davanje lažnog iskaza stranke

47) V. Bayer: op.cit., str. 197.

u parničnom ili upravnom postupku; i davanje lažnog iskaza u krivičnom postupku⁴⁸⁾.

Davanjem lažnog nalaza i mišljenja u krivičnom postupku veštak čini krivično delo davanja lažnog iskaza (čl. 206. st. 3. KZ SRS). Ovaj oblik osnovnog krivičnog dela ima veću težinu od prva dva, jer su i posledice davanja lažnog iskaza u krivičnom postupku daleko teže nego u prekršajnom, disciplinskom, upravnom ili parničnom postupku.

Radnja ovog krivičnog dela sastoji se u činjenju-davanju lažnog iskaza, koji se sastoji iz tvrdjenja da postoji neka činjenica koja ne postoji, ili da ne postoji neka činjenica koja postoji. Čutanje ne znači davanje lažnog iskaza, bez obzira što se posrednim putem eventualno može izvesti zaključak da to čutanje znači tvrdjenje da postoji ili ne postoji neka činjenica⁴⁹⁾.

Da bi se iskaz smatrao lažnim, osim iskrivljavanja činjeničnog stanja, tj. dodavanja nekih činjenica koje ne postoje, ili zanemarivanja onih koje postoje, dovoljno je i prećutkivanje istinitih činjenica od značaja za konkretni krivični postupak⁵⁰⁾.

Veštak može da da lažni iskaz, kao i u nalazu, tako i u mišljenju. Moguće je da veštak utvrdi tačan nalaz, ali da svesno izvede pogrešan zaključak iz takvog

48) B. Čejović: Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1985., str. 324; Uporedi: D. Atanacković: Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1981., str. 512; H. Bremer: Der Sachverständige, Heilderberg, 1973., str. 177 i dalje.

49) D. Atanacković: op.cit., str. 513.

50) B. Čejović: op.cit., str. 324.

nalaza. Ukoliko stvori netačan nalaz negiranjem istinitih činjenica, potvrđivanjem neistinitih ili prećutkivanjem bitnih važnih činjenica, mišljenje u takvom slučaju odgovara nalazu, pa je i mišljenje netačno.

Krivično delo se smatra svršenim samim davanjem lažnog iskaza.

Izvršilac je veštak koga je sud imenovao ili koga je odredio rukovodilac ekspertizne ustanove kojoj je povereno veštačenje. Krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem. Za davanje lažnog nalaza i mišljenja u krivičnom postupku veštak će se kazniti zatvorom od tri meseca do 5 godina.

Teži oblik davanja lažnog iskaza u krivičnom postupku predviđen je u st. 4. čl. 206. KZ SRS. Ovaj oblik krivičnog dela postoji kada su zbog davanja lažnog iskaza u krivičnom postupku nastupile osobito teške posledice za okrivljenog, pre svega, donošenje osudjujuće presude protiv nevinog lica ili čak izvršenje ovakve presuda. Za ovo krivično delo predviđena je kazna zatvora od najmanje jedne godine.

U slučaju da veštak dobrovoljno opozove svoj lažni iskaz pre nego što se donese konačna odluka, prema čl. 206. st. 5. KZ SRS, biće kažnjen novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri meseca, a može se i osloboditi kazne.

9.3. Drugi subjekti veštačenja

ZKP predviđja da će se, ukoliko za određenu vrstu veštačenja postoji stručna ustanova, ili se veštačenje može izvršiti u okviru državnog organa, veštačenje, po pravilu, poveriti takvoj ustanovi odnosno organu, i da će ustanova odnosno organ odrediti konkretnog stručnjaka, jednog ili više, koji će izvršiti potrebno veštačenje (čl. 242. st. 2. ZKP).

Princip lične, individualne odgovornosti veštaka za dati nalaz i mišljenje postoji i u slučaju kada sud veštačenje poverava stručnoj ustanovi. Naime, ZKP određuje da stručna ustanova, odnosno državni organ, dostavi pismeni nalaz i mišljenje potpisan od lica koja su izvršila veštačenje (čl. 248. st. 3. ZKP), čime potvrđuje da veštačenje poverava uvek konkretnom licu, odnosno, da to konkretno lice smatra odgovornim za dati nalaz i mišljenje, a ne ustanovu kao celinu, kao pravno lice.

Dakle, i u slučaju da sud odredi da će se veštačenje obaviti u stručnoj ustanovi, subjekat veštačenja je uvek konkretno fizičko lice. Osim toga što sud zahteva da nalaz i mišljenje budu potpisani od strane stručnjaka koji je obavio veštačenje, ZKP i strankama daje pravo da zahtevaju da im se saopšti ime stručnjaka i stručne ustanove, odnosno državnog organa koji će izvršiti veštačenje (čl. 248. st. 4. ZKP).

Postupak u kome se odvija veštačenje povereno stručnoj ustanovi, nešto je drugačiji od slučaja kada se

kao veštak pojavljuje lice koje nije u radnom odnosu u takvoj ustanovi. Sa druge strane, ako se kao posebno pitanje postavlja problem položaja i odgovornosti rukovodioca takve ustanove u veštačenju, opravdano je odvojeno od razmatranja pozicije subjekata veštačenja u ovom slučaju. Posebno interesantno, odnosno, sporno pitanje, jeste pitanje tzv. policijskih eksperata.

U pismenoj naredbi kojom određuje veštačenje, organ krivičnog postupka koji je naredio veštačenje navodi u pogledu kojih se činjenica vrši veštačenje i određuje da se veštačenje poverava određenoj stručnoj ustanovi. Pri tome daje upozorenje da veštaci ne mogu biti lica za koje ZKP predviđja zabranu da se pojave u svojstvu veštaka, kao ni lica kod kojih postoje zakonom predviđjeni razlozi za izuzeće, kao i upozorenje na posledice davanje lažnog nalaza i mišljenja.

9.3.1. Pitanje pozicije i pravnog subjektiviteta rukovodioca stručne ustanove

Rukovodilac stručne ustanove, odnosno državnog organa, polazeći od vrste istraživanja koju u okviru veštačenja treba obaviti, određuje konkretnog stručnjaka, (jednog ili više) potrebne specijalnosti koji će izvršiti veštačenje. Nalaz i mišljenje do koga se došlo na osnovu izvršenog veštačenja obavezno potpisuje stručnjak koji je veštačenje obavio, a može ga potpisati i rukovodilac stručne ustanove. Nalaz i mišljenje u pismenom obliku stručna

ustanova dostavlja sudu.

Prava i obaveza koja ima veštak u toku veštačenja koje je povereno stručnoj ustanovi proističu iz ZKP-a i bitno se ne razlikuju od onih koje uživa veštak, ako je veštačenje povereno neposredno njemu, a ne ustanovi. U vezi sa veštačenjem, takav veštak stiče određena prava i obaveze i u odnosu na rukovodioca stručne ustanove.

Najveći deo iz fonda prava i obaveza koja mu daje ZKP, ovaj veštak ostvaruje posredstvom rukovodioca stručne ustanove kojoj pripada, mada nije isključeno ni njegovo direktno obraćanje sudu, što delom zavisi i od toga kako su regulisani odnosi u komunikaciji unutar takve ustanove. Naravno, po prirodi stvari, ako je potrebno da prisustvuje nekoj drugoj dokaznoj radnji u krivičnom postupku, da razgleda sudske spise, ili ako se radi o pravu razgledanja predmeta veštačenja i raspolaganja materijalima veštačenja, učiniće to neposredno sam veštak, a ne na njegov račun rukovodilac ustanove.

Dužnost odazivanja pozivu organa, koji je odredio veštačenje, u smislu prihvatanja veštačenja, pripada ustanovi, odnosno njenom rukovodiocu, (a ne veštaku pojedincu, koji još nije određen), jer on prihvata da njegova ustanova izvrši veštačenje, i da za to odredi potrebne veštake. Dužnost odazivanja pozivu suda radi davanja usmenog iskaza o izvršenom veštačenju i datom nalazu i mišljenju, odnosi se na veštaka pojedinca koji je obavio konkretno istraživanje, i potpisao nalaz i mišljenje.

U odnosu na rukovodioca ustanove, ekspert ima pravo da traži potrebna sredstva i uslove za obavljanje veštačenja, zatim dužnost, da prema propisima koji regulišu odnose unutar ustanove prihvati određena veštačenja, da upozna rukovodioca sa tokom i rezultatima veštačenja.

Rukovodilac stručne ustanove, odnosno državnog organa, prihvata u ime ustanove povereno veštačenje, određuje jednog, ili više stručnjaka da izvrši veštačenje, upozna je ih sa procesnim pravilima i dužnostima u vezi veštačenja, ukazuje na posledice davanja lažnog nalaza i mišljenja, predaje im materijal za veštačenje, bilo neposredno ili preko rukovodioca određenog dela ustanove.

Za dati nalaz i mišljenje neposredno je odgovoran veštak koji je izvršio veštačenje, ali rukovodilac ustanove ima pravo i dužnost da prati izvodjenje veštačenja, da daje savete i primedbe u vezi metodike istraživanja, primenjenih naučnih sredstava i obima ispitivanja.

Postavlja se pitanje, šta će biti u slučaju da se rukovodilac stručne ustanove ne slaže sa zaključkom veštaka.

Iz principa nezavisnosti, samostalnosti veštaka u radu i principa njegove lične odgovornosti proizilazi da primedbe rukovodioca ustanove na obavljena istraživanja i dat zaključak, pravno ne obavezuje veštaka, odnosno, daju mu pravo da odgovorno ostane pri svom nalazu i mišljenju.

U tom smislu, u potpunoj suprotnosti sa ovim principima je stav A.V. Dulova koji tvrdi: "U našem socijalističkom društvu nezamislivo je shvatanje po kome bi mišljenje jednog čoveka, koji se nalazi u suprotnosti sa mišljenjem celog kolektiva ostalo bez kritike, prema tome, ne može se uputiti organu koji je naznačio ekspertizu zaključak eksperta, sa čijim sadržajem nije saglasan kolektiv date sudsko ekspertizne ustanove"⁵¹⁾.

U načelu, odnos rukovodioca stručne ustanove i lica koja se u krivičnom postupku pojavljuju kao veštaci, pa time i njihov odnos u slučaju nesaglasnosti oko konkretnog veštačenja, njegovog obima, metoda, zaključka, i načina formulacije je stvar interne komunikacije u okviru stručne ustanove, i trebalo bi da je regulisan aktima stručne ustanove, a ne odredbama ZKP-a.

V.M. Galkin i L.I. Petruhin predlažu da u slučaju neslaganja rukovodioca stručne ustanove i veštaka oko rezultata veštačenja, rukovodilac ustanove oformi komisiju stručnjaka u koje bi, ako je neophodno uključio i sebe, ali uvek, i bezuslovno, i eksperta koji je vršio ekspertizu, da bi se razmotrili svi sporni elementi u vezi konkretnog veštačenja. Ukoliko i nakon ove dopunske razmene mišljenje o izvršenom veštačenju i rasprave u kolektivu stručnjaka ostanu nesuglasice i ne dođe do jedinstvenog rešenja, ekspert koji ostaje pri svom stavu daje svoj nalaz i mišljenje na način određen zakonom. Rukovodilac stručne ustanove odvojenom pismenom ispravom upozna je

51) A.V. Dulov: Prava i obzornosti učesnikov v sudabenskoj ekspertize, Minsk, 1962., str. 319.

sud sa svojim neslaganjem sa rezultatom izvedene ekspertize. Pismeni akt rukovodioca nije procesni dokument, nema dokaznu vrednost, već samo obaveštava sud o stavu rukovodioca i mogućim spornim momentima u vezi sa konkretnim veštačenjem⁵²⁾.

Obzirom da u vezi sa veštačenjem koje se poverava stručnoj ustanovi, rukovodilac takve ustanove ima sasvim određenu, i za efikasno odvijanje veštačenja, značajnu ulogu, postavlja se pitanje da li se on zbog tog može smatrati i subjektom veštačenja, odnosno, da li se u krivičnom postupku pojavljuje kao poseban procesni subjekata.

Ako pod subjektima veštačenja podrazumevamo lica koja na osnovu svojih stručnih kompetencija, u odsustvu procesnih smetnji, mogu da obave potrebna veštačenja, pa se u takvom postupku pojavljuju kao titulari zakonom određenih prava i obaveze, koja izvire upravo i neposredno iz funkcije (veštačenja) koju obavljaju,

smatramo da rukovodioce stručnih ustanova ne možemo shvatiti kao subjekte veštačenja.

Prava i obaveze koje rukovodilac ima u vezi veštačenja su organizacione prirode i samo sekundarna obeležja njegovog pravog subjektiviteta. Primarno, njegova prava i obaveze proizilaze iz funkcije rukovodioca ekspertne ustanove.

52) V.M. Galkin: Sredstvo dokazivanja u ugovornom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 41; I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja u sovetiskom ugovornom processe, Moskva, 1964., str. 210; Slično: A.J. Paliašvili, Ekspertize v sude po ugovornim delam, Moskva, 1973., str. 13.

Prava i obaveze u vezi veštačenja takodje proizilaze (sekundarno) iz te funkcije jer u funkciju rukovodjenja stručnom ustanovom ulazi i obaveza organizovanja veštačenja, a upravo pravima i obavezama u vezi veštačenja, omogućava se ostvarivanje tog dela funkcije.

Prava i obaveze koje izvorno proizilaze iz veštačenja pripadaju isključivo veštaku koji vrši veštačenje, obzirom i na princip samostalnosti i lične odgovornosti. Sva prava i obaveze koja druga lica imaju u vezi veštačenja, rezultat su povezanosti funkcije veštačenja sa drugim funkcijama u krivičnom postupku i van njega.

U tom smislu, ni rukovodilac ekspertizne ustanove, odnosno druge stručne ustanove kojoj je povereno veštačenje, ne može se smatrati subjektom veštačenja, kao ni istražni sudija, ili predsednik raspravnog veća, ili stranke i druga zainteresovana lica u postupku, o čemu je bilo reči kod određivanja kruga subjekata veštačenja.

Sporno je i pitanje krivično-procesnog subjektiviteta, uopšte, rukovodioca ekspertne ustanove. U procesnoj teoriji o tome nema posebno oformljenih shvatanja. V. Vođinelić rukovodioca stručne ustanove shvata kao procesnu figuru sui generis.

"Po našem mišljenju, rukovodilac zavoda, odnosno odeljenja, pojavljuje se ovde kao procesualna figura sui generis, koja je konstruirana upravo zakonodavčevom odredbom da će se veštačenje poveravati po pravilu onim

ustanovama, odnosno državnim organima, čl. 242. st. 3. Čime potkrepljujemo svoju težnju da je rukovodilac zavoda odnosno odeljenja procesualna figura? Prvo, u takvom slučaju sud ne određuje poimenično veštaka nego to prepušta navedenom rukovodiocu. Određivanje veštaka je svakako procesualna delatnost. Drugo, navedeni rukovodilac izvršava ovu delatnost iz stava 1. čl. 245. ZKP-a, koju inače obavlja istražni sudija odnosno raspravno veće⁵³⁾.

Rukovodiocu ustanove sud prpušta da, zavisno od interne organizacije i rasporeda zaduženja u čije se razmatranje sud zbog razloga efikasnosti i ekonomičnosti krivične procedure ne može upuštati, odabere jednog ili više stručnjaka. Iako se prekida neposredni kontakt suda i veštaka, u takvoj situaciji bi bilo ne-svrishodno da sud mora neposredno da upozori takvog veštaka na posledice davanja lažnog nalaza i mišljenja, ili da stalno postavljenog veštaka podseti na položenu zakletvu. U ime i za račun organa krivičnog postupka učiniće to rukovodilac ustanove, izbegavajući time neopravdani formalizam i nepotrebno gubljenje vremena.

Na taj način, rukovodilac ustanove posreduje između istražnog sudije, odnosno raspravnog veća, koje zahteva veštačenje od određene stručne ustanove, i veštaka koji radi u toj ustanovi i pri tome zbog razloga efikasnosti obavlja određene radnje u ime suda, a u skladu sa svojim obavezama i ovlašćenjima koja ima kao rukovodilac ustanove.

53) V. Vodinečić: Kriminallistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985.

Sve to poziciju rukovodioca ekspertizne ustanove čini specifičnom. Očito je da on ne poseduje sopstveni izvorni procesni subjektivitet, ali, sa druge strane, u ime i za račun istražnog sudije obavlja procesnu delatnost - izbor veštaka, što ga čini izvedenim procesnim subjektom. Originarni procesni subjekat ove procesne radnje jeste istražni sudija, ali u ovoj situaciji njeno obavljanje preneseno je na rukovodioca ekspertizne ustanove, iz čega se i gradi njegov specifični, izvedeni procesni subjektivitet.

Ovim delegiranjem procesne radnje koja primarno pripada istražnom sudu, omogućava se saradnja organa krivičnog postupka i konkretne stručne ustanove, odnosno stvara se na procesnom planu dodirna tačka aktivnosti suda i aktivnosti ekspertizne ustanove, s kojom se saradjuje u konkretnom krivičnom postupku.

9.3.2. Problem veštačenja koja se vrše u okviru stručnih službi OUP

U savremenoj krivičnoj proceduri dosta spornog nosi vrlo česta situacija da se kriminalističke ekspertize najčešće poveravaju odgovarajućoj kriminalističko-tehničkoj službi u okviru organa unutrašnjih poslova. U tom slučaju, kao veštak se pojavljuje jedan od pripadnika te službe, dakle policijski službenik, odnosno pripadnik OUP. Kako policija ima sasvim određene zadatke u borbi protiv kriminaliteta, u otkrivanju krivičnih

dela i učinioca, u procesnoj teoriji se nametnulo pitanje o potrebi izdvajanja službe kriminalističke ekspertize iz policije.

U našoj zemlji kriminalističke ekspertize vrše radnici SUP-a, odnosno kriminalističko-tehničke službe, koja predstavlja jednu od organizacionih jedinica SUP-a. Slično je i u mnogim zemljama Zapada i Istoka. Kako ovakvo organizaciono rešenje ne obezbeđuje punu neutralnost, procesno neophodnu u postupku veštačenja, postavlja se pitanje samostalnosti službe kriminalističkih ekspertiza u odnosu na policiju.

U nemačkoj procesnoj teoriji preovladjuje mišljenje da zbog toga kriminalističkog službenika, a takođe i pripadnika Savezne kriminalističke službe koja je učestvovala u krivičnom gonjenju okrivljenog, bez daljeg treba smatrati pristrasnim. Isto važi i za službenike državnog tužilaštva koji nisu policijski službenici, ali su na bilo koji način istupali protiv okrivljenog. Ukoliko policijski službenik u organizacionom smislu pripada mestu u vezi sa kojim nema nikakvih zaduženja u istrazi, i koje je organizaciono odvojeno od službe krivičnog gonjenja, njegovo određivanje za veštaka ne predstavlja razlog za izuzeće⁵⁴⁾.

Ovaj stav se argumentuje tvrdnjom da "lov na izvršioca" ne čini sadržinu poslova

54) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Auf. Berlin, 1987., str. 26.,
Kjessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985.,
str. 139; E. Schlöchter: Der Strafverfahren, München, 1983., str. 528;
Kube-Leinweber: Polizeibeamte als Zeuge und Sachverständige,
Hamburg, 1983., str. 211.

čije izvršenje nalaže njihova služba. Kao i kod drugih aktivnosti, njihova delatnost je usmerena na rasvetljavanje činjeničnog stanja uz pomoć stručnih znanja koja poseduju i tehničkih sredstava službe kriminalističke tehnike, a upravo njihovom delatnošću u praksi se dokazuje i čitav niz okolnosti olakšavajućih po okrivljenog⁵⁵⁾.

Dok je suštinska delatnost policijskog činovnika usmerena ka otkrivanju i istraživanju krivičnih dela i učinioaca, policijski veštak ne vrši takvu delatnost, već stvara dokazno sredstvo, koja sud može primeniti pro et contra okrivljenog, u zavisnosti od konkretne situacije⁵⁶⁾.

U sovjetskoj teoriji razloge protiv izdvajanja službe kriminalističkih veštačenja iz policije, iznosi A.J.Vinberg koji navodi: "Pre svega, Zakon o krivičnom postupku ne predviđa izuzeće veštaka, obzirom na ustanovu u kojoj je stalno zaposlen. Izviđaj i istragu vode policijski činovnici i islednici, a kriminalističko-tehnička služba nije njima potčinjena. Ekspert daje zaključak u svoje lično, ime a ne u ime ustanove u kojoj radi, metodika ekspertiznog ispitivanja je jedna bez obzira na konkretan položaj eksperta, i na kraju, zaključak eksperta podleže slobodnoj sudijskoj oceni dokaza, i, ukoliko sud posumnja u objektivnost veštaka, može da odredi ponovnu ekspertizu⁵⁷⁾.

55) Löve-Rosenberg: op.cit., str. 27.

56) W.Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 91.

57) A.J.Vinberg: Kriminalističeskaja ekspertiza v evropejskih stranah narodnoi demokratii, Moskva, 1959., str. 49-52, Navedeno prema: I.L. Petruhinu: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 187.

Suprotno ovom shvatanju, I.L.Petruhin ističe da pridodavanje funkcije izvođenja ekspertize službi koja već objedinjuje poslove istraživanja krivičnog dela i gonjenja njihovih učinioca, znatno slabi garancije objektivnosti sovjetskog pravosuđa⁵⁸⁾.

Prema odredbama našeg Zakona o krivičnom postupku, ovlašćena lica organa unutrašnjih poslova nisu subjekti krivičnog postupka i ne obavljaju procesnu delatnost. U težnji da dosledno ostvari čist sudski postupak, ZKP predviđa samo izuzetno, u slučaju opasnosti od odlaganja, da pripadnici službe organa unutrašnjih poslova mogu da preduzimaju pojedine istražne radnje, ali i tada ne u svoje ime, već za račun i u ime istražnog sudije. Tako organima unutrašnjih poslova kao njihova originalna delatnost pripada samo funkcija otkrivanja krivičnih dela i činioca, a ne i obavljanje procesnih radnji.

I u ovakvoj podeli poslova između organa unutrašnjih poslova i organa krivičnog postupka, odnosno istražnog sudije, ima razloga koji se protive spajanju funkcije otkrivanja i ekspertizne funkcije i koji zahtevaju izdvajanje službe kriminalističke ekspertize u zasebnu društvenu službu.

T. Marković smatra, u vezi s tim, da službu veštačenja treba organizovati kroz posebne zavode i institute, koji bi se profesionalno bavili svim vrstama veštačenja. Da bi mogli da vrše svoju funkciju, oni treba da deluju kao samostalne službe u javnom interesu, a ne kao

58) I.L. Petruhin: op.cit., str. 188.

saradnici službe kojoj je povereno otkrivanje krivičnih dela i hvatanje učinioaca.

U tom smislu, zalažući se za istu ideju V. Vodinelić tvrdi: "Policijijski ekspert nije samo ekspert. On je istovremeno i pripadnik jedne specijalne socijalne skupine, sa formiranom profesionalnom psihologijom, on je integralni deo jedne sociološki definirane i tačno razgraničene skupine. Kraj najbolje volje, on neće moći uvek da isključi policajca u sebi. Tačno je da istražni sudija i sudsko veće mogu u slučaju sumnje u objektivnost veštaka da narede ponovno veštačenje. Ali čemu ova skupa i nepraktična solucija? Zar nije bolje i jednostavnije, pa i procesno ekonomičnije unapred isključiti svaku mogućnost za sumnju u objektivnost i nepristrasnost ekspertize? Do kraja logično i radikalno izvedena rešenja uvek su najbolja i najčistija. Ekspert nesme da bude podređen niti da (ekonomski, personalno, u pogledu napredovanja i sl.) zavisi od bilo kog državnog organa, pa niti od organa unutrašnjih poslova i njegovog starešine"⁵⁹⁾.

Organizaciona odvojenost službe kriminalističkih veštačenja od službe otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca u okviru istog organa nije dovoljan argument za opravdanje postojećeg stanja.

Konkretno radno mesto zaista nije zakonska prepreka da se odredjenom veštaku poveri veštačenje. Medjutim, kako se ovde radi o radnom mestu u službi organa

59) V.Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 803.

unutrašnjih poslova, celu situaciju treba razmotriti sa više opreznosti. Posebno je to neophodno za pravne sisteme koji dozvoljavaju da organi policije obavljaju procesne radnje, bez obzira što nisu eksperti, čime se dovodi u pitanje načelo nespojivosti krivično-procesnih funkcija.

Mogućnost određivanja ponovne ekspertize

i slobodna sudijska ocena veštakovog nalaza i mišljenja, nisu podobna, a ni dovoljno pouzdana i efikasna sredstva, za neutralisanje stalno prisutne latentne mogućnosti neobjektivnog veštačenja. Drugačijim organizacijskim rešenjem službe veštačenja ovaj problem bio bi rešen na generalnom planu.

9.3.3. Problem organizacije službe sudskih veštačenja

U osnovi se može reći da postoji problem organizacije veštačenja uopšte, nezavisno od konkretnih subjekata veštačenja, i ne samo u slučaju kriminalističkih veštačenja koja vrši odgovarajuća služba organa unutrašnjih poslova.

ZKP to pitanje ne rešava. Na osnovu teksta čl. 242. st. 1. ZKP-a može se zaključiti da zakonodavac načelno daje prednost poveravanju veštačenja stručnim ustanovama ili organima u odnosu na pojedince. Pretpostavlja se da tako organizovano veštačenje ima izvesne prednosti, materijalne, kadrovske i organizacione prirode, zbog čega se i očekuje viši kvalitet takvog veštačenja.

Medjutim, praksa pokazuje i određene slabe strane ovih veštačenja. Pre svega, u procesnom pogledu je otežana kontrola i kritika veštačenja od strane suda i znatno smanjena mogućnost uticaja stranaka na izbor veštaka. Sa druge strane, takve ustanove su malobrojne, mnogobrojnim državnim organizacijama veštačenje je samo sporedan posao, a iskustvo pokazuje da je rad ovakvih ustanova i organizacija izuzetno skup⁶⁰⁾.

Mada u odluci o angažovanju individualnog veštaka, ili poveravanju veštačenja stručnoj ustanovi, najveći značaj ima pitanje kvaliteta veštačenja, a ne finansijski i organizacioni razlozi, sasvim je izvesno da adekvatnom organizacijom službe veštačenja može da se obezbedi i visok naučni kvalitet uz istovremeno prihvatljiv finansijski aspekt zbog objedinjavanja sredstava, materijala i kadrova na jednom mestu.

Iz tih razloga u domaćoj praksi i teoriji, već niz godina unazad, u težnji za optimalnim rešenjem analiziraju se i istražuju mogućnosti unapređenja veštačenja kroz promene u organizaciji odgovarajućih službi⁶¹⁾.

Medjutim, veštačenja se i dalje i najčešće poveravaju pojedincima, stalnim sudskim veštacima, a tek izuzetno, u složenim slučajevima, centrima za veštačenja. I u takvim izuzetnim situacijama, zbog preopterećenosti takvih malobrojnih centara, veštačenja dugo traju i po

60) T.Vasiljević, M.Grubač: Komentari zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str.410; B.Petrić: Komentari zakona o krivičnom postupku, Sid, 1982., str.598; J.Pavlica, M.Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str.359.

61) Vidi: Simpozijum o veštačenjima, Beograd, 17-18.XI 1972.

pravilu su skupa. Druge stručne ustanove (fakulteti, instituti) obavljaju samo povremeno neke vrste veštačenja⁶²⁾.

Tako se kao veštak još uvek pojavljuje uglavnom stručnjak pojedinac sa teritorije dotičnog suda koji se veštačenjem bavi tek kao dodatnom, sporednom i povremenom aktivnošću radi ostvarivanja dopunske zarade, a ne kao jedinim i glavnim zanimanjem. Ne postoje jasno određeni standardi za veštake raznih profila, nema nikakvih garancija za njihove stručne kompetencije, u smislu odgovarajućeg atesta ili sertifikata dobijenog od nadležnog organa, niti postoje registri sudskih veštaka. Udruženja sudskih veštaka, etički kodeks veštaka, kvalitetni pravilnici o izvodjenju veštačenja, u svakodnevnoj praksi naših veštaka i sudova su još uvek retkost⁶³⁾.

Ovakva veštačenja najčešće se obavljaju šabloniski. Veštaci, obzirom da im veštačenje nije profesija, nisu motivisani za stalno stručno usavršavanje, praćenje stručne literature i, najčešće, nemaju mogućnosti za upoznavanje i usvajanje najnovije naučne metodologije, niti raspolazu odgovarajućom aparaturom.

Jasno je da u takvim uslovima u potpunosti izostaje i preventivno dejstvo veštačenja. Utvrđivanje uslova i uzroka koji su doveli do izvršenja krivičnog dela, upozoravanje na faktore koji i dalje mogu da prouzrokuju

62) V. Ljubanović: Društveno pravne osobe za obavljanje poslova sudskog veštaka, *Naša zakonitost*, 6/86; Z. Horvatić: Stanje sudskih veštačenja, *Naša zakonitost*, 3/72.

63) Vidi: Etički kodeks udruženja sudskih vještaka, Zagreb, *Vještak*, 1/85.

protivpravno ponašanje, predlozi stručnog, tehničkog, medicinskog, pravnog ili organizacionog karaktera usmeri na otklanjanje uslova i uzroka koji su doveli do krivičnog dela i ukazivanje na faktore rizika za moguća buduća kriminogena ponašanja, u najvećem broju slučajeva nisu deo veštakovog zaključka. Insistiranje na njima u okolnostima već neefikasnog i otežanog veštačenja u pogledu ispunjenja osnovnog zadatka (davanja odgovora na postavljena pitanja), pojavljuje se kao necelishodno i suvišno⁶⁴⁾.

Stanje u svakodnevnoj praksi u obavljanju sudskih veštačenja jeste takvo, da, sa svoje strane, predstavlja ozbiljnu smetnju u podizanju efikasnosti rada organa pravosudja i kočnicu u opštoj modernizaciji pravosudja, što opravdava razmatranje već postojećih koncepcija reorganizacije službe veštačenja, i traganje za novim predlozima i modelima organizovanja ekspertizne delatnosti⁶⁵⁾.

Osnovni i najbitniji zahtev u reorganizaciji poslova veštačenja jeste izdvajanje ekspertnih institucija u potpuno profesionalizovanu, samostalnu i zasebnu

64) Vidi: F. Davidov, JH. Šljahov: Rol sudbenih ekspertizi v predupredženia prestuplenia, Socijalističeskaja zakonitost, 4/68.

65) Vidi: T. Marković: Kriminalistička ekspertiza, JFKK 4/71; Ž. Aleksić: Organizacija i neke vrste sudskih veštačenja, Simpozijum o sudskim veštačenjima, novembar 1982; Ž. Aleksić: Naučno otkrivanje zločina, Beograd, 1972; A. Georgijev: Pobolšanie organizacie sudbenoi ekspertizi, Sovetskaja justicia, 19/66; J. Pašukanis: Koordinacija pravoohraniteljnih organov i ekspertnih učeradenia, Socijalističeskaja zakonitost, 4/87; A. Koldin: Ekspertnie učeradenia - na samookuasnost, socijalističeskaja zakonitost, 1/88; Savetovanje o problemima veštačenja, Priština, 1988., D. Ružić: Organizacija usavršavanja sudskih veštačenja, Naša zakonitost, 5/77; V. Ljubanović, Društveno pravne osobe za obavljanje poslova sudskog veštaka, Naša zakonitost, 6/86; Ž. Horvatić: Stanje sudskih veštačenja, Naša zakonitost, 3/72; D. Knežević: Veštačenje i efikasnost, Savetovanje: Efikasnost u krivičnom postupku, juni, 1986.

društvenu delatnost u javnom interesu.

Tako reorganizovana služba veštačenja zasni-
 la bi se na principu profesionalizma, principu naučnosti,
 nezavisnosti u radu, lične odgovornosti, jedinstva eksper-
 tizne i naučno-istraživačke delatnosti, organizovanja ve-
 štačenja kao društvene službe u javnom interesu, prin-
 cipu ekspertiznog-profilaktičkog pristupa, principu tim-
 skog rada (šira primena kompleksnih ekspertiza).

Umesto veštaka koji su se veštačenjem bavili
 kao sporednim delatnostima, treba omogućiti stvaranje pro-
 fesionalnih veštaka, koji bi nosili zvanje sudskog eksp-
 rta dobijeno odgovarajuće komisije, sastavljene od vrhu-
 nskih stručnjaka. Time bi se obezbedilo stvaranje veštaka
 proverene stručnosti i izdvajanje posebnih stručnih pro-
 fila, čime bi se znatno pojednostavio kvalitetan izbor
 veštaka od strane suda.

Osim profesionalnih veštaka, veštačenje bi mo-
 gli da obavljaju i povremeni veštaci, koji redovni posao
 ne obavljaju u centrima za veštačenje, čime svakodnevno
 stiču potrebna iskustva, ali bi i za takve veštake bio
 obavezan odgovarajući stručni ispit i upis u poseban re-
 gistar.

Program stručnog osposobljavanja za poslove
 sudskog eksperta i njihovo usavršavanje mogao bi da se
 izvodi u nekoliko faza, od najnižih, za relativno jedno-
 stavna, do visokih, koje znače i bavljenje radom u odre-
 djenim oblastima. Takođe bi bilo poželjno da, radi sti-

canja iskustva, budući veštak provede izvesno vreme u odgovarajućim ekspertiznim institucijama, nakon čega bi pristupao polaganju stručnog ispita za sticanje zvanja sudskog eksperta pred odgovarajućom atestacionom komisijom.

Veštak sa atestacijom se upisuje u registar sudskih veštaka, a Sekretarijat za pravosuđe bi u određenim vremenskim intervalima obavestavao sve sudove, tužilaštva, SUP, i advokatske komore o dopunama i drugim promenama u registru, a jedanput godišnje bi objavljivao spiskove veštaka i ekspertiznih ustanova. Objavljivanje spiskova olakšalo bi sudu izbor veštaka, ojačalo ostvarivanje procesnih prava okrivljenika i garantovalo pravnu sigurnost i zakonitost u ovoj oblasti.

Nakon odredjenog perioda, atestaciona komisija bi periodičnim ispitima proveravala stručnu kompetentnost i ispunjenost drugih neophodnih uslova za obavljanje poslova sudskog veštaka.

Takodje je neophodno i donošenje odgovarajućeg pravilnika o sudskim veštačenjima i veštacima, koji bi regulisao način sticanja zvanja sudskog eksperta, njegova prava i obaveze, kao i disciplinske mere i uslove pozivanja na disciplinsku odgovornost.

Ekspertiznu delatnost trebalo bi smatrati delatnošću od posebnog društvenog interesa, i kao takvu je pravno normirati i sistematski organizovati.

Bitno je da izvan organizacionog sistema službe veštačenja zasnovane na ovakvim osnovnim principima, ne bi ostao ni jedan veštak, ni stalni ni povremeni. To znači da bi njihova stručna kompetencija bila atestirana i stalno proveravana, što bi znatno rasteretilo sud problema koje sada ima u izboru veštaka i, u startu, osiguralo viši kvalitet veštačenja, kao i doslednije ostvarivanje zakonskih prava svih učesnika u krivičnom postupku u pogledu izvora veštačenja. Sa druge strane, obezbedilo bi se stalno usavršavanje ekspertiznog rada i povezivanje sa naučno-istraživačkom delatnošću, osavremenila bi se i ujednačila metodologija i kvalitet rada i omogućilo preventivno delovanje sudskih ekspertiza.

10. PREDMET I OBJEKAT VEŠTAČENJA

10.1. Predmet veštačenja, pojam, struktura i odnos sa predmetom dokazivanja

Predmet veštačenja u osnovi predstavlja jedan fragment predmeta dokazivanja, pa od toga kako je određen predmet dokazivanja najvećim delom zavisi i formulisanje predmeta veštačenja. Predmet dokazivanja, kao čvorna tačka koja povezuje sve dokaze u krivičnom postupku, i sa druge strane čini sponu materijalnog i formalnog krivičnog prava, u dokaznom pravu još uvek predstavlja pojam koji se vrlo različito tumači, zbog čega se s pravom može označiti kao fundamentalan, a sporan pojam krivično procesne nauke¹⁾.

U određivanju predmeta veštačenja, polazimo od predmeta dokazivanja, zbog čega je neophodno najpre ukratko izneti osnove procesne teorije u vezi sa predmetom dokazivanja.

10.1.1. Predmet dokazivanja

U krivično procesnoj teoriji predmet dokazivanja se različito definiše.

Nemački autori predmet dokazivanja određuju kao činjenice koje moraju da budu dokazane da bi

1) V.Vodinić: Predmet dokazivanja - fundamentalan a sporan pojam krivično procesne nauke, Naša zakonitost, 7-8/86.

sudija mogao da smatra da su nastupile pretpostavke od kojih zavisi njegova odluka²⁾, odnosno kao ono o čemu se izvodi dokaz³⁾. U savremenoj nemačkoj procesnoj teoriji predmet dokazivanja definiše se kao skup činjenica značajnih za sudsku odluku⁴⁾, i čine ga glavne činjenice, činjenice indicije, iskustveni stavovi i pomoćne činjenice⁵⁾, odnosno, po drugom shvatanju, činjenice i iskustveni stavovi. Postoji i shvatanje da predmet dokazivanja čine činjenice od kojih zavisi nastupanje neke pravne posledice, činjenice na osnovu kojih se može zaključiti o činjenicama koje tvore relevantno činjenično stanje i iskustveni stavovi⁷⁾, odnosno, prema tvrdnji drugih autora, krivično procesne i krivično pravne relevantne činjenice, i pomoćne činjenice⁸⁾, ili samo činjenice i iskustveni stavovi⁹⁾.

U sovjetskoj teoriji, najveći broj autora zastupa shvatanje da je predmet dokazivanja sistem okolnosti koje izražavaju svojstva i veze ispitivanog događaja bitne za pravilno rešenje krivične stvari i neophodne za ostvarenje zadataka pravosudja u konkretnom slučaju.

2) J. Glaser: Handbuch des Strafprozess, Leipzig, 1883., str. 358; Beiträge zum Lehre vom Beweis, Leipzig, 1883, str. 66.

3) H. Gerland: Der deutsche Strafprozess, Leipzig, 1921., str. 187-188.

4) H. Roeder: Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrecht, Wien, 1963., str. 136.

5) E. Schmidt: Deutsches Strafprozessrecht, Göttingen, 1967., str. 82.

6) H. Zipf: Strafprozessrecht, Berlin, 1976., str. 164; H. H. H. Kire: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 245.

7) E. Daring: Die Erforschung des Sachverhalts im Strafprozess, Berlin, 1964., str. 15.

8) R. Hauser: Kurzlehrbuch des schweizerischen Strafprozessrecht, Basel und Stuttgart, 1978., str. 43.

9) Alsberg, Nüse, Mayer: Der Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 35.

10) Teorija dokazateljstva v sovjetskom ugovnom processe, Grupa autora u redakciji J.V. Žogin, J.B. Karpec., V.J. Kadirjov, ...

Jedna grupa ovih autora, međutim, smatra da predmet dokazivanja nije jedinstven i nezamenjiv, već se menja u zavisnosti od individualnosti krivičnog dela¹¹⁾, što implicira pitanje apstraktnog i konkretnog predmeta dokazivanja.

Stariji domaći autori o predmetu dokazivanja govore kao o određenom skupu činjenica koje treba dokazati¹²⁾.

V. Petrović razlikuje predmet dokazivanja u užem i širem smislu i ističe da je odnos glavnih i dokaznih činjenica, zapravo odnos predmeta dokazivanja (thema probandi) i dokaznog osnova, dokazne činjenice (probatio argumenti), pri čemu krivično materijalno pravo određuje okvir i pravac dokazivanja, uslovljavajući, shodno konkretnom krivičnom delu, i glavne činjenice koje treba utvrditi¹³⁾.

V. Bayer pod predmetom utvrđivanja u užem smislu, podrazumeva pravno relevantne činjenice konkretnog slučaja¹⁴⁾. M. Grubiša razlikuje predmet utvrđivanja od predmeta dokazivanja, pri čemu je predmet dokazivanja širi pojam i obuhvata sve činjenice čije postojanje, ili

G. J. Kočarov, G. M. Miljkovskij, Moskva, 1973., str. 139; M. S. Strogovič: Materijalna istina i sudabene dokazateljstv v sovetskom ugovnom processe, Moskva, 1955., str. 266; Kurs sovetskogo ugovnogo processa, Moskva, 1968., str. 361; G. F. Gorski, A. D. Kokorev, I. S. Eljkind: Problemi dokazateljstv v sovetskom ugovnom processe, Voronež, 1978., str. 69; Sovetski ugovni proces, Grupa autora u redakciji M. U. Bažanova, Moskva, 1980., str. 119.

11) M. M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 17.

12) N. Oprelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1889., str. 328; B. Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 91; M. Čubinski: Naučni i praktični komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 1933., str. 444; M. Dolenc: Krivični postupak, Zagreb, str. 156.

13) V. Petrović: Krivični postupak, Beograd, 1956., str. 52, 53.

14) V. Bayer: Jugoslovesnko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 9.

nepostojanje, sud mora da utvrdi, pa i one činjenice čije dokazivanje nije potrebno (notorne činjenice, pravne i prirodne pretpostavke). Predmet dokazivanja je uži i obuhvata samo one činjenice koje treba dokazati¹⁵⁾.

Kao osnovna sporna tačka bitna za određivanje predmeta dokazivanja, javlja se pitanje da li se predmet dokazivanja može jedinstveno odrediti, ili je strogo individualan, zavisan od konkretnog krivičnog postupka i konkretnih učesnika, pa zato u svakoj krivičnoj stvari nepovljiv i individualan. Drugo bitno, a sporno pitanje u vezi sa predmetom dokazivanja, jeste pitanje strukture predmeta dokazivanja i unutar njega, kao ključno, da li u predmet dokazivanja ulaze samo glavne činjenice ili i indicije i pomoćne činjenice.

I. U procesnoj teoriji postoji stav, iznesen izričito i prećutno, da je nemoguć apstraktni predmet dokazivanja, obzirom da su krivične stvari uvek individualne, konkretne, pa je i predmet dokazivanja uvek konkretan, individualan.¹⁶⁾ To u krajnjoj liniji upućuje na zaključak i o nemogućnosti opštih razmatranja o predmetu dokazivanja, odnosno o nemogućnosti spoznavanja suštine predmeta dokazivanja izvan konkretne krivične stvari.

U osnovi, ovo pitanje svodi se na logički i filozofski problem odnosa konkretnog i apstraktnog, odnosno, posebnog i opšteg. Prema formalno logičkom shvatanju,

15) M. Grubiša: Činjenično stanje u krivičnom postupku, Zagreb, 1980., str. 10.

16) V. Vodinić: Predmet dokazivanja - fundamentalan a sporan pojam krivično procesne nauke, Naša zakonitost, 7-8/86.

koje je u osnovi tvrdnje o nemogućnosti postavljanja apstraktnog predmeta dokazivanja, samo opšte je apstraktno, a samo posebno, individualno je konkretno.

Obzirom da svaki konkretan realni predmet, pojava, događaj, predstavlja određeno jedinstvo opšteg i posebnog, realno ne postoji nikakvo čisto posebno i čisto individualno konkretno. "Čisto individualno je isto tako prazno apstraktno, kao i čisto opšte, postoji posebno i individualno, koje je i opšte, i takva je svaka realna pojava, kako prirodna i društvena tako i misaona... Konkretno realno (realna stvar, pojava, pojam) jeste jedino stvarno dijalektičko jedinstvo opštih i posebnih odredaba u određenoj meri i u određenom predmetu"¹⁷⁾.

Insistiranje na isključivo konkretnom individualnom predmetu dokazivanja negira realan odnos opšteg i posebnog, konkretnog i apstraktnog. Apstrakcija i konkretizacija predstavljaju jedinstvo u celovitom procesu spoznaje, a dokazivanje upravo i jeste vid spoznaje u kome i apstraktno ima značajnu ulogu¹⁸⁾.

Tako i apstraktni predmet dokazivanja određuje bitna obeležja svakog konkretnog predmeta dokazivanja. V. Vodinelić dokazuje da postoji i apstraktan predmet dokazivanja i ističe njegovu nužnost: "Predmet dokazivanja jeste apstraktni standard, popis, minimum, okolnosti i činjenica, koje se moraju dokazivati u svim

17) B. Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1981., str. 66.

18) B. Šešić: op.cit., str. 68.

krivičnim stvarima bez razlike. Taj je pojam polazišne prirode, i on je jedan i jedinstven za sve stadijume krivičnog postupka, a to mu upravo omogućuje njegova apstraktna priroda. Ova apstraktnost nije slučajna pojava, nego logična posledica toga što su krivično pravni odnosi predmet krivično-procesne delatnosti. U njoj je izražena sva slatčanost krivičnog prava i krivičnog postupka... Taj apstraktni predmet dokazivanja se konkretizuje za svaku vrstu pojedinih krivičnih dela jer se utvrđuje postojanje ne više općeg bića krivičnog dela, nego posebno biće krivičnog dela. To je još uvek apstraktan predmet dokaza, ali na nešto nižem nivou. On je značajan za forenzičku delatnost, jer ne može postojati posebno biće krivičnog dela, koje ujedno ne bi sadržavalo sve (opće) elemente (općeg) bića krivičnog dela" ¹⁹⁾.

Dakle, predmet dokazivanja je individualan za svaku konkretnu krivičnu stvar, ali postoje određene okolnosti i činjenice koje uvek treba dokazati (da li je izvršeno krivično delo, da li je okrivljeni izvršilac, da li je okrivljeni izvršio konkretnu radnju krivičnog dela, i da li je nastupila njena posledica, kao i da li postoji između radnje i posledice uzročno-posledični odnos, psihički odnos okrivljenog prema radnji i posledici, vrsta i visina štete, stepen konkretne društvene opasnosti, kvalifikatorne okolnosti, okolnosti od značaja

19) V. Vodinić, op.cit., str. 992.

za određivanje sankcije, odnosno visine kazne, kao i elementi koji se tiču uzroka i uslova kriminogeneze i vitimogeneze, koji se inače tradicionalno ne ubrajaju u predmet dokazivanja, jer osim profilaktičkog uticaja doprinose i potpunom i objektivnom utvrđivanju činjeničnog stanja, pa se savremena procesna teorija zalaže i za njihovo uvršćivanje u predmet dokazivanja), zbog čega je predmet dokazivanja istovremeno i apstraktan²⁰⁾.

Apstraktnost i istovremena uslovljenost, individualnošću konkretne krivične stvari, predmeta dokazivanja nije suprotnost neodrživa u jednom pojmu i, za praksu, irelevantno obeležje. To upravo znači da se u svakom krivičnom postupku (u istrazi i na glavnom pretresu) predmet dokazivanja određuje, ne u zavisnosti od subjektivne procene značenja konkretnih činjenica, već na objektivnom način, polazeći od apstraktnog predmeta dokazivanja, koji se individualizuje i konkretizuje u specifičnim okolnostima konkretne dokazne situacije.

II. Drugo bitno, a sporno pitanje u vezi strukture predmeta dokazivanja, odnosi se na to da li u predmet dokazivanja ulaze i indicije i pomoćne činjenice, ili ne. Naime, teorija krivično procesnog prava, razmatrajući procesno relevantne činjenice, vrši njihovu trodeobu, odnosno dvodeobu.

20) V. Fedorov: Preventivna delatnost konkretnih sudabnih ekspertizi, Sovetska justicija, 13/65; F. Davidov., J. Šljahov: Rolj sudabnih ekspertizi v predupredženia prestuplenia, Socijalističeskaja zakonitost, 4/68; V. Vodinelic: Netradicionalni elementi predmeta dokazivanja i dokaz u krivičnom postupku, Naša zakonitost, 9/86.

Prema stavu domaćih²¹⁾ i većine nemačkih autora sve procesno relevantne činjenice dele se na:

1. grupu činjenica koje različiti autori različito nazivaju: glavne činjenice²²⁾, činjenično stanje stvari²³⁾, neposredno značajne činjenice²⁴⁾, odnosno, pravno relevantne činjenice²⁵⁾ ili odlučne činjenice²⁶⁾, ali se može smatrati da svi uzimaju da ove činjenice obrazuju pravno relevantno činjenično stanje za donošenje sudske odluke, odnosno predmet dokazivanja²⁷⁾;

2. indicije - indicijalne činjenice koje dopuštaju stvaranje zaključka, odnosno dokazivanje, o odlučnim, odnosno o činjenicama iz prve grupe; i

3. pomoćne činjenice, na osnovu kojih se prosuđuje i zaključuje o kvalitetu, verodostojnosti i pouzdanosti nekog dokaza²⁸⁾.

Sovjetski autori dele činjenice dve grupe, na glavne i dokazujuće, odnosno posredne, pomoćne. Pri tome većina autora pod glavnom činjenicom podrazumeva „sastav krivičnog dela u svim njegovim elementima“ ili predmet dokazivanja, a pod dokaznim činjenicama shvataju

21) V. Bayer: op.cit., str. 89; M. Grubiša: op.cit., str. 14.

22) K. Geppert: Der Grundsatz der Urmittelbarkeit im deutschen Strafferfahren, Berlin, 1979., str. 163.

23) K. Gössel: Strafferfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 195.

24) C. Roxli: Strafverfahrensrecht, München, 1987., str. 139.

25) V. Bayer: op.cit., str. 8, 9.

26) M. Grubiša: op.cit., str. 14.

27) E. Schlüchter: Der Strafverfahren. München, 1983., str. 528; S. Gössel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 197; V. Bayer: op.cit., str. 8, 9; M. Grubiša: op.cit., str. 15.

28) K. Gössel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1977., str. 195; kao četvrtu grupu navodi iskustvene činjenice; slično tome i Alsberg, Nilsen, Mayer: Beweisantrag im Strafprozess, München, 1983., str. 577; koji nasuprot neposredno važnim, razlikuju i posredne, odnosno posredno pomoćne činjenice.

sve one činjenice iz čije se veze i sveukupnosti sa drugim činjenicama zaključuje o glavnoj činjenici²⁹⁾.

Nije sporno, da činjenice iz prve grupe ulaze u predmet dokazivanja³⁰⁾, dok u vezi indicija i pomoćnih činjenica, i njihovog odnosa sa predmetom dokazivanja, ima različitih tumačenja.

Dokazne i pomoćne činjenice predstavljaju sredstva za utvrđivanje činjenica iz prve grupe, dakle činjenica koje ulaze u predmet dokazivanja. Kao takve one čine deo procesa dokazivanja, pa i same podležu proveri pouzdanosti i verodostojnosti, a samim tim, prema shvatanju jedne grupe autora, ulaze i u predmet dokazivanja³¹⁾.

Slično shvatanje zastupa i niz nemačkih autora, o čemu može posredno da se zaključi iz tvrdnje da u predmet dokazivanja ulaze sve činjenice značajne za pravilnu sudsku odluku³²⁾.

29) R.S. Belkin: *Sobiranje, isledovanje i ocenka dokazateljstv*, Moskva, 1966., str. 19; *Ugolovni proces*, Grupa autora u redakciji N.S. Alekseev, V. Ž. Lukašević, P.S. Eljkin, Moskva, 1972., str. 97; *Teoria dokazateljstv v sovetskom ugolovnom processe*, Grupa autora u redakciji: J.V. Karpec, V.J. Kukrjavev, G.J. Kočarov, G.M. Minjkovski, Moskva, 1973., str. 140.

30) K. Gessel: op.cit., str. 195; Keppert: op.cit., str. 163; Alberg, Nüse, Mayer: op.cit., str. 577; C. Roxin: *Strafverfahrensrecht*, München, 1987., str. 139; R.S. Belkin: op.cit., str. 19.

31) M.S. Strogović: *Kurs sovetskogo ugolovnog process*, Moskva, 1968., str. 196; *Teoria dokazateljstv v sovetskom ugolovnom processe*, čast opšćaja, Moskva, 1966., str. 191, 192; G.F. Gorski, A.D. Kororov, P.S. Eljkind: *Problemi dokazateljstv v sovetskom ugolovnom processe*, Voronež, 1978., str. 83.

32) J. Glaser: *Beiträge zum Lehre vom Beweis*, Leipzig, 1883., str. 66, 73; H. Gerland: *Der deutsche Strafprozess*, Weinheim, Berlin, Leipzig, 1920., str. 187, 189; E. Döhring: *Die Erporschung des Sachverhalts im Strafprozess*, Berlin, 1964., str. 13; H. Roeder: *Lehrbuch des österreichischen Strafprozessrecht*, Wien, 1963., str. 136; E. Schmidt: *Deutsches Strafprozessrecht*, Göttingen 1967., dzt. 263; Alberg Nüse Meyer, *Beweisantrag im Strafprozess*, München, 1983., str. 483-486; Slično: N. Ogorelica: op.cit., str. 338; B. Marković, *O dokazima*, Beograd, 1908., str. 91; M. Čubinski, *Naučni i praktični komentar Zakona o krivičnom postupku*, Beograd, 1933., str. 444.

Kako je predmet dokazivanja jedan u nizu spornih pojmova dokazne teorije, izlaganja o njemu najčešće nisu svestrana i potpuno obrazložena. To je slučaj i sa tvrdnjom o strukturi predmeta dokazivanja, koja prema stanovištu najvećeg broja autora procesnog prava, ne uključuje u sebe, i adekvatnu argumentaciju.

Da nije tako, verovatno ne bi nastala, ili bi bila blagovremeno uočena, logička nedoslednost u takvoj tvrdnji. "Ovakvim stavom sasvim nepravilno se identificiraju pojam "predmet" i pojam "sredstvo", utapajući i rastvarajući ovaj poslednji u prvom što je logički nedopušteno... Moramo oštro razlikovati krug činjenica i okolnosti koje se mora utvrđivati u svakoj krivičnoj stvari - upravo taj predmet dokaza - od dokaza koji su u svakom konkretnom slučaju neophodni za njihovo utvrđivanje"³³⁾.

Smatramo da ono što se dokazuje ne može biti isto sa onim čime se dokazuje. U tom smislu, iz razlikovanja činjenica koje se dokazuju od onih kojima se dokazuje³⁴⁾, logično sledi da dokazi, dakle činjenice kojima se po prirodi stvari nešto dokazuje, ne mogu biti same istovremeno i to što se dokazuje, odnosno, ne mogu da se uvrste u predmet dokazivanja.

33) V. Vodinelić: Predmet dokazivanja - Fundamentalni a sporan pojam krivično procesne nauke, Naša zakonitost, 7-8/86.

34) H. Gerland: Der deutsche Strafprozess, Meinheim, Berlin, Leipzig, 1921., str. 42.

10.1.2. Predmet veštačenja

I u vezi predmeta veštačenja kao dela predmeta dokazivanja, postavljaju se isti problemi. U suštini, kao što predmet dokazivanja, kao celina, stvara unutrašnju sadržinsku povezanost krivičnog postupka, (i preko koga se odražava uzajamna zavisnost i uslovljenost krivičnog prava i krivičnog postupka), predmet veštačenja, kao njegov podsistem, na svom prostoru, uz određenu samostalnost, pokazuje iste karakteristike i sadržinski određuje mesto veštačenja u krivičnom postupku.

10.1.2.1. Apstraktni i konkretni predmet veštačenja

Predmet veštačenja određuje unutrašnju sadržinu procesne radnje veštačenja i predstavlja sve one važne činjenice, čije postojanje, odnosno nepostojanje, treba ustanoviti veštačenjem.

Specifičnost svih činjenica koje ulaze u predmet veštačenja jeste u tome što su to pravno relevantne činjenice koje se na drugi način ne mogu ustanoviti, osim primenom posebnih specijalističkih znanja i metoda. U tom smislu se i apstraktni predmet veštačenja, dakle, pojam predmeta veštačenja koji u sebi održava ono zajedničko i obavezno za svaki konkretni predmet veštačenja, može odrediti kao skup svih, za krivični postupak važnih činjenica, čije se postojanje ili nepostojanje i pravno zna-

čenje u krivičnom postupku može ustanoviti jedino u procesu veštačenja primenom specijalnih znanja i stručne-naučne metodologije.

Normirajući da se veštačenje određuje kada za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaže posebnim stručnim znanjem (čl. 241. ZKP), zakon daje elemente za ovakvo određivanje opšteg, apstraktnog predmeta veštačenja. Ovu odredbu treba tumačiti kao obavezu određivanja veštačenja, čim se pojave takve činjenice. Takva obaveza proizilazi iz samih okolnosti konkretnog krivičnog dela i krivičnog postupka, a ne zavisi od slobodne volje organa krivičnog postupka.

Ovako utvrđen apstraktni predmet veštačenja, kao i sve apstraktno, sam po sebi realno ne postoji. Realizacija apstraktnog predmeta veštačenja, odvija se određivanjem konkretnog predmeta veštačenja. Okolnosti iz svakog krivičnog postupka su specifične, zavisne od konkretnog krivičnog dela. Otuda i njegove konkretne okolnosti određuju koje su to činjenice koje moraju da se ustanove primenom stručnih znanja, odnosno da li takve činjenice uopšte i postoje u konkretnom krivičnom postupku.

Konkretni predmet veštačenja ne mora da bude određen u potpunosti odjedanput. U toku krivičnog postupka krug okolnosti koje na ovaj način treba utvrditi može da se menja, sužava ili proširuje, zavisno od

zahteva konkretne dokazne situacije, ali nikada isključivo na osnovu subjektivne procene, već uvek u okvirima apstraktnog predmeta veštačenja, i konkretnog predmeta dokazivanja.

Usko postavljen konkretan predmet dokazivanja može neopravdano da ispusti činjenice koje bi činile predmet veštačenja, ili da njihov krug znatno suzi. Sa druge strane, preširoko određen konkretan predmet dokazivanja može da sugerise uključivanje u predmet veštačenja i onih činjenica koje realno tu ne spadaju. Proširivanje predmeta dokazivanja i na nevažne činjenice, suprotno je načelu procesne ekonomije i predstavlja stalnu opasnost da se propuste i ostanu nerazjašnjene relevantne činjenice.

U okviru predmeta dokazivanja, predmet veštačenja ima i relativnu samostalnost, zbog koje je moguće da konkretan predmet veštačenja ne odrazi u sebi slabosti određenog predmeta dokazivanja. U rasponu od apstraktnog predmeta veštačenja do konkretnog predmeta veštačenja, moguće je određivati i posebne predmete veštačenja za svaku vrstu veštačenja, ili za pojedine vidove određene vrste veštačenja. Tako određeni posebni predmeti veštačenja sadrže sva obeležja apstraktnog predmeta veštačenja, a konkretizuju se u krivičnom postupku u kome se vrši takva ekspertiza.

Konkretan predmet veštačenja određuje se utvrđivanjem pitanja koja se postavljaju veštaku. Čim se u

okviru konkretnog predmeta dokazivanja pojave činjenice za čije utvrđivanje ili ocenu treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaže potrebnim stručnim znanjem (čl. 241. ZKP), istražni sudija, odnosno sudsko veće, određuje veštačenje pismenom naredbom u kojoj, između ostalog, navodi i činjenice u pogledu kojih se vrši veštačenje, odnosno određuju pitanja na koja veštak treba da odgovori svojim nalazom i mišljenjem (čl. 242. st. 1. ZKP).

V.M. Galkin, razlikuje rodni i konkretni predmet veštačenja: "Rodni predmet ekspertize su okolnosti krivičnog dela koji mogu da se ustanove sredstvima ekspertize određenog vida; pojam rodnog predmeta ekspertize kao praktična delatnost, odgovara pojmu rodnog predmeta ekspertize kao određene oblasti znanja... Konkretni predmet ekspertize je krug okolnosti koje mogu da se ustanove sredstvima ekspertize određenog vida i uži je od rodnog predmeta ekspertize, ali on ostaje u okvirima poslednjeg, odnosno zadaci ekspertize po konkretnom krivičnom delu, ne mogu sa prevazilaze njene granice uopšte"³⁵⁾.

Ovom stavu se može zameriti da nepotpuno izvodi apstraktan predmet veštačenja, jer iza rodnog pojma slede i viši i opštiji pojmovi predmeta veštačenja, sve do apstraktnog pojma predmeta veštačenja. Isto tako, moguće je konkretni predmet ekspertize utvrditi, ne samo u odnosu na rodni pojam ekspertize, već uopšte, kao način realizacije najvišeg apstraktnog pojma predmeta

35) V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 42, 43.

veštačenja, čega nema u Galkinovu tumačenju.

Sa druge strane, prema izloženom, i rodni i konkretni predmet ekspertize su određeni na isti način, kao okolnosti koje se mogu utvrditi sredstvima ekspertize određenog vida, uz napomenu da je konkretni predmet veštačenja uži i da se nalazi unutar granica rodnog, što je nedovoljno.

Isti autor predmet veštačenja određuje na sledeći način: "Prema smislu zakona, predmet sudskih ekspertiza obuhvata okolnosti krivičnog dela koje mogu da se ustanove sredstvima ekspertize. Te okolnosti su različite i njihov krug nije konačno određen, jer je neizvesno kakve sve vrste pojava u životu mogu da budu predmet sudske spoznaje. Celishodno je razlikovati predmet ekspertize kao praktičnu delatnost i predmet ekspertize kao određeni zbir specijalnih znanja primenjenih radi ostvarivanja cilja pravosuđa. U prvom značenju su sve činjenice koje ulaze u predmet sudske spoznaje, predmet ekspertize jer su to samo one koje mogu da budu ustanovljene sredstvima sudske ekspertize. Predmet ekspertize u drugom slučaju je oblast ekspertnih znanja"³⁶⁾.

Smatramo i ovaj stav nepotpunim, jer se

kod predmeta veštačenja radi o okolnostima koje moraju, a ne - "mogu" da se ustanove ekspertizom, jer su, kao pravno i procesno važne, neophodne za procesnu odluku, a na drugi način ne mogu da se ustanove.

³⁶⁾ V.M.Galkin: op.cit., str. 42.

Tvrđnja da "mogu" (a ne "moraju") može da implicira stav da od volje organa krivičnog postupka zavisi, da li će zaista neke činjenice ustanovljivati veštačenjem. Međutim, situacija je suprotna, jer sam krivični postupak i konkretna dokazna situacija nalažu da se takve činjenice moraju, a zbog svoje prirode jedino i mogu, utvrditi veštačenjem.

Smatramo da se specijalna znanja koja se primenjuju i praktična delatnost koja se obavlja veštačenjem, nikako ne mogu poistovetiti sa predmetom veštačenja, pa i kada se tumače kao njegovi posebni vidovi i značenja.

Da bi se ustanovile činjenice koje ulaze u predmet ekspertize nužno je primeniti određena stručna znanja, i obaviti odgovarajuću praktičnu delatnost vezanu za primenu tih znanja na konkretne činjenice. Međutim, tu se radi o sasvim različitim međusobnim uslovljenim, ali i samostalnim elementima veštačenja: predmetu veštačenja (činjenice koje se veštače), stručnim znanjima (čija primena je specifično obeležje veštačenja kao dokazne radnje) i metodologiji veštačenja - odnosno praktičnoj delatnosti kroz koju se ostvaruje ta primena. Tumačiti sve te elemente kao predmet ekspertize, značilo bi predmet ekspertize poistovetiti sa sredstvima i metodologijom ekspertize, što, uz svo uvažavanje njihove medjuzavisnosti, nema opravdanja.

Prema shvatanju nekih autora, predmet sudske ekspertize su ona teorijska znanja koja predstavljaju predmet nauke na kojoj se zasniva ekspertiza.

I Vakarelski navodi: "Predmet sudske ekspertize su teoretski stavovi (znanja) prirodnih i tehničkih nauka, ispoljeni u gotovom obliku ili primenjeni za potrebe ekspertizno-kriminalističkog ispitivanja stvarnih dokaza. Predmet ekspertize su i oni osnovni teorijski stavovi, razrađeni u kriminalistici u cilju ekspertiznog kriminalističkog istraživanja... Predmet kriminalističkih ekspertiza se prema tome sastoji iz sistema teorijskih znanja, naučnih metoda, i sistema za otkrivanje i istraživanje stvarnih dokaza"³⁷⁾.

Ako se prihvati stanovište ovih autora, postavlja se pitanje kakva je razlika između predmeta nauke i predmete ekspertize u kome se primenjuju znanja iz te nauke. Prema ovim shvatanjima predmet ekspertize i predmet dotične nauke su izjednačeni, što je netačno i neprihvatljivo jer se radi o pojmovima različite vrste.

Predmet veštačenja ne može da se poistoveti ni sa pitanjima postavljenim veštaku. Tako I.L. Petruhin na sledeći način određuje predmet veštačenja: "Predmet ekspertize određuje istražitelj ili sud putem postavljanja pitanja ekspertu, čije rešavanje zahteva specijalna znanja"³⁸⁾.

Pitanja koja se u postupku postavljaju veštaku samo su način konkretizovanja predmeta veštačenja, dok

37) I.Vakarelski: Kriminalistika, Sofija, 1972., str. 71; slično G.M. Nagorni, J.P. Jablov, Vidi: P.S. Belkin: Kriminalistika, Problemi tendencii, perspektivi - Ot teorii k praktike, Moskva, 1988., str. 66.

38) I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 98.

predmet veštačenja uvek predstavljaju one važne činjenice koje se veštače, koje se na drugi način ne mogu ustanoviti osim veštačenjem.

Putem postavljanja pitanja formuliše se i omeđuje konkretni predmet veštačenja. Sužavanjem ili proširivanjem kruga pitanja menja se i obim predmeta veštačenja, bilo da to čini organ krivičnog postupka ili sam veštak predlogom da se konkretizuju i preciziraju ili izmene već data pitanja, u skladu sa principom aktivnosti (inicijative) veštaka.

Medjutim, pitanjana kojaveštak u nalazu i mišljenju treba da odgovori uvek su samo način navođenja činjenica koje zahtevaju veštačenje, i nikada ne mogu da budu predmet veštačenja, jednostavno zato što se nikada ne veštače takva pitanja, već činjenice na koje se pitanja odnose.

Konkretna dokazna situacija određuje koje činjenice treba da udju u predmet veštačenja³⁹⁾, odnosno, sama situacija krivičnog dela sadrži ili ne sadrži i važne okolnosti koje mogu da se ustanove samo primenom stručnih znanja, i zato nalaže ili ne nalaže veštačenje. Od istražnog sudije, odnosno raspravnog veća, zavisi da li će pravilno da uoči potrebu za veštačenjem i da li će objektivnoj i potpunosti da konkretizuje predmet veštačenja pitanjima koja će postaviti veštaku, zbog čega ne

39) G.F.Gorski, A.D.Kokorev, P.S.Eljkin: Problemi dokazateljstv v sovjetskom ugolovnom processe, Voronež, 1978., str. 172; Vidi: A.I.Vinberg: Teoria sudabnih dokazateljstv v nauke sovjetskoj teorii kriminalistike, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 12/72.

stoji tvrdnja da predmet veštačenja određuje istražni sudija, odnosno sudsko veće. Istražni sudija, odnosno sudsko veće, određuje pitanja za veštaka, ali pitanja postavljena veštaku nisu isto što i predmet veštačenja.

M. Helfenstein tumači pitanja postavljena veštaku kao formalni način utvrđivanja dokazne teme ekspertize, za razliku od materijalnog, sadržinskog načina, koji po prirodi stvari ne može unapred da se odredi jer zavisi od svakog konkretnog slučaja⁴⁰⁾.

U vezi sa ovom problematikom treba istaći i kritički stav prema shvatanju da se predmet ekspertize opredeljuje objektom ekspertiznog istraživanja i postavljenim pitanjima. "Ukoliko se radi o predmetu ekspertize, o njenom opštem, rodnom ili posebnom pojmu, pravilno je smatrati da je on opredeljen, ne objektom ispitivanja i pitanjima suda i istražitelja, nego stavovima nauke, na kojima se zasniva ekspertiza i njihovim mogućnostima". Drugim rečima, prema ovom mišljenju predmet ekspertize sastoji se od primene zakonomernosti objektivne stvarnosti koje obrazuju predmet odgovarajuće nauke. Shodno tome, rod ili vid ekspertize i njene mogućnosti uslovljavaju i objekte istraživanja i pitanja veštaku (ekspertni zadaci), a ne obratno⁴¹⁾.

Ovaj stav nije u suprotnosti sa tvrdnjom da se pitanjima veštaku konkretizuju predmet veštačenja. Radi

40) M. Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 148, 149.

41) Vidi: R.S. Belkin: Kriminalistika, Ot teorii k praktike, Moskva, 1988., str. 45.

se o razlikovanju predmeta ekspertize, s jedne strane na rodove, grupe i vidove, i sa druge strane na apstraktni i konkretni predmet ekspertize, koje je različito i izvršeno na osnovu različitih kriterijuma.

Rodove i vrste predmeta ekspertize određuje vrsta stručnih znanja koja se primenjuju u okviru ekspertize, objekti ekspertize i pitanja postavljena ekspertu, koji su uvek konkretni i mogu se kretati samo u određenim granicama. U okviru svakog tako određenog roda ili vrste ekspertize, može se razlikovati apstraktni i konkretni predmet veštačenja. Šta će u određenom veštačenju biti konkretan predmet veštačenja jednog roda, određuju pitanja postavljena veštaku, odnosno ekspertizni zadatak.

U slučajevima, u praksi najčešćih veštačenja, koja ZKP-e posebno normira, predmet veštačenja je u izvesnoj meri konkretizovan već odgovarajućim normama.

Tako, kada se preduzima pregled i obdukcija leša, veštaku se nalažu da u svom mišljenju navede šta je neposredni uzrok smrti, šta je taj uzrok izazvalo i kada je smrt nastupila. Ako je na lešu nadjena jedna povreda, veštak treba da ispita da li je tu povredu naneo neko drugi, i ako jeste, čime, na koji način, koliko vremena pre nastupanja smrti i da li je ona prouzrokovala smrt. Ako je nadjeno više povreda, treba ispitati da li je svaka izvršena istim sredstvom, koja od njih je prouzrokovala smrt, a ako je više povreda bilo smrtonosno,

koje su svojim skupnim delovanjem bile uzrok smrti.

Posebno je potrebno ispitati da li smrt nije nastupila zbog ličnog svojstva ili naročito stanja organizma povredjenog, ili zbog slučajnih okolnosti, ili okolnosti pod kojima je povreda izvršena, kao i da li je blagovremeno pružena pomoć mogla otkloniti smrt (čl. 54. ZKP-a).

Pri pregledu i obdukciji začetka, veštak treba da ispita njegovu starost, sposobnost za vanmaterični život i uzrok izumiranja, a kod pregleda i obdukcije novorođenčeta, da li je rođeno živo ili mrtvo, da li je bilo sposobno za život, koliko dugo je živelo, i vreme i uzrok smrti (čl. 255. ZKP).

U sudsko-toksikološkim veštačenjima sumnjivih materija, veštačenjem treba ustanoviti vrstu, količinu i dejstvo nadjenog otrova, a ako je otrov nadjen u lešu, ako je moguće, i količinu upotrebljenog otrova (čl. 256. ZKP).

Prilikom veštačenja telesnih povreda, veštak treba tačno da opiše povrede, da se izjasni o težini i vrsti svake pojedine povrede, kao i o njihovom ukupnom dejstvu obzirom na prirodu i okolnosti konkretnog slučaja, odnosno da utvrdi kakvo dejstvo povrede te vrste obično imaju, delovale u konkretnom slučaju, čime su nanešene i na koji način (čl. 257. ZKP).

U veštačenju duševnog zdravlja veštak treba da ustanovi postojanje duševnih poremećaja, njihovu prirodu, vrstu, stepen i trajnost poremećenosti, da da svoje mišljenje o tome kakav je uticaj takvo duševno stanje imalo,

i kakav još ima, na shvatanje i voljne postupke okrivljenog, kao i da li je, i u kojoj meri, poremećaj postojao u vreme izvršenja krivičnog dela⁴²⁾.

10.1.2.2. Struktura predmeta veštačenja

Posebno pitanje koje treba raspraviti u vezi predmeta veštačenja jeste pitanje njegove strukture. Ovo pitanje je sporno i vrlo retko razmatrano kod predmeta dokazivanja, dok je u vezi predmeta veštačenja u nama dostupnoj literaturi ostalo sasvim nezapaženo.

U raspravi o činjenicama koje čine strukturu predmeta dokazivanja kao najprihvatljivije shvatanje označili smo ono po kome u predmet dokazivanja ulaze samo pravno relevantne činjenice, a ne i indicije i pomoćne činjenice, jer one predstavljaju sredstvo dokazivanja, ono čime se dokazuje predmet dokazivanja.

U slučaju predmeta veštačenja, radi se o činjenicama koje čine deo predmeta dokazivanja. Te činjenice, kao i sve činjenice koje tvore predmet dokazivanja, podležu dokazivanju, ali na specifičan način, primenom stručnog vanpravnog znanja i posebnom tome odgovarajućom dokaznom radnjom - veštačenjem.

Iz tih razloga, na isti način mogla bi da bude određena i struktura predmeta veštačenja. Međutim,

42) Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 253 i dalje.

i kakav još ima, na shvatanje i voljne postupke okrivljenog, kao i da li je, i u kojoj meri, poremećaj postojao u vreme izvršenja krivičnog dela⁴²⁾.

10.1.2.2. Struktura predmeta veštačenja

Posebno pitanje koje treba raspraviti u vezi predmeta veštačenja jeste pitanje njegove strukture. Ovo pitanje je sporno i vrlo retko razmatrano kod predmeta dokazivanja, dok je u vezi predmeta veštačenja u nama dostupnoj literaturi ostalo sasvim nezapaženo.

U raspravi o činjenicama koje čine strukturu predmeta dokazivanja kao najprihvatljivije shvatanje označili smo ono po kome u predmet dokazivanja ulaze samo pravno relevantne činjenice, a ne i indicije i pomoćne činjenice, jer one predstavljaju sredstvo dokazivanja, ono čime se dokazuje predmet dokazivanja.

U slučaju predmeta veštačenja, radi se o činjenicama koje čine deo predmeta dokazivanja. Te činjenice, kao i sve činjenice koje tvore predmet dokazivanja, podležu dokazivanju, ali na specifičan način, primenom stručnog vanpravnog znanja i posebnom tome odgovarajućom dokaznom radnjom - veštačenjem.

Iz tih razloga, na isti način mogla bi da bude određena i struktura predmeta veštačenja. Međutim,

42) Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 253 i dalje.

predmet veštačenja se često tiče drugih dokaza (falsifikovana isprava, daktiloskopski tragovi) u kojima su kao nosiocima sadržane relevantne informacije, čije značenje nije moguće na drugi način rastumačiti i dešifrovati osim veštačenjem. U tom smislu, stav da predmet veštačenja čine samo odlučne činjenice koje se dokazuju, a ne i one pomoću kojih se dokazuje, ne odražava adekvatno stvarnu strukturu predmeta veštačenja.

Obzirom na to da se u krivičnom postupku veoma često veštače drugi dokazi, moglo bi se tvrditi da strukturu predmeta veštačenja čine, kako odlučne činjenice, tako i dokazne činjenice, iz čega proizilazi da se veštačenjem dokazuju dokazi, odnosno da je nemoguće dosledno razgraničiti predmete i sredstva dokazivanja.

Sa stanovišta formalne logike ovaj stav je neodrživ. Međutim, višestruka međusobna uslovljenost i povezanost svih pojava, stvari, i događaja u realnom svetu, određenim činjenicama objektivno pridaje višestruko značenje. Zbog toga jedna ista činjenica, zavisno od situacije i ugla pod kojim se sagledava, dobija različitu funkciju.

Savremena nauka krivičnog procesnog prava ne smatra da je jedina relevantna veza činjenica u krivičnom postupku uzročno-posledična, već, uvažavajući svestranu objektivnu međuzavisnost, ističe i niz drugih tipova veza značajnih za dokazivanje.

43) V.Vodinević: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 450-474.

Tako i veza odlučne i dokazne činjenice nije uvek kazualna, a dokazna činjenica nije uvek posledica glavne činjenice kao uzroka, zbog čega svako dokazivanje ne može da se zasniva isključivo na dokazivanju glavne činjenice polazeći od dokazne činjenice.

U osnovi, prema vladajućem shvatanju dela krivično procesne teorije i kriminalistike, koje se bave problematikom dokazivanja, moguće je razlikovati četiri osnovna tipa veze dokazne i glavne činjenice:

1. glavna činjenica (thema probandi) jeste uzrok dokazne činjenice, pa je utvrđivanjem dokazne činjenice moguće utvrditi i postojanje glavne činjenice (npr. tragovi krvi su rezultat izvršenog ubistva);

2. dokazna činjenica predstavlja uzrok glavne (sporne) činjenice, (ubistvo iz mržnje);

3. i glavna i dokazna činjenica su jedna ista posledica zajedničkog uzroka (netrpeljivost, mržnja i svadje, u slučaju pretnje ubistvom i ubistva su zajednička posledica i uzrok i za jedno i drugo);

4. dokazna činjenica predstavlja jedan od uslova krivičnog događaja, odnosno glavne činjenice (npr. tragovi provalnikovih cipela na mestu provalne kradje) nisu ni uzrok ni posledica izvršenja, ali su kao indicija prisutnosti na licu mesta uslov bez koga nema ni izvršenja krivičnog dela)⁴⁴⁾

44) A. Žirjaev: Teorija uli, str. 49-51; Navedeno prema: V. Vodinelic: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 1107; Vidi: M. S. Strogovič: Materialnaja istina i sušabenie dokazateljstv v sovetskom ugolovnom processu, Moskva, 1955., str. 351; R. S. Belkin: Sobiranje, ocenka i isledovanie dokazateljstv, Moskva, 1966., str. 75-80.

Dakle, sasvim je moguće da, zavisno od konkretne situacije, jedna ista činjenica ima različito i višestruko značenje, zbog čega je i pojavljivanje jedne činjenice u istom krivičnom postupku i kao odlučne, odnosno kao dela predmeta dokazivanja, i kao dokazne, kojom se utvrđuju druge važne okolnosti, samo prividno kontradiktorno.

Sa druge strane, u slučaju veštačenja drugog dokaza (npr. stvarnog dokaza - veštačenje tragova krvi na orudju kojim je krivično delo izvršeno), takav stvarni dokaz nije predmet veštačenja, već objekat veštačenja. Predmet veštačenja u ovom slučaju jesu relevantne činjenice sadržane u promenama na takvom predmetu kao objektu veštačenja, nastale izvršenjem krivičnog dela, a čije se pravo značenje ne može ustanoviti bez primene odgovarajućeg stručnog znanja.

10.2. Objekat veštačenja

10.2.1. Razgraničenje objekta i predmeta veštačenja

Izrazi objekat i predmet u svakodnevnom govoru najčešće se upotrebljavaju kao sinonimi. Kada se govori o predmetu veštačenja ili objektu veštačenja, misli se na dva odvojena i različita pojma. Leksičko tumačenje ovih izraza dopušta i opravdava takvo razlikovanje, jer izraz predmet, između ostalog, znači i sve ono što postoji

kao materijal za zapažanje, proučavanje i donošenje zaključaka, dok se objekat tumači kao stvar, predmet ili biće na koje je upravljena pažnja ili posmatranje⁴⁵⁾.

Za razliku od predmeta veštačenja, koji smo odredili kao sve relevantne činjenice i okolnosti koje se u krivičnom postupku mogu i moraju ustanovljavati jedino primenom posebnog stručnog znanja, odnosno veštačenjem, objekat veštačenja shvatamo pre svega kao materijalni predmet, kao stvar ili biće na koji je usmerena pažnja i, uopšte, delatnost veštačenja radi ustanovljavanja važnih činjenica koje čine predmet veštačenja.

To svakako ne mogu da budu bilo koji predmeti, već samo oni pribavljeni na način određen zakonom, i koji su nosioci ili u sebi sadrže podatke koji ulaze u predmet veštačenja, i to na takav način da drugim dokaznim sredstvima njihovo pravo značenje, osim veštačenjem, nije moguće otkriti. Objekte veštačenja, dakle, možemo odrediti kao stvari, materijalne predmete, živa bića ili leševe koji su nosioci dokaznih informacija koja ulaze u predmet veštačenja⁴⁶⁾.

U tom smislu, objekte ekspertize određuje i V.M. Galkin: "Razjašnjenje suštine objekata ekspertize dozvoljava i potpunije određjenje predmeta ekspertize, uvek povezanog sa određenim objektom (npr. određeni

45) Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 859, 908.

46) Vidi: R.S. Belkin: Kriminalistika: Problemi i tendencii, perspektivi od teorii k praktike, Moskva, 1988., str. 65. A. Vinberg, N. Malakovskaja: Razgraničenje predmetov, metodov, i objektov sulabenihi ekspertiz, Socialističeskaja zakonitost, 8/78.

pucanj, hitac koji čini predmet balističke ekspertize neodvojivo je vezan sa oružjem kao objektom ekspertize. Objekat, ili objekti ekspertize su materijalni nosioci onih okolnosti krivičnih dela koji treba da se veštači... Na taj način činjenice u vezi kojih ekspert daje zaključak u rezultatu istraživanja čine oblast predmeta ekspertize, a činjenice koje služe kao sredstvo raspoznavanja prvih, obrazuju oblast objekata ekspertize. U tome se sastoji odnos predmeta i objekta ekspertize"⁴⁷⁾.

Mislimo da se objekat ekspertize ipak ne može označiti kao sredstvo za ustanovljavanje činjenica koje ulaze u predmet veštačenja. Njegov odnos prema predmetu veštačenja adekvatnije odražava tvrdnja da je on nosilac okolnosti koje čine predmet veštačenja i koje se posebnim metodom i posebnim sredstvima (instrumentima) ispituju da bi se ustanovilo njihovo pravo značenje.

D.Dimitrijević s pravom iznosi da takva materijalna stvar, mesto ili živo biće, dakle objekat veštačenja, može biti veštačen, kako zbog tragova na njemu, tako i zbog posebnih obeležja i svojstava, kao i pojava i procesa sa kojima je povezan. Međutim, D. Dimitrijević poistovetuje predmet veštačenja i objekat veštačenja: "Predmet veštačenja mogu biti mesto, stvari i živa bića sa težištem na spornim činjenicama istaknutim u krivičnoj stvari. Predmet može biti izložen veštačenju zbog tragova na njemu, zbog vlastitih obeležja i svojstava,

47) V.M. Galkin: Sredstvo dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 45.

kao i zbog pojava i procesa u vezi s njim"⁴⁸⁾.

Očito je da se ovde radi o objektu, a ne o predmetu veštačenja, ali kako se dokazna teorija nije posebno bavila ovim problemima, niti je razjasnila njihovu vezu i razlike terminološka sličnost izraza "predmet" i "objekat", u nedostatku detaljnije analize može da navede na njihovo poistovećivanje.

Čak i norma ZKP-a koja nalaže veštaku da "pregleda predmete veštačenja u prisustvu organa koji vodi postupak i zapisničara..." (čl. 246. ZKP), govori o predmetu veštačenja kao materijalnim predmetima, stvarima, odnosno kao objektu veštačenja.

Sledeći zakonsku normu i Z. Simić-Jekić poistovećuje predmet veštačenja i oblast veštačenja, i u smislu objekta veštačenja upotrebljava i izraz predmet, i izraz objekat, ili izričito navodi da su predmeti objekti veštačenja, a ono, što u ovom radu tumačimo kao predmet veštačenja, naziva sadržinom veštačenja: "Za razliku od predmeta veštačenja koji označava objekat posmatranja veštaka (leš, određeni predmet, duševno zdravlje okrivljenog, telesne povrede), sadržaj veštačenja predstavlja skup svih činjenica, odnosno pravac i obim veštačenja određen od strane suda postavljanjem određenih pitanja veštaku"⁴⁹⁾.

Objekti veštačenja mogu da budu veoma različiti i neizvodljivo je nabrojanje svih mogućih objekata

48) D. Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1980., str. 200.

49) Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 252, 253.

ekspertize. To mogu da budu najrazličitiji materijalni predmeti, mesta, žive osobe, leševi. U slučaju lica koja su podvrgnuta veštačenju (sudsko-psihološkom, sudsko-psihijatrijskom, sudsko-medicinskom itd.), može se, u skladu sa njihovom pozicijom krivično procesnih subjekata u krivičnom postupku, govoriti i kao o pasivnim subjektima u veštačenju⁵⁰⁾.

10.2.2. Procesi i pojave kao objekti veštačenja

U procesnoj teoriji postoji spor u vezi pitanja da li i događaji, procesi i pojave mogu da budu objekat veštačenja.

N.Selivanov ističe: "U pravnoj literaturi može se sresti i sledeće mišljenje: Uporedo sa konkretnim predmetima, objekti ekspertiznog istraživanja mogu da budu različiti procesi, događaji, pojave i dejstva. Međutim, treba razlikovati objekte utvrđivanja samo u gnoseološkom, a ne u pravnom smislu, i radi ne mešanja pojmova predmet i objekat ekspertize, celishodno je poslednje ograničiti samo na materijalne predmete. Međutim, takvom rasudjivanju ne nedostaje i logička uskladjenost. Ukoliko se pod pravnim objektom podrazumeva objekat koji se izučava u okviru ekspertizne procedure regulisane pravnim pravilima, sleduje da se i takav objekat spoznaje može

50) D. Dimitrijević: op.cit., str. 200.

nazvati, kao proces pojava, rešavanje, izučavanje u skladu sa pravnim pravilima ekspertize. Pripisivanje broju pravnih objekata samo predmeta sa statusom prava i dokaza, znači iskustveno, proizvoljno i, kao posledica toga, netačno ograničavanje kruga objekata spoznaje pri izvodjenju sudske ekspertize. Neretko pri izvodjenju sudsko-tehnološke ekspertize kao neposredno objekat istraživanja javlja se proces proizvodnje na određenoj tehnološkoj liniji, a ipak tu se ne ispituje sveukupnost statične industrijske opreme, već mehanizam u svojoj dinamici, tj. procesu eksploatacije⁵¹⁾. Suprotno ovom stavu, V.M. Galkin smatra da pojave i procesi ne mogu da budu objekti veštačenja, i da se njihovim uvrščivanjem u objekat veštačenja zapravo mešaju pojmovi predmet veštačenja i objekat veštačenja⁵²⁾.

Smatramo da su pojave, događaji, procesi najčešći predmet veštačenja i da ne mogu da budu objekti veštačenja.

Objekti veštačenja nisu predmeti sasvim isključeni iz određene sredine. To nisu stvari same po sebi, izolovane od lica koja se njima koriste, od drugih predmeta sa kojim su u vezi, nezavisni od mesta na kome se nalaze, odnosno na kome su nadjeni u vremenu relevantnom za krivični postupak, i nezavisni od procesa i pojava koji se u vezi sa njima odvijaju.

51) N.A. Selivanov: Spronie voprosi sudabenoj ekspertiz, socialističn-skaja zakonitost, 5/80; Slično: R.S. Belkin: Kriminalistika, Moskva, 1988., str. 66, 67.

52) V.M. Galkin: op.cit., str. 47.

Objekti veštačenja su predmeti, bilo zbog toga što na sebi nose relevantne tragove, ili što imaju određena svojstva od interesa za krivični događaj i samo veštačenje, ili što su u vezi sa nekim relevantnim pojavama i procesima.

Čak i ako, kao sporno, izostavimo pitanje da li je pojava, proces ili događanje od značaja za konkretno veštačenje, predmet veštačenja ili objekat veštačenja, postavlja se pitanje kako se takav proces ispituje u postupku veštačenja ako ne na osnovu mesta na kome se odvija, predmeta posredstvom kojih se odigrava, lica koja u njemu učestvuju, odnosno na osnovu svega onoga što čini objekat veštačenja.

Tako i sudsko tehnološko veštačenje procesa proizvodnje u određenom tehnološkom segmentu znači ispitivanja ukupne dinamike određenih postrojenja, industrijskih mašina, dakle određenih materijalnih objekata, ne statičnih i od celine izolovanih, nego upravo u karakterističnom procesu eksploatacije. To znači da neposredni objekat veštačenja nije samo proces rada, nego određeni materijalni objekat, industrijska postrojenja u tom procesu. Sa druge strane, suprotno tvrdnji N.A. Selivanova, mišljenje da specifičnost spoznaje u krivičnom postupku, o čemu je već bilo reči u ovom radu, nalaže pristupanje objektu spoznaje isključivo u formi određenoj zakonom, ne omogućava razlikovanja objekata spoznaje i objekta veštačenja.

10.2.3. Objekti veštačenja i ekspertizni materijal

Objekte veštačenja treba razlikovati od materijala ekspertize odnosno od materijala krivične stvari. Ekspertizni materijal je deo materijala krivične stvari i uključuje u sebe materijale od značaja za traženu ekspertizu i to, kako objekte koji se istražuju i upoređuju, tako i druge materijale krivičnog dela čije je upoznavanje potrebno i korisno za uspešno izvodjenje ekspertize⁵³⁾.

Objekti veštačenja su, dakle, deo materijala ekspertize koji se neposredno u veštačenju ispituje i istražuje, za razliku od drugih objekata i podataka, koji su takodje deo ekspertiznog materijala, ali neposredno ne podležu veštačenju, već njihovo poznavanje koristi veštaku i stvaranju nalaza i mišljenja.

Koji će deo ukupnog materijala krivične stvari u konkretnom slučaju sačinjavati ekspertizni materijal, zavisi od konkretnih okolnosti. Najveći broj autora, smatra da veštaka ne treba upoznati sa svim materijalima krivične stvari, jer to, ne samo da ne pomaže stvaranju nalaza i mišljenja i uspešnom odvijanju ekspertize, nego može sugestivno da deluje na veštaka i negativno da

53) Sr. Borodin, A.J. Palijašvili: Voprosi teorii i praktiki sudabenoj ekspertizi, Moskva, 1963., str. 41; A.J. Palijašvili: Ekspertiza v sude po ugolovnim delam, Moskva, 1973., str. 48.

utiče na proces stvaranja njegovog slobodnog uverenja⁵⁴⁾.

Načelo upoznavanja veštaka sa materijalima krivične stvari u meri koja ne utiče na njegovu samostalnost, polazi od ovih shvatanja i materijal veštačenja ograničava na objekte na kojima se neposredno vrši veštačenje, a naone okolnosti krivične stvari koje su u relevantnoj vezi sa objektima ekspertiznog ispitivanja⁵⁵⁾. Iz tih razloga ZKP dopušta veštaku da prisustvuje uviđaju, rekonstrukciji ili drugoj istražnoj radnji ili da razmatra spise, pri čemu može tražiti da mu se razjasne određene okolnosti od značaja za kasniju ekspertizu.

Da bi bili objekti veštačenja, relevantni objekti moraju prethodno da budu fiksirani u odgovarajućoj procesnoj formi, što znači da pojam objekta ekspertize osim informacione, spoznajne, uključuje u sebe i procesnu komponentu (zahtev da je pribavljen na procesno dozvoljen način)⁵⁶⁾.

54) V. Bayer: Jugoslavensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 200; B. Marković: O dokazima, Beograd, 1908., str. 162-163., H. H. Kühne: Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 280; C. Bertel: Grundriss des österreichischen Strafprozessrechts, Wien, 1973., str. 15; V. M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 28; G. A. Cimakurdize: Procesualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističeskoj ekspertizi v teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 142; Sr. Borodin, A. J. Palijašvili: Voprosi teorii i praktiki sudabenoj ekspertizi, Moskva, 1963., str. 42; A. J. Palijašvili: Ekspertizi v sude po ugovnim delam, Moskva, 1983., str. 50.

55) V. Vodinelić: Krivično procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/82.

56) R. S. Belkin: Kriminalistika, Moskva, 1988., str. 66; Kriminalistika socialističeskih stran, Grupa autora u redakciji A. J. Földin, Moskva, 1986., str. 272; H. Bremer: Der Sachverständige, Heilderberg, 1975., str. 21, 23.

10.2.4. Problem originalnosti i autentičnosti objekata veštačenja

Kriminalistika upućuje na pažljivo pridržavanje posebnih pravila o fiksiranju relevantnih objekata, uzimanju uzoraka, pakovanju, pripremanju za ekspertizu, različitih za različite vrste objekata. ZKP u vezi objekata veštačenja propisuje obavezu za veštaka da pregleda predmete za veštačenje u prisustvu organa koji vodi postupak i zapisničara, osim ako su za veštačenje potrebna dugotrajna ispitivanja, ili ako se ispitivanja vrše u ustanovi, odnosno državnom organu, ili ako to traže obziri morala. Ako je potrebno da se izvrši analiza neke materije, veštaku će se, ako je to moguće, staviti na raspolaganje samo deo materije, a ostatak će se u potrebnoj količini obezbediti za slučaj naknadnih analiza⁵⁷⁾.

Osnovni problemi objekata veštačenja, od uticaja i na ukupan rezultat ekspertize, odnosi se na njihovu originalnost, autentičnost i protek vremena od pronalaženja i fiksiranja objekta do njegovog ekspertiznog ispitivanja.

Originalnost i autentičnost objekata ekspertize znači da se kao objekti ekspertize mogu pojaviti upravo oni koji nose potrebne informacije, i to u nepromenjenom obliku. Međutim, najčešće od izlaska na lice

57) B. Petrić: Komentar zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982., str. 652; J. Pavlica, N. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 376; Löwe-Rosenbert, op.cit., str. 80.

mesta do samog veštačenja prodje dosta vremena a konkretni objekat se, na više ili manje adekvatan način, izdvaja iz sredine u kojoj je nađen, pakuje, transportuje, a o njemu odlučuje više lica (OUP, istražni sudija, veštak). Zbog svega toga postavlja se pitanje promena koje na njemu nastaju i njihovog uticaja na krajnji rezultat veštačenja.

Pravilnim uzimanjem uzoraka ili neutralnih komparativnih uzoraka, pakovanjem, stručnim transportovanjem, i ako je potrebno stvaranjem stvarnog izvedenog dokaza, menjanje objekata ekspertize se kontroliše i svodi na najmanju meru. Obzirom na sve to, kao i na pretežno laboratorijski karakter veštačenja, posebno kriminalističkih ekspertiza, veštak vrlo retko dolazi u kontakt sa objektom u njegovom neposrednom obliku i neposrednom okruženju, što pri tom može da ima uticaj i na davanje nalaza i mišljenja i u startu pruža manje mogućnosti predstojećoj ekspertizi.

U tradicionalnim veštačenjima veštak ne zapaža objekte ekspertize u njihovoj prirodnoj sredini, u određenom prostoru i odnosima sa drugim stvarima i licima, zbog čega je najčešće u situaciji da ispituje i ceni samo njegova pojedina i izolovana svojstva. Nova veštačenja, imajući u vidu sve kompleksne ekspertize a posebno situacionu ekspertizu, imaju za predmet svog ispitivanja, ne pojedinačna obeležja, već određeni kompleks relevantnih promena i obeležja na objektu i zahtevaju pristupanje objektu veštačenja u njegovoj prirodnoj sredini.

Sve nedostatke, promene usled protoka vremena u materijalu za ekspertizu, koji u startu bitno ograničavaju rezultat veštačenja, može da eliminiše situacija lica mesta fiksirana situacionom ekspertizom. Situaciona ekspertiza je, izmedju ostalog, karakteristična po svom objektu istraživanja, a to je lice mesta, odnosno sistem promena, tragova i predmeta u određenom prostoru, nastalih izvršenjem krivičnog dela koje se istražuje u neposrednom obliku, i to pre isteka kritičnog gnoseološkog vremena, dok relevantne promene još postoje u nepromenjenom konkretnom identitetu, koji je i jedini dokazno relevantan.

10.2.5. Objekat veštačenja kod veštačenja na osnovu spisa

Osim slučajeva kada je konkretan objekat ekspertize dostupan veštaku, bilo neposredno ili posredno, postoje situacije kada objekat veštačenja više nije dostupan (uništen, bitno izmenjen, nedostupan), pa se veštačenje vrši na osnovu spisa.

To će biti slučaj, na primer, kod nepravne ponovne ekspertize, ili već u prvoj ekspertizi (npr. veštačenje telesnih povreda na osnovu dokumentacije i drugih podataka u spisima, čl. 257. ZKP-a), ali uvek kada zaista nema nikakvih drugih uslova za neposredno ekspertizno ispitivanje samog objekta.

Ne može se reći da su pravi objekti ekspertize u ovim situacijama spisi na osnovu kojih se vrši ekspertiza, jer bi to mogao da bude slučaj kod npr. grafoskopske ekspertize ili tehničke ekspertize dokumenata. Objekat veštačenja kod veštačenja na osnovu spisa isti je kao i kod veštačenja neposrednog objekta, ali neposredno nije dostupan, već se o njemu i njegovim obeležjima saznaje posredno, putem spisa.

Ako se uzme u obzir da problemi neposrednog i autentičnog objekta ekspertize postoje, zbog načina pribavljanja i fiksiranja, i onda kada je objekat neposredno dostupan, situacija u kojoj su njegova relevantna obeležja u takvom objektu nedostupna ekspertiznom ispitivanju, već su jedino zabeležena u spisima, još jače ističe ovaj problem. Postavlja se pitanje koliko su obeležja objekta verodostojno, potpuno i adekvatno preneti u spise.

Vrednost rezultata ekspertize na osnovu spisa, bez neposrednog uvida u objekte istraživanja, već na samom početku, drastično je smanjena. Može se pretpostaviti da ima slučajeva kada je bolje ne vršiti ekspertizu uopšte, nego je vršiti samo na osnovu spisa. Iz svih ovih razloga, veštačenje na osnovu spisa predstavlja izuzetak kome treba pristupiti samo u stvarnoj nuždi, onda kada drugačije zaista ne može da se postupi.

11. METODIKA PROCESA VEŠTAČENJA I KARAKTERISTIKE PROCESA EKSPERTIZNOG ISPITIVANJA

11.1. Pojam i sistem metoda ekspertiznog ispitivanja

Izvodjenje veštačenja u krivičnom postupku ima dve osnovne komponente: stručnu delatnost veštaka i poštovanje procesnih uslova određenih zakonom¹⁾. Samo ekspertizno istraživanje, koje obavlja veštak i do koga je došlo postupanjem organa krivičnog postupka i veštaka u skladu sa zakonskim normama, potčinjeno je, pre svega, specifičnim pravilima i metodologiji konkretne stručne delatnosti. Osim stručne delatnosti koju veštak mora da obavi koristeći znanje određene specijalnosti, ekspertizno ispitivanje, koje je u osnovi saznajni proces, podleže i opštim metodima naučnog saznanja.

U tom smislu, metodiku ekspertiznog istraživanja, označavamo kao kombinaciju opštih metoda saznanja (logičkih i empirijskih) i specifičnih stručnih metoda, kao i posebnog instrumentalnog metoda konkretne stručne, odnosno naučne discipline, primenjenog na konkretan ekspertizni materijal u uslovima koje predviđa krivična procedura²⁾.

1) D. Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1982., str. 204.

2) R. S. Belkin: Kriminalistika, problemi tendencii, perspektivi od teoriji ka praktiki, Moskva, 1988., str. 69; Kriminalistika socialističeskih stran, Grupa autora u redakciji A. J. Koldin, Moskva, 1986., str. 277; I. Vakarelski: Kriminalistika, Sofija, 1982., str. 74; Vidi: A. R. Šljahov: Puti povišenja roli sudabenoj ekspertizi, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 2/79; A. J. Vinberg, N. Malahovskaja: Razgraničenje predmetov metodov i objektov sudabenihi ekspertizi, Socijalističeskaja zakonitost 8/88.

Osnovni opšti metod saznanja, kao takav od značaja i za krivični postupak i veštačenje, jeste stvarna dijalektička metoda, odnosno dijalektičko-materijalistička metoda. Osnovne postavke ove metode, međusobna uslovljenost i povezanost svih stvari i pojava, kao i stav da u objektivnoj stvarnosti nema apsolutno opštih i konačnih granica, da stvari nigde nisu apsolutno metafizički odvojene, već su uvek u međusobnoj bližoj ili daljoj, čvršćoj ili slabijoj vezi, bilo sadržajno-materijalnoj, bilo prostorno-vremenskoj, kauzalnoj ili nekoj drugoj, od značaja su i za svako konkretno veštačenje.

Veštak u svakom slučaju mora da uvažava činjenicu da stvari nisu mehanički sklop, prost element, izolovan i u sebe zatvoren, već unutrašnje organsko jedinstvo, različitih, suprotnih, pa čak i protivurečnih činilaca koji i sami u sebi sadrže različite strane u dijalektičkoj vezi. Zbog toga ne postoje nikakvi prosti, prosto-identični elementi, nego svaki element čini stvarno jedinstvo i dijalektičku istovetnost različitih odredaba. Sve pojave objektivno se nalaze u neprekidnom, razvojnom kretanju, ne samo u statičnim razlikama i unutarnjim suprotnostima, već i u neprekidnom menjanju prelaženjem jednih u druge i razvijanju novih³⁾.

Osnovne posebne metode saznanja opšte materijalističko-dijalektičke metode, jesu analiza, sinteza, apstrakcija, konkretizacija, generalizacija i specijali-

3) B. Šešić: Opšta metodologija, Beograd, 1980., str. 11-17;
Vidi: R. Lukić: Opšta metodologija, Beograd, 1980., M. Pečujlić:
Metodologija društvenih nauka, Beograd, 1981.

zacija, kao i logičke metode indukcija i dedukcija. Od značaja za konkretno veštačenje jesu i opšte eksperimentalne metode (opažanje, eksperiment, upoređivanje).

Analiza svake od ovih metoda prelazi okvire ovog rada, ali bitno je naglasiti njihov značaj za krivični postupak, pa i za veštačenje, kao njegov deo.

Do sticanja svih ovih metoda u krivičnom postupku dolazi zbog toga što krivični postupak u suštini predstavlja dokazivanje, odnosno proces spoznaje u specifičnim, normativno datim, uslovima⁴⁾.

"Dokazivanje je krajnja jedinstvena složena metoda saznanja u kojoj se stižu svi posebni metodski postupci i sve posebne metode: analiza i sinteza, generalizacija i apstrakcija, indukcija i dedukcija, definicija i klasifikacija, kao i svi oblici mišljenja, poimanje, sudjenje zaključivanje. Dokazivanje je vrhovna metoda saznanja... izvodjenje istinitosti pojedinih stavova na osnovu činjenica ili na osnovu ranije utvrđenih i istinitih stavova"⁵⁾.

Kako u veštačenju u krivičnom postupku mogu biti primenjene, zavisno od konkretne situacije, stručna znanja iz bilo koje oblasti nauke, tehnike, umetnosti i zanatstva, tako i njihovi specifični metodi, opšti i instrumentalni, čine deo sistema metoda ekspertiznog istraživanja.

4) J. Rödig: Die Theorie gerichtlichen Erkenntnisverfahren, Berlin, 1973., str. 3, 5; vidi: A. G. Filipov, A. Ž. J. Černičev: Ključni problemi metodike istraživanja krivičnih dela, Izbor, 4/82.

5) B. Šešić: op.cit., str. 140.

Opštu metodiku sudskih ekspertiza dakle, sačinjavaju: opšti i naučni metodi, posebni empirijski metodi saznanja (opažanje, eksperiment, rekonstruisanje, uporedjivanje), posebni logički metodi (analiza i sinteza, indukcija i dedukcija), specifični metodi konkretnih nauka, i, za to neophodna, odgovarajuća tehnička sredstva i instrumenti⁶⁾.

Nabrajanje i dosledno klasifikovanje svih specifičnih metoda primenjivanih u krivično procesnim ekspertizama nije moguće, i procesna literatura to i ne čini, tim pre što i problematiku metodike veštačenja izuzetno retko razmatra. I teorijski i praktični učinak takvog pokušaja je bez krupnijih posledica, jer gotovo sve oblasti ljudskog znanja i umeća mogu da daju svoj doprinos borbi protiv kriminaliteta, bilo kroz veštačenja, bilo na drugi način⁷⁾.

Tako metode matematičkih nauka zbog širokih mogućnosti primene i egzaktnosti predstavljaju osnov mnogih veštačenja (antropometrijskih, daktiloskopskih, balističkih, grafoskopskih, trasoloških, autotehničkih itd.). Na primer, kod veštačenja rukopisa grafoskopska, grafometrijska, i savremena grafička metoda u osnovi imaju matematičke, geometrijske metode.

Veliki broj veštačenja bazira se na fizičkim metodama. U slučaju mikrotragova i mikrokoličina odre-

6) I. Vakarelski: Kriminalistika, Sofija, 1972., str. 74; Kriminalistika socialističeskih stran, Grupa autora u redakciji A. J. Koldin, Moskva, 1987., str. 277.

7) Vidi: Ž. Aleksić, Naučno otkrivanje zločina, Beograd, 1972., str. 80; Požar i eksplozije, Beograd, 1982., str. 281, 282; A. R. Šljahov: Put i povišenja rolj sušabenoj ekspertizi, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 2/78

djenih materijala, gde su lupa, mikroskopi, obični, komparativni ili elektronski, nezamenjivi, primenjene su metode i znanja optike.

Slično je pri veštačenju krvnih mrlja, dokumenata, spornih tekstova. Neka veštačenja (npr. veštačenja metalnih predmeta, boja, dokumenata) nemoguća su bez spektografskih metoda, koji su u osnovi metode fizike. Primena infracrvenih ultravioletnih zraka, korišćenje obojenih filtera (npr. veštačenje maraka, novčanica, slika itd.), bazira se takodje na posebnim metodama fizike.

Hemijske i fizičko-hemijske metode primenjuju se pri ispitivanju metala, zemlje, stakla, tragova baruta, mastila, otrova, itd. Veštačenja papilarnih linija, nokata, tragova zuba, baziraju se na opštim biološkim saznanjima. U osnovi veštačenja krvnih mrlja, sperme, kose, dlaka, takodje su posebne biološke metode.

Kao veštaci u savremenom krivičnom postupku, nasuprot prošlim vremenima kada je veštak najčešće bio lekar, mogu da se pojave psiholozi, psihijatri, psihoanalitičari, fizičari, knjigovođe, hemičari, mineralozi, antropolozi, veterinari, zoolozi, botaničari, antropometrijski veštaci, bakteriolozi, inženjeri građevinarstva, tehnologije, arhitekture, geolozi, pedagozi numizmatičari, balističari, istoričari, meteorolozi, itd. itd.

Svaka od ovih specifičnih metoda ili (u slučaju kompleksne ekspertize) primena više njih zajedno na jednom objektu ekspertize, u konkretnom slučaju upotpunjuju opšte metode saznanja i čini sistem metoda ekspe-

rtiznog istraživanja⁸⁾.

Pri tome treba naglasiti da najveći broj savremenih sudskih veštačenja nije moguće zamisliti bez korišćenja specijalnih instrumenata, zbog čega bitnu komponentu u metodologiji veštačenja zauzima i korišćenje specifičnog instrumentalnog metoda.

Kako se često radi o veoma skupoj, komplikovanoj i osetljivoj aparaturi, čije korišćenje zahteva posebnu obučenost i iskustvo, i ovde treba naglasiti da se adekvatno organizovana služba veštačenja (kroz institute, laboratorije, zavode), o čemu je već bilo reči, pojavljuje kao neophodna i za visok naučni nivo i kvalitet metodologije ekspertnog istraživanja, a time i za ukupni učinak ekspertizne delatnosti.

U okviru ekspertiznog istraživanja veštak može da koristi i više različitih metoda svoje discipline, bilo zbog toga što time postiže, shodno konkretnim prilikama i stanju objekata ekspertize, potpuniji uvid u sve bitne elemente istraživanja, ili se kombinacijom različitih metoda svoje struke koristi radi provere rezultata do kojih je došao.

U slučaju komisijske ekspertize, one koju vrši više eksperata istog profila nad istim materijalom, dajući

8) K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heidelberg, 1986., str. 10; H. J. Krauser: Verfahren zum Aufdecken von Tonband-Manipulationen, Archiv für Kriminologie, Band 172; 5-6/83; Juridičeskie osnovi primeneniia tehničeskoj sredstv v ugolovnom processe, Sovetskoe gosudarstvo i pravo 4/79; A. Guser: Sudšno-tehničeskaja ekspertiza dokumentov, Socialističeskaja zakonitost 7/78; A. M. Makarov: Ponjatie naučno-tehničeskih sredstv premjannjih v ugolovnom sudoproizvodstve, Vestnik moskovskogo univerzitetu 2/79.

odgovore na ista pitanja u zajedničkom zaključku koji svi potpisuju, može doći do primene različitih metoda iste specijalnosti. Kod kompleksnih ekspertiza također dolazi do primene više različitih metoda, ali ne u okviru jedne iste stručne oblasti, već se objekat ekspertize ispituje primenom različitih metoda iz raznih stručnih oblasti sa istim ciljem - davanjem odgovora na postavljena pitanja.

U vezi sa pitanjem metodologije sudskih ekspertiza postavlja se i problem kompleksnih istraživanja. Primena metoda različitih nauka u veštačenju jeste jedno od suštinskih obeležja kompleksne ekspertize, ali nameće se pitanje da li svaka sveukupnost metoda različitih naučnih disciplina čini obeležja kompleksne ekspertize, odnosno, sa stanovišta metodologije sudskih veštačenja, kakav značaj i koje sve forme može da ima primena različitih metoda⁹⁾.

I.F. Krilov smatra da treba razlikovati kompleksne metode istraživanja od kompleksne ekspertize. O kompleksnoj ekspertizi može biti reči kada u vršenju ekspertize sudeluju eksperti iz različitih oblasti nauke i tehnike, ali tako da svi odgovaraju na ista pitanja, stin što ista pitanja mogu rešavati samo specijalisti iz graničnih naučnih oblasti. Istraživanja koja vrše stručnjaci različitih, nesrodnih stručnih kompetencija, ne mogu se smatrati kompleksnom ekspertizom¹⁰⁾.

9) Vidi: V.E. Kornouhov: O metodologiji kompleksnih isledovanja v sudbenoi ekspertize, Pravovedenie, 5/81.

10) I. Krilov: Sudbnaja ekspertiza v ugolovnom processe, Lenjingrad, 1963., str. 208, 209.

V. I. Šikanov, smatra da zajedničko rešavanje zadataka od strane više eksperata na osnovu kooperacije znanja različitih oblasti nauke, pri čemu se njihovi metodi objedinjuju u cilju razrešenja postavljenih pitanja, čini kompleksnu ekspertizu. I. L. Petruhin naglašava

logičku povezanost samostalnih istraživanja iz različitih, graničnih područja nauke¹¹⁾.

V.M. Galkin smatra da u slučaju primene različitih metoda istraživanja, kompleksna ekspertiza postoji ako je "... neophodno ispitivanje nekog ili nekih objekata, ako je nemoguće i otežano izvođenje razdvojenih, samostalnih ekspertiza zbog nerazloživosti objekata istraživanja, mogućnosti njihovog povredjivanja u toku ispitivanja ili gubitka celokupnog objekta"¹²⁾.

J.K. Orlov nalazi da je reč o primenjivanju kompleksnog istraživanja u izvođenju sudskih ekspertiza u kompleksnoj ekspertizi, ukoliko svaki ekspert izvodi istraživanje u oblasti svoje naučne kompetencije, a u zaključku obavezno iznosi svoj rezultat, stin što svi veštaci u kompleksnoj ekspertizi vladaju specijalnim znanjima u vezi opšteg predmeta istraživanja¹³⁾.

V.E. Kornouhov navodi: "Kompleksni pristup, kao istraživačka strategija, ispoljava se u dve forme: uzajamno-pomagajućoj i uzajamno-obogaćujućih, i efektivno

11) I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 246.

12) V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 59.

13) Vidi: I.L. Petruhin: op.cit., str. 145.

ispunjava svoju gnoseološku funkciju samo pri postojanju objedinjujućih načela, u svojstvu koga nastupa i cilj istraživanja. Prva ima dva oblika: kompleksno-kooperativno i kompleksno-pomagajuće istraživanje, a druga samo kompleksno-integrativno tj. izvršavanje pograničnih problema metoda graničnih nauka... Kompleksni pristup sudskoj ekspertizi ne realizuje se samo kroz kompleksnu ekspertizu, nego i u drugim formama, pri tome svaka od njih doprinosi rešenju konkretnog zadatka, a u celini kompleksni pristup postizanju onih ciljeva koje je nemoguće ustanoviti pri pojedinačnom ispoljavanju i poznavanju određenih naučnih oblasti bez njihovog usaglašenog uzajamnog dejstva¹⁴⁾.

Očito da svako kompleksno istraživanje u okviru sudske ekspertize automatski ne znači kompleksnu ekspertizu, dok svaka kompleksna ekspertiza podrazumeva, između ostalog, i primenu metoda kompleksnog istraživanja.

Kod višestranog ispitivanja jednog, ili više povezanih objekata ekspertize, primenom znanja i metoda različitih specijalnosti, radi se o obavljanju jedne ekspertize od strane više eksperata različitih profila, ili istovremenom obavljanju više ekspertiza. U slučaju kompleksnog istraživanja u okviru kompleksne ekspertize, takvo istraživanje je organske prirode, kompaktnije je i diktirano je samom prirodom konkretnih ekspertiznih objekata,

14) V.E. Kornouhov: O metodologiji kompleksnih isledovanja v sudbenoi ekspertize, Pravovedenie, 5/81.

a ne strategijom izvođenja ekspertize ili nužnostima konkretne procesne situacije (npr. opasnost od odlaganja ili preobražaj objekata ekspertize).

Suština kompleksnog istraživanja u okviru kompleksne ekspertize jeste u tome što je jedan konkretan objekat ekspertize na različite načine povezan sa krivičnim delom i učinocem. Zbog toga takav objekat najčešće predstavlja sistem različitih informacionih jedinica, u vezi relevantnoj za krivični postupak i sudsku ekspertizu, baš zbog svoje uzajamnosti i povezanosti, što uslovljava i procesnu, metodološku, gnoseološku i organizacionu specifičnost ekspertize¹⁵⁾. Na primer, razlozi za izvođenje sudsko-medicinske-balističke ekspertize radi utvrđivanja poze povredjenog lica i položaja oružja napadača, proizilazi iz toga što se u kriminalistici tragovi odstrela, municija i oružje javljaju kao osnovni, a povrede, kao upoređujući objekat.

Sistem međuzavisnih relevantnih informacija sadržanih u jednom objektu na taj način nalaže i odgovarajuću metodologiju. Pravo, i pojedinačno i sveukupno, značenje informacionih jedinica može se utvrditi jedino primenom adekvatnih, dakle, srodnih, različitih specijalnih znanja i metoda.

15) Vidi: I.A. Kudrjavcev: Sušbenaja psihologo-psihijatričeskaja ekspertiza, Moskva, 1988., str. 12, 13; G. Pečernikova, I. Kudrjavcev, S. Krivoručko, Kompleksnaja psihologo-psihijatričeskaja ekspertiza, socijalističeskaja zakonitost, 1/80; A. Baket, Inžinerno-psihologičeskaja ekspertiza, socijalističeskaja zakonitost, 2/80.

11.2. Stadijumi ekspertiznog istraživanja

Za proces veštačenja, osim posedovanja odgovarajućeg stručnog znanja i primene specifičnog sistema metoda ekspertiznog istraživanja, od izuzetnog značaja jeste i postupnost i sistematičnost ispitivanja koje se postiže izvodjenjem istraživanja u etapama. Praktični značaj pravilnog uočavanja različitih stadijuma veštačenja je izuzetno veliki. Bez podela ekspertiznog istraživanja na etape nema logičnog redosleda radnji, niti svestranog ni objektivnog veštačenja.

Iako su razgraničenja stadijuma veštačenja, kao i njihova konkretna sadržina, uslovljeni i primenjenom specijalnom stručnom metodologijom, u kojoj procesna teorija ne može detaljno da ulazi, smatramo da to ne treba da bude razlog gotovo potpunog teorijskog ignorisanja ovog pitanja sa važnim praktičnim posledicama. Naime, ekspertizne etape razmatra jedino kriminalistika u vezi pojedinih konkretnih vrsta ekspertiza.

A.J. Vinberg¹⁶⁾ postavlja sledeće stadijume identifikacione ekspertize: 1. pregled stvarnog dokaza, 2. eksperiment, 3. izolovana analiza, 4. uporedno ispitivanje objekata identifikacije.

I. Vakarelski u kriminalističkoj ekspertizi razlikuje sledeće etape: 1. pripremu, 2. stadijum istraživanja objekata, 3. stadijum zaključivanja (ocena rezultata).

16) V. Vodinelić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 735-742.

tata proistekla iz drugog stadijuma izvedena o formi zaključka eksperta¹⁷⁾.

A.J. Koldin navodi sledeće faze: 1. pripremno ispitivanje objekta identifikacije, 2. izolovano istraživanje objekata identifikacije, 3. uporedno ispitivanje objekta identifikacije, 4. ocena rezultata veštačenja od strane veštaka¹⁸⁾.

I.V. Terzijev proces identifikacije deli na:

1. opšte upoznavanje sa materijalom: prvi ekspertizni pregled objekata i pripremanje za ispitivanje, 2. pronalaženje i fiksiranje obeležja koja su od značaja za rešenje postavljenih zadataka, 3. izučavanje uslova i mehanizama nastajanja tih obeležja, 4. sučeljavanje obeležja kontradiktornih objekata sa ciljem da se utvrde podudarnosti i razlike medju njima¹⁹⁾.

T.M. Aruzmijan, V.G. Tanasevič u knjigovodstvenom veštačenju izdvajaju sledeće faze: 1. izolovano ispitivanje dokumenata, i to proveru po formi, aritmetičku proveru, proveru pravne forme dokumenata i njihove sadržine, 2. istraživanje više dokumenata koji se odnose na jednu istu operaciju ili za medjusobno povezane operacije, 3. formulisanje zaključka²⁰⁾.

17) I. Vakarelski: Kriminalistika, Sofija, 1972., str. 74.

18) V. Vodinešić: op.cit., str. 735-742.

19) Ibidem.

20) T.M. Aruzmijan, V.G. Tanasevič: Bugahalterskaja ekspertiza pri rasledovanju i sudbenoi razbirateljstvu ugolovnih del, Moskva, 1975., str. 21-35; Vidi: Metoda i sledovanie dokumentov pri mehanizirovanom učetu, socialističeskaja zakonitost, 3/78; V. Sepeputenkova: Sudbeno-buhgalterskaja ekspertiza v ugolovnom processe, Sovetskaja justicija, 4/88; P.E. Bayer, M. Riess: Befundbewertung, und Urteilshildung in der Schriftvergleichung, Archiv für Kriminologie, Band 177, 1-2/86.

Š. Sabol ističe da veštačenje rukopisa primenom savremene grafičke metode uz upotrebu savremenih tehničkih uređaja za ispitivanje dokumenata nalaže rad u sledećim fazama: 1. prethodno ispitivanje dokumenata uz primenu tehničkih uređaja, 2. proučavanje opštih i posebnih karakteristika rukopisa, 3. ocenjivanje nalaza i izvodjenje zaključka, 4. izrada nalaza i 5. formulisanje mišljenja²¹⁾.

Na primeru identifikacione transološke ekspertize V. Vodinelić naglašava praktičnu važnost deobe veštačenja na stadijume, ali ističe da u postojećim šemama ekspertiznog istraživanja nije naglašena važnost i potreba postavljanja i planiranja ekspertiznih verzija. "Ekspertizne verzije jesu različita tumačenja onih činjenica u pogledu kojih se vrši identifikaciona ekspertiza. One doprinose razjašnjenju toka, stanja porekla i suštine relevantnih činjenica kao i utvrđivanje svih oblika veza među raznim elementima činjeničnog stanja... U naučnoj prirodi ekspertnih verzija vidimo diferencijalni elemenat od bitnog značaja, kriterijum po kome se one razlikuju od svih ostalih vrsta verzija, operativne, istražne i sudske. Eksperti proveravaju svoje verzije primenom naučnih metoda, a ne putem sistema procesnih radnji, kao što to čine istražne sudije, operativni radnik, ili raspravno veće"²²⁾.

21) Š. Sabol: Identitet rukopisa, Zagreb, 1986., str. 22; O. F. Danbrauskante: Savremene sastojanje i perspektivi kriminalističkog istraživanja pismenoj reči, Pravovedenie, 2/80.

22) V. Vodinelić, op.cit., str. 738, 739.

Kao takve, ekspertizne verzije predstavljaju pojavni oblik posebnih, sui generis hipoteza i bitne su za izvodjenje i svih drugih ekspertiza. Naime, upotreba hipoteza je jedan od osnovnih metodskih postupaka naučnog istraživanja, "prvi korak u pravcu sticanja novog saznanja, neka vrsta puštanja teorijske sonde u nepoznatu oblast pojava, i teorijski mostobran za osvajanje novih oblasti saznanja"²³⁾, pa ekspertizne verzije putem kojih se postavljaju i na specifičan način proveravaju hipoteze u toku krivičnog postupka, predstavljaju bitan deo svakog ekspertiznog istraživanja.

Da bi dao potpun i argumentovan nalaz i mišljenje, npr. u sudsko-medicinskom veštačenju telesnih povreda, veštak bi u okviru ekspertiznih verzija morao da pretpostavi i proverava sve eventualne uzroke povreda, mehanizam i uslove njihovog nastanka, moguća sredstva kojim su nanete, pretpostavke o dejstvu svake povrede i svih povreda zajedno na stanje žrtve. U protivnom, dakle bez planiranja svoje delatnosti kroz postavljanje i proveru ekspertiznih verzija, izgledi da se dobije potpun, sistematičan i argumentovan nalaz i mišljenje su znatno manji.

Sa druge strane, ovim putem veštak uspešno izbegava svaku proizvoljnost i sugestivnost, koju je ponekad racionalno teško u potpunosti kontrolisati. Sistematičnim stvaranjem i stručnim proveravanjem ekspertiznih

23) B. Šešić: Osnovi metodologije društvenih nauka, Beograd, 1978., str. 234.

verzija i kontraverzija u bitnoj meri određuje se i kvalitet konačnog nalaza i mišljenja veštaka.

Potrebu rada sa ekspertiznim verzijama u toku veštačenja naglašava i V.A. Dulov, koji razmatrajući metodologiju sudskih ekspertiza, smatra da, osim primene zakona formalne logike, matematičkih metoda, dijalektičkih metoda i metoda konkretnih oblasti nauke, u toku vršenja sudskih ekspertiza obavezan stadijum veštačenja predstavlja i provera održivosti postavljenih naučnih hipoteza²⁴⁾.

Smatramo da se postupak proveravanja verzija u veštačenju, po samoj svojoj prirodi ne može smatrati posebnim, izdvojenim stadijumom ekspertiznog istraživanja. Radi davanja kvalitetnog nalaza i mišljenja veštaka stvara i proverava verzije tokom čitavog istraživanja, na primer, kako u stadijumu izolovanog ispitivanja ekspertiznog objekta, tako i u uporednoj analizi.

"Ekspert je dužan da već u prvom stadijumu ekspertize na osnovu pregleda stvarnih dokaza, proučavanja postavljenih pitanja i uvida u one podatke krivičnog spisa, koji imaju veze sa predmetom veštačenja, planira opšte ili osnovne verzije, koje će zatim verificirati ili odbaciti u organskom rasponu identifikacione ekspertize"²⁵⁾.

Dakle, postavljanje i provera ekspertiznih verzija karakteriše sve etape ekspertiznog istraživanja i ne postoji poseban stadijum postavljanja i proveravanja verzija.

24) A.V. Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., str. 26-29.

25) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 739.

U osnovi je nemoguće dati fiksnu podelu veštačenja na etape, koja bi bila važeća za sva veštačenja, ma da je izvesna postupnost u radu neophodna u svakoj ekspertizi pa se u tom smislu ipak može govoriti o uopšte-
noj podeli na stadijume u izvodjenju sudskih ekspertiza.

T. Vasiljević u postupku veštačenja razlikuje tri faze. U prvoj fazi organ krivičnog postupka upoznaje veštaka sa veštačenjem koje treba da obavi, upozorava ga da predmet brižljivo razmotri, tačno navede sve što nađe i zapazi, a svoje mišljenje o tome da iznese nepristrasno i u skladu sa pravilima nauke ili veštine, a veštak, ako je potrebno, polaže zakletvu. Operativna faza, obuhvata samo izvodjenje veštačenja koje lično vrši veštak. Zaključak veštaka je poslednja faza, u kojoj veštak formuliše svoj nalaz i mišljenje i, po pravilu ga usmeno izlaže na glavnom pretresu²⁶⁾.

Ova podela obuhvata celokupno veštačenje, kao procesnu radnju, i ne odnosi se samo na ekspertizno istraživanje. Ekspertizno istraživanje u smislu navedene šeme veštačenja čini samo deo druge, operativne faze. Razmatrajući metodiku veštačenja, imamo u vidu samo taj deo procesne radnje veštačenja, dakle, samo ekspertizno istraživanje, a ne procesni poredak u kome se odvija.

U tom smislu prvi korak u svakom sudsko-ekspertiznom istraživanju jeste pregled celokupnog ekspertiznog materijala, posebno objekata ekspertize uz stavljanje eventualnih primedbi u vezi stanja materijala za

26) T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 339-342.

veštačenje, i zahteva za njegovom dopunom radi davanja odgovora na sva postavljena pitanja, ili sugestije u vezi samih pitanja. Nakon pregleda raspoloživog materijala za veštačenje i razmatranja postavljenih pitanja celishodno je da na osnovu toga, u okviru iste faze, veštak napravi plan istraživanja, koja će izvršiti, i da obezbedi sve potrebne uslove za njegovo izvodjenje.

Nakon toga sledi izolovana analiza objekata veštačenja, odnosno, ako ih ima više, analiza svakog objekta posebno. Veštak pri tome utvrđuje karakteristike i ukupno stanje objekta, pronalazi i fiksira sva relevantna obeležja i promene. Na primer, kod identifikacione trasološke ekspertize, utvrđuje stanje stvarnog dokaza objekta veštačenja, oštećenja na njemu, deformacije, lokaciju i vrstu svakog traga pojedinačno. Kod grafoskopskog veštačenja ispituje čulom vida i uz pomoć odgovarajućih instrumenata stanje spornog dokumenta, uočava tragove brisanja, falsifikovanja, upotrebu različitih sredstava za pisanje u pojedinim delovima, vrstu papira, uočava karakteristike rukopisa; kod sudsko-medicinskog veštačenja telesnih povreda utvrđuje uopšte stanje povredjenog, fiksira lokaciju, prirodu i razmere svake povrede.

Iza izolovane analize objekta veštačenja sledi komparativno ispitivanje, odnosno istraživanje uslova i mehanizama nastanka relevantnih promena i obeležja, i prožavanje delovanja ukupnog kompleksa svih značajnih karakteristika u vezi sa okolnostima krivičnog dela. U

veštačenju rukopisa veštak upoređuje karakteristike spornog i nespornog rukopisa, veštak specijalista sudske medicine razmatra kojim oruđjem, i u kojim uslovima su nanete povrede i utvrđuje posledice svih nanetih povreda na zdravstveno stanje oštećenog. Kod sudsko-psihijatrijskog veštačenja u ovoj fazi ekspert analizira kako se ličnost veštačenog subjekta, obzirom na svoje specifičnosti utvrđene u prethodnoj fazi ponaša u kritičnom postupku, itd.

Na osnovu prethodnih analiza, u posebnoj fazi veštačenja veštak vrši sintezu predmeta istraživanja, sumira rezultate svog ispitivanja, donosi zaključke i formuliše nalaze i mišljenje, u kome daje odgovore na sva postavljena pitanja. Konkretna šema ekspertiznog istraživanja može da bude šira (na primer kada je potrebno izvođenje ekspertiznog eksperimenta). Međutim, svaka ekspertiza mora da sadrži: pripremni stadijum, stadijum analitičkog ispitivanja, stadijum uporednog ispitivanja, i stadijum sinteze predmeta istraživanja i formulisanja zaključka, čiju konkretnu sadržinu određuje vrsta ekspertize, konkretan predmet ekspertize i objekat ekspertize.

U osnovi, iste stadijume ekspertize postavlja i D. Nissen dajući razgranatu šemu toka veštačenja²⁷⁾.

27) D. Nissen: Theorie der Begutachtung, Archiv für Kriminologie, Band 177, 5-6/83, str. 145, 146.

Po ovom autoru u šemi veštačenja razlikuju se sledeće faze:

1. Materijal za istraživanje i informacije u vezi sa njim	←→	8. Ograničenja u materijalu za istraživanja i informacije o njemu
2. Postavljena pitanja	←→	7. Odgovor
3. Stručnost	←→	6. Vrednovanje
4. Metode	←→	5. Nalaz

Hronološki tok je sledeći: veštak se upoznaje sa materijalom za istraživanje (1), nadležni organ krivičnog postupka mu postavlja pitanja (2), veštak proverava da li je za to stručan (3), primenjuje određene stručne metode u istraživanju (4), koje rezultiraju određenim nalazom (5). Zatim dolazi vrednovanje nalaza (6) iz čega se izvlače zaključci, i daju odgovori (7), a delu, u kome još ima neizvesnosti, veštak upućuje na ograničenja u ekspertiznom materijalu i ostalim informacijama, iz kojih to proizilazi (8).

Faktori od 1 do 4 čine pretpostavke ili determinante veštačenja, a faktori od 5 do 8 rezultate veštačenja. Pri tome, činiloci 5 i 6 (metode i nalaz) odgovaraju jedan drugom, a isto tako 3 i 6 (stručnost i vrednovanje nalaza), faktori 2 i 7 (pitanja i odgovor) i faktori 1 i 8 (materijal za istraživanje i informacije i nedostaci u ekspertiznom materijalu i datim informacijama). Elementi 1, 2, 7 i 8 predstavljaju Input - Output sistema a faktori 3, 4, 5, 6, "unutrašnji materijal" sistema²⁸⁾.

28) D.Nissen: op.cit., str. 146.

Po ovom autoru u šemi veštačenja razlikuju se sledeće faze:

1. Materijal za istraživanje i informacije u vezi sa njim	↔	8. Ograničenja u materijalu za istraživanja i informacije o njemu
2. Postavljena pitanja	↔	7. Odgovor
3. Stručnost	↔	6. Vrednovanje
4. Metode	↔	5. Nalaz

Hronološki tok je sledeći: veštak se upoznaje sa materijalom za istraživanje (1), nadležni organ krivičnog postupka mu postavlja pitanja (2), veštak proverava da li je za to stručan (3), primenjuje određene stručne metode u istraživanju (4), koje rezultiraju određenim nalazom (5). Zatim dolazi vrednovanje nalaza (6) iz čega se izvlače zaključci, i daju odgovori (7), a delu, u kome još ima neizvesnosti, veštak upućuje na ograničenja u ekspertiznom materijalu i ostalim informacijama, iz kojih to proizilazi (8).

Faktori od 1 do 4 čine pretpostavke ili determinante veštačenja, a faktori od 5 do 8 rezultate veštačenja. Pri tome, činioци 5 i 6 (metode i nalaz) odgovaraju jedan drugom, a isto tako 3 i 6 (stručnost i vrednovanje nalaza), faktori 2 i 7 (pitanja i odgovor) i faktori 1 i 8 (materijal za istraživanje i informacije i nedostaci u ekspertiznom materijalu i datim informacijama). Elementi 1, 2, 7 i 8 predstavljaju Input - Output sistema a faktori 3, 4, 5, 6, "unutrašnji materijal" sistema²⁸⁾.

28) D.Nissen: op.cit., str. 146.

Vrednost ove šeme autor vidi u tome što iznosi relativitet svakog toka veštačenja, odnosno njegovu zavisnost od specifične konstelacije ekspertiznog materijala i informacija o materijalu, postavljanih pitanja, stručnosti, dometa istraživačkih metoda, koji su determinirajući faktori rezultata veštačenja.

Ova šema strukture veštačenja se odnosi na celokupnu radnju veštačenja u krivičnom postupku, ali je znatno razudjenija od već postojećih u procesnoj teoriji. Moglo bi se reći da ekspertnom istraživanju, čije smo stadijume razmatrali u ovom delu rada, pripadaju faktori 3 (stručnost, 4 (metode), 5 (nalaz) i 6 (vrednovanje nalaza i mišljenja, stim što se sam činilac 4 primena metoda može dalje razložiti na stadijume, za koje smatramo da su obavezni u svakom ekspertiznom istraživanju: pripremni, analitički, sintezu predmeta veštačenja i formulisanje nalaza i mišljenja.

12. NALAZ I MIŠLJENJE VEŠTAKA

12.1. Karakteristike nalaza i mišljenja veštaka u krivičnom postupku

Na osnovu svih izvedenih radnji, potrebnih za ekspertizno istraživanje, veštak daje svoj nalaz i mišljenje. U nalazu i mišljenju se konstatuje postojanje ili nepostojanje činjenica radi čijeg je ustanovljavanja veštačenje i naređeno, na osnovu čega veštak izvodi zaključke i daje svoje mišljenje. Celokupna procesna radnja: određivanje veštačenja, ekspertizno istraživanje, formiranje nalaza i mišljenja, i usmeno, ili pismeno saopštavanje takvog nalaza i mišljenja organu krivičnog postupka, čini veštačenje kao posebno dokazno sredstvo. Nalaz i mišljenje dobijeni u takvoj procesnoj radnji, čine dokaz, i to samostalan, originalan, posredan ili neposredan, zavisno od konkretne situacije.

Iskaz veštaka kao dokaz u krivičnom postupku, sastoji se od nalaza i mišljenja, pri čemu u nalazu veštak navodi činjenice koje je ustanovio da bi mogao da odgovori na postavljena pitanja, a u mišljenju, na osnovu nalaza, daje odgovore na postavljena pitanja.

V. Bayer, navodi da iskaz veštaka izuzetno može da se sastoji samo iz mišljenja. "Radi se naime o slučaju kada je jedan vještak (ili više njih) već dao iskaz (nalaz i mišljenje), ali organ krivičnog postupka iz određenih razloga nije prihvatio taj iskaz i naredio

da novi vještak (ili novi vještaci) dade svoj iskaz u pogledu istog činjeničnog pitanja. I iskaz tog novog vještaka trebao bi se, u načelu, sastojati iz nalaza i mišljenja, ali će nekada biti nemoguće da novi vještak sam načini nalaz, jer se istraživanja potrebna za stvaranje nalaza više ne mogu obaviti. To će na primer biti u slučaju kada novi vještak treba dati iskaz o tome da li je određena osoba umrla od trovanja, a sumnjive materije koje su nadjene u lešu ili na drugom mestu (čl. 256. st. 1. ZKP), koje je istražio prvi vještak više ne postoje jer su potrošene prilikom rada prvog vještaka. U takvom će slučaju novi vještak kao podlogu za svoje mišljenje morati uzeti nalaz ranijem vještaku. Taj će se iskaz vještaka zapravo sastojati samo od mišljenja¹⁾.

I T. Vasiljević navodi da, bez obzira što se nalaz i mišljenje obično daju u jednom postupku veštačenja, sasvim je moguće da se daje samo mišljenje (ako je nalaz je učinio sud ili drugi veštak) ili samo nalaz²⁾.

Smatramo da je nužno da svaki iskaz veštaka sadrži i nalaz i mišljenje. Naime, mišljenje veštaka ne znači jednostavno samo mišljenje, već mišljenje do koga je veštak došao posle izvesnih saznanja ostvarenim ekspertiznim istraživanjem, odnosno mišljenje kao sumiranje rezultata tih istraživanja i kao zaključivanje. To su ujedno i razlozi zbog kojih nalazimo da je opravdana i upotreba izraza zaključak veštaka.

1) V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 187.

2) T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 335.

Nalaz i mišljenje veštaka čine dokaz i kao takvi imaju svoje mesto u krivičnom postupku samo ako otkrivaju nove činjenice. Međutim, samo "mišljenjem", ni u smislu zaključivanja, to nije moguće. Nalaz i mišljenje su logički i organski povezani, nalaz je osnova, oslonac, argument za "mišljenje", nalaz je predmet "mišljenja", pa nema mišljenja bez nalaza.

Na to upozorava i V. Bayer: "I u slučaju da se iskaz vještaka sastoji samo iz mišljenja, mora postojati i nalaz na temelju koga se to mišljenje daje, samo taj nalaz nije rezultat rada vještaka koji daje iskaz, nego nekog drugog vještaka"³⁾.

Postavlja se pitanje kakav je to dokaz koji se temelji na tuđem nalazu, odnosno, može li mišljenje veštaka kao zaključivanje, imati stvarnu dokaznu vrednost, ako se mehanički nadoveže na postojeći nalaz drugog veštaka, ako se ima u vidu da u takvom slučaju stvarna veza između nalaza i mišljenja, koje proizilazi iz njega, ne postoji.

Smatramo da je u konkretnom slučaju reč o ponovnoj ekspertizi, koju sud može da zahteva ako se podaci u nalazu bitno razilaze, ako je nalaz nejasan, nepotpun i protivurečan, a to nije moguće otkloniti saslušanjem istog veštaka (čl. 251. ZKP). Obzirom da neposredno ispitivanje objekta ekspertize više nije moguće, radi se

3) V. Bayer: op.cit., str. 186.

zapravo o nepravnoj ponovnoj ekspertizi, u kojoj novi ekspert mora da se zadovolji proučavanjem prve ekspertize.

Moguće je da novi ekspert potvrdi rezultat prve ekspertize ili da dodje do drugog zaključka. Međutim, u oba slučaja mora da ima svoj sopstveni nalaz i to, obzirom na nedostupnost potrebnog objekta ekspertize, svoj nalaz o nalazu i mišljenju prve ekspertize. U njemu će izneti zapažanje o činjenicama ustanovljenim u prvom nalazu, nedostacima, zbog kojih nije bilo moguće mišljenje kakvo je dato, i eventualno, otklonitinejasnoće i protivurečnosti, objasniti kako je do njih došlo i dati (na osnovu takvog svog nalaza) svoje mišljenje. Isto tako može, ali samo nakon analize prve ekspertize (što je nalaz nove ekspertize), da iznese da ne uočava nikakve manjkavosti, da dolazi do istog zaključka.

Nalaz ovakve ponovne nepravne ekspertize, dakle, postoji, i to je nalaz (stručno-tehnička ocena), o ranijoj ekspertizi, na osnovu čega veštak i daje svoje mišljenje. U protivnom, ako daje svoje mišljenje na osnovu nalaza koji "nije rezultat rada veštaka koji daje svoj iskaz nego nekog drugog veštaka", novi veštak ne bi ni mogao da dodje do drugog mišljenja.

Sa druge strane, nikako ne može da preuzme takav nalaz, jer ^{se} razlozi za novu ekspertizu nalaze upravo u njemu i u njegovim nedostacima.

ZKP u odredbama o veštačenju najčešće upotrebljava izraz "nalaz i mišljenje" kao zajednički naziv za različite stvari. U čl. 250. i 251. ZKP terminološki i pojmovno razdvaja nalaz i mišljenje. U tom smislu "nalaz" predstavlja prethodno utvrđivanje i selekciju informacija, podataka, činjenica, dokaza i drugih elemenata koji su od značaja ili mogu da budu od značaja, za opredeljenje pri donošenju "mišljenja", koje treba da bude završna faza veštačenja kao celine. To znači da je veštačenje završeno tek kada su dati i nalaz, i mišljenje. Veštak mora da iznese i nalaz i mišljenje (čl. 243. st. 1. ZKP) jer jedno bez drugoga ne predstavlja kompletno obavljen posao veštaka⁴⁾.

Nalaz i mišljenje veštaka, odnosno zaključak, kao i svaki dokaz, mora da bude pribavljen na način i u formi koju zahteva zakon i, da otkriva nove činjenice u relevantnoj vezi sa krivičnim delom i učinocem. Poštovanje procesnog poretka u izvodjenju veštačenja, naučna i stručna utemeljenost nalaza i mišljenja, potpunost, objektivnost, argumentovanost i jasnoća veštakovog zaključka, određuju i njegov dokazni značaj u konkretnom slučaju.

Međutim, sam zaključak veštaka i kada je potpun, objektivan, jasan i argumentovan, može da ima različit karakter, što sa svoje strane utiče i na njegovu konkretnu dokaznu vrednost.

4) B. Petrić: Komentar zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982., str. 613.

Dokazno najvredniji, svakako je onaj zaključak koji sasvim određeno, bezuslovno, jednoznačno i kategorično ustanovljava postojanje relevantnih spornih činjenica⁵⁾. Okolnosti konkretnog slučaja, kvalitet ekspertiznog materijala, protek vremena od izvršenja dela do veštačenja, i niz drugih faktora, često onemogućavaju davanje nalaza i mišljenja u ovoj, najoptimalnijoj formi.

Nekad je zaključak eksperta uslovan, odnosno zavisi od pouzdanosti bilo koje činjenice od onih koje su bile polazna osnova za veštačenje, a u čiju proveru sam veštak ne može da se upušta. Značenje uslovnog zaključka zavisi od sudske ocene takvih polaznih podataka⁶⁾.

U izvesnim situacijama veštak ne može tačno, nego samo približno, da odredi neke sporne relevantne vrednosti. Na primer, u sudsko-balističkoj ekspertizi, ekspert balista se izjašnjava da je na oštećenog pucano sa rastojanja, ne bližeg od 10 metara, i ne daljeg od 20 metara. Moguće je, zavisno od konkretnih okolnosti, da i takav podatak daje odgovor na sporna pitanja. Međutim, ukoliko je neophodno utvrditi tačnu udaljenost (na primer više lica je pucalo, a sva se nalaze u tom rasponu mogućeg rastojanja), dokazna vrednost je manja.

Ukoliko raspolaže protivurečnim polaznim podacima, u čijoj oceni i proveru verodostojnosti ne učestvuje, niti može da učestvuje, veštak je prinudjen da iznese

5) V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 70.

6) Ibidem.

alternativni zaključak. U tom slučaju opredeliće svoj nalaz i mišljenje prema svakoj od datih okolnosti, i formulirati zaključak u kome će uzeti u obzir svaku od njih. Sud će prihvatiti onaj zaključak koji polazi od podataka, za koje on sam ceni da su pouzdani⁷⁾.

U svim navedenim slučajevima radi se o kategoričnim tvrdnjama veštaka, a ne o verovatnim. Veštak kategorično tvrdi, a ne pretpostavlja, da je pucano u okviru rastojanja manjeg od 20 a većeg od 10 metara. Odnosno, ne smatra da je nešto samo verovatno ukoliko postoje činjenice na koje ga je sud uputio, nego tvrdi da , na primer u okviru sudsko-knjigovodstvenog veštačenja, sporni iznos ima određenu vrednost ukoliko su podaci kojima raspolaže nesumnjivi.

12.2. Verovatni zaključak veštaka

12.2.1. Karakteristike i uloga u krivičnom postupku

Osim kategoričnog zaključka, u veštakovom nalazu i mišljenju, može da bude sadržan i verovatni zaključak. Konačni sud veštaka u ovim slučajevima izražava se sa "verovatno je", "smatramo da postoji", "čini nam se", i ne sadrži sigurnost da nešto jeste ili nije, nego samo verovatnoću.

Takav zaključak ima formu problematičnog, verovatnog suda. Njegova osnovna karakteristika je da upo-

7) V.M. Galkin: op.cit., str. 72.

zorava na mogućnost da su subjekat i predikat povezani onako kako se sudom iskazuje, ali to nije sasvim sigurno. Za razliku od verovatnog, kategoričnim, apodiktičnim sudom, tvrdi se da nešto nužno jeste, da iskazani odnos subjekta i predikata zaista postoji i nužno jeste onakav kakav je dat⁸⁾.

Obzirom na prirodu dokazivanja i neophodan kvalitet saznanja o krivičnom delu i učiniocu za donošenje konačne sudske odluke, koji nije verovatnoća nego izvesnost, postavlja se pitanje uloge verovatnog mišljenja veštaka u krivičnom postupku⁹⁾.

Po shvatanju jedne grupe autora verovatni zaključci veštaka su dozvoljeni i imaju određenu dokaznu vrednost u krivičnom postupku. U domaćoj procesnoj teoriji, takav stav zastupa B. Marković: "Ima slučajeva u kojima je veštaku nemoguće dati jedno potpuno određeno mišljenje, stoga istražitelj u takvim slučajevima treba da primi i mišljenje koje sadrži samo verovatnoću"¹⁰⁾.

Iz ukupnog izlaganja proizilazi da i V. Bayer zastupa ovo shvatanje¹¹⁾.

Može se smatrati da najveći broj nemačkih autora prihvata da verovatni zaključak može da bude dokaz u

8) G. Petrović: Logika, Zagreb, 1985., str. 55.

9) Vidi: V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 817-833; Uporedi: B. Haller, H. Klein: Überlegung zum kriminaltechnischen Sachbeweis und den Möglichkeiten seiner Wahrscheinlichkeitstheoretischen Bewertung, Archiv für Kriminologie, Band 174/5-6.

10) B. Marković: O dokazima, Beograd, 1921., str. 160. Učbenik suiskog krivičnog postupka, Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930, str. 18.

11) Op.cit., str. 187. i dalje.

krivičnom postupku, o čemu se zaključuje iz opšte prihvaćenog filozofskog stava o verovatnoći izvesnosti, kao i načina na koji se određuje pojam veštačenja, o čemu je već bilo reči¹²⁾.

Tako K.H. Beyer i R. Hermann tvrde: "Postoje i ukazivanja da je određeni rezultat verovatan, vrlo verovatan, sa verovatnoćom koja se graniči sa izvesnošću. Takve iskaze treba ispitati u pogledu njihove podudarnosti sa drugim dokaznim sredstvima u toj krivičnoj stvari. Pravi iskaz o krivičnoj odgovornosti okrivljenog mora proizaći iz ukupnosti primenjivih dokaznih sredstava. Pri tome, iskaz o verovatnoći nije isključiva osnova odlučivanja, nego samo sastavni deo osnova za odluku"¹³⁾.

A.V. Dulov smatra da ne postoje razlozi zbog kojih se verovatan zaključak, nastao kao rezultat ispitivanja konkretnih objekata, ne bi smeo koristiti u krivičnom postupku¹⁴⁾.

Druga grupa autora, koje čine uglavnom sovjetski pisci, uzima da se verovatan zaključak veštaka ne može koristiti u donošenju konačne sudske odluke i da punu dokaznu vrednost na kojoj može da se temelji sudska odluka ima samo kategoričan zaključak veštaka¹⁵⁾.

12) H. Walder: *Kriminalistische Denken*, Hamburg, 1980., str. 116, 117.

13) K.G. Beyer, R. Hermann: *Strafprozess*, Berlin, 1969., str. 172.

14) A.V. Dulov: *op. cit.*, str. 20, 21.

15) M.S. Strogovič: *Kurs sovjetskogo ugolovnog procese*, Moskva, 1968., str. 451, 452; V.A. Prituzova: *Zakločenie eksperta kak dokazateljstvo v ugolovnom procese*, Moskva, 1959., str. 107-114; S. Borodin, A.J. Pali ašvili: *Voprosi teoriji i praktiki sudabenoj ekspertizi*, Moskva, 1963., str. 129, 130; R.S. Belkin: *Sobiranje, isledovanie i ocenka dokazateljstv*, Moskva, 1966., str. 292, 293; G.A. Cimakurdize: *Procesualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističkoj ekspertize g gruzinskoi SSR*, Tbilisi, 1967., str. 42-46; *Ugolovni process*, Grupa autora u redakciji N.S. Alakseev, V.Z. Lukašević, P.S. Eljkind, Moskva, 1972., str. 20; I.L. Petruhin: *Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovjetskom ugolovnom procese*, 1964., str. 108; *Kriminalistika u redakciji B.A. Viktorov*,

I najzad, može se uočiti i treća grupa autora, koji su mišljenja da verovatan zaključak ne može da bude osnova za sudsku odluku, ali to ne znači da time gubi svaki značaj za krivični postupak i da je nedopušteno davati nalaz i mišljenje u takvoj formi. Svoj stav argumentuju isticanjem logičke prirode verovatnog problematičnog suda, što u osnovi jeste verovatan zaključak, obzirom da ne predstavlja argument o postojanju neke činjenice, već iznosi samo verovatnoću njenog postojanja, koja ne isključuje i drugu mogućnost, odnosno, da takva činjenica ne postoji¹⁶⁾.

Mada se odnos kategoričnog i verovatnog dokaza može razmatrati kroz podelu logičkih sudova po modalitetu na apodidaktične i problematične, pravo mesto verovatnog zaključka eksperta ne može se odrediti oslanjanjem samo na njegovu logičku prirodu. Neophodno je razmatranjem suštine prirode ovih sudova u uslovima dokazivanja u krivičnom postupku, i obzirom na postojanje slobodne sudijske ocene dokaza.

Ne može se smatrati da su kategorični sudovi veštaka samim tim pouzdani i istiniti, a verovatni nepouzdan. Ne postoji jednakost između istinitosti i kategoričnosti. Pogrešni mogu da budu i kategorični, kao i verovatni sudovi.

R.S. Belkin, Moskva, 1976., str. 344; V.A. Mitričov: Forma zaklučenja eksperta, Socialističeskaja zakonitost, 5/75; B.L. Zotov: O vjerovatnih zaklučenja; Socialističeskaja zakonitost, 5, 65.

16) V. Vodinelic: op. cit., str. 824; L.N. Ovetkov: Soderžanie i logička forma zaklučenja eksperta, 4/72. str. 119-124; Kriminalistika u redakciji R.S. Belkin, E.G. Zujkov, Moskva, 1968., str. 204; V.A. Koldin, Rolj verovatnih zaklučenja, eksperta, Sovetskaja justicija, 4/64.

Kategorično mišljenje veštaka izražava veštakovu subjektivnu uverenost u takav zaključak, koja proizilazi iz stručno provedenog ekspertiznog istraživanja, i logičnog, argumentovanog, svestrano i jasno formulisanog nalaza i mišljenja. Međutim, samo po sebi to ne određuje i njegovu dokaznu vrednost. Kao i svi drugi dokazi, i kategorični zaključak veštaka podleže sudskoj oceni dokaza, usled čega se može desiti da sud odbaci takav zaključak.

Veštak daje verovatni zaključak kada zbog specifičnih okolnosti (nedostaci u ekspertiznom materijalu, ograničenost nekih metoda istraživanja, itd.) nije mogao da ustanovi sve činjenice neophodne za davanje kategoričnog mišljenja. Verovatnoća u veštakovom zaključku znači i druge, pa i suprotne, mogućnosti od one koja je veštaku verovatna. Ona uvek predstavlja samo jednu od mogućih verzija o činjenicama na koje se veštačenje odnosi¹⁷⁾. Međutim, to ne znači da samo zbog toga, sud a priori treba da odbaci takvo mišljenje. Nakon kritičke ocene svakog dokaza pojedinačno i svih dokaza zajedno, sud može da prihvati verovatan zaključak, a kategoričan da odbaci. ZKP ne sadrži nikakve odredbe o tome, što znači da problem verovatnog zaključka veštaka prepušta slobodnoj sudijskoj oceni

17) Vidi: V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 817-833.

12.2.2. Značenje verovatnog zaključka

I pored načelnog prihvatanja verovatnog zaključka eksperta, ostaju izvesne nedoumice u značenju takvog dokaza. Naime, ukoliko određena nauka ne pruža pouzdane metode za davanje mišljenja, veštak ne bi smeo da "nagadja" mogući rezultat, nego bi trebalo da odustane od veštačenja. Ako veštak ne može da odgovori na neka pitanja zbog nedostatka u materijalu za ekspertizu, tražiće da se, ako je to moguće, ograniči predmet ekspertize na ona pitanja u vezi kojih raspolaže pouzdanim podacima¹⁸⁾.

Prema tome, veštak treba, pre nego što se odluči na formiranje verovatnog zaključka, da nastoji da otkloni sve prepreke koje otežavaju davanje kategoričnog mišljenja. Tek nakon toga, veštak može da iznese verovatan zaključak, ukoliko smatra da drugi nije moguć, s tim što, u nalazu i mišljenju treba da navede i razloge za takav stav.

Sama priroda konkretne ekspertize nekad uslovljava nužnost, odnosno nemogućnost verovatnog zaključka. Na primer, kod sudsko-knjigovodstvenog veštačenja, ukoliko je radi utvrđivanja spornog finansijskog iznosa sud obezbedio sve potrebne dokumente, nije moguć verovatan zaključak.

U vezi s tim, kod, u praksi vrlo čestih, kriminalističko-identifikacionih ekspertiza postavlja se

18) Ibidem.

pitanje kakvo značenje ima, i da li je uopšte moguće, verovatan zaključak o identitetu.

Logički, zaključak o identitetu moguće je samo u formi kategorične tvrdnje. Identitet u spornoj situaciji postoji ili ne postoji, zbog čega dolazi u obzir samo kategorično mišljenje veštaka, bilo u afirmativnoj bilo u odrečnoj formi. Nije moguće "verovatan" identitet, odnosno verovatan identitet nije nikakav identitet, nego grupna pripadnost.

Verovatni zaključak o identitetu sastoji se u stvari, od dva zaključka: jednog prikrivenog "kategoričkog" o grupnoj pripadnosti, i drugog "verovatnog" o identitetu koji se zasniva na prvom. Verovatan zaključak o identitetu ne poseduje pravno valjani sadržaj mišljenja (zaključka veštaka). On predstavlja samo verziju zasnovanu na naučnim saznanjima, koju istražni sudija može prihvatiti i planirati, ali uvek samo u svojstvu verzije. Zaključak o utvrđenoj grupnoj pripadnosti ("kategorički") ima punu dokaznu vrednost utvrđene sličnosti, odnosno i nije nikakva verzija, nego "kategoričan" sud o nepobitno utvrđenim činjenicama. Iz tih razloga veštak i ne treba da stvara "verovatan" zaključak o identitetu. Sasvim je dovoljno da na jasan i nedvosmislen način iznese "kategoričan" zaključak o grupnoj pripadnosti, jer takav zaključak sam po sebi dopušta istražnom sudiji da stvara verzije o mogućem identitetu¹⁹⁾.

19) V. Vodičević: op.cit., str. 832, 833.

Verovatni zaključak ne treba izjednačavati ni sa sudom o grupnoj pripadnosti. Dok kod mišljenja o identitetu nije moguć verovatni zaključak, sud o grupnoj pripadnosti može imati i formu kategoričnog suda, i formu verovatnog suda²⁰⁾. Pri tome, treba istaći da verovatan zaključak o grupnoj pripadnosti za postupak nema dokaznu vrednost, jer cilj dokazivanja u krivičnom postupku jeste zaključak o identitetu, a ne o grupnoj pripadnosti.

Isto tako, verovatni sud veštaka u zaključku nije isto što i sud o mogućnosti. U prvom slučaju, veštak pretpostavlja da neke činjenice postoje ili ne postoje, ali je moguće i da je obrnuto, dok se u slučaju suda o mogućnosti iznosi tvrdnja (kategorična, a ne verovatna) o objektivnoj mogućnosti postojanja neke činjenice.

Sud o mogućnosti nije sud o stvarnosti, nego o mogućnosti (objektivnoj) i zato je kategoričan. Teško je zamisliti šta bi objektivno značila verovatna mogućnost. Sud o mogućnosti nije dokaz za stvarno postojanje neke činjenice, ali može da bude dokaz u konkretnoj situaciji, ukoliko mogućnost čini element biča krivičnog dela²¹⁾. Sa druge strane, sud o nemogućnosti, ima širi značaj, i, ukoliko je pouzdan i verodostojan, sadrži punu dokaznu vrednost za konkretni krivični postupak.

20) V.M. Galkin: op.cit., str. 75.

21) Vidi: V.M.Galkin: op.cit., str. 76; V.Vodinalić: op.cit., str.220.

U teoriji postoji i stav da je zaključak eksperta o identitetu direktan dokaz, a zaključak o mogućnosti i verovatnoći identiteta, indicijalni dokaz²²⁾. Kategoričan i problematičan zaključak o identitetu, odnosno grupnoj pripadnosti, već smo razmotrili i zaključili da je nemoguć verovatan zaključak o identitetu. U vezi razlike između sudova o mogućnosti i verovatnih sudova, zaključili smo da je ovaj stav neodrživ u tvrdnji da je moguć verovatan zaključak o identitetu, i netačan u izjednačavanju sudova o mogućnosti i verovatnih sudova. Ostaje pitanje, da li se uopšte može svaki kategorični zaključak smatrati direktnim dokazom, a svaki verovatni indicijalnim, odnosno, da li se verovatni zaključak uopšte može smatrati dokazom.

A.V. Dulov tvrdi da verovatan zaključak predstavlja određeni stepen saznanja i, budući da je zasnovan na ispitivanju konkretnih objekata, on jeste istina o tom objektu²³⁾.

Karakteristika posrednih, indicijalnih dokaza je, kao što smo već naglasili, višeznačna relevantna veza sa spornom odlučnom činjenicom, dok je kod neposrednih dokaza ta veza jednoznačna. To znači da nakon provere verodostojnosti i pouzdanosti dokaznih činjenica kod indicijalnog dokaza, treba utvrditi i njegovo pravo značenje, od više mogućih. Kod neposrednog dokaza to nije potrebno, jer su jednoznačni, odnosno, imaju samo jedan smisao.

22) J.K.Orlov: O dopustivosti verovatnih vlijevodov ekspert, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 7/81; V.M.Galkin: op.cit., str. 77.

23) A.V.Dulov: Voprosi teorii sudabenoj ekspertizi, Minsk, 1959., sr. 20, 21.

Dakle, prethodni uslov za svaku dokaznu činjenicu jeste njena verodostojnost i pouzdanost, a upravo to nedostaje verovatnom zaključku. Verovatno mišljenje veštaka zbog svoje hipotetičnosti ima karakter, vrednost i kvalitet verzije, dok se indicijalni dokaz zasniva samo na nepobitno utvrđenim činjenicama, nikako na verovatnim²⁴⁾. Zbog toga se posredni, indicijalni dokaz ne može izjednačiti sa verovatnim zaključkom, koji predstavlja tumačenje činjenica. Dokaz, bilo posredni bilo neposredni, uvek je činjenica, a nikad ne može biti tumačenje neke činjenice.

Sa druge strane, ni kategorični zaključak nije uvek direktan. Ako veštak u svom zaključku kategorično tvrdi da je sporni hitac ispaljen iz sasvim određenog pištolja, za koji se zna da pripada okrivljenom (kategoričan zaključak o identitetu), to još uvek ne znači i direktan dokaz njegovog učinilaštva. Radi se samo o indiciji (posredan dokaz) posedovanja sredstva kojim je krivično delo izvršeno, jer je moguće da je oružje u vreme izvršenja krivičnog dela bilo kod drugog lica.

Dakle, verovatan zaključak veštaka, zbog hipotetičnosti činjenica koje se iznose u njemu, nije dokaz nego samo verzija, dok je kategoričan zaključak veštaka dokaz, neposredan ili inicijalni, zavisno od konkretne situacije²⁵⁾. Otuda i tvrdnja koju iznose S.V.

24) Uporedi: V.M.Galkin: op.cit., str. 78; V.Vodinalić: op.cit., str. 830; I.L.Petruhin, op.cit., str. 107.

25) I.L.Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom uplovnom processe, Moskva, 1964., str. 106.

Borodin i A.J. Paliašvili, da verovatni zaključak eksperta nema nikakav značaj za sud, ali ima značaj u prethodnom postupku, ne stoji. Verovatni zaključak nema značaj dokaza, ali je neosporno koristan kao verzija (ekspertizna).

Uprkos tome što nema svojstvo dokaza, nego je verzija zasnovana na naučnim saznanjima, verovatni zaključak je dopušten i od pomoći u rasvetljenju krivične stvari za svaki konkretan krivični postupak. Verovatnoćom u veštakovom zaključku ne isključuje se postojanje neke sporne činjenice, nego, zavisno od toga, kako se uklapa u prikupljeni dokazni materijal, doprinosi rasvetljenju krivične stvari.

U vezi sa pitanjem značenja koje verovatni zaključak ima, postoje shvatanja da se putem pravila teorije verovatnoće, procentualnim vrednovanjem verovatnoće verovatnih navoda u zaključcima, može pripisati objektivna vrednost²⁶⁾. Prema ovim shvatanjima verovatnoća koja se brojčano, procentualno, može izraziti na verovatnoću od 80%, verovatnoću 90%, sve do verovatnoće od 99%, predstavlja visoku, vrlo visoku, ili kod 99%, verovatnoću koja se graniči sa izvesnošću. Dakle, njeno značenje se objektivizira srazmerno povećanju vrednosti brojčanog

26) Bender, Röder, Nack: Tatsachenfeststellung vor Gericht 1, München, 1981., str. 184; H. Walder: Kriminalistische Denken, Hamburg, 1975., str. 116 i dalje; H. H. Kuhne, Strafprozesslehre, Kehl am Rhein, 1982., str. 78; V. Heppner, Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1966., str. 104; R. Greger: Beweis und Wahrscheinlichkeit, München, 1978; K. D. Nissen, Theorie der Begutachtung Archiv für Kriminologie, Band 177, 5-6/83, str. 141-146. I. Puppe: Zurechnung und Wahrscheinlichkeit, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 2/83; V. A. Mitričov: Forma zaključenia eksperta, Socialističeskaja zakonitost, 5/75.

faktora kojim se izražava.

Primenjeno na zaključak veštaka, to bi značilo da se i značaj takvog mišljenja za konkretnu dokaznu situaciju može odrediti srazmerno procentualnom vrednovanju u njemu sadržane verovatnoće.

Iako smatramo da teorija verovatnoće može da koristi i doprinese teoriji krivičnog procesnog prava, pre svega da pomogne u preciziranju spornih situacija, u razjašnjavanju problematičnih momenata u dokazivanju, da posluži kao orijentacioni pravac i pomogne većoj analitičnosti u radu, u suštini ovog pristupa postoji bitan element koji sužava obim njene primene u krivičnom postupku.

I najveća verovatnoća je verovatnoća, koja, po samoj svojoj prirodi, ne isključuje protivverovatnoću, odnosno drugačije postojanje spornih okolnosti. Verovatnoća od 99% u veštakovom mišljenju, ne pridodaje tom nalažu i mišljenju svojstvo dokaza. Činjenica na koju se takav zaključak odnosi još uvek nije nepobitno (već samo sa visokom verovatnoćom) ustanovljena, a to za dokaz nije dovoljno. I vrlo verovatan dokaz nije dokaz, a svaka, pa i najviša verovatnoća dokazne činjenice, u suprotnosti je sa suštinom prirode dokaza i onemogućava njeno smatranje dokazom.

Verovatnoća u saznanju o nekome ili nečemu (o krivičnom delu i učiniocu) nije matematički fenomen koji može da se izrazi procentualno, matematički, već karakterističan splet konkretnih okolnosti koje nije moguće pot-

puno i adekvatno formulisati na taj način.

Osim toga, za krajnji ishod krivičnog postupka presudan je sistem dokaza, odnosno, neophodno je da postoji skladna i stabilna dokazna zgrada u kojoj su svi dokazi potpuno i harmonično uklopljeni. Radi se o kvalitetu dokaznog materijala, specifičnoj međjusobnoj povezanosti dokaza, koja se ne može izraziti procentima verovatnoće.

Sa druge strane, sudska presuda može da se temelji samo^{na} saznanju o krivičnom delu i učiniocu koje ima karakter izvesnosti. U protivnom, ako je spoznaje o spornom događaju i okrivljenom licu kao učiniocu još na nivou verovatnoće, makar i vrlo visoke, presuda zasnovana na takvom saznanju bila bi nezakonita, jer nije isključena (iako niska) protivverovatnoća koja govori suprotno takvoj presudi.

U slučaju da saznanje o krivičnom delu i okrivljenom kao učiniocu ne dosegne izvesnost, već i na kraju postupka ostane u okvirima verovatnoće, sud ne sme da doneše osudjujuću presudu. U tom slučaju postupa se po principu *in dubio pro reo*, obzirom da verovatnoća, pa i vrlo visoka, ostavlja mesto sumnji da je sve drugačije, a upravo to su uslovi pod kojima dolazi do primene načela *in dubio pro reo*²⁷⁾.

U svemu tome, sam zaključak veštaka, bilo verovatan bilo kategoričan, odnosi se samo na deo, na jedan

27) Vidi: M. Grubiša: Slobodno sudijsko uverenje, princip *in dubio pro reo* i veštačenje, *Naša zakonitost*, 10-12/64., Đ. Lazin: *In dubio pro reo*, Beograd, 1985., str. 98.

fragment spornog krivičnog događaja, dok je istina uvek u celokupnom kompleksu činjenica.

Medjutim, ni teorija verovatnoće, ni drugi matematički metodi (matematička logika, teorija informacija, teorija alogoritma, matematičko modeliranje) nisu bez značaja za sudska veštačenja. Naprotiv, savremeni naučno-tehnološki progres odražava se i na veštačenje. Posledica toga je i širenje mogućnosti za upotrebu matematičkih i sredstava računarske tehnike radi utvrđivanja zakonomernosti pojava, koje karakteriše upravo veoma široka raznolikost (npr. utvrđivanje granice variranja u grafoskopskoj ekspertizi, razrada količinskih metoda za fizikalno-hemijsko ispitivanje raznih supstanci i predmeta)²⁸⁾.

Kibernetizacija sudskih veštačenja, posebno kriminalističkih, neosporno je neophodna. Savremena kriminalistika u vezi s tim predviđa da će primena računarske tehnike u veštačenju imati više faza. U prvoj početnoj, sa elektronskim računarskim mašinama za potrebe ekspertize radio bi specijalista, programer po nalogu i zahtevima veštaka. U sledećoj etapi, eksperti bi bili osposobljeni za samostalno neposredno korišćenje računarske tehnike, a u poslednjoj fazi došlo bi do potpune automatizacije nekih vidova identifikacionih veštačenja, čime bi, prema nekim autorima, takva veštačenja izgubila procesni karakter i prestala da budu sudske ekspertize u sadašnjem smislu reči.

28) V. Vodinelid: O kibernetizaciji kriminalističkih veštačenja u krivičnom postupku, Naša zaksnitost, 1/88.

Takva perspektiva sudskih veštačenja zahtevala bi i istovremeno, postepeno ali temeljno, preispitivanje osnovnih pravno-teoretskih postavki veštačenja. Za sada, uz pomoć računarske tehnike uspešno se rešavaju neki uži zadaci (najčešće kvantitativne prirode) u okviru određenog konkretnog veštačenja. Međutim, u vezi veštačenja kao celine (i kao izrazito heurističke stvaralačke delatnosti, kao jedinstva kvantitativnih i kvalitativnih metoda ispitivanja) i njegove potpune formalizacije matematičkim modelima i automatizacije primenom računarske tehnike (treća etapa kibernetizacije sudskih ekspertiza), izražava se sumnja²⁹⁾.

29) R.S. Belkin: *Kriminalistika ot teorii k praktiki*, Moskva, 1988; *Kriminalistika socialističeskih stran*, Grupa autora u redakciji A.J. Koldin, Moskva, 1986., N.S. Polevoi: *Kriminalističeskaja kibernetika*, Moskva, 1982; N.S. Polevoi: *Osnovi premenenja kibernetiki v pravovedenja*, Moskva, 1984; V. Vođinelić: *O kibernetizaciji kriminalističkih veštačenja u krivičnom postupku*, *Naša zakonitost*, 1/1988; S. Popović: *O primeni kibernetike u pravu*, *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3-4/66.

13. KLASIFIKACIJA VEŠTAČENJA

13.1. Uopšte o klasifikaciji veštačenja

Klasifikacija predstavlja sistematsko raspoređivanje predmeta po klasama na osnovu nekog zajedničkog obeležja, izvršeno tako da svaka klasa u odnosu na drugu zauzima tačno određeno i precizno mesto¹⁾. Cilj svake klasifikacije, pa i klasifikacije veštačenja, jeste da sistematizuje postojeća znanja o predmetu koji se klasifuje, da utvrdi red među pojavama određene vrste i da omogući otkrivanje dubljih unutrašnjih sadržaja, kao i ^{da} ustanovi nova svojstva i odnose među pojavama.

Klasifikacija veštačenja, kao i svaka druga, treba da ispuni određene zahteve, koji se odnose na oslednost, potpunost, iscrpnost, medjusobnu isključivost klasifikacionih grupa istog stupnja i odgovarajuću diskriminacijsku oštrinu²⁾.

Dosledna klasifikacija jeste ona koja ima precizno formulisan fundamentum (principum) divisionis, kriterijum deobe. Za sve klasifikacione grupe na svim stupnjevima važi isti kriterijum. Nedoslednost u klasifikaciji znači stvaranje klasifikacionih jedinica prema različitim kriterijumima.

Potpuna klasifikacije se odražava u poklapanju obima vrste, ili podklasa, na koji se rod, odnosno klasa

1) D. Šešić: Osnovi metodologije društvenih nauka, Beograd, 1984., str. 229; B. Šešić: Logika, Beograd, 1980., str. 327, 337.

2) M. Pečujlić: Metodologija društvenih nauka, Beograd, 1982., str. 225.

rašćlanjava, sa obimom roda, odnosno klase koji se rasćlanjava. Iscrpnost klasifikacije se ogleda u nepostojanju, ili što je moguće manjem broju, neodredjenih grupa koje se najćešće obelećavaju kao: razni, ostali, drugi.

Za valjanu klasifikaciju, dalje je neophodno da se klasifikacione grupe na istom stepenu iskljućuju, da nema nikakvog medjusobnog ukršćanja. Potrebno je posedovanje dovoljne diskriminacijske ošćtrine, odnosno, što veća mogućnost razlikovanja klasifikovanih pojava, da bi optimalnom razudjenošću i rašćlanjenošću mogle da budu uoćene i teorijski znaćajne razlike medju pojavama koje se klasifikuju.

Vešćaćenje se moće klasifikovati na više naćina, u zavisnosti od koga je i potpunost, iscrpnost, doslednost i diskriminacijska ošćtrina konkretne klasifikacije.

Ć. Stevanović istiće da su vladajući kriterijumi klasifikacije vešćaćenja relativni, zbog ćega se ćesto medjusobno prepliću i, u krajnjoj liniji, sluće istom cilju. Vešćaćenje se moće podeliti, istiće isti autor, prema predmetu vešćaćenja, što je ućinio i zakonodavac u ZKP-u normirajući pojedine vrste vešćaćenja, zatim prema vrsti stručnog znanja i umeća koje koriste vešćaći, na sudsko-medicinske, psihijatrijske, psihološke, knjigovodstvene, tehnićke i druge ekspertize. Prema broju osoba mogu se razlikovati individualna vešćaćenja inokosnih vešćaćaka i kolektivna ili timska vešćaćenja. Iz ZKP proizilazi i klasifikacija na obligatorna

i fakultativna veštačenja. Dalje se veštačenja mogu deliti na kontradiktorna i nekontradiktorna, zatim, prema vrsti postupka koji se vodi (krivični, prekršajni, upravni), itd.³⁾.

D. Dimitrijević daje klasifikaciju samo onih veštačenja koja su navedena u zakonskom tekstu: a) prema predmetu: pregled i obdukcija leša (čl. 252.); veštačenje telesnih povreda (čl. 257.); veštačenje duševnog zdravlja okrivljenog (čl. 258.); telesni pregled okrivljenog i drugih lica (čl. 259.);

b) prema specijalnosti posebnih znanja i umenja: sudsko-medicinsko, sudsko-psihiatrijsko, knjigovodstveno i kriminalističko veštačenje i

c) prema redosledu: prvo, dopunsko i ponovno (čl. 242, 250, 251. ZKP)⁴⁾.

Sa stanovišta krivično procesnog prava sve

ekspertize, mogu se podeliti: 1. prema opsegu ekspertiznog ispitivanja: na osnovne i dopunske; 2. prema vremenu vršenja ekspertize: na prve i ponovne; 3. prema broju eksperata: na individualne i komisijske (kolegijalne, kolektivne), i 4. prema tome da li eksperti primenjuju specijalna znanja iz jedne naučne oblasti ili više naučnih disciplina: na kompletne i sve ostale ekspertize⁵⁾.

3) Č.Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 16. i dalje.

4) D.Dimitrijević; M.Zlatić-Stefanović, Đ.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 200.

5) V.Vodinić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 752.

M. Ilić ističe da su vidovi veštačenja mnogobrojni i da se taksativno ne mogu odrediti, kao što su brojni i slučajevi u kojima se moraju u krivičnom postupku koristiti veštaci, pa izdvaja kao posebne vidove veštačenja ona veštačenja koja ZKP reguliše⁶⁾.

P. Marina ukazuje na brojnost veštačenja prema karakteru, zavisno od domena iz koga su pitanja na koja veštak treba da odgovori, i na to da zakonodavac reguliše ona koja su u praksi najčešće, naglašavajući time i njihovu važnost⁷⁾.

Ž. Aleksić navodi da se veštačenja u krivičnom postupku mogu podeliti na više načina, ali je najčešća podela na kriminalistička i ostala veštačenja⁸⁾.

T. Marković daje sledeće klasifikacije: 1. obzirom na cilj i sadržaj veštačenja: veštačenja kod kojih su obavezna laboratorijska i druga ispitivanja, i veštačenja koja se izvode bez laboratorijskih i drugih istraživanja; 2. u odnosu na organizaciju suzbijanja kriminaliteta: kriminalistička veštačenja, koja se javljaju u vezi sa suzbijanjem kriminaliteta i deo su organizovanog i planskog rada u ostvarivanju pravosuđa i ostala veštačenja (tehnička, knjigovodstvena, finansijska i dr.); 3. u odnosu na odredbe ZKP: neformalna veštačenja koja se izvode pre pokretanja krivičnog postupka, i formalna izvršena u formalno pokrenutom postupku; 4. u odnosu na

6) J. Ilić: Krivično procesno pravo, Sarajevo, 1980., str. 195.

7) P. Marina: Krivična postapka, Skopje, 1972., str. 216.

8) Ž. Aleksić: Naučno otkrivanje zločina, Beograd, 1972., str. 80.

naučnu oblast čije se metode primenjuju: sudsko medicinska, psihološka, toksikološka, kriminalistička, knjigovodstvena, finansijska, tehnička, i druga; 5. prema realizatoru veštačenja na: veštačenja koja izvode profesionalni veštaci, koji kriminalistička veštačenja vrše stalno kao svoju profesiju i po pravilu se ne bave drugim poslovima, veštačenja koja vrše povremeni veštaci, tj. stručnjaci koji se samo povremeno, kao dopunskom delatnošću, bave veštačenjem i, veštačenja koja se obavljaju u stručnim ustanovama i državnim organima⁹⁾.

A.R. Šljahov u klasifikaciji ekspertize se opredeljuje za tzv. trihotomni kriterijum, u koji ulaze predmet, objekat i metodika ekspertize, ali ističe i njegove slabosti koje se ispoljavaju u tome što je granice nekih veštačenja veoma teško odrediti (npr. kod sudsko-ekološke, sudskobalističke i sudsko-medicinske ekspertize)¹⁰⁾.

V.D. Arsenjev i T.A. Atanasjan se zalažu za klasifikaciju po jednom osnovu, a to je klasifikacija prema predmetu¹¹⁾.

Najveći broj autora krivično-procesnog prava ne analizira probleme klasifikacije veštačenja, ili ih razmatra parcijalno, samo najčešće ekspertize, ili samo one koje su procesno različito regulisane.

9) T. Marković: Kriminalistička ekspertiza, JRKK 4/71.

10) A.R.Šljahov, F.Z.Davudov: Suščnost kriminalističkih materijalov, vščestov i izdelia iz nih, Pravopovedenie 6/83.

11) V.D.Arsenjev, T.A. Atanasjan: Aktualni problemi sudebenoi ekspertizi, Vestnik moskovskogo universiteta, 5/80.

Očito je da je veštačenje moguće, sa više ili manje opravdanje, manje ili više dosledno i iscrpno, klasifikovati na više načina. Razmotrićemo korisnost i opravdanost navedenih podela veštačenja.

13.2. Fakultativna i obligatorna veštačenja

Ovu klasifikaciju veštačenja, za koju se navodi da proizilazi iz normi ZKP-a, smatramo neopravdanom.

Naime, po ovoj podeli obligatorna veštačenja bi bila ona posebno normirana zakonom, a to su: pregled i obdukcija leša (čl. 252.), veštačenje telesnih povreda (čl. 257.), veštačenja duševnog zdravlja okrivljenog (čl. 258.), telesni pregled okrivljenog i drugih lica (čl. 259.) i veštačenje poslovnih knjiga (čl. 260). Sva ostala veštačenja spadala bi u fakultativna¹²⁾.

Međutim, kako je već bilo reči u ovom radu, u skladu sa principom obaveznosti veštačenja, zakonske norme o veštačenju, pre svega čl. 241. ZKP ne mogu se tumačiti u tom smislu. Svako veštačenje koje nameće konkretna situacija, u kojoj za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaže stručnim znanjem, jeste obavezno, a to mogu da budu, kako veštačenja posebno navedena u zakonu, tako i bilo koje drugo veštačenje.

Postavlja se pitanje šta onda predstavljaju takozvana fakultativna veštačenja. Veštačenje je ili

12) Č. Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 16.

potrebno (obavezno) ili nije potrebno, a kada je potrebno, onda je i obavezno. Od toga da li postoje relevantne činjenice koje se ne mogu utvrđivati na drugi način, osim primenom stručnih znanja, što naravno ne može da se za sve situacije normira zakonom, zavisi i obaveznost veštačenja. U tom smislu smatramo da tzv. fakultativna veštačenja ne postoje.

Veštačenja koja ističe ZKP su u praksi najčešća (što i jeste razlog njihovog posebnog normiranja) mada ima i drugih vrsta veštačenja koja su u praksi izuzetno česta, a zakonodavac ih ne spominje, (npr. autotehnička veštačenja). To ne znači njihovu obaveznost za razliku od ostalih koja nisu navedena u normama ZKP-a i koja bi zbog toga bila fakultativna.

U smislu odredaba Zakona o krivičnom postupku, nisu obavezna sva posebno normirana veštačenja, već samo ona, koja, osim materijalne obaveznosti, koja postoji kod svih potrebnih veštačenja, istovremeno jesu i formalno procesno obavezna: veštačenje u slučaju sumnjive smrti, veštačenje u slučaju telesnih povreda i veštačenje kada postoji sumnja u isključenje ili smanjenu uračunljivost¹³⁾.

13.3. Klasifikacija veštačenja prema predmetu

Stalni razvoj svih stručnih znanja i umeća, sa jedne strane, nepredvidivost konkretnih situacija i specifičnost veštačenja, sa druge strane,

13) V. Bayer: Jugoslavensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 258.

znatno otežavaju ovu podelu veštačenja. Teško je predvideti sve moguće predmete veštačenja, a sa napredovanjem nauke i tehnike, proširuju se i oblasti znanja, koje mogu da budu primenjene u krivičnom postupku.

Iz tih razloga, i osnovni problem ovih klasifikacija predstavlja potpunost i iscrpnost, odnosno mogućnost da ne budu obuhvaćena sva veštačenja.

Pri tome ne mislimo samo na veštačenja koja ZKP ističe, jer klasifikacija ovih veštačenja zbog ograničenog broja nije posebno problematična.

Isti je slučaj i sa klasifikacijama prema specijalnostima potrebnog znanja i umenja zbog velikog broja graničnih oblasti i zbog neprestanog novog grananja osnovnih specijalnosti.

Klasifikovanje veštačenja prema predmetu, tako i u odnosu na predmet, objekat i metodiku, predstavlja pokušaj da se izoštravanjem i konkretizovanjem kriterijuma deobe, ublaži osnovni problem potpunosti i doslednosti ove klasifikacije.

Tako bi klasifikacija veštačenja prema predmetu, objektima i metodici, uz moguće nedostatke u pogledu potpunosti, iscrpnosti i doslednosti, mogla da se izvede na sledeći način:

1. kriminalističke ekspertize (trasološke, balističke, ekspertize rukopisa i dokumenata, sudsko-fototehničke, sudskoportretne, izazivanje izbrisanih brojeva na metalu, drvetu, plastičnim masama, ekspertiza boja i lakova, dlaka i vlakana, ekspertiza zemlje i

13.4. Klasifikacija veštačenja sa stanovišta procesnog prava

Nasuprot klasifikacijama prema predmetu, objektu i metodici, mogu se postaviti i klasifikacije prema procesnom značenju veštačenja. Mada se u teoriji retko pominju klasifikacije koje imaju ovaj kriterijum, smatramo da ima opravdanja i isticanje kriterijuma koji ima pretežno procesna obeležja¹⁵⁾.

Suštinsko obeležje veštačenja, pored primenjenih stručnih znanja i specijalne metodologije istraživanja, jeste i specifičan procesni poredak u kome se izvode i koji može da bude različit, zavisno od redosleda izvodjenja procesno uslovljenog opsega istraživanja.

Klasifikacija veštačenja sa stanovišta procesnog prava svojim kriterijumom deobe obuhvata sve razlike koje jedno isto veštačenje, na primer prema predmetu, objektu i metodici, može da ima u krivičnom postupku, zavisno od konkretne procesne forme. Otuda npr. sudsko-medicinsko veštačenje, isto po predmetu, metodici i objektima, nije sasvim isto kao prvo u odnosu na ponavno, osnovno sudsko-medicinsko veštačenje se razlikuje od dopunskog, individualno od komisijskog i kompleksnog. Isto tako, može se razlikovati instanciono, kontrolno i privatno sudsko-medicinsko veštačenje u pravim sistemima koji prihvataju i ove vrste veštačenja. Pri tome je bitno da je tako nastala razlika u obimu istra-

15) Vidi: V.Vodinelic: Kriminalistika i dokazivanje, Skopje, 1985., str. 752.

živanja, vremenu vršenja, subjektu, dokaznoj vrednosti, uvek uslovljena procesnim razlozima.

Sa stanovišta procesnog prava, razlikuju se ponovna i dopunska veštačenja u odnosu na osnovno veštačenje, komisijska i kompleksna veštačenja u odnosu na individualna veštačenja.

13.4.1. Ponovno i dopunsko veštačenje

ZKP navodi da će se obnoviti veštačenje sa istim ili drugim veštacima, ukoliko se podaci veštaka u datom nalazu bitno razilaze ili ako je njihov nalaz nejasan, nepotpun ili u protivurečnosti sam sa sobom ili izvidjenim okolnostima, a ti se nedostaci ne mogu otkloniti ponovnim saslušanjem veštaka (čl. 250. ZKP).

U članu 251. ZKP, međutim, navodi se da će se, ako u mišljenju veštaka ima protivurečnosti ili nedostataka ili se pojavi osnovana sumnja u tačnost datog mišljenja, a ti nedostaci ili sumnja ne mogu da^{se} otklone ponovnim saslušanjem veštaka, z a t r a ž i t i m i š l j e n j e d r u g i h v e š t a k a. U čemu je razlika?

U prvom slučaju, nedostaci se odnose na nalaz veštaka, a u drugom na mišljenje veštaka. Nedostaci se, prvom slučaju, sastoje u bitnom razilaženju podataka u nalazu, nejasnoći, nepotpunosti, protivurečnosti, bilo unutrašnjoj ili sa izvidjenim okolnostima (drugim dokazima). U drugom slučaju nedostaci su protivurečnosti ili

manjkavosti u mišljenju, zbog čega postoji osnovana sumnja u tačnost datog mišljenja. I u jednom i u drugom slučaju, nedostaci se ne mogu otkloniti ponovnim saslušanjem veštaka. Posledica svega, u prvom slučaju jeste obnavljanje veštačenja sa istim ili drugim veštacima, a u drugom slučaju traženje mišljenja od drugih veštaka.

I u jednoj i u drugoj situaciji, radi se o novoj, ponovljenoj ekspertizi, jer je prva neprihvatljiva, a samo ponovnim saslušanjem veštaka njeni nedostaci ne mogu da se otklone. Medjutim, razlika postoji i zakonodavac je izražava time što u prvom slučaju predviđja "obnavljanje veštačenja" sa istim ili drugim veštacima, a u drugom predviđja da mišljenje treba tražiti od drugih veštaka.

Prema tumačenju Z. Simić-Jekić u ovim odredbama, za razliku od dopunskog saslušanja veštaka koje se uvek odnosi na ponovno saslušanje istih veštaka, radi se o ponovnom veštačenju kao obnavljanju stručnog dela veštačenja. Takvo veštačenje može biti izvršeno, kako sa istim, tako i sa drugim veštacima, u zavisnosti od toga koji slučaj nameće potrebu za primenom ovog instituta. Razlozi za ponovno veštačenje su isti kao i za dopunsko saslušanje veštaka, što znači da se mogu ticati bilo nalaza, bilo saopštenog mišljenja veštaka. Jedini uslov koji služi za razgraničenje potrebe preduzimanja dopunskog ili ponovnog veštačenja u konkretnom slučaju jeste, prema ovom tumačenju, da li se pojavljeni nedostaci

u pogledu nalaza ili mišljenja veštaka mogu otkloniti ponovnim saslušanjem veštaka¹⁶⁾.

Smatramo da se na osnovu ovih odredbi, osim ponovnog saslušanja veštaka, mogu razlikovati i ponovno i dopunsko veštačenje, kao dva različita vida novog veštačenja, a ne samo ponovno saslušanje veštaka i ponovno, odnosno dopunsko veštačenje, kako to proizilazi iz ovih tumačenja.

Iz čl. 250. i čl. 251. ZKP proizilazi da se ponovna ekspertiza određuje u pogledu istih objekata istraživanja kao i radi rešenja istih pitanja koja su bila postavljena u ranijoj ekspertizi. Međutim, u čl. 250. ZKP daje osnov i za razlikovanje jednog drugog procesnog oblika veštačenja, a to je dopunska ekspertiza. Kad je nalaz nejasan i nepotpun (čl. 250. ZKP), kao i kada je mišljenje nejasno i nepotpuno, može se, zavisno od konkretne situacije, odrediti, jedna ili druga ekspertiza: ponovna ili dopunska¹⁷⁾.

Zakonski tekst koji reguliše ove situacije, međutim, ne pruža dovoljno podataka za razgraničenje dopunskih i ponovnih ekspertiza. Sa druge strane, teorijski i logički uslovljene razlike između njih, izrazitije su i oštrije od razlike koja je samo implicitno naznačena u tekstu odgovarajuće norme.

16) Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 258; Slična tumačenja daju i: T. Vasiljević, M. Grubač, Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 420 i dalje; B. Petrić: Komentar zakona o krivičnom postupku, Šid, 1982., str. 613-618; J. Pavlica, M. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 365.

17) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, Skopje, 1985., str. 755.

Dopunska ekspertiza po svojoj suštini ne znači negiranje prve, odnosno ponovne ekspertize, već samo nje-
no upotpunjavanje. Potreba za dopunskim veštačenjem može
se pojaviti i kod kvalitetno izvedene osnovne ekspertize,
obzirom da razlozi za određivanje ove ekspertize nisu sa-
mo manjkavosti (nejasnoće, unutrašnje protivurečnosti ili
neslaganje sa drugim dokazima) u delu nalaza osnovne ek-
spertize. Osim ovog slučaja, sud će je narediti i radi
ispitivanja dopunskog ekspertiznog materijala, u cilju
ustanovljavanja i ispitivanja novih činjenica iz istog
kompleksa, kao i zbog toga što u osnovnoj ekspertizi
veštak nije odgovorio na sva pitanja i nije ispitao u
celini sve raspoložive objekte.

Moguće je da se nakon određivanja veštačenja od
strane istražnog sudije na početku istrage, njenim daljim
tokom prijeku novi materijali ili pojave novi problemi u
vezi sa istim kompleksom spornih činjenica koje su pred-
met već određene ekspertize. U takvim situacijama celi-
shodno je odrediti dopunsko veštačenje, a ne ponovno ve-
štačenje od strane drugog veštaka. Upravo čl. 250. ZKP
daje takvu mogućnost formulacijom "obnoviće se veštače-
nje sa istim ili drugim veštakom". Ovaj izraz treba tu-
mačiti u smislu dopunjavanja, dovršavanja, zaokruživanja
celine u ekspertiznom ispitivanju, a ne u smislu ponav-
ljanja celog, već izvedenog i samo u nalazu i mišljenju
manjkavog, veštačenja koje zakonodavac ima u vidu kada
u čl. 251. ZKP omogućuje da se traži mišljenje drugih
veštaka.

Iako se kao razlog i za dopunsku ekspertizu pojavljuju nedostaci, nejasnoće i protivurečnosti, kao i kod ponovnog veštačenja iz čl. 252., mora se uzeti da su protivurečnosti ili nedostaci, ili čak sumnja u tačnost datog mišljenja iz čl. 252. ZKP, takvi da se ne mogu otkloniti dopunskim veštačenjem.

Smatramo da upravo tu razliku čini i zakonodavac isticanjem da se u prvom slučaju radi o nedostacima u nalazu, a kod ponovnog veštačenja o nedostacima, u mišljenju. Budući da je teško potpuno odvojiti nalaz od mišljenja, može se smatrati da su nedostaci u mišljenju, najčešće istovremeno i nedostaci u nalazu, odnosno, takve prirode, da su po kvalitetu i dometu opredelili i celokupno veštačenje. U tom smislu je i određivanje ponovne ekspertize rezultat kritičke ocene sudskog veća, odnosno istražnog sudije.

Specifičnost ponovne ekspertize sastoji se u tome, što treba, s jedne strane, da stvori novi dokaz, a sa druge strane, da pruži kritičku ocenu ranije ekspertize.

Sud će narediti ponovnu ekspertizu tek ukoliko nedostaci u mišljenju i sumnja u njegovu tačnost ne mogu da se otklone ponovnim saslušanjem veštaka. Istražni sudija neće odrediti ponovnu ekspertizu ukoliko sporne činjenice mogu da dokažu drugim činjenicama, ili ukoliko argumentovano dodje do zaključka (najčešće uz pomoć specijaliste) da ponovna ekspertiza ne bi mogla da pruži nove, pouzdane i relevantne rezultate, bilo zato što je

objekat veštačenja više nedostupan za neposredno ekspertizno ispitivanje, bilo usled toga što ne postoje proverene naučne metode za rešenje postavljenih pitanja.

U ponovnoj ekspertizi novi veštak ispituje da li su u prvoj ekspertizi provedena sva neophodna ispitivanja, da li je korišćen sav raspoloživi ekspertizni materijal, da li su primenjene odgovarajuće metode, da li je ispravna metodika ekspertiznog istraživanja, i utvrđuje ispravnost i primenjivost u konkretnom slučaju teorijskih stavova od kojih je pošao veštak u prvoj ekspertizi.

Medjutim, sud ne određuje ponovnu ekspertizu samo radi kritike prethodne. Zadatak eksperta u ponovnoj ekspertizi, osim stručno-tehničke provere, (a nikako i ocene njene dokazne vrednosti, jer to spada u nadležnost suda), jeste da ispravi njene nedostatke i nepotpunosti, da razjasni i otkloni protivurečnosti i suprotnosti sa drugim dokazima i da rasčisti osnovanu sumnju u tačnost prvog mišljenja.

Pri tome će poći od teorijskih stavova i vršiti ona ispitivanja, primeniti sve one metode, za koje smatra da su neopravdano i pogrešno izostavljene u prvoj ekspertizi. Na taj način sopstvenim ekspertiznim ispitivanjem kojim istovremeno otklanja i nedostatke prvobitnih ispitivanja, otkriva nove činjenice relevantne za konkretnu krivičnu stvar, odnosno stvara dokaz. Istovremeno to znači i da ponovna ekspertiza ima širi opseg ispitivanja od dopunske ekspertize.

Naravno, to je moguće ukoliko je u vreme izvodjenja ponovnog veštačenja objekat ekspertize (ili objekti) dostupan u obliku podobnom za ispitivanje. No, najčešći su objekti prvobitne ekspertize, ili uništenim istraživanjem u prvoj ekspertizi, ili izmenjeni zbog proteka vremena ili zbog prvog ispitivanja i zato nepodobni za ponovno veštačenje (npr. prvom sudsko-balističkom ekspertizom mehaničke promene na spornom zrnu, koje je proizveo prvi ekspert, uništila su relevantna grupna i identifikaciona obeležja tog zrna, nastala ispaljivanjem).

U takvim slučajevima nema prave ponovne ekspertize nego veštak ispituje, u nedostatku objekta, samo prvu ekspertizu, zbog čega se ovakvo veštačenje može smatrati nepravom ponovnom ekspertizom¹⁸⁾.

Ponovno veštačenje u ovom slučaju iscrpljuje se u stručno-tehničkoj proveru prve ekspertize (na osnovu zapisnika o prvom veštačenju) ukazivanju na njene nedostatke i uzroke njihovog nastanka, i, ukoliko je to moguće bez neposrednog ekspertnog istraživanja, otklanjanju nekih nejasnoća i protivurečnosti.

Ukoliko veštak u ponovnoj ekspertizi ima zadatak da kritički stručno-tehnički oceni prvu ekspertizu, a pored toga i da ispita dopunski (u medjuvremenu tokom postupka pribavljeni) dokazni materijal, radi se o ponovnoj ekspertizi sa elementima dopunske, odnosno o mešovitoj ekspertizi.

18) V. Vodinelić: op.cit., str. 763.

Ponovna ekspertiza nema a priori veću dokaznu vrednost od prve ekspertize. I ponovno veštačenje, na isti način kao i svako drugo, podleže slobodnoj sudijskoj oceni dokaza na osnovu istih pravila i metoda, kao i kod prve ekspertize.

Postavlja se pitanje, kako će se sud opredeliti za jednu od ekspertiza, ukoliko postoji oštra protivurečnost između rezultata prve i ponovne ekspertize, odnosno da li je obavezan da u tom slučaju i nakon ponovne ekspertize odredi novu, i konačno, dokle se iz ovih razloga mogu jedna za drugom izvoditi nove ekspertize.

Istražni sudija, odnosno sudsko veće ne može samostalno svojim mišljenjem, bez određivanja ponovne ili dopunske ekspertize, da zameni nalaz i mišljenje prve, ukoliko se ne slaže sa njim¹⁹⁾.

U slučaju kada su vršena dva veštačenja radi odgovora na ista pitanja, sud će svaki nalaz i mišljenje, u svetlu slobodne sudijske ocene dokaza ceniti pojedinačno i u skladu sa drugim dokazima. Slaganje jednog nalaza i mišljenja sa drugim nesumnjivim dokazima, i neuklapanje i protivurečnost drugog sa postojećim dokaznim materijalom, govori u prilog prihvatanja prvog nalaza i mišljenja.

U tom smislu, smatramo da treba korigovati stav sudske prakse da je nužno pribaviti novi nalaz i mišljenje od drugog veštaka i u slučaju kada se nalaz i mišljenje

19) T.Vasiljević, M.Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 423; Vrhovni sud Bosne i Hercegovine, KŽ 1005/77. od 16.XII 1977., BSP BiH 1/78, str. 2.

dva veštaka razilaze, odnosno kada su protivurečni, a razlike ne mogu da se otklone ponovnim saslušanjem veštaka²⁰⁾. Naime, svi postojeći (suprotni i protivurečni) nalazi i mišljenja podležu slobodnoj sudijskoj oceni, i ne zahtevaju automatski, bez sagledavanja i ocene u svetlu drugih dokaza, novo veštačenje. U velikom broju slučajeva ono će i biti neophodno, ali do njega dolazi uvek posle, i kao rezultat, prethodne slobodne sudijske ocene postojećih nalaza i mišljenja. Svako novo veštačenje nema, samo po sebi, veću dokaznu snagu od prethodnog.

Ovakvo veštačenje treba razlikovati od tzv. instancionog veštačenja, koje poznaju neki pravni sistemi (na pr. austrijski). Prema praksi takvih sistema i prema shvatanju nekih autora krivičnog procesnog prava, ovde se radi o nadveštačenju koje služi za razjašnjavanje i uklanjanje protivurečnosti ranijih veštačenja. Ovakvo veštačenje ima karakter arbitrarnog odlučivanja, zbog čega i nadveštaci kao viši stručnjaci imaju nadredjen položaj u odnosu na prethodne eksperte. Primer za takva veštačenja, bila bi veštačenja obavljena u univerzitet-skim institutima, klinikama, istraživačkim institutima, fakultetska veštačenja, protiv kojih nije dopuštena ponovna ekspertiza²¹⁾.

20) J.Pavlica, M. Lutovac: Zakon o krivičnom postupku i praktičnoj primeni, Beograd, 1985., st. 368. Vidi: Rešenje Vrhovnog suda Hrvatske, Kž 2231/63. od 10. oktobra 1963. godine, ZSO, knj. VIII, sv. 3, odluka br. 306.

21) W.Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg, 1969., str. 94-96; K.Jesnitzer: Der gerichtliche Sachverständige im Prozess, München, 1985., str. 161.

Shvatanje o nadveštačenju nije strano ni jugoslovenskoj praksi, bez obzira što nema odgovarajuće normativno i naučno opravdanje. Faktički se takav stav ostvaruje favorizovanjem veštačenja obavljenih na fakultetima ili drugim sličnim institucijama, bez ikakvog obrazloženja i opravdanja, osim visokog ranga ustanove kojoj je bilo povereno veštačenje.

Obzirom da je naučna osnovanost i obrazloženost jednog veštačenja objektivna i nezavisna od hijerarhijskog ranga ličnosti ili institucije od koje potiče, i da je uslovljena isključivo individualnim sposobnostima konkretnog veštaka, nema opravdanja za automatsko prihvatanje rezultata nadveštačenja. Princip jednakog ranga svih veštačenja zahteva kritičku sudsku ocenu svakog konkretnog veštačenja, bez obzira ko ih je izvršio²²⁾.

Ponovna veštačenja ne treba poistovetiti sa kontrolnim ekspertizama²³⁾. Jedna grupa sovjetskih autora smatra da kontrolna ekspertiza predstavlja poseban vid sudskih ekspertiza i da se određuje kada postoji sumnja u objektivnost zaključka eksperta iz ranijeg veštačenja ili njegovo neslaganje sa drugim dokazima. Ovako shvaćenu kontrolnu ekspertizu može da izvodi ili novi, ili raniji ekspert, stim što neki autori smatraju da je kontrolna ekspertiza isto što i ponovna²⁴⁾.

22) V.Vodinečić: Krivično procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/82.

23) S.V.Borodin, A.J.Paliašvili: Voprosi teorii i praktiki sudebnoi ekspertizi, Moskva, 1963., str. 164, 166; I.L.Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom procese, Moskva, 1964., str. 248; A.N.Zaikin: Novaja ekspertiza, socialističeskaja zakonitost 6/87; V.Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 754.

24) S.V.Borodin, A.J.Paliašvili: op.cit., str. 165.

Kontrolna ekspertiza, kao poseban procesni oblik ekspertize, nema opravdanja, jer po svojoj suštini i ne predstavlja veštačenje, nego samo specifičan način ocene sudskih ekspertiza, i to u obliku nespojivom sa procesnim odredbama obzirom da se i ocena dokaza veštačenjem, kao i svih drugih, vrši slobodnim sudijskim uverenjem. Sa druge strane, kontrolna i ponovna ekspertiza nisu identične. Svaka ponovna ekspertiza daje stručno-tehničku ocenu prethodne, zbog čega se samo uslovno može reći i da je kontrolna, a otkrivanjem novih činjenica daje dokaz zbog čega je ponovna ekspertiza u svom obimu šira od ovako shvaćene kontrolne ekspertize.

13.4.2. Individualno i komisijsko veštačenje

Razlikovanje na individualna i komisijska veštačenja vrši se prema broju veštaka koji izvode veštačenje. Individualna veštačenja su ona koja, kao što i sam naziv kaže, vrši veštak pojedinac, bilo da ga je neposredno odredio nadležni organ krivičnog postupka, ili, u okviru veštačenja poverenog stručnoj ustanovi, rukovodilac te ustanove.

Ukoliko ekspertizu vrši više veštaka istog profila, na istom materijalu, radi odgovora na ista pitanja, na osnovu čega daju i jedinstven zaključak, koji svi potpisuju, radi se o kolektivnoj, komisijskoj ekspertizi. V.Vodínelić ističe da u ovakvim veštačenjima nije reč o kolektivu, već o timu veštaka, koji svoj deo veštačenja

ne moraju da obave svi istovremeno i odluku ne donose glasanjem. Ukoliko se neki veštak ne slaže po nekom pitanju, ili u celini, daje delimično ili potpuno odvojeni zaključak, a to su razlozi zbog kojih smatra da bi za ovaj vid ekspertize bio adekvatniji izraz kolegijalna ekspertiza²⁵⁾.

Moguće je i da jedan isti objekat ekspertize bude predmet istraživanja različitih vrsta veštačenja (kriminalistička, sudsko-medicinsko, sudsko-hemijsko), i da na njemu vrši ekspertizno istraživanje više veštaka, ali u ovom slučaju se ne radi o kolektivnoj (a ni kompleksnoj) ekspertizi, već o odvojenim samostalnim ekspertizama u okviru kojih se donose posebni zaključci potpisani samo od strane onog veštaka koji ih je i doneo.

13.5. Kompleksna veštačenja

Kompleksna ekspertiza predstavlja poseban vid sudskih ekspertiza po svojoj prirodi i procesnim karakteristikama različit od ostalih. Dok su specifičnosti dopunske i ponovne ekspertize uslovljene pre svega procesnim razlozima, a razlike između individualnih i kolektivnih, odnosno kolegijalnih veštačenja, takodje procesnim i organizacionim razlozima, pri čemu je bit metoda i priroda samog ekspertiznog istraživanja, i kod jednih i kod drugih nepromenjena, osobenost kompleksnih

25) V.Vodinečić: op.cit., str.763; Vidi: Č.Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 17.

ekspertiza je upravo u naučnim disciplinama koje se primenjuju u metodici ekspertiznog ispitivanja. Otuda proizilaze i njene procesne osobenosti.

Potrebu za izvodjenjem kompleksnih ekspertiza nameće prirodna složenost objekta ekspertize, postojanja više različitih strana koje se ne mogu ispitati samo korišćenjem stručnog znanja jednog profila, a sve su relevantne za pravilan i potpun odgovor na postavljena pitanja. Pri tome, učešće više veštaka u kompleksnoj ekspertizi procesno nije i ne može biti, zbog prirode objekta ekspertize, isto organizovano kao u slučaju komisijske ekspertize. Takođe, i traženi rezultat ne može da se dobije izvodjenjem više samostalnih ekspertiza, jer je relevantna upravo vezanost različitih obeležja u jednom objektu ekspertize²⁶⁾.

U procesnoj teoriji postoje različita shvatanja u vezi potrebe njenog izvodjenja, a zatim i u odnosu na pojam i procesnu formu njenog odvijanja. Neki autori ne razmatraju kompleksnu ekspertizu kao poseban vid sudskih ekspertiza²⁷⁾, dok drugi odriču mogućnost postojanja ovih ekspertiza jer normativno posebno nije regulisana²⁸⁾.

Prema najšire zastupljenom shvatanju, kompleksna ekspertiza predstavlja posebnu vrstu sudskih veštačenja za

26) R. Belkin: Sudebnaja ekspertiza: Voprosi trebujušče rešenja, Sovetskaia justiciia, 1/88; R. S. Selivanov: Spornie voprosi sudebnoi ekspertizi, Socialističeskaja zakonitost, 5.

27) V. A. Prituzova: Zakločenie eksperta kak dokazateljstvo v ugolovnom processe, Moskva, 1959., str. 121.

28) M. S. Strogovič: Kurs sovetskogo ugolovnogogo procesa, Moskva, 1964., str. 243.

čije izvodjenje u krivičnom postupku nema procesnih smetnji²⁹⁾.

U razmatranju prirode, suštine i obeležja kompleksnih ekspertiza ima različitih mišljenja. Tvrdi se da bit ove ekspertize čini specifičnost konkretnih objekata i potrebnih metoda istraživanja, ili neophodno angažovanje specijalista iz srodnih graničnih nauka radi rešavanja medjusobno povezanih pitanja, odnosno, da je osnovna karakteristika kompleksne ekspertize svestrano ispitivanje objekata sitnih dimenzija, koji bi u jednom procesu ispitivanja bili uništeni.

U kompleksnoj ekspertizi, prema mišljenju A.J. Vinberga i drugih autora, svaki ekspert posebno formuliše svoje mišljenje. Na osnovu svih posebnih veštačenja, jedan ekspert (vodeći veštak) stvara sveobuhvatno mišljenje. Drugi autori smatraju da veštak, u okviru ove ekspertize prema procesnim normama, ima pravo da izvede samo onaj deo ekspertiznog istraživanja koji je u skladu sa njegovom naučnom kompetencijom. E.B. Menjikova u vezi s tim ističe da je potrebno da se rezultati kompleksnih istraživanja obrade u jednom mišljenju (zaključak eksperta), ukoliko je kompleksnu ekspertizu vršio jedan veštak sa raznim znanjima ili više veštaka iz iste naučne

29) Vidi: I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstva dokazivanja v sovetskom ugotovnom processe, Moskva, 1964., str. 145; S.V. Borodin, A.J. Paliašvili: Voprosi teorii i praktiki sudabenoj ekspertizi; G.M. Cimakurdize: Procesua-nie i metodologičeskie voprosi kriminologičeskie ekspertizi v gruzinskoj SSR, Tbilisi, 1967., str. 200; T. Marković: Problemi kriminalističkih veštačenja, Priručnik, 4-5/70; V. Vodinelič: op.cit., str. 775; Č. Stefanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 72.

oblasti. Svaki ekspert sačinjava zapisnik u okviru svoje stručnosti³⁰⁾.

N.A.Selivanov u razmatranju suštine i procesne forme kompleksne ekspertize iznosi koncepciju o "uzajamnom obogaćenju eksperata". Osnovne forme kompleksnih ekspertiza prema ovom autoru su: prvo, ekspertiza koju vrši samo jedan ekspert, i koji raspolaže potrebnim stručnim znanjima iz više oblasti nauke i tehnike; drugo, kada ekspert jedne stručne oblasti pri sastavljanju ekspertiznog mišljenja koristi mišljenje jednog ili više eksperata iz drugih naučnih oblasti, u trećem slučaju ekspertiza se izvodi iz više naučnih disciplina, dok četvrti oblik kompleksne ekspertize čine ona veštačenja koja izvodi komisija veštaka koji raspolažu znanjima iz različitih oblasti.

U svim oblicima kompleksnih ekspertiza, veštaci raznih specijalnosti donose i potpisuju zajedničko mišljenje, dakle, i one zaključke koje obzirom na svoje stručne kompetencije ne bi mogli da zastupaju. Pri tome je bitno da u zajedničkom zaključku nije prekoračena granica celokupnog znanja svih eksperata koji su učestvovali u veštačenju.

Očiglednu suprotnost sa principom lične odgovornosti i individualnosti u veštačenju, autor nastoji da eliminiše tvrdnjom da u ovim situacijama postoji

30) E.B.Meljnikova: O kompleksnim ekspertizom v sovetskom ugotovnom processe, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 10/63; Vidi: V.Vodinelic: op.cit., str. 771, 772.

uzajamno dopunjavanje i obogaćivanje znanja i iskustva iz sopstvene struke svakog veštaka sa znanjima iz drugih oblasti nauke, kojima vladaju drugi eksperti koji učestvuju u istom veštačenju³¹⁾.

Ova koncepcija nema čvrste osnove i vrlo je teško odrediti šta konkretno znači, koliki stvarni do- met ima, koliko je pouzdano i kako se može kontrolisati i proveriti "uzajamno obogaćenje znanja eksperata". U suštini, uzajamno dopunjavanje znanja eksperata realno ne postoji. U uslovima i za vreme trajanja ekspertize ni- je moguće nikakvo ozbiljno proširivanje i obogaćivanje osnovnog znanja eksperta znanjima iz drugih disciplina u toj meri da takva znanja predstavljaju osnov stručne kompetentnosti, koji opravdava i zastupanje i potpisiva- nje i onih delova nalaza i mišljenja koji su u domenu na- učnih kompetencija drugih eksperata.

Uzajamno obogaćenje znanja u toku kompleksne ekspertize predstavlja fikciju koja bi trebalo da zado- volji (u uslovima kompleksne ekspertize) zahtev da svaki veštak može da potpiše samo onaj nalaz i mišljenje za ko- ji je stručno kompetentan. Iz tih razloga, ova koncepci- ja, mogućnošću da svi eksperti potpisuju zajednički zak- ljučak suprotno individualnoj i ličnoj odgovornosti ve- štaka, dovodi do kolektivne, bezlične ekspertize što je neprihvatljivo, kako obzirom na samu prirodu kompleksne ekspertize, tako imajući u vidu i obavezni procesni poredak

31) N.A.Selivanov: Kompleksnaja ekspertiza, Socijalističeskaja zako- nitost, 1/42.

za svako veštačenje, pa i kompleksno³²⁾.

Uočavajući nedostatke koncepcije o uzajamnom obogaćenju znanja eksperata, I.L. Petruhin kompletnu ekspertizu tumači kao procesni sticaj samostalnih ekspertiza, čime adekvatno izražava njenu sadržinu i procesnu prirodu, i određuje je saglasno opštem procesnom poretku veštačenja u krivičnom postupku.

Prema ovom autoru, kompleksna ekspertiza obuhvata srodne, granične nauke, pa nadležni organi krivičnog postupka često ne mogu da opredele konkretne potrebne profile stručnosti i konkretne eksperte. Zbog toga se ne imenuju veštaci i ne sastavljaju liste iscrpnih pitanja, rukovodiocu stručne ustanove prepušta preciziranje široko formulisanih pitanja, čije je utvrđivanje u ekspertiznom ispitivanju neophodno i, na osnovu svega toga, određivanje veštaka.

U daljem radu svaki od eksperata ispituje isti objekat i odgovara na ista pitanja, ali, na osnovu različitih znanja i na osnovu ispitivanja izvedenog različitim metodama. Svaki od ovih veštaka uže specijalnosti ustanovljava činjenice iz svoje struke, a svi njihovi rezultati uzeti zajedno omogućavaju šire zaključke, odnosno adekvatan odgovor na pitanja koja je postavio istražni sudija, odnosno sudsko veće.

Jedan od veštaka, vodeći ili glavni ekspert, sažima rezultate svih ekspertiznih istraživanja i daje

32) V.Vodinelic: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 773.

opšte mišljenje. Medjutim, "vodeći, osnovni ili glavni" ekspert nije posebna procesna figura različita od ostalih. Procesno su svi veštaci ravnopravni, a kao organizaciono vodeći veštak među njima pojavljuje se onaj, čijem stručnom profilu najviše odgovara široka formulacija pitanja datih od strane suda³³⁾.

Suština kompleksne ekspertize nije prema tome, ni u svestranom ispitivanju više objekata, jer se taj zahtev postavlja i kod drugih veštaka. Istovremeno ekspertizno istraživanje od strane više veštaka različitih profila, moguće je, ne samo u okviru kompleksne ekspertize nego i izvodjenjem više samostalnih ekspertiza. Takođe, i opasnost od uništenja ili menjanja objekata veštačenja, ne postoji samo u slučaju kompleksne ekspertize, nije samo njeno suštinsko obeležje, i može da se izbegne izvodjenjem više samostalnih ekspertiza.

Specifičnost kompleksne ekspertize nije ni isključivo metodološke prirode. Samo primena metode kompleksnog ekspertiznog ispitivanja ne može da se poistoveti sa kompleksnom ekspertizom, o čemu je bilo reči u izlaganju o metodici veštačenja.

Bit kompleksne ekspertize jeste u tome da konkretan objekat ispitivanja ima više različitih strana i obeležja koja u svojoj uzajamnosti i čine taj objekat i uslovljavaju njegovu relevantnost za krivični postupak.

33) I.L.Petruhin:Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe,Moskva,1964.,str. 143-164; Vidi: I.L.Petruhin: Kompleksnaja ekspertiza v sovetskom ugolovnom procese, Pravovedenie, 1/62.

Kompleksnom ekspertizom se ne sagledava objekat ekspertize kao mehanički zbir različitih svojstava, od kojih bi svaki kompleks obeležja mogao da se ispita posebnom, odvojenom ekspertizom, nego se istražuju sporni relevantni detalji koji nastaju uzajamnim dejstvom različitih obeležja istog objekta.

Iz toga proizilazi i način stvaranja opšteg zaključka u kompleksnoj ekspertizi. On je opšti, zajednički, i odgovara široko datim pitanjima od strane suda, ali njegova tačnost zavisi od tačnosti svakog pojedinog istraživanja³⁴⁾.

Domaća procesna teorija malo pažnje posvećuje kompleksnoj ekspertizi. Po svojoj problematici, dometima obzirom na osnovne ekspertize, specifičnostima procesnih pitanja koja nameće, i obzirom na to da u zakonskom tekstu nije izričito navedena, kompleksna ekspertiza zaslužuje detaljnu naučnu analizu.

ZKP ne ograničava moguća veštačenja, ni obzirom na broj veštaka, ni obzirom na predmet. U tom smislu, i za izvodjenje kompleksnih ekspertiza u skladu sa opštim principima veštačenja, nema nikakvih procesnih zabrana ili prepreka.

Nužna potreba za ovakvim ekspertizama trebalo bi da nadje svoje msto i u razmatranjima reorganizacije službe veštačenja, jer se potrebni uslovi za njihovo kvalitetno i efikasno izvodjenje mogu stvoriti samo profesionalizacijom veštačenja, stvaranjem instituta, zavoda,

34) V.Vodinić: op.cit., str. 776.

laboratorija za veštačenje koji bi objedinjavali potrebne stručnjake, opremu i materijalna sredstva uopšte.

Sadašnji stav domaće prakse i teorije prema ovoj vrsti veštačenja, delom može da nadje svoj uzrok i u otežanom izvodjenju ovakvih ekspertiza, u uslovima nepostojanja profesionalnih veštaka, razudjenosti stručnih institucija i opreme, ali to nije i opravdanje, posebno ne za procesnu teoriju.

U savremenom stručnom svetu kompleksna ekspertiza je vrsta veštačenja koja se sve više stavlja u prvi plan jer se smatra da je ona rezultat naučno-tehničke revolucije. Njen značaj sastoji se u činjenici da se razvoj nauke i tehnike sve više odvija u izvesnoj dijalektičkoj protivurečnosti, gde sa jedne strane stoji sve dublja specijalizacija naučnih disciplina, a sa druge strane, njihova sve značajnija koncentracija i objedinjavanje, zbog čega se pojavljuju dodirne tačke u naukama, koje su izgledale daleke jedna drugoj.

U savremenoj nauci krivično procesnog prava sve više preovladava shvatanje o nauci kao sistemu, upravo kao što sistem predstavljaju krivično delo, učinilac i tragovi (podsistemi), i da se potpuno i objektivno utvrđivanje istine može obezbediti samo sistemno strukturnim pristupom, čiji je izraz i potreba izvodjenja kompleksnih ekspertiza.

Činjenica je da u našim krivičnim naukama i sudskoj praksi ova vrsta ekspertize još uvek nema svoje

mesto, pa čak je zahvaljujući odredjenom stručnom konzervativizmu, i nepoznata. Naučni radovi u vezi ovog vida veštačenja (T. Marković, V. Vodinelić) nisu dobili odgovor u praksi, a bez kompleksne ekspertize u problematici utvrđivanja istine u krivičnom postupku nema ni istinskog stručnog i naučnog pristupa.

13.7. Kriminalistička i ostala veštačenja

U razmatranju klasifikacije sudskih veštačenja prema predmetu, odnosno predmetu, objektima i metodici, uočava se da najobimniju i u praksi najčešću grupu veštačenja čine kriminalistička veštačenja. Iz tih razloga moguća je, i ima teorijsko opravdanje i puni praktični značaj, i klasifikacija na kriminalistička i ostala veštačenja³⁶⁾.

V. Vodinelić smatra da kriminalističke ekspertize ne samo što su samostalne sudske ekspertize, nego su teorija i praksa kriminalističkih ekspertiza u svetu dostigle takav nivo razvitka da mogu da se razmatraju kao samostalna grana kriminalistike, budući da imaju svoj predmet, metodiku i sistem³⁷⁾.

36) V. Vodinelić: Neki osnovni praktični i teorijski problemi kriminalističkih ekspertiza, *Pravni život*, 11/72; Ž. Aleksić: Požari i eksplozije, Beograd, 1982., str. 248; I. Vakarelski: Kriminalistika, Sofija, 1972., str. 63; Kriminalistika, u redakciji B. A. Viktorov, R. S. Belkin, Moskva, 1976., str. 346. Kriminalistika, u redakciji R. S. Belkin, G. F. Zujhov, Moskva, 1968., str. 435 i dalje; Kriminalistika, u redakciji I. P. Pantelejev, V. A. Selimanović, Moskva, 1964., str. 348. Kriminalistika socialističkih stran, Grupa autora u redakciji A. J. Koldin, Moskva, 1986., str. 278; R. S. Belkin: Kriminalistika, problemi, tendencii, perspektivi - ot teorii k praktiki, Moskva, 1988., str. 63; G. A. Cimakurdize: Procesualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističeskoj ekspertizi v gruzinskoi SSR, 1967., str. 78.

37) V. Vodinelić: Neki osnovni praktični i teorijski problemi kriminalističkih ekspertiza, *Pravni život*, 11/72.

I prema shvatanju autora, koji ističu da je problematika sudskih ekspertiza toliko specifična i obimna, da ima opravdanja njeno izdvajanje i izučavanje u okviru posebne discipline - sudske ekspertologije, veliki značaj pridaje se upravo kriminalističkim ekspertizama³⁸⁾.

Prema klasičnoj podeli kriminalističkih ekspertiza, obzirom na predmet, objekat i metod, mogu se razlikovati sledeće vrste kriminalističkih ekspertiza: sudsko-grafoskopska, sudsko-tehnička ekspertiza dokumenata, sudsko-grafološka, sudsko-balistička, sudsko-portretna, zatim kriminalistička ekspertiza materijala i predmeta izradjenih od njih, autorske ekspertize teksta pisanog rukom i mašinom, sudsko-fonotehničke, sudsko-fototehničke³⁹⁾.

L.E.Arocker, imajući u vidu teoriju i praksu kriminalističkih ekspertiza, predlaže njihovu podrobniju klasifikaciju u sledećem osnovnom obliku (koji može dalje da se grana zavisno od objekta i metodike):

1. Kriminalističko ispitivanje dokumenata

1.1. Kriminalistička ekspertiza rukopisa

1.2. Tehničko-kriminalistička ekspertiza dokumenata

2. Trasološka ekspertiza

2.1. Mehanoskopska trasološka ekspertiza

2.2. Homeoskopska trasološka ekspertiza

38) A.Vinberg, N. Alahovskaja, Sudebnaja ekspertologija, Socialističeskaja zakonitost, 7/73; A.Šljahov: Nauka o sudebenoi ekspertologii, Socialističeskaja zakonitost, 8/74.

39) Kriminalistika socialističeskih stran, Moskva, redakcija A.J.Koldin, str. 278, 279.

- 2.3. Kriminalistička ekspertiza tragova životinja
- 2.4. Saobraćajno-trasološka ekspertiza
- 2.5. Trasološka ekspertiza sa ciljem identifikacije celine sa delovima
3. Kriminalistika ekspertiza oružja i municije
4. Kriminalističko utvrđivanje lica po spoljnim obeležjima⁴⁰⁾.

Kod ove klasifikacije, koja za kriterijum uzima predmet, objekte i metod, kao i kod klasifikacije sudskih veštačenja uopšte prema istom kriterijumu, osnovni problem je doslednost i potpunost.

U klasične podele kriminalističke ekspertize obzirom na zadatak koji treba rešiti pomoću njih⁴¹⁾, odnosno prema predmetu, spada i deoba na identifikacione i neidentifikacione kriminalističke ekspertize⁴²⁾.

Osnovni zadatak kriminalističke ekspertize u ispitivanju stvarnih dokaza (predmeta i tragova krivičnog dela) jeste identifikacija, odnosno, utvrđivanje grupne pripadnosti. Ispitivanje okolnosti koje se tiču mesta, vremena, ustanovljavanja uzročne veze, mehanizma

40) Vidi: R.S. Belkin: Kriminalistika, Moskva, 1978., str. 67-68.

41) Kriminalistika socialističeskih stran, Grupa autora u redakciji A.J. Koldin, Moskva, 1987., str. 277.

42) V. VOdinelić: Kriminalistika i dokazivanje, II, Skopje, 1985., str. 752 i dalje; Kriminalistika, u redakciji R.S. Belkin, G.G. Zujkov, Moskva, 1968., str. 435; Kriminalistika u redakciji G.V. Viktorov, R.S. Belkin, Moskva, 1976., str. 346., I. Vakarelski, Kriminalistika, Sofija, 1972., str. 75; Kriminalistika, u redakciji I.F. Pantelejev, N.L. Selivanov, Moskva, 1964., str. 352; A.I. Vinberg, Voprosi teorii i praktiki sudbenoi ekspertizi, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 6/71.; G.A. Cimakurdize: Procesualnie i metodologičeskie voprosi kriminalističeskoj ekspertizi v gruzinskoj SSR, Moskva, 1967., str. 78.

nastanka tragova, odnosno odgovara na devet zlatnih pitanja kriminalistike, spada u zadatak neidentifikacione kriminalističke ekspertize.

13.7. Dijagnostička i situaciona veštačenja

Stalni razvoj nauke i tehnike utiče i na neprestano proširivanje mogućnosti i dometa kriminalističkih i identifikacionih ekspertiza, kako novim teorijskim znanjima, tako i novim metodima i instrumentima. To ne znači da neidentifikaciona kriminalistička veštačenja ostaju u senci identifikacionih, i da se preduzimaju samo ukoliko nisu moguća identifikaciona.

Teorija i praksa poklanjaju neuporedivo veću pažnju identifikacionim veštačenjima, što je svakako uslovljeno i time što su rezultati identifikacionih ekspertiza nesumnjivo veoma dragocena za razjašnjenje spornog događaja i donošenje sudske odluke. Međutim, nema opravdanja za gotovo potpuno zapostavljanje teorijskih i praktičnih problema identifikacionih ekspertiza. Ove ekspertize u osnovi ostaju neodređene i nedefinisane, odnosno, nameće se ne mnogo vredan zaključak, da su one sve one ekspertize koje nisu identifikacione.

Iz tih razloga, posebno vrednim za teoriju sudskih ekspertiza smatramo mišljenje A.I. Vinberga, koji tradicionalnu deobu kriminalističkih ekspertiza na identifikacione i neidentifikacione smatra neodređenom i

predlaže, na osnovu metoda ekspertiznog istraživanja, predmeta sudske ekspertize i postavljenih ekspertiznih zadataka, novu klasifikaciju tih ekspertiza na:

1. kriminalističke: identifikacione, dijagnostičke i situacione (kompleksne) ekspertize, i

2. ostale nekriminalističke sudske ekspertize, koje se mogu deliti po vrsti, obliku, itd. i kojima se takodje rešavaju dijagnostički i situacioni zadaci⁴³⁾.

A.I. Vinberg smatra da se zadaci postavljeni u kriminalističkim ekspertizama mogu rešavati u tri nivoa: identifikacionom, dijagnostičkom i situacionom. Najviši nivo odnosi se na utvrđivanje "konkretnog individualnog faktora", odnosno, konkretnog identiteta i postiže se identifikacionom kriminalističkom ekspertizom, a za dokazivanje je od najvećeg značaja.

Iza identifikacionog, sledi dijagnostičko rešavanje postavljenih zadataka dijagnostičkim kriminalističkim ekspertizama. U osnovi ove vrste ekspertize nalazi se dijagnostički spoznajni proces, koji se u savremenoj naučnoj metodologiji razmatra kao posebna metoda naučne spoznaje. Kao takva, ova ekspertiza prolazi sve stupnjeve naučnog saznanja, od spoznaje jednostavnog do spoznaje složenog, od opažanja i prikupljanja činjenica, do njihovog uopštavanja i stvaranja zaključaka.

Osnovni zadatak u utvrđivanju dijagnoze jeste otkrivanje objektivne istine u vezi proučavanih pojava

43) A.I. Vinberg: Identifikacionaja, dijagnostičkaja, i situacionaja kriminalističeskaja ekspertiz, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 9/78.

i njihovih simptoma (obeležja) na konkretnim objektima. Na osnovu prikupljenih simptoma stvaraju se dijagnostičke hipoteze, pri čemu složenim, i po sadržaju različitim simptomima, treba pridavati značenje koje imaju u zavisnosti od drugih simptoma, odnosno, ne treba ih tumačiti apsolutno zapostavljajući druge.

Na osnovu konačne dijagnoze, bitno je pronaći "kompleks simptoma" karakterističan za datu pojavu, obeležje koje se izražava međusobnom povezanošću pojedinačnih simptoma na način karakterističan upravo za tu pojavu. Zasebno uzeti specifični simptomi nisu dovoljni.

Primenom dijagnostike kao posebne metode raspoznavanja, razlikovanja i određivanja, u okviru dijagnostičke kriminalističke ekspertize, moguće je ustanoviti vreme događaja, mehanizam izvršenja krivičnog dela, način izvršenja, utvrđivanje pojedinih osobina učionoca ili oštećenog, utvrđivanje bitnih obeležja određenih relevantnih predmeta, ustanovljavanje mehanizma nastanka tragova, pravca i intenziteta delovanja objekta koji stvara tragove i njegov položaj, vreme i redosled nastanka tragova, itd.

Specifičnost dijagnostičke ekspertize jeste utvrđivanje tipičnih obeležja nekog objekta u datoj situaciji. To znači da je potrebno poznavanje situacije uopšte iz koje nastaje zahtev za rešavanjem konkretnog ekspertiznog zadatka, da bi se analizom i pronalženjem simptoma dijagnostifikovala i konkretna sporna

situacija, analogno dijagnostifikovanju bolesti prema njenim telesnim simptomima.

Razlika između identifikacione kriminalističke ekspertize i dijagnostičke kriminalističke ekspertize jeste u tome što se dijagnostičkom ekspertizom rešava zadatak, odnosno veštak se izjašnjava o pitanjima i pojavama tipičnim za više situacija, a ne za jednu konkretnu. U identifikacionoj ekspertizi dolazi se do konkretnog individualnog faktora, do svodjenja na jedan objekat, odnosno, jedno lice ili situaciju.

Situaciona ekspertiza za neposredni objekat istraživanja ima situaciju na mestu događaja. Na osnovu nekog istraživanja, ova ekspertiza daje odgovor na pitanja o načinu izvršenja krivičnog dela, omogućava analiziranje svih radnji koje su se dogodile i ustanovljavanje njihovog redosleda, sredstava kojim se učinilac koristio, odnosno, ustanovljavaju se relevantni podaci o krajnjem objektu ispitivanja, a to je kritični događaj.

Situacionu ekspertizu ne treba poistovetiti sa istražnom delatnošću u proučavanju mehanizma nastanka krivičnog dela. Ukoliko činjenično stanje, odnosno situacija na licu mesta, ne može da se razjasni bez specijalnih znanja, dolazi do primene situacione ekspertize. Po svojoj prirodi situaciona ekspertiza jeste kompleksna⁴⁴⁾.

Teorijska razmatranja identifikacionih kriminalističkih ekspertiza, odnosno dijagnostičkih i situ-

44) A. I. Vinberg: op.cit., str.

acionih ekspertiza, i zalaganje za njihovo obavljanje u praksi, predstavljaju retkost u savremenoj procesnoj teoriji⁴⁵⁾.

Cilj situacionih veštačenja jeste razjašnjenje krivičnog događaja kao sistema, kroz situaciju lica mesta kao njegovog podsistema, pri čemu se potrebne informacije izvode iz dinamičke strukture lica mesta u celini, a ne iz njegovih izolovanih, pojedinačnih segmenata, što je osnovna karakteristika tradicionalnih ekspertiza.

Promene na licu mesta su na najrazličitije načine, prostorno, vremenski uzročno povezane, zbog čega je bit ispitivanja u situacionoj ekspertizi integrativnost celokupnog informacionog materijala sadržanog na licu mesta. Bitno obeležje ove ekspertize jeste neposredno zapažanje i istraživanje, nasuprot, u većini slučajeva, isključivo laboratorijskom karakteru kriminalističkih ekspertiza, koje zbog toga (posrednost, neadekvatan i necelovit materijal) gube u svojoj efikasnosti i efektivnosti⁴⁶⁾.

V.Vodinelic ističe da je istuaciona ekspertiza kompleksna ekspertiza sui generis, i da je obavlja tim eksperata koji ispituje pojedine podstrukture (elemente) situacije lica mesta, a kriminalistički ekspert, situolog, usmerava i upravlja čitavim veštačenjem, radi ostvarivanja jedinstvenog zajedničkog cilja, i formuliše

45) V.Vodinelic: Nova vrsta veštačenja - situaciona ekspertiza, Priručnik, 6/88.

46) V. Vodinelic: op.cit., str.

zaključak o licu mesta kao sistemu. Za ovu vrstu ekspertize potrebno je izradjivati i samostalnu metodu, a metod istraživanja ne treba shvatiti samo kao prosti zbir postojećih tradicionalnih metoda.

U izvodjenju situacione ekspertize potrebno je učešće stručnjaka iz svih oblasti prirodnih nauka, kriminalistike, a, zavisno od vrste krivičnog dela, i učešće sudskih psihologa i sudskih medicinarara. "Vodeći ekspert", situolog, mora da raspolaže osnovnim znanjima iz svih naučnih oblasti koje su od značaja za teoriju kriminalističke situacije (celokupna kriminalistika, sudska psihologija, kriminologija itd.)⁴⁷⁾.

ZKP izričito ne navodi mogućnost izvodjenja situacionog veštačenja, što je sasvim i logično, obzirom da se radi o novoj vrsti sudskih ekspertiza, čije se razmatranje i u teoriji još uvek pojavljuje kao retkost. Međutim, slično kao i kod kompleksnih ekspertiza (a situaciono veštačenje i jeste vrsta kompleksnog veštačenja), specifičnost objekata i metodike ove ekspertize nije prepreka da se smatra da je i ovaj vid veštačenja pokriven opštim odredbama o veštačenju (čl. 241, 242. ZKP).

47) Ibidem.

14. RAZGRANIČENJE NADLEŽNOSTI SUDA I VEŠTAKA

14.1. Kompetencije veštaka i oblast njihovog ispoljavanja

Pitanje kompetencija veštaka u krivičnom postupku predstavlja jedan od centralnih problema i teorije i prakse sudskih veštačenja¹⁾. Čini se da se upravo u problematici vezanoj za kompetenciju veštaka i njenom razgraničenju od nadležnosti istražnog sudije i suda najjasnije oslikava procesna priroda sudskih veštačenja.

Poziciju veštaka u krivičnom postupku određuje njegova stručnost i procesni status, koji nalaže način i obim primene stručnih znanja u konkretnim uslovima. Otuda se i nadležnost veštaka, u osnovi, razlikuje na naučne i procesne kompetencije²⁾.

Procesnu kompetenciju veštaka opredeljuje sveukupnost njegovih prava i obaveza koje proizilaze iz zakonskih odredbi o veštačenju, a naučnu kompetenciju potrebna specijalnost određenog profila, kojom veštak raspolaže i primenjuje je u izvodjenju ekspertize.

-
- 1) V.M.Galkin: Sredstva dokazivanja v ugolovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str. 48; S.A.Pašin: Aktualnie voprosi ugolovnoi processualni nauki, Vestnik Moskovskogo univerziteta, 6/86; H.Lefrenz: Probleme des Sachverständigenbeweis, Erstes deutsch-Sowjetisches Qloquium für Strafrecht und Kriminologie, Baden-Baden, 1983.; H.Rüping: Theorie und Praxis des Strafrerfahrens, Bonn, 1979.; D.Krauss: Richter und Sachverständiger im Strafverfahren, Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft, 73/85; H.Liebel, Urslar: Forensische Psychologie, Stuttgart, 1975., str. 31-48.
- 2) V.M.Galkin: op.cit., str. 48; I.L.Petruhin, Ekspertiza kak sredstvo dokazivanie v ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 71.

Utvrđivanje oblasti veštakovih procesnih kompetencija ima definisane odrednice u opštim procesnim pravilima, krivično procesnim principima veštačenja i odgovarajućim normama ZKP, zbog čega je njihovo prelaženje relativno lako utvrditi. Prisvajanje procesnih prava koja ekspertu ne pripadaju, ili neispunjavanje određenih normativno predviđenih obaveza, znači narušavanje procesne kompetencije. U praksi se to najčešće dešava u slučajevima kada veštak samostalno prikuplja materijal za ekspertizu, dopunjuje ga novim podacima, ili svoje ispitivanje proširuje i na objekte koji mu nisu prezentirani u materijalima krivične stvari, ili samovoljno, prelazeći okvire načela aktivnosti (inicijative) veštaka, menja opseg veštačenja i proširuje ili sužava krug postavljenih pitanja.

Stručna, naučna kompetencija veštaka zavisi od njegove konkretne stručne osposobljenosti i iskustva, kao i poznavanja najnovijih dostignuća te discipline i vladanja odgovarajućom stručnom i naučnom metodologijom.

Problemi u vezi konkretne oblasti veštakove naučne kompetencije mogu da nastanu, bilo zbog toga što sud nije adekvatno odredio konkretan profil određene stručne oblasti potrebne za rešavanje spornih relevantnih pitanja, bilo zbog toga što konkretni veštak nema sva potrebna znanja i ne poseduje neophodno stručno iskustvo, što se može rešiti, ili odredjivanjem novog veštaka adekvatnijih stručnih referenci, ili novim veštačenjem.

Sa druge strane, do prekoračenja naučnih kompetencija u veštačenju dolazi i kada veštak prelazi okvire svoje specijalnosti i zalazi u druge, najčešće srodne i granične oblasti stručnih znanja, kao i u slučaju, kada prelazi u oblast pravnih pitanja, dakle u nadležnost suda. Ukoliko pitanja postavljena veštaku zahtevaju poznavanje različitih oblasti nauke (npr. znanje sudske medicine i sudske toksikologije), onda će sud odrediti posebna veštačenja iz tih oblasti. U slučaju da je, zbog specifičnosti konkretnog objekta veštačenja, radi odgovora na ista postavljena pitanja, potrebno primeniti metode različitih srodnih, graničnih stručnih disciplina (npr. sudske psihologije i sudske psihijatrije), sud će odrediti izvodjenje kompleksne sudske ekspertize.

Obzirom da se veštačenjem omogućava primena vanpravnih stručnih, naučnih znanja, dakle onih koja ne poseduje sudsko veće, logično je da predmet veštačenja ne mogu da budu pravna pitanja³⁾.

Iz tih razloga se u prvi mah može smatrati da ne postoje veći problemi u određivanju oblasti stručne kompetencije veštaka u odnosu na pravna pitanja. Rešavanje pravnih pitanja je u isključivoj nadležnosti suda. Veštak rešava samo sporna faktička (činjenična) pitanja koja se mogu razjasniti jedino primenom stručnih,

3) T.Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 334; V.Bayer: Jugoslavensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 185; K.Jessnitzer: Der gerichtliche Sachverständige, München, 1985., str. 22. K.Peters: Strafprozess, Heilderberg, 1985., str. 339; Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. Berlin, 1987., str. 8.

naučnih nepravničkih znanja.

Međutim, i svakodnevna aktivnost suda, i procesna teorija, pokazuju da samo razgraničenje činjeničnih od pravnih pitanja u postupku nije tako jednostavno. Teorija to pitanje rešava uglavnom kazuistički, uz eventualno isticanje postojanja spornih pitanja (*questiones mixtae*).

Sumirajući teorijska razmatranja u razlikovanju činjeničnih i pravnih pitanja u krivičnom postupku, M. Grubiša zaključuje, što je od značaja i za problem veštačenja, da: "... činjenično pitanje jeste pitanje postoji li, i jeli pravilno utvrđjena neka činjenica iz stvarnog života, što bi trebalo da odgovara određenom pojmu iz pravne norme, a pravno pitanje jest pitanje, da li tako utvrđjena činjenica odgovara tom apstraktnom pojmu iz pravne norme"⁵⁾.

Prema tome, u okviru izvodjenja sudske ekspertize, zadatak veštaka je da ustanovi postojanje ili nepostojanje određenih spornih relevantnih činjenica, koje sam sud ne može da ustanovi, jer ne poseduje neophodno stručno znanje. Na osnovu činjenica ustanovljenih ekspertizom, sud ispituje da li takve činjenice odgovaraju

4) Vidi: B. Marković: Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930.; N. Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899; M. Čubinski: Naučni i praktični komentar zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 1933; T. Vasiljević: sistem krivičnog procesnog prava, Beograd, 1981.; K. Birkmeyer: Deutsches Strafprozessrecht, Berlin, 1889., str. 218; H. Binding: Grundriss des deutschen Strafprozessrecht, Leipzig, 1904., str. 248; Peters: Strafprozess, Heidelberg, 1985.; E. Schmidt: Deutsches Strafprozessrecht, Göttingen, 1967.; H. Henkel: Strafverfahrensrecht, Stuttgart, 1968.

5) M. Grubiša: Činjenično stanje u krivičnom postupku, Zagreb, 1980., str. 149.

određenim apstraktnim pojmovima pravne norme i definitivno utvrđuje činjenično stanje na kome temelji svoju odluku. Problemi sukoba kompetencija veštaka i suda nastaju kada sudski ekspert smatra da su izvesni pojmovi, sadržani u pravnoj normi, po svojoj prirodi činjenični, a ne pravni, odnosno, kada organ krivičnog postupka u pitanjima koja postavlja veštaku zahteva da se veštak u nalazu i mišljenju izjasni i o pitanjima pravne prirode.

14.2. Uloga sudskog veštačenja pri krivično-pravnoj oceni krivične stvari

Krivično-pravna ocena krivične stvari spada u nadležnost suda, a zadatak veštaka je da, izvodjenjem ekspertize, ustanovi određene sporne relevantne činjenice, i tako stvori, ili samo upotpuni, činjeničnu osnovu za donošenje krivično-pravne ocene spornog događaja i formiranje konačne sudske odluke.

14.2.1. Ocena o vrsti nasilne smrti

Pitanje vrste nasilne smrti jeste pravno a ne činjenično pitanje, zbog čega ne treba zahtevati od sudsko-medicinskog veštaka da se u svom zaključku izjasni da li se radi o ubistvu, samoubistvu, ili je po sredi krivično pravni slučaj (zadesna smrt)⁶⁾.

6) A.J. Paliašvili: Ekspertize v sude po ugotovnim delam, Moskva, 1973., str. 30-35.

Kod sudskih medicinara često je shvatanje da je ubistvo pojam iz sudske medicine. M. Milovanović ubistvo definiše kao "svesno i namerno lišenje tuđeg čovečjeg života" i ističe da "definicija zlonamerne povrede odgovara definiciji ubistva u pogledu svesnosti i namere, ali se razlikuje od nje samo obzirom na krajnji efekat povredjenog, odnosno povredjivanja, koji je kod ubistva smrtan, a kod zlonamerne povrede nesmtan. Stoga je stvarna razlika između ubistva i zlonamerne povrede, ne u suštini već u stepenu povredjenosti, a stepen povredjenosti je uslovljen slučajnostima".⁷⁾ Tako, na osnovu "sudskomedicinskog pojma" ubistva, daje neprihvatljivo tumačenje (sasvim van kompetencija veštaka) odnosa krivičnog dela ubistva i krivičnog dela telesne povrede.

Slično smatraju i autori "Sudsko-medicinske ekspertize", kada, u okviru sudske medicine, razmatraju rodove nasilne smrti (ubistvo, samoubistvo i nesrećni slučaj) i stižu da u zadatak sudsko-medicinske ekspertize ulazi i opredeljenje roda nasilne smrti⁸⁾.

I.L. Petruhin navodi uputstvo o izvodjenju sudsko-medicinskih ekspertiza dato od strane Tužilaštva SSR u kome stoji: "Praksa svedoči o tome, da u nekim slučajevima ekspert ima mogućnost da na osnovu podataka medicinskog istraživanja iznese svoje mišljenje i o tome da li se radi o ubistvu, samoubistvu, ili o nesrećnom slučaju.

7) Sudska medicina, Redakcija: J. Bogićević, Beograd, 1965., str. 370.

8) Sudebnaja medecinskaja ekspertiza, U redakciji A.A. Ždanova i A.P. Gromova, Moskva, 1985., str. 139, 140.

Zaključak sudsko-medicinskog eksperta po tom pitanju je, kao i po svakom drugom pitanju koje je postavio islednik, takvo da podleže oceni u sveukupnosti sa drugim dokazima"⁹⁾.

Suprotno najraširenijem stavu u pravnoj medicini, postoji i shvatanje o jasnom razgraničenju kompetencije suda i veštaka: "Uloga lekara veštaka je da sudu objasni na osnovu svoga znanja i iskustva izvesne činjenice za koje je potrebno medicinsko objašnjenje. Pri tome, lekar-veštak ostaje samo tumač medicinskih činjenica, a sud, može, a ne mora da ih prihvati. Izvesni lekari veštaci, prelaze granicu svoje kompetentnosti i ulaze u domen sudije. Lekar je dužan da na osnovu medicinskih činjenica, ustanovi ako se radi o povredi da li je postojala i ako je postojala kakve je posledice imala, koliko je oštetila zdravlje i dr. On ne sme da se upušta u kvalifikaciju dela, ne sme da upotrebljava izraze kao što su: Kriv je, svirepo, i dr. jer to spada u domen sudije"¹⁰⁾.

Suprotno mišljenju sudskih medicinara, ubistvo nije sudsko-medicinski pojam. Pravni zaključak o tome dat od strane veštaka, nema nikakvu dokaznu vrednost. Konstatacija sudsko-medicinskog veštaka da je smrt nastupila usled povreda nanesenih tuđom rukom, može da

9) I.L.Petruhin:Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom processe,Moskva,1964.,str. 115.

10) J.Bogićević:Teškoće u sudsko-medicinskom veštačenju,Simpozijum o sudskom veštačenju,Beograd,1972. Vidi: O.Jelačić:Osnovi sudske medicine,Beograd,1977.,S.Gorkić:Medicinska kriminalistika,1971.

znači da se radi o ubistvu, ali potpuno ne isključuje i mogućnost samoubistva ili zadesnu smrt. Svaka povreda, koja je po mišljenju veštaka prouzrokovana sopstvenom rukom, može u određenim okolnostima stvarno da bude zadata i tuđjom rukom.

Veštak, po pravilu, nije u stanju da kategorično utvrdi činjenicu nanošenja povreda sopstvenom rukom, ali, kada uspe da eliminiše mogućnost povredjivanja, ne znači da se radi o ubistvu, jer i samoubistvo može da bude prouzrokovano tuđjom rukom, a ni sve mogućnosti nesrećnog slučaja nisu time eliminisane¹¹⁾.

Sa aspekta sudske medicine, jedna nasilna smrt je uvek jednaka (na pr. prouzrokovana ubodima noža), dok krivično pravno gledano, u obzir dolazi i ubistvo, ali i nužna odbrana, zavisno od ukupnog odnosa žrtve i počinioca, uslova, vremena i mesta u kome se krivični događaj odigrao. Sudsko-medicinski istovetna vrsta smrti može da ima različite pravne kvalifikacije, ali izjašnjavanje o njima nije predmet sudske medicinske ekspertize.

Izjašnjavanje veštaka u zaključku da se radi o ubistvu na svirep i podmukao način, ili o ubistvu pri bezobzirnom i nasilnom ponašanju, takodje nije faktičko pitanje koje treba da rešava veštak, već pravno pitanje, na koje odgovor treba da da sud na osnovu svih prikupljenih činjenica, između ostalog i na osnovu, onih datih veštačenjem¹²⁾.

11) I.L. Petruhin, op. cit., str. 120; V. Vodinelić: Krivično procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/82.

12) Vidi: T. Vorbljeva, A. Santalov: Kvalifikacija ubistva s osoboi žestokosti, Sovetska justicija, 11/86; S. Borodin: Značenje subjektivnoi strani ubistva s osoboi žestokostja dlja ego kvalifikacii, Soc. zakonitost 6/86; B. Kapandžija, Ubistvo, psihopatologija i sudska psihijatrija, Beograd, 1981., str. 168-169.

14.2.2. Utvrđivanje stepena telesne povrede

Ni utvrđivanje stepena telesne povrede (teškaili laka) nije u nadležnosti sudskog eksperta, već suda¹³⁾. U sudskoj medicini ima shvatanja da je to zadatak veštaka, pa tako V.V.Tomlin navodi: "Radi određivanja karaktera i stepena telesne povrede, obavezno se provodi sudske medicinska ekspertiza. Pri tome se ekspert rukovodi odgovarajućim stavovima krivičnog kodeksa saveznih republika, koje predviđaju odgovornost za umišljajno nanošenje telesnih povreda i odredbama Opštesaveznog pravilnika o sudskomedicinskom određivanju stepena težine telesnih povreda"¹⁴⁾.

Zadatak eksperta u rešavanju pitanja o težini telesnih povreda jeste da konstatuje sve postojeće povrede u smislu njihovog medicinskotehničkog karaktera, dok u nadležnosti suda ostaje da, na osnovu toga, zaključi o kakvoj se telesnoj povredi radi u smislu normi Krivičnog zakona.

Suprotno shvatanju V.V.Tomlina, u sudsko-medicinskoj ekspertizi telesnih povreda veštak ne bi smeo da se rukovodi odgovarajućim stavovima krivičnog kodeksa koji predviđaju odgovornost za umišljajno nanošenje telesnih povreda. To predstavlja direktan put ka kršenju i

13) P.Kobe: Neka pitanja veštačenja telesnih povreda i utvrđivanje uzroka smrti, Naša zakonitost, 3/84.

14) Sudebno-medicinska ekspertiza, Grupa autora u redakciji V.V. Tomlin, Moskva, 1987., str. 103, 104; Vidi: A. Ščeločinin: Procesualnie položenie sudebno medicinskoj ekspertizi, Socialističeskaja zakonitost 3/68.

procesnih i naučnih kompetencija veštaka i stvaranju neobjektivnog nalaza i mišljenja. Rukovodjenje određenim normama krivičnog zakona u izvodjenju sudskih ekspertiza jeste upravo ono, što veštak nikako ne bi smeo da čini. U konkretnom veštačenju, veštak polazi isključivo od pravila i iskustva svoje struke. Svako usmeravanje stručnog ekspertiznog istraživanja prema određenim pravnim normama, znači i faktično preuzimanje sudskih kompetencija, ali bez ikakvih procesnih i materijalnih uslova za njihovo stvarno ispunjenje. Sve to za rezultat, najčešće, ima neobjektivan i neargumentovan nalaz i mišljenje, koji nikako nije u interesu, ni efikasnosti krivičnog postupka, ni utvrđivanja objektivne istine u njemu.

Pravni kriterijum razgraničenja teške i lake telesne povrede temelji se svakako na medicinskim oznakama težine telesnih povreda. Sudsko-medicinski veštak treba da iznese upravo te medicinske karakteristike konkretne telesne povrede, dok će sud na osnovu njih utvrditi da li se radi o lakoj ili teškoj telesnoj povredi u smislu odgovarajućih odredaba Krivičnog zakona¹⁵⁾.

Odluka o tome da li je konkretna povreda teška ili laka, u smislu čl. 53. i čl. 54. KZS predstavlja krivično pravnu ocenu konkretnog činjeničnog stanja i temelji se na sudsko-medicinskom veštačenju konkretnih telesnih povreda, koje, izmedju ostalog, utvrđuje i njihovu težinu, ali samo u smislu medicinskih karakteristika, a

15) Vidi: D. Atanacković: Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1980., str. 160-166.

nikako rukovodeći se u tome i odgovarajućim normama Krivičnog zakona.

D. Zečević iznosi da u pregledanih 1000 slučajeva sudsko-medicinskog veštačenja telesnih povreda, u 336 slučajeva (ili 34%), kvalifikacije povreda su bile pogrešne, i to 22,7% pogrešne obzirom na težinu povrede i 11,3% pogrešne obzirom na upotrebljen termin. Razlozi su pre svega u neshvatanju da se radi o krivično-pravnoj kvalifikaciji telesnih povreda na osnovu kriterijuma da li se radi o važnom delu tela, da li je nastupila nesposobnost za rad ili unakaženje, koji nisu medicinski.

"Daleko najveći postotak pogrešno kvalifikovanih ozleda je na glavi, bez obzira na to o kakvoj se vrsti povreda radi: potkožni hematoma, razne rane ili nagnječine. Liječnici, naime, pogrešno interpretiraju zakonski kriterij o npr. važnom delu tela i važnom organu, ne vodeći računa o tome da za tešku telesnu povredu nije dovoljno da bude povredjen važan deo tijela ili važan organ, već da tako označen deo tela u istinu bude teško povredjen. Dob može predstavljati posebnu okolnost, ali to ni izdaleka ne znači da treba svaku ozlijeđenu na starijem čoveku označiti kao tešku..."¹⁶⁾

Kao drugi bitan razlog pogrešnih kvalifikacija telesnih povreda, ovaj autor označava sukob medicinskog i pravnog načela: *in dubio pro therapia fortiore* i *in*

16) D. Zečević: Veštačenje telesnih povreda u krivičnom postupku, *Pravni život*, 11/72; O pogrešnim kvalifikacijama telesnih povreda, *Vještak*, 1/86., str. 19.

zakonskom opisu krivičnog dela, uvek se odnosi na objektivni tok događaja i ne sme se mešati sa pitanjem krivice ¹⁸⁾.

Predmet sudskog veštačenja može da bude i pitanje vezano za uzročni odnos određene radnje i posledice, odnosno najčešće između postojeće posledice i pretpostavljene radnje. Međutim, tako utvrđena uzročnost nije isto što i pravna uzročnost. Na pr. medicinski uzrok to može da bude ubistvo, ubistvo u nužnoj odbrani, ubistvo na mah, prekoračenje nužne odbrane, samoubistvo, nesrećni slučaj, odnosno, i prirodna smrt kao nasilna.

Sa druge strane, konkretnom ekspertizom se često utvrđuje samo jedan segment u traženom uzročnom odnosu. Otuda je i dati nalaz i mišljenje nedovoljan za krivično pravnu ocenu uzročnosti, zbog čega tako utvrđena uzročnost nije i krivično pravna uzročnost u spornom događaju. Drugim dokazima i drugim različitim ekspertizama, sud može tražiti nove neophodne informacije za njegovu odluku o uzročnosti.

Postojanje krajnje nužde, utvrđivanja postojanja napada i odbijanje napada kod nužne odbrane, takodje spada u delatnost krivično-pravne ocene utvrđenog činjeničnog stanja, a ne u oblast sudskih ekspertiza ¹⁹⁾.

18) F. Bačić: Krivično pravo, Opšti deo, Zagreb, 1980., str. 301.

19) I. L. Petruhin: op.cit., str. 121.

E.B. Meljnikov iznosi shvatanje da je u nadležnosti eksperta utvrđivanje falsifikovanja, odnosno falsifikata: "Ekspert, dajući zaključak o falsifikovanju dokumenata predviđenom u čl. 175. KZ RS FSR, ne polazi toliko od tehničkih osobnosti koje karakterišu krivotvorenje dokumenata (prapravljanje, brisanje), nego od čl.175. On zasniva svoj zaključak takodje i na pravnoj kvalifikaciji dela obuhvatajući i subjektivnu stranu ovog delikta"²⁰⁾.

Utvrđivanje falsifikata i falsifikovanja u ovom smislu ne spada u nadležnost eksperta. Shvatanje autora da veštak svoj zaključak treba da zasniva i na pravnoj kvalifikaciji dela, predstavlja nepravilno i neargumentovano širenje kompetencije eksperta. Zaključak da li postoji ili ne postoji falsifikat u smislu odgovarajućih normi krivičnog zakonodavstva, nalazi se u isključivoj nadležnosti suda, koji će odluku o tome temeljiti i na nalazu i mišljenju veštaka. U svom zaključku veštak treba samo da, držeći se svojih procesnih i stručnih kompetencija, ispita i navede sve tehničke karakteristike eventualnog krivotvorenja.

Dakle, iako izvođenje sudske ekspertize može bitno, a nekad i presudno, da utiče i doprinese krivično pravnoj oceni uzročnog odnosa u konkretnom događaju, utvrđivanje pravne uzročnosti je uvek u nadležnosti suda.

20) E.B. Meljnikov: Kompetentnost kriminalističeskoj ekspertizi i ocenka zakločenia eksperta v svete novoga ugovnoga prosualnog zakonodateljstv, Pravopovedenie, 3/62; Vidi: A.J. Paliašvili: Ekspertiza v sude po ugovnim delam, Moskva, 1973., str. 40.

Pravna uzročnost nije isto što i uzročnost u smislu konkretne nauke, čije se poznavanje primenjuje u određenoj ekspertizi. Definitivnu ocenu o uzročnoj vezi radnje okrivljenog i nastale posledice donosi uvek sud, a nikada veštak, i to na osnovu svih informacija prikupljenih u krivičnom postupku, između ostalog, i na osnovu izvršenih sudskih ekspertiza.

11.3. Uloga sudskih veštačenja pri ispitivanju subjekta i subjektivne strane krivičnog dela

Brojne sudsko-psihijatrijske ekspertize, i što redje sudsko psihološke, bez kojih bi konačna sudska odluka bila sasvim neizvesna, govore o velikoj ulozi sudskih veštačenja u utvrdjivanju relevantnih činjenica vezanih za subjekat ili subjektivnu stranu izvršenog krivičnog dela. Međutim, sudska praksa, a takodje i procesna teorija, ukazuju i na to, da se baš u vezi ovih pitanja vrlo često postavlja problem razgraničenja kompetencija suda i veštaka²¹⁾.

21) M. Geschwind, F. Peterson, E. C. Rautenberg: Die Beurteilung psychiatrischer Gutachtens im Strafprozess, Stuttgart, 1982., str. 19, 20; J. Plewig: Funktion und Rolle des Sachverständigen im Strafprozess aus der Sicht des Richters, Heilderberg-Hamburg, 1983., str. 38-40; S. Barton: Der psychowissenschaftliche Sachverständige im Strafverfahren, Heilderberg, 1983., str. 32, 34; F. Loas: Beschränkung der Verteidigung durch Daueranwesenheit des Sachverständigen zur Schuldfähigkeitsbegutachtung in der Hauptverhandlung, Gedächtnisschrift für H. Kaufmann, Berlin, 1986.; H. Göppinger: Praxis der Begutachtung (Der psychiatrische Sachverständigen im Verfahren), Berlin, 1974., str. 16, 17; M. Eisenberg: Kriminologie, München, 1979., str. 229, 230; Probleme des gerichtopsychiatrischen und -psychologischen Gutachtens, Hrsg: J. Rehberg, Dissenhofen, 1976; H. Becker-Toussaint: Aspekte der psychoanalytischen Begutachtung im Strafverfahren, Baden-Baden, 1981; E. Streunisse: Der subjektive Tatbestand der fahrlässigen Delikte, Juristen Zeitung 2/87; V. Sarsted: Fragen des Sachverständigenbeweises zur Zurechnungsfähigkeit, Festschrift für E. Schmidt-Leichner, München, 1977.;

Pri tome, s jedne strane stoje mišljenja da utvrđivanje umišljaja, namere, motiva ubedjenja, svesti o pravnom značaju stvari itd., ne sme da se zasniva na "sudskolaičkom psihologiziranju"²²⁾. Kritikuje se praksa kojoj "krivično pravna dogmatika, ukoliko se uopšte i osvrtala na ovu temu, tumači psihološku uzdržanost krivično pravne norme pri procesni subjektivnih elemenata krivičnog dela sa pretežnog gledišta zakonskih interpretacija u obrazovanju pojmova i klasifikatornim funkcijama pravnih izraza. To se opravdava time što krivično pravo svojim subjektivnim kriterijumom manje psihologizira, a više normira. Pojmovi umišljaj i namera nisu, u prvoj liniji, usmereni na to da pronalaze realitet, nego događaj obuhvataju dogmatski, na normativno već utvrđen i predviđen način..."²³⁾.

Sa druge strane, stoje upozorenja o preteranoj psihologizaciji krivičnog postupka "nezadrživom prodoru psihološke, psihijatrijske, psihopatološke doktrine u krivični postupak, kao i o psihologizmu koji može da dovede do pravnog nihilizma"²⁴⁾, o pretvaranju "pomagača sudije u produktore sopstvenih odluka", o "sudijama u

Wolff: Gutachtliche Kompetenz bei der Erklärung der Schuldfähigkeit, oder: der Streit zwischen Psychiatrie und Psychologie; Neue Zeitschrift für Strafrecht, 1983., str. 537.

22) H.Jäger: Subjektive Verbrechensmerkmale als Gegenstand psychologischer Wahrheitsfindung; Kriminologie im Strafprozess, Frankfurt/Main, 1980., Hrsg. H.Jäger, str. 175. Vidi: J.H. Von Schumann: Des Problem der Begutachtung von Kleptomane Wirtschaftskriminalitet Sachverständigenbegutachen, Hamburg, 1969., 52-83.

23) Ibidem.

24) K.Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heilderberg, 1986., str. 37, 38.

belom", itd.²⁵⁾.

Najoštriji sukob nadležnosti suda i sudskih eksperata postoji u utvrđivanju uračunljivosti i vinsti²⁶⁾.

Da bi se utvrdila krivična odgovornost nekog lica, potrebno je ustanoviti njegovu uračunljivost, odnosno sposobnost da shvati značaj svoga dela i upravlja svojim postupcima, i vinst kao konkretan psihički odnos prema delu, kao svest i volju konkretnog učinioca u odnosu na konkretno izvršeno krivično delo²⁷⁾.

Kao što je poznato, od značaja za utvrđivanje neuračunljivosti jeste odredba čl. 12. KZ SFRJ prema kojoj nije uračunljiv učinilac koji u vreme izvršenja krivičnog dela nije mogao da shvati značaj svoga dela, ili nije mogao da upravlja svojim postupcima usled trajne i privremene duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalost duševnog razvoja, odnosno čl. 12. st. 2. KZ SFRJ, prema kome postoji bitno smanjena uračunljivost ukoliko su obe sposobnosti kod učinioca usled istih razloga bila bitno smanjene. U utvrđivanje

25) C. Roxin: *Strafverfahrensrecht*, Berlin, 1985., str. 67; H. L. Schreiber: *Probleme des Beweisrecht, insbesondere des Sachverständigenbeweises*, Erstes deutsch-sowjetisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie, Hrsg. Jeschek-Kaiser; A. Kaufmann: *Das Problem der Abgängigkeit des Strafrichters vom medizinischen Sachverständigen*, *Juristen Zeitung* 23/85, str. 1066.

26) K. Dippel: *op. cit.*, str. 37; I. L. Petruhin: *Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom procese*, Moskva, 1964, str. 115.

27) B. Čejović: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 1985., str. 291; F. Bačić: *Krivično pravo, opšti deo*, Zagreb, 1980., str. 232, 234; Lj. Jovanović: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 1978., str. 170.

neuračunljivosti i bitno smanjenje uračunljivosti, savremeno krivično pravo zastupa mešoviti biološko-psihološko normativni model²⁸⁾, što znači da se prvo utvrđuje duševna poremećenost, a zatim određene psihičke smetnje u rasudjivanju i upravljanju postupcima, nastale kao posledica duševnog rastrojstva²⁹⁾.

U vezi uloge veštaka u utvrđivanju uračunljivosti postoje različita mišljenja.

F.Bačić ističe: "Za utvrđivanje neuračunljivosti potrebno je da sud uvek konsultira odgovarajuće stručnjake. Oni treba da utvrde da li se okrivljeni u vreme izvršenja dela nalazio u nekom od biopatoloških stanja opisanih u čl. 12. st. 1, kako je to stanje delovalo na njegovu sposobnost shvatanja značenja dela, odnosno, upravljanja njegovim postupcima, te da li je opasan za svoju sredinu (ovo poslednje zbog eventualne primene mjera sigurnosti). Sama ocena o neuračunljivosti pripada sudu, jer se radi o krivičnoj odgovornosti, a to je pitanje o kome odlučuje sam sud. Sud mora na temelju nalaza i mišljenja odlučiti o uračunljivosti, odnosno neuračunljivosti"³⁰⁾.

U vezi istog pitanja H.H. Jeschek navodi:

"Utvrđivanje uračunljivosti je pravno pitanje za koje je odgovoran sud. Odluka o tome za pravnika je moguća

28) Vidi kritiku ove koncepcije: H.Wegener: Einführung in die forensische Psychologie, Darmstadt, 1981., str. 65.

29) F.Bačić: op.cit., str. 242; B.Čejović: op.cit., str. 307.

30) F.Bačić: op.cit., str. 242.

po pravilu samo uz pomoć veštaka"³¹⁾.

I po shvatanju K.H.Dippela pitanje uračunljivosti, u svom suštinskom delu, jeste pravno pitanje"³²⁾.

H.Wegener smatra da veštak ima zadatak da ustanovi psihološku situaciju učinioca u vezi izvršenog krivičnog dela, na osnovu koje će sudija sopstvenim vrednovanjem utvrditi vrstu i obim smetnji u uračunljivosti u konkretnom slučaju. Međutim, ove pravne odredbe zahtevaju i pravno kvalifikovanje, a ne isključivo psihijatrijsko ili psihološko"³³⁾.

G.Schewe razmatra prekoračenje kompetencija veštaka u utvrdjivanju uračunljivosti i zaključuje: "Sudija mora, u okviru svoje dužnosti, da razjasni činjenično stanje i da prihvati navode veštaka, ukoliko bi mogli da budu od značaja za postupak. Pri tome, granice kompetencija veštaka odgovaraju praktično onim granicama koje postavlja sud uopšte, prilikom formulisanja zahteva za veštačenjem. Ovako odmerene granice nalaze se tamo dokle sudija može da odluči na osnovu sopstvene stručnosti i mora sam da odluči, jer je njegova dužnost da pruži sopstvenu procenu ne samo pravnih pitanja, već u granicama mogućnosti i činjeničnih pitanja"³⁴⁾.

31) H.H.Jeschek: Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil Berlin, 1978., str. 354; Vidi: J.Baumann: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Bielefeld, 1977., str. 383; H.Wessel: Strafrecht, Allgemeiner Teil, München, 1986., str. 216.

32) K.H.Dippel: op.cit., str. 44.

33) H.Wegener: Einführung in die forensische Psychologie, Darmstadt, 1981., str. 65.

34) G.Schewe: Subjektiver Tatbestand und Beurteilung der Zurechnungsfähigkeit, Kriminologie, im Strafprozess, Frankfurt/Main, 1980.

J. Gerchow takodje smatra da se ne postavlja pitanje da li su uračunljivost i neuračunljivost pravni pojmovi, odnosno norme koje stoje izvan medicinsko naučnih empirijskih mogućnosti spoznaje. Medjutim, neophodna su i empirijska objašnjenja, psihološko i psihopatološko tumačenje stanja stvari, odnosno, naučni rezultati u vezi mogućnosti rasudjivanja i upravljanja određenog lica³⁵⁾.

I.L. Petruhin smatra da je netačan stav onih autora, koji smatraju da je medicinske i pravne kriterijume uračunljivosti moguće primenjivati odvojeno. Pri tome bi kompetencija eksperata-psihijatara bila ograničena ustanovljavanjem psihijatrijskih oboljenja, tj. primenom medicinskih kriterijuma, a zaključak o sposobnosti lica da shvati svoje radnje i rukovodi njima čini nadležnost suda i istražnih organa. Sudski psihijatar dužan je, navodi Petruhin, ne samo da pravilno dijagnostifikuje psihičko rasstrojstvo, nego i da ukaže kako se ono odražava na ponašanje okrivljenog u momentu izvršenja krivičnog dela, u kome stepenu je paralisalo umišljaj i volju okrivljenog, i da li ga je lišilo sposobnosti da shvati svoje radnje i upravlja njima. Sud ne može samostalno, na osnovu psihijatrijske dijagnoze, da izvede zaključak o uračunljivosti u vezi pitanja o uticaju tih ili drugih psihijatrijskih oboljenja na volju i intelektualna svojstva čoveka. To je specijalno naučno pitanje koje se prema čl. 78. UPK RSFSR rešava samo ekspertizom³⁶⁾.

35) J. Gershov in Festschrift für E. Schmidt-Leichner.

36) I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom proessee, Moskva, 1964., str. 118.

U vezi sa ovim pitanjem, zanimljivo je da u psihijatriji postoji spor o tome da li je uopšte moguće retroaktivno rekonstruisati subjektivni stav učinio-
ca u vreme izvršenja krivičnog dela i dati ocenu o nje-
govoju sposobnosti da shvati značaj svoga dela i upravlja
svojim postupcima.

Prema shvatanju pripadnika agnostičkog pravca to nije moguće, jer zahteva upuštanje u problem slobode volje na individualnom planu (i to retroaktivno, u trenutku izvršenja krivičnog dela) koja se u vreme krivičnog postupka i veštačenja ne može adekvatno verifikovati. Zastupnici gnostičkog pravca smatraju da je moguć naučno prihvatljiv sud o sposobnostima učinio-
ca da shvati značenje svojih radnji i upravlja njima u vreme izvrše-
nja krivičnog dela, i da se odgovor na takva pitanja na-
lazi isključivo u domenu psihijatra³⁷⁾.

ZKP u čl. 258. st. 1. ističe da će se, ako postoji sumnja da je isključena ili smanjena uračunljivost okrivljenog usled trajne ili privremene duševne bolesti, privremenog duševnog poremećaja ili zaostalog duševnog razvoja, podrediti veštačenje psihijatrijskim pregledom okrivljenog.

37) K. Dippel: op. cit., str. 38, 39; H. Wegener: op. cit., str. 105, 106; H. H. Jeschek: op. cit., str. 322; F. Bačić: op. cit., str. 243. H. Göppinger: Praxis des Begutachtung, (Der psychiatrische Sachverständige im Verfahren), Berlin, Heilderberg, 1974., str. 17; B. J. Petelin: Dokovanie volji po ugo-
lovnom procesualnom zakonu, Pravovedenie 3/86; L. Obidina, N. Čih: Inte-
lektualni vozrast - na osnovanie dlja prekršenia ugolovnog dela, Socialističeskaja zakonitost, 7/87; P. Kobe: O psihijatrijskim vešta-
čenjima drugačije, JRKK, 1/70; D. Milovanović, M. Šternić: Uvod u kli-
ničku psihijatriju, Zaječar, 1981., M. Karanović, Utvrdjivanje vino-
sti u krivičnom postupku, Beograd, 1982.

Dakle, postoji saglasnost da je radi utvrđivanja neuračunljivosti ili bitno smanjene uračunljivosti, ekspertiza neophodna. Međutim, mišljenja se razlikuju po pitanju njenog opsega, od shvatanja da je pitanje uračunljivosti u potpunoj nadležnosti sudskih eksperata, preko stava da ocenu neuračunljivosti odnosno bitno smanjene uračunljivosti daje sud na osnovu nalaza i mišljenja veštaka. Postoji i shvatanje da se ekspertizom ustanovljava samo postojanje ili nepostojanje psihičkih oboljenja, a da je u nadležnosti suda da, koristeći pravne kriterijume, utvrdi njene posledice po svest i volju učinioca u vreme izvršenja krivičnog dela.

Najšire zastupljen i najargumentovaniji stav, utvrđivanje uračunljivosti, odnosno bitno smanjene uračunljivosti, tumači kao isključivu nadležnost suda, koja se ostvaruje na temelju nalaza i mišljenja veštaka (i ZKP obavezuje u takvim slučajevima na psihijatrijski pregled okrivljenog). Pri tome se, kao važno, postavlja pitanje koju vrstu ekspertize treba odrediti, odnosno koji konkretan profil stručnosti zahtevaju pitanja te vrste.

Prema H.H. Jescheku³⁸⁾ utvrđivanje uračunljivosti ranije spadalo u isključivi domet psihijatrije. U novije vreme, pre svega u ispitivanju duševnih poremećaja koje se ne mogu smatrati bolestima, učestvuju i psiholozi (koji ipak ne mogu da rade bez psihijatra), koji iznose sve bitne duševne specifičnosti da bi ne-lekare uputili u medicinski nalaz³⁸⁾.

³⁸⁾ H.H.Jeschek: op.cit., str. 358.

K. Dippel iznosi problem nesuglasica oko kompetencija između psihijatarata i psihologa koji se najoštrije izražava upravo pri utvrđivanju uračunljivosti: "Kod utvrđivanja uračunljivosti radi se o tome da izjašnjavanje o biološkim pretpostavkama smetnji u funkcionisanju svesti svojom kompetencijom smatraju i psihijatri i psiholozi, što predstavlja sukob koji može da optereti konkretni krivični postupak. Kompetencija psihologa je uglavnom osporavana time što je pitanje uračunljivosti u svojoj suštini pravno pitanje, čije bi se biološke pretpostavke morale pripisati samo stručnoj oblasti psihijatarata ili neurologa, a nikako psiholozima ili psihoanalitičarima. To znači da je ono najšire, što je ovde psiholozima dostupno, "najbolje mesto u drugom parteru". Kao opšte mišljenje važi da su psiholozi, tek posle i pored psihijatarata, nadležni za procenjivanje jedne od značajnih nebolesnih duševnih anomalija, predviđenih u čl. 20. i čl. 21. StPO, kao što su psihopatije, neuroze, hipnoze, premor, afektivna stanja... Ostaje da se može prepustiti stručnoj proceni sudije odluka o tome da li je rešavanje dati u pitanja takvo da zahteva učešće stručnjaka jedne ili druge specijalnosti, ili je takvo da je nužno i učešće specijalista iz drugih oblasti"³⁹⁾.

G. Wolff takođe nalazi da pitanje uračunljivosti mogu da rešavaju i psiholozi pored psihijatarata, zavisno

39) K. Dippel: op.cit., str. 44, 45.

od specifičnosti koje nameće konkretan slučaj⁴⁰⁾.

A. J. Paliašvili pitanja uračunljivosti i vinosti svrstava u domen sudsko-psiholoških ekspertiza⁴¹⁾.

Autori "Ekspertize v sudbenoi praktike" smatraju da, u slučaju sumnje u uračunljivost i vinost okrivljenog u periodu izvršenja krivičnog dela, treba odrediti sudsko psihijatrijsku ekspertizu⁴²⁾.

G.P. Pečernikova ističe da je najvažniji zadatak sudsko-psihijatrijske ekspertize, rešavanje pitanja o uračunljivosti, odnosno o sposobnosti učinioca krivičnog dela da shvati značaj svoga dela i kontroliše svoje radnje⁴³⁾.

Smatramo da je u vezi pitanja o neuračunljivosti odnosno bitno smanjenoj uračunljivosti neophodna ekspertiza duševnog stanja, ali ne kao sudsko-psihijatrijski pregled okrivljenog uz eventualno učešće psihologa, ukoliko sud oceni da ima potrebe za tim, nego kao kompleksna sudsko-psihijatrijsko-psihološka ekspertiza.

Da bi u potpunosti razmotrio duševno stanje okrivljenog i utvrdio posledice takvog stanja na funkcionisanje njegove svesti i volje u vreme izvršenja krivičnog dela, odnosno, da bi utvrdio smetnje u procesima

40) G.Wolff: Gutachterliche Kompetenz bei der Klärung der Schuldfähigkeit oder Streit zwischen Psychiatrie und Psychologie, Neue Zeitschrift für Strafrecht, 1983., str. 537.

41) A.J.Paliašvili: Ekspertiza v sude po ugolovnim delam, Moskva, 1973., str. 35-38.

42) Ekspertiza v sudbenoi praktike, Grupa autora u redakciji G.A.Matusevskij i E.G.Kovalenko: Kiev, 1987., str. 180.

43) Sudebnaja psihijatrija, Grupa autora u redakciji G.V.Morozova, Moskva, 1986., str. 4, 37. Vidi: L.Podrezova E.Traljkin: Voprosi vmenjamosti pri šizofrenii, Socialističeskaja zakonitost, 11/80.

svesti i voljnog odlučivanja i u slučaju nepostojanja psihijatrijskih oboljenja i duševnom zdravlju ili tzv. graničnim slučajevima, psihijatrijski pregled okrivljenog za sud je nedovoljan. To ističu i mnogi autori, ali isključivo kroz problem kompetencije psihijatara i psihologa u vezi ovih pitanja.

Specifičan predmet kompleksne psihijatrijsko psihološke ekspertize upravo uzajamno dejstvo psihopatoških stanja i normalnih psihičkih faktora, kao i određivanje njihovog uticaja na psihološko funkcionisanje i regulisanje ponašanja nekog lica⁴⁴⁾, zbog čega jedino ovu ekspertizu smatramo adekvatnom problemima koje treba rešiti.

Razlozi iz kojih se, u vezi ovih pitanja, ne govori o kompleksnoj sudsko-psihijatrijskoj ekspertizi nalaze se u nepoznavanju materijalne i procesne prirode kompleksnih ekspertiza uopšte, o čemu je već bilo reči. Kako je određivanje adekvatne (kompleksne psihijatrijsko psihološke ekspertize) izuzetno važno za utvrdjivanje neuračunljivosti, odnosno bitno smanjenje uračunljivosti, a time i za definitivnu sudsku odluku, potrebe njenog odlučivanja ne treba pustiti slobodnoj oceni suda, nego je treba ugraditi u sistem normi o veštačenju.

Stoga bi odredba ZKP o potrebnom (i obaveznom) veštačenju u ovom slučaju mogla da glasi (čl. 258. st.1. ZKP de lege lata): Ako se pojavi sumnja da je isključena

44) I.A.Kudrjavcev: Sudebnaja psihologo-psihijatričeskaja ekspertiza, Moskva, 1988., str. 18, 19.

ili smanjena uračunljivost okrivljenog usled trajne ili privremene duševne bolesti, privremenog duševnog poremećaja ili zaostalog duševnog razvoja, određiće se veštačenje izvodjenjem kompleksne psihijatrijsko-psihološke ekspertize.

Pri tome, preciznost zakona u pogledu određenih psiholoških pretpostavki za neuračunljivost, nikako ne sme da bude prepreka da i druga stanja okrivljenog, koja pobudjuju sumnju u očuvanost njegovih intelektualnih i voljnih sposobnosti, a u potpunosti se ne mogu opredeliti shodno ovim kvalifikacijama, budu cenjena na isti način. Zapravo, irelevantno je o kakvoj se anomaliji u duševnom zdravlju radi, bitno je da postoji sumnja da ona utiče na volju i svest konkretnog lica⁴⁵⁾.

Rešavanje pitanja koja se tiču postavljanja psihijatrijskih dijagnoza i analize određenih psiholoških funkcija jeste predmet sudskih ekspertiza i očito je da nema mesta nikakvim pravničkim kriterijumima. Postavlja se pitanje da li to znači da je odluka o neuračunljivosti i smanjenoj uračunljivosti, faktički u nadležnosti sudskih veštaka, pri čemu bi zadatak suda bio samo da se postara da se veštačenja izvedu u odgovarajućem normativno predviđenom poretku.

Prema najvećem broju shvatanja, i pravnih pisaca i sudskih psihijatara i psihologa, sudski veštaci daju samo činjeničnu podlogu (postavljanje psihološke psihijatrijske dijagnoze) za konačnu ocenu o neuračunljivosti

45) Vidi: F. Bačić: op. cit., str. 243; M. Kolunović: Psihopatske ličnosti kao počinioči krivičnih dela, Vještak, 1/85.

ili smanjenoj uračunljivosti. Samo postojanje neuračunljivosti ili smanjene uračunljivosti jeste pravno pitanje i spada u nadležnost suda⁴⁶⁾. Najzad, nalaz i mišljenje veštaka u svakom, pa i u ovom slučaju, imaju značenje koje ima i svaki drugi dokaz u krivičnom postupku i podležu sudskoj oceni kao i drugi dokazi, pa već i zbog toga ne stoji tvrdnja da je odluka o postojanju neuračunljivosti ili smanjenoj uračunljivosti, data u veštakovom zaključku, definitivna.

Sa druge strane, značaj nalaza i mišljenja veštaka u vezi ovih pitanja posredno određuje i definicija uračunljivosti u krivičnom zakonodavstvu koja uključuje kako biopsihološke elemente tako i normativne. To znači da je, osim konstatovanja biopsiholoških stanja (što je predmet sudske ekspertize), potrebno i njihovo normativno vrednovanje. U tom smislu se i značaj veštačenja u pitanju okrivljenikove uračunljivosti može odrediti na sledeći način: "Dužnost je vještaka da utvrdi da li je duševna smetnja dostigla takav stupanj, koji, po spoznaji njegove nauke, duboko zahvaća i povredjuje strukturu same ličnosti. Otuda onda mogu i veštaci i sud izvršiti normativno-vrednostno ocjenjivanje utjecaja takvih duševnih smetnji na ponašanje čovjeka, uopšte na potencijalite tog čoveka u pogledu razumjevanja njegovih postupaka a onda - i datog pojedinca, učinioca krivičnog dela, obzirom na njegove sposobnosti da postupa u skladu sa pravnim

46) Vidi: Odluka Vrhovnog suda Vojvodine, Kžž. 3/78. od 18. IX 1978., Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Vojvodine, 1/79, str. 1-2; Pre-suda Vrhovnog suda Jugoslavije, Kž 123/67. od 31. I 1968., ZSO, knj. 8, sv. 3, odluka br. 225.

zahtevima. To je zaista normativno područje a ne područje egzaktnih nauka. Uračunljivost je pravni pojam, ali sa važnim medicinskim, psihijatrijskim komponentama. Na postavke empirijskih nauka mora se nadovezati normativno ocenjivanje. To nameće potrebu suradnje sudaca i vještaka psihijatar i psihologa. Pravnik, psihijatar i psiholog moraju se sresti u društvenoj sferi, u socijalnom ocenjivanju sposobnosti čoveka za smisljeno postupanje"⁴⁷⁾.

14.4. Izjašnjavanje veštaka o narušavanju specijalnih pravila, instrukcija ili drugih normativnih akata

Prema opštem stavu procesne teorije, svoje mišljenje veštak može da zasniva samo na poznavanju određenih naučnih saznanja, pri čemu u nadležnost veštaka ne spada rešavanje pitanja o narušavanju pravnih normi od strane okrivljenog, ili drugog lica, iz bilo koje oblasti prava. Zaključak o protivpravnosti određenog ponašanja spada u nadležnost suda.

Međutim, neprekidan razvoj tehnike dovodi do stvaranja velikog broja pravnih pravila specifične vrste i posebne tehničke sadržine. Specijalistička profesionalna tehnička pravila dobijaju formu zakona i podzakonskih akata, pa se postavlja pitanje da li veštak može da se poziva na takva pravila, bez obzira što jesu stručne,

47) F. Bačić: op.cit., str. 243.

tehničke prirode, obzirom da imaju formu pravne norme (tzv. dvojna pravna norma). Odnosno, da li u svom nalazu i mišljenju veštak može da se izjašnjava o nepoštovanju takvih pravila u vezi sa spornim događajem, imajući u vidu oblik pravne norme u kojoj su sadržana.

Ovi i slični problemi najčešće se postavljaju kod autotehničkih veštačenja, gde se kao konkretno sporno javlja pitanje da li u nadležnost autotehničkog veštačenja spada i pitanje da li je učesnik u saobraćaju svojim radnjama prekršio pravila o bezbednom odvijanju saobraćaja⁴⁸⁾.

Po jednom shvatanju svaka ocena o narušavanju ili postupanju po pravnim normama, bez obzira na njihovu konkretnu sadržinu, jeste isključivo pravno pitanje. Kao takvo, ono može da bude samo u nadležnosti suda, zbog čega ni u slučaju pitanja o kršenju pravila o bezbednosti saobraćaja nema mesta autotehničkom veštačenju⁴⁹⁾.

Prema shvatanju druge grupe autora, ukoliko je za rešenje ovih pitanja potrebno stručno znanje koje sud ne poseduje, neophodno je veštačenje, bez obzira što

48) I.L.Petruhin:Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom processe, Moskva, 1954., str.22,23; S.V.Borodin,A.J.Paliašvili:Voprosi teorii i praktiki sudebnoi ekspertizi, Moskva, 1963., str.57; A.J.Paliašvili:Ekspertizi v sude po ugovnim delam, Moskva, 1973., str.46,49.V.M.Galkin:Sredstva dokazivanja v ugovnom processe, čast III, Moskva, 1968., str.62. V.Vodinelic:Saobraćajna kriminalistika, Beograd, 1976; V.Vodinelic:Krivično procesni principi veštačenja, 4/82.

49) M.S:Strogovič, Kurs sovetskogo ugovnogo procesa, Moskva, 1968., str. 68; M.A.Čeljcov, N.V.Čeljцова: Povedenie ekspertizi v sovetskom ugovnom processe, Moskva, 1954., str.119.V.M.Nikiforov:Ekspertiza v sovetskom ugovnom procese, Moskva, 1947., str.111; R.D.Rahunov:Teorija i praktike ekspertizi v sovetskom ugovnom processe, Moskva, 1953., str.125; Navedeno prema I.L.Petruhin: op.cit., str. 124.

konkretna tehnička pravila imaju formu pravne norme⁵⁰⁾.

Smatramo drugo shvatanje prihvatljivim, jer rešava konkretan problem, uvažavajući specifičnost takvih posebnih pravila, koja su, pre nego što su normirana, bila samo prirodno-tehnička pravila, a to ostaju i dalje, i pored toga što su postala pravna obavezna i sankcionisana⁵¹⁾.

Autotehnički veštak je obavezan da razjasni tehničke uzroke nastanka saobraćajne nesreće, medju koje spadaju, ne samo neispravnost i defekti vozila, nego i tehnički neispravne radnje i ponašanja lica koja upravljaju konkretnim tehničkim sredstvima, vozilima. Ispitujući radnje vozača, odnosno lica koje upravlja određenim tehničkim sredstvom, koje su dovele do udesa i havarije, veštak nužno ispituje i odstupanje od datih tehničkih normativa, odnosno kršenje tehničkih pravila. Pri tome on nikako ne prejudicira zaključak suda o krivičnoj odgovornosti, njegove tvrdnje uvek se odnosi samo na objektivan tok događaja. Protivpravnost, na koju ukazuju nalaz i mišljenje, tiče se objektivne strane ponašanja i ne može da se izjednači sa protivpravnošću u krivično pravnom smislu.

50) I.L.Petruhin:op.cit.,str. 22,23;A.J.Paliašvili:op.cit.,str.46; V.Vodinelic:Krivično procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/52.

51) Vidi:J.Reiter:osterreichischer Landbericht,M.Saweziyk:Polonizsher Landbericht,Der Technische Sachverständige im prozess,Kongres für Prozessresht,Hrsg.F.Nikisch.Uporedi:Odluka Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine,Kž.965/71. od 4.II 1972.,Bilten sudske prakse Vrhovnog suda BiH,24/72,str.3;Odluka Vrhovnog suda Vojvodine,Kž.840/68. od 6.11.1969.,Zbirka sudskih odluka iz oblasti krivičnog prava, Beograd,1972.,,odluka br. 140.

S.V. Borodin i A.J. Paliašvili navode da je izjašnjavanje o pravilima tehničke sadržine dozvoljeno u sudsko tehničkim ekspertizama, ali i upozoravaju da je veštakova kompetencija ovde usmerena samo na objektivan tok spornog događaja. Iz tih razloga i pitanje postavljeno veštaku ne treba da se odnosi na to kako je okrivljeni postupio, nego kako je bio dužan, shodno tehničkim pravilima, da postupi u konkretnoj situaciji, i da li postoji objektivno tehničko odstupanje u spornim radnjama okrivljenog od onih propisanih specijalnim tehničkim propisima.⁵²⁾

Zaključak autotehničkog veštaka o kršenju specijalnih tehničkih pravila podleže slobodnoj sudijskoj oceni kao i svi dokazi, i zajedno sa drugim dokazima u toj krivičnoj stvari dokazuje da postoje, ili ne postoje, elementi konkretnog bića krivičnog dela. Odstupanje ponašanja nekog subjekta od normiranih tehničkih pravila samo po sebi se ne odnosi na protivpravnost u smislu elementa opšteg pojma krivičnog dela, niti bića krivičnog dela. Time nije određena subjektivna strana krivičnog dela, niti se ukazuje na postojanje krivičnog dela i krivičnu odgovornost u celini⁵³⁾.

Problem narušavanja posebnih specijalnih tehničkih pravila karakterističan je, osim za autotehničke ekspertize i za gotovo sve druge vrste tehničkih ekspertiza

52) V.Vodinelic:op.cit.; I.L.Petruhin:op.cit.,str.24;F.Nikosch:op.cit.,str. 195;V.Vodinelic:Pravna pitanja autotehničkih ekspertiza u krivičnim stvarima, Pravni život, 8-9/80.

53) S.V.Borodin,A.J.Paliašvili:Voprosi teorii i praktiki sudebenoi ekspertizi,Moskva,1963.,str. 23.

(požarno-tehničke, mašinsko-tehničke, agrotehničke, tehnološke, itd.)⁵⁴⁾.

15. PROCESNI RED U IZVODJENJU VEŠTAČENJA I OSNOVNI TEORIJSKI I PRAKTIČNI PROBLEMI VEŠTAČENJA U KRIVIČNOM POSTUPKU

15.1. Veštačenje u istrazi

Veštačenje je procesna radnja koja se odvija, po pravilu, i u istrazi i na glavnom pretresu, stim što ZKP predviđa i mogućnost da se veštačenje obavi pre pokretanja krivičnog postupka, odnosno neposredno nakon spornog događaja, ukoliko postoji opasnost od odlaganja. Izvan krivičnog postupka pribavljeni nalaz i mišljenje stručne ustanove ne može se smatrati nalazom sudskog veštaka, već jedino novim dokazom¹⁾.

Pre pokretanja istrage, istražni sudija u hitnim slučajevima može da odredi veštačenje, na inicijativu organa unutrašnjih poslova koji prikupljaju obaveštenja u smislu čl. 151. i čl. 153. st. 2. ZKP, ili na

54) Vidi: Ekspertiza v sudebnoj praktike, Grupa autora u redakciji G.A.Matusovski, E.G.Kovalenko, Moskva, 1987., str.

1) U tom smislu rešenje Vrhovnog suda BiH, Kž.909/79.od 4.I 1980. Zbirka sudskih odluka, knj.V, sv.I, odluka br. 15, str.65, Presuda Saveznog suda, KzS 4/76. od 4.VI 1978., Zbirka sudskih odluka, knj.II, sv.III, odluka br. 267, str. 134.

sopstvenu inicijativu istražni sudija nadležnog suda, odnosno, istražni sudija nižeg suda, na čijem području je izvršeno krivično delo uz obavezu da o svemu što je preduzeo obavesti nadležnog javnog tužioca (čl. 156. st. 1. i 2. ZKP). Izuzetno, ako postoji opasnost od odlaganja a istražni sudija nije u mogućnosti da odmah izađe na lice mesta, potrebna veštačenja mogu da narede i organi unutrašnjih poslova (čl. 154. st. 2. ZKP).

Postavlja se pitanje šta konkretno znači opasnost od odlaganja, odnosno hitnost na koju se zakonodavac poziva normiranjem ovih mogućnosti za određivanje veštačenja pre pokretanja krivičnog postupka, i od strane procesnih subjekata koji izvorno nisu nadležni za određivanje takvih radnji.

V. Bayer u vezi sa tim navodi: "Pita se kada treba smatrati da istražni sudija mora odmah doći na lice mesta da naredi vještačenje, radić će se svakako o veštačenju koje je potrebno što prije obaviti jer se ono kasnije ne bi moglo uopće obaviti ili se ne bi moglo uspješno obaviti. Samo u takvom slučaju se može tražiti od istražnog sudije da odmah dodje na lice mesta i narijedi veštačenje. Zakon smatra da i u takvom hitnom slučaju vještačenje mora narediti istražni sudija a ne organ unutrašnjih poslova, kad god istražni sudija može odmah doći na lice mesta. Riječ "odmah" ovde znači "pravovremeno". Ta pravovremenost ovisjet će od okolnosti slučaja... Moramo naročito naglasiti da se ovde radi o

naredjivanju vještačenja, a ne o uvidjaju. Hitnost provođenja uvidjaja i hitnost naredjivanja vještačenja nije ista stvar. Ako su tragovi krivičnog dela pravovremeno fiksirani uvidjajem, vještačenje tih tragova moći će se kasnije u pravilu isto tako uspešno obaviti, pa to nije hitna istražna radnja"²⁾.

V. Vodinelić naglašava značaj načela operativnosti (brzine, hitnosti), tvrdeći da opasnost od odlaganja postoji uvek i ne treba je smatrati izuzetkom u radu sa dokazima. "Današnja organizacija rada istražnog sudije i raspravnog veća je takva da ne vodi potrebnu brigu o dragocenom faktoru koji nazivamo utrkom sa „generalom vreme". Oni se ponašaju tako kao da shvataju nepromenljivim ono što se u realnosti stalno menja. Krivični događaj kao realna pojava ne nalazi se u statičkom stanju, nego u stalnoj dekompoziciji. U trenutku kada su dokazi nastali, oni počinju da se menjaju, preobražavaju i iščezavaju, sasvim svejedno da li se radi o personalnim ili realnim dokazima... Samo brzo preduzimanje radnji prvog zahvata dopušta pronalaženje tragova u prvobitnom stanju koje nisu izmenili fizikalno hemijski procesi iznutra, stihijni procesi izvana, zainteresirane osobe i sl. Operativnost u dokazivanju znači sistem operativno-tehničkih mera koje omogućavaju pravovremeno pronalaženje osiguranja i fiksiranje dokaza, razjašnjenje krivičnog dela, kao i razotkrivanje učinioaca, te rehabilitaciju

2) V. Bayer: Jugoslavensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 194.

nevino okrivljenog. Osnovni uslov operativnosti jeste brzina postupanja"³⁾.

Dakle, opasnost od odlaganja i hitnost ne zavise od okolnosti slučaja, pa se ne javljaju samo izuzetno, nego objektivno postoje uvek i u odnosu na sve dokaze. U tom smislu se ne može u potpunosti prihvatiti stav o hitnosti veštačenja koja je bitno manja i užeg značaja, nego hitnost uvidjaja, jer se na osnovu pravovremeno fiksiranih tragova i predmeta krivičnog dela uvidjajem, veštačenje uspešno može obaviti i kasnije.

Objekti veštačenja su podložni promenama i kad su procesno fiksirani, obzirom da je menjanje i kretanje u objektivnoj stvarnosti stalno i neotklonjivo, i posebno se ne može zaustaviti i neutralisati procesnim merama. Međutim, od uvidjaja do veštačenja obično prodje izvesno vreme, koje je u najboljem slučaju na granici kritičnog gnoseološkog vremena. Veštak nema neposredan pristup objektima ekspertize u njihovoj prirodnoj sredini, na licu mesta u vezi sa drugim predmetima i tragovima, već se veštačenje najčešće obavlja u laboratorijskim uslovima, a količina i kvalitet relevantnih informacija iz takvih objekata, koju može da crpi veštak, nužno je bitno smanjena, a sa daljim protekom vremena postaje sve manja. Što jemanji protek vremena od uvidjaja do veštačenja objekata fiksiranih uvidjajem, utoliko je i mogućnost za dokazno vrednije veštačenje veća. U tom smislu je situaciona ekspertiza najpovoljnija, obzirom da potpuno uvažava,

3) V. Vodinelić: *Kriminalistika i dokazivanje*, I, Skopje, 1985., str. 63.

objektivno uvek postojeću, potrebu za hitnošću, i omogućava neposrednost u veštačenju.

ZKP određuje da veštačenje u istrazi određuje istražni sudija pismenom naredbom u kojoj navodi u pogledu kojih činjenica se vrši veštačenje i kome se poverava. Može se odrediti jedan ili više veštaka, ili se veštačenje može poveriti stručnoj ustanovi, ako takva postoji (čl. 242. ZKP). Pre početka veštačenja, on poziva veštaka da predmet veštačenja (odnosno objekte veštačenja) brižljivo razmotri, navede sve što zapazi, a svoje mišljenje iznese objektivno i nepristrasno, i upozorava ga da je davanje lažnog nalaza i mišljenja krivično delo (čl. 245. ZKP).

Veštak može da prisustvuje uvidjaju, rekonstrukciji ili drugim istražnim radnjama, i da pri tome predlaže da se razjasne pojedine okolnosti ili da se saslušanom licu postave određena pitanja. Može tražiti i druga potrebna objašnjenja, razmatranje spisa, izvodjenje dokaza ili pribavljanje predmeta i podataka koji su od važnosti za davanje nalaza i mišljenja (čl. 245. ZKP). Veštak pregleda objekte veštačenja u prisustvu organa koji vodi postupak i zapisničara, osim ako je potrebno dugotrajno ispitivanje, ili se ispitivanje vrši u ustanovi, ili zbog moralnih obzira (čl. 245. ZKP). Nalaz i mišljenje unosi se odmah u zapisnik ili ga veštak naknadno podnosi pismeno u određenom roku (čl. 247. ZKP). Organ krivičnog postupka, po potrebi, traži objašnjenje

u vezi datog nalaza i mišljenja i postavlja pitanja.

Osnovna teorijska i praktična pitanja koja se javljaju u vezi sa ovako normiranim veštačenjem u krivičnom postupku, tiču se, pre svega, veštaka (kada treba odrediti veštačenje, izbor veštaka, lista veštaka, pitanja) i objekta veštačenja (odabiranje, fiksiranje, pakovanje i transportovanje).

I. Prvi problem koji se postavlja kod veštačenja je kada treba odrediti veštačenje. ZKP određuje da se veštačenje naredjuje "kada za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaže potrebnim stručnim znanjima (čl. 241.). Tumačenje konkretnog značenja ove odredbe se razilaze.

V. Bayer smatra da "rešenje toga pitanja u velikoj meri zavisi od okolnosti koje se sigurnošću odnosno činjenice mogu utvrditi s pomoću iskaza veštaka"⁴⁾.

D.Dimitrijević navodi da "do veštačenja dolazi po naodjenju suda, odnosno organa koji vodi postupak, naime organa unutrašnjih poslova, a može doći i na predlog stranke"⁵⁾.

Z.Simić-Jekić ističe da se materijalni uslovi za sprovođenje veštačenja tiču pre svega toga da treba pribaviti nalaz i mišljenje o, ne bilo kojim činjenicama, već samo važnim činjenicama koje se mogu odnositi na učinioca, a isto tako, i na radnju izvršenja dela, stím

4) V. Bayer: op.cit., str. 194.

5) D.Dimitrijević: M.Zlatić-Stefanović, Đ.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 205.

što se kod nekih činjenica uvek preduzima veštačenje (npr. kod saobraćajnih delikata, a kod drugih samo pod određenim uslovima (npr. veštačenje duševnog zdravlja), dok postoji i veliki broj krivičnih dela kod kojih se ne javlja potreba za veštačenjem⁶⁾.

Nasuprot stavovima koji kao kriterijum za to kada treba odrediti veštačenje uzimaju važne činjenice, naodjenje suda, sigurnost i egzaktnost utvrđivanja spornih činjenica pomoću veštačenja itd., stoji shvatanje da organ krivičnog postupka mora da odredi veštačenje uvek kada se relevantne činjenice mogu utvrđivati samo veštačenjem.

Tako T. Vasiljević u vezi tumačenja ove odredbe navodi da odluka, da li će se pristupiti veštačenju ili ne, zavisi isključivo od toga da li je za utvrđivanje ili ocenu činjenica potrebno stručno znanje. Druga merila (mali značaj, veliki troškovi) ne mogu se primeniti u krivičnom postupku. Sudija mora da naredi veštačenje čim činjenice koje treba utvrditi prelaze granice njegove profesionalne stručnosti i opšteg obrazovanja. Činjenica da sudija raspolaže potrebnim znanjima za rešavanje pojedinih tehničkih pitanja, ne isključuje potrebu veštačenja. Veštačenje je potrebno da bi stranke mogle da dođu u situaciju da kontradiktorno pretresu zaključak veštaka i daju svoju kritičku ocenu. Obrnuto, sudija ne sme da naredi veštačenje po onim pitanjima

6) Z. Simić-Jekić: Krivično procesno pravo SFRJ, Beograd, 1983., str. 248.

za čije su razumevanje dovoljna opšta znanja i zdrav razum ili stav prosečno kulturnog čoveka⁷⁾.

Zastupajući isti stav, V. Vodinelić formuliše princip obaveznosti sudskih veštačenja⁸⁾.

Odredba iz čl. 241. u Zakonu o krivičnom postupku je uneta 1977. godine, delom zbog sistematike, jer se ovom prilikom veštačenje izdvaja od uvidjaja i reguliše posebno, a više, radi određivanja kada treba pristupiti veštačenju. Smatramo da gramatičko i logičko tumačenje ove norme, posebno, u njenom tekstu upotrebljenog izraza "treba", govori u prilog drugog shvatanja.

Veštačenjem se ustanovljavaju one činjenice koje nisu očigledne, nego su sadržane u nosiocu dokazne informacije, tako da se mogu dešifrovati samo upotrebom posebnog stručnog znanja, tj. veštačenja. Ako je potrebno da se utvrdi ili oceni neka od važnih činjenica takve prirode, samim tim potrebno je i veštačenje, nezavisno od slobodnog nahodjenja organa krivičnog postupka, upravo zato što se te činjenice drugačije ne mogu ustanoviti.

Nužnost određivanja veštačenja leži u prirodi činjenica koje treba ustanoviti ili oceniti, a ne van njih. Stoga, ako su činjenice takve, nadležni organ "mora" da odredi veštačenje, a ne "može" zavisno od sopstvene procene situacije. Potreba za veštačenjem postoji čim postoje važne činjenice, koje se ne mogu utvrditi na drugi način. Samo u tom smislu se može govoriti o obaveznim

7) T.Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1980., str. 334.

8) V.Vodinelić: Krivično procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/82.

veštačenjima, i pod takvim uslovima sva veštačenja su obavezna, odnosno ne postoje fakultativna veštačenja, o čemu je bilo reči kod klasifikacije veštačenja.

II. Drugo bitno, a sporno teorijsko i praktično pitanje veštačenja u prethodnom postupku, tiče se izbora samog veštaka. Neophodno je odrediti, prvo, potrebni profil stručnosti, a potom, i konkretnog veštaka te specijalnosti.

Ukoliko za veštake potrebne specijalnosti postoji stručna ustanova, izbor veštaka se delegira na rukovodioca te ustanove, koji kao stručnjak lakše i pouzdanije može da odredi konkretno lice za veštaka, nego što bi to učinio sam organ krivičnog postupka. U suprotnom, ako veštačenje treba poveriti direktno određenom veštaku pojedincu, celishodno je da istražni sudija u određivanju najadekvatnijeg profila stručnosti potraži stručnu pomoć specijaliste. Međutim, ZKP obavezuje istražnog sudiju da veštaka odredi iz kruga stalnih sudskih veštaka, osim izuzetno, u slučaju opasnosti od odlaganja, sprečenosti stalnih veštaka ili drugih okolnosti koje zahtevaju određivanje drugih veštaka (čl. 242. st. 4. ZKP).

U razmatranju subjekata veštačenja istakli smo da u uslovima nepostojanja službe profesionalnih i stalno atestiranih veštaka, i kada su veštaci najčešće stručnjaci kojima je to dodatni posao uglavnom motivisan dopunskom zaradom, mogućnost adekvatnog izbora postaje znatno sužena.

Stalni sudski veštaci, čiji popis u formi liste veštaka treba da pruži sudu uslove za kvalitetan izbor, razlikuje se od veštaka koji nisu na toj listi, jedino po tome što su oni položili zakletvu. Tako se u postojećoj organizaciji službe sudskih veštačenja, sasvim apsurdno, zakletva javlja kao jedina garancija stručnosti veštaka i kvaliteta budućeg veštačenja.

Sa druge strane, i traganje za adekvatnim veštacima van kruga stalnih sudskih veštaka najčešće nema znatne rezultate, jer je veštačenje specijalna delatnost koja osim stručnog znanja i uske specijalizovanosti, zahteva i iskustvo vezano baš za izvodjenje veštačenja. Iz tih razloga, optimalne uslove za izbor konkretnog veštaka moguće je ostvariti samo reorganizovanjem i profesionalizacijom službe veštačenja. Do tada, istražni sudija mora nastojati da dobije za veštaka pravog specijalistu, i u pogledu stručnog obrazovanja i iskustva vezanog baš za konkretna pitanja, i to ne samo iz kruga stalnih, zakletih sudskih veštaka.

Nastojanje da se angažuje veštak najadekvatnijeg uskog profila i van postojeće liste veštaka može se tumačiti kao "druga okolnost" koja zahteva određivanje drugih veštaka iz čl. 242. st. 4. ZKP⁹⁾.

Pri tome treba naglasiti, da broj angažovanih veštaka u jednom veštačenju, ne zavisi samo od opsežnosti veštačenja i potrebe veće pouzdanosti rezultata veštačenja, već i od samog predmeta i objekta veštačenja,

9) Vidi: Odluka Vrhovnog vojnog suda, VKR, br. 3/20 od 28.I 1970., zbirka sudskih odluka Vrhovnog vojnog suda, knj. I, Beograd, 1985.

čije potpuno ispitivanje može da zahteva rad više veštaka u formi jedne, kompleksne edspertize. U slučaju kompleksne ekspertize, pitanja koja istražni sudija postavlja veštacima široku su formulisana, a sami veštaci ih preciziraju tokom veštačenja. U nekim situacijama, sastavljanje pitanja za veštaka može da stvara teškoće istražnom sudiji, zbog kojih može da zatraži stručno-savetodavnu pomoć specijaliste.

III. Odabiranje, čuvanje i dostavljanje na ekspertizu objekata veštačenja i ekspertiznog materijala uopšte, javlja se kao važan i teorijski i praktičan problem veštačenja, koji bitno određuje i krajnju dokaznu vrednost veštačenja u prethodnom postupku, i na koji smo ukazali u izlaganju o predmetu i objektu veštačenja.

Procesno nije moguće detaljno regulisati ove radnje, odnosno, njihova procesno-pravna forma je uvek ista, dok su konkretne faktičke delatnosti različite i zahtevaju opreznost, preciznost, blagovremenost, i potpunost u izvodjenju, što nije moguće postići bez određenog znanja i iskustva.

Za usvajanje znanja i iskustva neophodnog za pravilno odabiranje, fiksiranje, čuvanje i dostavljanje objekata za veštačenje, osim poznavanja normi materijalnog i procesnog krivičnog prava, neophodno je i vladanje znanjima kriminalistike. Međutim, može se lako zaključiti da u krivičnom pravosuđu, dominira normativizam, koji ostavlja malo prostora za primenu kriminalistike i da

je u nastavnim programima o obrazovanju pravnika krivičara kriminalistika relativno skromno zastupljena, iako je njeno značenje i izuzetan teorijski i praktični razvoj nesporan.

Nastanak kriminalistike kao sistema znanja o zločinu i njihovim izvršiocima vezuje se za H. Grossa i njegovo delo „Handbuch für Untersuchungsrichter“ iz 1893. godine, s tim što se njeno značenje i sadržaj, od tada do danas, različito tumačilo. Prvo, kao "nauka o realijama krivičnog postupka", kao sistem primene naučnih metoda u pronalaženju, čuvanju, fiksiranju, izučavanju i interpretaciji tragova, ili kao neka vrsta pomoćne nauke koju primenjuju veštaci pri istraživanju spornih tragova, odnosno, kao policijska tehnika. Prema savremenom stavu domaće, sovjetske i dela nemačke teorije, kriminalistika je posebna naučna oblast, koja proučava veze i uzajamno delovanje materijalnih objekata, i uzajamne odnose ljudi, koju čini jedinstvena trihotomija kriminalističke tehnike, taktike i metodike¹⁰⁾.

Jedan od retkih nemačkih procesualista, koji se, baveći se prevashodno krivično-procesnim pravom, zalaže i za šire povezivanje krivičnog postupka i kriminalistike, naročito u vezi sa utvrđivanjem činjeničnog stanja, K. Peters, ističe značaj kriminalistike za sud, pre svega u vezi sa ocenom dokaza. "Sudija mora da raspolaže velikim kriminalističkim znanjem. On mora da poznaje vrednost iskaza svedoka, vrednost veštačenja i

10) V. Vodinečić: Kriminalistika i dokazivanje, I, Skopje, 1985., str. 6.

njihovu međusobnu po-ezanost, kako bi došao do istine. On mora da zna šta se na osnovu pouzdanih kriminalističkih zakona i pravila može dokazati i osigurati, gde se traži oprez, gde se još nalazi prostor za subjektivno uverenje o krivici... Treba delovati na stvaranju saznanja da se pouzdano izvodjenje i ocena dokaza može ostvariti samo na podlozi kriminalistike"¹¹⁾.

U domaćoj teoriji V.Vodinelic naglašava bliskost kriminalistike i krivičnog procesnog prava: "Tehnika taktika i metodika sadržajno se moraju nalaziti u svakoj procesno dokaznoj radnji, ako se neće da takva radnja ostane pukom formom, koja naravno onda i ne daje rezultat. Kriminalistika (represivna) daje realan sadržaj procesnim normama, puneći ih konkretnošću i detaljisanjem načina i sredstava postupanja. Ona izučava taktičke, tehničke i metodičke načine i sredstva oživotvorenja procesnih radnji"¹²⁾.

Osim znanja iz kriminalistike, kriminologije, sudske psihijatrije i psihologije, za efikasan i kvalitetan rad pravosudja, kao i za određivanje ekspertize, obezbedjivanje uslova za nju, adekvatno rešavanje spornih problema u vezi sa veštačenjem i ocenu dokaza veštačenjem, neophodna je i izvesna reorganizacija krivičnog pravosudja u smislu dublje specijalizacije sudije krivičara za određene vrste krivičnih dela ili učinio-oca.

11) K.Peters: Kriminalistik und Strafrechtspflege, Archiv für Kriminologie, Band 173, 1984/1-2, str. 1-11.

12) V.Vodinelic: op.cit., str. 29; Vidi: Kriminalistika u sistemu znanosti, Priručnik, 1/89.

IV. U vezi sa objektima ekspertize, odnosno, u ovom slučaju, u vezi sa pasivnim subjektom ekspertize, kao posebno delikatno i sporno pitanje, različito regulisano u raznim procesnim sistemima, pojavljuje se problem upućivanja okrivljenog na posmatranje u zdravstvenu ustanovu radi veštačenja duševnog stanja, zatim telesni pregled i uzimanje krvi i druge lekarske radnje, koje se preduzimaju prema okrivljenom ili drugim licima u cilju analize i utvrđivanja važnih činjenica za krivični postupak čl. 258, 259. ZKP).

Upućivanje okrivljenog na posmatranja u zdravstvenu ustanovu radi veštačenja duševnog zdravlja

javlja se kao nužna pretpostavka za kvalitetno izvođenje veštačenja i znači obezbeđivanje adekvatnih uslova za ekspertizno ispitivanje. Sa druge strane, ova mera predstavlja izvesno ograničavanje okrivljenikovih prava i sloboda, koje se u savremenom krivičnom postupku može tolerisati, samo u izuzetnim slučajevima.

Löwe-Rosenberg navode da odgovarajuću normu nemačkog krivičnog zakonodavstva treba tumačiti restriktivno zbog "... težine zahvata u osnovno pravno lične slobode. Okrivljeni može biti upućen u javnu psihijatrijsku bolnicu prema čl. 81. StPO, samo ukoliko su ispunjene sve stvarne i formalne pretpostavke. Stvarne pretpostavke su: 1. da se radi o utvrđivanju okrivljenikove uračunljivosti ili bitno smanjenje uračunljivosti; ili

kada kod okrivljenog već postoje duševne smetnje, ali još nije utvrđeno da li je on opasan po okolinu, zbog čega bi imalo razloga njegovo smeštanje u psihijatrijsku bolnicu po tom osnovu; ili treba utvrditi njegovu sposobnost rasudjivanja obzirom na psihičko stanje; odnosno, kada se radi o maloletnom licu u vezi utvrđivanja stepena njegovog duševnog razvoja; 2) da postoji osnovana sumnja (dringender Tatverdacht) da je to lice učinilac krivičnog dela; i 3) da se ne radi o bagatelnim krivičnim delima ili krivičnim delima, za koje se goni po privatnoj tužbi. Formalne pretpostavke su: 1) saslušanje veštaka o potrebi upućivanja u psihijatrijsku bolnicu, koji mora da bude visokostručan psiholog, psihijatar ili neurolog, zbog značaja ove radnje, dok sud samostalno odlučuje o predlogu veštaka; 2) saslušanje branioca, pri čemu nije nužno i njegovo slaganje; 3) saslušanje tužioca"¹³⁾.

Boravak okrivljenog u psihijatrijskoj bolnici, koji bira sam sud, ali samo u okviru javnih psihijatrijskih ustanova, može trajati najduže šest nedelja. Za to vreme okrivljeni može biti samo zadržan i posmatran. Telolesni pregledi bilo koje vrste, uzimanje krvi za analizu ili drugi zahvati na telu okrivljenog bez njegovog pristanka, dozvoljeni su samo ukoliko su posebno naredjeni

13) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. München, 1987., str. 78-79.

prema čl. 81. StPO.¹⁴⁾.

ZKP predviđa da upućivanje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu radi ispitivanja duševnog stanja, u toku istrage, određuje istražni sudija rešenjem na koje je dozvoljena žalba. Formalnih smetnji nema ni da to uradi istražni sudija pre pokretanja istrage prema čl. 156. st. 1. ZKP, odnosno organ unutrašnjih poslova prema čl. 154. ZKP. Međutim, opasnost od odlaganja, kao materijalni uslov, u ovom slučaju ima po prirodi stvari drugačije značenje nego kada se radi o dokaznom materijalu sa lica mesta, pa je malo verovatno i njeno realno nastupanje.

Istražni sudija donosi rešenje o upućivanju okrivljenog u zdravstvenu ustanovu na posmatranje, ukoliko na osnovu mišljenja veštaka oceni da za to postoji realna potreba. Pri tome, treba imati u vidu da takva odluka može da ima više negativnih posledica. Prvo, menja se status okrivljenog, bilo da je u pritvoru ili na slobodi, stim što ambijent takvih ustanova može negativno da utiče na okrivljenog. Drugo, time se opterećuju takve ustanove, što dovodi u pitanje i postojanje optimalnih uslova za ispitivanje, odugovlači postupak i povećava materijalne troškove¹⁶⁾.

14) E.Schlüchter:Der Strafverfahren,München,1983.,str.280;K.Jessnitzer:Der gerichtliche Sachverständige,München,1985.,str.206 i dalje;K.Müller:Die Sachverständige im gerichtlichen Verfahren,Regensburg,1978.,str.272 i dalje;E.Schmidt:Deutsche Strafprozessrecht Göttingen,1967.,str.18;K.Peters:Strafprozess,Heilderberg,1975.,str.327;Löwe-Rosenberg:op.cit.,str.80;Vidi:J.Baumann:Die Bedeutung des Artikels 266 für die Freiheitsschränkung im Strafprozess,Festschrift für E.Schmidt 1961.,str.125 i dalje.

15) T.Vasiljević,M.Grubiša:Komentar zakona o krivičnom postupku,Beograd,1982.,str.430.

16) V.Petrić:Komentar zakona o krivičnom postupku,Šid,1982.,str.625.

Izbor konkretne zdravstvene ustanove vrši istražni sudija, a prema stavu sudske prakse, odgovarajuća zdravstvena ustanova ne mora da bude specijalna bolnica za duševne bolesti. Ispitivanje se može obaviti u svakoj bolnici u kojoj rade odgovarajući specijalisti, koji su u stanju da obave sve kliničke preglede, psihijatrijsko posmatranje, psihijatrijska ispitivanja, probu na alkoholnu toleranciju i posmatranje za vreme boravka¹⁷⁾.

Izbor ustanove ograničen je kada se na posmatranje upućuje lice protiv koga je određen pritvor, jer se za vreme posmatranja mora obezbediti postizanje svrhe pritvora, zbog čega u takvim slučajevima treba birati ustanove koje su shodno tome i organizovane (npr. zatvorske bolnice).

Iz čl. 258. st. 2. ZKP proizilazi da okrivljeni na osnovu rešenja može biti zadržan u zdravstvenoj ustanovi najviše dva meseca. Dalje zadržavanje moguće je samo uz obrazloženi predlog upravnika zdravstvene ustanove sa pribavljenim mišljenjem veštaka, ali nikada duže od roka za trajanje pritvora¹⁸⁾. Međutim, ZKP ne reguliše ko odlučuje o predlogu za produženje boravka, da li organ koji je naredio veštačenje¹⁹⁾, ili po analogiji sa odredbama o pritvoru istražno veće iz čl. 23. st.6.

Ukoliko se prihvati analogija sa određivanjem pritvora, i svako dalje produžavanje boravka do ukupno

17) T.Vasiljević, M.Grubač: Komentar zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1982., str. 430.

18) B.Petrić: op.cit., str. 626.

19) J.Pavlica, M.Lutovac: Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni, Beograd, 1985., str. 376.

šest meseci, koliko može trajati pritvor u istrazi, rešava se kao i kod produžavanja pritvora²⁰⁾.

Smisao čl. 258. ZKP, posebnim izjednačavanjem ukupnog trajanja boravka u zdravstvenoj ustanovi sa trajanjem pritvora u istrazi, i odredbom u uračunavanju vremena provedenog na posmatranju u pritvoru, odnosno u kaznu ako bude izrečena, govori u prilog analogne primene odredaba o produženju pritvora i na odredbe o produženju boravka u zdravstvenoj ustanovi. Čini nam se da postoje i neki razlozi koji govore protiv ovakvog rešenja.

Pre svega, pritvor i boravak u zdravstvenoj ustanovi radi ispitivanja duševnog zdravlja, nisu mere od istog značaja za postupak i nemaju isti cilj. Pritvor je najteža mera obezbedjenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, koja u odnosu na okrivljenog ima prinudni karakter. Posmatranje u zdravstvenoj ustanovi ima za cilj, utvrđivanje duševnog stanja okrivljenog, dobijanje podataka za konkretnu sudsku odluku i za adekvatan pristup okrivljenom u samom krivičnom postupku i nakon njega. Najčešće je i jedno i drugo za okrivljenog podjednako teško. Međutim, smatramo da ne treba i smislom zakonske norme sugerisati da je boravak u zdravstvenoj ustanovi, radi ispitivanja duševnog zdravlja, represija ili odmazda prema učiniocu, jer ona to nije i treba da bude, čak ni kada je prema okrivljenom već odredjen pritvor, a posebno u situacijama kada pritvor nije ni odredjen.

20) T.Vasiljević, M.Grubač: op.cit., str.430;B.Petrić:op.cit.,str.626.

Svako veštačenje izvedeno u krivičnom postupku pretpostavlja poštovanje okrivljenikovih prava i sloboda, dostojanstva njegove ličnosti i morala uopšte, pa je zato vrlo važno da veštačenje u krivičnom postupku, kao značajno sredstvo za postizanje objektivne istine, nikada ne primi nikakvu formu, makar i samo procesnu, izvedenu analogijom prinude prema okrivljenom licu.

Odredba o mogućem trajanju boravka više od dva, do ukupno šest meseci, takodje zahteva preispitivanje. O njoj bi trebalo posebno da se izjasne psihijatri i psiholozi, i da ukažu na situacije oboljenja koja zahtevaju duže posmatranje. Pri tome treba uzeti u obzir da je za sud relevantna samo stručna ocena duševnog zdravlja, u smislu svesti i volje okrivljenika da upravlja svojim radnjama i shvati značaj svoga dela, a ne i konačna medicinska dijagnoza sa definisanim terapijskim postupkom.

V. U čl. 259. ZKP reguliše se pribavljanje materijalnih dokaza koji se nalaze na ljudskom telu ili u njemu. I ovde se radi o delikatnoj situaciji, u kojoj na optimalni način treba uskladiti dva zahteva: pribavljanje potrebnog dokaznog materijala radi rasvetljenja krivične stvari i otkrivanja objektivne istine uz puno poštovanje ljudskog dostojanstva, telesnog integriteta i duševnog zdravlja.

Telesni pregled okrivljenog radi utvrđivanja važnih činjenica se može preduzeti i protiv njegove volje,

dok je telesni pregled drugih lica prema čl. 259. st.1. ZKP načelno moguć samo uz pristanak tog lica, ali "ukoliko je nužno utvrditi da li se na njegovom telu nalazi određeni trag, ili posledica krivičnog dela", moguć je i bez njihovog pristanka.

Najčešće se telesni pregled "drugih lica" odnosi na svedoka, lice oštećenog krivičnim delom, pa je i odbijanje telesnog pregleda u takvim situacijama izuzetno retko. U svakom slučaju, telesni pregled preduzima se ukoliko već postoje podaci da se tako mogu pronaći "određjeni" tragovi ili posledice, odnosno relevantne činjenice uopšte.

Medjutim, telesni pregled okrivljenog ili drugog lica nije isto što i lični pretres koji se preduzima obavezno prilikom lišavanja slobode, ili nezavisno od njega kada se sumnja da se kod trećeg lica nalaze skrivene predmeti i tragovi krivičnog dela²¹⁾.

Löwe-Rosenberg ističu: "Pregled prema čl. 81. StPO jeste svaki pregled delimično ili potpuno nagog tela, ili delova tela koji su normalno nepokriveni odećom, u cilju utvrđivanja njegovog stanja. To su posebno pregled (uvidjaj) površine tela radi pronalaženja određenih obeležja (ozleđa, tetoviranja, pega i fleka, mladeža), ili tragova krivičnog dela (podlivi, tragovi,

21) Vidi: V.Vodinić:Kriminalistika,Beograd,1987.,str.177; T.Vasiljević,M.Grubač:op.cit.,str. 432;J.Pavlica,M.Lutovac,op.cit.,str.372; E.Schlüchter:Der Strafverfahren,München,1983.,str.170; H.Rüping:Das Strafverfahren,München,1983.,str.79;K.Peters:Strafprozess,Heilderberg,1985.,str.329;K.Jessnitzer:Der gerichtliche Sachverständige,München,1985., str. 220.

injekcija, tragovi krvi pod noktima, itd.)... Telesni pregled ima za cilj pronalaženje predmeta koji su u odeći, ispod odeće, na površini tela, ili skriveni u telesnim šupljinama"²²⁾.

I.T.Vasiljević, i M.Grubač navode da se prilikom telesnog pregleda okrivljenog radi utvrđivanja važnih činjenica, radi o uvidjaju nad licem, za razliku od uvidjaja na stvarima²³⁾.

Uzimanje krvi i druge lekarske radnje koje se obavljaju po pravilima medicinske nauke, a radi utvrđivanja važnih činjenica za krivični postupak, mogu se preduzeti i bez pristanka lica koje se pregleda samo ukoliko zbog toga ne nastupa nikakva šteta po zdravlje tog lica (čl. 259. st. 2. ZKP). Iako su uzimanje krvi i druge lekarske radnje, po svojoj suštini zahvat u telesni integritet i intimnu sferu, stanje krvi, npr., predstavlja činjenicu čije utvrđivanje ničim, i ni na koji način, ne ugrožava zdravlje okrivljenog. Ove radnje, bez izuzetka, mora da obavlja samo stručno lice i to nakon što utvrdi da upravo konkretna intervencija konkretnom licu, obzirom na njegovo opšte stanje, neće škoditi. U suštini, ova odredba predstavlja obavezu okrivljenog i drugog lica da se podvrgnu ekspertiznom ispitivanju u uslovima u kojima su isključene štetne posledice po njihovo zdravlje²⁴⁾.

22) Löwe-Rosenberg: Grosskommentar, 24. Aufl. München, 1987., str. 99.

23) T.Vasiljević, M.Grubač: op.cit., str. 432; Slično: J.Pavlica, J.Lutovac: op.cit., str. 327.

24) T.Vasiljević, M. Grubač: op.cit., str. 433.

Isti značaj ima i odredba Zakona o osnovama bezbednosti saobraćaja na putevima, prema kojoj ovlašćeno lice za kontrolu saobraćaja na putevima može da podvrgne vozača ispitivanju, ili da ga uputi na stručni pregled radi utvrđivanja alkoholisanosti ili uticaja droga i psihoaktivnih lekova²⁵⁾.

Čl. 259. st. 3. ZKP zabranjuje primenu bilo kakvih medicinskih intervencija (narkoanaliza, narkodijagnoza, lobotomija, itd.) ili davanje određenih sredstava, čime bi se uticalo na volju ili svest pri davanju iskaza²⁶⁾. Ova odredba ima opšti karakter i ne odnosi se samo na veštačenje, ali kako je izvođenje ovakvih radnji po pravilu nemoguće bez saradnje stručnih lica, sa razlogom se radi upozorenja, nalazi medju normama koje regulišu veštačenje. Primena ovakvih sredstava u krivičnom postupku predstavlja krivično delo iznuđjivanja iskaza.

Veštačenju u istrazi, osim ako nije dugotrajno, prisustvuju istražni sudija, zapisničar, veštak, a mogu prisustvovati i stranke i oštećeni. Ako veštačenju nisu prisustvovala stranke, nakon završenog veštačenja moraju se obavestiti da je veštačenje obavljeno i da mogu razgledati zapisnik o veštačenju, odnosno nalaz i mišljenje veštaka.

25) J. Pavlica, M. Lutovac, op.cit., str. 377.

26) U tom smislu: Rešenje Saveznog vrhovnog suda, Kž. 8/58. od 11.6.1958., Zbirka sudskih odluka, knj.III, sv.II, odluka br.247.

15.2. Veštačenje u glavnom postupku

Između veštačenja u istrazi i veštačenja na glavnom pretresu postoji razlika u procesnom sadržaju. Ako je veštačenje obavljeno u istrazi, ili pre započinjanja krivičnog postupka, na glavnoj raspravi isti veštaci iznose usmeno i neposredno svoj nalaz i mišljenje u uslovima principa kontradiktornosti. U tom slučaju, veštačenje na glavnom pretresu obuhvata samo ispitivanje veštaka koji daju svoj nalaz i mišljenje, dok veštačenje u istrazi, osim usmenog iskaza veštaka, sadrži i sve prethodne faze veštačenja (odredjivanje veštačenja i veštaka, postavljanje pitanja, preuzimanje veštačenja, pregled predmeta, ekspertizno istraživanje).

Do odredjivanja veštačenja može doći, ukoliko nije obavljano u istrazi, na predlog stranaka, ili na inicijativu predsednika veća i pre započinjanja glavnog pretresa, kao i u toku njega (čl. 282. ZKP).

Obzirom da se sudska odluka može zasnivati samo na činjenicama i dokazima koji su izneseni na glavnom pretresu (čl. 347. st. 1. ZKP) i to, shodno zahtevima načela neposredne sudske ocene dokaza, samo u originarnom i autentičnom obliku, to je, i kada je veštačenje obavljeno u istrazi i o tome sačinjen odgovarajući zapisnik i dat pismeni nalaz i mišljenje, obavezno prisustvo veštaka i njegov neposredni, usmeni iskaz i na glavnom pretresu. Veštak na glavnoj raspravi usmeno iznosi svoj nalaz i

mišljenje, pri čemu može da se koristi i pismenim beleškama, koje može da pročita i priloži zapisniku sa glavne rasprave (čl. 372. st. 1. ZKP). Na osnovu toga, veštaku postavljaju pitanja predsednik i članovi veća, stranke i oštećeni. Ukoliko postoje odstupanja ili kontradiktornosti u odnosu na iskaz u istrazi, potrebno je da veštak i to razjasni.

Izuzetno, ZKP dozvoljava da se, ukoliko je veštačenje izvršeno u stručnoj ustanovi, odnosno državnom organu, ne pozivaju stručnjaci kojima je neposredno povereno veštačenja, ako se obzirom na prirodu izvršenog veštačenja, ne može očekivati potpunije objašnjenje nalaza i mišljenja datog u pismenoj formi, i da se samo pročita pismeni nalaz i mišljenje (čl. 326. st. 7. ZKP). Ukoliko stranke stave primedbu na čitanje nalaza i mišljenja, ili to nije dovoljno obzirom na druge izvedene dokaze, veće može naknadno da odluči da neposredno sasluša i takve veštake.

Glavni razlog ovakvog odstupanja od neposredne sudske ocene dokaza u slučaju veštačenja obavljenog u stručnim ustanovama jeste nastojanje da se stručne ustanove i državni organi rasterete oslobadjanjem obaveze slanja svojih stručnjaka na glasni pretres jer to za njih znači odvajanje od redovnog posla i znatno gubljenje vremena, i, sa druge strane, želja da se postupak ubrza i smanje troškovi²⁷⁾. Iako je čitanje nalaza i mišljenja

27) T. Vasiljević, M. Grubač: op.cit., str. 520.

dozvoljeno samo pod uslovom da se zbog same prirode veštačenja od prisustva veštaka ne može očekivati potpunije objašnjenje, tj. ukoliko se posle čitanja u odnosu na druge dokaze i primedbe stranaka ne pokaže da je ipak potrebno pozivanje veštaka, ovakvom rešenju mogu se staviti brojne zamerke²⁸⁾.

Pre svega radi se o bitnom odstupanju od načela neposrednosti u izvodjenju dokaza na glavnom pretresu, tako da proizilazi da se ukazuje veće poverenje veštačenju obavljenom u državnim organima i stručnim ustanovama. Medjutim, ne može se unapred, bez ocene, prihvatiti pretpostavka da su ta veštačenja pouzdanija, stručnija i argumentovanija, a čak i da jesu, smisao načela neposrednosti nije u tome da su njime, zbog sigurnosti, obuhvaćeni samo manje vredni dokazi.

Osim toga, ovako izveden dokaz veštačenjem, uz odstupanje od načela neposrednosti, znatno sužava primenu načela raspravnosti u vezi konkretnog veštačenja. Kako osnovna krivično-procesna načela čine svrhu, okosnicu krivične procedure, njihovo dosledno poštovanje i sprovođenje doprinosi utemeljenosti, pouzdanosti, sigurnosti i zakonitosti svakog konkretnog krivičnog postupka.

Sa druge strane, ZKP u čl. 330. st. 2. propisuje da se pismeni nalaz i mišljenje veštaka iz prethodnog postupka, uz saglasnost stranaka, može pročitati

28) Ibidem.

na glavnom pretresu, ako veštak nije prisutan na tom pretresu, bez obzira da li je bio pozvan, odnosno, izuzetno i bez saglasnosti stranaka a po njihovom saslušanju, kada pozvani veštak iz ustanove kojoj je povereno veštačenje nije došao na glavni pretres, odnosno, ako se radi o zapisniku o saslušanju veštaka sa prijašnje glavne rasprave, koja je održana pred istim većem mada je prošlo više od mesec dana.

Time je, tolerisanjem neopravdanog izostanka veštaka iz stručne ustanove, već napravljen izuzetak od načela neposrednosti i razlika u odnosu na ostale veštake, pa i dodatna mogućnost da veće odluči u odredjenim uslovima da veštaka iz stručne ustanove i ne poziva na glavni pretres, čini krupan izuzetak od neposredne sudske ocene dokaza u odnosu na veštačenje izvršeno u stručnim ustanovama, a veštake iz ovih ustanova neopravdano favorizuje.

Ukoliko veštačenje nije izvedeno u istrazi, a predsednik veća u toku pripremanja glavnog pretresa, sam ili na predlog stranaka, zaključi da izvesne važne činjenice moraju da se ustanove veštačenjem, postupak veštačenja imaće istu procesnu sadržinu kao u istrazi (naredba o veštačenju, izbor veštaka, pitanja, razmatranje predmeta, ekspertizno ispitivanje, formulisanje nalaza i mišljenja). U slučaju da se potreba za veštačenjem pokaže u toku glavne rasprave, veće, po svojoj inicijativi ili na predlog stranaka, donosi naredbu o veštačenju, a glavni pretres u tom slučaju odlaže zbog pribavljanja novog dokaza, iskaza veštaka (čl. 304. st. 1. ZKP).

16. OCENA NALAZA I MIŠLJENJA VEŠTAKA

16.1. Uopšte o mogućnosti slobodne sudijske ocene nalaza i mišljenja veštaka

Ocena i vrednovanje nalaza i mišljenja veštaka predstavljaju poslednju fazu izvodjenja veštačenja u krivičnom postupku. Kao i svi dokazi, i dokaz veštačenjem podleže slobodnoj sudijskoj oceni. Međutim, specifičnost veštačenja, da se kao dokaz zasniva na korišćenju posebnih stručnih znanja koja nedostaju organima krivičnog postupka, drugačije postavlja pitanje slobodne sudijske ocene, ističući u prvi plan problem njene stvarne mogućnosti.

Sud ne poseduje stručna znanja na kojima se zasniva veštačenje, pa se postavlja pitanje kako će uopšte ceniti rezultat veštačenja, nalaz i mišljenje nastao na osnovu primene tih znanja, odnosno, da li tom faktičkom okolnošću nije potisnuta pravno normirana slobodna sudijska ocena dokaza.

Dokazivanje jeste centralno pitanje, srž krivičnog postupka¹⁾, a jedno od najvažnijih pitanja u njemu, sa bitnim i širokim praktičnim posledicama po svaki konkretni krivični postupak i krivičnu proceduru uopšte, jeste pitanje ocene nalaza i mišljenja veštaka.

1) G.F.Gorski, A.D. Kokorov, P.S. Eljkin: Problemi dokazateljstv v sovetskom ugolovnom procesu, Voronež, 1978., str. 98.

Kod veštačenja se sa jedne strane, nalazi sud sa formalnim ovlašćenjem da donese sudsku odluku, ali u konkretnom slučaju bez potrebnih stručnih znanja. Sa druge strane je veštak sa potrebnom stručnošću i faktičkom mogućnošću da bitno odredi sudsku odluku, ali bez formalnih ovlašćenja za to. Za konačnu sudsku odluku je uvek odgovoran sudija, odnosno sudsko veće.

U osnovi, u vezi vezanosti suda za nalaz i mišljenje, odnosno u vezi mogućnosti slobodne sudijske ocene dokaza veštačenjem, postoje tri stanovišta²⁾.

Prema prvom shvatanju, mišljenje veštaka faktički vezuje sud bez obzira na proklamovanu slobodnu sudijsku ocenu. Samim tim što se poslužio veštačenjem u ustanovljavanju nekih bitnih činjenica, sud je zapravo priznao svoju nemogućnost da samostalno reši konkretnu dokaznu situaciju. Sud ne poseduje za to sva potrebna stručno-tehnička znanja, pa je iluzorno i nelogično očekivanje da može meritorno da ocenjuje rezultat primene takvih znanja. Stručna, naučna znanja primenjena u veštačenju, tako, postaju sve više presuditelji u oblasti činjenica, pa sudija samo formalno ostaje sudija. Bez obzira na postojanje pravnih pravila i oceni dokaza po slobodnom sudijskom uverenju, sud je u faktičkoj nemogućnosti da ceni njegov zaključak. Prepuštanje ocene nalaza i mišljenja veštaka sudu, predstavlja teorijsku predrasudu i samo teorijsko, forsiranje načela slobodnog sudijskog uverenja³⁾.

2) Vidi: V. Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, II, Zagreb, 1980., str. 207, 208.

3) T. Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 344.

Prema drugom stanovištu, bez obzira na izvesnu logičku doslednost tvrdnji prethodnog shvatanja, sudija može da ne prihvati nalaz i mišljenje veštaka ukoliko nije uveren u njegovu ispravnost. Pri tome, sud može da prihvati ili ne prihvati mišljenje veštaka, ali ne može samostalno da ga preinači niti zameni svojim mišljenjem. Ako ne prihvati zaključak veštaka, činjenicu na koju se odnosi mora da smatra neutvrđenom, a u vezi sa njom da postupa po načelu in dubio pro reo. Ako se radi o činjenici koja ide optuženom u prilog, sud će postupiti kao da je ta činjenica utvrđena, a ako se radi o činjenici čije postojanje njemu ide na štetu, sud će smatrati da ona ne postoji. U slučajevima neprihvatanja nalaza i mišljenja veštaka, sud je obavezan da svoje neslaganje sa veštakom argumentovano i uverljivo obrazloži u presudi, jer bez toga čini apsolutno bitnu povredu odredaba procesnog prava (u presudi nisu navedeni razlozi o odlučnim činjenicama-čl.364. str. 1. tač. 11.ZKP)⁴⁾.

U trećem shvatanju sudijske ocene nalaza i mišljenja veštaka polazi se od toga da je obaveza sudije da ceni zaključak veštaka van diskusije, jer ga zakon na to izričito obavezuje, na praveći nikakvu razliku između dokaza veštačenjem i drugih dokaznih sredstava. Sud je prema tome, slobodan u oceni nalaza i mišljenja veštaka, i, ukoliko se s njim ne slaže, može da ga odbaci i sudi suprotno tom mišljenju⁵⁾.

4) M.Grubiša: Slobodno sudačko uverenje, princip in dubio pro reo i mišljenje vještaka, Naša zakonitost, 10-11/64.

5) T.Vasiljević: op.cit., str. 344.

Najveći broj nemačkih autora zastupa stav o izvesnoj "uslovnoj" slobodnoj sudijskoj oceni veštačenjem, koja kao takva znači faktičku nemogućnost suda da ceni zaključak veštaka. U vezi sa tim, za nemačke procesualiste kao posebno značajno javlja se pitanje ugroženosti sudijske pravne samostalnosti i suvereniteta faktičkom predominantnošću veštaka⁶⁾.

Otuda je u osnovi predloga za reformu krivičnog postupka, u smislu dvodeoba po uzoru na anglosaksonski postupak, ili nezavisno od tog uzora, nastojanje da se reši problem predominacije veštačenja u odnosu na druge dokaze. Za većinu nemačkih procesualista to je neophodno zbog "neutralizacije polja visokog napona između sudije i veštaka u oceni dokaza", i zaustavljanja faktičkog potiskivanja samostalnog odlučivanja o krivičnoj stvari od strane veštaka, koji je od "sudskog pomoćnika" izrastao u "istanicu jednako vrednu sudiji" i zaposeo čak i mesto na sudijskoj klupi⁷⁾.

Osim zahteva za reformisanjem postupka u smislu izmene pozicije predsednika sudskog veća kroz približavanje onoj koju on ima u anglosaksonskom postupku,

- 6) K. Dippel: Die Stellung des Sachverständigen im Strafprozess, Heilberg, 1976., str. 24; J. Gershow: Bemerkungen zur sogenannten Krise des Sachverständigenbeweises, Festschrift für E. Weng, Lübeck, 1964., str. 48-59; H. Sandler: Richter und Sachverständigen, Juristen Zeitung, 47/86.
- 7) K. Dippel: op. cit., str. 22-25; C. Roxin: Strafverfahrensrecht, München, 1987, str. 248; H. Dahs: Fortschrittliches Strafrecht im rückständigen Strafverfahren, Neue juristische Wochenschrift, 1970, str. 1705 i dalje; S. Hedenbrock: Das Sachverständigen dilemma im deutschen Strafprozess ohne Tat- oder Schuldinterlokut, Neue juristische Wochenschrift, 1981., str. 1302; G. Blau: Die Teilung des Strafverfahrens im Zwei Abschnitte, ZstW 81; C. Roxin: Frage der Hauptverhandlungsreform im Strafprozess, E. Schmidt-Leichner Festschrift, 1977., str. 145; E. Schmidhäuser: Gehört der Sachverständige auf die Richterbank, JZ 1961, str. 1585, 1588; M. Kohlhaus: Änderung des Sachverständigenbeweises im Strafprozess, N.J.W. 62/28.

i zahteva za tzv. "glavnim pretresom za okruglim stolom", radi ujednačavanja distance medju različitim učesnicima u postupku i izmene komunikacione strukture u krivičnom postupku, postoji i mišljenje da postojeći krivični postupak treba reformisati dvodeobom, u okviru koje i pozicija veštaka igra bitnu ulogu. U prvom delu takvog postupka (Tatinterlokut) rešavala bi se pitanja postojanja krivičnog dela i rasvetljavalo činjenično stanje u vezi sa tim, dok bi se u drugom delu (Schuldinterlokut) razmatrala pitanja učinioaca krivičnog dela, njegova uračunljivost i vinost. Drugi deo postupka bio bi u nadležnosti veštaka. Shodno svojim nalazima veštaci bi predlagali sankciju, koju bi konačno izricao sud, ili, u radikalnoj varijanti, sami veštaci bi određivali i izricali sankciju učiniocu⁸⁾.

Čini se da je, bez obzira na nesumnjiv napor za optimalnim regulisanjem odnosa sud-veštak, pitanje ocene sudskih veštačenja ostalo nerešeno. Mada se veliki broj veštačenja u krivičnom procesu tiče subjekta ili subjektivne strane izvršenog krivičnog dela, koja prema ovoj podeli nalazi svoje mesto u drugom delu, niz veštačenja vezanih za krivična dela, dakle onih koji se tiču prvog dela ovakvog postupka, i dalje čini pitanje slobodne sudijske ocene dokaza veštačenjem otvorenim.

Sa druge strane, interesantno je da savremena sudska praksa SR Nemačke, uprkos stanovištu teorije i

8) E.Schlüchter: op.cit., str. 469 i dalje.

sukobu mišljenja, sve češće iznosi stav da je moguća slobodna sudijska ocena nalaza i mišljenja veštaka. Takva tvrdnja se temelji na izvesnom objektiviziranju slobodnog sudijskog uverenja, odnosno, na razjašnjavanju i isticanju objektivne komponente u slobodnom sudijskom uverenju⁹⁾.

Sovjetski autori, u najvećem broju, zastupaju stav da zaključak veštaka podleže slobodnoj sudijskoj oceni dokaza kao i svi drugi dokazi. Prema njihovom shvaćanju, u ovom slučaju ne postoji kriza slobodne sudijske ocene dokaza, nego se radi o izvesnim specifičnostima ocene dokaza veštačenjem, koje se mogu pripisati pre svega njegovoj prirodi, a rešavaju se postavljanjem i razmatranjem posebnih kriterijuma za ocenu nalaza i mišljenja veštaka¹⁰⁾.

Pre nego što predjemo na analizu ocene dokaza veštačenjem, treba istaći da se ocena nalaza i mišljenja, kao i svih drugih dokaza, vrši tokom celog postupka a ne samo prilikom donošenja konačne sudske odluke¹¹⁾.

Sa procesnog stanovišta, razlikuju se ocena nalaza i mišljenja u prethodnom postupku i ocena nalaza i mišljenja veštaka na glavnom postupku. Sadržina ocene ekspertiznog zaključka u istrazi i na glavnom pretresu je ista i vrši se na osnovu istih kriterijuma, izolovano

9) A. Kaufmann: *Überzeugungsbildung und Sachverständigenbeweis in der neueren strafrechtlichen Judikatur zur freien Beweiswürdigung*, NSTZ 11/88.

10) Vidi: I. L. Petruhin: *Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugovnom processe*, Moskva, 1964., str. 117.

11) Vidi: R. S. Belkin: *Sobiranie, isledovanie i ocenka dokazatel'stv*, Moskva, 1966., str. 26; G. P. Gorski, A. D. Kokorev, P. S. Eljkin: *op. cit.*, str. 49.

i zajedno sa drugim dokazima. Medjutim, njihovo značenje nije isto. Ocena data u istrazi nema definitivan karakter, ona je privremena, i kao takva nije osnov za donošenje sudske odluke, dok je ocena veštačenja na glavnom pretresu, koja uzima u obzir i veštačenja izvršena u istrazi, konačna i predstavlja podlogu za odlučivanje suda.

Nesporno je da sud ima dužnost da po svom slobodnom sudijskom uverenju ceni nalaz i mišljenje veštaka, i to, kao i sve dokaze, pojedinačno i u vezi sa drugim dokazima. Osim suda, i stranke s tog stanovišta na osnovu principa raspravnosti imaju pravo da se izjašnjavaju o rezultatima veštačenja, što istovremeno znači, radi rešenja spora stranaka oko toga, i obavezu suda da se upusti u ocenu veštakovog zaključka.

U takvim uslovima ocena nalaza i mišljenja veštaka nije samo teorijski zahtev integralnog sprovođenja načela slobodne sudijske ocene dokaza, nego i zakonska obaveza. U pitanju je, smatra T.Vasiljević, "mnogo opštije i osnovnije načelo: nezavisnost sudije i odlučivanje, načelo koje ne trpi nikakve prefabrikovane elemente, mišljenja, najmanje elemente koji se sastoje u mišljenju veštaka čija je nepristrasnost i pravilnost u nemalom broju slučajeva bila sa uspehom osporavana od strane stranaka. Sudija mora imati slobodu ocene izveštaja veštaka sa mogućnošću da ga ne prihvati, ako ga izveštaj ne ubedjuje"¹²⁾.

12) T.Vasiljević: Sistem krivično procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981., str. 345.

Takodje je neosporno da ocena nalaza i mišljenja pokazuje izvesne specifičnosti, obzirom da se veštačenje temelji na korišćenju specijalnih stručnih znanja koje sud ne poseduje i koja mogu da utiču na faktičko sužavanje mogućnosti slobodnog sudijskog ocenjivanja. Sa druge strane, ocena dokaza veštačenjem, kao i svakog drugog dokaza, sastoji se iz ocene njegove pouzdanosti i verodostojnosti i ocene dokazne vrednosti u konkretnoj dokaznoj situaciji¹³⁾.

O oceni dokazne vrednosti bilo je reči prilikom razmatranja problematike kategoričkih i verovatnih zaključaka, tako da u ovom delu rada analiziramo ocenu verodostojnosti i pouzdanosti zaključka veštaka. U pokušaju odgovora na pitanje da li je moguća takva sudijska ocena, odnosno, nije li, zaista, u izvesnim slučajevima veštak sudija u krivičnoj stvari, mora se istaći da je, normativno, veštačenje u krivičnom postupku stavljeno pod kontrolu suda. Sud određuje šta i kada će se veštačiti, i onda kada određuje veštačenje tačno zna na koje se činjenice, od svih relevantnih činjenica za taj postupak, ono odnosi.

Iz tih razloga rezultat veštačenja predstavlja samo istinu o delu spornog događaja, o jednom fragmentu i njen domet treba ograničiti samo na te činjenice. D. Dimitrijević, iz tih razloga, smatra da se ovakvo pitanje samo prividno može postaviti: "Sud određuje veštačenje

13) V.M. Galkin: Sredstva dokazivanja v sovetskom ugotovnom processe, čast III, 1968., str. 48, 49.

i ono se izvodi pod njegovim rukovodstvom. Domet veštačenja je ograničen na stručno utvrđivanje i razjašnjenje određenih činjenica, ono što pruža veštak u nalazu i mišljenju samo je karika u lancu dokaza o čijoj korisnosti i stepenu vrednosno za rasvetljenje i razjašnjenje o krivičnoj stvari odlučuje sud oslobodjen formalnih pravila. Ukoliko bi se nalazu i mišljenju veštaka pripisalo više od ovoga i veštak zbog svoje stručnosti smatrao sudijom, bili bi smo suočeni sa unošenjem u izvesnoj meri formalnog kriterijuma koji je neprihvatljiv u našem postupku. Nalaz i mišljenje veštaka ne prelazi granice dokaza i podložno je oceni suda¹⁴⁾.

Sa druge strane, treba imati u vidu i to da su nalaz i mišljenje veštaka rezultat unutrašnjeg ubedjenja veštaka, (princip unutrašnjih uverenja veštaka), dakle određenog psihičkog stanja veštaka, u okviru koga se u kreativnom procesu vrši subsumcija konkretnih ispitanih činjenica pod odgovarajuće naučne zakone, zbog čega i kvalitet veštačenja ostaje u velikoj meri uslovljen subjektivnim svojstvima veštaka. Veštačenje jeste kreativan proces koji se ne zasniva samo na objektivnim podacima, dobijenim kao rezultat istraživanja, već i na njihovom tumačenju i objašnjenju. Radi se o složenom gnoseološkom, logičkom i psihološkom procesu primenjivanja opštih zakonitosti na konkretan slučaj, koji podleže određenim zakonitostima spoznaje i mišljenja uopšte. Bitno je da se

14) D.Dimitrijević, M.Zlatić-Stefanović, Đ.Lazin: Krivično procesno pravo, Beograd, 1987., str. 209.

takva delatnost zasniva na objektivnim okolnostima, zbog čega je, i baš na osnovu toga, i podložna prover¹⁵⁾.

Unutrašnje uverenje nije isključivo subjektivna kategorija. Sudijsko i veštakovo unutrašnje uverenje ima dve komponente. Prva je objektivna, empirijska, koja se tiče objektivnih činjenica u vezi krivičnog dela i učinioca, koje moraju da budu pouzdano utvrđene, odnosno, prema tvrdnji K. Petersa: "Nije dovoljno da sudija nešto smatra sigurnim, nego je neophodno da se to zaista može smatrati sigurnim". Polazeći od takvih činjenica, i na osnovu njih, formira se i subjektivna komponenta - subjektivni stav suda, odnosno veštaka, prema takvim činjenicama." . I unutrašnje uverenje veštaka u toku veštačenja zavisi i stvara se na osnovu objektivnih činjenica, zbog čega je i moguća ocena njegovog rezultata, nalaza i mišljenja. Isto tako, i unutrašnje ubedjenje sudskog veća temelji se na objektivnoj komponenti. Ocena nalaza i mišljenja na osnovu slobodnog sudijskog uverenja zasniva se upravo na realnoj i mogućoj prover¹⁶⁾ i oceni objektivnih elemenata u unutrašnjem ubedjenju veštaka¹⁶⁾.

15) V.Vodinić: Krivično procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/82, str. 57.

16) Vidi: M.I.Muhin:Važnienšie problemi ocenki sudabenihi dokazateljstv v ugolovnom graždanskom sudoproizvodstve, Lenjingrad, 1974., str.65. i dalje, V.T.Matjušin: Vnutrenie ubeždenie suda i ocenka dokazateljstv, Vestnik moskovskogo univerzitetu 3/77, K.Peters: Strafprozess:Heilderberg, 1985., str. 285. G.Valter: Freie Beweiswürdigung, Tübingen, 1979., A.Kafmann, op.cit., NstZ, 11/88.

Medjutim, mada nalazimo niz značajnih argumenata u prilog stava da je moguća slobodna sudijska ocena nalaza i mišljenja veštaka, smatramo da mišljenje T.Vasiljevića u kome prihvata stav italijanskih i francuskih procesualista, da je sud potpuno slobodan u oceni veštakovog izveštaja, pa ne mora da ga prihvati, već može da ga odbije i sudi potpuno suprotno veštakovom mišljenju, treba prihvatiti sa izvesnom rezervom.

Naime, sud može, prema svom slobodnom sudijskom uverenju da odbije nalaz i mišljenje, ali ne može da ga time i preinači i zameni svojim mišljenjem, jer se radi o činjenicama koje se utvrđuju primenom specijalnog stručnog znanja koja sud nema. Ukoliko bi odbačeni nalaz i mišljenje zamenio svojim drugačijim mišljenjem, to bi značilo prekoračenje njegovih kompetencija¹⁷⁾. U ovakvim situacijama sud je obavezan da, po izvršenom dopunskom saslušanju svedoka, naredi dopunsko ili ponovno veštačenje. Takvo novo veštačenje ceniće, pojedinačno i u odnosu sa drugim dokazima, slobodnim sudijskim uverenjem. U protivnom, činjenice koje su bile predmet veštačenja morale bi da se smatraju neutvrđenim.

To ne znači da sud ovim ograničenjima u postupanju faktički ostaje potpuno zavistan od veštačenja, jer veštačenje ne određuje automatski i čim se pojavi sumnja u prvo veštačenje, nego nakon svoje slobodne sudijske oce-

17) Tako: Rešenje Vrhovnog suda Jugoslavije, Kž.26/66. od 29. juna 1966. god., Zbirka sudskih odluka, knj. XI, sv. II, odluka br. 95; Vrhovni sud BiH, Kž.1005/77. od 16. XII 1977, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda BiH, 1/78., str. 2. Vrhovni sud Vojvodine, Kž.840/68., od 6. XI 1969., Zbirka sudskih odluka iz oblasti krivičnog prava, br. 140, Beograd, 1972.

ne. I rezultat nove ekspertize podleže njegovoj oceni, na osnovu koje može da bude i neprihvaćen.

16.2. Ocena nalaza i mišljenja veštaka

U svojoj suštini, i u skladu sa odgovarajućom zakonskom normom, ocena nalaza i mišljenja veštaka sastoji se iz analize i ocene nalaza i mišljenja zasebno, izolovano od drugih dokaza, i ocene nalaza i mišljenja u celokupnosti sa drugim dokazima.

Prema najšire zastupljenom shvatanju ocena nalaza i mišljenja veštaka pojedinačno (ne u svetlu odnosa sa drugim dokazima) pored ocene njene procesne ispravnosti obuhvata:

- 1) ocenu kvalifikovanosti, kompetentnosti i objektivnost veštaka,
- 2) ocenu ekspertiznog materijala i objekata veštačenja, koja obuhvata ocenu originalnosti, ocenu pogodnosti i ocenu postupnosti objekata ekspertize i ekspertiznog materijala, i
- 3) ocenu naučne zasnovanosti zaključka ekspertize¹⁸⁾.

Razmotrićemo sadržinu i bitne karakteristike svakog od ovih elemenata.

18) V.A.Prituzova: Zakločenie eksperta kak dokazateljstvo v ugolovnom processe, Moskva, 1959., str. 154; S.V. Borodin, A.J. Paliaštili: Voprosi teorii i praktiki sudbenoi ekspertizi, Moskva, 1963, str. 76 i dalje; A.J. Paliašvili: Ekspertizi sude po ugolovnim delam, Moskva, 1973., str. 98; I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 228 i dalje. Slično: T. Vasiljević: op.cit., str. 345; M. Helfenstein: Der Sachverständigenbeweis im schweizerischen Strafprozess, Zürich, 1974., str. 246.

Ocena kvalifikovanosti veštaka se odnosi na utvrđivanje posedovanja potrebnog specijalnog, stručnog i naučnog znanja, na osnovu koga je dat nalaz i mišljenje, i ispitivanje dokaza o odgovarajućem obrazovanju (škola, fakultet, specijalizacija), proveru stručnog iskustva (kada je stečeno, gde i u kom trajanju, na kojim poslovima, i sa kakvim uspehom), što je posebno važno kod veštaka pojedinca.

Kompetentnost veštaka se ocenjuje utvrđivanjem da li je veštakov zaključak u strogoj vezi sa specijalnim znanjem i kvalifikacijama veštaka. S jedne strane, ovo pitanje se odnosi na ocenu adekvatnosti izabranog stručnog profila, koji treba da je što uže usmeren na oblast čije poznavanje zahteva rešavanje konkretnih pitanja. Sa druge strane, ova ocena se tiče poštovanja granica veštakovih kompetencija, zbog čega treba oceniti da li je ekspert u zaključku obradjivao isključivo faktička pitanja a ne i pravna, kao i da li je zaključak dat samo na osnovu dostavljenog ekspertiznog materijala i potrebnih podataka, odnosno, da li je konkretan ekspert zaista stručnjak iz potrebne konkretne oblasti specijalnosti, a ne iz neke druge oblasti.

Ocena objektivnosti nalaza i mišljenja obuhvata ispitivanje nepristrasnosti veštaka u vršenju veštačenja i formiranja nalaza i mišljenja, odnosno, da li se veštak u davanju nalaza i mišljenja rukovodio isključivo stavovima svoje nauke, predmetima i objektima ekspertize. Smatramo da ispitivanje, da li kod veštaka postoji

neki od razloga za izuzeće, nije deo ocene objektivnosti, već procesne valjanosti nalaza i mišljenja veštaka, jer je izuzeće veštaka i ustanovljeno da bi se, pre svega procesnim putem, izbegla moguća neobjektivnost¹⁹⁾.

Ocena ekspertiznog materijala izvodi se neposrednim pregledom materijala ekspertize, predočavanjem objekata ekspertize učesnicima postupka, upoređivanjem podataka o materijalima za ekspertizu iz zapisnika u istrazi i izveštaja iz ekspertize, upoređivanjem podataka iz naredbe o veštačenju sa konkretnim materijalom ekspertize i analizom zaključaka ekspertize u odnosu na materijal ekspertize.

Originalnost objekata ekspertize se ceni prema tome da li su za ekspertizno ispitivanje dobijeni originalni objekti, da li je veštak istraživao te objekte i da li originalnost, autentičnost objekata ekspertize garantuje i njihov opis u odgovarajućem procesnom dokumentu. Pri tome, treba proveriti same objekte ekspertize (ako je moguće) i uporediti ih sa sadržajem zapisnika iz istrage, pri čemu eventualna protivurečnost pobudjuje sumnju u originalnost. Objekat ekspertize može da bude samo stvar koja je pribavljena i fiksirana u procesno predviđenoj formi i načinu, zbog čega ima status pravnog dokaza, u protivnom ne može da bude ni objekat ekspertize. Ocena originalnosti objekta ekspertize biće efikasnija i pouzdanija, ako je u naredbi o veštačenju detaljno opisan objekat dat na veštačenje.

19) Uporedi: S.V. Borodin, A.J. Paliašvili: op.cit., str. 89.

Takodje, treba proveriti da li su kao obeležja relevantna za ispitivanje uzeta samo ona nastala izvršenjem krivičnog dela, a ne i ona formirana kasnije, fiksiranjem, odabiranjem, pakovanjem, dostavljanjem, ili u toku same ekspertize. U ocenjivanju podobnosti ili pogodnosti objekata za ekspertizu, treba utvrditi da li su konkretni objekti ekspertize oni, koji kao materijalni signali nose relevantne informacije o predmetu veštačenja, o krivičnom delu i učiniocu, pa su, prema tome, i podobni i pogodni za konkretno ekspertizno istraživanje.

Ocena potpunosti objekata ekspertize podrazumeva ocenu o tome da li su veštaku stavljeni na raspolaganje svi potrebni objekti i to u obliku, procesnom i materijalnom, optimalnom za ekspertizu.

Originalnost, podobnost i potpunost se cení u odnosu na celokupan ekspertizni materijal, a ne samo u odnosu na neposredne objekte ekspertize.

Ocena naučne osnovanosti zaključka eksperta, za sudsko veće predstavlja obiman i delikatan zadatak. Najpre treba ceniti da li konkretan vid ekspertize ima naučne osnove, nakon čega se ispituje da li je zasnovan na stavovima nauke čijim specijalnim znanjima vlada ekspert, a ne, na primer, na drugim veštaku poznatim okolnostima izvršenog krivičnog dela. Treba, dalje, oceniti da li su primenjeni, i da li su pravilno primenjeni, naučni stavovi koji su teorijski dokazani i praktično potvrđeni,

pa sami po sebi ne izazivaju sumnju. U slučaju nove ekspertize (ponovne ili dopunske) treba uzeti u obzir da zaključak eksperta sme da se zasniva isključivo na odgovarajućim naučnim stavovima, a ne na zaključcima prethodnih veštaka. Isto tako, neophodno je ispitati savremenost, proverenost i konkretne domete upotrebljenih naučnih metoda.

Nepotpuno provedeno ekspertizno istraživanje, nedosledno držanje metodologije odgovarajuće stručne i naučne discipline, kao i neprimenjivanje svih raspoloživih i potrebnih metoda, zasnivanje ekspertize na najbližim ili pretpostavljenim podacima, izazivaju sumnju u naučnu osnovanost zaključka eksperta. Takodje, i neopredeljivanje obeležja na kojima se zasniva mišljenje, neargumentovana ocena pojedinih obeležja, neobrazloženost i precenjivanje ili podcenjivanje izvesnih obeležja, dovodi u pitanje naučnu osnovanost izvedene ekspertize i datog nalaza i mišljenja. Pri tome se utvrđuje i logička osnovanost veštačenja, odnosno, koliko je primena potrebnih naučnih stavova iz stručne metodologije, tok istraživanja, sadržina i argumentovanost mišljenja, i opredeljenost u zaključku, izvedena u skladu sa opštim logičkim zakonitostima.

16.3. Ocena nalaza i mišljenja veštaka u sveukupnosti sa drugim dokazima

Mada ZKP izričito navodi da je sud dužan da "savesno oceni svaki dokaz pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima i da na osnovu takve ocene izvede zaključak da li je neka činjenica dokazana" (čl. 347. st. 2. ZKP), praksa ukazuje da se nalaz i mišljenje veštaka najčešće ne ocenjuju u sveukupnosti sa drugim dokazima, neupoređuju sa ostalim dokazima, već se dokaz veštačenjem neosnovano precenjuje i svi drugi dokazi upoređuju sa njim, i cene prema njemu.

Samo onaj nalaz i mišljenje koji je pribavio kvalifikovan, kompetentan i objektivan veštak, koristeći originalan, pogodan i potpun ekspertizni materijal, i pri tome primenjujući teorijski dokazane i praktično potvrđene naučne stavove i metodologiju, i koji se kao takav skladno uklapa sa drugim postojećim dokazima u jedinstvenu, harmoničnu i stabilnu dokaznu zgradu, ima za sud punu dokaznu vrednost.

Svaki dokaz čini samo jednu kariku u lancu dokaza, daje samo jedan delić istine o krivičnom delu i učiniocu, i zato ni jedan dokaz, uzet pojedinačno, nije dovoljan da rasvetli sporan događaj i samostalno omogućiti donošenje sudske odluke. Nalaz i mišljenje veštaka, kao jedan od dokaza u konkretnoj krivičnoj stvari, daje samo istinu (eventualnu) o delu predmeta dokazivanja.

Da bi ta istina bila i istina o krivičnom događaju, neophodno je da bude skladno povezana sa spoznajom o ostalim delovima i fragmentima krivičnog dela i učinilaštva, pa, iz tih razloga, nema nikakvih osnova za njegovo prećenjivanje i dominantnost u odnosu na druge dokaze.

Mesto zaključka veštaka u celini drugih dokaza može da bude takvo da pokazuje izvesne protivurečnosti, bilo da se radi o protivurečnosti nalaza i mišljenja i drugih dokaza, nalaza i mišljenja veštaka i drugog nalaza i mišljenja u vezi istih činjenica, ili između nalaza i mišljenja i svih ostalih dokaza. Ne postoje pravila na osnovu kojih se kontradiktornost unutar ovakvih situacija može rešavati šematski i uvek na isti način.

Tako se protivurečnost između dva nalaza i mišljenja u vezi istih činjenica ne rešava formalno, na primer, zavisno od toga koji veštak ima višu kvalifikaciju, ili zavisno od ranga stručne ustanove koja je vršila veštačenje jer ZKP ne poznaje instanciona veštačenja. Neophodna je svestrana i kritična ocena oba mišljenja i provera uklopljenosti svakog zaključka sa drugim dokazima u jedinstvenu dokaznu zgradu. Pre nego što odredi ponovnu ekspertizu u vezi istog predmeta, sud će ispitati ponovo oba veštaka, eventualno izvršiti ponovni pregled objekata ekspertize i ispitati u vezi spornih činjenica okrivljenog, oštećenog i druge svedoke.

I suprotnost između nalaza i mišljenja veštaka i nekih drugih dokaza, ne znači automatski neprihvatljivost tih drugih dokaza, i poklanjanje poverenja zak-

ljučku veštaka, nego nalaže objektivnu svestranu i kritičku ocenu svakog dokaza i njihove sveukupnosti sa drugim dokazima. Ukoliko bi zaključak veštaka bio u protivurečnosti sa svim drugim pribavljenim dokazima, to ne govori samo po sebi u prilog odbacivanja takvog nalaza i mišljenja. Količina dokaza sama za sebe ne svedoči o bezuslovnoj pravilnosti činjenica utvrđenih većim brojem dokaza. Potrebna je ocena i analiza svakog dokaza radi utvrđivanja onih, na koje ova protivurečnost, ako je stvarna i neotklonjiva, ukazuje²⁰⁾.

16.4. Ocena nalaza i mišljenja pred žalbenim sudom

Postupak pred žalbenim sudom karakteriše, pre svega, znatno umanjena neposrednost ocene dokaza. Žalbeni sud odlučuje, po pravilu, u sednici veća i ima pred sobom samo žalbu, kojom se čine određeni predlozi, i spise iz prvostepenog postupka. Održavanje glavnog pretresa pred drugostepenim sudom predstavlja izuzetak, i moguće je samo ako je potrebno da se zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja izvedu novi dokazi ili ponove ranije izvedeni dokazi, a postoje opravdani razlozi da se predmet ne vrati prvostepenom sudu na ponovni glavni pretres (čl. 373. st. 1. ZKP). Pred sudom trećeg stepena glavna rasprava se ne održava (čl. 391. st. 2. ZKP).

20) U tom smislu: Rešenje Vrhovnog suda Hrvatske, Kž.2231/63. od 10.X 1963: zbirka sudskih odluka, knj. VIII, sv. III, odluka br. 306; Vrhovni sud Vojvodine, Kž.771/74. od 15.8.1974, Bilten sudske prakse VHS, 4/77, str. 10.

Ceneći, između ostalog, u okvirima žalbenih razloga na koje se podnosilac žalbe poziva i koji se ispituju po službenoj dužnosti, i nalaz i mišljenje veštaka dato u prvostepenom postupku, ocena drugostepenog suda nužno se, po prirodi svog zadatka koji ima u svetlu načela višestepenosti, razlikuje, kako po sadržini tako i po procesnom značenju, od ocene nalaza i mišljenja datog od strane prvostepenog suda. Drugostepeni sud ceni prvo valjanost veštakovog zaključka, rukovodeći se istim kriterijumima kao i prvostepeni sud, a zatim i pravilnost ocene nalaza i mišljenja od strane prvostepenog suda²¹⁾.

Ocenjujući valjanost ekspertize u postupku, žalbeni sud prvo ispituje da li eventualno postoje odstupanja od procesno ustanovljenog poretka za izvodjenje ekspertiza, odnosno utvrđuje njenu procesnu ispravnost. Dalje, sud ceni njenu verodostojnost i pouzdanost ispitujući da li je konkretno veštačenje izveo kvalifikovan, kompetentan i objektivan veštak, da li su objekti ekspertize i materijali na čijem se ispitivanju zasniva zaključak bili originalni, podobni i potpuni, da li je osnovana data naučna i logična argumentacija. Nakon toga, drugostepeni sud utvrđuje kako se konkretan nalaz i mišljenje uklapa u ostale dokaze, i da li u vezi sa tim postoje protivurečnosti i neslaganja.

21) A.J. Paliašvili: op.cit., str. 155; V.A. Prituzova: op.cit., str. 156; L. Kalamaev: Nedostatki i ošibki v razmotreniu ugovnih del po pervoi istanci, Sovetskaja justicija, 11/88.

Ukoliko utvrdi da je dati zaključak pouzdan i verodostojan, drugostepeni sud dalje ispituje da li je dat u kategoričnoj ili verovatnoj formi, i koju dokaznu vrednost ima.

Sledeća faza ocene nalaza i mišljenja drugostepenog suda odnosi se na ispitivanje pravilnosti ocene prvostepenog suda. Drugostepeni sud utvrđuje da li je cenjena verodostojnost i pouzdanost u potpunosti shodno odgovarajućim kriterijumima, kao i, da li je konkretna dokazna vrednost određena ceneći veštakov zaključak i pojedinačno i u sklopu sa drugim dokazima, zatim da li je prvostepeni sud i kako otklonio postojeće nejasnoće i protivurečnosti u vezi sa zaključkom veštaka, da li mu je pripisao odgovarajuću dokaznu vrednost i da li je dao logičnu, jasnu i potpunu argumentaciju svoje odluke u celini, i posebno u vezi sa nalazom i mišljenjem veštaka.

Postavlja se pitanje da li drugostepeni sud na osnovu svoje ocene ekspertize iz prvostepenog postupka može da odredi novu ekspertizu. Prema shvatanju sovjetskih autora i stavu prakse sovjetskih sudova, žalbeni sud može da odredi novu ekspertizu ali mora tražiti i koristiti pismeno mišljenje stručnog lica, specijaliste u vezi potpunosti i osnovanosti izvedenih ekspertiza. Neki autori nalaze da se ovakvo učešće specijalista u radu sudova kasacione i nadzorne instance, može smatrati posebnom sudskom ekspertizom, čiji rezultati mogu da

koriste višestepenom sudu u proveru zakonitosti i osnovanosti žalbe²²⁾. V.A. Prituzova, A.J. Paliašvili i I.L. Petruhin smatraju da se sud specijaliste o izvedenoj ekspertizi u prvostepenom postupku ne daje u procesnoj formi veštačenja, da specijalista u ovom slučaju nema sva prava i poziciju adekvatnu ekspertovoj, zbog čega i njegovo mišljenje nema nikakvo dokazno značenje²³⁾.

Prema odredbama ZKP, koje se odnose na učešće specijaliste u krivičnom postupku, jasno je da učešće specijaliste u krivičnoj proceduri ni u jednoj situaciji nema procesni karakter, da on nije samostalna krivično-procesna figura, i da je njegova delatnost isključivo savetodavnog karaktera, zbog čega nikada nema formu sudske ekspertize, niti bilo kakvo drugo značenje, osim tehničko-savetodavnog.

Medjutim, može se, obzirom da se u čl. 168. st. 9. ZKP govori o učešću stručnih lica, specijalista isključivo u istrazi i obavljanju istražnih radnji, postaviti pitanje da li je moguće da se i žalbeni sud koristi savetima i stručnom pomoći specijaliste prilikom ocene nalaza i mišljenja iz prvostepenog postupka. Ukoliko bi se ta pomoć odnosila isključivo na pitanja, koja se direktno ne tiču same ocene (npr. koja je naučna oblast u kompetenciji stručnjaka određene specijalnosti, koja metoda dolazi u obzir, od kada se neke od njih

22) V.M. Čelcov, B.A. Čelcova: Povedenia ekspertizi v sovetskom ugolovnom processe, Moskva, 1964., str. 264, 272.

23) I.L. Petruhin: Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja ugolovnom procese, Moskva, 1964., str. 255.

primenjuju i sa kakvim uspehom, ali nikako da li konkretna metoda u konkretnim uslovima pravilno primenjena, ili slična) ne vidimo smetnje za takav postupak. Ukoliko sudsko veće po takvim pitanjima poseduje sopstveno znanje, nema razloga da ne koristi sopstvena znanja.

Ostaje pitanje da li ZKP dozvoljava da drugostepeni sud odredi novo (dopunsko ili ponovno) veštačenje. Norme o veštačenju i radu višestepenih sudova, kao ni procesna literatura, ne daju direktan odgovor na ovo pitanje.

Smatramo, da, pre svega treba odrediti situacije u kojima može da se javi potreba za odredjivanjem novog veštačenja. Prema čl. 250. i 251. ZKP novo veštačenje se odredjuje u slučaju nedostataka u nalazu i mišljenju, unutrašnjih protivurečnosti ili neslaganja sa drugim dokazima, koje ne mogu da se otklone dopunskim saslušanjem veštaka. Vezano za odlučivanje žalbenog suda, to znači da je taj sud u prvostepenom postupku drugačije ocenio ekspertizu od prvostepenog suda, bilo da je negativno ocenio veštačenje koje je sud prvog stepena prihvatio, ili je mišljenja da je zaključak veštaka neopravdano neprihvaćen. U svakom slučaju, u svetlu žalbenih razloga, to znači da drugostepeni sud smatra da je prvostepeni sud pogrešno utvrdio neke bitne činjenice.

Prema čl. 385. st. 1. ZKP drugostepeni sud će, uvažavajući žalbu ili po službenoj dužnosti, rešenjem ukinuti prvostepenu presudu i vratiti predmet na ponovno

sudjenje, izmedju ostalog i ako smatra da zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, treba narediti novi glavni pretres pred prvostepenim sudom. Dakle, u ovom slučaju žalbeni sud ne može da odredi novo veštačenje, već to čini prvostepeni sud čija se presuda ukida i predmet vraća na ponovno sudjenje.

Ipak, smatramo da izuzetno i drugostepeni sud može da odredi novo veštačenje, i to samo u slučaju kada se održava pretres pred drugostepenim sudom. Naime, prema čl. 373. st. 1., ako je potrebno da se zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja izvedu novi dokazi ili ponove već ranije izvedeni dokazi, i pod uslovom da postoje opravdani razlozi da se predmet ne vrati prvostepenom sudu na ponovni glavni pretres, pretres se može održati i pred drugostepenim sudom.

Drugostepena rasprava i dokazni postupak u njoj izvode se prema istim pravilima kao i prvostepena rasprava, stim što je sporno, da li sud mora u raspravljaju da se drži okvira datih žalbom i žalbenih razloga čije postojanje ispituje po službenoj dužnosti, ili može da se kreće van okvira podnesene žalbe, poštujući jedino ograničenja koja proizilaze iz principa identiteta optužbe i presude i iz zabrane *reformatio in peius*²⁴⁾.

U svakom slučaju, smatramo da, obzirom da i u drugostepenoj raspravi sud ima ovlašćenja da po službenoj dužnosti pribavlja nove dokaze (čl. 375. ZKP)²⁵⁾, ukoliko

24) Vidi: M. Grubiša: *Krivični postupak - postupak po pravnim ljevkovima*, Zagreb, 1987., str. 210 i dalje.

25) M. Grubiša: *op.cit.*, str. 212.

je ispitivanje pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (do koga je došlo i usled nedostataka veštačenja i njegove ocene u prvostepenom postupku u okviru žalbenih razloga, a postoje opravdani razlozi da se predmet ne vrati prvostepenom sudu na ponovno suđenje) u okviru drugostepene rasprave, drugostepeni sud može da naredi izvodjenje novog (dopunskog ili ponovnog) veštačenja.

17. ETIČKI PROBLEMI SUDSKIH VEŠTAČENJA

Odredbe krivičnog procesnog prava i njihovo ostvarivanje u konkretnim prilikama ne karakteriše samo, i isključivo, pravna regulisanost, nego i potreba da se u svojoj normativnoj postavci i realnom ostvarenju uklapaju u širi moralni i etički poredak¹⁾. Značaj i priroda veštačenja u savremenom krivičnom postupku čini posebno zanimljivim i važnim upravo etička pitanja veštačenja i veštaka kao posebnog krivično-procesnog subjekta.

Bez obzira na konkretnu delatnost, kojom se bavi kao pojedinac, u određenom krivičnom postupku, bilo da je sudija, tužilac ili veštak, on nikada nije automatizovan, već svoje poslove obavlja kao ljudsko biće koje ima svoju volju, karakter, razum, simpatije i

1) K. Peters: Strafprozess, Heilderberg, 1985., str. 40.

antipatije, želje i nade, navike i najrazličitije interese, materijalne i duhovne. Mađa se sve pravne norme, pa i one koje se tiču veštačenja, temelje na izvesnim moralno-etičkim načelima,

, zbog bezbroj različitih slučajeva koji se mogu odnositi na jednu normu i zbog kompleksnosti ličnog i stručnog stava koji ima njihov izvršilac kao određeni krivično-procesni subjekat, konkretna delatnost u okviru tih normi uvek podleže i moralnom vrednovanju i zahteva kritičku ocenu i samoocenu veze moralnih i pravnih normi u odnosu na određenu delatnost. Iz tih razloga, teško je govoriti o samo moralnim etičkim načelima sa jedne strane, i čisto procesnim principima sa druge strane. Č. Stevanović govori o čisto etičkim načelima veštačenja u koja ubraja i princip objektivnosti²⁾. I etički kodeks veštaka (koji kao specifičan kodeks ponašanja reguliše moralne i etičke principe sudskih veštačenja i utiče na razvijanje etike zvanja i unapređivanja njegove društvene funkcije), naglašava stručnost veštaka, savesnost i poštenje, objektivnost, dužnost čuvanja tajni, i nezavisnost u radu, dakle, samo ono što je već obuhvaćeno procesnim normama, bez upućivanja na druge bitne elemente veštačenja, koji se normativno, u zakonskom tekstu, ne mogu predvideti³⁾.

2) Č. Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976., str. 90.

3) Vidi: Ž. Sabol: Donošenje Etičkog kodeksa sudskih vještaka, Vještak 1/85; Ž. Aleksić: Praktikum iz kriminalistike, Beograd, 1988., str. 92-95.

J. Milčinski, također, određena pitanja stručnosti, iskustva i objektivnosti vidi kao etička pitanja⁴⁾.

Sa svoje strane, ZKP normativno reguliše neka od tih pitanja: zahtev da veštak svoje mišljenje iznese nepristrasno i u skladu sa pravilima nauke i veštine, da brižljivo razmotri objekat veštačenja, savesno iznese sve što zapazi itd.

Objektivnost, savesnost, poštenje, stručnost, nezavisnost i čuvanje tajne nisu čisto etički zahtevi u veštačenju, već i procesni, i to prividno može da bude sporno, kao npr. da li je princip objektivnosti u veštačenju samo procesni ili čisto etički princip.

Etičko i pravno nisu potpuno odvojeni. Etičke norme su već ugrađene u sadržaj pravne. Integrisanjem u pravno pravilo etička norma ne gubi svoje značenje, ali istovremeno jača pravnu normu⁵⁾. Tako i procesne norme o veštačenju, osim pravnog sadržaja, imaju i svoj moralni sadržaj, a etička značenja krivično-procesnih principa (nezavisnosti, objektivnosti i samostalnosti) su od tolike vrednosti za tu procesnu radnju, da su i pravno regulisane.

Medjutim, mada se moralna i pravna pravila poklapaju, izvesno je da moralna norma od pojedinaca više zahteva, nego što to zahteva pravna. Tako se od

4) J. Milčinski: Neka etička pitanja u vezi sa sudsko-medicinskim veštačenjem, JRKK, 2/67.

5) V. Vodinelić: Krivično-procesni principi veštačenja, Naša zakonitost, 4/82.

veštaka ne traži samo da je dobar stručnjak, nego i da je ličnost visokih moralnih kvaliteta, da se u svom radu ravna, ne samo prema zahtevima zakonom regulisane krivične procedure, nego i prema opštim moralnim normama, prema svojoj svesti i savesti, koja treba da počiva na uvažavanju najviših kriterijuma etike i morala.

U svim okolnostima veštak treba da je svestan svojih obaveza i svoje odgovornosti, značaja delatnosti koju obavlja, kao i toga da svaki njegov propust i greška mogu da proizvedu neželjene posledice i da duboko zadiru u nečiji interes, bilo što ih narušavaju i štete, bilo što im neopravdano idu u prilog. Veštakova svest o tome treba da proizilazi iz njegovih moralnih nadzora opšte kulture, kritičnosti, samokritičnosti, moralne hrabrosti, istinoljubivosti, marljivosti, težnje za stalnim usavršavanjem i upornosti, a nikako ne sme da bude uslovljena spoljašnjom, procesnom prinudom, i strahom od sankcije.

Neppravilna praksa precenjivanja veštačenja i njegovog izmicanja stručnoj kontroli, kod veštaka može da razvije preteranu samosvest na štetu poželjne kritičnosti i objektivnosti. Ako se nađe u situaciji da treba da iznese mišljenje protivno stavu javnog mnjenja, biće mu potrebna, osim stručnosti, i hrabrost i otpornost prema takvim spoljašnjim uticajima da bi istrajao na putu ka istini i pravdi.

Veliki ispit savesnosti za veštaka predstavlja zahtev za tzv. staleškom nezavisnošću, što je naročito izraženo kod sudsko-medicinskih veštačenja za krivična dela koja su, u obavljanju svog posla, učinili lekari. Staleška pripadnost, kolegijalnost i navodno čuvanje staleškog ugleda, nikako ne bi smeli da utiču na rad veštaka u ovim situacijama.

Sposobnost samosavladjivanja, poštenje i pristojnost veštaka neophodni su u izvesnim izuzetno delikatnim situacijama, kakve često nastaju u toku kritičnog postupka a "da li su ove osobine u veštaku dovoljno ukorenjene, pokazaće se onda kada drugi izgube osećaj mere"⁶⁾.

Sa svoje strane, ZKP priznaje veštacima da u izvesnim situacijama u vezi sa veštačenjem mogu zapasti u velike etičke i moralne dileme (npr. veštačenje zahteva otkrivanje lekarske tajne, težnja za zaštitom porodice i bliskih srodnika koje se veštak teško može sasvim odloboditi itd.) i ustanovom izuzeća u takvom slučaju, štiti objektivnost i istinitost u postupku i pošteđuje veštaka sličnih trauma i konflikata.

6) J.Milčinski: op.cit., str. 94; Vidi: D. Stanković: Etički postulati u sferi vještačenja, Vještak, 1/85.

II DEO

ISTRAŽIVANJE VEŠTAČENJA U PRAKSI
OKRUŽNOG SUDA U KRAGUJEVCU

1. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj i predmet istraživanja veštačenja u praksi Okružnog suda u Kragujevcu su međusobno tesno povezani i određeni prirodom ove problematike i razlozima istraživanja. Neposredni i osnovni cilj istraživanja jeste proučavanje veštačenja kao posebne dokazne radnje u krivičnim predmetima iz prakse ovog suda radi utvrđivanja načina na koji se u okviru nje ispoljavaju i rešavaju osnovni problemi veštačenja. Teorijsku osnovu istraživanja čine sva razmatranja iz prvog dela ovog rada.

Predmet istraživanja, prema tome, čini veštačenje kao posebna dokazna radnja u krivičnom postupku, regulisana odgovarajućim odredbama ZKP-a. I ova dokazna radnja, kao i sve druge, ima i gnoseološku i procesno-pravnu stranu. Specifičnost spoznajne, gnoseološke vrednosti jeste u tome što se veštačenje sastoji u primeni stručnih, vanpravnih znanja od strane odgovarajućeg stručnog lica. Sa svoje strane, to ukazuje na niz spornih pitanja, od izbora veštaka adekvatnog stručnog profila, do ocene njegovog celokupnog rada i dokaznog vrednovanja nalaza i mišljenja. Procesno-pravno, veštačenje treba da bude izvedeno uz poštovanje svih spoznajno-gnoseoloških karakteristika, u odgovarajućem procesnom poretku, specifičnom za krivični

postupak.

Osnovne karakteristike veštačenja kao dokazne radnje, kao i odgovarajuće pretpostavke proizašle iz teorijske osnove ovog istraživanja, ukazuju i na osnovne pravce ovog ispitivanja. Naime, pretpostavili smo da će se najkrupniji problemi, na koje ukazuje teorija krivičnog procesnog prava i koje smo detaljno obradili u prvom delu, pojaviti i u specifičnim okolnostima ispoljiti i u praksi Okružnog suda u Kragujevcu. Iz tih razloga je istraživanje veštačenja bilo usmereno na sledeća bitna pitanja, koja su dalje raščlanjavana:

- zašto, kada i kako se određuje veštačenje;
- izbor veštaka;
- procesni red u izvodjenju veštačenja;
- ocena nalaza i mišljenja veštaka;
- nove vrste veštačenja (kompleksno, situaciono) u praksi ovog suda.

2. UZORAK ZA ISTRAŽIVANJE I IZVOR PODATAKA

Uzorak za istraživanje veštačenja u praksi Okružnog suda u Kragujevcu određen je u skladu sa ciljem i predmetom istraživanja, kao i obzirom na postavljene hipoteze i teorijsku podlogu istraživanja. Pri tome smo nastojali da formiramo reprezentativan i adekvatan uzorak, odnosno, uzorak koji će brojem svojih jedinica odražavati osnovni skup iz koga je izvučen, a da osnovna obeležja

kojim se odlikuju jedinice u uzorku budu ista ona kojim se odlikuju jedinice u osnovnom skupu. Takav uzorak treba da omogući da se na osnovu njegovog ispitivanja done- su zaključci o pojavi u celini, dakle o veštačenju u praksi Okružnog suda u Kragujevcu, iako nisu ispitani svi slučajevi koji čine tu pojavu, odnosno svi krivični pred- meti koji su bili u nadležnosti ovog suda.

Osnovni problem koji pri tome treba rešiti tiče se određivanja broja slučajeva koji treba ispitati, odno- sno, određivanja broja krivičnih predmeta iz prakse Okru- žnog suda u Kragujevcu koje treba analizirati da bi se obezbedila validnost i preciznost zaključivanja. Metod kvotnog uzorka, prigodnog uzorka, namernog ili usmerenog uzorka, statističkog uzorka, kao i uzorka sačinjenog na osnovu teorije verovatnoće¹⁾, smatrali smo neadekvatnim za ovu priliku.

Predmet ovog istraživanja jeste veštačenje uop- šte, kao posebna dokazna radnja u praksi ovog suda, a ne samo određena vrsta veštačenja, ili veštačenje uopšte, ali kod određene vrste krivičnih dela u praksi istog suda. Iz tih razloga, smatrali smo da reprezentativan i adekvatan uzorak predstavljaju svi krivični predmeti iz prakse pomenutog suda u periodu od 1985. godine, zaklju- čno sa 1989. Za vremenski period od pet godina odlučili smo se, prvo, zato što obuhvata veliki broj predmeta, i, drugo, zato što je objektivno dovoljno dug, tako da absor- buje i eventualne druge uticaje na praksu, koji mogu da

1) Vidi: O. Pešić: Osnovi praktične i istraživačke kriminološke meto- dologije, Beograd, 1969., str. 181 i dalje.

se odnose, na primer na personalne promene u sastavu sudskih veća, odlazak starijih, iskusnijih sudija i dolazak mlađjih, itd.

U okviru tako odredjenog uzorka pojavio se u toku istraživanja jedan problem objektivne prirode, nezavistan od organizacije istraživanja. Naime, svi krivični predmeti iz tog perioda nisu bili dostupni za istraživanje jer nisu bili u sudskoj arhivi, bilo zato što su u postupku po vanrednim pravnim lekovima, ili zato što nisu naplaćeni svi sudski troškovi, ili iz drugih razloga. Osnovni izvor podataka za ovo istraživanje, prema tome, predstavljaju pravnosnažno presudjeni krivični predmeti iz prakse Okružnog suda u Kragujevcu u poslednjih pet godina.

Osim analize krivičnih predmeta, izvor podataka jeste i anketa istražnih i raspravnih sudija obavljena na osnovu posebnog upitnika u toku ovog istraživanja. Ankertiranje je vršeno zato što smo smatrali da je za ovakvo istraživanje nedovoljan samo jedan izvor podataka, kao i zato što se time dobija mogućnost upoređivanja podataka u vezi istog predmeta istraživanja dobijenih iz različitih izvora.

3. METODI I SREDSTVA ISTRAŽIVANJA

Metod istraživanja, kojim se ispituje jedna pojava, uopšte, sastoji se iz dve grupe metoda: metoda putem kojih se prikupljaju podaci i metodi kojima se na osnovu prikupljenih podataka, izvode zaključci o predmetu